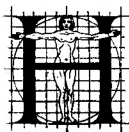
ION NISTOR

ISTORIA BUCOVINEI

Ediţie
şi studiu bio-bibliografic
de
Stelian Neagoe

HUMANITAS

BUCUREŞTI, 1991

Coperta colecţiei: **Gheorghe Baltoc**

ISBN 973 - 28 - 0306 - 1

ION NISTOR
cel mai de seamă istoric şi om politic al Bucovinei

În ziua de 21 mai / 3 iunie 1916 a avut loc sub cupola Academiei Române şedinţa solemnă consacrată audierii *Discursului de recepţie* al istoricului Ion Nistor, intitulat *Un capitol din viaţa culturală a românilor din Bucovina (1774–1857)*. Proaspătului academician — ce încă nu împlinise vîrsta de 40 de ani — i-a făcut onoarea tradiţionalului *Răspuns* nimeni altul decît savantul Nicolae Iorga. Arc peste timp, vizionara alocuţiune a înţeleptului îşi păstrează pînă astăzi adînca-i semnificaţie: „Multora le-ar fi plăcut dacă ai fi studiat subiecte străine fără aplicare imediată la nevoile ţării dumitale şi părţii de neam românesc care trăieşte acolo...

Dar dumneata ai rămas Bucovineanul. Te-ai coborît la realităţile modeste ale micii dumitale patrii, în care se cuprinde ce a fost mai mare în vechea Moldovă...

În nenumărate studii, care au atins toate domeniile vieţii românilor de acolo, ai lămurit atîtea puncte confuze încă şi ai adaos o informaţie cu totul nouă şi de cel mai mare folos, dînd astfel bazelor istoriei Bucovinei româneşti o lărgime necunoscută pînă atunci...

Ai fost unul dintre rarii cărturari români care au scos din studiile lor altceva decît arme pentru a înlătura pe alţii şi a se impune ei singuri. Nu te-ai lăsat terorizat de nimeni, şi nici n-ai terorizat pe cineva".

Repere biografice de tinereţe. Ion Nistor este „de pămînt" din comuna Vicovul de Sus, cătunul Bivolărie sau Peste Apă din fostul judeţ Rădăuţi (astăzi Suceava). S-a născut în ziua de 4 / 17 august 1876 şi a fost „botezat la 6 / 19 august acelaşi an, ziua Schimbării la faţă a Domnului Nostru Isus Hristos". Părinţi i-au fost Ilie al lui Gheorghe Nistor, agricultor, şi Maria, fiica lui Dumitru Nistor — ambii originari din Vicovul de Sus.

Primii doi ani de şcoală primară i-a urmat în satul natal, unde a deprins citirea şi scrierea buchiilor sub îndrumarea învăţătorului Samuil Maghior. Din 1886, vreme de trei ani a frecventat cursurile Şcolii primare din Rădăuţi, prilej şi de familiarizare cu limba germană.

În perioada 1889–1897 adolescentul Nistor şi-a continuat studiile la Liceul german din Rădăuţi, sub directoratul lui Henrich Klauser — „un pedagog foarte distins şi binevoitor elevilor români", cum îşi va aminti Ion Nistor peste timp. Din păcate liceul respectiv nu avea decît două obiecte de studiu cu predarea în limba maternă a elevului: religia — profesor catihetul Ion Chelariu; limba şi literatura română — cu profesorul Ilie Cărăuş.

Însuşindu-şi bine limba germană, liceanul Nistor a ajuns ca în clasele superioare să predea ore de meditaţii copiilor din casele cele mai de vază ale urbei — exemplu, fiul dirigintelui şi profesorului său de matematică Anton Paul — reuşind, astfel, să atenueze întrucîtva neajunsurile cauzate de precaritatea condiţiilor materiale de care avea parte un vlăstar de primă generaţie ţărănească ajuns în şcoli mai înalte. „În tot cursul studiilor mele secundare — sublinia Nistor la maturitate — am avut mare predilecţie şi interes pentru istorie şi mai ales pentru istoria română, de care nu se amintea nimic în manualele didactice din care învăţam". În fine, la 23 iunie 1897 a trecut examenul de „maturitate" (Maturitäts Prüfung), aşa-zisul bacalaureat deschizător de cale către învăţămîntul universitar.

Din toamna anului 1897 îl aflăm înscris la Facultatea de Filozofie a Universităţii germane din Cernăuţi. Aci i-au fost profesori, între alţii: Ioan Gh. Sbiera — limba şi literatura română; Sigmund Herzberg-Fränkel — istoria universală; Frederic Zieglauer Blumental şi R.F. Kaindl — istoria austriacă; Walter Judaich şi Hans Krumayer — istoria antică; Ferdinand Löwl — geografie; Richard Wahle — filozofie; Wladimir Milkovicz — istoria est-europeană.

După primii doi ani de studii universitare, în cel de al treilea (1899–1900) şi-a satisfăcut obligatoriul serviciu militar la Viena şi Pola, în cadrul Regimentului 4 artilerie, fiind lăsat la vatră cu gradul de locotenent în rezervă. În deplasările sale de student-militar, Nistor a avut fericite ocazii să călătorească pentru prima dată prin România, să lege prietenii de generaţie cu membrii Societăţii „România Jună" de la Viena. Altminteri, el a şi deţinut o vreme calitatea de preşedinte al Societăţii studenţeşti „Junimea" din Cernăuţi.

O dată cu reluarea cursurilor universitare pentru anul trei de studiu, în toamna lui 1901, studentului Nistor i s-a oferit şansa unui post de profesor suplinitor la Liceul de stat din Cernăuţi, cu un mic venit pecuniar atît de necesar continuării studiilor pentru fiul unui modest ţăran bucovinean în grija căruia se aflau alţi unsprezece copii. La încheierea perioadei studenţiei, Ion Nistor a primit aşa-numitul absolutoriu de la Universitatea cernăuţeană, un fel de certificat de licenţă (neprevăzut însă ca atare în programele de învăţămînt austriece).

După trecerea cu brio, în vara anului 1903, a examenului de capacitate pentru istorie şi geografie în limbile română şi germană, Nistor a fost numit profesor secundar la Liceul clasic din Suceava. Din iunie 1907 a trecut la aceeaşi catedră de istorie-geografie a Liceului real din Cernăuţi.

Între timp s-a căsătorit cu tînăra Virginia Pauliuc, fiica preotului din Burla; la 5 iulie 1905 născîndu-se singurul lor copil — Oltea, distinsa octogenară care se îngrijeşte astăzi cu atîta sîrg şi caldă pioşenie de restituirea în contemporaneitate a operei ilustrului părinte al domniei sale.

Fire entuziastă, cu vocaţie de apostol al neamului, Ion Nistor şi-a apropiat de timpuriu cîţiva colegi de credinţă naţională cu care a pus bazele

revistei „Junimea Literară" (Cernăuţi, ianuarie–septembrie 1904, Suceava, septembrie 1904–mai 1914).

Tot studiind istoria românilor, tînărul cărturar a sfîrşit prin a face din ea pasiunea de o viaţă. Se adăpa cu nesaţ de la izvoarele documentare descoperite şi cultivate de cronicari, de corifeii Şcolii Ardelene, de magiştrii Xenopol, Bogdan, Onciul, Iorga ş.a. Ceruse cu insistenţă să fie transferat profesor secundar la liceul din Cernăuţi, tocmai pentru a avea posibilitatea să cerceteze bogatul fond de carte de istorie existent în Biblioteca Universitară din capitala Bucovinei.

Gîndind la apropiatul doctorat, Nistor strîngea cu meticulozitate materialul documentar necesar elaborării tezei cu temă, evident, din istoria românilor. Din motive lesne de înţeles, Nistor a evitat să-şi treacă doctoratul la Universitatea din Cernăuţi. Foştii lui profesori nu puteau să fie îndeajuns de obiectivi, de competenţi în specialitatea aleasă de doctorand. A mers la Viena, s-a înscris la Universitatea de acolo şi a început pregătirea pentru doctorat sub îndrumarea profesorului Constantin Iosif Jireček, vestit slavist şi bizantinolog, care tocmai crease Institutul pentru istorie est-europeană, inclusiv a slavilor din Balcani şi a românilor din Carpaţi.

În prealabil obţinuse concediu de studii de la liceul cernăuţean, primind pe cerere următoarea notă de calificare din partea directorului Constantin Mandicevschi: „Petentul este un dascăl foarte capabil, preocupat de completarea cunoştinţelor sale, dezvoltînd şi o activitate literară. El îşi sprijină lecţiile, pe cît posibil, pe intuiţie, obţinînd rezultate foarte bune şi menţinînd o disciplină ireproşabilă. El apreciază şi tratează elevii cu severitate dar cu dreptate şi bunăvoinţă. Îşi îndeplineşte obligaţiile de serviciu în mod punctual şi conştiincios. Purtarea sa în corpul didactic şi în afară de şcoală este deplin corectă. "

La Viena, doctorandul Nistor a audiat, pe lîngă prelegerile lui Jireček, o serie de alte cursuri universitare: paleografie, diplomatică şi economie cu profesorii Oswald Redlich, Emil Ottenthal şi Alfons Dobsch; slavistica — W. Wondrak; etnologie — Mikail Halberstadl; istorie est-europeană — Hans Ubersberger; istoria artelor cu profesorul Dworžak; istoria universală cu profesorul Fournier ş.a.m.d.

Înscrierea la examenul de doctorat a făcut-o cu teza *Pretenţiile moldoveneşti asupra Pocuţiei.* O comisie instituită din profesori de specialitate, în frunte cu Jireček, i-a admis lucrarea iar Academia de Ştiinţe din Viena s-a grăbit să i-o tipărească — fiind interesată de inedita descriere istorică a Pocuţiei în relaţie directă cu aspiraţiile pro-pocuţiene manifestate de domnitorii Moldovei, de la Petru I Muşat la Ioan Vodă cel Cumplit. „Trecînd şi examenele riguroase — îşi amintea academicianul Nistor — avui cinstea să fiu promovat la 22 mai 1909, în Aula Universităţii din Viena, doctor în filozofie şi litere."

După înfiinţarea Universităţii germane din Cernăuţi, românii bucovineni ceruseră în repetate rînduri crearea unei catedre de istorie naţională. I. Nistor s-a hotărît să-şi continue specializarea universitară tocmai în ideea

că odată şi-odată tot va fi satisfăcută îndreptăţita doleanţă a fraţilor din Ţara de Sus a Moldovei. A mers la Universitatea din München, spre a asista la cursurile de bizantinologie ale profesorului Karl Krumbacher, precum şi la cele de economie politică predate de Luigi Bretano şi de Lotz. Audierea prelegerilor reputaţilor reprezentanţi ai şcolii economice bavareze i-a facilitat lui Nistor studiul asupra comerţului moldovenesc — materializat în lucrarea de abilitare intitulată *Relaţiile comerciale externe ale Moldovei în secolele XIV–XVI*.

De la München, I. Nistor a trecut la Leipzig pentru a urmări cursurile prestigiosului istoric Karl Lamprecht. În vara anului 1910 a efectuat şi o scurtă călătorie la Berlin, după care s-a reîntors în Bucovina natală.

„Dar pentru a ajunge profesor de istoria românilor — va afirma mai tîrziu Nistor — simţeam nevoia de a petrece un timp în Bucureşti şi Iaşi (septembrie 1909–vara 1910), spre a audia cursurile lui Onciul, Xenopol, Iorga şi Bogdan. Cunoscînd metoda de cercetare din Germania, mi-a căzut uşor să mă introduc în felul de cercetare şi expunere a istoriei naţionale, impresionîndu-mă îndeosebi frumoasa limbă românească, în care se făceau cursurile, limbă pe care eu, care îmi făcusem studiile liceale şi universitare numai în limba germană, o gustam foarte mult, dîndu-mi mare silinţă de a mi-o apropia şi însuşi cît mai bine."

Cu o pregătire ştiinţifică temeinică, Nistor a revenit în primăvara anului 1911 la Viena, unde a preparat şi, apoi, a trecut — în iunie acelaşi an — examenul de abilitare ca docent la Universitatea din capitala habsburgică. Mai întîi a susţinut cu succes obişnuitele lecţii de probă, asistat fiind de delegaţia consiliului profesoral al Facultăţii de Filozofie. După care a urmat examenul de docenţă propriu-zis, desfăşurat în faţa comisiei prezidată de decanul Facultăţii de Filozofie, Francisc Exner şi compusă din profesorii Jireček, Redlich, Ottenthal, Dopsch, Fournier şi Wettstein — ultimul, profesor de limbi orientale şi director general al Bibliotecii Imperiale. În urma rezultatului strălucit al examenului şi la propunerea aceleiaşi facultăţi de filozofie, Ministerul Instrucţiunii Publice a acordat docentului Ion Nistor „venia legendi", adică dreptul de a preda cursuri de istorie sud-est-europeană la Universitatea din Viena. Fapt petrecut ca atare în octombrie 1911, cînd şi-a inaugurat lecţiile universitare tratînd despre *Locul românilor în istoria sud-est-europeană*. Astfel, în două semestre ale anului de studii 1911–1912, doctorul docent Ion Nistor a ţinut interesante cursuri universitare, reuşind să capaciteze atenţia numerosului său auditoriu pentru istoria românilor în raport cu istoria universală.

Numai că ardenta dorinţă a dotatului cărturar era să ajungă profesor de istoria românilor la Universitatea din Cernăuţi. Din fericire prilejul s-a ivit destul de curînd. Insistentelor cereri ale românilor pentru o catedră de istorie naţională la Universitatea bucovineană, li s-a răspuns cu înfiinţarea catedrei de *Istoria Europei sud-estice, cu deosebită consideraţie a istoriei românilor*. Decanatul Facultăţii de Filozofie din Cernăuţi l-a invitat pe Ion Nistor să participe la concursul pentru ocuparea respectivei catedre. Pledau în favoarea obţinerii catedrei tezele de doctorat şi docenţă, precum şi următoarele lucrări deja tipărite: *Sistemul vamal molodovenesc* (1911); *Negoţ şi circulaţie în Moldova* (1912); *Contribuţii la istoria şcolilor în Moldova* (1912). Nemaivorbind de sumedenia articolelor pe teme de istorie apărute în revista „Junimea Literară", al cărei redactor responsabil era însuşi Ion Nistor, şi în alte publicaţii ale vremii. Cîteva titluri edificatoare: *Istoria Bucovinei în şcolile noastre secundare* (1907); *Hotarul Ţării Sepeniului spre Pocuţia* (1909); *Legăturile de comerţ cu Bistriţa* (1910).

Prin urmare, în baza titlurilor ştiinţifice obţinute, a studiilor întreprinse şi a lucrărilor tipărite, I. Nistor a fost propus de Facultatea de Filozofie pentru ocuparea nou createi catedre, în calitate de profesor extraordinar. Numirea oficială s-a făcut prin decretul imperial din 14 august 1912, iar legiuitul jurămînt l-a depus la 1 octombrie 1912 în faţa guvernatorului Bucovinei, dr. Rudolf conte de Meran.

În prezenţa unui numeros public, profesorul Nistor şi-a expus la 12 octombrie 1912 lecţia inaugurală avînd ca subiect *Însemnătatea istorică a românilor şi începuturile organizaţiei lor de stat*. Evocînd peste ani debutul lui Nistor la Universitatea din Cernăuţi, un martor ocular, Victor Morariu, scria: „În seara de 12 octombrie 1912 a fost o sărbătoare naţională. Sala VII, cea mai încăpătoare din sălile de cursuri, era arhiplină: toată elita şi intelectualitatea Cernăuţilor, cu mitropolitul Repta în frunte, delegaţii de profesori din provincie şi studenţimea radioasă, mîndră de această cucerire a sa.

Şi a vorbit noul profesor, a vorbit nemţeşte despre «Importanţa istorică a românilor şi începuturile organizaţiei lor de stat». A vorbit nemţeşte dar cu un suflet românesc, cu mîndrie românească. Le-a spus nemţilor — căci, fireşte, erau şi ei de faţă, colegii universitari — că noua catedră, dacă se va ocupa cu popoarele de la Dunăre şi din Balcani, va fi totuşi îndeosebi o catedră de istoria românilor, întrucît aceştia şi ca număr şi prin aşezarea atît de favorabilă a pămîntului pe care-l ocupă, deţin rangul întîi între neamurile din Europa sud-estică.

«La noi în Bucovina — accentua profesorul Nistor — oriîncotro ne-am întoarce ochii, dăm de rămăşiţe de cultură românească şi de instituţiuni româneşti. Fost-a doar ţara aceasta leagănul statului moldovenesc. În luptă aprigă cu pămîntul pustiu şi cu barbarii năvălitori, românii, cu o mînă pe plug şi cu cealaltă pe spadă, au cucerit cu greu ţara aceasta pentru cultură, întipărindu-i pecetea individualităţii lor istorice».

Într-adevăr, era o nemţească stranie, nemaiauzită, care o vorbea profesorul român; nu era mentalitatea domnilor Kaindl, Milkowicz şi a celorlalţi savanţi, fii ai lui Wotan.

Iar zîmbetele lor şi strîngerile de mînă de la sfîrşit vor fi fost cam acre, mai ales fiind însoţite de frenezia aplauzelor publicului românesc, care simţea o mare satisfacţie că asemenea lucruri se spuseseră în sfîrşit pe nemţeşte, cu un fel de ironie la adresa acelora care nu voiseră să înţeleagă că istoria românilor trebuie predată româneşte. În seara aceea, Iancu Nistor le administrase o lecţie meritată — şi totuşi nu se spusese decît adevărul istoric."

Concomitent cu activitatea didactică, Nistor coordona în continuare editarea revistei „Junimea Literară", elabora şi publica alte importante lucrări, studii şi articole, cum ar fi: *Din trecutul şcolilor noastre* (1912); *Lupta noastră pentru limbă (1912); O pagină din istoria bisericii bucovinene. Episcopul Herescu* (1912); *Arta noastră poporală* (1912); *Privire istorică asupra mişcării politice la românii din Bucovina* (1913); *Din istoria Calendarului nostru* (1914); *Legăturile noastre cu Ardealul* (1914); *Raportul numeric între români şi ruteni în Bucovina pe vremea ocupării* (1914); *Bucovina sub raport politic şi adminstrativ* (1915); *Românii şi rutenii în Bucovina. Studiu istoric şi statistic* (Editura Academiei Române, Bucureşti, 1915, XX+209 p.); *Originea numelui Bucovina* (1915); *Istoria bisericii din Bucovina şi rostul ei naţional-cultural în viaţa românilor bucovineni* (Editura Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1916, XXIX+295 p.).

În anul 1913 Ion Nistor a fost ales în comitetul de conducere al „Societăţii pentru cultura şi literatura poporului român în Bucovina", luînd asupră-şi redactarea Calendarului „Societăţii..." pe anul 1914.

Împreună cu colegul său de universitate, profesorul Sextil Puşcariu, a desfăşurat o serie de acţiuni cu caracter naţional-cultural prin cursuri de popularizare a istoriei şi literaturii române în Cernăuţi şi în multe alte localităţi urbane şi rurale bucovinene sau învecinate Ţării Fagilor. Cicluri cu astfel de conferinţe a prezentat Nistor la Sibiu, sub auspiciile „Astrei", tratînd despre *Istoria românilor din Bucovina* şi *Basarabia în secolul al XIX-lea* şi la Cernăuţi, în organizarea Societăţii studenţeşti „Junimea", avînd ca subiect *Legăturile noastre cu Ardealul.*

Luînd în consideraţie raportul colegiului Facultăţii de Filozofie din 24 mai 1912, ministerul de resort a aprobat ridicarea lui Nistor la gradul de profesor ordinar (definitiv sau titular). Însă izbucnirea primului război mondial şi ocuparea Bucovinei de către armatele ruseşti au dus la închiderea Universităţii din Cernăuţi, care-şi va redeschide porţile abia la finele conflagraţiei mondiale şi sub o înfăţişare complet schimbată.

Tot în luna mai a anului 1914 istoricul Ion Nistor a fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar după un an — ivindu-se o vacanţă la Secţia Istorie — a fost proclamat membru titular al supremului for de ştiinţă, cultură şi artă, pentru ca exact după un alt an, în mai 1916, să aibă fericita ocazie de a prezenta sub cupola venerabilului areopag Discursul de recepţie — *Un capitol din viaţa culturală a românilor din Bucovina* — aureolat de magnificul Răspuns al lui N. Iorga.

De la această dată înainte începe perioada refugiului şi a pribegiei, la capătul căreia avea să se arate mîntuirea: Marea Unire a românilor din 1918. „Izbucnirea războiului mondial şi ocuparea Bucovinei de către ruşi — rememora Nistor — mă siliră să părăsesc Cernăuţii, refugiindu-mă mai întîi la Cîrlibaba, la părinţii soţiei mele, care locuiau acolo. În noiembrie însă, cînd patrulele ruseşti ajunseseră pînă la Cîrlibaba, am fost silit să trec graniţa în Dorna Şarului, de unde pornii cu familia mea pe plută, pe Bistriţa, la Piatra Neamţ, şi de acolo la Bucureşti, unde petrecui pînă în august 1916, cînd şi Bucureştii erau ameninţaţi, în urma intrării României în război, alăturea de Puterile Antantei.

În tot timpul petrecerii mele ca refugiat politic la Bucureşti, am lucrat necontenit la Biblioteca Academiei, pregătind lucrări privitoare la istoria Bucovinei, a cărei soartă politică era atunci la ordinea zilei... Ameninţarea Bucureştiului de către armatele lui Mackensen şi Falkenhayn, mă sili să părăsesc Capitala, refugiindu-mă întîi la Huşi şi de acolo, la începutul anului 1917, la Iaşi, avînd de luptat cu mari dificultăţi materiale".

La un moment dat, în vara lui 1917, Iaşii deveniseră şi ei ameninţaţi de invazia armatelor Puterilor Centrale. Motiv pentru care Ion Nistor a trebuit să se refugieze la Odessa, unde a suportat cu stoicism teroarea bolşevică abătută asupra acelei regiuni. Aci, la cererea studenţilor români basarabeni, a predat o seamă de lecţii din istoria românilor, pînă cînd cetele de revoluţionari ruşi au făcut imposibilă continuarea improvizatei dar atît de gustatei iniţiative didactice. Curînd şi-au făcut apariţia în Crimeea jandarmii unguri şi agenţii serviciului secret austriac, silind astfel refugiaţii bucovineni şi transilvăneni să ia din nou drumul pribegiei.

După peripeţii de nebănuit, Ion Nistor, Octavian Goga şi bănăţeanul Avram Imbroane au reuşit să ajungă — prin Ovidiopol şi Cetatea Albă — la Chişinău. În capitala basarabeană Nistor a depus eforturi susţinute pentru înfiinţarea unei universităţi populare, în cadrul căreia a purces de îndată la predarea lecţiilor de istorie a Basarabiei cărturărimii dornice de cunoaşterea trecutului naţional.

Ion Nistor a participat ca invitat la şedinţa istorică a Sfatului Ţării din 27 martie 1918, cînd a fost votat Actul Unirii Basarabiei cu patria-mamă România. Documentele cercetate în arhivele centrale basarabene, cum şi implicarea directă în evenimentele cotidiene i-au prilejuit peste cîţiva ani să redacteze şi să publice remarcabila carte despre *Istoria Basarabiei*.

La Chişinău fiind, Nistor a primit decizia ministerială nr. 75638 din 10 octombrie 1918, prin care era delegat profesor de istorie la Seminarul Normal Superior din Iaşi, cu începere de la 15 octombrie acelaşi an. Scurt timp după decizia de mai sus i-a fost adusă la cunoştinţă numirea ca profesor suplinitor la catedra vacantă de Istoria românilor din cadrul Universităţii ieşene. Nistor n-a ajuns să ocupe nici una din catedre, deoarece foarte curînd avea să i se împlinească dorinţa sa de vis: reîntoarcerea la propria-i catedră universitară de la Cernăuţi. „Un destin norocos — remarca Nistor — a voit ca nu numai să mă întorc la catedra mea din capitala Bucovinei, ci mai mult chiar, să organizez Universitatea din Cernăuţi, din germană cum era, într-o universitate românească. Fui confirmat, o dată cu vechii mei colegi, profesor titular la nou înfiinţata catedră de Istoria românilor de la Universitatea românească din Cernăuţi.

După moartea profesorului Dimitrie Onciul, întîmplată la 20 martie 1923, am primit invitaţia de a ocupa catedra vacantă de Istoria românilor de la Universitatea bucureşteană. Eram însă prea strîns legat de Bucovina ca să o părăsesc. De aceea am preferat să rămîn la catedra mea din Cernăuţi."

Luminile idealului național. Împrejurările i-au îngăduit însă lui Ion Nistor ca pe lîngă preocupările sale didactice și publicistice, să dezvolte și o prodigioasă activitate politică națională care de multe ori a depășit sfera restrînsă a țării sale de baștină, Bucovina.

Cum evocările lui Ion Nistor, redactate în anii 1948–1950, sînt extrem de interesante pentru acest segment formativ de viață spirituală, ne îngăduim transcrierea unor pasaje mai lungi nespus de edificatoare:

„Soarta a voit să trăiesc și să activez într-o epocă în care Bucovina, deopotrivă cu Basarabia și Transilvania să ajungă în centrul preocupărilor politice ale națiunii române. Războiul mondial avea să transforme harta politică a Europei și tocmai țările românești Muntenia, Moldova, Transilvania cu Banatul, Basarabia și Bucovina se găseau în epicentrul acestor zguduitoare transformări. Ca tînăr, născut și crescut în umbra gropnițelor domnești de la Rădăuți și mausoleului de la Putna, îmbibasem încă din copilărie acea atmosferă de sfințenie și respect pe care aceste monumente ale trecutului o răspîndeau sfioase în jurul lor...

Cînd am început să urmez școala nemțească de la Rădăuți, unde aveam la început de luptat cu mari greutăți pînă ce deprinsesem limba germană, mă întrebam adeseori de ce n-aș învăța în românește, cînd în toate satele din împrejurime nu se vorbea altă limbă decît cea moldovenească, cum o numeau țăranii. În clasele superioare din liceu, unde învățam istoria Austriei, m-am putut lămuri mai bine asupra celor ce-mi povesteau părinții, că Bucovina fusese o parte a Moldovei și că cel mai mare dintre voievozii ei, Ștefan, își avea reședința la Suceava și că el zidise mînăstirea de la Putna spre a aduce laudă lui Dumnezeu pentru biruința sa asupra păgînilor și că pe patul de moarte a lăsat cuvînt să fie înmormîntat la Putna. În istoria Austriei învățam că împărăteasa Maria Tereza și fiul ei, împăratul Iosif al II-lea, au scos Bucovina de sub jugul turcesc și au alipit-o împărăției lor. În gîndul meu găseam o nepotrivire între cele văzute și auzite acasă și cele învățate la școală și de aceea eram veșnic preocupat de dorul să aflu adevărul. Așa s-a trezit în mine dragostea și interesul pentru preocupările istorice. Interesul meu fu sporit și de profesorul meu de istorie Hans Major, care știa să facă lecții foarte frumoase. Doream din suflet să ajung și eu în situația de a face lecțiuni așa de frumoase.

Încă din primele clase de liceu se trezise în mine și sentimentul național. Colegii mei de clasă, în majoritate absolută de origine nemți și evrei, își băteau adeseori joc de felul cum pronunțam cuvintele nemțești, ba chiar și cele latinești, numindu-mă *valach*, ceea ce mă supăra foarte mult, fiindcă nu înțelegeam ce înseamnă acest cuvînt. O întîmplare mă lămuri însă curînd că noțiunea de valach era identică cu cea de moldovan sau român. De Crăciun primisem de la una din surorile mele niște mînecuțe de lînă în culorile roșu, galben și albastru. Eram în clasa a doua de liceu. Dirigintele clasei, profesorul Alfred Pawlitschek, observînd mînecuțele acestea în trei culori îmi porunci să le scot și să nu le mai port, fiindcă acestea sînt culorile

naționale românești, care sînt oprite în școală. Numai observația dirigintelui mă făcu să aflu că există culori naționale românești care erau oprite în școală. Aceasta mi-a trezit curiozitatea de a afla pentru ce aceste culori erau oprite.

Scurt după această întîmplare mă furișai și eu la o reprezentație teatrală românească, dată de intelectualii din Rădăuți. Se juca *Florin* și *Florica* de Alecsandri, care a făcut asupra mea o colosală impresie. La versurile «*În genunchi toți cu sfială fii ai acestui vechi pămînt/ Căci coroana triumfală iar în cap ne va ședea...*» am căzut și eu extaziat în genunchi, fără să-mi fi putut da seama ce fac.

În clasele următoare am început să citesc tot mai multe cărticele românești din biblioteca clandestină a elevilor români de la liceu, pînă ce aceasta fu trimisă într-o noapte, în taină, la Cernăuți, fiindcă direcția liceului aflase de existența ei la catihetul Gavriil Teleagă și era cît pe ce să dăm de belea. Lepturarul lui Aron Pumnul nu mă mulțumea. Citeam însă broșurile ce apăreau la Cernăuți și Suceava în bibliotecile tineretului și ale poporului român din Bucovina. Profesorul nostru de limba română era un om bun, dar somnoros și prea distanțat de sufletele noastre. Eram în clasa întîia de liceu cînd muriră unul după altul: Mihai Eminescu, Ion Creangă și Vasile Alecsandri și-mi aduc aminte cum moartea acestor genii ale literaturii române fu comentată de elevii români, cuvîntările fiind rostite de cîte un elev din clasele superioare ale căror nume nu le mai țin minte. Știu însă că am citit mult din scrierile acestor mari scriitori naționali. La examenul de bacalaureat am scris despre operele dramatice ale lui Vasile Alecsandri, iar la oral am răspuns la întrebări în legătură cu activitatea națională a lui Gheorghe Lazăr.

Trecînd la universitate am intrat în Societatea academică «Junimea». Fiind ales bibliotecar, am întocmit în timpul vacanței catalogul cărților pe care le și citeam în bună parte — pe cele istorice, pe toate. M-au interesat foarte mult *Cronicele* editate de Kogălniceanu, servindu-mă de ele la întocmirea conferințelor istorice pe care le țineam în ședințele publice ale Societății. Societatea «Junimea», al cărei președinte eram în 1898–1899, se găsea în fruntea mișcării naționale din Bucovina îndrumată de Gheorghe Popovici și susținută de presa națională bucovineană în frunte cu ziarul «Patria». Am luat parte la lupta contra guvernatorului Frederic Bourguignon, care oprise purtarea tricolorului românesc și contra politicii ucrainofile inaugurate de Aurel Onciul. În toamna 1899 am plecat la armată pentru a-mi face stagiul militar, iar după întoarcerea mea la universitate am reintrat din nou în vîltoarea luptelor naționale, care mă dezgustară însă foarte curînd, pentru că nici politica naționaliștilor conservatori și cu atît mai puțin cea a democraților țărăniști nu corespundeau exigențelor naționale. Și aceasta pentru motivul că atît unii, cît și ceilalți neglijau cu totul legăturile cu România din timpul Hurmuzăcheștilor, fără de care nu se putea face o adevărată politică națională în Bucovina. Pe mine, îndeletnicirea cu studiile istorice m-a cuprins în vîltoarea vieții politice, dîndu-mi seama că nedreptățile comise față de neamul românesc din Bucovina și de

aiurea se cereau îndreptate şi împilările înlăturate. Or, la aceasta nu se putea ajunge fără de o riguroasă acţiune politică şi naţională.

Înţelegeam şi eu că în împrejurările date, o asemenea politică întîmpina mari dificultăţi în calea ei, dar ea trebuia totuşi încercată şi pusă în practică cu orice risc. Academia Română propovăduia unitatea culturală a tuturor românilor iar Nicolae Iorga începuse prin «Sămănătorul» o vastă propagandă pentru închegarea acestei unităţi. Publicaţiile din Editura Minerva şi alte edituri găsiră o largă răspîndire în Bucovina, mai ales în rîndurile tineretului naţionalist. Condiţiile erau deci favorabile pentru editarea unei publicaţii periodice care să militeze în Bucovina pentru această unitate culturală. Acest organ era «Junimea Literară» al cărei prim număr apăru la 1 ianuarie 1904 în colaborare cu Victor Morariu, Liviu Marian şi Gheorghe Tofan. Eram cîţiva tineri care ne angajam să deşteptăm în publicul bucovinean gustul pentru lucrările literare româneşti şi să îngrijim ca ideile întrupate în aceste lucrări să pătrundă în toate sufletele bucovinenilor.

Pe calea aceasta încercam să manifestăm adeziunea noastră la unitatea culturală a tuturor românilor şi să inaugurăm o mişcare literară în Bucovina, care să ne smulgă din ghiarele indiferentismului şi ale letargiei în care se zbătea neamul românesc din Bucovina, stăpînit de patimi politice meschine şi de rivalităţi personale. Ne disciplinasem gîndurile, ne întărisem convingerile şi luasem hotărîrea fermă de a cultiva idealul naţional integral şi de a rămîne în orice împrejurări ostaşii lui credincioşi. Nicolae Iorga înţelese mai bine ca oricine, salutînd apariţia noii reviste în cuvintele: «Tinerii bucovineni s-au adunat în jurul „Junimei Literare", unde orice scînteie de talent este bine venită şi ajutată, şi aceasta pentru a zgudui pe adormiţi, ghiftuiţi şi cocoţaţi, pentru a dezmeteci pe năuci şi pedepsi pe vînzători...»".

Tribun al luptei pentru Marea Unire a românilor. Sosind în refugiul de la Bucureşti, în toamna lui 1914, Ion Nistor — împreună cu un mare număr de fraţi în ale pribegiei — a constituit *Comitetul refugiaţilor bucovineni*, al cărui preşedinte perpetuu şi destoinic a fost. În această calitate a intervenit adesea pe lîngă forurile competente pentru plasarea tinerilor bucovineni la diferite şcoli şi internate din capitala României. Mulţi dintre acei adolescenţi au fost îndreptaţi către şcolile militare, unde se pregăteau să devină ofiţeri de front.

Cu referire la propaganda naţională, Nistor a servit celor în drept informaţii proaspete şi din surse calificate, asupra stărilor de lucruri din Bucovina şi a colaborat la o serie de ziare cu materiale de istorie şi de politică la ordinea zilei. „Evenimentele de pe diversele fronturi — ţinea să remarce I. Nistor — mă întăreau tot mai mult în credinţa că se apropia ceasul reîntoarcerii Bucovinei la sînul patriei-mame. Credinţa aceasta stăruia şi în cercurile diriguitoare din Bucureşti. Intrarea României în război alături de Puterile Antantei făcea să sporească numărul refugiaţilor din Bucovina, dînd mult de lucru Comitetului pentru plasarea lor.

În timpul tratativelor pentru încheierea Convenţiei politice şi militare cu Franţa, Anglia, Italia şi Rusia, am prezentat guvernului I.I.C. Brătianu mai multe memorii cu chestiunea Cernăuţilor, pe care ruşii doreau să-i cuprindă în graniţa lor de la Prut. Graţie datelor istorice, etnografice şi economice din memoriile mele, guvernul român a fost în măsură să susţină cu succes cauza Cernăuţilor şi să o cîştige, spre marea mea mulţumire sufletească".

Pe cînd trupele Puterilor Centrale şi ale aliaţilor lor se apropiau ameninţător de Bucureşti, Ion Nistor a fost nevoit să se retragă împreună cu familia la Iaşi. De astă dată, în calitatea sa de preşedinte al Comitetului refugiaţilor bucovineni a mijlocit pe lîngă guvernul român în vederea acordării cetăţeniei române şi reglementării situaţiei militare pentru bucovinenii aflaţi în exodul din Moldova.

La 9 iunie 1917 a avut loc primirea oficială, în Piaţa Unirii din Iaşi, a primelor detaşamente de voluntari bucovineni, transilvăneni şi bănăţeni, foşti prizonieri de război din armata austro-ungară, veniţi din Rusia. Între cuvîntătorii de pe treptele statuii lui Cuza Vodă s-a numărat şi Ion Nistor care, în esenţă, a spus următoarele: „Adresîndu-mă vouă, iubiţi fraţi bucovineni, vă sfătuiesc ca un frate mai mare..., închegaţi prietenie trainică cu camarazii voştri din Regat şi din Ardeal cu care veţi forma o singură ţară şi veţi vieţui împreună cînd izbînda va fi a noastră. Şi ea va fi! Întindeţi mîna prieteneşte şi fraţilor voştri din Basarabia care luptă umăr la umăr cu voi pentru zdrobirea aceluiaşi vrăjmaş... Falnici plăieşi ai Bucovinei, cu Dumnezeu înainte!"

Prin grija lui Ion Nistor şi cu asentimentul guvernului Brătianu a luat fiinţă, la 2 iulie 1917, *Misiunea română în Bucovina*, cu scopul de a lămuri pe cei rămaşi acasă asupra mobilurilor urmărite de statul român în Ţara de Sus a Moldovei şi pentru ajutorarea familiilor soldaţilor şi ofiţerilor bucovineni care luptau voluntar pe frontul român.

În august 1917, pe cînd se afla retras la Odessa, preşedintele Comitetului refugiaţilor bucovineni, Ion Nistor, a început o colaborare fructuoasă cu Octavian Goga, preşedintele Comitetului refugiaţilor transilvăneni. Ambii tribuni naţionali au avut mai apoi, la Iaşi, o consfătuire cu profesorul Thomáš Masaryk, viitor preşedinte al Cehoslovaciei, cu referiri exprese la urmările iminentei dezmembrări a anacronicei monarhii bicefale.

În primăvara lui 1918, conducătorul Comitetului refugiaţilor şi Misiunii române în Bucovina s-a stabilit pentru un timp la Chişinău, de unde sistematic călătorea la Iaşi pentru contacte politice cu guvernanţii Vechiului Regat. În capitala moldavă a pus bazele, împreună cu Octavian Goga, *Comitetului Naţional al românilor ardeleni şi bucovineni aflători în Moldova şi Basarabia şi al corpului ofiţeresc de voluntari*. În numele Comitetului Naţional nou creat Ion Nistor şi Octavian Goga au prezentat regelui Ferdinand al României, la 6 octombrie 1918, *Declaraţia* prin care se cerea ca Bucovina şi Transilvania să fie sprijinite în lupta lor de eliberare de sub asuprirea austro-ungară şi unire a celor două provincii istorice româneşti cu Vechiul Regat, într-un stat naţional sub sceptrul dinastiei române.

În numele aceluiaşi Comitet Naţional, I. Nistor a protestat prin presă

şi în adunări publice împotriva inoperantului tratat de pace de la Brest-Litovsk, prin care imperialii de la Viena consimţeau asupra anexării Bucovinei de Nord la un fantezist regat al Haliciului.

Fruntaşii mişcării naţionale rămaşi acasă nu s-au lăsat nici ei mai prejos, răspunzînd prompt şi cum se cuvenea la chemarea vremii. Ei s-au întrunit într-o mare adunare constituantă, la 27 octombrie 1918, şi au pus bazele *Consiliului Naţional Român* din Bucovina, organism reprezentativ care a instituit un *guvern* sub conducerea lui Iancu Flondor şi a hotărît să facă publică dorinţa fierbinte de Unire a Bucovinei cu România.

Luînd cunoştinţă de deciziile Consiliului Naţional de la Cernăuţi, Nistor a considerat de stringentă necesitate lămurirea opiniei publice din Bucovina asupra conţinutului tratatului politic şi militar încheiat de România cu Puterile Antantei, în august 1916, cu referiri explicite la Transilvania şi Bucovina ce urmau să revină la matcă. În care scop a întocmit, la 1 noiembrie 1918, „Statutul pentru organizarea serviciului de propagandă în Bucovina" — cu misiunea de a pregăti locuitorii din Ţara Fagilor pentru desăvîrşirea Actului Unirii, iar săptămînalul „Glasul Bucovinei" de la Cernăuţi a găzduit cu generozitate în coloanele sale suita materialelor propagandistice pro-Unire.

Evenimentele se precipitau de la o zi la alta. Atmosfera era tulburată, pînă la a deveni incendiară. În Bucovina se perindau, rînd pe rînd, trupe de ocupaţie ale imperiilor vecine în dezagregare. Anarhia şi haosul vidului de putere în stat dădeau apă la moară rîvnitorilor străini de pămînt românesc, stînjenind vădit acţiunile bucovinenilor întru Unirea cu Vechiul Regat. În atari condiţii, Consiliul Naţional Român de la Cernăuţi s-a văzut nevoit să ceară sprijin armat de la Ţara-Mamă. Conducătorul refugiaţilor bucovineni a stăruit şi el la palatul regal şi la guvern pentru trimiterea de urgenţă a ajutorului militar solicitat.

Dînd curs intervenţiilor factorilor de răspundere ai Bucovinei, guvernul condus de generalul Constantin Coandă a permis Diviziei a 8-a din armata română să pătrundă în Bucovina, astfel că la 11 noiembrie 1918 generalul Iacob Zadic îşi făcea deja intrarea în Cernăuţi, în fruntea diviziei sale întîmpinată cu mare bucurie de populaţie.

Sextil Puşcariu, secretar de stat la externe în guvernul bucovinean, a sosit la Iaşi spre a prezenta şefului statului român mulţumirile Consiliului Naţional din Cernăuţi pentru trimiterea oştirii române în Bucovina.

Ion Nistor s-a întîlnit la hotelul ieşean „Binder" cu vechiul său prieten Puşcariu, în ziua de 22 noiembrie 1918, şi după discuţii preliminare au ajuns la deplină înţelegere asupra coordonării acţiunilor Comitetului refugiaţilor bucovineni din Iaşi cu Consiliul Naţional Român de la Cernăuţi, pentru grăbirea înfăptuirii Unirii. „Încă din seara aceleeaşi zile — povesteşte Ion Nistor — am pornit la Cernăuţi în fruntea unui grup de o sută de refugiaţi. În dimineaţa zilei de 23 noiembrie am sosit, după patru ani de pribegie, la Cernăuţi, unde ni s-a făcut o frumoasă primire în Piaţa Unirii, unde s-au rostit emoţionante cuvîntări şi s-a jucat Hora Unirii. Îndată

după sosire m-am prezentat la Palatul Administrativ părintelui Dionisie Bejan, preşedintele Consiliului Naţional şi domnului Iancu Flondor, şeful guvernului bucovinean, căruia i-am înmînat un mesaj oficial din partea generalului Coandă, preşedintele Consiliului de Miniştri român. Pe Iancu Flondor l-am găsit în pat, suferind de gripă. Ambii m-au primit cu amabilitate, deşi am avut impresia că cuprinsul mesajului indispusese întrucîtva pe Flondor, probabil din cauză că i se cerea să mă considere ca împuternicit al guvernului regal de a trata cu depline puteri toate chestiunile în legătură cu Actul Unirii.

În conferinţa pe care o avui apoi cu ambii conducători ai Bucovinei, am căzut de acord asupra sporirii numărului membrilor Consiliului Naţional cu 12 foşti refugiaţi şi asupra convocării fără întîrziere a Congresului General pentru votarea Unirii. A doua zi eu m-am înapoiat la Iaşi pentru a raporta asupra situaţiei din Bucovina şi asupra convocării Congresului. În absenţa mea Consiliul Naţional, întrunindu-se la 25 noiembrie, votă cooptarea mea şi a altor 11 refugiaţi în Consiliu, hotărî convocarea Congresului Naţional pe ziua de 28 noiembrie şi mă onoră cu însărcinarea de a redacta Actul Unirii şi de a-l susţine în faţa Congresului.

În dimineaţa zilei de 27 noiembrie sosii de la Iaşi şi supusei Consiliului secretarilor de stat prezidat de Flondor proiectul Actului de Unire care fu dezbătut şi aprobat de Consiliu. În aceeaşi zi îmi destăinuii impresiile într-un articol publicat în «Glasul Bucovinei», care de la întoarcerea mea la Cernăuţi apăru zilnic, devenind astfel primul cotidian românesc ce apărea în Bucovina. Seara mă întreţinui pînă tîrziu cu prietenul meu Dimitrie Marmeliuc, într-o cameră din hotelul «Pajura Neagră» asupra discursului pe care urmam să-l rostesc a doua zi în Congres, pentru susţinerea Actului de Unire. Eram nevoit să stau la hotel, trimiţîndu-mi familia la rudele de la Cîmpulung, fiindcă fosta mea locuinţă, pe care o avusesem cu chirie la Cernăuţi, fusese complet devastată în timpul absenţei mele de 4 ani, astfel că nu mai găsii decît pereţii goi.

Congresul General al Bucovinei s-a întrunit la 15/28 noiembrie 1918 în Sala sinodală din Palatul mitropolitan, unde aşezai mai tîrziu o tablă comemorativă în amintirea Actului de Unire. Era joia, o zi senină de toamnă tîrzie, în care congresiştii sosiţi din toate colţurile Bucovinei grăbeau zoriţi la Congres, care şi-a început lucrările la orele 11 dimineaţa. Congresul a fost deschis de Dionisie Bejan; acesta, după cuvîntul de salut adresat congresiştilor, proclamă preşedinte al Congresului pe Iancu Flondor care, după o scurtă introducere, dădu citire Actului de Unire. După terminarea lecturii am cerut cuvîntul pentru susţinerea Actului, stăruind asupra împrejurărilor în care s-a săvîrşit detrunchierea Bucovinei din Moldova şi evocînd suferinţele bucovinenilor în tot timpul dominaţiunii austriece de 144 de ani şi recomandînd Congresului să voteze: Unirea necondiţionată şi pentru vecie a Bucovinei în vechile ei hotare pînă la Ceremuş, Colacin şi Nistru — cu Regatul României. Pentru susţinerea Actului de Unire au mai vorbit şi delegatul polonezilor şi cel al germanilor din Bucovina, după

care Congresul l-a votat în unanimitate. Anunţarea votului a fost primită cu nesfîrşite aplauze. După aceea, Congresul a ales o delegaţie de 15 membri care să prezinte regelui Ferdinand la Iaşi Actul Unirii. Între membrii delegaţi de Congres pentru această onorifică însărcinare mă găseam şi eu.

Am sosit la Iaşi a doua zi dimineaţa şi am fost primiţi de regele Ferdinand şi de regina Maria, înconjuraţi de membrii guvernului, la Comandamentul Corpului 4 Armată, unde regele îşi instalase reşedinţa provizorie. Pregătisem şi alocuţiunea către rege. Flondor stăruise însă pe lîngă Nicolae Iorga să-i scrie el cuvîntul către rege, şi Iorga îi împlini dorinţa. Manuscrisul frumoasei alocuţiuni se găseşte în posesiunea mea. Regele a răspuns în cuvinte alese. Regret însă că n-am putut obţine cuprinsul cuvîntării regale.

În seara aceleaşi zile am plecat împreună cu familia regală şi membrii guvernului la Bucureşti, unde regele şi regina îşi reluară reşedinţa la Cotroceni, pe care o părăsiseră în toamna 1916. Bucureştenii făcură familiei regale o entuziastă primire. Duminică seara la 1 decembrie 1918 s-a dat la palatul regal din Calea Victoriei o masă de gală la care participară şi membrii delegaţiunii bucovinene. Îmi aduc cu mare plăcere aminte că în cursul mesei sosi telegrama de la Alba Iulia, vestind că Marea Adunare Naţională de acolo votase Unirea Transilvaniei cu Regatul României."

Sosirea lui Nistor la Bucureşti cu delegaţia aducătoare a Actului Unirii Bucovinei cu România, a ocazionat lui Nicolae Iorga un memorabil articol — *Unul dintre întregitorii Moldovei* — publicat în „Neamul Românesc" din care am reţinut: „În adevăr, Nistor a lucrat în trei direcţii mari pentru Unirea de astăzi:

Întîi el a dat, ca scriitor istoric şi ca profesor de gimnaziu, pe urmă şi de universitate, românismului din Bucovina o încredere în sine pe care străinii izbutiseră — s-o spunem limpede — a-i slăbi. Le-a spus, le-a dovedit — ca şi acelor străini înşăşi — că dreptul cel vechi este al nostru, că nouă ni se datoreşte tot ce în acea provincie a fost organizare şi cultură în trecut şi că acestea sînt titluri cărora alte popoare nu le pot opune nimic.

Al doilea, pentru ca această conştiinţă să producă şi o luptă şi această luptă să capete adevăratul ei organ, el s-a ridicat împreună cu Puşcariu, pentru a curăţi atmosfera morală de otrava înăbuşitoare a onciulismului, deprins a pacta cu toţi duşmanii noştri naţionali, numai să-şi atingă scopurile de partid. Şi această operă de renovare politică a educat pe cei mai autorizaţi dintre tinerii care şi-au pus viaţa în joc pentru ca să dea întreaga Bucovină neamului lor.

În al treilea rînd, Nistor, în deosebire de alţii, a îndreptat de la început, hotărît, spre noi, pe bucovineni, prea mult deprinşi a-şi căuta mîntuirea la Viena. S-a pus în curent cu ştiinţa şi literatura noastră, a scos cu G. Tofan o revistă în legătură cu mişcarea naţionalistă de aci, apoi cînd a fost să se formeze pentru catedra universitară, s-a aşezat modest, la o vîrstă acum matură, pe băncile Universităţii din Bucureşti. Iar, cînd a început războiul, membrul Academiei Române a trecut graniţa în Regat, arătînd cît de mult

crede în misiunea de întregire naţională, pe care acesta trebuie s-o îndeplinească.

Pentru aceste reale merite, aşa de mari, în ziua de Unire salutăm frăţeşte pe Iancu Nistor".

De veghe la devenirea şi dăinuirea României Mari. După Marea Unire a românilor din 1918, Ion Nistor a fost numit prin decretul regal din 18 decembrie 1918, ministru secretar de stat, fără portofoliu, în guvernul prezidat de Ion I.C. Brătianu, avînd reşedinţa la Bucureşti şi însărcinarea de a susţine interesele Bucovinei în cabinetul naţional-liberal. A trecut apoi ministru delegat cu administraţia Bucovinei, la Cernăuţi, prezidînd complexa operă de redresare economică şi politică a Ţării de Sus a Moldovei.

Fostul Comitet al refugiaţilor s-a transformat în Partidul Democrat al Unirii, sub conducerea aceluiaşi Ion Nistor, cu publicaţia „Glasul Bucovinei" organ de presă cotidian, cu Institut de arte grafice, editură şi librărie.

Dintre realizările ministrului Nistor am reţinut: editarea „Buletinului Bucovinei" — foaie oficială pentru necesităţi ale administraţiei de stat; organizarea şi desfăşurarea în bune condiţiuni a campaniei electorale pentru constituirea întîiului parlament al votului universal în ţara noastră, din care Nistor a făcut parte ca deputat de Rădăuţi iar mitropolitul Vladimir de Repta a fost desemnat preşedinte de vîrstă al Senatului; în şedinţele consecutive ale Corpurilor Legiuitoare din 29 decembrie 1919, ministrul de stat Ion Nistor a prezentat din însărcinarea suveranului proiectul legii pentru ratificarea de către Parlament a Actului Unirii de la 28 noiembrie 1918; a intervenit cu memorii explicative contra încercărilor de ştirbire a vechii graniţe de la Ceremuş, dinspre Polonia, pretenţie eronată însă agreată de augurii Conferiţei de pace de la Paris — energicul protest împotriva detrunchierii unor regiuni din teritoriul sacru al Bucovinei româneşti bucurîndu-se pînă la urmă de succes.

Pe de altă parte, în adminstraţie, în public şi în şcoală a fost introdusă limba română, fiind înlocuiţi funcţionarii austrieci ce nu cunoşteau această limbă, cu slujbaşi români. Au fost, de asemenea, desfiinţate liceele germane şi ucrainene — din lipsă de elevi. Administraţia Fondului bisericesc a trecut asupra mitropolitului şi Consistoriului mitropolitan. Tot acum, în înţelegere cu mitropolitul Vladimir de Repta, ministrul Nistor a consimţit la desfacerea eparhiei Dalmaţiei de mitropolia Bucovinei şi a stăruit pentru cooptarea mitropolitului Bucovinei în Sfîntul Sinod al bisericii române.

În rîndul înfăptuirilor se înscrie şi adaptarea reformei agrare generale la condiţiile concrete din Bucovina, în septembrie 1919, act de justeţe prin care au fost expropriate 97 320 ha pămînt arabil şi împărţit în loturi proporţionale sătenilor nevoiaşi. În regiunea dintre Prut şi Nistru — pe terenurile expropriate — s-au înjghebat cinci colonii româneşti, în vederea întăririi elementului autohton în zonă.

Ion Nistor a făcut parte, în calitate de ministru delegat cu administraţia Bucovinei, şi din guvernele care au succedat celui naţional-liberal, consilii de miniştri prezidate consecutiv de generalul Arthur Văitoianu, Al. Vaida

Voievod şi generalul Al. Averescu. Neacceptînd să-şi contopească Partidul Democrat al Unirii în Partidul Poporului, de guvernămînt, I. Nistor a trebuit să tragă consecinţele din autoritarismul manifest al învingătorului de la Mărăşti, demisionînd din guvernul Averescu după cîteva săptămîni numai de la depunerea jurămîntului în faţa majestăţii sale regale.

Urmare a alegerilor parlamentare din mai 1920, Nistor a făcut parte din maturul corp cu mandat din partea Senatului Universităţii din Cernăuţi. Iar cîteva luni mai tîrziu, la 24 octombrie 1920, rectorul Ion Nistor a prezidat inaugurarea Universităţii româneşti din Cernăuţi, după autodizolvarea celei germane din cauza exodului aproape în masă al profesorilor austrieci care n-au înţeles să depună jurămîntul de credinţă regelui Ferdinand al României Mari.

Nu i-a fost deloc uşor lui Nistor să impună Alma Mater românească în Bucovina. Trebuiseră depăşite vechile animozităţi create de fosta universitate nemţească; biruită opacitatea celor care considerau un lux de prisos ctitorirea unei a patra universităţi româneşti şi încă atît de aproape de cea ieşeană; argumentate afirmaţiile că România Mare dispunea de nebănuite rezerve pentru recrutarea unui corp didactic universitar de înaltă ţinută ştiinţifică.

Festivităţile inaugurale s-au desfăşurat în prezenţa familiei regale. Şedinţa solemnă a avut loc în Sala de marmură a Palatului mitropolitan. Pe parcursul festivităţilor rectorul Nistor a rostit nu mai puţin de trei discursuri oficiale, în care — cum singur mărturisea — „tălmăceam sentimentele ce mă însufleţeau atunci, văzîndu-mi împlinită una din dorinţele cele mai fierbinţi cu privire la înalta învăţătură românească".

Cu revenirea la cîrma statului a guvernului condus de Ion I. C. Brătianu — în ianuarie 1922 — şi-a reluat şi Ion Nistor, deputat de Rădăuţi, atribuţiunile de ministru al Bucovinei. În timpul fecundei administraţii de patru ani a naţional-liberalilor, ministrul Nistor a contribuit în chip determinant la încadrarea organică a Bucovinei în structurile fundamentale ale statului naţional unitar român. A colaborat la întocmirea Constituţiei din 1923. Partidul Democrat al Unirii a fuzionat cu Partidul Naţional Liberal. „Am aderat din convingere la programul acestui partid — declara I. Nistor — pentru că în îndelungata colaborare cu liberalii m-am putut convinge de sinceritatea naţionalismului lor, de seriozitatea operelor lor administrative şi de interesul pe care îl arătau pentru Bucovina. Concepţia de armonie socială din ideologia lor corespundea pe deplin simţămintelor mele. Am rămas mereu credincios convingerilor mele naţionaliste, propovăduite generaţiei noastre de Nicolae Iorga, precum şi Partidul Naţional Liberal, ale cărui doctrină şi ideologie se întemeiau pe ideea naţională. Era deci firesc să lupt împotriva internaţioalismului social-democrat, împotriva naţional-socialismului hitlerist susţinut de tineretul legionar şi împotriva comunismului, doctrine politice şi sociale pornite din afară şi impuse neamului nostru prin teroare şi forţă. Terorii legionare a căzut jertfă Nicolae Iorga, fiind ameninţat şi eu. Încrezător în puterea tradiţiilor străbune, m-am străduit

să-mi apăr, după cuvintele lui Mihai Eminescu, sărăcia şi nevoile şi neamul împotriva influenţelor străine sufletului românesc."

În perimetrul larg al legiferărilor ce decurgeau din noua Constituţie, ministrul Ion Nistor a militat pentru menţinerea mitropoliei Bucovinei şi pentru consolidarea Universităţii din Cernăuţi, cum şi pentru împărţirea administrativă a Ţării de Sus a Moldovei în cinci judeţe, crearea tribunalelor la Storojineţ, Suceava şi Cîmpulung, pentru trecerea administraţiei Fondului bisericesc în seama Consiliului eparhial compus din două treimi laici şi o treime clerici, în fine, pentru naţionalizarea căilor ferate particulare, pentru o mai dreaptă aşezare a impozitelor şi înlesnire a creditelor.

Ministrul Bucovinei a fost investit cu o misiune specială, în martie 1924, conducînd comisia oficială română desemnată pentru negocieri cu guvernul austriac, la Viena, asupra diverselor chestiuni ce decurgeau din aplicarea Tratatului de pace încheiat cu Austria la sfîrşitul primului război mondial. În privinţa Bucovinei rezultatele negocierilor s-au concretizat în cinci convenţii referitoare la fondul de pensii (transferarea creanţelor şi depozitelor caselor de pensii), reglementarea datoriilor şi creanţelor austro-ungare, schimbul registrului de impozit financiar, asigurările private, repartiţia bunurilor împărţite prin trasarea noilor frontiere, regimul apelor, sumele subscrise la împrumutul războiului austriac etc. „Cu semnarea acestor convenţii — preciza Nistor — am scutit Bucovina de diverse plăţi care pe nedrept i se impuneau şi am readus în ţară depozitele Fondului bisericesc care fuseseră evacuate la Salzburg. Una din convenţiile încheiate prevedea restituirea unui bogat material artistic referitor la Bucovina, între care şi harta Bucovinei ridicată la 1774 de colonelul Enzenberg. Tot atunci am obţinut în schimb tabloul lui Franken înfăţişînd bogăţiile lui Cresus cu chipul lui Mihai Viteazul ca principe oriental. Cu acea ocazie am făcut studii în arhivele vieneze unde se găsea un preţios material în legătură cu intrarea României în războiul mondial, care urma să fie copiat de către un delegat român şi trimis în ţară."

Viaţa constituţională, dinastică a României Mari a fost efectiv tulburată prin actul renunţării la tron a principelui moştenitor Carol. Cu puţină vreme înainte de moarte, Ferdinand I a impus modificări în pactul fundamental al naţiunii şi a vegheat la orînduirea Regenţei tutelare pentru Mihai — minorul moştenitor al tronului regal. A urmat la intervale oarecare de timp trecerea în lumea umbrelor a unora din marii făuritori ai României Mari: Ferdinand I (20 iulie 1927), Ion I.C. Brătianu (24 noiembrie 1927), Vintilă Brătianu (22 decembrie 1930), I.G. Duca (29 decembrie 1933). Astfel că, pe fondul crizei politice şi al crizei economice generale ce făcea serioase ravagii şi în ţara noastră, s-a autoinstaurat rătăcitorul Carol Caraiman pe tronul României, sub numele de regele Carol al II-lea, inaugurînd un regim politic de tranziţie spre dictatura personală înfăptuită ca atare în februarie 1938.

Ion Nistor n-a făcut parte din guvernele „intermediare" conduse de generalul Al. Averescu (1926–1927) şi prinţul Barbu Ştirbei (4–21 iunie

1927). În următorul guvern — ultimul prezidat de „Sfinxul" de la Florica — lui Ion Nistor i-a fost oferit Ministerul Lucrărilor Publice, întrucît procesul integrării Bucovinei în administraţia centrală a României Mari fusese practic deja încheiat. După uluitoarea dispariţie a lui Ion I.C. Brătianu a urmat la preşedinţia Partidului Naţional Liberal şi a guvernului Vintilă I.C. Brătianu care l-a menţinut pe Nistor ministru la lucrările publice pînă în noiembrie 1928 — cînd guvernul naţional-liberal a fost nevoit să demisioneze, lăsînd locul Partidului Naţional Ţărănesc deplin victorios în abia încheiatele alegeri generale parlamentare.

În conformitate cu dispoziţiunile art. 79 din Constituţie, care consfinţea senatori de drept în Parlament — miniştrii cu o vechime de cel puţin şase ani, I. Nistor a fost prezent, în continuare, în toate legislaturile care au funcţionat pînă în februarie 1938, chiar şi după acestă dată — în parlamentul monocameral al dictaturii carliste. Evident că Nistor n-a făcut parte din nici unul din guvernele naţional-ţărăniste care s-au succedat la cîrma ţării, cum nici din guvernul „de uniune naţională" prezidat de N. Iorga în 1931–1932. În tot acest timp, ca senator s-a evidenţiat printre liderii opoziţiei naţional-liberale, iar în calitate de şef al orgnizaţiilor P. N. L. din cele cinci judeţe bucovinene a desfăşurat o vie activitate politică şi naţională.

După moartea subită a lui Vintilă I.C. Brătianu a urmat la conducerea P. N. L. — I. G. Duca. Acesta abia după trei ani de incomodă opoziţie a fost mandatat de ranchiunosul rege Carol al II-lea cu formarea unui guvern naţional-liberal. În scurta guvernare Duca, Ion Nistor a fost numit ministru secretar de stat pentru minorităţile etnice. În guvernul naţional-liberal următor, condus de Gh. Tătărescu, ministrul de stat I. Nistor a fost însărcinat (la 9 iunie 1934) cu conducerea unor servicii şi direcţii din Ministerul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale — purtînd titlul de ministru al muncii, deşi ministerul încă nu se scindase. Din 23 septembrie 1935, Nistor a fost confirmat în demnitatea de ministru al muncii, sănătăţii şi ocrotirilor sociale, pentru ca după data de 2 septembrie 1936 — reînfiinţîndu-se Ministerul Muncii (separat) — Nistor să rămînă ministrul muncii şi ocrotirilor sociale în acelaşi guvern Tătărescu.

„Activitatea mea la Ministerul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale — releva Ion Nistor — a lăsat roade în urma ei. Ca *ministru al muncii* am dat o deosebită atenţie pregătirii ucenicilor, întocmind *Legea pentru pregătirea profesională şi exercitarea profesiunii*, prin care am modificat trecutele legiuiri meşteşugăreşti din Vechiul Regat, Transilvania, Basarabia şi Bucovina şi am creat un regim unitar pentru Regatul întregit. Dar pentru ca dispoziţiile legii pentru pregătire să nu rămînă numai pe hîrtie, am construit cămine pentru ucenici, înzestrîndu-le cu toate instalaţiile didactice şi higienice necesare. Căminul de la Timişoara cuprindea 400 de paturi, iar cel de la Cernăuţi, 300. Cu paturi mai puţine erau căminele de ucenici din Hunedoara, Reşiţa, Braşov, Dej, Tîrgu-Mureş, Tîrgovişte, Tîrgu-Jiu, Bacău, Huşi, Slatina, Vaslui, Rădăuţi, Suceava. Am pus piatra fundamentală la căminele de ucenici de la Oradea şi Bacău.

Ca *ministru al asigurărilor sociale* am ridicat edificii pentru adăpostirea caselor de asigurări şi dispensarelor medicale la Bucureşti, Cîmpina, Braşov, Bacău, Roman, Brăila, Tîrgu-Jiu, Timişoara, Cernăuţi şi Cluj.

Ca *ministru al sănătăţii* am iniţiat lucrări de restaurare şi lărgire la mai multe spitale din ţară, am înfiinţat dispensarul academic de la Cernăuţi şi preventoriul de la Gura Humorului, pentru tineretul universitar. Am stăruit pentru înfiinţarea de dispensare la oraşe şi sate, ca de pildă: la Cernăuţi, Ciudei, Vicovul de Sus, Toporăuţi, Siret — în Bucovina, cît şi în celelalte regiuni ale ţării. La Cernăuţi am ridicat un Azil de noapte şi altul mai spaţios pentru adăpostirea copiilor."

Se ştie că societatea românească a fost în mod fatal bruscată în evoluţia ei prin instaurarea unor regimuri politice de autoritate, de dictatură personală carlistă, legionară, militară-antonesciană, comunistă. N-au lipsit ascensiuni şi demiteri spectaculoase de la guvern (cazul Octavian Goga), asasinări de prim-miniştri în exerciţiul funcţiunii (cazul Armand Călinescu), recrudescenţa terorismului „statului naţional-legionar", dictatura antonesciană a ultimei soluţii pentru salvarea fiinţei naţionale a statului român şi, în fine, dictatura comunistă — cea mai feroce prin durata cotropitoare.

În „interregnul" acestor guvernări tensionate s-a încercat formula unui cabinet condus de Gh. Tătărescu, în compunerea căruia lui Ion Nistor i s-a încredinţat portofoliul Cultelor şi Artelor (în perioada noiembrie 1939–mai 1940). De astă dată preocupările ministrului Nistor s-au axat mai ales asupra soluţionării diverselor chestiuni de cult (inventarierea averilor cultului romano-catolic); s-au purtat discuţii cu nunţiul papal în probleme privitoare la concordat şi la ordinele călugăreşti ale cultului catolic. Controversele ministrului Nistor cu mitropolitul Bucovinei, Visarion Puiu, n-au putut fi aplanate decît prin demisia înaltului prelat — acceptată de Sfîntul Sinod şi de regele Carol al II-lea la 12 mai 1940.

Bun cunoscător al realităţilor bisericeşti din Bucovina, ministrul cultelor şi artelor a pregătit proiectul de lege pentru un nou mod de administrare a Fondului bisericesc din Ţara Fagilor şi a acordat importante subvenţii bisericilor şi mînăstirilor aflate la nevoie. În timpul ministeriatului lui Nistor au fost duse la bun sfîrşit instalările mitropoliţilor Irineu la Iaşi şi Nifon la Craiova.

După demisia din guvernul Tătărescu, lui Ion Nistor i s-a propus direcţia Institutului Româno-German de la Berlin. A ezitat să primească acea delicată răspundere şi în locul său a fost desemnat Sextil Puşcariu.

La 27 iunie 1940 I. Nistor participa, în calitate de rector al Universităţii din Cernăuţi — la Conferinţa Interuniversitară din Bucureşti, cînd s-a anunţat „ultimatum-ul Molotov". Chemat noaptea la Tătărescu — relata Nistor — „m-a invitat să intru în guvern pentru a trata cu ruşii asupra Bucovinei. Noaptea tîrziu am prestat jurămîntul la Palat. La 28 iunie am discutat chestiunea cesiunii la Academie. A doua zi am fost la gară întru în-

tîmpinarea refugiaţilor din Cernăuţi veniţi să susţină cauza lor în Consiliul de Miniştri.

Prin ocuparea Cernăuţilor de către armata roşie am suferit o mare pierdere personală. Locuinţa mea din Cernăuţi cu o bibliotecă de mai multe mii de volume privitoare la Istoria Românilor a rămas în mîinile năvălitorilor. Pierderea aceasta veni să dubleze durerea mea pe urma pierderii Bucovinei de Nord. Atunci — din însărcinarea Academiei — am elaborat un memoriu adresat tuturor academiilor din străinătate, în care arătam marea pierdere culturală pe care neamul românesc o îndură prin încălcarea Bucovinei şi Basarabiei de către armata roşie, solicitînd suport moral pentru redobîndirea acestor provincii cu numeroasele aşezăminte culturale care se găseau în ele. Tot atunci am stăruit asupra condiţiunilor în care la 1918 se înfăptuise Unirea Bucovinei, publicînd un studiu asupra acestei Uniri şi în limbile germană, franceză, italiană şi engleză pentru a lămuri străinătatea asupra drepturilor României asupra Bucovinei.

La 4 iulie 1940 Tătărescu îşi înaintă demisia şi astfel am ieşit şi eu din guvern, din care făcusem parte numai cele cîteva zile. S-a format guvernul Ion Gigurtu care la 6 septembrie 1940 făcu loc guvernului autoritar al generalului Antonescu.

Ocuparea Cernăuţilor de către armata roşie la 28 iunie 1940 precum şi instalarea la putere a generalului Ion Antonescu la 6 septembrie acelaşi an, şi proclamarea dictaturii legionare m-au silit să pun capăt activităţii mele politice".

În timpul dictaturii legionare a fost instituită o comisie pentru declararea şi controlul averii foştilor demnitari ai statului sub regimul carlist. Ion Nistor a prezentat într-un memoriu starea sa patrimonială în anii 1918–1940, în baza căruia respectiva comisie i-a eliberat un certificat ce considera justificată averea fostului ministru bucovinean şi naţional-liberal.

„Recuperarea Bucovinei de către trupele române în iunie 1941 — mărturisea Ion Nistor — mi-a făcut o mare bucurie. Dar cum Bucureştii erau ameninţaţi de bombardamente aeriene, am plecat din consideraţiuni familiare la moşia Academiei Române din comuna Fărăcădiu – Berthelot, lîngă Haţeg, unde am rămas de la 22 iunie pînă la 25 august 1941.

După reocuparea Cernăuţilor şi restaurarea stăpînirii româneşti acolo, am fost solicitat de Preşedinţia Consiliului de Miniştri să plec la Berlin în propagandă pentru Transnistria, ceea ce am refuzat; în schimb, am plecat la 27 iulie 1941 la Cernăuţi din însărcinarea Ministerului Educaţiei Naţionale pentru a raporta asupra stării de la Universitate. Am găsit locuinţa mea devastată şi biblioteca risipită şi transportată la Universitate. Universitatea rămăsese în bună stare, ocupanţii ruşi o transformaseră în universitate rusească. Am raportat că situaţia era de aşa natură, că Universitatea românească şi-ar putea reîncepe în toamnă, foarte bine, activitatea.

Din nefericire guvernul antonescian n-a dat urmare propunerii mele, susţinută de un memoriu semnat de peste una mie de cărturari bucovineni. La Cernăuţi s-a hotărît înfiinţarea unei şcoli politehnice în clădirile

Universităţii. Se reîntoarce de la Suceava, unde funcţionase în timpul ocupaţiei ruseşti a Cernăuţilor, numai Facultatea de Teologie încorporată Universităţii din Iaşi.

Ocupaţia rusească de un an de zile n-apucase încă să schimbe înfăţişarea oraşului. Rămăseseră încă inscripţiile româneşti pe edificiile publice şi chiar numele de străzi. Ruşii, loviţi prin surprindere, se retrăseseră în mare grabă, astfel că n-apucaseră să ridice tot ce ar fi dorit. Au dispărut însă monumentele publice de bronz, ca monumentul Unirii, bustul lui Ion I.C. Brătianu şi al lui Mihai Eminescu din Grădina Arboroasa.

La 25 august m-am reîntors la Bucureşti, continuînd redactarea *Istoriei României* şi pregătind comunicările mele la Academie, tratînd probleme prea puţin lămurite din trecutul românesc. În ocupaţia aceasta relativ liniştită eram însă mai ales din 1943 încoace foarte tulburat de neconteniele bombardamente întreprinse deasupra Bucureştilor de suprafortăreţele americane. În primăvara 1944 acestea se repetară în aşa fel, încît aproape nu era zi în care să nu se anunţe alarme aeriene. Lucram la Istoria românilor din Balcani, cînd într-o duminică după masă sirenele anunţau apropierea suprafortăreţelor americane care se îndreptaseră spre Ploieşti, distrugînd oraşul şi stabilimentele petrolifere de acolo.

De groaza bombardamentelor, pe urma cărora Bucureştii avură atîta de suferit, s-a dispus dispersarea serviciilor publice, între care şi a Academiei Române, şi anume la Orăştie, în jud. Hunedoara. La 23 aprilie 1944 am pornit şi eu cu un tren de dispersare la Orăştie, unde am ajuns a treia zi într-o ploaie torenţială. În tren se găseau şi colegii mei de la Academie, Voinov şi Vasilescu-Carpen. N-am rămas însă mult la Orăştie şi m-am mutat cu familia mea la Berthelot, unde am rămas pînă la 16 septembrie 1944. În exilul meu de la Berthelot am scris *Istoria României* pînă la Ştefan cel Mare. Din grădina conacului vedeam trecînd deasupra suprafortăreţele americane care au bombardat localitatea Simeria.

În noaptea de 23 spre 24 august am aflat la radio despre lovitura de stat prin care regele Mihai răsturnă dictatura lui Antonescu, îl arestă şi restaură Constituţia din 1923, formînd guvernul Sănătescu, din care făceau parte şefii partidelor de opoziţie: Iuliu Maniu, Dinu Brătianu, Titel Petrescu şi... Lucreţiu Pătrăşcanu. La 16 septembrie m-am putut întoarce cu familia la Bucureşti, unde sosii la 18 septembrie 1944, găsind acasă toate bine, afară de cele cîteva geamuri sparte de pe urma bombardamentelor.

După întoarcerea la Bucureşti am continuat cercetările mele istorice, lucrînd la Academie, unde între anii 1944–1948, am făcut mai multe comunicări."

Academicianul Ion Nistor a avut bucuria să fie ales (cu majoritate de două treimi din voturi), la 23 mai 1945, conservator (director) al Bibliotecii şi Colecţiilor Academiei Române. La 15 august acelaşi an s-a mutat cu familia în incinta Academiei, părăsind în felul acesta locuinţa fiicei sale Oltea din strada Vasile Lascăr nr. 55. „În postul de conservator m-am simţit foarte bine — evoca octogenarul Nistor; am pus rînduială în catalogarea

cărţilor şi în vara anului următor, 1946, am terminat reparaţiile de pe urma bombardamentelor din 1944, lărgind cu acest prilej sala pentru consultarea cataloagelor (fişierelor). Dimineaţa şi după amiaza mă găseam în biroul meu, folosindu-mă de timpul liber pentru continuarea cercetărilor mele istorice şi scrierea *Istoriei României*. În timpul acesta am făcut, la 10 ianuarie 1947, o comunicare asupra *bibliotecilor noastre publice*, apoi încă două comunicări despre *manuscrisele şi documentele orientale din Biblioteca Academiei*, din care numai prima a văzut lumina tiparului."

Dar evenimentele politice îşi urmau şi în România cursul lor galopant. La 10 iunie 1948 a apărut decretul pentru etatizarea Academiei şi transformarea ei în Academia Republicii Populare Române din care savantul Ion Nistor fusese, evident, exclus. A doua zi după „istoricul" eveniment din viaţa Academiei Române, I. Nistor a predat gestiunea Bibliotecii şi Colecţiilor Academiei în mîinile academicianului Iorgu Iordan, iar din locuinţă a fost evacuat la 25 noiembrie 1948 de către Barbu Lăzăreanu, înlocuitorul lui Nistor la direcţia Bibliotecii şi Colecţiilor Academiei Române.

În ziua de 28 iunie 1948 istoricului Ion Nistor i s-a făcut o inopinată şi minuţioasă percheziţie domiciliară, în urma căreia i s-au confiscat cărţi, acte, volume din *Istoria Basarabiei*, manuscrisul lucrării literare *Din grădina Moldovei* — o culegere cu diverse articole privitoare la întîmplările din Bucovina şi tipărite de Nistor în revista „Junimea Literară", în „Calendarul" şi ziarul „Glasul Bucovinei" şi în alte periodice. „Prin schimbările acestea — reflecta înţeleptul — multe am pierdut, multe au dispărut, dar mi-am dat seama că trebuie să mă resemnez, fiindcă viaţa merge înainte — şi dacă oamenii mor şi lucrurile se schimbă, nu e decît o parte din ea — şi că lucrul cel mai rău pe care-l poţi face e să-ţi întorci faţa de la ea, şi să stai ţeapăn, şi să nu laşi viaţa să te străbată ca un fluviu (J.B. Priestley, *O zi luminoasă*, p. 314)."

Alte două decenii de scriere a istoriei Bucovinei. Dar oricît de mari erau comandamentele politice şi sociale care reclamau prezenţa în cotidian a omului politic Ion Nistor, savantul n-a neglijat nici o clipă menirea sa fundamentală de scriitor de istorie a românilor de pretutindeni, inclusiv (sau mai ales) a românilor bucovineni. Vom cataloga în cele ce urmează principalele articole, studii, cărţi, volume de documente elaborate, întocmite de I. Nistor în deceniile de după Unire, cu referire directă doar la istoria Bucovinei.*

* Cum spuneam şi într-o notă din studiul bio-bibliografic la ediţia *Istoriei Basarabiei* tipărită anul acesta de Editura Humanitas, nu este în intenţia noastră de a oferi acum o bibliografie completă a scrierilor lui Ion Nistor. O vom face atunci cînd vom proceda la publicarea operei fundamentale a prestigiosului om de ştiinţă, ineditul manuscris al tratatului, în mai multe volume, de *Istoria României*.

În ordine cronologică, consemnăm rezultatele cercetărilor mai noi privind viaţa şi opera lui Ion Nistor: Vianor Bendescu, *Opera unui maiestru de frunte al istoriografiei române pragmatice şi al practicei politice. Contribuţii la bibliografia* scrierilor profesorului şi bărbatului de stat dr. Ion I. Nistor, în „Buletinul Bibliotecii Române" al Institutului român de cercetări din Freiburg (Germania), vol.I(V), serie nouă, 1967/1968, pp. 141–162; *Bibliografia lucrărilor ştiinţifice ale cadrelor didactice. Universitatea Bucureşti. Seria Istorie*, II, Bucureşti, 1970, pp. 393–400; Emil Diaconescu, *Ion Nistor la Academia Română*, comunicare la Sesiunea ştiinţifică „Rolul şi locul Academiei Române în evoluţia societăţii româneşti, 1918–1948", Bucureşti, 17–19 iunie 1975; Lucian Boia, *Evoluţia istoriografiei româneşti*, Bucureşti, 1976, pp. 319–323; V. Bendescu, *Figuri bucovinene. Ion I. Nistor*, în „Drum", revistă de cultură românească, an XIII, nr.2–4, aprilie – decembrie 1977, pp. 1–10; Ion Nistor, *Fragmente autobiografice*, cu o *Notă introductivă* de V. Bendescu, în „Buletinul Bibliotecii Române" (Freiburg), vol.V(IX), 1975/1976, pp. 579–588; Nicolae Stoicescu, *Istoricul Ion Nistor*, în „Revista de istorie", tom. 29, nr. 12, decembrie 1976, pp. 1967–1979; M. Iacobescu, *Ion I. Nistor*, medalion, extras din „Suceava", Anuarul Muzeului judeţean Suceava, IV, 1977, pp. 263–277; Ovidiu Vuia, *Profesorul Ion Nistor*, Editura Nistru, Bruxelles, 1987, 35 p.; Mihai Dim. Sturdza, *Ion Nistor, istoric al Bucovinei*, în „Buletinul Bibliotecii Române" (Freiburg), vol. XIV (XVIII), 1987/1988, pp. 387–391; I. Nistor, *Luca Arbore, viteazul hatman al lui Ştefan cel Mare*, cu o *Notă introductivă* de Petru Rezuş, în „Magazin istoric", serie nouă, an XXIV, nr. 8, (281), august 1990, pp. 33–36; *Galeria marilor bărbaţi ai neamului*. Ion Nistor, *Românii şi rutenii în Bucovina*, serial început în gazeta „Plai Românesc", nr. 1(3), 27 ianuarie 1991, Cernăuţi, pp. 6–7; Stelian Neagoe, *Ion Nistor — un istoric pentru eternitatea românilor de pretutindeni*, în Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, p. V–XXXVIII.

După revenirea la Bucureşti Nistor a tipărit ediţia în limba germană a lucrării *Lupta naţională a românilor şi rutenilor din Bucovina sub aspect istoric* (1918). În colecţia Biblioteca „Glasul Bucovinei" a publicat documentatul studiu despre *Istoria Fondului bisericesc în Bucovina* (1921). În 1922 a început colaborarea la seria *Documentelor privitoare la istoria românilor*, Colecţia Hurmuzaki, cu tomul *Corespondenţă diplomatică şi rapoartele consulare austriece* (1782–1797).

La Universitatea din Cernăuţi a coordonat activitatea Institutului de Istorie şi Limbă, editînd şi un valoros „buletin" denumit „Codrul Cosminului" — publicaţie de mare valoare ştiinţifică şi culturală apărută în zece volume (perioada 1924–1939). Rezultat al cercetărilor nemijlocite în arhivele vieneze este şi studiul intitulat generic *Bejenarii ardeleni în Bucovina* (1925).

O atenţie aparte a acordat profesorul Nistor semnificaţiilor războiului pentru cucerirea independenţei absolute de stat a României, în provinciile istorice răpite silnic din trupul Moldovei. Este vorba de conferinţa expusă la Ateneul Român cu titlul *Consecinţele războiului de neatîrnare asupra românilor din Bucovina şi Basarabia* (1927) şi de discursul festiv rostit în Aula Academiei Române referitor la *Răsunetul războiului de la 1877 în Bucovina şi Basarabia* (1927).

Un studiu tipărit în „Codrul Cosminului" din 11 noiembrie 1927 este închinat lui *Grigore Ghica-Vodă, la comemorarea a 150 de ani de la moartea sa*.

La împlinirea unui deceniu de la Actul Unirii Bucovinei cu România, făuritorul şi scriitorul de istorie Ion Nistor a întocmit volumul *Unirea Bucovinei 28 noiembrie 1918. Studiu şi documente*, precum şi antologia colectivă de articole şi comunicări — *Zece ani de la Unirea Bucovinei* (1928).

Ion Nistor s-a dovedit şi un neîntrecut autor de portrete biografice, dedicate unor personalităţi bucovinene, şi nu numai, dintre cele mai diverse: mitropoliţii Dosoftei Herescu, Nectarie şi Vladimir de Repta, Gheorghe Tofan, Gheorghe Popovici, Constantin Berariu, Constantin Morariu, Eudoxiu Hurmuzachi, Simion Florea Marian, Vasile Găină, Tudor V. Ştefanelli, Constantin Mandicevschi, Teodor Tarnovschi, precum şi Ion I.C. Brătianu, Carol I, Vintilă I.C. Brătianu ş.a. Două vibrante evocări au ca eroi mai vechi prieteni din vremile de pribegie în Moldova, ministrul Franţei în România şi apostolul ceh Masaryk: *Le comte de Saint Aulaire et la Bucovine* şi *Vizita profesorului T.G. Masaryk la Iaşi*; ambele apărute în anul 1930.

Revista „Junimea Literară" reapărută în anii 1923–1939 sub direcţia aceluiaşi Ion Nistor, i-a publicat noi contribuţii istoriografice: *Un proces politic la Cernăuţi în 1878*, intentat Societăţii studenţeşti „Arboroasa"; *Mînăstirile din Bucovina*; *Bucovinenii la Plevna* (1931); fragmente din imediata pe atunci scriere a lui Sulzer — *Răpirea Bucovinei* (1932).

Importante materiale de istorie a încredinţat I. Nistor şi publicaţiei „Analele Academiei Române". Aşa, bunăoară, *Biserica şi şcoala greco-română din Viena*; *Şase ani de autonomie bisericească* (1932); *Contribuţiuni la relaţiunile dintre Moldova şi Ucraina în secolul al XVII-lea* (1933).

În buletinul „Codrul Cosminului" şi în diferite gazete au văzut lumina tiparului multe alte articole, conferinţe, studii semnate de Nistor: *Lagărele de la Lenţeşti şi Serăuţi şi „Campaniile bucovinene" ale regelui Sobieski* (1931); *Rostul politic şi social al bisericii în trecut şi în prezent*; *La semicentenarul morţii lui Ciprian Porumbescu* (1933); *Vechile proprietăţi din Basarabia ale Fondului bisericesc din Bucovina*; *Împăratul Iosif al II-lea despre emigrările din Bucovina şi despre o epistolă pastorală a episcopului Dosoftei Herescu* (1934).

Simţind nevoia să reia o temă de real interes, Nistor a tipărit în 1934 lucrarea *Problema ucraineană în lumina istoriei* (peste 280 p.). Alte titluri din producţia scriitoricească a istoricului Ion Nistor: *Publicaţii româneşti din Bucovina înainte şi după război* (1935); *Universitatea „Regele Carol al II-lea" din Cernăuţi* (1936); *Asupra arcăşiilor din Bucovina* (1937).

Priceput alcătuitor de volume de documente, Nistor a redactat şi tipărit *Corespondenţa lui Coronini din Principate. Acte şi rapoarte din 1854–1857*; apoi un nou volum în Colecţia Hurmuzaki — *Corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare austriece* (1798–1812).

La împlinirea a douăzeci de ani de la Unirea Bucovinei cu România, I. Nistor a dat publicităţii volumul antologic şi colectiv de izvoare narative *Amintiri răzleţe din timpul Unirii* (1938, 511 p.), precum şi studiul istorico-statistic *Bucovina sub dominaţiunea românească* (1938, 68 p.).

În momentele cînd pacea lumii, în special a Europei a început să fie violent agresată de forţele imperialiste revanşarde şi revizioniste, între ţările vizate fiind inclusă şi România Mare, istoricul Ion Nistor n-a pregetat să prezinte în faţa opiniei publice internaţionale argumentele indubitabile pe care se sprijinea fiinţa statului naţional unitar român. Cîteva exemple de lucrări grăitoare prin chiar titlul lor: *Basarabia and Bucovina* (1939, 56 p.); *Vechea graniţă de Nord a Moldovei* (1939, 19 p.); *Unirea Bucovinei cu România* (tipărită şi în limbile engleză, franceză, germană, 1940, 75 p.); *Lucius Aprovianus, eroul Ţării Şipeniţului* (1941, 44 p.); *Ungurii în Dacia Carpatină* (1942, 34 p.); *Riposta al memoriale ucraino del 15 sett. 1941* (1941, 18 p.); *Antwort an die ukrainische Denkschrift* (1942, 20 p.); *Aspecte geopolitice şi culturale în Transnistria* (1942, 42 p.); *Documente privitoare la istoria românilor*, Colecţia Hurmuzaki, vol. XX şi XXI (1942, 917 p. şi, respectiv, 726 p.); *Cărţile liturgice din Bucovina şi introducerea limbii slavone în biserica românească* (1943, 31 p.); *Die Herkunft der im rumänischen Bodenraum ansässigen Ukrainer* (1943, 57 p.); *Clasele boiereşti şi privilegiile lor* (1944, 40 p.); *L'origine des Ukrainiens de Roumanie* (1944, 62 p.).

Profesiune de credinţă. Tribunul luptei pentru făurirea Marii Uniri a românilor, care a fost savantul istoric Ion Nistor, a pierdut după războiul al doilea mondial o parte din ţara sa românească de baştină cu Cernăuţiul atîtor perene înfăptuiri. A pierdut Universitatea bucovineană, publicaţiile sale dragi „Junimea Literară", „Glasul Bucovinei", „Codrul Cosminului", Calendarul „Glasul Bucovinei", dimpreună cu tipografia, editura şi librăria din fosta capitală a Ţării Fagilor.

Încadrat profesor la Universitatea din Bucureşti (1 octombrie 1940), Ion Nistor urma să împartă cu C.C. Giurescu catedra de Istoria românilor. După exact un an de zile a fost pensionat pentru limită de vîrstă, cu care ocazie Ministerul Instrucţiunii Publice îi aducea „vii mulţumiri pentru activitatea desfăşurată în folosul învăţămîntului". A rămas totuşi profesor onorific şi membru în corpul didactic al Facultăţii de Litere şi Filozofie din Bucureşti, de unde a fost definitiv epurat în anul de tristă amintire 1948.

„Deşi activam cu mare plăcere pe terenul didactic — se confesa Profesorul — totuşi m-am bucurat că puteam concentra toată activitatea mea asupra marii opere de sinteză, a cărei redactare a început la 2 aprilie 1942, *Istoria României*, operă care mă preocupa mereu şi la care lucram cu mare însufleţire atît la Bucureşti cît şi la Berthelot, în Haţeg, unde mă aruncase soarta în vara anului 1944. După reîntoarcerea la Bucureşti mi-am continuat cu succes lucrarea pînă în 1950 cînd am încheiat manuscrisul cu marea dorinţă de a-l da publicităţii îndată ce împrejurările vor permite.

Concomitent cu această operă a vieţii mele am scris şi *Istoria Bucovinei*, de la răpirea din 1775 şi pînă la întoarcerea ei la patria mamă în noiembrie 1918. Prin această lucrare înţeleg să-mi împlinesc o datorie de conştiinţă faţă de ţara mea de origine, unde am văzut lumina zilei, am copilărit, mi-am făcut studiile şi pentru binele şi propăşirea căreia am închinat cea mai bună parte din activitatea vieţii mele."

În filele inedite de manuscris, intitulate modest *Date autobiografice*, olimpian, învăţatul ne destăinuie parte din crezurile sale ştiinţifce etern pilduitoare: „În cursurile mele universitare am tratat toate epocile din istoria românilor, completînd expunerile libere cu exerciţiul de seminar, pentru a introduce pe studenţi în metodele de cercetări istorice. În lipsa unei catedre speciale, am făcut lecţii şi din disciplinele auxiliare ale istoriei ca: enciclopedie, cronologie, diplomatica, paleografia ş.a.

Am stăruit totdeauna asupra informaţiilor narative şi documentare directe şi contemporane, lăsînd să vorbească faptele şi mai puţin persoanele, găsind că prea mare importanţă se dădea elementului personal. Am recomandat totdeauna mare precauţie la folosirea tradiţiilor şi legendelor cronicale, stăruind asupra elementelor de informaţie concrete.

Am combătut mereu maniera polemică în expunerile istorice, arătînd că faptele în sine trebuie să aibă precădere faţă de părerile personale, îmbrăcînd chiar forma de teorie ca cea a publicistului Rösler sau a pretinsului descălecat al Munteniei din Făgăraş. Istoria ca o succesiune de fapte în evoluţia lor, nu se poate întemeia pe teorii oricît de savante ar părea ele.

În cît priveşte Istoria României, ea trebuie să cuprindă trecutul tuturor teritoriilor unite cu Regatul, şi îndeosebi şi istoria Transilvaniei, Banatului şi Maramureşului, cu toate că aceste regiuni se găseau de secole sub dominaţiune ungurească. Istoria Bucovinei şi Basarabiei se încadrează normal în istoria Moldovei, de care fuseseră desprinse.

Adevărurile istorice nu pot fi socotite drept dogme, fiindcă orice informaţie nouă necunoscută încă le poate modifica. Închegarea vieţii de stat rămîne factorul determinant în evoluţia istorică a unui popor. Această evoluţie se desfăşoară în contact permanent cu statele vecine, de istoria cărora trebuie să se ţină mereu seama.

În cursurile mele la Universitate, dar şi în numeroasele mele comunicări făcute la Academia Română am stăruit asupra epocii vechi din istoria românilor, de la părăsirea Daciei Traiane pînă la întemeierea Munteniei, dîndu-mi seama că şi în această epocă atît de întunecoasă din trecutul românesc trebuie să aducem lumină. Studiile mele cu privire la această epocă, precum cele privitoare la migraţiunile româneşti, la românii Transnistriei, din Basarabia şi la invazia ungurilor în Transilvania, la influenţa bizantină asupra vechilor noastre instituţii de stat ş.a. le-am considerat drept bază la lucrarea mea de sinteză: *Istoria României*, la întocmirea căreia am lucrat mai mulţi ani şi nu am o altă dorinţă mai mare decît aceea de a o vedea tipărită, pentru a-mi încheia cu vrednicie opera activităţii mele în domeniul istoriei."

Şi conchidea cu mîndrie şi în demnitate venerabilul cărturar: „Eliminarea mea de la Academie şi din corpul didactic al Facultăţii de Litere şi Filozofie din Bucureşti nu m-a împiedicat de a-mi continua opera istorică şi de a o duce la bun sfîrşit. Am scris *Istoria României* pînă în timpul de faţă şi am redactat şi *Istoria Bucovinei* de la 1774 la 1918 adică pînă la Unirea ei cu România. Stăpînit de un năvalnic dor de muncă şi de creaţie îmi continui opera şi nădăjduiesc cu Domnul că voi ajunge s-o văd dată publicităţii."

Din păcate nu numai că n-a apucat să-şi vadă tipărită marea operă finală, dar Ion Nistor a rămas şi fără locuinţă în Bucureşti, fiind nevoit să-şi ia domiciliul la fiica sa, Oltea, ce locuia (ca şi astăzi) în podul propriei case deja naţionalizate. Şi cum o nenorocire nu vine niciodată singură, a urmat arestarea samavolnică şi detenţia în gulagul comunist de la Sighet (5 mai 1950 — 8 iulie 1955), fără să fi fost judecat sau condamnat vreodată. A supravieţuit supliciului cu toate că la revenirea din infernul temniţelor comuniste i-a fost dat să suporte încă o crudă lovitură: soţia încetase din viaţă în 1953, în mizeria domiciliului forţat din Fundătura Făurari, Calea Dudeşti din Bucureşti.

Din iulie 1955 şi pînă în decembrie 1956, octogenarul care slujise cu atîta abnegaţie patria română vreme de aproape patruzeci de ani n-a putut să-şi încaseze nici bruma de pensie — fiind socotit fără identitate certă din cauză că Direcţia Generală a Închisorilor şi Direcţia Penitenciarului Sighet tergiversau să-l pună pe fostul deţinut politic în posesia „vitalului Buletin de Eliberare".

După nenumărate demersuri, ajunse pînă la Preşedintele Prezidiului Marii Adunări Naţionale, nimeni altul decît Petru Groza, „în sfîrşit — exclama nebiruitul învăţat — la finele lui decembrie am primit mult, mult aşteptatul Buletin de Eliberare nr.57106 din 1956 prin care se certifica executarea detenţiei în formaţiunea 0951, de la 6 mai 1950 pînă la 7 iulie 1955, fiind depus de organele M.A.I. şi se mai preciza: «Conform legilor în vigoare susnumitul poate munci în întreprinderile de stat sau particulare, drept care i s-a eliberat prezentul Bilet de Liberare». În urma acestui act de liberare mi s-a reordonanţat pensia, prin Decizia nr.154625 din 9 noiembrie 1956, cu începere de la 1 octombrie 1956 — în suma de lei 518, pentru 37 ani vechime în cîmpul muncii. Pentru timpul petrecut în închisoare (ma 1950 — iulie 1955), cum şi pentru cel trecut de la eliberare şi pînă în septembrie 1956 nu mi s-a recunoscut dreptul la pensie.

Trec peste condiţiile triste în care am trăit în tot timpul acesta, pentru că este prea dureros pentru mine de a mai stărui asupra lor! După cîte ştiu s-au dat pensii de merit pînă la 2 000 lei lunar unora dintre foştii mei colegi de carieră didactică. Eu nu m-am învrednicit de această favoare, pe care nici n-am solicitat-o. Se vede că activitatea mea didactică, ca profesor universitar, ca rector al Universităţii din Cernăuţi, ca membru al Academiei Române, ca întemeietor şi director al revistei «Junimea Literară» (1904–1939) şi al Buletinului „Codrul Cosminului" (în zece volume) al Institutului de Istorie şi Limbă, care se găsesc în toate bibliotecile mari din străinătate, n-a fost luată în considerare la acordarea pensiilor de merit. Şi cu drept cuvînt! Fiindcă activitatea şi meritele mele culturale şi ştiinţifice n-au fost considerate de mine ca merit, ci ca o sfîntă datorie a vieţii mele de om de litere!"

Hotărît lucru că după toate cele, înţeleptul Bucovinei, pe al cărui mormînt din Cimitirul Bellu (a încetat din viaţă la 11 noiembrie 1962) stră-

juieşte şi astăzi doar o simplă placă funerară, merită un final de bio-bibliografie mai puţin trist. Motiv pentru care vom apela tot la Nicolae Iorga, citînd splendida urare făcută de magistru în finalul Răspunsului cu care a onorat Discursul de recepţie al lui Ion Nistor din şedinţa solemnă a Academiei Române, 21 mai 1916: „Să petreci mulţi ani printre noi, şi, fiindcă şi unii dintre cei mai tineri sîntem totuşi mai bătrîni decît dumneata, şi după noi! Fiecare zi din viaţa unui om harnic e un spor pentru vitalitatea poporului său. Şi conştiinţa ce ai adus-o cu ce ţi-a dat natura, desigur pentru aceasta, şi nu pentru altceva, constituie acea mîngîiere care ne dă tuturora puteri la care nu ne putem aştepta şi care cresc din fiecare osteneală fericită prin isprăvile ei. Să ajungi tînăr la bătrîneţe, aducîndu-ţi aminte şi spunînd şi altora, cu cîtă bucurie te-am primit noi astăzi: pentru dumneata însuţi, pentru izbînda noastră întrupată în valoarea dumitale, pentru locul de unde vii, pentru durerile lui de astăzi şi speranţele lui de mîine".

STELIAN NEAGOE

P.S.

Nu cu mulţi ani în urmă, Mihai Dim. Sturdza a tipărit în „Buletinul Bibliotecii Române" din Freiburg (vol.XIV, 1987–1988) un articol intitulat *Ion Nistor, istoric al Bucovinei*, în încheierea căruia a riscat o anume judecată de valoare pe cît de pripită pe atît de nedreaptă. Redăm pasajul respectiv: „Dacă el nu poate fi aşezat pe aceeaşi traeptă cu înaintaşii săi Hasdeu, Giurescu şi Xenopol, şi nici cu contemporanii săi Iorga, George Brătianu sau P.P. Panaitescu, Ion Nistor rămîne o figură importantă în galeria învăţaţilor care au ilustrat cultura României moderne: un istoric serios, un scriitor temeinic, cu contribuţii de seamă — acoperind însă subiecte limitate. El trebuie aşezat în rînd cu Radu Rosetti, Ion Lupaş, I.C. Filitti şi Victor Papacostea".

În două studii bio-bibliografice la ediţiile *istoriilor* Basarabiei şi Bucovinei am făcut, credem, dovada peremptorie a complexităţii şi profunzimii operei istorice a lui Ion Nistor. Au făcut-o şi alţii înaintea noastră, am consemnat aceasta. Savantul însuşi a cîştigat definitiv pariul cu posteritatea sa critică prin legatul testamentar reprezentat de surprinzătoarele, monumentalele sale inedite ce conţin sinteza de *Istoria României* (peste 2 600 file) şi studiul monografic *Istoria Bucovinei* ce vede astăzi lumina tiparului. Cînd vom începe publicarea *Istoriei României*, în mai multe volume, a lui Ion Nistor se va observa cît de puţin inspirat a fost Mihai Dim. Sturdza în verdictul pronunţat...

Pentru că orice s-ar spune, cu cărţile pe masă noi îl urmăm pe Cronicar în zisa lui: „Nasc şi în Moldova oameni!"

S. N.

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Cartea *Istoria Bucovinei* se tipăreşte după manuscrisul olograf al academicianului Ion Nistor, sinteză inedită de mare valoare păstrată cu deosebită grijă de fiica autorului, venerabila doamnă Oltea Nistor-Apostolescu, căreia îi mulţumim şi pe această cale pentru încrederea cu care ne-a onorat şi pentru sprijinul substanţial acordat în procesul pregătitor al editării lucrării.

Spre deosebire de *Istoria Basarabiei*, pe care am publicat-o după ultima ediţie din 1924, de această dată am avut a confrunta minuţios textul manuscrisului cu dactilograma realizată de doamna Oltea în anii şaizeci, rezultînd astfel o transcriere cît mai fidelă, complet-întregitoare.

Pentru o cît mai armonioasă articulare a textului original a fost necesar să eliminăm cu totul puţinele inconsecvenţe de marcare a plusului informaţional (anii de naştere şi de moarte indicaţi doar la cîteva personalităţi bucovinene etc), să întregim unele date lacunare, să corectăm eventualele mici erori şi, în fine, să amendăm rarele expresii improprii spiritului timpului nostru.

Altminteri, din punct de vedere redacţional n-am operat decît strictele modificări cerute de normele astăzi în vigoare ale ortografiei limbii române.

Stilul învăţatului bucovinean este cald, plin de înţelepciune ce se revendică dinspre cronicari — un motiv în plus pentru a nu-i plivi în mod excesiv acele cuvinte uşor arhaice, poate desuete, dar atît de neaoşe graiului nostru străbun.

Pentru a-şi apropia un public cititor cît mai larg, autorul a conceput *Istoria Bucovinei* fără obişnuitele surse documentare, note şi adnotări în josul paginilor, la fine de capitole sau de volum. Mai mult, în *Prezentare* avertiza că renunţase şi la bibliografie (indice al literaturii istorice, cum spunea Nistor), a cărei transcriere o găsea "o repetare neavenită", date fiind bibliografiile

cuprinzătoare din alte trei cărţi ale sale: *Istoria bisericii din Bucovina...*; *Românii şi rutenii în Bucovina...*; *Der nationale Kampf in der Bukowina...* Ion Nistor făcea această precizare în anul 1949. După o jumătate de secol considerăm de absolută utilitate însoţirea *Istoriei Bucovinei* cu bibliografia din cele trei volume invocate, completată de noi cu o seamă de titluri de lucrări apărute în deceniile de după 1918, cu scuzele de rigoare pentru cei inevitabil dar şi involuntar nedreptăţiţi şi dacă suplimentul nostru de selecţie bibliografică nu satisface toate exigenţele în materie. *Istoria Bucovinei* se întinde pe un număr considerabil de pagini şi condiţiile editoriale de azi ne impun regretabile renunţări...

Am spus-o şi cu prilejul editării *Istoriei Basarabiei.* O repetăm. Avem de-a face cu o carte de autor şi nu stă în dreptul nostru să-i direcţionăm în chip interesat mesajul către publicul cititor. Nu stilizăm, nu croşetăm, nu sufocăm textul autograf cu stufărişuri adiacente aidoma unor îngrijitori de ediţii de pînă mai ieri. Noi continuăm să pariem pe vocaţia culturală a majestăţii sale cititorul român care are ştiinţa, mîndria şi satisfacţia de a descifra singur înscrisurile marilor noştri istorici.

În ordinea firească a lucrurilor sînt de acum de aşteptat alte şi alte contribuţii istoriografice de valoare, care să prelungească în mod fericit demersul ştiinţific al ilustrului cărturar Ion Nistor. Opreliştile de tot soiul au căzut în desuetudine. Calea este liberă pentru oricine se va încumeta să preia ştafeta aureolată de cel mai de seamă istoric şi om politic al Bucovinei.

S. N.

Închin această carte
amintirii tuturor celor ce s-au jertfit
pentru dezrobirea Bucovinei
şi celor ce au contribuit
la realipirea ei la Patria-Mamă.

PREZENTARE

Pînă la anul 1775 teritoriul Bucovinei făcea parte din principatul Moldovei, constituind ţinutul Cernăuţilor şi o bună parte din ţinutul Sucevei. Numai de la acest an fatidic încoace aceste două ţinuturi moldoveneşti, fiind ocupate de austrieci, au fost unite într-o provincie aparte sub numele de Bucovina şi încorporate monarhiei habsburgice. Timp de zece ani Bucovina a stat sub administraţie militară, iar la 1786 ea a fost înglobată Galiţiei ca cerc administrativ bucovinean. Numai prin Constituţia austriacă din 1849 ea a fost despărţită de Galiţia şi declarată provincie autonomă a Casei de Austria. Organizarea autonomă s-a desăvîrşit abia la 1860, cînd şi-a ales Dietă proprie provincială cu un *căpitan al ţării* în frunte, ca exponent al autonomiei ei. Guvernul de la Viena era reprezentat în Bucovina de un guvernator cu titlul de *preşedinte al ţării.* Sub acest regim dualist rămase Bucovina pînă la 1918, cînd se întoarse la Patria-mamă.

Istoria ţinuturilor Cernăuţi şi Suceava, pînă la dezmembrarea lor din principatul Moldovei, aparţine dezvoltării politice, culturale şi economice a Ţării de Sus a Moldovei. Istoria Bucovinei începe numai de la 1775 încoace şi se încheie cu reîncorporarea ei în organismul de stat al României în toamna anului 1918. Astfel putem spune că istoria Bucovinei începe la 1775 şi se sfirşeşte la 1918, cuprinzînd deci numai o perioadă de 143 de ani. Întîmplări-

le istorice din această perioadă urmează să fie expuse, în mod cronologic şi în contextul lor cauzal, în cele 15 capitole care constituie această lucrare, subîmpărţite şi ele în mai multe subcapitole, după principalele evenimente ale timpului. În capitolele acestea se insistă asupra moştenirii moldoveneşti, asupra reformelor din epoca administraţiei militare, asupra înglobării administrative la Galiţia, asupra frămîntărilor şcolare şi bisericeşti şi asupra revoluţiei din 1848 şi despărţirii de Galiţia.

În continuare se fac largi expuneri asupra luptelor pentru naţionalitate şi sinodalitate în biserica bucovineană, asupra rodnicei activităţi culturale, asupra regimului noii Constituţii din 1867, asupra rezistenţei românilor faţă de politica de deznaţionalizare, asupra manifestaţiei de la Putna din 1871 şi asupra procesului „Arboroasei" din 1878, asupra avîntului cultural din timpul mitropolitului Silvestru, asupra destrămării politicii naţionale din Bucovina, asupra asaltului ucrainean contra bisericii româneşti, asupra suferinţelor bucovinenilor în timpul primului război mondial, asupra Unirii Bucovinei cu Patria-mamă şi asupra reintegrării Bucovinei în organismul de stat al României.

Literatura istorică asupra Bucovinei este pe cît de bogată, pe atît de variată. S-a scris foarte mult despre Bucovina atît în limba română, cît şi în limbile germană şi ucraineană. S-a insistat însă numai asupra unor laturi ale problemei, iar încercările de ansamblu, ca cea a lui R.F. Kaindl în limba germană, sînt departe de a ne fi înfăţişat întreaga perioadă de stăpînire austriacă, oprindu-se la epoca de dinainte de 1900. N-au lipsit însă descrieri amănunţite asupra unor probleme din istoria bucovineană în diferite limbi, ca bunăoară *Istoria bisericii din Bucovina* şi *Românii şi rutenii în Bucovina* în limba română şi *Der nationale Kampf in der Bukowina*, ieşite din pana autorului sintezei de faţă. În aceste scrieri am publicat şi un bogat indice al literaturii istorice privitoare la Bucovina, astfel că transcrierea lui şi în această sinteză ar constitui o repetare neavenită.

Materialul documentar cuprinde diversele diplome imperiale, dispoziţiile diverselor tratate internaţionale, numeroasele decrete şi ordonanţe ministeriale, memoriile şi petiţiile bucovinenilor adresate împăratului de la Viena sau guvernului austriac, legiuirile şi statutele privitoare la Bucovina. Acest vast material aşteaptă să fie adunat din diversele publicaţii oficiale şi editat într-un corp de documente bucovinene. Acesta va trebui să cuprindă şi dezbaterile privitoare la Bucovina din Parlamentul austriac şi din Dieta Bucovinei.

Materialul narativ se găseşte în organele periodice de publicitate din Bucovina, din Austria, din România şi Transilvania, începînd cu ziarul „Bucovina" din 1848 şi continuînd cu „Revista Politică" de la Suceava, cu „Gazeta Bucovinei" de la Cernăuţi, cu „Patria", „Glasul Bucovinei" şi multe altele. Partea culturală şi creaţia literară au găsit ecou în revistele literare ale timpului, începînd cu „Foaia Societăţii pentru cultura şi literatura română" şi încheindu-se cu „Junimea Literară". Numeroase informaţii despre Bucovina cuprinde presa germană din Bucovina şi Viena, precum şi presa ucraineană din Cernăuţi şi Liov (Lvov, Lemberg). O bună parte din acest material documentar şi narativ se găsea în Biblioteca Universităţii din Cernăuţi şi la Biblioteca Academiei Române. El a fost consultat cu mare osteneală şi folosit cu îmbelşugare la alcătuirea acestei sinteze. La evenimentele din Bucovina ultimilor cincizeci de ani am fost martor ocular, participînd chiar în mod activ la desfăşurarea şi împlinirea lor.

Spre deosebire de conaţionalii lor din Transilvania şi Basarabia, românii din Bucovina n-au dus numai o viaţă naţională, religioasă şi culturală proprie, ci şi o viaţă *politică* aparte, ţara lor fiind recunoscută ca o *provincie autonomă aparte*, cu *statut* propriu, cu *stemă* şi *drapel* proprii, împăratul de la Viena intitulîndu-se Duce-Herzog al Bucovinei. Stema reprezenta zimbrul Moldovei, drapelul înfăţişa culorile albastru şi roşu. Bucovina îşi avea corpul ei reprezentativ, *Dieta*, în care pînă la 1912 românii deţineau majoritatea absolută a deputaţilor dietali, iar preşedintele Dietei — căpitanul ţării — era totdeauna un deputat român. Bucovina era reprezentată în *Parlamentul* central de la Viena de un număr de deputaţi români. Bucovina era totdeauna reprezentată prin deputaţii ei şi în *Delegaţiunea* austriacă, care împreună cu cea ungară ţinea sesiunea ei anuală alternativ, cînd la Viena, cînd la Budapesta. Glasul românilor bucovineni răsuna mereu de la tribuna Dietei din Cernăuţi, a Parlamentului de la Viena şi a Delegaţiuni-

lor de la Viena şi Budapesta. Bucovina era reprezentată şi în Casa magnaţilor de la Viena, prin mitropolitul ei şi printr-un membru al boierimii bucovinene căruia i se recunoscuse demnitatea de şambelan — *Kämmerer* — imperial, fiindcă reuşise să dovedească o descendenţă nobilă moldovenească de 16 generaţii.

Faţă de Viena fruntaşii politici bucovineni au observat totdeauna o politică protestatară, începînd cu episcopii Dosoftei Herescu şi Isaia Baloşescu, urmînd cu Hurmuzăcheştii, tatăl şi fiii, cu mitropolitul Silvestru, cu dr. Gheorghe Popovici şi Iancu Flondor şi cu întreaga Generaţie a Unirii. Pînă în timpul lui Aurel Onciul, la baza politicii bucovinene a stat *ideea naţională*. Cei ce au încercat să abată politica Bucovinei de la această matcă seculară — ca episcopul Eugenie Hacman, fanariotul Nicolae Mustazza cu doctrina sa bucovinistă, Aurel Onciul cu nefastele sale tocmeli cu ucrainenii — au întîmpinat cea mai înverşunată opoziţie din partea românilor bucovineni. Apărată şi întărită de generaţiile mai tinere, ideea naţională a triumfat, găsind cea mai elocventă expresie în votul unanim al Congresului Naţional de la Cernăuţi, din ziua de 28 noiembrie 1918, care a proclamat Unirea cu Patria-mamă.

În raporturile lor cu Viena, fruntaşii politici bucovineni profesau — după timpuri şi împrejurări — credinţe politice *centraliste* sau *autonomiste*. Centraliştii, în fruntea cărora se găsea istoricul Eudoxiu Hurmuzachi, credeau că interesele Bucovinei puteau fi mai bine servite în alianţa cu *Partidul Centralist German* din Austria. Autonomiştii, la rîndul lor, căutau o înţelegere cu *clericalii şi feudalii germani, cehi şi poloni*, care preconizau clădirea monarhiei habsburgice pe autonomia provinciilor de coroană, între care se enumera şi Bucovina. Într-o vreme autonomiştii bucovineni, care îşi aveau clubul şi organul lor de publicitate, reuşiseră să aibă pe un reprezentant al lor, Nicolae Petrino, în guvernul de la Viena, deţinînd pentru scurtă vreme portofoliul Agriculturii.

Lupta pentru convocarea congresului bisericesc sta în strînsă legătură cu administrarea fondului religiei greco-orientale, asupra căruia românii se străduiau să exercite controlul cuvenit. Guvernul austriac reclama pentru sine administraţia acestui fond, pe domeniile căruia huzurea herghelia statului de la Rădăuţi. În posesia acestui fond se găseau zăcămintele de mangan de la Iacobeni, izvoarele minerale de la Vatra Dornei, cît şi o bună parte din suprafaţa împădurită a Bucovinei. În extensiunea aceasta fondul bisericesc constituia pivotul economic al Bucovinei, astfel că românii nu se puteau dezinteresa de exploatarea acestui fond ce provenea din daniile voievodale ale mănăstirilor secularizate din Ţara de Sus a Moldovei. Acestea erau motivele pentru care guvernul de la Viena s-a împotrivit constituirii congresului bisericesc, al cărui statut fusese într-o vreme autorizat de guvern, dar fără să fi putut fi pus în aplicare.

Învăţămîntul elementar era confesional, supus chiriarhiei ortodoxe de la Cernăuţi şi celei catolice de la Liov pînă la 1869, cînd el fu etatizat. De atunci încoace, pregătirea corpului didactic primar se făcea în Şcoala normală de stat de la Cernăuţi, cu limba de predare germană. Numai tîrziu de tot s-au înfiinţat secţiuni paralele cu limbile de predare română şi ucraineană.

Pentru învăţămîntul secundar s-a creat la Cernăuţi, în 1808, Liceul clasic cu limba de predare latină şi mai apoi germană. Religia, pentru elevii ortodocşi, s-a predat totdeauna de un cleric în limba română. La 1848 s-a constituit pe lîngă acest liceu şi o catedră de limba şi literatura română, al cărui titular era Aron Pumnul, autorul cunoscutului *Lepturar* după care s-a predat acest obiect decenii întregi. La 1860 s-a creat la Suceava un nou liceu clasic, iar curînd după aceea s-a deschis la Cernăuţi un *Liceu real*. Un liceu german s-a înfiinţat la Rădăuţi în 1872. La aceste licee şi-au făcut studiile secundare tinerii bucovineni, din rîndul cărora s-au recrutat pleiadele de cărturari români, clerici şi mireni, care au întreţinut veşnic făclia culturii româneşti în Ţara Fagilor. Preoţimea bucovineană îşi făcea studiile teologice în *Institutul Teologic* fondat de episcopul Isaia Baloşescu, în 1827, la Cernăuţi. Limba de predare era latina, care numai în 1848 a fost înlocuită cu limba română. La 1875 Institutul Teologic fu transformat în *Facultate teologică*, pe lîngă nou-creata Universitate din Cernăuţi, unică în felul ei în tot sud-estul european şi în ţările balcanice. La această facultate s-a pus baza studiilor teologice ortodoxe la care s-au adăpat şi fruntaşii clerului din România şi Transilvania, precum şi din Bulgaria, Serbia, Dalmaţia şi Bosnia. *Istoria bisericii*, a profesorului cernăuţean Eusebiu Popovici, a rămas pînă astăzi opera de bază a istoriografiei bisericeşti.

Pînă la inaugurarea Universităţii din Cernăuţi, tinerii bucovineni îşi continuau studiile la universităţile din Liov şi Viena şi la politehnicile de acolo. După deschiderea Universităţii locale, facultăţile de drept şi de filozofie erau frecventate de studenţi români, organizaţi şi ei după sistemul german în societăţi academice ca: „Arboroasa", „Junimea", „Bucovina", „Moldova" şi „Dacia". La aceste facultăţi, ca şi la cea de teologie s-a putut forma pătura de intelectuali români care, în luptă cu germanii şi ucrainenii, au întreţinut vie conştiinţa naţională românească pînă la Unirea cu România.

Deşi urgisit, poporul român din Bucovina a rămas şi sub stăpînirea străină mare ca suflet. În rîndurile lui s-au zămislit talente, care prin creaţiile lor au contribuit la sporirea inestimabilului patrimoniu al neamului românesc şi în mod special pe tărîmurile de activitate intelectuală. Pe lîngă profesorii de teologie de la Cernăuţi, s-au afirmat în literatură şi ştiinţă bucovineni de marcă, precum istoricii Eudoxiu Hurmuzachi şi Dimitrie Onciul, jurisconsulţii dr. Gheorghe Popovici şi Teodor Ştefanelli, entomologul Constantin Hurmuzachi, folcloristul Simion Florea Marian, scriitorii Iraclie Porumbescu şi Constantin Morariu, poetul Dimitrie Petrino, pictorul Epaminonda Bucevschi şi compozitorii celebri Ciprian Porumbescu, Tudor Flondor şi Eusebiu Mandicevschi. Talente reale s-au ridicat şi din rîndurile Generaţiei Unirii, precum se va vedea din capitolele privitoare la această epocă.

Vrednică de admirat este statornicia ţăranului bucovinean, care în ciuda vitregiei timpurilor a păstrat cu sfinţenie moştenirea moldovenească: limba şi credinţa, datinile şi obiceiurile, dorul de muncă şi de creaţie, precum şi proverbiala sa isteţime — virtuţi ce-l disting de neamurile care sub stăpînirea austriacă s-au aciuat lîngă el în Bucovina, îngustîndu-i moşia şi nesocotindu-l de autohton.

Ani de zile am adunat materialul pentru *Istoria Bucovinei* şi mă simt fericit de a-l vedea expus în lucrarea aceasta, care a fost redactată în cursul anului 1949.

Ion Nistor

CAPITOLUL I

Moştenirea moldovenească

1. Pătrunderea austriecilor în Moldova şi ocuparea ţinuturilor Cernăuţi şi Suceava – 2. Jurămîntul de credinţă faţă de noua stăpînire şi decapitarea principelui Grigore Ghica – 3. Populaţia din ţinuturile ocupate – 4. Stări de lucru din Bucovina în oglinda rapoartelor ocupanţilor – 5. Hotărîrile Conferinţei de la Viena din 1780 şi dorinţele bucovinenilor

1. Pătrunderea austriecilor în Moldova şi ocuparea ţinuturilor Cernăuţi şi Suceava

Ţara de Sus a Moldovei, străjuită de codrii ei de fag — *bucovine* – silvae faginales — contra invaziilor din Polonia, în care răsună peste veacuri vuietul de la bătălia din pădurea Şipeniţului şi din Codrul Cosminului, este partea cea mai bine cultivată a statului moldovenesc care îşi găsise leagănul pe aceste frumoase şi binecuvîntate meleaguri. Viteji în război şi harnici în timp de pace, moldovenii din Ţara de Sus se învredniciră într-o vreme de cea mai gingaşă solicitudine din partea domnilor Moldovei. Ţinuturile acestea erau din cele mai bine dezvoltate din Moldova întreagă; sate şi oraşe înfloritoare, Siret, Suceava şi Cernăuţi, adăposteau o populaţie gata oricînd de luptă, dar şi iubitoare de artă şi literatură. Regretatul şi în veci neuitatul prieten al Bucovinei, Nicolae Iorga, arată că în întreg pămîntul locuit de români nu se găsesc alte ţinuturi, relativ mici, ca acelea, care să cuprindă atîta frumuseţe şi atîta îmbelşugare în amintiri din trecut, aşa de îndepărtate şi sfinte.

Bucovina constituie un adevărat sobor de mînăstiri, ce se gră-

mădesc una lîngă alta, venind fiecare din cîte o domnie glorioasă sau cucernică, cîntînd la fiecare slujbă, la fiecare sărbătoare din clopotele turnate cu veacuri în urmă, ca o pomenire, pentru străbunul ce a înălţat zidurile, pentru părinţii, rudele şi tovarăşii de arme şi de judeţ, pentru neamul, marele neam nenorocit, întru mărirea căruia a scînteiat sabia sau s-a înălţat rugăciunea acestor strămoşi. În mînăstirile din Bucovina ni s-au păstrat cele mai vechi şi mai preţioase urme de pictură şi arhitectură moldovenească. În clopotniţa mînăstirii de la Voroneţ — cel mai vechi izvod al limbii noastre, celebrul *Codice Voroneţan*.

Este adevărat însă că, după mutarea reşedinţei domneşti şi a scaunului mitropolitan de la Suceava la Iaşi, în zilele voievodului Ieremia Movilă (1595–1606), grija domnitorilor pentru prosperitatea ţinuturilor bucovinene scăzu în mod simţitor. Înflorirea economică începea să se veştejească prin faptul că marele drum care lega apusul cu răsăritul prin Suceava începu să ocolească vechea capitală a Moldovei, îndreptîndu-se drept spre Iaşi. De asemenea, începu să tînjească şi propăşirea culturală în urma necontenitelor ocupări ale ţării de polonezi şi ruşi şi a repetatelor expediţii de pradă din partea tătarilor şi cazacilor. Tuturor acestora le pune însă capăt ocupaţia austriacă ce se permanentizează în ţinutul Cernăuţi şi Suceava.

Prin actul de împărţire a Poloniei între cele trei puteri limitrofe — Rusia, Austria şi Prusia — la 5 august 1772, Austria ajunse în stăpînirea Pocuţiei, Lodomeriei şi Galiţiei, încorporînd Imperiului Habsburgic un teritoriu de 81 900 km^2, cu o populaţie de mai multe milioane de suflete. Dar în nepotolita sa poftă de noi achiziţii teritoriale, guvernul de la Viena caută să exploateze slăbiciunea Porţii, încercînd să-i smulgă Oltenia, drept răsplată pentru rolul ei de mijlocitoare între ruşi şi turci. Cum însă ocuparea Olteniei ar fi trezit prea mare zgomot în cercurile puterilor occidentale, care consimţiră la jertfirea Poloniei pentru a salva integritatea Imperiului Otoman, Cabinetul de la Viena se strădui să obţină în schimbul pretenţiilor lui asupra Olteniei o lărgire de teritoriu în Ţara de Sus a Moldovei, care era mai puţin expusă atenţiei puterilor europene, căutînd să materializeze pretenţiile lor prin ocuparea unei înguste fişii de pămînt din Moldova, pentru

a-şi putea deschide o cale de comunicaţie mai comodă între Transilvania şi Galiţia, cu toate că o asemenea cale de comunicaţie exista de mult prin trecătoarea de la Körösmezö, ducînd din Galiţia la Maramureş, prin valea superioară a Prutului şi a Tisei la Sighetul Marmaţiei.

La 19 iunie 1773, împăratul Iosif vizitase Transilvania şi ajungînd la Reghinul Săsesc scria de acolo maicii sale, împărătesei:

„Am vizitat chiar acum Ciucul şi Gurghiul cu trecătoarele ce duc în Moldova, precum şi o parte din teritoriul reocupat în 1769, Aceasta este o adevărată pustietate, acoperită cu arbori frumoşi, care însă putrezesc fără nici un folos. Dacă prin restituirea acestui teritoriu către Moldova, de altfel destul de întins, dar aproape fără nici o valoare, fiind necultivat şi nelocuit, s-ar putea obţine colţul din Moldova care atinge Transilvania, Maramureşul şi Pocuţia, atunci s-ar face o ispravă utilă şi de aceea îmi îngădui a ruga pe majestatea ta de a cere lui Kaunitz să ia în deliberare chestiunea aceasta".

Colţul de Moldova despre care făcea menţiune împăratul Iosif în scrisoarea sa era Ţara de Sus a Moldovei numită, după ocupaţie, Bucovina. Dar fără a mai aştepta răspuns, împăratul Iosif al II- lea însărcină pe Carol Enzenberg, comandantul Regimentului al II-lea de grăniceri români de la Năsăud, cu misiunea discretă de a trece în ţinuturile mărginaşe ale Moldovei pentru a culege informaţii asupra spiritului ce domnea în masele populare şi asupra atitudinii moldovenilor în cazul unei eventuale ocupaţii austriece. Întorcîndu-se din misiunea sa din Moldova, Enzenberg raportă la Viena că boierii şi clerul se arătau ostili dezmembrării ţării lor şi că erau gata să se împotrivească încercării de ocupare din partea austriecilor. Enzenberg îşi dădu părerea şi asupra valorii materiale a acestui teritoriu, preţuindu-l la circa 21 milioane de florini, arătînd că Bucovina face cele 5 pînă la 6 milioane de florini pe care împăratul se zgîrcise a le oferi pentru Oltenia. În anul următor, Enzenberg, folosindu-se de indulgenţa ruşilor care ocupau Moldova, trecu din nou graniţa în Moldova însoţit de un ştab de ofiţeri de la serviciul geografic al armatei austriece şi ridică în plan teritoriul pe care doreau să-l ocupe. Harta ridicată de Enzenberg fu trimisă la Viena, unde se păstră pînă nu de mult în

arhivele de război, cînd fu cedată României în urma convenţiei austro-române din 1924.

Informaţia culeasă de Enzenberg în Moldova se adeveri prin faptul că boierimea Moldovei în frunte cu principele Grigore Ghica se opuseră ocupaţiei austriece, trimiţînd memorii peste memorii la Poartă, însoţite de hărţi prin care denunţau Porţii că Austria, sub pretextul deschiderii unui drum între Galiţia şi Transilvania, umbla să ocupe două din cele mai mănoase ţinuturi ale Moldovei. Austria nu ţinu seamă de protestele moldovenilor. În 1774 comandantul forţelor militare din Galiţia trimise din ordinul împăratului, care la 2 august se găsea la Sniatyn, la graniţa Moldovei, pe maiorul Miég în Moldova să ridice în plan regiunea dintre Nistru şi Prut. Harta lui Miég este dată publicităţii de Daniil Verenca în lucrarea sa *Topografia Bucovinei*. Totodată trecură în Moldova şi două escadroane de husari în ţara Şipeniţului sub pretext de remontare, escadroane care garnizonară acolo mai multe luni, fără să fi cumpărat un singur cal.

În toamnă mai pătrunseră în Moldova 5 batalioane de infanterie şi mai multe regimente de husari cu ordinul de a trage un *cordon sanitar* contra epidemiei de ciumă; ordinul fu întărit şi cu două baterii de artilerie cu cîte patru tunuri, spre marea surprindere a ruşilor, care nu se aşteptaseră ca austriecii să deschidă un foc de baraj contra ciumei care se stinsese de mult în Moldova. Fr.I. Sulzer susţine în partea istorică nepublicată a operei sale: *Istoria Daciei Transalpine*, ce se păstrează în manuscris în arhivele municipale de la Braşov, după care o copie se găseşte în colecţiile de manuscrise ale Academiei Române, că un dar de 5 000 de galbeni şi o tabacheră de aur împodobită cu briliante ar fi determinat pe mareşalul P.A. Rumianţev să închidă ochii la operaţiunile de ocupaţie ale austriecilor, retrăgînd unităţile ruseşti din teritoriul ocupat. Mînă în mînă cu operaţiunile de ocupaţie s-a făcut şi înfigerea pajurilor imperiale de-a lungul noilor graniţe dinspre Moldova şi raiaua Hotinului. Fură cuprinse în cordon 119 sate din ţinutul Cernăuţilor şi 142 de sate din ţinutul Sucevei, plus 9 sate din raiaua vecină a Hotinului.

După terminarea operaţiunilor de ocupaţie, cancelarul Kaunitz şi internunţiul Thugut de la Istanbul începură tratativele cu

Poarta suzerană pentru cesiunea formală a teritoriului ocupat din Moldova. Atît Turcia, cît şi Rusia consimţiră în principiu la cesiunea acestui teritoriu rupt din trupul Moldovei. Delimitarea pe teren urma să fie făcută de o comisie mixtă austro-turcă. Comisia de delimitare se compunea din partea austriecilor din generalul Barco, asistat de maiorul Miég, cu un interpret. Delegaţii turci în comisie erau: Tahir-Aga, Mala-Efendi, tîlcuitor de legi, Emir-Efendi, inginer şi un bairactar sau stegar de ieniceri. Din partea raialei de la Hotin făceau parte din comisie Divan Efendi, secretarul comandantului cetăţii — Ali-Paşa, un şef de coloană şi 6 din cei mai vechi ieniceri, împreună cu 10 răileni, desemnaţi să arate care erau hotarele dintre raia şi Moldova. Domnul Moldovei, Grigore Ghica, delegă în această comisie pe cumnatul său *Luca della Rocca*, pe Vasile Balş şi pe ispravnicul Sucevei, Vasile Cananău.

Austriecii purtară toate cheltuielile comisiei, punînd la dispoziţia generalului Barco şi diverse obiecte de preţ, ca tabachere, inele şi bijuterii de tot felul, dîndu-i indicaţii ca să nu cruţe nici o cheltuială, pentru că ştia că turcii puteau fi convinşi mai uşor prin daruri decît prin argumente, oricît de temeinice ar fi ele. Pentru delegaţii turci fură angajaţi bucătari speciali care să gătească după gustul turcesc. Tahir-Aga primi 4 000 florini în numerar şi diverse bijuterii. Lui Ali Paşa de la Hotin i se trimiseră 600 florini fără ca el să fi cedat vreo localitate din raiaua sa. La stăruinţa turcilor fu retrocedată localitatea Baia, pe care austriecii o cuprinseseră în cordun. Nu s-a putut obţine de la austrieci eliminarea din cordun a oraşului Suceava cu toate stăruinţele delegaţilor moldoveni.

Actul de cesiune, întocmit de comisie la Balamutca, pe Nistru, mai sus de Hotin, fu semnat în acea localitate la 2 iulie 1776, după ce Austria, prin „convenţia explicativă" din 12 mai 1776, renunţase la pretenţiile ei asupra unor sate din raiaua Hotinului. La aşezarea graniţei definitive pe teren, Austria fu silită să se retragă din 59 de sate şi anume din 38 din ţinutul Sucevei, 12 din ţinutul Cernăuţi şi din toate cele 9 din raiaua Hotinului, rămînînd în posesiunea a 278 localităţi cu un areal de 10 441 km^2 şi cu o populaţie de peste 70 000 de suflete.

Între Nistru şi Prut graniţa rămase cea veche, pornind la Onut pe Nistru şi urmînd cursul *Pîrîului Negru*, pentru a trece în valea

Răchitnei care se varsă în Prut, în localitatea *Suliţa Nouă*. Graniţa dinspre Moldova păsuia la Mamorniţa-Ţureni pe Prut şi despărţea satele Lucaviţa de Buda pentru a ajunge în valea Molniţei, care se vărsa în Suceava, între Iţcani şi Burdujeni. De la apa Sucevei graniţa trecu în valea Moldovei la sud de Gura Humorului şi Cîmpulung, iar de acolo în valea Bistriţei şi a Colbului pînă la triplul confiniu de la Muntele Roşu.

După semnarea convenţiilor de cesiune, comandantul trupelor de ocupaţie din Moldova de Sus, generalul *Gabriel Spléný*, lansă către locuitorii Bucovinei următoarea proclamaţie:

„Sfinţiile voastre egumeni, molitvele voastre preoţi, domniile voastre boieri, mazili, ruptaşi, vornici, toţi locuitorii, sănătate!

Înştiinţare facem către toţi de obşte, că de acum înainte, cu mila şi ajutorul preaputernicului Dumnezeu, această bucată de loc a Moldovei, pe unde s-au pus hotar şi semne, împărăteşti pajure, este în stăpînirea împărăţiilor sale împărăteasa, crăiasa apostolicească Maria Terezia şi împărăţia sa Iosif Secundul.

Şi de acum înainte, orice poroncă de la Poarta otomană ori de la Divan (din Iaşi) nimeni să nu cuteze a asculta, ci toate poroncile vor veni de la măria sa gheneral baron Spléný şi acele poronci ce vor veni de la măria sa baron Spléný şi a oamenilor măriei sale, pe acelea cu toţii să le asculte. Iar cine din norod, orice fel de ispravă ar fi, nu se va supune la această înştiinţare şi poroncă, va fi de mare primejdie.

Osebit de aceasta să fie cu toţii nădăjduiţi şi încredinţaţi că la toate vor fi subt bună ocrotire şi apărare spre buna odihnă şi dreptul lor, cum şi partea bisericească vor fi cu toată cinstea şi credinţa lor.

Şi cetindu-se aceste ponturi întru auzul tuturor, să se lipească de uşa bisericii.

Sacrae Caesarae Reginae Apost. Maj. Cancelarius actuales Generalis Major, Brigaderius et confinorum Moldaviae commandans Generalis Spléný m/p".

Declaraţia generalului Spléný cu privire la apărarea drepturilor populaţiei indigene fu interpretată de fruntaşii clerici şi mireni din districtul ocupat în sensul unui legămînt solemn din partea noii stăpîniri, *creştine*, de a respecta vechea stare de lucruri din

timpul Moldovei. În temeiul vechilor Capitulaţii încheiate cu Poarta otomană, domnitorii Moldovei primiseră, în schimbul unui peşcheş anual, chezăşia deplină a autonomiei ţării lor în toate treburile dinlăuntru. Administraţia, biserica şi şcoala erau respectate de otomani. Turcii nici nu putuseră dobîndi proprietăţi rurale în Moldova şi nici ridica geamii. Această stare de lucruri o aşteptau moldovenii din Ţara de Sus şi de la austrieci.

Se vedea însă că austriecii înţelegeau să exercite din plin drepturile lor de suveranitate asupra districtului ocupat, introducînd prin reforme concepţiile lor politice şi administrative şi în interesul politicii lor de expansiune spre gurile Dunării şi Marea Neagră, prefăcînd Bucovina într-un cap de pod pentru noile lor cuceriri. În loc ca noua organizaţie a ţării să fi pornit de la vechile instituţii moldoveneşti, zămislite din nevoile ţării şi probate prin aplicarea de veacuri, adaptîndu-le noilor cerinţe ale timpului, ele fură abandonate în cea mai mare parte şi înlocuite prin plăsmuiri noi, croite după calapodul altor popoare care s-au dezvoltat în condiţii deosebite de cele ale neamului românesc.

Prin reformele acestea s-a întrerupt continuitatea dezvoltării unitare a românilor, spre marea lor pagubă politică şi culturală. Administraţia, justiţia, organizarea bisericească şi şcoala, precum şi întreaga viaţă economică şi socială primiră deodată o nouă orientare — spre Viena şi Carlovăţ (Carlowitz).

2. Jurămîntul de credinţă faţă de noua stăpînire şi decapitarea principelui Grigore Ghica

Pe ziua de 1 octombrie 1777 populaţia *Moldovei austriece*, căci sub acest nume apare în primele acte oficiale austriece Ţara de Sus a Moldovei, fu chemată să depună jurămîntul de credinţă faţă de noua stăpînire habsburgică. Comisii speciale compuse din clerici şi mazili moldoveni, conduse de comisari imperiali, primeau jurămîntul în capitalele de ţinuturi. Comisia de la Cernăuţi era prezidată de însuşi generalul Spléný, asistat de episcopul Dosoftei. Cu această ocazie, împărăteasa Maria Tereza lansă un manifest către noii săi supuşi, făgăduindu-le scutul ei, precum şi res-

pectarea legii şi obiceiurilor ţării, făgăduinţă pe care moldovenii indigeni o interpretau ca un legămînt solemn din partea Austriei, de a respecta drepturile şi privilegiile pe care Moldova le obţinuse în cursul veacurilor de la Poarta otomană. Pe aceste făgăduinţe îşi întemeiau ei revendicările lor faţă de Curtea imperială, cerîndu-i să respecte *statu-quo*-ul făgăduit.

După prestarea jurămîntului, generalul comandant dădu o mare recepţie care ţinu pînă noaptea tîrziu. În timpul marelui zaiafet de la Cernăuţi se petrecea la beilicul din Iaşi sîngeroasa dramă a decapitării principelui Grigore Ghica de către un emisar turc, însoţit de un detaşament de ieniceri. Coincidenţa prestării jurămîntului de credinţă faţă de Austria şi asasinarea mişelească a domnitorului moldovean de către turci nu pare să fi fost o simplă întîmplare, ci mai vîrtos, o înţelegere tacită între Curtea imperială şi Poarta otomană.

Autorul unei însemnări contemporane ce ni s-a păstrat pe pagina unui *Minei* din Iaşi scria:

„Să se ştie cînd au tăiat turcii pe măria sa Grigore Alexandru Ghica Voievod în Iaşi, cu vicleşug prin un spurcat de turc capugiu la casele din Beilic la văleatul 1777 octombrie 1, duminecă spre luni".

La 19 noiembrie 1777 un corespondent din Istanbul afirma că:

„Pădurea, sau mai bine zis districtul Bucovinei a fost principala cauză a asasinării principelui Ghica. Acest domn nu voia cu nici un preţ să consimţească la cesiunea Bucovinei în favoarea Austriei. El se comporta, precum se vede, ca un suveran independent şi, aţîţat, precum se crede, de o putere vecină, recurse la ameninţări şi violenţe, în timp ce luase măsuri de a deveni stăpînul absolut al ţării. Dar în ciuda tuturor acestor împotriviri din partea sa, actul de cesiune fu consfinţit de baronul de Spleny, din ordinul Curţii din Viena, prin depunerea jurămîntului de credinţă din partea întregului popor al Bucovinei, care trimise spre acest sfîrşit deputaţi la Cernăuţi, capitala Bucovinei. La rîndul său, sultanul crezu necesar să scape de acest domn. Şi de aceea, a doua zi după această ceremonie, Ghica a fost ucis".

Moartea tragică a domnitorului protestatar găsi un dureros răsunet în străinătate, întrucît ea a fost pricinuită de rivalitatea

vinovată dintre cele trei puteri vecine: Turcia, Austria şi Rusia. Dar în orice caz, complicitatea cabinetului din Viena, reprezentat prin cancelarul Kaunitz şi internunţiul Tuguth şi generalul Splény, la acest odios asasinat politic rămîne netăgăduită în faţa istoriei. În năzuinţa lor de a ocupa şi stăpîni ţări străine, Habsburgii nu se sfiiră de a pecetlui actul de anexare a Bucovinei la imperiul lor cu sîngele unuia dintre cei mai vrednici domni ai Moldovei, al lui Grigore Ghica-Vodă.

În anul 1779 se produse o schimbare în comandamentul militar din Bucovina. Generalul Splény primi o altă însărcinare şi în locul lui fu numit colonelul *Carol Enzenberg*, care avansase între timp la rangul de general. Noul guvernator militar al Bucovinei începu să depună mult zel şi stăruinţă pentru organizarea generalatului său bucovinean, care după unii urma să fie unit cu Galiţia, iar după alţii — organizat ca confiniu sau graniţă militară. Erau şi voci care preconizau împărţirea teritoriului în aşa fel, ca partea nordică să fie înglobată Galiţiei, iar cea sudică încorporată confiniului militar de la Năsăud.

Se mai punea şi chestiunea numirii noii achiziţii teritoriale. Unii cereau să se menţină numele de *Moldova-austriacă*, cu gîndul de a cuprinde cu vremea şi *Moldova-turcească* pînă la Dunăre. Au fost şi propuneri ca provincia ocupată să se numească precum Tirolul austriac — *Grafschaft* şi anume *Grafschaft-Suczawa*, adică Comitatul Sucevei. Dar numele Moldova şi Suceava aduceau prea mult aminte de Moldova lui Ştefan cel Mare cu capitala Suceava, şi de aceea Curtea de la Viena se pronunţă împotriva acestor nomenclaturi istorice pentru a curma cu trecutul şi a camufla întrucîtva raptul de teritoriu în ochii diplomaţiei europene.

Într-o scrisoare adresată la 4 februarie 1775 fiului şi co-regentului ei Iosif al II-lea, împărăteasa Maria Tereza mărturisea că nu avea dreptate în cesiunea Moldovei şi că această chestiune o apăsa pe conştiinţă şi că nu ştia cum va putea scăpa onorabil din această daraveră. Din consideraţiunile acestea s-a recurs la numirea provinciei anexate, după vestiţii codri de fag — *silvae faginales* — botezaţi de cronicari *bucovine* — după slavonescul *buk* – fag, care străbăteau Ţara de Sus a Moldovei, întinzîndu-se între Prut şi Nistru ca *bucovine mici*, şi între Prut şi valea superioară a Cere-

muşului ca *bucovine mari — silvae faginales* sau *bucovinae maiores* sau *minores dictae*. Şi astfel s-a ajuns la numele de *Bucovina* — Buchenland — pentru Ţara de Sus a Moldovei ocupată de Habsburgi şi încorporată imperiului lor.

3. Populaţia din ţinuturile ocupate

Cele dintîi date statistice cu privire la populaţia Bucovinei le datorăm generalului Splény, care arată că la 1774 a găsit în ţinuturile ocupate de trupele imperiale 290 de sate cu 62 de cătune, în care trăia o populaţie de 17 047 familii, ceea ce ar însemna 85 235 de suflete dacă socotim în medie 5 suflete de familie. Tot Splény ne arată că cele 17 047 familii se repartizau asupra diverselor clase sociale în felul următor: *boieri* – 22 familii, *mazili* – 175, *răzeşi* – 149, *feţe bisericeşti* – 501, *slujbaşi publici* – 285, *negustori* – 45 şi *ţărani* – 14 992 de familii. La acestea se mai adăugau 58 familii de armeni, 52 familii de evrei şi 294 familii de ţigani.

Dacă ţinem seama că pe vremea întocmirii acestui recensămînt erau cuprinse în cordun 64 de sate cu 10 cătune şi cu o populaţie de 2 697 familii cu 13 485 de suflete, care în urma Convenţiei de la Balamutca din 7 iulie 1776 fură restituite Moldovei şi raialei de la Hotin, urmează ca aceste localităţi cu numărul locuitorilor din ele să fie scăzute din numărul aşezărilor şi familiilor rămase în Austria. În urma acestei operaţii rămaseră deci în Bucovina austriacă numai 226 de sate cu 52 de cătune, cu o populaţie de 14 350 de familii sau 71 750 de suflete. Dacă repartizăm aceste suflete asupra întregii suprafeţe a Bucovinei de 10 441 km^2, rezultă că în vremea aceea populaţia Bucovinei era foarte rară, reprezentînd numai 7 locuitori pe km^2.

După originea lor etnică cele 14 350 de familii erau, în covîrşitoarea lor majoritate, moldoveneşti (româneşti). După însemnările lui Splény trăiau în valea Ceremuşului şi a Putilei 1 112 familii de *huţani* care se strecuraseră în cursul vremii din Pocuţia în Moldova. Tot Splény arată că în regiunea dintre Prut şi Nistru mai trăiau amestecate cu moldovenii şi 1 261 familii de *ruteni*, fugari de pe moşiile boiereşti polone din Galiţia. Scăzînd cele 1 112

familii *huţăneşti*, cele 1 261 de familii *rutene* precum şi cele 58 familii armeneşti, 526 familii evreieşti, cît şi pe cele 294 familii de ţigani — din numărul de 14 350 familii, putem constata că la ocuparea Bucovinei de către Austria trăiau în noua provincie austriacă pe lîngă 11 099 de familii *moldoveneşti*, alte 3 251 de familii huţăneşti, rutene, armene, evreieşti şi ţigăneşti, adică 55 495 de moldoveni (români), faţă de 16 255 de neromâni.

Secretarul aulic Jenisch, care colaborase ca interpret de limba turcă la aşezarea graniţelor Bucovinei şi la redactarea tratatului de la Balamutca, observă că trebuie să se facă o deosebire între ţăranii moldoveni şi rusnaci în ceea ce priveşte talentele şi darurile sufleteşti, precum şi moravurile şi obiceiurile lor. El constată că numărul rutenilor este mai puţin considerabil decît cel al moldovenilor şi că rutenii locuiesc în regiunile de la graniţa Poloniei, „de unde par că au şi trecut pe vremuri încoace". Jenisch arăta că moldovenii sînt mai deştepţi şi mai şireţi şi prefăcuţi decît rutenii.

Un ofiţer din armata de ocupaţie din Bucovina arăta la 1780, într-o descriere istorică — *Historische Beschreibung* — a Bucovinei, că „locuitorii cei vechi ai Bucovinei sînt, deopotrivă cu locuitorii din Moldova turcească, descendenţi din coloniile valahe saû vechi romane. În timpurile precedente ei primiră o puternică sporire de coreligionari greceşti, refugiaţi din Transilvania. Către susnumiţii *vechii* locuitori s-au mai ataşat mulţi din ţările vecine, care, refugiindu-se ici-colea, s-au aşezat aici. De aceea întîlneşti în ţară multe familii ungurene, transilvănene, armeneşti, dar mai cu seamă evreieşti. Limba obştească a ţării este limba moldovenească, ce se compune dintr-o latinească stricată".

Aceeaşi constatare o citim şi în geografia lui *Ignatius de Luca* din 1780 care susţine că moldovenii constituiau populaţia principală a Bucovinei şi că limba obştească a ţării era cea moldovenească. Se arată apoi că pe lîngă moldoveni s-au mai alăturat în cursul vremii şi alte neamuri, mai ales ruteni şi nemţi, care vorbesc limbile lor materne.

Noul guvernator militar al Bucovinei, generalul *Enzenberg*, care înlocuise pe Splény, făcu la 1779 un recensămînt al populaţiei şi constată că între timp populaţia Bucovinei sporise cu 9 034 de familii sau cu 47 175 de suflete, atingînd în total cifra de

23 385 familii, sau 116 925 suflete. Cum se explică acest spor? Este evident că sporul acesta de populaţie nu provenea numai din naşteri. El presupune o emigrare masivă din ţările vecine şi anume din Moldova, Transilvania şi Maramureş, precum şi din Galiţia. Presupunerea aceasta devine certitudine prin consemnările pe care le întocmise însuşi Enzenberg asupra emigranţilor din Transilvania şi Galiţia, pentru edificarea cercurilor oficiale din Viena. În consemnarea sa asupra băjenarilor transilvăneni din Bucovina din 1778, Enzenberg înşiră numele familiilor transilvănene aşezate în Bucovina cu arătarea localităţilor din care au plecat, a numărului familiştilor, a ocupaţiei şi a averii mişcătoare pe care o aduceau cu ei.

Numărul emigranţilor se ridica la 4 918 suflete, dintre care 4 587 erau români, iar 431 secui. Emigranţii aceştia veneau în cea mai mare parte din comitatele vecine Bistriţa-Năsăud, Maramureş, cum şi Trei-Scaune, dar şi din alte comitate mai îndepărtate de Bucovina ca: Solnoc-Dobînca, Mureş, Sălaj, Cojocna, Odorhei, Turda, Bihor, Făgăraş, Arad, Caraş-Severin etc. Originea transilvăneană se putea vedea şi din numele de familii ca: Ardelean, Ungurean, Dobîca, Moroşan, Someşan, Tîrnovean, Bargăuan (Bargău), Borşan (Borşa), Căilean (Căila), Nimigean (Nimigea), Bălgrădian (Bălgrad, Alba Iulia), Logigan (Logig), Băiţan (Băiţa), Maiorean (Maior), Ripan (Ripa), Calătean (Calati sau Galaţi), Figeşan (Figa, Figeş), Ilovan (Ilva), Forgaci (Svorgacea), Argalian (Argalia) şi multe altele.

Băjenarii transilvăneni se aşezară în nu mai puţin de 52 sate din sudul Bucovinei, întemeind pe moşiile mînăstireşti sate noi ca Tereblecea, Botoşana, Balaceanu, Uideşti, Iaslovăţ şi Teodoreşti, sau aşezîndu-se alături de băştinaşi în următoarele sate: Stupca, Dragoeşti, Măzănaeşti, Corlata, Berchişeşti, Capucodrului, Brăieşti, Ilişeşti, Stroieşti, Zahareşti, Soloneţ, Gura Humorului, Mînăstirea Humorului, Solca, Arbore, Braşca, Valea Seacă, Liteni, Suceava, Iţcani, Mitocul Dragomirnei, Buninţi, Mihoveni, Başnova-Dărmăneşti, Răuseni, Chilişeni, Bosancea, Voroneţ, Stulpicani, Vama, Cîmpulung, Sadova, Pojorîta, Fundul Moldovei, Ciocăneşti, Dorna, Moldoviţa, Siret, Sf. Onufrei, Bahrineşti, Camena, Carapciu pe Siret, Cupca, Ciudei şi Oprişeni. Băjenarii

din Ilva Mare, Feldru şi Maior, care descălecară satul Botoşana, veniră cu preotul lor Nichita Boca şi cu doi învăţători, ambii din Maior şi anume Iacob Şterţcu şi Maftei al Popii. Între băjenarii transilvăneni se găsea şi un student.

Mulţi dintre ei se îndeletniceau cu diverse meşteşuguri ca morari, cojocari, olari, fierari, rotari etc. Băjenarii purtau nume de familie obişnuite în Transilvania ca: Puşcariu, Doboş, Tomoiagă, Boca, Blaga, Pop, Buburuzan, Donisă, Bojescu, Toma, Bordian, Buga, Nuţul, Ciocan, Răuţ, Mîndrilă, Filimon, Grămadă, Nicoară, Niţan, Ursu, Baciu, Vodă, Tofan, Coca, Gherasim, Creangă, Avram, Babor, Grosar, Gherman, Horga etc.

Propaganda catolică înăsprită cu încercarea autorităţilor militare austriece de a obliga pe românii din comitatul Năsăudului la serviciul de grăniceri, la care se admiteau numai români uniţi, produse în 1763 grave tulburări între locuitorii celor 23 de sate româneşti de acolo. Un raport diplomatic din Constantinopol arată că în urma acestor tulburări 24 000 de familii româneşti părăsiră Transilvania, emigrînd în Moldova cu toată averea lor mişcătoare. Atunci internunţiul austriac din Istanbul exoperă de la Poartă un firman imperial pentru restituirea acestor pretinşi dezertori din oştirea austriacă.

Întemeindu-se pe acest firman, guvernatorul Enzenberg trimise pe căpitanul Beddäus cu zece corporali în Moldova pentru a ridica de acolo pe pretinşii dezertori. Cutreierînd Moldova în lung şi în lat, Beddäus şi corporalii săi găsiră aşezaţi acolo numeroşi băjenari transilvăneni pe care-i momiră să vină să se aşeze în noua provincie a împăratului, făgăduindu-le respectarea credinţei lor ortodoxe şi scutire de impozite pentru o perioadă de trei ani. Promisiunile acestea prinseră şi Beddäus reuşi să determine pe băjenari să treacă în grupuri compacte în Bucovina, unde vastele domenii ecleziastice oferiră loc destul pentru colonizare.

O consemnare sumară asupra imigranţilor din Moldova în Bucovina în anii 1781 şi 1782, ce ni s-a păstrat în Arhivele din Viena, arată că în cursul acelor doi ani se aşezară în Bucovina 3 209 bărbaţi şi femei cu întregul lor avut mişcător, compus din 8 662 de capete de vite, 464 de vehicule.

Într-un raport pe care Enzenberg îl trimise în 1782 la Viena,

el arăta că în cei 4 ani din urmă populaţia Bucovinei sporise cu cel puţin *6 000* de familii emigrate din Moldova. După alţi doi ani, la 1784, Enzenberg raporta din nou că începuseră să sosească emigranţi şi din raiaua Hotinului, conchizînd că „dacă caimacamii sau paşalele din Hotin nu vor înceta cu tiranizarea lor şi dacă domnii Moldovei cu divaniţii lor nu vor conteni cu cumplitele lor asupriri, atunci în curînd nu va mai fi loc în Bucovina unde să se mai poată aşeza şi adăposti coloniştii ce vin de acolo; şi tocmai aceşti colonişti sînt cei mai folositori, fiindcă ei nu cer avansuri în bani, ci îşi construiesc singuri casele". Aceştia erau aşa-numiţii *ungureni*, de care fac menţiune documentele timpului.

Între pretinşii dezertori transilvăneni ridicaţi de căpitanul Beddäus din Moldova se găseau şi numeroase familii de secui care fură aduşi în Bucovina şi colonizaţi pe moşiile mînăstireşti, pentru a constitui coloniile ungureşti de la Ţibeni-Istensegits şi Iacobeşti-Fogodiştea (1779), Dorneşti-Hadikfalva (1785), Maneuţi-Andreasfalva (1785) şi Tolva-Ioseffalva (1786).

Coloniştii ruteni ce fugeau de pe moşiile boiereşti din Pocuţia şi Galiţia se aşezară mai întîi în regiunea dintre Prut şi Nistru, pătrunzînd tot mai adînc pînă în valea Siretului şi a Sucevei. Băjenarii aceştia se îngrămădeau în satele de la graniţa dinspre Moldova, pentru ca în cazul că ar fi reclamaţi de foştii lor stăpîni din Galiţia să poată fugi uşor peste cordun. În privinţa acestor reclamaţii se stabilise un „annus decretorius" şi anume termenul de 1 ianuarie 1777, hotărîndu-se ca băjenarii care se refugiaseră în Bucovina pînă la acea dată să rămînă netulburaţi la vetrele lor. Fugarii galiţieni însă, care au pătruns în Bucovina după acest termen, sau care ar pătrunde în viitor, să fie imediat prinşi şi predaţi foştilor lor stăpîni, dacă ei o cer. Enzenberg stăruia însă pentru păstrarea băjenarilor galiţieni în Bucovina, care ar fi colonizat mai multe sate dincolo de Prut. Consiliul aulic hotărî însă ca, pentru a evita depopularea Galiţiei, ţăranii galiţieni să nu poată părăsi moşiile stăpînilor lor fără învoirea acestora.

În consecinţă, administraţia Bucovinei primi instrucţiuni de a expulza pe toţi acei clăcaşi galiţieni care părăsiseră moşiile cărora le aparţineau fără autorizaţia autorităţilor galiţiene şi aceasta pentru că achiziţia de colonişti pentru Bucovina să nu se facă în

paguba altei provincii austriece, cum era Galiţia. Dar cu toate aceste măsuri restrictive, emigraţia galiţiană în Bucovina continua cu mare intensitate, dat fiind că graniţa dintre ambele provincii era deschisă, iar de la 1786 încoace Bucovina fiind chiar formal încorporată Galiţiei, ca un cerc administrativ al acesteia. Aceasta se vede şi din consemnarea lui Enzenberg din 1779, prin care arată că numărul total al emigranţilor galiţieni în Bucovina se cifra la acea dată la 14 114 de suflete. O altă consemnare arată chiar judeţele galiţiene de unde fugiseră aceşti băjenari, ca Sniatyn, Rossov, Skala etc.

Colonişti sectari ruşi, numiţi *filipoveni* sau simplu *lipoveni*, după şeful lor religios, au fost colonizaţi în 1777 pe domeniul mînăstirii Dragomirna, formînd satul Lipoveni. În 1780 numeroase familii lipoveneşti constituiră satul *Climăuţi*, pe moşia mînăstirii Sf. Onufrei, iar în 1784 se ridică colonia lipovenească de la *Fîntîna Albă*, pe moşia mînăstirii Putna, cu o mînăstire ca centru al cultului religios al lipovenismului din afara graniţelor ruseşti unde exercitarea acestui cult sectar era oprită. Mai tîrziu, între anii 1836–1842 lua fiinţă o a patra colonie lipovenească în Bucovina, la Lucavăţ, judeţul Storojineţ. Împăratul Iosif al II-lea le îngădui liberul exerciţiu al confesiunii lor.

Colonii de *slovaci* luară fiinţă ceva mai tîrziu pe moşiile fondului bisericesc de la *Soloneţul-Nou*, *Pleşul* şi *Poiana Micului*.

Dar cea mai mare grijă a administraţiei austriece era să înfiinţeze în Bucovina colonii nemţeşti, care să-i servească drept punte de reazem pentru politica ei de germanizare. Vechi aşezări nemţeşti încă din timpul voievodatului Moldovei se găseau la *Prelipcea*, pe Nistru, şi la *Gartenberg-Sadagura*, lîngă Cernăuţi. Acestea însă dispărură fără urmă. Elementul funcţionăresc german se aşezase prin oraşele şi tîrgurile Bucovinei. Tot acolo se stabiliră şi numeroşi meşteşugari germani. Primii colonişti rurali sosiră în 1782 din Banat, unde nu mai găsiseră loc. Ei porniseră din părţile Rinului şi ajunseră astfel în Bucovina, unde fură colonizaţi în 1782 la *Roşia, Jucica, Molodia* şi *Mitocul Dragomirnei*. După alipirea la Galiţia luară fiinţă coloniile germane de la *Frătăuţi, Satu Mare, Bădeuţi, Sf. Onufrei, Arbora, Iţcani, Ilişeşti* şi *Tereblecea*. Nemţi din Boemia înfiinţară aşezările de la *Dealul Ederei, Boureni*

şi *Negrileasa*. Industria de sticlă şi exploatările miniere atraseră numeroşi profesionişti germani în Bucovina, care se aşezară în coloniile de la *Gura Putnei, Huţa Veche* şi *Huţa Nouă, Crasna* şi *Voievodeasa*.

Pentru exploatarea zăcămintelor de fier, de argint şi de mangan de la Iacobeni, Cîrlibaba, Pojorîta, Fundul Moldovei, Prisaca şi Vama — fură aduşi, între 1784 şi 1809, colonişti germani din comitaul Zips din Ungaria de Nord, aşa-numiţii *ţipteri*, care rămaseră în Bucovina şi după ce cele mai multe din aceste întreprinderi dădură faliment.

Numărul armenilor spori mai mult prin naşteri decît prin imigraţii din afară. De asemeni spori numai prin naşteri şi numărul ţiganilor care serveau ca robi la mînăstiri şi la curţile boiereşti. Preţul unei familii de ţigani era 300–1 000 florini. Împăratul Iosif al II-lea decretă la 19 iunie 1783 dezrobirea ţiganilor din Bucovina. Vechea lor îndeletnicire — spălatul aurului din nisipul rîurilor de munte, îndeosebi al Bistriţei — nu mai dădea nici un randament. Ei îşi aveau colibele lor sărăcăcioase pe la marginea satelor, ca bunăoară la Voitinel, Frătăuţi (Vuleva), Negrileasa etc., cîştigîndu-şi pîinea de toate zilele ca lingurari, ursari, lăutari ş.a. Căpeteniile lor — bulibaşi — fură desfiinţate la 1803, ţiganii intrînd de la acea dată sub autoritatea comunală, deopotrivă cu concetăţenii lor.

Raporturile dintre moldovenii băştinaşi şi coloniştii străini — ruteni, germani, lipoveni, armeni etc. — erau cele normale, impuse de spiritul de ospitalitate tolerantă al românului. Deosebirea de religie împiedica însă căsătoriile între românii ortodocşi şi germani, catolici sau protestanţi. În schimb însă, prin faptul că rutenii galiţieni, aşezîndu-se în Bucovina treceau de la biserica unită la cea ortodoxă, căsătoriile între români şi ruteni deveniră foarte frecvente şi adesea în dauna românilor. Românca, mai isteaţă, deprindea uşor limba străină a soţului ei, cîtă vreme ruteanca nu prea învăţa româneşte, impunînd limba ei familiei întregi.

La acte de violenţă între români şi nemţi se ajunse în unele cazuri, ca la Suceava, unde nemţii foloseau piatra bisericilor dărîmate pentru construcţia caselor lor, sau la Satu Mare, unde românii se jeluiau în faţa unui călător străin că nemţii le pradă grădinile şi le desconsideră drepturile lor de populaţie băştinaşă. Naturalistul Hacquet, căci acesta era călătorul, sfătui pe nemţi să se astîmpere şi să nu provoace pe români, căci dacă aceştia se vor ridica împotriva lor, pot fi siguri că nici copilul din pîntecele maicii sale nu va fi cruţat, fiindcă românii se pot furişa uşor peste cordun în Moldova.

Numărul evreilor, care la 1775 era de 2 633 suflete, spori foarte mult prin emigrări continue din Galiţia şi Podolia. Enzenberg arăta că în nici o ţară evreii nu se bucurau de atîta libertate şi avantaje ca în Bucovina şi de aceea ei vor să se aşeze acolo în număr cît de mare. El era contra expulzării lor din ţară, cum se cerea din anumite părţi. Ca arendaşi de moşii, de rohătci (bariere), de debite de rachiu (holercă), conducători de instituţii de credit şi cămătari, evreii exercitau o mare şi covîrşitoare influenţă asupra satelor, amestecîndu-se şi la numirea vornicului sătesc, pe care îl sileau apoi să închidă ochii la multe din matrapazlîcurile lor.

4. Stări de lucru din Bucovina în oglinda rapoartelor ocupanţilor

Din rapoartele generalului Splény asupra administraţiei civile şi militare din teritoriul ocupat de trupele sale, aflăm că acest teritoriu constituia judeţele Cernăuţi cu ocolul Cîmpulungului Rusesc şi Suceava cu ocolul Cîmpulungului Moldovenesc. După vremuri stăteau în fruntea acestor ţinuturi pîrcălabi, staroşti sau ispravnici, cu namesnicii lor în fruntea ocoalelor care le aparţineau. În fruntea oraşelor Suceava, Siret şi Cernăuţi stătea şoltuzul cu pîrgarii, cu atribuţii edilitare şi judecătoreşti în cauze mici. În cauze mari judeca ispravnicul ţinutului după pravilele moldoveneşti.

În capul satului stătea vornicul, asistat de 1–3 vatamani. La dispoziţia ispravnicului stăteau trei *logofeţi* sau secretari: doi îngrijeau de corespondenţă, iar unul lua în primire de la *zlotaşi* sau perceptori birul. Starostele avea sub ordinele sale 80 de *portărei*, 40 de *barani* pedeştri sub comanda unui căpitan, 30 de *umblători* călări sub comanda unui vătaf sau sublocotenent şi 10 *arnăuţi*

călări sub comanda unui *ceauş* sau caporal, pentru serviciul extern. Baranii şi umblătorii nu erau plătiţi, trăind din chicuşuri sau pocloane, fiind scutiţi de bir; arnăuţii primeau o leafă de 5 florini pe lună. Graniţa dinspre Polonia era păzită de un căpitan cu reşedinţa la Cozmeni, ajutat de 4 subcăpitani, avînd sub ordinele sale 100 de călăraşi. Ispravnicul era totodată şi judecătorul ţinutului, justiţia nefiind separată de administraţie. Şoltuzii oraşelor şi vornicii satelor aplanau conflictele între tîrgoveţi şi între ţărani. Boierii se judecau în faţa ispravnicului, cu dreptul de apel la Divanul domnesc. Pedeapsa cu moartea — *jus necis* — putea fi pronunţată numai de Divanul domnesc de la Iaşi, iar faţă de un boier aceasta trebuia să fie îngăduită de Poarta otomană. Judecăţile se făceau după pravile sau după obiceiul pămîntului — *ex consuetudine*.

Splény arată că boierii, clericii şi ţăranii erau foarte buclucaşi şi porniţi la procese, întrucît dreptatea se împărţea fără plată. El cerea să i se trimită cîte un judecător militar — *auditor* — la Cernăuţi şi Suceava şi cinci directori administrativi pentru oraşele Cernăuţi, Siret şi Suceava şi pentru ocoalele ambelor Cîmpulunguri. Naţionaliştii bucovineni — Bukowiner Nationalisten — n-ar fi fost buni pentru aceste posturi, fiindcă ei nu au ştiinţă şi cunoştinţă de cauză, sînt înrudiţi între ei şi deci părtinitori, ştiu să judece numai după obiceiul moldovenesc, stau prea mult sub influenţa preoţilor şi a bisericii pentru ca să poată judeca după datinile civilizate, nu-i poţi îndupleca să execute prompt ordinele primite, necunoscînd subordonarea oarbă şi fiind lipsiţi de rîvnă şi ambiţie.

Localnicii n-ar putea da urmare ordinelor secrete contra conaţionalilor şi coreligionarilor lor din Moldova. Ei nici nu înţeleg să păstreze secretul mai ales faţă de preoţi, fiindcă se tem de afurisenie. De altfel, observă Splény, ei nu se vor acomoda niciodată noilor referinţe, cîtă vreme îşi aduc mereu aminte de starea de dinainte, cînd aveau bacşişuri. Ispravnicul Sucevei cîştiga pe timpul voievodatului Moldovei peste 15 000 florini pe an. La Cernăuţi funcţionau chiar doi ispravnici; ei afirmau că acela era un an rău, cînd nu chiverniseau decît 12 000 florini într-un an. De aceea, el cerea ca în fruntea districtelor să se numească ofiţeri serioşi, cu

simţ de dreptate şi deprinşi la subordonare oarbă. Acestora să li se ceară însă să cunoască limba moldovenească, în grai şi în scris. Asemenea directori se puteau trimite, pe loc, înapoi la regiment dacă nu corespund cerinţelor, ceea ce nu se poate face aşa uşor cu slujbaşi civili.

În privinţa bisericească, împăratul Iosif al II-lea declara că respectă *statu-quo*-ul, adică religia ortodoxă, astfel că nu era nevoie ca patenta imperială de toleranţă religioasă din 1781 să se extindă şi asupra Bucovinei. Publicarea patentei de toleranţă se făcu, totuşi, la 7 aprilie 1782; la 1786 numărul se ridica la 228 suflete şi anume 149 reformaţi şi 79 protestanţi.

Referindu-se la situaţia bisericii din Bucovina, generalul Spléný arăta pe episcopul Dosoftei ca pe un om fără „literatură" dar bun la inimă şi devotat Curţii imperiale. Urmaşul lui Spléný în comanda teritoriului ocupat, generalul Carol Enzenberg, insistă însă pe larg asupra stărilor din biserica bucovineană, arătînd în raportul său din 30 octombrie 1779 că mai bine de jumătate din Bucovina este supusă în cele bisericeşti mitropolitului de la Iaşi, făcînd parte din arhidieceza acestuia. Restul teritoriului făcea parte din eparhia Rădăuţilor, cu episcopul Dosoftei Herescu în frunte, un chiriarh smerit, cu frica lui Dumnezeu şi iubitor de dreptate, care ducea o viaţă retrasă, edificatoare şi solidă. Vrednicia sa era cunoscută şi domnitorului Moldovei, la Iaşi, care dorea să-l ridice pe scaunul mitropolitan, dar episcopul ar fi refuzat de două ori cea mai înaltă demnitate ecleziastică a Moldovei.

Nu cunoaştem originea lui Dosoftei, se poate să fi fost originar din satul Hereşti, judeţul Baia, ipoteză care ar explica numele său de familie, Herescu. Dintr-o însemnare a lui Vartolomei Măzăreanu aflăm că Dosoftei fusese împreună cu mitropolitul Gavriil „ucenici prea-sfinţitului Antonie mitropolitul, ce a murit în ţara moschicească". Ştim însă că învăţase carte şi la Putna, împreună cu Vartolomei Măzăreanu şi că la 1745 îndeplinea funcţia de egumen al mînăstirii, ceea ce-i aduse supranumele de Putneanul. La 1750 el ajunse episcop de Rădăuţi, iar la 1 ianuarie 1752 Dosoftei luă parte la soborul episcopal de la Iaşi, care luă hotărîrea ca în viitor să nu se mai aleagă străini în scaunele episcopale din Moldova.

În continuare, raportul lui Enzenberg arată că cele mai multe mînăstiri din Bucovina făceau parte din arhidieceza Iaşilor şi că mitropolitul Moldovei îşi avea la Sf. Ilie de lîngă Suceava pe *dichiul* sau locţiitorul său, pe un anume *Macarie*, care fu denunţat că ar fi interzis preoţilor de a pomeni numele împăratului la liturghie, poruncindu-le să se roage la Dumnezeu să scape ţara de nemţi. Doi indivizi obscuri perindau satele adunînd semnături pe un pamflet în limba latină, care conţinea aceste grave acuzaţii. Sesizîndu-se de aceasta, comandamentul militar arestă, în septembrie 1779, pe Macarie şi după mai multe luni petrecute în arestul de la Cernăuţi, fu transpus în faţa curţii de judecată de la Liov. Curtea îl găsi nevinovat şi dispuse punerea lui în libertate. Unul dintre calomniatori fu iertat de Macarie, iar altul pedepsit cu 25 de beţe şi trimis peste graniţă.

Într-un memoriu prezentat Curţii imperiale, Macarie arăta umilinţele şi chinurile la care fusese expus pînă la judecată şi se retrase în Moldova.

În locul lui fu numit *Meletie*, dichiu al mitropoliei, la Sf. Ilie. Enzenberg mai arată în raportul său că preoţii supuşi în ecleziastici episcopului de Rădăuţi erau supravegheaţi şi ţinuţi mai strict şi că ei trebuiau să ştie citi şi scrie. Ei se deosebeau de cei supuşi mitropolitului prin îmbrăcăminţi mai îngrijite, fiind ţinuţi bine în frîu de Dosoftei.

Dintr-o *Împărţire a tuturor preoţilor mireneşti în protopopiaturi şi care parohii vor fi supt povăţuirea fiaştecăruia protopop* din 1784,trimisă de Dosoftei la Viena, aflăm că atunci Bucovina era împărţită în şase protopopiate şi anume: *protopopiatul Cernăuţilor, Ceremuşului, Nistrului, Berhometului, Sucevei* şi *Vicovului*, cuprinzînd toate laolaltă 239 parohii cu 26 731 familii. În aceste parohii slujeau 292 preoţi la 247 biserici. La Cernăuţi, Suceava şi Cîmpulung fiinţau cîte patru biserici, la Siret, Rădăuţi, Vama şi Dorna cîte două, iar în celelalte localităţi cîte o singură biserică.

Clerul monahal supus mitropolitului de la Iaşi se compunea din 466 călugări şi 88 călugăriţe, la un loc deci 554 de persoane adăpostite în cele 10 mînăstiri şi 13 schituri din Bucovina. Mînăstirile erau: Putna, Suceviţa, Solca, Humor, Voroneţ, Moldoviţa, Ilişeşti, Sf. Ilie, Dragomirna şi Pătrăuţi, aceasta din urmă era mînăstire de călugăriţe. Cele 13 schituri bucovinene erau: Sf. Onofrei, Horecea, Jadova, Voloca, Ostra (Barbeşti), Broscăuţi, Zamoştea, Vijniţa, Coribniţa, Berejniţa, Crişciatec, Luca şi Babin.

5. Hotărîrile Conferinţei de la Viena din 1780 şi dorinţele bucovinenilor

După terminarea operaţiunilor de ocupaţie şi statornicirea graniţelor faţă de raiaua Hotinului şi de principatul Moldovei — căci graniţele dinspre Galiţia la Colacin şi Ceremuş şi cele dinspre Maramureş de la Cibău şi Transilvania de la Bistriţa, Deaca şi Coşna rămaseră cele vechi — se putea trece acum la reorganizarea administrativă a Bucovinei. În scopul acesta fu convocată la Viena o conferinţă care urma să hotărască asupra viitoarei *întocmiri a districtului bucovinean* — Bukowiner Distrikts-Einrichtung. Conferinţa îşi începu lucrările la 4 aprilie 1780 sub preşedinţia contelui Hadik, preşedintele Consiliului aulic de război.

La Conferinţă lua parte, între alţi înalţi demnitari, şi contele Enric Blümegen, supremul cancelar al Cancelariei aulice unite boemo-austriacă. La dezbateri participă, fireşte, şi generalul Enzenberg, care aduse cu sine întreg materialul informativ asupra noului district, îndeplinind totodată şi funcţiunea de raportor. Prima chestiune ce s-a discutat era aceea privitoare la încadrarea noului teritoriu în Imperiul Habsburgic. În privinţa aceasta părerile erau împărţite. Unii opinau pentru înglobarea Bucovinei în confiniul militar de la Năsăud. Alţii erau pentru alipirea la Galiţia. O soluţie intermediară era a acelora care preconizau tăierea în două a teritoriului bucovinean, astfel ca partea nordică să fie anexată Galiţiei, iar cea sudică confiniului grăniceresc de la Năsăud. Generalul Enzenberg era contra proiectului de militarizare a Bucovinei, pentru motivul că afară de teritoriile oraşelor Cernăuţi, Siret şi Suceava, întreg teritoriul bucovinean se găseşte în proprietatea mînăstirilor şi a boierilor, astfel că în vederea creării unui confiniu militar întreg teritoriul ar trebui să fie mai întîi expropriat de la boieri şi mînăstiri.

Un singur glas se pronunţă pentru crearea unei provincii au-

tonome a Bucovinei, pentru a dobîndi pe calea aceasta *simpatia şi încrederea naţiunii moldoveneşti* — die Zuneigung und das Vertrauen der Moldauischen Nation — şi glasul acesta era al contelui *Enric Blümegen*, supremul cancelar al Cancelariei aulice unite boemo-austriece. Aceasta ar fi fost soluţia cea mai fericită a problemei bucovinene, şi dacă ea ar fi fost adoptată din capul locului, s-ar fi putut evita luptele şi frămîntările bucovinenilor, pentru a ajunge în sfîrşit la ea numai în urma revoluţiei din 1848.

Părerile fiind atît de discordante, soluţionarea chestiunii rămase în suspensie, în Bucovina continuînd încă cîţiva ani regimul de administraţie militară a generalului Enzenberg. Acesta fu mandatat cu introducerea unor reforme incisive în administraţia civilă şi ecleziastică a provinciei, dintre care cele mai radicale erau ruperea legăturilor ierarhice cu Moldova, înfiinţarea unei episcopii proprii a Bucovinei cu reşedinţa la Cernăuţi şi supunerea ei în cele dogmatice şi spirituale mitropoliei de la Carlovăţ. Noua orînduire bisericească fu completată prin reducerea numărului mînăstirilor şi secularizarea moşiilor ecleziastice.

Un punct însemnat din agenda Conferinţei de la Viena era chestiunea cum s-ar putea readuce la religia greco-catolică familiile emigrate din Transilvania, Maramureş şi Galiţia care trecuseră la legea ortodoxă. Conferinţa hotărî ca pentru aceste familii să se ridice biserici unite la Cernăuţi, Suceava, Cîmpulung, Sniatyn, Sadagura şi Vijniţa, iar pentru păstorirea lor să se aducă preoţi uniţi de la Blaj care să cunoască limba română, dar şi ruteană, fiindcă aceşti emigranţi erau români şi ruşi. Totodată se hotărî ca pentru viitor să se pună stavilă imigraţiilor clandestine din Galiţia şi Transilvania, cu excepţia acelora care ar prezenta certificate de învoire din partea autorităţilor locale de unde vin.

Neputînd ajunge la o înţelegere asupra încadrării definitive a Bucovinei în Constituţia imperiului, Conferinţa de la Viena hotărî să considere deocamdată teritoriul ocupat ca un *cerc* (Kreis) administrativ cîrmuit de comandantul trupelor de ocupaţie. Pentru satisfacerea nevoilor administrative curente se creă la Cernăuţi un *oficiu cercual* — (Kreisamt) — de care depindeau cele două *directorate districtuale* — Distrikts Direktorate — de la Cernăuţi şi Suceava, menţinîndu-se astfel vechile ţinuturi moldoveneşti în aceste nume.

Ca şi ispravnicii de pe vremuri, astfel exercitau şi directorii districtuali controlul asupra administraţiilor comunale. În fruntea satelor rămăseseră vornicii sau *juzii* — Richter — care se numeau de proprietarul satului din lista de trei candidaţi propuşi de adunarea sătească. În exercitarea funcţiunii sale vornicul satului era ajutat de vatamani sau *juraţi* — Geschworene — care se alegeau de sat cu învoirea vornicului. Numărul juraţilor depindea de numărul caselor sau fumurilor din sat. Satele cu 50 de case alegeau 2 juraţi, cele cu 100 de case alegeau 4, iar cele cu 300 de case alegeau 12 juraţi, un număr peste care nu se putea trece niciodată. Vornicul şi juraţii prestau în faţa proprietarului un jurămînt că-şi vor îndeplini slujba cu dreptate şi omenie. Alegerea se făcea pe trei ani, cu dreptul de realegere. Pe lîngă însărcinările lor edilitare, vornicul şi juraţii judecau şi certurile dintre săteni. Funcţiunile vornicului şi juraţilor nu erau remunerate. În schimb, vornicul era scutit de clacă şi de alte angarale ale satului; juraţii prestau clacă, dar erau scutiţi de strajă (caraulă) şi de podvoadă — voşpont.

Aflînd de hotărîrile Conferinţei de la Viena, episcopul Dosoftei ţinu sfat cu credincioşii săi în frunte cu baronul *Vasile Balş* — care luase parte la lucrările comisiei de delimitare — pentru a-şi spune cuvîntul, în numele populaţiei ţării, în chestiunea noilor întocmiri politice şi administrative. Indigenii se pronunţară contra ruperii ţării în două şi contra oricărei alipiri fie la confiniul militar de la Năsăud, fie la Galiţia vecină. Ei cereau ca Bucovina să fie constituită într-o provincie de sine stătătoare moldovenească, potrivit cu trecutul ei istoric şi caracterul ei etnic aparte, care să se administreze în mod autonom după vechile ei datini şi obiceiuri.

Sfatul de la Cernăuţi se pronunţă pentru organizarea unei episcopii proprii a Bucovinei şi pentru o mai bună şi mai raţională gospodărire a proprietăţilor ecleziastice. Sfatul cerea să se înfiinţeze şcoli moldoveneşti la sate şi oraşe pentru luminarea poporului şi o îndrumare mai bună a agriculturii printr-o cultură intensivă a ogoarelor în vederea redresării economice a ţării, care avusese atîta de suferit în timpul războiului. Dorinţele exprimate fură incluse într-un cuprinzător memoriu şi prezentate de baro-

nul Vasile Balş Consiliului aulic de război de la Viena în numele Bucovinei. Era prima manifestare politică a populaţiei bucovinene după despărţirea de Moldova.

Hotărîrile Conferinţei de la Viena şi dorinţele populaţiei bucovinene exprimate în memoriul prezentat de Balş la Viena cuprindeau în sine temeiurile noii organizaţii politice, administrative, bisericeşti şi economice a districtului bucovinean. Pînă la 6 august 1786 Bucovina rămase sub conducerea militară a generalului Enzenberg, exercitată ca atare în administraţia bisericească şi şcolară şi în gospodărirea domeniilor bisericeşti secularizate.

CAPITOLUL II

Reformele impuse Bucovinei de austrieci

1. Înfiinţarea episcopiei Bucovinei cu dependenţa ei ierarhică de mitropolia sîrbească de la Carlovăţ – 2. Secularizarea averilor mînăstireşti şi crearea Fondului bisericii greco-orientale a Bucovinei – 3. Organizarea învăţămîntului public

1. Înfiinţarea episcopiei Bucovinei cu dependenţa ei ierarhică de mitropolia sîrbească de la Carlovăţ

În manifestele lor către bucovineni, austriecii făgăduiră să se păstreze şi să respecte credinţa lor ortodoxă, menţinîndu-se în privinţa confesională *statu-quo*-ul din vremea Moldovei. Astfel se explică faptul că biserica ortodoxă din Bucovina fu recunoscută de stat şi credincioşii ei continuară a se bucura de exerciţiul *liber* şi *public* al credinţei lor, un drept de care se bucurau în Austria, în acea vreme, numai adepţii bisericii catolice. Confesiunile necatolice, cum erau bunăoară confesiunile protestantă sau cea mozaică, primiră numai prin patenta de toleranţă a împăratului Iosif al II-lea liberul exerciţiu al credinţei lor, dar fără dreptul de publicitate.

În faţa acestei stări de lucruri, noii stăpînitori nu putură să nu recunoască biserica ortodoxă cu toate datinile şi obiceiurile ei. După alipirea la Galiţia n-au lipsit însă încercări de a atrage pe ortodocşii bucovineni la biserica unită. Propaganda greco-catolică era susţinută de abatele Iosafat Bastassich din Viena, care de conivenţă cu nunţiul papal din Viena uneltea la Curte contra episcopului Dosoftei, răspîndind zvonul că bătrînul chiriarh ar fi murit şi cerînd ca în locul *„schismaticului"* să numească pentru Bucovina un episcop unit, recomandînd chiar şi anume pe Andrei

Zsetky, prepozitul unit la Muncaciu şi pe canonicul Paul Bereghy de la Oradea Mare, care cunoşteau limba moldovenească.

Din fericire, zvonurile despre moartea episcopului Dosoftei se dovediră eronate, iar împăratul Iosif al II-lea nu-şi dădu asentimentul la înlocuirea episcopului ortodox prin unul unit. El însă dispuse ca biserica bucovineană să fie reorganizată în sensul concepţiilor sale anticlericale cunoscute sub numele de *iosefinism*.

Reformele ecleziastice priveau înfiinţarea episcopiei Bucovinei cu reşedinţa la Cernăuţi, secularizarea moşiilor episcopeşti şi mînăstireşti şi crearea Fondului religionar din veniturile lor, reforma mînăstirilor şi reducerea numărului lor şi, în sfîrşit, organizarea internă a diecezei bucovinene.

Pe timpul ocupaţiei austriece episcopul Dosoftei exercita autoritatea sa sacerdotală numai asupra clerului secular, cîtă vreme clerul monahal din mînăstiri şi schituri trăia sub obedienţa ierarhică a mitropolitului de la Iaşi, care exercita autoritatea sa prin locţiitorul sau diachiul său, sau economul său, care îşi avea reşedinţa la mînăstirea Sf. Ilie de lîngă Suceava.

Noua stăpînire nu înţelegea să mai tolereze acest dualism ierarhic în provincia anexată. Ea nici nu era dispusă să îngăduie dăinuirea legăturilor canonice ale episcopiei rădăuţene cu mitropolia de la Iaşi, preconizînd înfiinţarea unei episcopii exempte a Bucovinei, mutarea reşedinţei episcopale de la Rădăuţi la Cernăuţi, oraş ce fusese ales capitală a Bucovinei. Episcopul Dosoftei primi cu mare emoţie hotărîrea noii stăpîniri, cerînd să i se facă instalarea cu tot fastul cuvenit, în prezenţa clerului secular şi monahal şi a poporului credincios, pentru ca toată lumea să ştie că în cele bisericeşti are să asculte numai de el.

Dar înainte de aceasta, trebuia obţinut consimţămîntul mitropolitului de la Iaşi pentru desfacerea legăturilor canonice ce existau din vechime între episcopia sufragană de la Rădăuţi şi mitropolia Moldovei de la Iaşi. Se susţine că mitropolitul Gavriil Calimah ar fi dat acest consimţămînt prin actul sinodal de la 24 aprilie 1781. Dar actul acesta n-a putut fi găsit nici în arhivele de stat de la Viena şi nici în arhiva mitropoliei de la Cernăuţi, astfel că existenţa lui trebuie primită sub beneficiu de inventar. Singura indicaţie pentru existenţa actului de dezlegare rămîne declaraţia

dichiului mitropolitan Meletie cu ocazia instalării episcopului Dosoftei, despre care se va pomeni mai jos.

În temeiul discutatului act sinodal de la 24 aprilie, apăru la 12 septembrie 1781 patenta imperială de numire a chiriarhului Dosoftei Herescu în funcţiunea de *episcop exempt* al Bucovinei cu reşedinţa la Cernăuţi, unde se şi mută la 12 decembrie 1781. Solemnitatea instalării lui Dosoftei în scaunul episcopal al Bucovinei avu loc la Cernăuţi în ziua de 12 februarie 1782. Cu ocazia aceasta festivă generalul Enzenberg prezenta noului episcop exempt o frumoasă cruce de aur în numele împăratului, adresîndu-i următoarea alocuţiune în limba moldovenească:

„Pentru a curma şi a dezdătoşi acele îndătorite legături şi aninări ce au avut mînăstirile, schiturile şi alţii din partea bisericească cu eparhiile şi stăpînitorii părţii bisericeşti din ţări străine de peste hotarul ţărilor împărăteşti, ... iată acum întru auzul tuturora punem şi-l aşezăm pe Dosoftei exempt episcop atît cinului călugăresc de pre la toate mînăstirile, cît şi a părţii duhovniceşti a mirului.

Ce dară atît mînăstirile, cum şi partea duhovnicească a mirului, cu toate a mînăstirilor moşii şi altele mişcătoare şi nemişcătoare avuţii, însuşi numai de poroncele şi orînduielile ale arhieriei sale episcopului lor Kirio Kir Dosoftei sînt aninaţi; căruia cu toţii cu dreptate şi fără de preget, să aibă a-i da ajutor, şi la toate fără ispitire şi fără de toate împotrivitoarele răspunderi, cu smerenie, cum se cade fieştecăruia a fi ascultător".

După cuvîntarea generalului, episcopul Dosoftei rosti o formulă de jurămînt în limba latină pe care o semnă: *Dosotheus exemptus episcopus Bucoviniensis*. Urmă apoi răspunsul noului episcop în cuvintele:

„Şi cu adevărat că fieştecărei fapte bune nu-i trebuieşte nici un fel de laudă străină, căci ea singură de sine îşi iaste slavă şi laudă. Aşa şi cuvintele mele ce voi să zic spre slava şi lauda pentru lucrurile cele proslăvite şi faptele cele bune şi minunate ale prea înălţatului şi mult milostivului împăratului nostru Iosif al II-lea, întru adevăr vor fi ca o picătură de apă în marea cea cu ape multe. Însă după cum ne-am obişnuit cînd iaste ziua luminată într-un amiazăzi aprindem lumini, nu ca doară înmulţind lumina zilei, ci întru

arătarea cinstei şi a blagosloveniei pe Dumnezeu, pentru vreo bucurie şi veselie ce-i de prăznuire. Aşa şi acum, întru această zi plină de veselie, plină de bucurie, îndrăznim a da a noastră smerită mulţumire prea învăţatului şi mult milostivului împăratului nostru, care între mulţi împăraţi ai pămîntului este cel mai vrednic a fi lăudat..."

La cuvînt veni apoi dichiul mitropolitan, care era totodată şi vicarul episcopal, *Meletie*, care zise:

„Pre Dumnezeu nimeni nu l-a văzut. Iară scris este cu adevărat, prea sfinţite stăpîne, şi cu totul încredinţat cum că Dumnezeu în inima împăratului locuieşte... Drept aceea, iată, se cade ca fieştecare faţă să aibă pe arhiereul ei singur stăpîn soborului, şi îndată ce au văzut această preaslăvită şi în Dumnezeu prin inima împăratului hotărîtă poruncă, fratele preasfinţiei tale mitropolitul Moldovei Kiriul Kir Gavriil, şi plin de rîvna cea creştinească fiind, i-au umplut de bucurie, patenta împărătească cetind: şi cu epistola sa pe preasfinţia ta încredinţînd de a sa păstorie ce se cuprinde în ţinutul Bucovinei, care după voinţa împărăteştii măriri urmăm: mie, ca unui plenipotent diachiu al preasfinţiei sale care pînă astăzi am fost, mi-a poruncit fratele preasfinţiei tale cel întru Hristos mitropolitul Moldovei, ca împreună cu tot clirosul bisericesc, aflîndu-mă la vremea astilanţii (?) adică cu arhimandriţii, egumenii, ieromonahii, călugării, protopopii şi preoţii, diaconii şi dascălii, cu toţii împreună, plecînd genunchii şi inimile noastre să îmbrăţişăm picioarele preasfinţiei tale celei părinteşti..."

După cuvîntul rostit de Vasile Balş solemnitatea instalării lui Dosoftei Herescu ca episcop exempt în scaunul episcopal din Cernăuţi luă sfîrşit.

La Cernăuţi episcopul Dosoftei nu avea nici locuinţă corespunzătoare, trebuind să se adăpostească în casa fratelui său Ilie, fost mare medelnicer şi staroste de Cernăuţi. Administraţia militară se grăbi să-i construiască în grabă o nouă reşedinţă episcopală, care fu terminată în 1783 şi pusă la dispoziţia bătrînului episcop şi a serviciilor eparhiale. Ca biserică episcopală servea o bisericuţă de lemn cu praznicul Sf. Treimi, o modestă ctitorie a sa şi a fratelui său Ilie. Pentru clădirea unei noi biserici episcopale se achiziţionase abia la 1792 un loc potrivit, dar construcţia n-a început decît numai la 1844 şi fu terminată tocmai la 1864, cînd s-a sfinţit actuala biserică catedrală din Cernăuţi.

Dosoftei îşi dădea seama că situaţia sa de episcop exempt, adică scos din legăturile spirituale cu vreo mitropolie, nu corespundea prescriptelor canoanelor bisericeşti şi de aceea el adresă, la 20 martie 1782, împăratului un memoriu cerînd să i se confere titlul de mitropolit al Bucovinei, urmînd ca unul dintre sfetnicii clerici să-i devină episcop sufragan pentru a împăca prescriptele sinodale. Cererea episcopului bucovinean a format obiectul unor îndelungate cercetări la Viena. În urma acestora, Curtea imperială ajunse însă la o altă soluţie a problemei episcopale din Bucovina, hotărîndu-se ca episcopia Bucovinei să depindă *în cele dogmatice şi curat spirituale* — in dogmaticis et mere spiritualibus — de mitropolia sîrbească de la Carlovăţ, de care depindea şi episcopia ortodoxă a Transilvaniei. La 5 iulie 1783 apăru patenta împărătească în acest sens şi episcopul Dosoftei, devenind sufragan al Carlovăţului, fu invitat să participe ca membru al sinodului sîrbesc la deliberările acestuia.

Mitropolitul Moise Putnic al Carlovăţului luă în serios supremaţia sa asupra episcopiei bucovinene, trimiţînd lui Dosoftei un „coadiutor" sau „îndreptător" în persoana arhimandritului sîrb *Ghedeon Nichitici*. Dar acesta nu mai apucă să plece la Cernăuţi, fiind numit în 1783 episcop al Transilvaniei cu reşedinţa la Răşinari–Sibiu. Atunci, mitropolitul Moise trimise în locul lui Nichitici la Cernăuţi, ca îndrumător, pe arhidiaconul *Ioan Földváry*, care, ducînd o viaţă imorală, dispăru într-o bună zi fără urmă în societatea unei femei cu care trăia în fără-de-lege. Mitropolitul Moise al Carlovăţului nu obosi în a trimite bătrînului episcop Dosoftei un nou coadiutor în persoana arhimandritului Gherasim Adamovici, pe care însă Dosoftei refuză să-l primească; în scrisoarea adresată la 19 aprilie 1786 contelui Hadik, preşedintele Consiliului aulic de război de la Viena, Dosoftei zicea: „Să fie cu iertare excelenţa voastră, că îndrăznesc a spune ceea ce socot că este adevărat. Dintre cei veniţi aici de la Carlovăţ, pînă acuma doi au fugit şi anume un iero-diacon pe care episcopul Ghedeon Nichitici l-a adus cu sine a fugit la mitropolia Moldaviei, unde a găsit o primire foarte ospitalieră, şi al doilea e arhidiaconul Földvá-

ry. Fuga acestora a produs mare dispreţuire şi scandal nu numai la norod, ci şi la starea politică şi bisericească. Dat fiind că în curînd regulamentul diecezan va fi gata, se înlesnesc lucrările Consistoriului, astfel că nu mai trebuie să vină un arhimandrit sîrb încoace".

Intervenţia episcopului, care ameninţa chiar cu demisia şi retragerea la mînăsitre, fu luată în seamă la Viena, astfel că arhimandritul Gherasim Adamovici nu a mai venit la Cernăuţi. Acesta se consolă curînd pe urma eşuării misiunii sale în Bucovina, devenind urmaşul lui Ghedeon în scaunul episcopal de la Răşinari. Scăpînd astfel de tutela adiutorilor sîrbi trimişi de la Carlovăţ, episcopul Dosoftei putu desăvîrşi marea operă de reforme impusă de austrieci.

2. Secularizarea averilor mînăstireşti şi crearea Fondului bisericii greco-orientale a Bucovinei

Chestiunea cea mai spinoasă era, fără îndoială, reducerea numărului mînăstirilor şi secularizarea moşiilor ecleziastice, cerută de noua stăpînire catolică. La ocuparea Bucovinei de către trupele austriece se găseau în ţară, precum am arătat mai sus, *10 mînăstiri şi 13 schituri.* Fiecare din aceste aşezăminte monahale, dar mai ales cele ce erau ctitorii domneşti (ca Putna, Suceviţa, Voroneţ, Moldoviţa, Sf. Ilie etc.), aveau în stăpînirea lor numeroase moşii, păduri şi munţi, care cuprindeau mai bine de jumătate din arealul Bucovinei. Iar restul din acest areal se repartiza asupra celor trei oraşe — Suceava, Siret şi Rădăuţi — al cărui teritoriu, împreună cu cele ale ocoalelor Cîmpulungul Moldovenesc şi Cîmpulungul Rusesc de la Ceremuş şi Putila, deveniră domenii ale statului, dominicale sau *camerale*. Mai deţineau proprietăţi rurale în Bucovina boierii, mazilii, ruptaşii răzeşi şi ţăranii liberi, spre deosebire de ţăranii clăcaşi de pe moşiile dominicale, ecleziastice şi boiereşti.

În vederea reducerii numărului mînăstirilor şi schiturilor şi secularizării moşiilor lor se instituiră, sub conducerea vicarului Meletie şi a baronului Vasile Balş, comisii însărcinate cu întocmirea de inventare pentru fiecare mînăstire în parte. Ni s-au păstrat mai multe dintre aceste inventare, în care găsim trecut, pe lîngă averea mişcătoare şi nemişcătoare a mînăstirilor, izvodul nominal al robilor mînăstireşti, din care se vede că nu toţi robii mînăstireşti erau ţigani, ci între ei se găseau şi foarte mulţi moldoveni, ai căror urmaşi pot fi identificaţi cu urmaşii lor de astăzi din fostele sate mînăstireşti ca Putna, Suceviţa, Dragomirna, Moldoviţa, Voroneţ, Humor, Horecea etc.

După terminarea lucrărilor de inventariere, generalul Enzenberg se prezentă în şedinţa Consistoriului episcopal din 24 februarie 1784 cu următoarele trei propuneri precise:

1. Toate moşiile episcopale şi mînăstireşti să fie trecute sub administrarea statului.
2. Din venitul acestor moşii să se creeze un fond din care să se întreţină episcopul, Consistoriul, clerul, bisericile, mînăstirile şi şcolile.
3. Numărul mînăstirilor să fie redus la trei, şi anume: Putna, Suceviţa şi Dragomirna, cu cîte 25 călugări fiecare.

În urma dezbaterilor ce au urmat, episcopul Dosoftei îşi dădu adeziunea la cele cuprinse în punctele 1 şi 2 şi aceasta „din dragoste de pace şi de reverenţă faţă de autoritatea de stat". Iar pentru cele cuprinse în punctul 3, bătrînul episcop ceru să se amîne hotărîrea pentru a putea chibzui mai bine asupra lor. După trei zile, la 27 februarie, membrii Consistoriului se întruniră din nou în prezenţa generalului comandant pentru a lua cunoştinţă de propunerile episcopului cu privire la reducerea numărului mînăstirilor şi al călugărilor. Dosoftei îşi dădu asentimentul pentru desfiinţarea mînăstirilor Pătrăuţi, Ilişeşti şi Sf. Ilie, precum şi a tuturor schiturilor, cerînd menţinerea celorlalte 7 şi anume: Putna, Suceviţa, Dragomirna, Solca, Humor, Voroneţ şi Moldoviţa. Episcopul consimţi de asemenea şi la reducerea numărului călugărilor de la 554 — din care 466 călugări şi 88 călugăriţe — la 136, şi anume propunînd pentru mînăstirile Putna şi Suceviţa cîte 24 de călugări, iar pentru Dragomirna, Solca, Humor, Voroneţ şi Moldoviţa cîte 12 călugări.

Generalul Enzenberg nu se învoi însă cu propunerile episcopului ci persistă în propunerea sa de a menţine numai trei mînăs-

tiri cu cîte 24 călugări fiecare. Neputîndu-se ajunge la un acord, Dosoftei ceru ca într-o chestiune atît de importantă să fie ascultaţi şi egumenii mînăstirilor. Enzenberg consimţi şi egumenii fură invitaţi să ia parte la şedinţa Consistoriului, convocată pentru ziua de 6 martie 1784. La această şedinţă luară parte egumenii Inochentie de la Voroneţ, Iosafat de la Putna, Antonie de la Humor şi Antioh de la Suceviţa. Inochentie protestă cu vehemenţă contra secularizării, fiind susţinut de ceilalţi egumeni. Spiritele fiind peste măsură de agitate, şedinţa trebui să fie amînată pentru ziua de 8 martie, cînd egumenii urmau să prezinte protestul lor în scris.

La 8 martie egumenii boicotară şedinţa Consistoriului, astfel că Enzenberg sosind la şedinţă nu găsi acolo pe nimeni. Cînd veni a doua zi, el fu întîmpinat de şase egumeni care îi prezentară următorul protest:

„De vreme ce împăratul Ţarigradului a binevoit a da chesăreştii măriri această parte din ţară, lucru cunoscut este că prea înaltul chesar voieşte ca şi pe la alte ţări ale prea înălţimii sale, să aşeze în Bucovina pravile şi obiceiuri cu tot folosul stărei a fieştecărui suflet, cu care aşezăminturi noi, partea duhovnicească, nu ne putem împăca; şi fiindcă avem hotărîre, cu milostivire de către înaltele locuri, că neputînd noi a ne statornici cu pravilele ce vedem că se aşează în Bucovina, ni se dă voie să ieşim din ţara împăratului, cu voinţa şi prin ştirea cinstitei administraţii.

Pentru care, cu toată smerenia şi plecăciunea, rugăm pre cinstita administraţie să mai putem trăi prin mînăstirile noastre cu toată odihna şi să ne hrănim cu cele de noi adunate — de astăzi, 25 februarie, calendarul vechi, pînă la viitoarea lună mai în 10, calendar vechi. Şi atunci noi, toţi egumenii din Bucovina, să avem fără sminteală a păzi ziua şi hotărîrea noastră, a ieşi din ţara împăratului cu toţi călugării din toate mînăstirile.

Mai facem cu toată plecăciunea rugăminte ca la ieşirea noastră să nu fim opriţi a lua odoarele, veşmintele sfintelor mînăstiri, cum şi din cele mişcătoare: cai, boi, oi, din pînea cea de noi adunată o samă; şi aşa cu milostivire fiind ieşirea noastră de către prea înaltele locuri, noi în toată viaţa noastră vom fi îndatoraţi

după dogma credinţei a ruga pe Sfîntul Dumnezeu ca să facă anii împăratului mulţi şi fericiţi.

Cernăuţi, 15 februarie 1784, calend. vechi

S.S. Iosafat, egumen Putnei; Antonie, egumen Humorului; Antioh, egumen Suceviţei; Inochentie, egumen Voroneţului; Ghenadie, egumen Dragomirnei; Artemon, egumen Solcăi."

Egumenul Antioh al Suceviţei traduse şi prezentă administraţiei, la 2 mai 1784, un memoriu (în latineşte) în care susţinea că prin desfacerea necanonică de Iaşi şi prin alipirea la Carlovăţ, biserica bucovineană este pe calea pierzării şi că prin secularizarea averilor mînăstireşti se atinge însăşi biserica în temelia ei de drept. În concluzie, el cerea ca să li se îngăduie egumenilor de a emigra cu tot avutul mînăstiresc în Moldova. Dar drept răspuns la memoriul egumenilor, Inochentie de la Voroneţ şi Antonie de la Humor fură trimişi peste graniţă, drept pedeapsă pentru purtarea lor provocatoare şi necuviincioasă în şedinţa Consistoriului din 6 martie, dispunîndu-se înlocuirea lor cu alţi egumeni mai potoliţi.

Episcopul Dosoftei stărui în atitudinea sa rezervată faţă de măsurile de secularizare a moşiilor ecleziastice şi faţă de reducerea prea mare a numărului mînăstirilor. El înaintă memorii la Viena întru apărarea bisericii sale, recurgînd şi la concursul mitropolitului Moisie de la Carlovăţ. Memoriile sale ajunseră la cunoştinţa împăratului Iosif al II-lea, care ţinu seama de cuprinsul lor.

Împăratul află pe calea aceasta că generalul Enzenberg nesocotise ordinele sale, cînd una spunea episcopului şi alta făcea. El mai ţinu să constate că intenţia sa n-a fost şi nici nu este ca averile episcopeşti şi mînăstireşti să fie chiar confiscate, ci simplu puse sub administraţia de stat şi din venitul lor să se întreţină biserica şi organele ei. Într-un înalt rescript din 28 mai 1784, el dezaprobă politica nesinceră a administraţiei, zicînd: cu aşa un popor nu poţi umbla cu tertipuri, ci trebuie să-i declari răzvedit ce voieşti, ca să nu trezeşti la el neîncredere, silă şi renitenţă, cînd observă că faci altceva decît ceea ce spui.

Iar cît priveşte chestiunea secularizării averilor ecleziastice, Consiliul aulic de război dădu următoarea rezoluţie:

„Fiindcă după cugetul prea înalt al majestăţii sale averile preoţeşti şi mînăstireşti, în genere determinate spre întreţinerea episcopului şi a celeilalte preoţimi ce se va sistematiza, spre înfiinţarea de şcoale şi alte instituţii pioase, mai încolo spre întreţinerea edificiilor preoţeşti, aşadar averile acestea nu au să fie confiscate, precum sună intimaţia d-tale cea foarte supărăcioasă care ai trimis-o Consistoriului, ci ele sînt de luat numai în administrare, şi în urmă veniturile care se vor înmulţi prin meliorările intenţionate, nu sînt a se vărsa în casa statului, ci în casa separată a Fondului religionar; deci şi întreaga manipulaţie respectivă trebuie să se facă sub supravegherea şi conducerea episcopului şi a Consistoriului."

La cererea lor egumenii nu primiră nici un răspuns satisfăcător. Emigrarea lor cu ridicarea odoarelor bisericeşti ar fi însemnat o ireparabilă pierdere a comorii de artă ce se adunase de veacuri în ctitoriile domneşti din Bucovina. Aceste comori rămaseră neatinse şi adunate apoi în muzeele mînăstireşti de la Putna, Suceviţa şi Dragomirna, unde trezesc pînă în timpurile noastre admiraţia cunoscătorilor de artă, constituind cea mai frumoasă mărturie despre priceperea şi dragostea de artă a moldovenilor.

Unii dintre egumeni, ca Macarie de la Voroneţ, Benedict de la Moldoviţa, Meletie de la Sf. Ilie, Teofilact de la Horecea, ridicară ce putură din averile mişcătoare ale mînăstirilor şi fugiră peste graniţă, în Moldova. Antonie de la Humor şi Inochentie de la Voroneţ, urmaşul lui Macarie, cu Antioh de la Suceviţa şi Artemon de la Solca, fură expulzaţi în Moldova, iar toţi ceilalţi, ale căror mînăstiri sau schituri fură desfiinţate, trecură şi ei cu întreg soborul postrigului lor în Moldova, oploşindu-se pe la mînăstirile de acolo. Fostul stareţ al Dragomirnei, eruditul şi cucernicul Paisie Velicicovski, se retrăsese încă din 1775 cu şcoala sa la mînăstirea Neamţului, unde îşi putu continua în linişte activitatea sa literară.

Rămaseră în fiinţă numai mînăstirile Putna, Suceviţa şi Dragomirna cu cîte un sobor de 25 de călugări, continuînd activitatea lor monahală după noul statut al mînăstirilor. Rămase metoc al mînăstirii Dragomirna biserica Sf. Gheorghe din Suceava unde se găsea sicriul cu moaştele *Sfîntului Ioan*, patronul Moldovei.

Cu ocazia petrecerii sale la Suceava în 1783, împăratul Iosif al

II-lea vizită între altele şi biserica Sf. Gheorghe. Acolo el observă locul gol unde fusese aşezată pe vremuri racla cu sfintele moaşte. Atunci, împăratul, aflînd din gura călugărului că sicriul fusese ridicat de acolo şi dus de mitropolitul Dosoftei mai întîi la Strey şi apoi la Zolkiev, în Galiţia, unde se retrase din Moldova odată cu oştile polone ale craiului Sobieski, dădu ordin ca sicriul să fie readus în ţară şi aşezat la locul lui în biserica de la Suceava. Călugării uniţi de la Zolkiev se împotriviră, revendicînd sfintele moaşte pentru biserica lor. A fost nevoie ca episcopul Dosoftei să dovedească printr-o scriere — *Biografia Sfîntului Mare Mucenic Ioan cel Nou de la Suceava* — originea sfîntului şi martiriul său pentru credinţa ortodoxă, pentru ca sicriul să poată fi ridicat de la Zolkiev şi adus la Suceava, unde sosi la 1783 şi fu aşezat în biserica Sf. Gheorghe, unde se află şi astăzi, fiind venerat ca patron al Bucovinei.

În planul de secularizare intrau şi domeniile episcopale de la Cozmeni şi de la vechea reşedinţă episcopală de la Rădăuţi. Pentru a menaja întrucîtva susceptibilitatea bătrînului chiriarh, Enzenberg îl făcu să creadă că îl va scuti de grijile administrării, luînd domeniile episcopale în arendă, în schimbul unei rente anuale de 8 000 de florini. Generalul declară episcopului că „este voitor ca moşiile episcopiei de la Cozmeni din ţinutul Cernăuţiului să se ia sub povăţuirea stăpînirii a împărăteştii crăieştii măriri, pentru ca episcopul să poată căuta numai de trebile duhovniceşti ale păstoriei sale".

Dosoftei înţelesese că este vorba de un act de arendare a domeniului de la Cozmeni de către Casa imperială şi de aceea el consimţi la încheierea acestui act, cu rezerva ca „pentru cazul cînd împărăteasca crăiască mărire nu va mai voi să stăpînească aceste moşii, are să le dea la stăpînirea episcopiei înapoi".

La aceasta Enzenberg răspunse că „întrucît a sa împărătească mărire n-are a face negustorie cu moşiile, nu-i trebuinţă la vremea cînd se vor da moşiile la stăpînirea curţii a se face pomenire pentru una ca aceasta, fără sînt a lăsa cu totul la desăvîrşita vrere a înaltei împărăteştii măriri". În condiţiile acestea episcopul cedă Cozmenii şi, cu ocazia unei mari festivităţi populare, domeniul fu luat în primire de Enzenberg la 11 aprilie 1783. Episcopul Dosof-

tei nu luă parte la solemnitatea predării din motive de sănătate. În numele său însă vorbi Vasile Balş, cerînd să se încheie un hrisov formal de predare şi primire, zicînd că „asupra acestui lucru (după cum a fost şi este ştiut şi obicinuit în pămîntul Moldovei) aduc aminte mai înainte cu rugăminte să binevoiască prea înalta Curte prea milostiv a da acestei exempte episcopii cu darea şi luarea venitului numitelor moşii pentru aceasta hrisov cu toate ale lui obicinuite chipuri".

Dar şi fără cuvenitul hrisov domeniul Cozmeni — cu satele Cozmeni, Laşchiuca, Suhoverca, Clivodin, Davideşti, Gavrileşti şi Cliveşti — trecu sub administraţia statului austriac, care înfiinţă acolo o staţiune de remontă.

Mai rămăsese episcopiei domeniul Rădăuţi, cu moşiile din Moldova Havarna şi Bălileşti. Pe acestea episcopul nu voia să le cedeze, arătînd că episcopia de Rădăuţi ar fi cea mai veche din toată Moldova şi dacă norodul ar simţi că a înstrăinat toate moşiile, atunci l-ar primi ca pe cel mai mare tiran şi varvar şi chiar viaţa i-ar fi în primejdie. Toată vecinătatea ortodoxă şi întreaga turmă încredinţată păstoriei sale l-ar privi ca pe cel mai mare călcător de lege şi el ar pierde toată vaza înaintea credincioşilor. Cît priveşte moşiile din Moldova, el pe acestea nu le poate ceda, din pricină că ctitorii acelor moşii se află încă în viaţă şi ei le-ar reclama imediat, iar călugării şi episcopii nu sînt în drept să înstrăineze moşiile mînăstireşti şi episcopeşti.

Din toate aceste consideraţii Dosoftei ruga pe contele Hadik, preşedintele Consiliului aulic de război, să poruncească generalului Enzenberg să-l lase în pace la bătrîneţele sale sau, cel puţin, să-i lase domeniul Rădăuţi încă trei ani, pentru ca să aibă răgaz să rînduiască treburile cu arendaşii cei vechi, să dispună de *fundus instructus* al episcopiei şi să reglementeze situaţia vechilor săi slujbaşi cărora el, ca creştin şi ca preot nu le poate da drumul fără să le asigure viitorul.

Împăratul Iosif găsi justă întîmpinarea episcopului şi la 28 martie 1783 semnă următoarea prea înaltă rezoluţie imperială:

„Lui Dosoftei să-i rămînă Rădăuţii cît va trăi el, dar să i se reţină 1 000 florini, din leafa de 8 000 florini."

Din veniturile anuale ale bisericilor ecleziastice trecute astfel

sub administrarea statului austriac, precum şi din sumele obţinute din vînzarea moşiilor din Moldova, vînzări făcute prin mijlocirea lui Teodor Mustazza de către baronul *„Vasile Balş k.k. sfetnic de guvernie ca vechil al Împărăteştii austriaceşti măriri"* cu preţul de 6 000 galbeni, ce s-au vărsat în *„visteria religionului"*, se constitui Fondul bisericesc al Bucovinei. *Regulamentul administraţiei bisericeşti* din Bucovina promulgat la 29 aprilie 1786 cuprinde următoarele dispoziţiuni cu privire la înfiinţarea şi menirea acestui fond:

„Fondul religionar din Bucovina cuprinde în sine întreaga avere menită pentru nevoile religiunii. Averea fondului se compune din bani gata şi din imobile, la care se socoteşte întreaga avere a mînăstirilor şi bisericilor. Toate veniturile acestui fond incurg în casa fondului, din care se vor acoperi toate cheltuielile pentru biserică şi pentru şcoală. Iar ceea ce va întrece se va întrebuinţa pentru binele clerului, al religiunii şi al omenirii".

Prin *Regulamentul administraţiei bisericeşti — Geistlicher Regulierungsplan* — se stabili numirea episcopului de către *împăratul* din Viena, în calitatea acestuia de suprem *patron al bisericii ortodoxe din Bucovina*. Episcopul rezolva agendele eparhiale cu ajutorul unui *Consistoriu* compus din patru consilieri eparhiali, doi clerici şi doi mireni. Locţiitorul episcopului era un arhimandrit cu titlul de vicar general al diecezei. Vicarul general şi consilierii eparhiali se numeau de către guvern la propunerea episcopului. Cei şase protopopi cu substituţii lor se numeau de episcopi din rîndul parohilor din protopopiat. Fiecare parohie îşi avea patronul ei, de regulă pe proprietarul satului. În lipsa acestuia dreptul de patronat asupra parohiei era exercitat de guvernatorul ţării. Candidaţii la parohie erau recomandaţi de patroni şi confirmaţi de episcop. Egumenii celor trei mînăstiri rămase în fiinţă se alegeau de către soborul monahal şi se confirmau de episcop cu asentimentul guvernatorului.

Din ordinul guvernului austriac se organiză şi în Bucovina, în 1781, serviciul stării civile pe lîngă fiecare oficiu parohial, cu arătarea numelui şi prenumelui celor botezaţi, cununaţi şi înmormîntaţi. Prenumele se da după capul familiei, ca fiu — sîn — al lui Ion, Vasile, Grigore, după ţara, localitatea de origine, ca Arde-

lean, Moldovean, Sucevean, Dornean etc., după îndeletnicire ca Morariu, Strungar, Ţăran etc., sau după porecla cu care era cunoscut în sat. Legea stării civile cerea ca la numele de botez să se adauge şi numele de familie.

Pe timpul episcopului Daniil Vlahovici, urmaşul lui Dosoftei, numele patronimice începură a fi introduse cu terminaţia sîrbească în *-vici*, în loc de moldovenescul *-escu*, mai ales în familiile preoţeşti. Şi astfel vedem în catastihul preoţilor bucovineni că mai toate numele de familii preoţeşti apar cu sufixul sîrbesc *-vici*, ca Simonovici, Ioanovici, Ţurcanovici. Moda aceasta de a-şi sîrbiza numele de familie nu prinse însă în rîndurile boierimii, răzeşimii şi ţărănimii bucovinene.

De Paşti 1786, Dosoftei adresă credincioşilor săi o aspră epistolă pastorală în care biciuia fără cruţare păcatele enoriaşilor săi, combătînd superstiţiile, jocurile, hramurile şi băuturile obişnuite la botezuri, nunţi şi înmormîntări, precum şi datul în scrînciob atît de obişnuit pretutindeni în Moldova de sfintele sărbători ale Paştilor.

Reducerea numărului mînăstirilor şi secularizarea moşiilor mînăstireşti determina pe mulţi ţărani să urmeze pilda boierilor şi călugărilor care se retrăseseră în Moldova, fugind şi ei peste cordunul austriac în ţara-mamă. Mai veni, pe deasupra, şi scrisoarea pastorală a episcopului Dosoftei care se rupsese de mitropolia din Iaşi, supunîndu-se Carlovăţului sîrbesc, cu stingerea datinilor şi obiceiurilor străbune, ca să sporească exodul ţărănimii în Moldova. Un izvod asupra emigranţilor din Bucovina din lunile noiembrie 1785 pînă în aprilie 1786 arăta un număr de 6 937 suflete de bărbaţi, femei şi copii fugiţi în Moldova şi numai 111 indivizi emigraţi din Moldova în Bucovina.

Izvodul acesta puse pe gînduri pe însuşi împăratul Iosif al II-lea, care scrise pe raportul ce însoţea izvodul următoarea *resolutio imperatoris*:

„Izvodul serveşte spre neplăcută ştiinţă. În ceea ce priveşte scrisoarea pastorală, ea pare să fie bine concepută ca o povaţă duhovnicească a episcopului către turma sa. Ar trebui însă eliminat pasajul de la pagina întîia, în care episcopul stăruie pentru stîrpirea vechilor deprinderi şi a relelor obiceiuri din sufletele păsto-

riţilor săi. Aceasta pentru motivul că poporul ţine morţiş la vechile sale datini şi obiceiuri. Din pricina aceasta ar fi prea bătător la ochi dacă tocmai într-o publicaţie oficială i s-ar da de înţeles că este intenţia de a se atinge de datinile şi obiceiurile sale, la care norodul ţine încă cu sfinţenie şi din care pe unele le consideră drept părţi esenţiale ale credinţei sale. Prin aceasta însuşi episcopul cu pastorala sa ar putea cădea în bănuială că umblă să introducă reforme odioase în ceea ce priveşte datinile şi obiceiurile religioase.

Purtarea imorală care repugnă unui creştin înţelegător şi poate atrage însuşi mîntuirea sa va trebui să fie aleasă numai în termeni generali. Pildele însă ce urmează pentru întărirea celor spuse în specie pot fi menţinute în întregime.

Nu găsesc că este bine ca la pagina a 7-a să se insiste asupra mizeriei şi lipsei de hrană de care suferă ţara, cu toate că se insistă cu bună intenţiune, pentru a le prezenta ca o pedeapsă dumnezeiască pentru păcatele oamenilor, pentru că ideea aceasta nu stă în directă legătură cu cele arătate la pagina precedentă. În loc de a stărui asupra mizeriei actuale, va fi mai bine de a le pune la inimă că faţă de stăruinţa îndărătnică a unui popor la cele ce sînt împotriva lui Dumnezeu şi a religiei, vine totdeauna pedeapsa. În cazul acesta o ţară întreagă poate fi încercată de Dumnezeu cu necazuri şi suferinţe care nu pot fi înlăturate decît prin ascultarea poruncilor dumnezeieşti şi prin o viaţă morală şi adevărat creştinească. Pentru toate acestea trebuie să se aducă pilde din Sfînta Scriptură. În sensul acesta trebuie modificat întreg pasajul din şirul penultim de la pagina a 6-a pînă la cuvintele «şi-a atras»".

Noul regulament cuprindea şi dispoziţiuni importante cu privire la îmbunătăţirea mijloacelor de existenţă a preoţilor. Mijloacele Fondului religionar nu ajungeau încă pentru salarizarea preoţilor, dar regulamentul prevedea ca fiecărui paroh să i se măsoare *„o sesie întreagă de pămînt de 44 jugăre sau 24 fălci"* din moşiile fondului sau din moşiile proprietarilor pe care era aşezat satul, ca parohul să-şi poată întemeia o gospodărie. Sesiile parohiale erau scutite de contribuţii, dări şi prestaţii de orice natură.

Regulamentul mai prevedea că pînă ce parohii vor primi un salariu, „în bani gata", toţi parohienii să fie obligaţi a presta păs-

torului lor sufletesc două zile de clacă pe an şi pe lîngă aceasta să-i mai plătească şi dare anuală în bani, aşa-numiţii „*mariaşi*", după sorocoveţii de 20 de cruceri creiţari — Kreutzer — cu chipul Maicii Domnului, Sfînta Maria. Fruntaşii plăteau de familie mariaşi în suma de 1 florin 8 cruceri, mijlocaşii 34 cruceri iar codaşii 17 cruceri. Dascălii, adică cîntăreţii bisericeşti şi pălămarii, adică paraclisierii sau crîşnicii erau scutiţi de boieresc. Plata funcţiunilor bisericeşti se făcea după un anumit tarif, numit *tariful stolei* care era mai mult indicativ decît obligatoriu. Limba oficială a eparhiei era cea moldovenească, limbă în care se oficia şi serviciul divin. Corespondenţa cu autorităţile de stat se făcea însă în limba germană.

3. Organizarea învăţămîntului public

În timpul ocupaţiei fiinţa la Putna o şcoală teologică mai înaltă, condusă de arhimandritul *Vartolomei Măzăreanu*, mădular al Academiceştii Teologii din Kiev şi îndreptator al şcolilor domneşti, episcopeşti şi mînăstireşti din Moldova, ajutat fiind de ieromonahul *Ilarion*, mădular filozofilor Patonosului şi învăţător de psaltchie la şcolile din Moldova. Din certificatul de absolvire al tînărului Ioan, fiul preotului Gheorghe Baloşescu, eliberat la 1 aprilie 1778 la mînăstirea Putnei cu binecuvîntarea episcopului Dosoftei şi semnat de arhimandritul Vartolomei şi ieromonahul Ilarion, aflăm care erau materiile ce se predau la această înaltă şcoală. Pe lîngă disciplinele curat teologice se mai predau geografia, limba slavonă, retorica, piatra scandelei, epistolele mitropolitului Eugenie, istoria bisericească după Eusebiu şi alţi istorici bisericeşti, teologia platonică şi alte discipline.

După anul 1778 nu se mai pomeneşte nimic despre această şcoală. Se vede că arhimandritul Vartolomei emigrase în Moldova şi cu el şi colaboratorii săi de la această şcoală. Trecură mai mulţi ani fără ca Bucovina să fi avut vreo şcoală pentru pregătirea candidaţilor la preoţie. Numai în vara anului 1786 lua fiinţă la mînăstirea Sf. Ilie, lîngă Suceava, o *şcoală clericală*. Dar sub pretextul că în Bucovina nu se găseau elemente pregătite pentru conducerea acestei şcoli, guvernul austriac chemă, peste capul episcopului Dosoftei, pe ieromonahul sîrb *Daniil Vlahovici*, recomandat de mitropolitul de la Carlovăţ. Era replica mitropolitului Moişe Putnic la refuzul episcopului Dosoftei de a primi coadiutor şi îndreptător pe arhimandritul Gherasîm Adamovici.

Clerul şi poporul bucovinean protestară energic contra importului de demnitari sîrbi în eparhia lor românească, boicotînd şcoala condusă de Daniil Vlahovici, refuzînd de a-şi înscrie copiii la acea şcoală străină şi bănuită de unie. A fost nevoie de intervenţia bătrînului episcop pentru calmarea agitaţiei contra şcolii şi pentru liniştirea sufletească a credincioşilor săi. „Precum că această învăţătură — zicea episcopul Dosoftei în epistola sa pastorală cu data de 13 septembrie 1786 — ar fi împotriva legii noastre, nicidecum, o, preoţi şi creştini! Ci toată bogoslovia şi învăţăturile acestea nu spre vreo stricăciune, ci spre tare întărire şi întemeierea legii noastre sînt. Să nu socotiţi voi cum că noi nu am avea purtare de grijă în toată vremea a apăra şi a feri dogmele sfintei credinţe de vreo vătămare. Că de-a pururea duhul nostru priveghează pentru întemeierea legii şi mîntuirea sufletelor voastre.

Deci iarăşi vă sfătuiesc să nu vă îndoiţi pentru aceste folositoare învăţături, adică catehismul cu tîlcuirea lui bogoslovică, care este să înveţe cei ce vor să fie preoţi de la numitul mai sus ieromonah. Pentru care desăvîrşita dezrădicare a îndoielii voastre zic: pentru toată vătămarea sau stricăciunea sau slăbirea temeiurilor noastre ce ar fi întru învăţăturile acestea, adică să zicem după înţelegerea voastră: dacă nu vor fi bune, ci nefolositoare şi stricăcioase de lege aceste învăţături, de la noi şi de la sufletul nostru să ceară dreptul judecător Dumnezeu răspunsul înaintea straşnicului său judeţ, şi aceasta pentru aceea zic, pentru că cunosc şi ştiu şi *voi* să ştiţi, cum că foarte de mare trebuinţă şi datoria fiecărui preot este ca să ştie învăţăturile acestea. Căci dacă se numeşte şi este preot, trebuie şi ştiinţă să aibă mai multă decît cei proşti."

Numai astfel izbuti episcopul Dosoftei să împrăştie neîncrederea pe care noua şcoală o stîrnise în masele populare şi să-i asigure funcţionarea. La început şcoala avea o singură clasă, în care se primeau absolvenţii şcolilor primare sau „triviale", cum se numeau pe atuncea. Mai apoi se deschiseră şi clasa a doua şi a treia,

dîndu-se lui Daniil doi pedagogi veniţi şi ei de la Carlovăţ, în persoana lui Ghenadie Platenki şi Moise Popovici. Se mai pomenesc ca dascăli la această şcoală Serafim, Melchisedec Lemeny ş.a. În anul 1789 şcoala clericală de la Sf. Ilie fu mutată la Cernăuţi.

Din timpul Moldovei, încă de pe vremea voievozilor Teodor Calimah şi Grigore Ghica, luaseră fiinţă în Bucovina 6 şcoli primare moldoveneşti: la Suceava, Cernăuţi, Rădăuţi, Putna şi în ambele Cîmpulunguri. Şcolile acestea se întreţineau din aşa-numitul *fond şcolar*, care se alimenta din contribuţiile preoţilor şi diaconilor. Fondul se chivernisea de către episcopul eparhiei în care se găsea şcoala. În regulamentul diecezan din 1786 obligaţia întreţinerii şcolilor trecu asupra Fondului religionar. Regulamentul prescria că pe lîngă fiecare din cele şase protopopiate să se înfiinţeze cîte o şcoală urbană şi pe lîngă fiecare parohie cîte o şcoală rurală sau trivială. Supravegherea şi controlul asupra acestor şcoli revenea episcopului, protopopilor şi parohilor. După regulament învăţămîntul primar devenise obligatoriu pentru toţi copiii buni de şcoală. Fireşte, însă, că de la declararea obligativităţii învăţămîntului pînă la introducerea lui în toate localităţile din Bucovina rămăsese încă de parcurs un drum foarte lung. Manualele pentru şcolile moldoveneşti erau întocmite după modelul german — unele, chiar şi catehismul, cu texte paralele germano-române.

Dascălii *Leonti* de la Cernăuţi şi *Constantin* de la Suceava înţeleseră să atragă la şcolile lor copii de mazili, răzeşi, preoţi, tîrgoveţi şi săteni, pentru a-i deprinde la „cunoaşterea buchilor şi apoi a sloveni". Din izvoadele ce ni s-au păstrat, cu numele elevilor şi cu materiile ce se predau, vedem că numărul tinerilor setoşi de carte era destul de mare. Se slovenea la mîna bucoavnei şi a cărţilor bisericeşti, se învăţa a scrie, se făcea gramatică şi comput. Între frecventanţii şcolii de la Cernăuţi se găsea, pe lîngă băieţi, şi o *fată*. Urmaşul dascălului Constantin de la Suceava a fost *Vasile Creangă* şi apoi *Ioniţă Botezatu*, care a condus această şcoală timp mai îndelungat. Vechea bucoavnă moldovenească fu înlocuită în şcolile din Bucovina prin lecturarul românesc al lui Ioan Budai-Deleanu, autorul poemelor comice: *Ţiganiada* şi *Trei viteji*.

Pe lîngă şcolile moldoveneşti întreţinute din mijloacele Fondului bisericesc, noua stăpînire înfiinţă pentru slujbaşii ei, dar şi pentru populaţia bucovineană în genere, două *şcoli triviale principale* — Triviale Hauptschulen; una la Cernăuţi şi alta la Suceava. Pentru conducerea acestor două şcoli germane s-au adus în Bucovina doi absolvenţi ai Şcolii normale săseşti din Sibiu, şi anume Anton de Marki la şcoala de la Cernăuţi şi Francis Iosif Thalleinger la *principala* din Suceava. Dascălul Anton de Marki a scris şi o gramatică a limbii române pe care a tradus-o elevul său, Ienachi, un nepot al episcopului Dosoftei. Paharnicul Ienachi ajunse unul dintre cei mai distinşi dascăli ai Seminarului Socola de lîngă Iaşi.

Sub influenţa Carlovăţului dascălii şcolilor moldoveneşti, ţinînd seama de patenta imperială din 3 februarie 1776 care hotăra ca feciorii să poarte numele tatălui lor, se străduiau să stabilească numele de familie al elevilor lor prin aplicarea genitivului în - ovici, trecînd în cataloagele şcolii în loc de Manole sîn Vasile, adică Manole, fiul lui Vasile, simplu: Manole Vasilovici, cum se evidenţiază aceasta din *Izvodul copiilor care îmblau în şcoala împărătească din tîrgul Cernăuţiului de la începutul lunii mai 1785 calendariul vechi pînă în 20 septembrie.* Izvodul acesta aşa de preţios ni s-a păstrat în Arhivele de la Viena. Autorul lui este dascălul Leonti Nicolaevici. Îi redăm cuprinsul în pagina următoare.

De asemenea, găsim sîrbizate şi numele preoţilor moldoveni în catastihul lor din 1786. Nume ca: Ştefan, Ioan, Simion, Mitrofan, Teodor, Toma, Nicolai, Nichita, Vasile, Iacob, Pavel, Maxim, Daniil, Ioachim, Grigore, Eustafi, Filip, Petre, Iancu, Andrei, Sandu, Iftimie, Pricop, Ignatie, Alexandru, Nichifor, Matei, Ilie, Gavriil, Miron, Nicoară şi alţii, apar sub forma de Ştefanovici, Ioanovici, Simionovici, Mitrofanovici, Teodorovici, Tomovici, Nicolaevici, Nichitovici, Vasilovici, Iacobovici, Pavlovici, Maximovici, Danilevici, Ioachimovici, Grigorovici, Eustafievici, Filipovici, Petrovici, Ianculovici, Andreievici, Sandulovici, Iftimovici, Procopovici, Ignatievici, Alexandrovici, Nichiforovici, Mateevici, Ilievici, Gavrilovici, Mironovici, Nicorovici etc. Fiii de popă şi de diaconi s-au numit Popovici şi Diaconovici. Mai apoi se trecuse şi la sîrbizarea numelor de familie ca în Banat. Ciupercă deveni Ciupercovici, Grămadă deveni Gramadovici, Ţurcan deveni Ţurcanovici ş.a.m.d. Popa Chiriac, fiul popii Mihai din Vi-

Nr.	Numele copiilor	Numele şi breasla părinţilor
2	Manoli Vasilovici	Preotul Vasile de la Văslăuţi
3	Constantin Simionovici	Protopopul Simion de la Tereblecea
4	Vasile Simionovici	iarăşi
5	Dimachi Ioanovici-Zgură	Diaconul Ioan în Cernăuţi
6	Costachi Zgură	iarăşi
7	Vasile Neculaievici	Neculae Gricu în Cernăuţi
8	Vasile Neculaievici	Neculae, căpitan în Cernăuţi
9	George Neculaievici	iarăşi
—	Maria lui Neculai	iarăşi
13	Ioniţă Teodorovici	Teodor, blănar în Cernăuţi
15	Ioniţă Petrovici	Petru Muha, harabagiu
16	Ştefan Constantinovici	Constantin, cojocar în Cernăuţi
17	Nichita Ostafi	Preotul Ostafi din Boian
18	Ioan Iacobovici	Preotul Iacob din Stănceni
21	George Ioanovici	Ioan Zdurvola, plugar în Cernăuţi
22	Dumitrache Ioanovici	Ioan Flondor, mazil din Milie
23	Vasile Georgievici	George Costviţ, mazil
24	Manole Andrievici	Andrii, pisar Cernăuţi
20	Teodor Ştefanovici	Ştefan Valcic, plugar din Stănceni

covul de Sus, deveni Chiriac Mihailovici ş.a.m.d. Sîrbizarea numelor se făcu mai ales în rîndurile intelectualilor, masele largi ale tîrgoveţilor şi sătenilor rămaseră neatinse de moda sîrbizării numelor de familie. În catastihul preoţilor din 1786 se găsiră şi nume ucrainene ca: Zaharovski, Baczinski, Juriczuk, Halusdruk, Lavicki, Iasnocoski, Smeriaki, Laszowiecki, Pavlovski, Kumenski, Krinsky etc., a căror origine ucraineană este evidentă.

Din datele de mai sus se vede limpede cît de greşită era părerea unora care, luîndu-se după patronimul sîrbesc în *-vici*, susţineau pretinsa origine ucraineană a vechii cărturărimi din Bucovina.

CAPITOLUL III

Bucovina ca cerc administrativ al Galiţiei

1. Coordonarea administrativă cu Galiţia. Asimilarea boierimii moldovene cu cea galiţiană. Memoriul către împăratul Leopold al II-lea pentru despărţirea de Galiţia şi organizarea autonomă a ţării – 2. Reformele agrare şi dezrobirea ţăranilor

1. Coordonarea administrativă cu Galiţia. Asimilarea boierimii moldovene cu cea galiţiană. Memoriul către împăratul Leopold al II-lea pentru despărţirea de Galiţia şi organizarea autonomă a ţării

Dorinţa bucovinenilor exprimată în memoriul lor din 1780 ca după încetarea administraţiei militare patria lor să devină o provincie de sine stătătoare în cadrul Imperiului Habsburgic, găsi numai puţini sprijinitori în cercurile conducătoare de la Viena, cum era supremul cancelar al Cancelariei aulice boemo-austriece, contele Heinrich Blümegen. După îndelungate deliberări contradictorii se ajunse, în cele din urmă, la încheierea atît de dureroasă pentru bucovineni, ca ţara lor să fie alipită Galiţiei ca al 19-lea cerc al acestei mari provincii polono-ucrainene. Prin înaltul prescript imperial de la 6 august 1786 se dispuse încetarea administraţiei militare şi înglobarea Bucovinei în administraţia Galiţiei, ca cerc administrativ. Hotărîrea aceasta deveni o grea şi fatală lovitură pentru bucovineni, fiindcă Bucovina, ca veche parte a Moldovei, nu avea nici o legătură cu Galiţia, nici religioasă şi nici etnică.

Polonii din Galiţia erau catolici, iar concetăţenii lor ucraineni trecuseră şi ei de multă vreme sub obedienţa Papei de la Roma, ca

adepţi ai confesiunii greco-catolice. Pînă şi armenii din Galiţia, spre deosebire de cei din Bucovina, trecuseră la religia catolică, avînd pe arhiepiscopul lor la Liov. În privinţa etnică, moldovenii nu aveau conaţionali în Galiţia. În schimb, pe moşiile boiereşti şi mînăstireşti se aciuiseră de multă vreme numeroşi clăcaşi ucraineni de pe latifundiile nobililor poloni din Galiţia.

Prin alipirea Bucovinei la Galiţia căzuseră zăgazurile de la Colacin şi Ceremuş contra năvălirii băjenarilor galiţieni în Bucovina, pătrunzînd ca *huţani* în văile Ceremuşului şi Putilei şi ca *ruteni* în regiunile de la şes. Prima consecinţă a acestei nefericite alipiri au fost deci începuturile slavizării progresive a Bucovinei. Spre deosebire de huţuli şi ucraineni, elementul etnic polonez nu a invadat Bucovina, cu excepţia unor slujbaşi publici şi arendaşi sau administratori de moşii. În schimb însă, chiriarhii catolici şi uniţi se străduiră din răsputeri să-şi extindă influenţa asupra Bucovinei.

Prin desfiinţarea administraţiei militare, atribuţiile Consiliului aulic de război privitoare la Bucovina trecură asupra *Cancelariei aulice unite boemo-austriece* — Böhmische Österreichische vereinigte Hofkanzelei — de la Viena, căreia îi era supusă şi Galiţia. Autoritatea guberniului galiţian se extinse şi asupra Bucovinei. Sub ordinele guberniului din Liov stătea şi prepozitul sau căpitanul cercului bucovinean — Kreisvorsteher, Kreishauptman — cu reşedinţa la Cernăuţi. Primul căpitan districtual al Bucovinei a fost Beck, căruia în 1792 îi urmă Vasile Balş (1792–1805) căruia, pînă la 1840, îi urmară căpitani străini. Ultimul a fost *H. Isăcescu* (1841–1849), român şi el, bucovinean. De aceşti căpitani ascultau directorii districtelor Cernăuţi şi Suceava.

Districtele erau împărţite în ocoale, cu cîte un ocolaş în frunte. Organele de siguranţă şi de paza graniţelor rămaseră cele vechi. Justiţia pentru nenobili se exercita de către căpitanii cercului şi de către directorii districtelor, după importanţa litigiului. Boierii şi mazilii trecuţi în matricola nobililor asimilaţi se judecau în faţa aşa-numitului *forum nobilium* din Liov.

În urma trecerii cercului bucovinean sub autoritatea administrativă a guberniului din Galiţia, începură să incurgă la Liov un număr tot mai mare de acte moldoveneşti, care trebuiau să fie tra-

duse în limba oficială a guberniului, limba germană. Se mai simţea nevoia să fie traduse în moldoveneşte diferitele ordonanţe guberniale şi chiar codurile de legi. Pentru a satisface toate aceste cerinţe se înfiinţă pe lîngă guberniul din Liov un post de *translator* pentru limba moldovenească.

Cu îndeplinirea multiplelor îndatoriri ale noului post fu încredinţat *Ioan Budai-Deleanu*, originar din Cişmaul Hunedoarei, unde trăiau fraţii săi Aron, Antonie, Nicolae şi Iosef; el făcuse studii de drept la Viena şi, pe lîngă limba românească, pe care o cunoştea de acasă, deprinsese la perfecţie şi limba germană în grai şi în scris. Lui Budai-Deleanu îi datorăm cele mai preţioase informaţii despre stările politice, culturale şi economice din Bucovina, în primii ani ai alipirii ei la Galiţia. Lucrarea ni s-a păstrat în manuscris sub titlul: *Observaţii succinte asupra Bucovinei* — Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina. Budai-Deleanu este şi autorul unui abecedar moldovenesc. El a tradus în moldoveneşte codul penal austriac, apărut sub titlul *Cartea de pravilă ce cuprinde legile asupra faptelor rele şi călcătoare de poliţie şi asupra grelelor călcări şi politiceşti rînduieli de poliţie*. La 1812 apăru la Cernăuţi *Carta legilor şi pravilelor pîrgăreşti pentru toate ţările moştenitoare nemţeşti ale Monarhiei Austriaceşti*, în trei volume. El muri la Liov, la 24 august 1820, lăsînd în urma să două fete, Suzana şi Eufrosina, din căsătoria sa cu Mariana Nicolaievici.

Corespondenţa între autorităţi se făcea în limba germană. La încorporarea Galiţiei, nobilimea poloneză obţinu recunoaşterea tuturor drepturilor ei feudale, între care se găsea şi acela de a se aduna în dietă sau *seim* şi de a delibera asupra nevoilor ţării. În urma alipirii Bucovinei la Galiţia se simţi nevoia încadrării boierimii bucovinene în seimul galiţian şi a echivalării titlurilor ei de nobleţe. Acestei nevoi constituţionale, aşa-zicînd, răspunse împăratul Iosif al II-lea prin decretul imperial din 14 martie 1787, redactat în româneşte, care avea următorul cuprins:

„Ca mai adevărat să ajungem scopul care l-am avut la împreunarea Bucovinei cu Galiţia şi amîndouă ţările cu atîta mai mult a le uni, am aflat a fi cu cuviinţă pe boierii şi mazilii bucovineni a-i pune la aceeaşi stare cu cei din Galiţia; pentru aceea hotărîm cele mai jos scrise:

1. Tituluşurile, adică numirile *boieri, mazili* şi *proci* de acum înainte de tot să lipsească şi toată boieria şi mazilia din Bucovina se împarte în stare domnească şi *von* sau precum să numeşte după unguri — *nemes*, adică după nemţie – *Herren* şi *Ritter* ţiind.
2. Starea domnească cuprinde în sine pe starea *grafilor*, adică a conţilor şi a *baronilor* care cinste toate acele familii dobîndesc, care vor dovedi că au luat vreo boierie din cele 12 boierii mai mari ale Moldovei şi trag venit de 3 000 lei din moşii, ce sînt sub stăpînirea împărăţiei Austriei. Pentru cinstea de graf, adică conte, vor avea familiile a plăti taxa deplin, iar pentru baroni nemică.
3. Ridicarea la cinstea baronească fără taxă au a cere în vreme de doi ani, iar după trecerea vremii acesteia nu se poate cu alt chip cîştiga, fără numai împlinind taxa deplină.
4. Arhiereul Bucovinei este asemenea cu arhiereii Galiţiei de starea domnească.
5. Starea cinstei *von*, adică Ritter, au voie a se scrie la condica, adică imatriculierung aleselor neamuri, se dă voie prin aceasta boierilor şi mazililor fără a trebui să o ceară precum s-a dat şlahtiţilor de ţară leşească prin patentul din anul 1775 iunie 13.
6. Ca nişte boieri numai aceia se vor ţine în seamă, care acum au această numire, adică *titulus*, iar mazili se vor socoti numai acei care sînt cuprinşi în izvod ce s-a primit de la Moldova, adică acei care sînt însemnaţi în izvod şi socotesc a avea dreptate a cere cinstea aceasta, aceştia au a arăta temeinice dovezi şi cît mai puţin a dovedi cum că li s-a dat numire, adică tituluş de mazil la judecăţi sau la altă întîmplare de obşte.
7. Fieştecare boier de ţară stăpîn de moşii care este scris la condica, adică matricula ţării şi plăteşte 75 lei contribuţie are voie a şede şi a cuvînta la adunarea (adică seimul) ţării, ca să ceară cineva aceasta, se pune vade (vedea) de şase luni de zile.
8. Aceia ce se numesc sudiţi amestecaţi şi vreau să dobîndească privilegia lor ce au a şedea la adunare, adică la seimul ţării şi vor să aibă privilegia aceasta, unii ca aceia au a şedea în ţară sau de deplin şase luni, sau a plăti contribuţie îndoită.
9. Ruptaşilor se dă voie a stăpîni moşiile lor ce le-au avut pînă acum, cum şi acele moşii care sînt scrise la condica judecătoriei ţării, să fie traşi la judecata ţării, iar pentru alte averi şi pricini de persoană la judecata locului.

S-au dat în mai marea şi la a noastră cea de şedere cetate Viena, la anul 1787, martie 14, la anii stăpînirii noastre cei rămlineşti 23, dar al altor moştenitoare ţări la al 7-lea an.

ss. *Iosif*'

În urma acestui decret, forul de judecată a boierilor bucovineni era *forum nobilium*, cu scopul vădit de a contopi şi asimila boierimea moldovenească cu cea poloneză, precum se petrecuse în Transilvania, unde boierimea românească, beneficiind de drepturile şi privilegiile nemeşimii ungureşti, se maghiarizase cu vremea.

După apariţia decretului de încadrare în rîndurile nobilimii din Galiţia, cele mai multe familii boiereşti care aveau mari proprietăţi în Bucovina se retraseră la Iaşi. Între acestea se găseau persoane cu răsunet în istoria Moldovei, ca Iordache şi Lupul Balş, Ion Cantacuzino, Constantin Catargiu, Lupu Costache, Andrei Donici, Ion Murguleţ, Lupul Nacu, Alexandru Neculcea, Constantin Paladi, Gheorghe Paşcanu, Constantin Niculae Ruset, Ştefan Silion, Constantin şi Ioniţă Sturdza, Vasile Aslan, Toma Iamandi, Gheorghi Beldiman şi alţii — vînzîndu-şi moşiile sau arendîndu-le la armeni, greci şi evrei, care ajungînd cu vremea proprietarii acestor moşii, dobîndiră şi titlurile de nobleţe.

Foşti cumpărători sau arendaşi de moşii moldoveneşti din Bucovina şi trecuţi în matricola nobililor erau — Abramovici, Varteresievici, Stephanovici, Capri, Mustazza ş.a. Episcopul Bucovinei trecea prin funcţiunea sa în rîndul baronilor — Freiherren.

În Bucovina rămase Vasile Balş, din neamul Balşeştilor, din care unul luase parte la comisia de delimitare a Bucovinei, ca delegat al Divanului din Iaşi. Vasile Balş intrase în magistratura austriacă şi ajunse între primii sfetnici şi colaboratori mireni ai episcopului Dosoftei Herescu. El prezentă în 1780, ca delegat al

Bucovinei, Consiliului aulic de război de la Viena dorinţele ţării cu privire la noua ei organizare politică şi bisericească. După alipirea Bucovinei la Galiţia, Vasile Balş fu unul dintre primii căpitani cercuali — Kreishauptmann — ai Bucovinei, după ce-şi făcuse stagiul la forurile administrative superioare de la Viena. În exercitarea acestei funcţii, Vasile Balş întîmpină foarte multe dificultăţi din partea adversarilor săi, care ridicară contra lui nu mai puţin de 58 de reclamaţii. Pentru examinarea lor fu numită o comisie specială de anchetă, care lucră timp mai îndelungat pînă să ajungă la încheierea revocării sale din funcţia de şef al cercului bucovinean. În apărarea sa, Balş stăruise între altele asupra relei impresii pe care demiterea sa ar produce-o la conaţionalii săi din Moldova şi Muntenia, unde familia Balş se bucura de mare reputaţie.

Afară de baronul Vasile Balş, care făcea parte din marea boierime a Moldovei, rămaseră în Bucovina numeroşi boieri mai mici şi mazili care fură înscrişi în matricola nobilimii cu titlul de baroni, ca Vasilco, Stîrcea, Petrino ş.a. sau cu titlul de cavaler de — *Ritter von* — ca Grigorcea, Flondor ş.a. Cererea lui Dimitrie Ghica de a i se recunoaşte titlul de conte — *graf* — fu respinsă.

Unii dintre aceştia, ca familia Hurmuzachi, îşi păstraseră şi cetăţenia moldovenească, intrînd în rîndul sudiţilor amestecaţi — *sujets mixtes*. Marele paharnic Matei Hurmuzachi fusese pîrcălab la Cernăuţi, posedînd satele Cernauca, Văslăuţi şi Vasilău în Bucovina, pe lîngă alte proprietăţi în Moldova. La moartea lui Matei, toate acestea trecură asupra fratelui său *Constantin*, cavaler de Hurmuzachi, pe care la 1796 tabula ţării din Cernăuţi îl arată ca proprietar al moşiei Cernauca. Titlul de cavaler denotă că el fusese trecut în condica de la Liov a nobililor bucovineni.

După moartea lui Constantin, domeniul Cernauca trecu prin moştenire asupra fiului său *Eudoxiu – Doxache*, care la 1804 se statornici la Cernauca — ca *sujet mixte* — întrucît el nu renunţase la indigenatul familiei sale în Moldova, unde avea proprietăţi. Aga Doxache, cavaler de Hurmuzachi, se căsători cu *Elena Murguleţ*, o bucovineancă, cu care avu cinci băieţi şi două fete. Băieţii erau: Constantin, Eudoxiu, Gheorghe, Alexandru şi Nicolae, iar fetele, Eufrosina, măritată cu boierul basarabean Petru Petrino şi Eliza, măritată cu marele logofăt Gheorghe Sturdza.

Casa lui Doxache de la Cernauca era un adevărat model de viaţă familială moldovenească. Principala preocupare a părinţilor era educaţia copiilor lor. Se povesteşte că boiereasa Elena îndemna pe soţul ei zicînd: „Să grijim, iubite soţule, cu tot adinsul, ca în amestecătura aceasta de limbi, copiii noştri să rămînă ceea ce sîntem noi, adică români, şi să-şi conserve sentimentele lor naţionale în toată viaţa". De aceea se poate susţine cu drept cuvînt că în casa Hurmuzăcheştilor de la Cernauca stăpînea spiritul vechii Moldove. Numele Hurmuzachi a rămas în toate împrejurările nedezlipit de soarta Bucovinei. Membrii acestei familii au luptat în zile bune şi în zile rele, cu stăruinţă, devotament şi sinceră dragoste pentru păstrarea naţionalităţii române, pentru dezvoltarea şi afirmarea individualităţii politice a Bucovinei. Ei au stat mereu în fruntea mişcării culturale. Eudoxiu Hurmuzachi, fiul, a înfiripat şi îmbogăţit colecţia de documente istorice care îi poartă numele.

Gheorghe Sion, care în 1848 se bucurase de ospitalitatea Hurmuzăcheştilor de la Cernauca, arată că, spre deosebire de alte familii boiereşti bucovinene, în casa bătrînului Doxache se conservau ca într-un tabernacol tradiţiile, datinile, limba şi sentimentele naţionale. „Capul acestei familii, anume Eudoxie — zice Sion — un bătrîn respectabil, plin de virtuţi antice, soţia sa, remarcabilă şi ea ca şi el, prezentau într-adevăr tipul patriarhilor Bibliei. Casa acestora era casa lui Avraam, totdeauna deschisă şi gata a îmbrăţişa pe orice trecător sau emigrant care ar fi purtat numele de român. Cinci fraţi, fii ai acestora, toţi tineri, cu instrucţiune solidă, cu inimi generoase, erau adevăraţi emuli ai părinţilor lor sub toate privirile. În această familie, mai cu seamă, toţi emigranţii români găsiră ospitalitate, îmbrăţişare, ajutoare şi mîngîiere la durerile şi lacrămile exilului." Membrii acestei familii, „Grachii Românimii" cum îi numea Andrei Mureşanu, jucară un rol de frunte în mişcarea politică şi naţională de la 1848.

La doi ani după alipirea de Galiţia, la 1788 izbucni un nou război cu turcii, în cursul căruia austriecii luptară în unire cu ruşii contra Porţii. Oştirile austriece pătrunseră prin Bucovina în raiaua Hotinului, cuceriră cetatea şi cuprinseră întreaga raia pînă la graniţa de la Ciuhur, dinspre Moldova. Dar ei nu se mulţumiră

numai cu atîta. Dimpotrivă, ei pătrunseră adînc în Moldova şi ocupară mai multe judeţe şi le ţinură sub ocupaţie militară pînă la încheierea păcii. Prin dispoziţiunile tratatului de pace semnat la 24 iulie 1791 la Şiştov, care cuprinde şi ratificarea convenţiunii de cesiune a Bucovinei din 2 iulie 1776, Austria se învoi să-şi retragă trupele din judeţele moldovene, dar şi din raiaua Hotinului care deveni din nou sub autoritatea Porţii. În timpul acestui război se sparse pentru scurtă vreme „cordunul" dintre Bucovina şi ţara-mamă şi din nou începu să pulseze aceeaşi viaţă dincoace şi dincolo de el. În timpul acela episcopul Bucovinei îşi extinse păstorirea şi asupra credincioşilor din raiaua vecină.

La 20 februarie 1790 muri la Viena împăratul Iosif al II-lea, după ce, pe patul de moarte fiind, revocase cele mai însemnate din reformele sale. La domnie îi urmă *Leopold al II-lea* (1790–1792), către care bucovinenii se adresară în 1791 cu un nou memorand, cerînd despărţirea ţării lor de Galiţia. Şi de astă dată, memorandul a fost prezentat curţii de la Viena de Vasile Balş. Ei motivară cererea arătînd că deosebirea de limbă, de datini şi de obiceiuri ce există între Bucovina şi Galiţia constituie o reală piedică în calea coordonării administrative a ambelor ţări. Cu alte cuvinte, bucovinenii nu făceau decît să aducă la cunoştinţa noului împărat dorinţele ţării exprimate şi bine documentate în memorandul din 1780. Dorinţa de desfacere şi separare de Galiţia găsi înţelegere la noul monarh al Austriei, care se arătă binevoitor faţă de dorinţele bucovinenilor, consimţind la actul de despărţire.

Patenta imperială din 29 septembrie 1790 a împăratului Leopold al II-lea dispunea că „unirea săvîrşită în 1786 numai cu scopul de a simplifica administraţia publică nu mai poate dăinui", fiindcă experienţa a arătat că „după origine, grai, moravuri, datini şi confesiune" locuitorii se deosebesc de cei din Galiţia şi că deci „nu se poate aştepta o împreunare şi contopire adevărată". De aceea, s-a hotărît ca Bucovina să fie separată de Galiţia în aşa fel ca ea, în viitor, să nu fie considerată ca parte a acestui regat, statutele ei să nu facă parte din statutele galiţiene, iar în ceea ce priveşte administraţia de stat şi aulică, aceasta să continue a rămîne, din măsuri de prevedere, în acea împreunare cu Galiţia, care promite Bucovinei siguranţă şi bună primire. Rezoluţia aceasta, destul de nebuloasă, împiedica însă separarea imediată de Galiţia.

Totuşi, începînd cu 1792 Bucovina îşi primi o *tabulă a ţării* proprie şi un for de judecată propriu, mai întîi pentru nenobili şi apoi şi pentru nobili — Stadt und Landsrecht. În 1804 Bucovina primi un *forum nobilium*, adică o instanţă de judecată proprie, care în 1817 fu din nou unită cu cea din Galiţia, dar boierimea română refuză demonstrativ să ia parte la Seimul din Liov. Dar cînd era ca hotărîrea împăratului să fie adusă la îndeplinire, monarhul muri, iar sub urmaşul său, împăratul *Francisc I* (1792–1835), executarea actului de separare de Galiţia fu amînată fără termen. Elementele ostile emancipării Bucovinei de Galiţia ieşiră din nou la suprafaţă la curtea noului împărat.

Totuşi, bucovinenii nu ezitară de a răspunde la apel cînd patria lor adoptivă se găsi în primejdie. După bătălia de la Aspern de lîngă Viena, guvernul austriac adresa, la 9 iulie 1809, o proclamaţie către bucovineni să se înroleze ca *„volintiri"* sau *„olintiri"* în armata de apărare contra lui Napoleon. Apelul Vienei găsi răsunet în rîndurile populaţiei româneşti din Bucovina, care se grăbi să dea urmare chemării la arme, organizînd escadroane de *arnăuţi* şi *vînători*, sub comanda unor boieri şi mazili ca Mihalache Calmuţchi, Louis Logotheti, Iordache Tobora, Constantin Ianoş, Vasile Goian şi alţii.

Pe lîngă boieri şi mazili, dădură urmare chemării împărăteşti şi gospodarii fruntaşi din satele bucovinene; între aceştia se găsea şi Nicolae Nistor din Vicovul de Sus (jud. Rădăuţi). Escadroanele acestea de voluntari moldoveni luară parte la operaţiunile militare din Galiţia. În faţa lor fugeau înspăimîntaţi sătenii galiţieni, strigînd: „idut valohi" — „vin românii".

La 1821, cu zavera eteristă din Moldova, un grup de boieri mari se refugiară, de teama turcilor, în Bucovina. Între aceştia se găseau Dumitru şi Sandu Sturdza, Alecu Balş, Dimitrie Ghica, Constantin Cantacuzino, Gheorghe Sion şi alţii. La începutul lui octombrie 1821, boierii refugiaţi ţinură la Cernăuţi un mare sfat politic. Cu acea ocazie unii erau gata să recunoască domn pe caimacamul Ştefan Vogoridi, majoritatea hotărî însă să înainteze un memoriu Porţii otomane, în care să se arate că grecii fanarioţi s-au răsculat, că ei au stors ţara de toată măduva ei, reducîndu-i teritoriul la jumătate prin răşluirea Bucovinei şi Basarabiei şi, prin urmare, stăpînirea fanariotă trebuie să ia sfîrşit.

Dar în loc să ceară instalarea unui domn pămîntean, boierimea cerea sultanului ca ţara să fie guvernată de mădularii Divanului domnesc, sub controlul unui înalt demnitar rînduit de Poartă. Din fericire sultanul nu satisfăcu cererea boierilor refugiaţi, ci el împlini cererea boierilor rămaşi în Moldova, orînduind un domn pămîntean din rîndurile lor, în persoana lui Ion Alexandru Sturdza (1822).

2. Reformele agrare şi dezrobirea ţăranilor

O dată cu înmatricularea proprietarilor de sate şi moşii în clasa privilegiată a nobilimii poloneze, urmau să se extindă şi obligaţiile urbariale din Galiţia asupra cercului bucovinean. Încă la 1779, generalul Enzenberg propusese Consiliului aulic să impună proprietarilor bucovineni obligaţia de a ceda clăcaşilor loturile muncite de ei, în plină proprietate, în schimbul sporirii zilelor de clacă sau prestaţie pînă la 48 de zile pe an.

Dar propunerea generalului nu găsi aprobarea împăratului Iosif al II-lea, care ordonă să se respecte vechile raporturi moldoveneşti dintre proprietari şi clăcaşi. Prin unirea Bucovinei cu Galiţia se impuse însă o revizuire a acestor raporturi. Aceasta se făcu prin ordonanţa imperială din 22 martie 1787, care hotărî ca toate pămînturile care la data de 1 noiembrie se găseau în posesiunea ţăranilor să devină *pămînturi ţărăneşti* sau *rusticale*, scoase de sub puterea de dispunere a boierilor, ale căror moşii deveniră pămînturi *dominicale*. Pămînturile rusticale trecură în stăpînirea comunei rurale. Ele trecură în proprietatea individuală a sătenilor numai prin decretul imperial din 24 octombrie 1835, dar sătenii erau obligaţi foştilor proprietari cu dijmă şi prestaţii.

Însă prin actul acesta de împroprietărire, întreaga proprietate rurală din Bucovina se scindă în două, şi anume în proprietate mică *rusticală* şi în proprietate mare *dominicală*. La aceasta din urmă se socoteau şi moşiile fondului bisericesc din Bucovina. În baza acestei hotărîri toţi proprietarii de pămînt, atît cei rusticali, cît şi dominicali erau obligaţi la plata impozitului funciar către stat. Pe lîngă aceasta, cum spuneam, ţăranii care fură împroprietăriţi mai datorau foştilor proprietari prestaţiile obişnuite în muncă şi în natură.

Un călător străin care trecea, la 1810, prin Bucovina spune că, în conformitate cu vechi tradiţii, fiecare supus „dotat" cu pămînturi mai dădea pe an, drept obligaţie funciară, o găină şi un tort; iar supusul care mai avea animale de tracţiune mai era ţinut să ducă un car de lemne din pădurea moşiei sau, unde nu era pădure la moşie, din cea mai apropiată pădure străină.

Scutirea de robot şi dijmă veni numai la 1848. Proprietăţile rusticale se impuneau în cele 148 de ocoale de percepţie — Steuerbezirke — prin cisluire, ca şi mai înainte, după cantităţile — *coreţele* — de sămînţă ce se cereau la însămînţarea loturilor ţărăneşti. Sătenii erau împărţiţi în fruntaşi, mijlocaşi şi codaşi — *1/4 Bauer, 1/2 Bauer, 3/4 Bauer*. Fruntaşii însămînţau 15 coreţe — coreţul avînd o capacitate de circa 1 hl 25 l grîne — mijlocaşii semănau 10 coreţe, iar codaşii numai 5 coreţe. Preliminarea sau *lustraţiunea* venitului agricol se făcea din trei în trei ani. După scăderea cheltuielilor de producţie şi investiţie, lustratorii fixau pătrimea — *cuarta* — din venitul net datorat statului. Pentru stabilirea proprietăţilor şi purtarea evidenţei asupra lor s-a introdus, în 1792, în Bucovina un registru funciar, aşa-numita *tabula ţării*, în care se însemnau toate schimbările de proprietate prin moştenire, vînzare, împărţire etc.

Împroprietărirea ţăranilor cu păstrarea obligaţiilor urbariale faţă de proprietari, dar mai ales faţă de arendaşii moşiilor nu însemna o îmbunătăţire a situaţiei lor. Budai-Deleanu arată că arendaşii străini pricepeau arta de a stoarce ţăranului 100 în loc de 12 zile de robotă pe an. Ţăranii protestau împotriva acestor călcări de lege, dar arendaşii se ştiau siguri de sprijinul administraţiei şi izbuteau, cu ajutorul acesteia, ca cei care erau plenipotenţiaţi de comună să fie priviţi ca tulburători ai păcii din sat, să fie înscrişi la protocol şi pedepsiţi cu închisoare, cu bătaie sau chiar expulzaţi.

În unele sate asupririle acestea devenind insuportabile, siliră pe săteni să emigreze în judeţele Fălticeni, Herţa, Dorohoi şi Botoşani. Agenţia austriacă din Iaşi raporta la 6 mai 1814 că în judeţele acestea se găseau emigranţi bucovineni din satele Lucaviţa, Hliboca, Meretei şi Bosancea, care arătau că trebuiseră să fugă din aceste sate fiindcă nu mai puteau suporta vexaţiunile şi asu-

pririle moşierilor şi ale vătaşilor lor. Sate ca Mihalcea, Camenca, Lucaviţa, Hliboca, Rogojeşti, Cîndeşti, Hatna, Ipoteşti, Negostina şi Cerepcăuţi fură părăsite de locuitorii lor fugiţi peste graniţă în Moldova, iar vetrele lor fură ocupate de clăcaşi proaspăt veniţi din Galiţia. Pe calea aceasta s-a înlesnit aşezarea elementelor etnice ucrainene în Bucovina şi, drept consecinţă firească, ucrainizarea ţării. În 1804, 40 de familii din Toporăuţi părăsiră satul după ce aprinseseră casele, sfărîmaseră gardurile şi retezaseră pomii roditori din pometele lor, fiindcă nu mai puteau suporta asupririle şi stoarcerile din partea proprietarului. Rapoartele austriece arată că între anii 1785–1789 mai bine de 14 719 suflete ar fi emigrat în Moldova, ţară din care ar fi sosit în Bucovina alte 4 944 de suflete.

Fluctuaţia aceasta a populaţiei se produse în timpul războiului austro-ruso-turc din 1788–1792 cînd Austria, ca aliată a Rusiei, ocupase sub comanda prinţului Iosias de Coburg raiaua Hotinului şi judeţele de munte din Moldova, ţinîndu-le sub ocupaţia ei pînă la 1793, cînd fu nevoită să se retragă. În tot timpul acesta se produse o vie mişcare la cordunul Bucovinei. La graniţă se petrecea un viu proces de du-te-vino, mulţi hotineni şi moldoveni îşi încercau norocul mutîndu-se în Bucovina, cîtă vreme mulţi ţărani bucovineni treceau în Moldova, nesiguri de soarta lor în urma alipirii la Galiţia şi îngroziţi de frica recrutării, de obligaţia de a-şi trimite copiii la şcoală (nemţească), dar şi din cauza împilărilor peste măsură din partea administratorilor străini ai moşiilor fondului bisericesc şi ale boierilor. Din raportul consilierului gubernial *Ainser*, care fusese însărcinat cu anchetarea acestor emigrări, aflăm amănunte interesante asupra situaţiei ţăranilor bucovineni din acea vreme. Iată ce raportă Ainser la Viena:

„De curînd un număr mare de locuitori din mai multe sate din Bucovina au emigrat în Moldova; de la 1 noiembrie 1786 şi pînă în iulie 1787, adică în decurs de 9 luni, au emigrat numai de pe moşiile fondului 221 familii sau 1 024 de suflete. Cauza este că în Bucovina, afară de boieri şi de fondul religionar, nu are nimeni altul moşia sa proprie, deoarece afară de cele trei oraşe, Cernăuţi, Siret şi Suceava şi de domeniul Cîmpulungului, care sînt teritorii domneşti, tot celălalt este pămînt boieresc, dominical. Ţăranul care cere capătă an de an atîta pămînt, cît îi ajunge pentru traiul lui şi pentru achitarea obligaţiunilor sale după *statu-quo* din timpul Moldovei. Casa sa fără şură şi grajd n-are nici o valoare. Recolta se pune în jirezi pe cîmp, unde se şi treieră. Paiele rămîn acolo şi putrezesc. Vitele petrec iarna şi vara sub cerul liber, vara pasc, iar iarna se hrănesc din stogurile de pe la tîrle. În cursul verii şi al toamnei ţăranul zile întregi nu se abate pe acasă şi, fiind colibele izolate şi departe una de alta, se întîmplă prea adesea ca ţăranul, după ce şi-a strîns şi şi-a vîndut recolta, să-şi mîie pe ascuns şi neobservat de nimeni vitele peste cordunul deschis pretutindeni şi să treacă însuşi în Moldova, părăsind bordeiul pe care şi-l poate face foarte lesne şi dincolo.

Pe lîngă aceasta, moldoveanul mai are dincolo cunoscuţi, neamuri şi confesionali şi de aceea el trece dincolo la cel mai mic incident, precum şi la fiecare schimbare şi înnoire care nu-i după placul său. El emigrează, deci, cu atîta mai uşor cu cît nu lasă nimic în urma sa şi nici n-are după ce să-i pară rău. Din lipsă de proprietate rurală ţăranul nici nu lucrează pămîntul cum trebuie şi de aceea rămîne mult pămînt necultivat. Ar fi în interesul propăşirii agriculturii ca ţăranul să aibă pămînt în proprietate individuală. Prin aceasta ţăranii ar pierde gustul de emigrare şi li s-ar putea impune şi biruri pentru pămînturile lor. Reglementarea impozitelor, care a început în anii 1786–1789, este primul pas în direcţia aceasta.

La emigrările amintite a contribuit foarte mult şi foametea, dar aceasta numai în parte, fiindcă cei mai mulţi ţărani au primit avansuri în bani şi în cereale. Acuma au rămas foarte multe case părăsite şi dărăpănate şi, după catastihurile oficiale, foarte multe dobînzi, obligaţii de clacă şi avansuri au devenit irealizabile. Acuma cordunul este bine păzit şi din cauza tulburărilor războinice de dincolo nu este nici o teamă că emigraţiile vor continua, ci, din contra, este bună nădejde că mulţi se vor întoarce la vetrele lor părăsite, sporind numărul populaţiei de aici."

CAPITOLUL IV

Viaţa bisericească, şcolară şi culturală

1. Biserica bucovineană sub arhipăstoria episcopilor Daniil Vlahovici, Isaia Baloşescu şi Eugenie Hacman, pînă la 1848 – 2. Lupta pentru şcoala moldovenească şi înfiinţarea Institutului Teologic de la Cernăuţi – 3. Activitatea literară – 4. Cultura materială

1. Biserica bucovineană sub arhipăstoria episcopilor Daniil Vlahovici, Isaia Baloşescu şi Eugenie Hacman, pînă la 1848

Scurtă vreme după alipirea Bucovinei la Galiţia muri, la 22 ianuarie 1789, episcopul Dosoftei Herescu, întemeietorul episcopiei Bucovinei. Bătrîneţele sale fură mereu chinuite de reformele radicale ale noii stăpîniri austriece, pe care el izbuti să le modereze pe cît posibil şi să apere biserica sa contra poftelor de cotropire ale episcopatului unit din Galiţia. El a fost silit să consimtă la secularizarea averilor ecleziastice şi la reducerea numărului mînăstirilor. Reformele acestea atît de incisive în viaţa eparhiei sale ar fi determinat pe un altul în locul lui să părăsească totul şi să fugă în Moldova, precum o făcuseră egumenii mînăstirilor bucovinene sau popa Andrei de la Uideşti care, refuzînd să jure pentru noua stăpînire, trecuse cu enoriaşii săi în Moldova.

Episcopul Dosoftei era însă prea strîns legat de pămîntul Bucovinei şi de turma credincioşilor săi, pe care o păstorea cu atîta dragoste şi blîndeţe, încît să-şi lase eparhia, cu mausoleele voievozilor de la Rădăuţi, Putna şi Suceviţa în voia întîmplării şi să fugă de datoria pe care arhieria i-o impunea. Se pare că generalul Enzenberg ar fi dorit aceasta, căutînd să-l exaspereze prin stăruinţele sale, încît Dosoftei să se vadă nevoit să-l reclame împăratului Iosif al II-lea, rugîndu-l să ordone generalului să înceteze cu şicanele sale şi să-l lase în pace. Enzenberg făcea aceasta cu intenţia vădită de a-l înlocui cu un prelat sîrb, proaspăt importat de la Carlovăţ, cum erau îndreptătorii şi aducătorii Ghedeon Nichitici, Ioan Földváry şi Gherasim Adamovici, rîvnitori la mantia episcopală. Dar bătrînul episcop moldovean găsi încă destulă vlagă în sine pentru a se opune cu îndîrjire unor asemenea combinaţii uneltitoare şi a ţine strîns în mîini cîrja arhierească pînă la sfîrşitul zilelor sale. În ciuda tuturor încercărilor de umilire şi slăbire a bisericii sale şi în ciuda tuturor adversităţilor noii stăpîniri, el izbuti să creeze Fondul bisericii bucovinene, să păstreze odoarele episcopale şi mînăstireşti şi să le ferească de risipă şi să dea eparhiei sale o nouă constituţie prin regulamentul diecezan din 1786, o adevărată *magna charta* a episcopiei bucovinene.

Prin cele ce a îndurat şi a înfăptuit, Dosoftei Herescu şi-a asigurat un loc de cinste în rîndul marilor arhipăstori ai bisericii ortodoxe române. Soarta a voit ca nici după moarte osemintele sale să nu găsească cuvenita odihnă în pămîntul eparhiei pe care el a ocrotit-o. Sicriul cu rămăşiţele pămîntene ale primului episcop al Bucovinei a fost mereu mutat dintr-un loc în altul, pînă ca în cele din urmă să fie aşezat spre veşnică odihnă în capela mitropolitană a cimitirului ortodox din Cernăuţi.

Dar ceea ce fericitul Dosoftei izbutise să împiedice cît timp se găsea în viaţă, nu a mai putut împiedica după moarte. Nu se uscase încă bine lutul de pe mormîntul răposatului chiriarh cînd Carlovăţul îşi impuse candidatul său pentru episcopia vacantă a Bucovinei, în persoana ieromonahului *Daniil Vlahovici* (1789–1822). Hirotonia în episcop o primi la Carlovăţ. La 23 aprilie 1789 apăru decretul imperial pentru numirea noului episcop al Bucovinei, care pînă la acea dată îndeplinea şi funcţia de director al şcolii clericale de la Sf. Ilie. Daniil Vlahovici era de origine sîrb din Slavonia, a cărui sosire în Bucovina — mai întîi în fruntea şcolii clericale — fu întîmpinată cu neîncredere din partea clerului şi a credincioşilor moldoveni, ce ar fi dorit să vadă la conducerea şcolii de la Sf. Ilie un cleric bucovinean, căci, har Domnului, în

Bucovina se găseau destui care să ocupe acest post. A trebuit să intervină episcopul Dosoftei cu toată autoritatea lui pentru a molcomi spiritele agitate şi a aşeza pe Daniil Vlahovici în fruntea şcolii de la Sf. Ilie. Nemulţumirea indigenilor deveni şi mai mare la vestea numirii lui Daniil în scaunul de episcop al Bucovinei.

Budai-Deleanu, care l-a cunoscut personal, susţine că, privit mai de aproape, cunoştinţele lui Daniil Vlahovici nu erau deloc mai largi decît cele ale unui popă de sat, fiindcă demnitatea de episcop l-a făcut doar mai îngîmfat, nu însă şi mai cu minte.

Instalarea unui episcop sîrb în fruntea diecezei bucovinene trezi noi nădejdi în rîndurile uniţilor din Galiţia de a putea lua cu asalt episcopia ortodoxă a Bucovinei. Mitropolitul rutenilor uniţi din Liov, Antonie Angelovici, susţinea la 1806 teoria potrivit căreia credincioşii din dieceza neunită a Bucovinei s-ar compune, în marea lor majoritate, din galiţieni de rit greco-catolic, refugiaţi acolo din Galiţia şi care ar fi gata să se reîntoarcă la ritul greco-catolic, dacă ar avea un episcop al lor unit. De aceea Antonie nu se sfii să ceară împăratului înfiinţarea unui asemenea episcopat în Bucovina pe seama rutenilor uniţi, întrucît fondul bisericesc al Bucovinei ar dispune de mijloace suficiente pentru întreţinerea unei episcopii unite la Cernăuţi. Mitropolitul Antonie Angellovici merse şi mai departe în presupunerile sale, susţinînd că, în timp, episcopul unit al Bucovinei va putea chiar înlocui pe episcopul ortodox de la Cernăuţi, şi în acest caz întreg fondul bisericesc al Bucovinei va trece în posesia bisericii catolice. Clerul şi poporul bucovinean, în frunte cu chiriarhul lor au ştiut să preîntîmpine această tentativă asupra bisericii ortodoxe din Bucovina.

Episcopul unit al rutenilor din Galiţia n-a abandonat însă niciodată planul său de cuceriri confesionale în Bucovina, folosindu-se mereu în urmărirea lui de fugari huţuli şi ucraineni care se aşezaseră în satele bucovinene, mai întîi în cele de la graniţa Galiţiei şi apoi pătrunzînd tot mai adînc în inima ţării. Unirea cu Galiţia n-a făcut decît să favorizeze aceste planuri, pe zăgăzuirea cărora se întemeia întreaga politică a bucovinenilor autohtoni din vremea aceea. Contemporani moldoveni reproşau episcopului Daniil că el, ca sîrb, ar fi inundat eparhia cu cărţi rituale slavone şi ar fi primit în cler numeroşi diaconi şi preoţi de obîrşie galiţiană, înlesnind astfel pătrunderea şi răspîndirea idiomului rutenesc în Bucovina.

Budai-Deleanu arăta că în conducerea eparhiei domnea corupţia, făcîndu-se negoţ cu demnităţile şi beneficiile bisericeşti. Cine plătea mai bine ajungea egumen la mînăstire, asesor consistorial sau paroh într-o parohie grasă, fără a se ţine cont de meritele, cunoştinţele şi aptitudinile celor ce rîvneau la asemenea posturi. Chiar şi cei fără pregătirea cerută puteau completa cu bani calificarea care li se cerea, fiindcă membrii consistoriului episcopal se făceau că nu ştiu ceea ce înseamnă simonia. Această tristă stare de lucruri pare că domnea şi în administraţiile civile, ceea ce făcu pe Budai-Deleanu să exclame: „O, tu, nenorocită Bucovină! În general se poate susţine cu mîna pe conştiinţă că legile cele mai bune şi mai blînde ale guvernului austriac nu servesc în ţară la promovarea binelui, ci la obşteasca prăpădenie şi apăsare a locuitorilor".

În munţii huţăneşti domneau stări anarhice. Starea aceasta alarmantă făcu ca administraţia să se vadă nevoită a cere episcopului să trimită predicatori zeloşi în acele părţi pentru a combate fărădelegile locuitorilor şi a-i îndemna la supunere şi ascultare faţă de biserică şi de stat. Naturalistul Hacquet, profesor la noua universitate înfiinţată de austrieci la 1782 la Liov, vizitase Bucovina în lung şi-n lat, ajungînd pînă în munţii huţăneşti, pînă la Putila. Acolo, el auzi la 1788 din gura vornicului huţan că strămoşii lor fuseseră pe vremuri ucigaşi şi tîlhari de drumul mare, iar văgăunile munţilor le serveau drept adăpost în caz de urmărire. Numai de curînd huţanii se deprinseră la muncă stăruitoare şi cinstită. Dar înmulţindu-se oamenii, ei nu mai erau siguri de urmărire şi de aceea se văzuseră nevoiţi să-şi schimbe felul de trai şi să se lepede de apucăturile lor prădalnice. Totuşi, aproape jumătate din locuitorii munţilor huţăneşti — spune Hacquet — au rămas credincioşi încă vechilor lor obiceiuri şi apucături prădalnice. Tot Hacquet mai spune că populaţia huţănească era infectată de boli venerice, pe care le contractase în timpul războiului din 1768–1774, cînd veni în atingere cu oştirea rusească. Bolile venerice, şi îndeosebi sifilisul, deveniră endemice în părţile huţăneşti.

Una din dorinţele bucovinene exprimate în *memorandum*-ul

din 1791 a fost satisfăcută, şi anume cea privitoare la controlul asupra gestiunii Fondului bisericesc. Prin decretul imperial din 17 martie 1791 s-a recunoscut dreptul episcopului de a fi ţinut la curent cu administrarea veniturilor acestui fond. O nouă decizie împărătească din 28 decembrie 1820 opri, la cererea credincioşilor, ca mijloacele acestui Fond să fie întrebuinţate pentru scopuri străine de menirea sa, menire bine precizată prin dispoziţiunile regulamentului diecezan din aprilie 1786. Mai mult chiar, avînd în vedere, după cum spune rezoluţia, că fondul bisericesc s-a format din averile mînăstirilor şi ale episcopiei de rit ortodox, veniturile lui trebuie să se întrebuinţeze numai pentru întreţinerea cultului şi luminarea poporului dreptcredincios. De aceea, împăratul porunci ca toate cheltuielile care se făcuseră pînă atunci pentru alte scopuri decît cele arătate în regulament să fie restituite fondului bisericesc. După moartea episcopului Dosoftei, domeniul episcopal de la Rădăuţi, care fusese lăsat episcopului cît va fi în viaţă, fu arendat de stat pentru înfiinţarea unei staţiuni de remontă, în schimbul unui cîştig anual de 36 700 florini. La 1820 se mută herghelia statului de la *Vășcăuţi pe Ceremuş* la *Rădăuţi*, instalîndu-se în localurile fostei episcopii de lîngă ctitoria descălicătorului Bogdan Vodă cel Bătrîn.

La 20 august 1822 muri la Vatra Dornei episcopul Daniil Vlahovici, după o păstorire de 33 de ani. Mormîntul său se găseşte în curtea mînăstirii de la Dragomirna.

După o vacanţă de aproape un an apăru, la 17 iulie 1823, decretul imperial prin care arhimandritul *Isaia Baloşescu* (1823–1834) fu numit episcop al Bucovinei şi hirotonit la Carlovăţ. Noul chiriarh descindea dintr-o veche familie preoţească, tatăl său Gheorghe fusese paroh la Putna. Tînărul Ioan, fiul lui Gheorghe sau Gheorghevici, după obiceiul sîrbesc, intră din fragedă copilărie la mînăstire, unde urmă şcoala lui Vartolomeu Măzăreanu, obţinînd la 1 aprilie 1778 certificatul de absolvire cu arătarea materiilor ce se predau la această înaltă şcoală, precum s-a amintit mai sus.

Numirea unui cleric moldovean făcu cea mai bună impresie asupra eparhiaţilor săi, care se bucurară văzînd că a încetat importul de demnitari bisericeşti din Carlovăţ. El a stăruit pentru

îmbunătăţirea stării materiale a clerului şi şi-a legat numele de întemeierea Institutului şi a Seminarului clerical de la Cernăuţi, precum se va arăta în cele de mai jos.

El muri la 14 septembrie 1834 şi fu înmormîntat la Putna, unde îşi făcuse studiile şi unde îşi începuse cariera ca egumen al ctitoriei lui Ştefan cel Mare. Acolo el ridicase pe cheltuiala sa un paraclis pentru săvîrşirea slujbei dumnezeieşti în timp de iarnă.

Urmaşul său pe scaunul episcopal de la Cernăuţi fu *Eugenie Hacman* (1834–1873). Acesta îşi trăgea originea dintr-o familie ţărănească din Văslăuţi (jud. Cernăuţi). Tînărul Eugenie îşi făcuse educaţia sub conducerea unchiului său, Ignatie Hacman, profesor la Institutul Teologic din Cernăuţi şi apoi egumen la Dragomirna. După absolvirea liceului şi Institutului Teologic din Cernăuţi, el fu trimis de unchiul său la Viena pentru completarea studiilor teologice la institutele romano-catolice. Acolo el avu norocul să fie chemat la curtea imperială pentru a mijloci viitorului împărat elementele de conversaţie în limba română. Împrejurarea aceasta fericită îi înlesni foarte mult ascensiunea la înalta treaptă ierarhică. Murind împăratul *Francisc I*, urmă la domnie împăratul *Ferdinand I* (1835–1848), care la 8 mai 1835 numi pe fostul său meditator de limba română — între timp, călugărit — episcop ortodox al Bucovinei. Noul chiriarh, continuînd cu succes străduinţele înaintaşului său, Isaia, pentru îmbunătăţirea stării materiale a clerului bucovinean şi pentru desăvîrşirea organizaţiei bisericeşti, reuşi să obţină la 23 decembrie 1843 aprobarea imperială pentru noul statut de organizare a eparhiei, menit să dezvolte regulamentul diecezan din 1786.

În intervalul de la 1786–1843 dieceza Bucovinei parcurse mai multe stadii de dezvoltare, tinzînd spre o nouă organizare internă mai largă şi mai cuprinzătoare. Şi aceasta cu atît mai mult cu cît mijloacele Fondului bisericesc, scutit de orice obligaţiuni băneşti pentru scopuri străine de menirea lui, înmulţindu-se prin o bună gospodărire din an în an, îngăduiau o sporire a cheltuielilor pentru nevoile bisericeşti.

Noul *statut de organizare* fusese elaborat cu multă pricepere de Constantin Popovici, sfetnicul episcopului Eugenie. El preve-

dea, între altele, dublarea numărului protopopiilor de la 6 la 12. Cele 12 *decanate* sau *protopresviteriate* erau: Cîmpulung, Humor, Suceava, Rădăuţi, Vicov, Siret, Storojineţ, Putila, Cernăuţi, Cozmeni, Ceremuş şi Nistru. Tot astfel fu sporit şi numărul parohiilor de la 186 în 1786 la 241 în 1841. În fruntea fiecărui decanat se găsea un protopresviter, ajutat de un vicar protopresviterial şi de cîte doi asistenţi sau asesori protopresviteriali, aleşi de gremiul parohilor din decanat şi confirmaţi de episcop cu avizul Consistoriului său. Datoria protopresviterului era să viziteze cel puţin o dată fiecare parohie din decanatul său şi să prezideze *conferinţa pastorală* care se întrunea o dată pe an şi la care erau datori să participe toţi preoţii din decanat. Parohii cei bătrîni sau cei din parohii mai mari primeau cîte un preot de ajutor numit *cooperator*. Instituţia cooperatorilor era considerată de mulţi ca necanonică. Totuşi ea se menţinu şi-şi păstră rostul ei cîtă vreme parohii numiţi pe viaţă nu puteau fi trecuţi la pensie. Noul statut de organizare stabili normele pentru retribuţia preoţilor din fondul bisericesc.

Regulamentul diecezan din 1786 dispunea înzestrarea fiecărei parohii cu sesie parohială, din a cărei exploatare agricolă parohul să-şi poată asigura mijloacele de trai, întrucît vechile venituri din săvîrşirea funcţiunilor parohiale ca botezuri, cununii, înmormîntări fuseseră reduse prin introducerea stolei, adică a tarifariilor. Cum însă veniturile acestea nu erau suficiente pentru întreţinerea unei familii preoţeşti, s-a hotărît completarea acestor venituri prin contribuţii din Fondul bisericesc. O comisie preţuia veniturile parohului din sesie şi din funcţiunile rituale pe ultimii trei ani, făcea media acestor venituri pe care o completa pînă la 300 florini anual din fondul bisericesc. În cursul vremii, media aceasta fu sporită de mai multe ori. Astfel putem constata că preoţimea bucovineană, graţie fondului bisericesc, îşi crease o situaţie materială destul de bună faţă de starea materială a preoţimii din celelalte ţări româneşti.

Această bunăstare inspiră la 1846 unui cleric Teoctist Şoimu-Blajevici următoarea

Mărturie a parohului bucovinean

I

Eu sînt preot, eu sînt om,
Eu sînt paroh, eu sînt domn,
Eu sînt soţ, eu sînt bărbat,
Eu sînt tată pentru sat!

II

Eu am dar şi masă-n casă
Am cinstită preoteasă
Am copii mai mulţi de-o mie,
Sub sfinţita-mi păstorie!

III

Fără armă — am putere,
Fără aur — am avere,
Fără stemă — am mărire,
Am o dulce fericire.

IV

Eu sînt vraci şi grădinar,
Pentru mici şi pentru mari;
Eu sînt credincios păstor,
Eu sînt bun învăţător.

V

Am leac ce se lipeşte
De-inima ce pătimeşte,
Am toiag şi fluier mare
Şi cum cînt eu, turma sare.

Pînă la 1838 serviciul divin din biserică, funcţiunile rituale şi corespondenţa organelor bisericeşti între ele se făcea *numai în limba moldovenească.* La 4 mai 1838 apăru ca din senin ordonanţa consistorială a episcopului Eugenie prin care se îngăduia oficiilor parohiale din parohiile cu populaţie mixtă română şi ucraineană de a se folosi în rapoartele lor către Consistoriu şi de limba ruteană sau ucraineană.

2. Lupta pentru şcoala moldovenească şi înfiinţarea Institutului Teologic de la Cernăuţi

Pe tărîmul şcolar alipirea la Galiţia se resimţi mai mult decît pe cel bisericesc. *Constituţia şcolară* — Schulverfassung — pentru ţările alpine şi sudetice din 1805 fu extinsă la 23 octombrie 1812 şi asupra Galiţiei şi Bucovinei. În temeiul acestei constituţii şcolare apăru, la 20 iulie 1815, decretul imperial prin care toate *şcolile principale şi triviale* — Haupt-und Trivialschulen — din loca-

litățile bucovinene în care se găsea o biserică catolică, să fie supuse direct sub conducerea arhiepiscopului romano-catolic din Liov.

În Bucovina ființau, precum s-a arătat mai sus, 2 școli principale la Cernăuți și mai multe școli triviale prin sate. Școlile principale din Cernăuți și Suceava fuseseră înființate de administrația militară, iar unele dintre cele primare sau triviale ființau încă din timpul voievodatului Moldovei. Regulamentul diecezan din 1786 prevedea obligativitatea învățămîntului primar, înființarea de școli triviale pe lîngă fiecare parohie ortodoxă și întreținerea lor din fondul bisericesc. Ca instituții de învățătură pentru copiii ortodocși, aceste școli erau supuse episcopului ortodox sau greco-oriental, cum se numea în limbajul oficial din Austria.

Prin decretul din iulie 1815 școlile din toate localitățile în care se găsea o biserică catolică trecură, așadar, sub autoritatea arhiepiscopului catolic. Și cum atît la Cernăuți și la Suceava, cît și în alte localități mai mari, ca Siret, Rădăuți, Cozmeni, Vijnița etc., se înființaseră mici comunități catolice cu biserica sau bisericuța lor, școlile din toate aceste localități fură *catolicizate*, adică scoase de sub autoritatea episcopului ortodox local și supuse arhiepiscopului catolic din Liov și parohilor catolici din aceste localități. Și fiindcă între școlile bucovinene supuse arhiepiscopului catolic se aflau și școlile susținute din fondul bisericesc, apăru la 20 decembrie 1820 decretul imperial prin care toate aceste școli urmau să fie susținute din *fondul școlar normal* — Normal schulfond — al statului. Sub conducerea episcopului ortodox rămaseră numai cîteva școli triviale, în localitățile în care nu existau biserici catolice. Numărul acestor școli era foarte mic, fiindcă încă în 1793 se închiseseră mai bine de 30 școli moldovenești în urma abolirii obligativității învățămîntului primar în Bucovina.

Prin măsurile acestea învățămîntul primar din Bucovina suferi o simțitoare lovitură, fiindcă numai prea puține școli rămaseră sub conducerea episcopatului ortodox și fiindcă părinții moldoveni ezitau de a mai trimite copiii la școala catolică. În urma catolicizării școlilor, învățătorii ortodocși fură înlocuiți prin învățători catolici aduși din afară, care nu știau moldovenește, ci numai leșește și nemțește, iar cei care doreau să rămînă la posturile lor

trebuiau să treacă la legea catolică. Protopopul Sucevei, Lazăr Grigorovici, raporta la 1848 consistoriului din Cernăuți că, în virtutea unei orînduiri din partea Consistoriului romano-catolic din Liov, nici un naționalist nu se mai primea ca învățător dacă nu jura că se leapădă de credința ortodoxă; că posturile de învățător se încredințau străinilor care nu cunoșteau limba națională defel; că limba moldovenească se învăța foarte puțin, iar că limba polonă se punea alături de cea nemțească și se învăța cu atîta zel, ca și cum Bucovina ar fi fost o țară polonă. Copiii moldoveni nu puteau profita mult de pe urma școlii, fiindcă nu pricepeau limba în care se predau obiectele de învățămînt. Li se interzicea chiar de a vorbi românește. Povesteau bătrînii că elevul care era surprins că se adresa moldovenește colegului său era pedepsit la Școala principală din Suceava de directorul Thaller să poarte la gît o tăbliță cu un măgar, pînă ce o trecea altui elev, surprins că a comis același păcat.

Unii dintre învățătorii bucovineni suspendați pe calea aceasta din slujbele lor treceau în Moldova, unde-și puteau continua în tihnă chemarea. Catalogul școlilor din Moldova pe anul 1839 arăta mai mulți învățători cu numele serbizat în *-vici* și polonizat în *-ski*, care erau de bună seamă refugiați din Bucovina. Originea lor bucovineană se confirma prin faptul că erau arătați ca dascăli de românește și nemțește. Cunoștința limbii nemțești ei și-o dobîndiseră în Bucovina. Astfel aflăm pe Ioan Seretinovici-Sireteanu și pe Enachi și Iordachi Popovici-Popescu dascăli la Botoșani; pe Nicolai Dașchevici-Dascălul și Ioan Simionovici-Simionescu în județele Suceava și Fălticeni; pe Toma Popovici-Popescu în jud. Neamț; pe Emilian Scarlețchi-Scarlat în jud. Bacău; pe Nicolai și Toma Popovici-Popescu în jud. Tecuci; pe Gh. Popoviciu-Popescu în jud. Tutova; pe Alexandru și Ștefan Popovici-Popescu la Iași; pe Constantin Bucovineanul la Fălciu etc.

Dar cel mai de seamă dascăl care părăsi Bucovina în acele vremuri de restriște era, fără îndoială, fostul profesor la Școala principală din Cernăuți, Samuil Botezatu. La Iași el fu numit profesor de nemțește la *gimnaziul vasilian* „pentru tineri doritori să învețe această limbă”. La 1832 Samuil Botezatu fu numit profesor „pentru pregătirea candidaților la profesoratul școalelor începătoare

pe la ţinuturi, — fiindcă îndeplinise în Bucovina aceeaşi sarcină". În orele sale libere el se îndeletnicea, ca şi compatriotul său Suhopan, cu traduceri din nemţeşte. El a cunoscut pe Gh. Asachi şi se pare că a primit de la el îndemnul de a traduce în româneşte operele lui August Kotzebue *Uniforma mareşalului Wellington* (1835) şi *Nenorocita păţenie a Boruseanului*. Ca pedagog expert, Samuil Botezatu fu numit director la reînfiinţata Şcoală de fete din Iaşi, pe care el o conduse cu multă competenţă timp de 10 ani. Pentru netăgăduitele sale merite, el fu ridicat la rangul boieresc de căminar.

O altă serie de dascăli, probabil mai bătrîni, rămăseseră în Bucovina şi căutau a-şi exercita profesiunea ca *dascăli ambulanţi*, pribegind din sat în sat şi adunînd în case particulare copii de preoţi şi mazili, răzeşi şi ţărani mai înstăriţi, pentru a-i învăţa citirea şi scrierea. Profesorul Ioan Gh. Sbiera, născut la 1836 în satul Horodnic de lîngă Rădăuţi, arată în amintirile sale că de la un asemenea dascăl ambulant a deprins a citi bucoavna, ceaslovul şi psaltirea, precum şi alte cărţi bisericeşti.

Un alt cărturar bucovinean, Iraclie Porumbescu, tatăl compozitorului Ciprian Porumbescu, ne face următoarea mărturisire asupra felului cum deprinsese el slova românească, zicînd: „Mă dăduse tatăl meu la mînăstire să învăţ carte, căci pe vremile acele, era la 1829, nu se pomenea de şcoli moldoveneşti pe la sate, ci cel ce dorea să-şi înveţe copilul a ceti măcar, în ceaslov şi în psaltire, şi-l dă la un neam al său la mînăstire, ori de sluguşoară la un călugăr, care printre utrenie şi liturghie şi cîteodată şi după aceea, buchisea cu bietul băiat pînă ce-l «scotea din greu». Cartea pe atunci se învăţa numai prin mînăstiri şi prin această carte nu ajungeau băieţii prea învăţaţi, dar cărturari săteşti şi dascăli bisericeşti ajungeau".

Starea deplorabilă în care ajunsese învăţămîntul moldovenesc făcu obiectul repetatelor intervenţii oficiale din partea episcopului *Isaia* prin memoriile sale către Comisiunea aulică de studii — Studien Hofkommission — de la Viena din anii 1826, 1833 şi 1834, prin care arăta starea tristă în care se afla învăţămîntul populaţiei băştinaşe a Bucovinei în urma catolicizării şcolilor ortodoxe din ţară şi cerea grabnice măsuri de îmbunătăţire. Dar glasul striga în pustiu ca şi al profetului.

Intervenţiile acestea fură reluate de urmaşul său, *Eugenie*, care arătă şi el cercurilor diriguitoare de la Liov şi Viena că se mai găseau în eparhie candidaţi de preoţie care să nu ştie a ceti moldoveneşte, fiindcă în şcolile din eparhia sa se învăţa numai nemţeşte şi leşeşte. Pentru a curma cu această stare de lucruri, episcopul propuse guvernanţilor un vast program şcolar pentru eparhia sa. El ceru ca din mijloacele Fondului bisericesc să se înfiinţeze în Bucovina 3 şcoli ortodoxe urbane cu cîte 4 clase, 30 de şcoli cu cîte 3 clase şi cîte o şcoală pe lîngă fiecare parohie ortodoxă, la toate aceste şcoli să fie aplicaţi dascăli ortodocşi cunoscători ai limbii moldoveneşti; îndrumarea şi supravegherea acestor şcoli să fie încredinţată Consistoriului ortodox din Cernăuţi, după cum fusese înainte de catolicizarea învăţămîntului din Bucovina.

Programul şcolar propus de Consistoriu şi susţinut la Viena de episcopul Eugenie fu supus deliberării *Comisiunii aulice de studii* — Studien Hofkommission — de la Viena care îl aprobă în parte şi împăratul Ferdinand hotărî prin înalta *rezoluţie imperială din martie 1844* ca şcolile primare din Bucovina, atît cele existente cît şi cele viitoare, să se împartă în două categorii — şi anume în *şcoli catolice* şi *şcoli ortodoxe*, menţinîndu-se însă vechea dispoziţie, că dacă într-un sat se află un preot catolic, în acel sat şcoala să rămînă catolică, fără a se ţine seama de confesiunea copiilor care o frecventau. Ortodoxe fură declarate numai acele şcoli care fiinţau sau urmau să ia fiinţă în satele în care nu se găsea preot sau capelan catolic.

În condiţiunile acestea numai puţine dintre şcolile existente trecură sub autoritatea consistoriului ortodox, dar rezoluţia imperială din 1844 îşi păstră importanţa sa deoarece prin ea şcolile ortodoxe din Bucovina primiră recunoaşterea legală din partea autorităţii de stat, fapt ce constituia un mare cîştig pentru învăţătura moldovenească. Şi aceasta cu atît mai mult cu cît rezoluţia imperială din 1844 recunoştea limba românească ca limbă de instrucţie în şcolile ortodoxe supuse consistoriului din Cernăuţi, îngăduind folosirea limbii ucrainene numai în şcolile ortodoxe de pe lîngă parohiile situate în regiunea dintre Nistru şi Prut, unde

emigraţia ruteană sau ucraineană din Galiţia se înteţise mai mult în deceniile din urmă.

Prin decretul imperial din 18 mai 1844 se încuviinţa organizarea unui curs pentru pregătirea învăţătorilor pe lîngă Şcoala principală din Suceava; acest curs luă fiinţă însă pe lîngă Şcoala principală din Cernăuţi în legătură cu vechea şcoală moldovenească de acolo.

Şcolile principale catolice din Cernăuţi şi Suceava, la care se adăugase şi o Şcoală principală catolică la Siret, erau frecventate şi de mulţi elevi ortodocşi, care după terminarea cursului primar treceau la şcoala secundară din Cernăuţi, care luase fiinţă la 1808. La început şcoala aceasta funcţiona ca *gimnaziu* cu 4 clase, iar la 1814 i se adăugaseră încă alte 4 clase pentru predarea materiilor umanistice şi filozofice, constituind astfel un liceu complet de 8 clase cu limba de predare *latină*. Ca profesor de religie pentru „tinerimea filozofică" de la acest liceu fusese luat în vedere la 1816 profesorul de la seminarul clerical din Sibiu, Gheorghe Lazăr, care în anul acela, ajungînd în conflict cu episcopul Vasile Moga, fusese silit să-şi părăsească postul. Chemarea lui la Cernăuţi se întemeia pe reputaţia pe care o avea ca bărbat erudit şi distins „prin sîrguinţă, zel şi moralitate". Destinul însă îl abătu din drumul spre Cernăuţi, îndreptîndu-i paşii spre Bucureşti, unde avea de îndeplinit o misiune cu mult mai mare decît aceea pe care ar fi îndeplinit-o în Bucovina.

De la înfiinţarea acestui însemnat aşezămînt de învăţătură în 1808 pînă la 1848, deci timp de 4 decenii, el a fost frecventat şi de 3 325 de elevi moldoveni de confesiune ortodoxă, dînd astfel un important contingent de intelectuali bucovineni, dintre care unii, ca fraţii Hurmuzachi ş.a., îşi continuară studiile la universităţile din Liov şi Viena. Dar cei mai mulţi dintre absolvenţii liceului din Cernăuţi intrau în Institutul Teologic ortodox pentru a deveni preoţi.

Institutul Teologic din Cernăuţi luă fiinţă în locul fostei Şcoli clericale de la Cernăuţi, prin rezoluţia împărătească de la 26 septembrie 1826. Ctitorul acestui institut era episcopul Isaia Baloşescu. S-a arătat mai sus cum Carlovăţul ştiuse să impună pe ierodiaconul Daniil Vlahovici director la nou înfiinţata *Şcoală clericală* de la mînăstirea Sf. Ilie de lîngă Suceava, care urma să înlocuiască Şcoala preoţească a lui Vartolomei Măzăreanul de la Putna. S-a arătat de asemenea cum bătrînul episcop Dosoftei se văzuse silit să pună în cumpănă toată autoritatea sa pentru a determina clerul şi poporul să-l accepte în această demnitate. Evoluţia pe care această şcoală o avu sub conducerea lui Daniil Vlahovici, care după alegerea sa ca episcop o mută de la Sf. Ilie la Cernăuţi, a dovedit cu prisosinţă cît de întemeiată era adversitatea instinctivă a clerului şi poporului bucovinean faţă de persoana directorului impus din afară.

Budai-Deleanu ne spune că pe la 1800 Şcoala clericală din Cernăuţi era frecventată de 30 de bursieri. Cursul dura trei ani. În fiecare an absolveau cîte 10 candidaţi şi în locul acestora se primeau alţi zece candidaţi care căpătau o bursă anuală de 66 florini. Şcoala era condusă de un director şi doi preparanzi retribuiţi fiecare cu cîte 9 florini pe lună. La primirea în şcoală nu se ţinea seama de credinţa şi pregătirea candidaţilor, cît mai curînd de darurile pe care candidaţii le aveau la îndemînă. Cine putea da un cal bun sau vreo 20 de galbeni putea fi sigur că va fi primit bursier al şcolii; chiar dacă nu ştia a citi şi a scrie. În condiţiunile acestea era foarte greu pentru un băiat sărac să intre în şcoala clericală, oricît de destoinic ar fi fost el pentru chemarea preoţească.

Preparanzii şcolii erau totodată şi „camerierii fără plată" ai episcopului. Cursurile se ţineau foarte neregulat şi numai atunci cînd alumnii şi preparanzii lor nu erau ocupaţi la curăţirea vaselor de vin sau la alte treburi de acest fel la reşedinţa episcopală. Obiectul principal de studiu era *catehismul*. Alumnii nou intraţi trebuiau să-şi procure o copie după catehism, pe care o învăţau de-a rostul fără nici o pricepere. Ascultarea catehismului constituia singura activitate didactică în cursul celor trei ani de şcoală. La finele fiecărui semestru se ţineau examene publice în prezenţa unui comisar desemnat de guvern. Pentru un dar de cîţiva florini, alumnii primeau de la profesori înainte de examen toate întrebările, astfel că în faţa comisarului răspunsurile curgeau strună.

Budai-Deleanu constata cu regret că afară de catehism nu se preda nimic la acea şcoală din ceea ce ar fi putut deştepta mintea, înnobila şi trezi în sufletul viitorului cleric simţul de datorie şi

dragoste de muncă. Dimpotrivă, în cursul celor trei ani de internat, alumnii, unii chiar mai în vîrstă, uitau tot ce mai ştiau la intrarea lor în şcoală, dedîndu-se chiar sub ochii prepoziţilor lor la beţie şi la alte patimi, de care nu se mai puteau dezbăra cînd ajungeau păstori sufleteşti.

La 1818 numărul absolvenţilor acestei şcoli trecea peste nevoile de sucrescenţă în cler şi de aceea însuşi episcopul Daniil închise şcoala şi închisă a rămas pînă la moartea episcopului Daniil Vlahovici.

Prima grijă a urmaşului său, Isaia Baloşescu, a fost să redeschidă Şcoala clericală şi să o aşeze pe temelii noi. Ca absolvent al Şcolii teologice de la Putna, el se strădui să reînvie şi să insufle nouă viaţă tradiţiilor şcolii putnene, curmînd cu obiceiurile sîrbeşti de la Carlovăţ, care nu se puteau încetăţeni în Bucovina. În scopul acesta, episcopul Isaia elaboră un proiect pentru redeschiderea şcolii clericale şi reorganizarea ei într-un *Institut Teologic* şi un *Seminar clerical* în care să fie primiţi ca alumni absolvenţi ai Liceului din Cernăuţi. În expunerea de motive la proiectul său din 8 iunie 1824 găsim o aspră critică a stărilor din fosta Şcoală clericală, care confirma întru toate cele susţinute cu 24 de ani în urmă de Budai-Deleanu. Episcopul Isaia spunea: „Să aibă a răspunde odată înaintea milostivului dară totodată şi severului judecător dumnezeiesc toţi aceia care din neştiinţă, lipsă de pricepere şi poate şi din porniri josnice şi neoneste au tărăgănat înfiinţarea acestui aşezămînt răspînditor de cultură, aşa de trebuincios şi folositor, atît pentru viaţa bisericească şi cea afară de biserică, findcă ei prin zădărnicirea aceasta au răpit credincioşilor mîntuirea sufletului, au ţinut pe loc combaterea imoralităţii, dacă n-au provocat-o chiar, au lipsit pe locuitorii Bucovinei de fericirea civică, făcîndu-se astfel responsabili înaintea lui Dumnezeu şi înaintea preagraţiosului nostru împărat".

După multă stăruinţă şi repetate intervenţii, precum şi anevoioase tratative cu reprezentanţii guvernului, episcopul Isaia izbuti să primească sancţiunea imperială pentru proiectul său. La 26 septembrie 1826 apăru decretul împărătesc pentru înfiinţarea *Institutului Teologic* şi a *Seminarului clerical* din Cernăuţi. Disciplinele teologice se predau la noul institut în diferite limbi şi anume:

istoria bisericească, arheologia biblică, introducerea în noul şi vechiul testament şi ebraică se predau în limba *latină*, iar dreptul bisericesc, dogmatica şi morala în limba *grecească*. În limba *germană* se predau teologia practică, catehetica şi pedagogia, iar în limba *română* a enoriaşilor bucovineni nu se preda nici un obiect. De altfel, limba română nu se învăţa nici la liceul din Cernăuţi. La primirea în institut erau admişi numai absolvenţi de liceu. Cursurile ţineau patru ani. Întreţinerea institutului se făcea din mijloacele fondului bisericesc, astfel că statul austriac, şi cu atît mai puţin Galiţia, nu cheltuia nici un ban pentru învăţămîntul clerical din Bucovina.

Inaugurarea cursurilor la noul institut bucovinean s-a făcut în prezenţa episcopului şi a căpitanului Cercului bucovinean, la 4 octombrie 1827, cu mare solemnitate. Cu cîteva luni mai tîrziu s-a deschis, la 12 ianuarie 1828, şi Seminarul clerical pentru alumnii interni ai institutului. Episcopului Isaia îi revine deci marele merit de a fi aşezat învăţămîntul teologic din Bucovina pe temelii ştiinţifice serioase şi trainice, căci pe temelia aşezată de el s-a putut ridica apoi Facultatea de teologie de la Cernăuţi.

Faima noului institut pătrunse curînd la Iaşi, mitropolitul Veniamin Costachi, care fusese oaspetele Bucovinei în 1821, recomandînd episcopului Isaia pe un tînăr din Moldova, „întru ascultarea învăţăturilor Seminarului din Cernăuţi sub povăţuirea părintelui Episcopului".

În timpul păstoriei episcopului Eugenie, mai mulţi profesori, ajungînd în conflict cu chiriarhul lor, părăsiră Bucovina şi trecură în Moldova. Între aceştia se găseau profesorul *Vladimir Suhopan,* cu colegii săi *Mandicevschi, Nosievici* şi *Procopovici*. Ei fură primiţi la Iaşi cu braţele deschise, încredinţîndu-li-se catedre la Seminarul Veniamin. Suhopan primi catedra de teologie dogmatică, Mandicevschi pe cea de teologie practică, Procopovici preda exegeza biblică şi limba ebraică, iar Nosievici limba latină. În 1839 Vladimir Suhopan îndeplinea funcţiunea de director al Seminarului din Iaşi. După mai bine de trei ani de directorat, Suhopan demisionă din această slujbă, pentru a ajunge egumen la mînăstirea Doljeşti, unde traduse în româneşte manuscrisele de psihologie, arheologie biblică şi teologie morală. La 1851 Vladimir Suho-

pan fu chemat la Huşi, pentru a organiza acolo Seminarul clerical, pe lîngă scaunul episcopesc, o însărcinare de care el s-a achitat în modul cel mai strălucit.

3. Activitatea literară

Pînă la detrunchierea Bucovinei de Moldova, cărturarii din ţinuturile Cernăuţi şi Suceava participară cu toţii la viaţa culturală a ţării-mame. Budai-Deleanu, care cunoştea Bucovina şi pe bucovinenii de la finele secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, ni-i înfăţişează în felul următor:

„Limba lor este vechea limbă română, amestecată cu felurite cuvinte slavone, greceşti şi albaneze, dar cuvintele împrumutate din acele limbi abia de fac o treime. Limba românească, şi în general limba română îndeplineşte toate condiţiunile pentru a deveni cu timpul o limbă culturală, egală cu cea italiană, dacă se vor găsi oameni iscusiţi care să se ocupe de ea. Pînă acuma ea este însă săracă, rustică şi necultivată. În limba aceasta nu există încă un dicţionar, nici o gramatică temeinică şi nici o ortografie stabilită. Literatura ei cuprinde numai două ediţii ale Sfintei Scripturi, o pravilă sau colecţie de legi bisericeşti care se mărgineşte la cele dintîi şapte sinoade şi la celelalte cărţi bisericeşti care sînt foarte numeroase; apoi cîteva cronici sau istorii naţionale române, care pot fi privite ca producte originale româneşti.

Celelalte cărţi şi manuscrise nu sînt decît traduceri din diferite limbi. Numărul lor este foarte mare, dar ele se găsesc numai la particulari, fiindcă la moldoveni încă nu se tipăresc cărţile de interes general, ci ei le copiază unul de la altul; dar cum copierea acestora este costisitoare, numai cei avuţi şi le pot procura. După cunoştinţele mele, manuscrisele lor, afară de sus-pomenitele cronici, sînt următoarele: *Iliada* şi *Odiseea* lui Homer, traduse liber; *Viaţa lui Alexandru cel Mare*, amestecată cu multe amănunte fantastice; *Fabulele* lui Esop, aşa-numita *Esopia*; *Istoria etiopică a lui Iliodor*, un roman din greceşte; *Telimah* din franţuzeşte; *Viaţa lui Petru cel Mare* de Voltaire; cunoscuta carte *Ceasornicul Domnului* din latineşte; o traducere după ó logică, retorică şi etică ce au

apărut şi în tipar; apoi alte scrieri mai puţin însemnate traduse din diferite limbi, între care şi o *Istorie universală*."

Acestea erau cărţile cunoscute din vremea Moldovei. În timpul administraţiei militare apăru la Viena, în 1784, *Calendarul făcut spre întrebuinţarea norodului sloveno-sîrbesc şi românesc care se află în ţinuturile chezario-crăieşti a legii Răsăritului.*

Bucovinenii nu primeau însă cu plăcere acest calendar apărut, precum se vede, sub înrîurirea Carlovăţului. Ei căutau să-şi procure mai curînd copii după calendarele moldoveneşti. Astfel aflăm că Iordache Tabora însărcinase pe dascălul Matei, fiul lui Marcu sau Marcovici din satul Mihalcea de lîngă Cernăuţi, cu copierea Calendarului pe 112 ani al protopopului Mihai Strelbecki scos din feliurite cărţi, pe care l-a prescris din cuvînt în cuvînt, adăugînd de la sine note cronologice, ca cele „de cînd i-au dat nemţilor Bucovina" şi altele. Copia pare să fi fost făcută între anii 1785–1789. Pentru nevoile cultului divin s-au tipărit la Cernăuţi, în 1804, *Catehismul* şi *Octoihul Mic*, traduceri în limba ţării prin purtarea de grijă a Consistoriului K. K. Bucovinei, cu purtarea de grijă a lui Ştefan Atanasovici, întîiul slavonesc şi moldovenesc canţelist al Consistoriului chezaro-crăieştii Bucovine. În anii 1802 şi 1812 apărură traducerile codurilor austriece de Budai-Deleanu, de care s-a amintit mai sus.

La 1811 apăru în Bucovina un Calendar românesc îngrijit de dascălul Vasile Ţintilă din Tereblecea, de lîngă Siret. Pe lîngă partea calendaristică, calendarul lui Ţintilă cuprindea şi o parte literară sau „alegate de plăcere".

După moartea lui Ţintilă, Bucovina rămase multă vreme fără calendarul ei propriu. Numai la 1837 se hotărî *Porfirie Dimitrovici*, catehet la Şcoala moldovenească din Cernăuţi, să reia seria întreruptă a calendarelor bucovinene. Cu binecuvîntarea Consistoriului episcopesc, el întocmi Calendarul pe anul 1837 şi trimise manuscrisul la cenzură pentru aprobare. Domnii de la cenzură avură nevoie de un timp — nici mai mult, nici mai puţin — de 4 ani pentru a examina manuscrisul şi a-i da aprobarea numai la 1841. Cu anul acesta reîncepu seria calendarelor româneşti în Bucovina, pentru a continua în viitor fără întrerupere. Pe lîngă partea pur calendaristică, „Calendarul pentru Bucovina" conţinea şi

„alegate de petrecere". Acestea aduceau sfaturi gospodăreşti, ca „regulile vremii pentru ţărani" ş.a.

În Calendarul pe 1842, clericul Teoctist Şoimu-Blajevici publică poemul său în versuri intitulat *Iordania în Cernăuţi*, cu descrierea ceremoniei sfinţirii apei de Bobotează la Fîntîna Turcească. Alegatele de petrecere din anii următori aduceau fabule, parimii, ziceri învăţătoare şi folositoare etc. Curînd începu să colaboreze la calendar Samuil Morariu Andreievici, viitor mitropolit al Bucovinei, cu articole omiletice şi versuri destul de îndeminatice. În articolul *Limba noastră* poporul era îndemnat să-şi iubească limba mai presus de toate. În 1844 calendarul aducea ode, fabule, anecdote şi traduceri în proză, pentru ca în anii următori, pînă la 1848, să nu mai aducă nimic nou, reproducînd cel mult cîte ceva din cele apărute în anii precedenţi.

Calendarul lui Ţintilă a fost de bun augur pentru înfiriparea unei mişcări literare în Bucovina căci, scurtă vreme după apariţia calendarului, *Teodor Racoce*, originar din Carapciu pe Ceremuş, succesorul lui Budai-Deleanu în postul de interpret pe lîngă guberniul din Liov, ceru autorizaţia de a edita o publicaţie periodică intitulată „Novele sau Gazete Româneşti". În decretul gubernial din 25 februarie 1817, Racoce primi ceruta „pozvolenie", în temeiul căreia el se grăbi să trimită la 8 martie 1817 o „înştiinţare" către „toţi cei înalţi şi prea sfinţiţi Arhierei şi de înalt neam Archondi, veli Boieri, precum prea cinstite şi de bun neam bisericeşti şi mireniceşti Persoane", poftindu-le ca ele „după vredniciile lor să binevoiască a pune împreună ştiinţă spre împlinirea acestui dimpreună folositor scop".

Apelul era adresat şi cărturarilor din Transilvania şi din Ţara Moldovei şi din Ţara Muntenească, fiindcă după socotinţa sa „neamul românesc, măcar că împărţit întru mai multe ţări şi trăind sub osebite stăpîniri, totuşi *o* limbă are, aceeaşi lege şi tot aceleaşi obiceiuri, precum şi aceleaşi cărţi şi aceeaşi scrisoare. Deci românii socotiţi împreună fac o naţie de mai multe milioane şi care de mult acum simţesc bunătăţile politicirii şi doresc a fi părtaşi culturii celorlalte neamuri din Europa. Dar pînă acum le-a lipsit acest organ, prin care să poată primi toate aceste procopsiri de care au avut parte alte noroade".

Nuvelele sau gazetele româneşti ale „gubernialnicului tălmaci Teodor Racoce erau să apară săptămînal cu cîte 2–3 coale tipărite, cuprinzînd veşti, învăţături şi ştiinţă, precum şi toate învăţăturile tălmăcite pe româneşte, începînd de la gramatică pînă la teologie". Publicaţia urma să aibă şi o foiţă intitulată „Dascălul Românesc". Preţul abonamentului era de 60 florini sau 30 lei pe an. După părerea lui Racoce gazetele nu erau decît „istorie vieţuitoare împreună cu noi". De aceea, el conta pe sprijinul tuturor „oamenilor învăţaţi, iubitori de neam". Şi aceştia l-au încurajat întrucîtva, căci Racoce reuşi să-şi realizeze planul literar.

La 1820 apărură la Cernăuţi „Nuvelele" sau „Gazetele" lui Racoce sub titlul de „Chrestomaticul Românesc" sau „adunare a tot felul de istorii şi de alte faptorii scoase din autori depi osebite limbi pe ânul 1820". Din nefericire, această primă publicaţie periodică românească în Bucovina n-a mai apărut pe anii următori, fiindcă redactorul ei, Racoce, se îmbolnăvi şi muri în 1822. Apariţia „Chrestomaticului", care ajunse şi dincolo de munţi, în Transilvania, nu scăpă vigilenţei cenzurii ungureşti. Guberniul transilvănean opri răspîndirea publicaţiei bucovinene cu motivarea că „din consideraţiuni politice n-ar fi consult să se citească ziare pe care cetitorii le-ar înţelege şi răspîndi în mod greşit". Nu avem ştire asupra felului cum a fost primit „Chrestomaticul" la Iaşi şi Bucureşti, dar nu ne îndoim că el a ajuns şi în aceste principale centre de cultură românească.

În acelaşi timp s-a ridicat din Bucovina şi un scriitor cu talent, care însă se stinse în floarea vieţii, înainte de a fi dat literaturii bucovinene toată comoara gîndirii şi simţirii sale poetice. Este vorba de *Daniil Scavinschi*, originar din părţile codrului de la Cosmin. El deprinsese rostul buchiilor în vechea şcoală moldovenească de la Cernăuţi, făcînd apoi şi cîteva clase la liceul cernăuţean. De la Cernăuţi el plecă la Liov, unde intră ca practicant în farmacia unei rude de ale sale. În capitala Galiţiei el făcu cunoştinţa boierului moldovean Sandu Sturdza Miclăuşeanu, care la 1823 îl luă cu sine la Iaşi.

În capitala Moldovei el se învrednici de prietenia lui Constantin Negruzzi, care a dedicat amintirii tînărului bucovinean şi cîteva note biografice. Sufletul său gingaş de poet se revolta contra tuturor încercărilor de dezromânizare a patriei sale bucovinene.

În sufletul său clocotea simţămîntul de ură împotriva noilor stăpînitori ai Ţării de Sus a Moldovei. Născut şi crescut în umbra Codrului Cosminului, sufletul său era încîntat de amintirile trecutului glorios al ţării sale. El a scris *ode* pentru deşteptarea românilor, *sonete* pentru înălţarea patriei şi *panegirice* de laudă la adresa boierului care-l găzduia. De la el au rămas şi mici traduceri din franţuzeşte.

Daniil Scavinschi a murit la vîrsta de 32 de ani. El poate fi considerat cu drept cuvînt ca cel dintîi poet născut şi crescut în Bucovina şi înainte mergătorul lui Dimitrie Petrino, de care se va aminti la locul său.

4. Cultura materială

Luînd sub administraţia sa vastele domenii ecleziastice din Bucovina, care cuprindeau aproape jumătate din întreaga suprafaţă a ţării, Austria se strădui să introducă îmbunătăţiri în exploatarea lor. De aceea ea se gîndi mai întîi la lărgirea şi îmbunătăţirea reţelei de comunicaţie. Vechiul drum de comerţ — care lega Liovul cu Suceava prin Cernăuţi şi Siret, cu bifurcaţie spre Gura Humorului, iar de acolo pe valea Moldovei în sus spre Cîmpulung şi de acolo pe drumul Tătarilor spre Rodna şi Bistriţa — a fost dezvoltat într-o largă reţea de comunicaţie sistematică, orientată după cursul apelor şi după centrele mai importante de producţie. Pornind de la graniţa galiţiană, care despărţea Sniatynul de Orăşeni, noua şosea ducea de-a lungul Prutului pînă prin Dubăuţi şi de acolo pînă la Cernăuţi, unde traversa Prutul pe un mare pod de lemn. De la Cernăuţi drumul ducea în valea Cosminului pînă la Tărăşeni, iar de acolo, trecînd în valea Siretului, ajungea la tîrgul Siret pentru a porni la Iţcani în valea Sucevei şi trecînd rîul peste un pod acoperit, intra în oraşul Suceava. De la Suceava, noua cale de comunicaţie ducea prin Ilişeşti în valea Moldovei, atingea localităţile Gura Humorului, Vama, Cîmpulung şi Valea Putnei, pentru a trece prin serpentinele de la Mestecăniş în valea Bistriţei, la Iacobeni şi Vatra Dornei. De la Poiana Stampii drumul străbătea pasul de la Măgura şi trecea în valea Bîrgăului, ducînd

la Bistriţa transilvăneană. Aceasta era linia de comunicaţie, terminată abia în 1814, de care Austria susţinea, la ocuparea Bucovinei, că are nevoie pentru a lega Galiţia cu Transilvania.

Paralel cu linia principală Orăşeni — Poiana Stampii, austriecii mai construiră o a doua cale transversală, care să lege valea Prutului cu valea Moldovei; era *drumul acoperit al Carpaţilor* — Gedecktê Karpathenstrasse — care se desprindea la Dubăuţi de şoseaua principală Orăşeni – Cernăuţi, trecea Prutul la Hliniţa, conducînd la Storojineţ în valea Siretului şi de acolo la Vicov în valea Sucevei, şi prin Solca şi Cacica în valea Moldovei, unde se unea cu şoseaua principală Suceava – Cîmpulung – Dorna. Construcţia acestei şosele a fost condusă de căpitanul Hora şi terminată în anii 1786–1809.

Ingineri belgieni construiră şoseaua care se desprindea la Iacobeni de ruta principală şi ducea pe Bistriţa în sus, la Cîrlibaba şi de acolo la Ţibău, graniţa Bucovinei cu *Maramureşul*. Ceva mai sus de Ţibău se bifurca linia care ducea prin pasul Rotunda la Rodna, iar linia principală trecea prin pasul Prislopului în valea Tisei la Borşa şi de acolo prin Vişeu la Sighetul Marmaţiei.

Linii secundare sau vecinale legau văile laterale şi localităţile mai de seamă cu satele principale. O asemenea şosea laterală lega şi valea Ceremuşului cu linia principală care ducea la Cernăuţi.

Prin construcţia noilor căi de comunicaţie s-a ridicat valoarea pămîntului şi s-a sporit rentabilitatea producţiei agricole şi industriale. Masivele lemnoase din pădurile fondului încurajară industria sticlei prin înfiinţarea de colibi de sticlă — Glashütte — la Gura Putnei (Karlsberg) şi la Crasna (Alt şi Neu-Hütte), precum şi arderea mangalului şi dobîndirea smoalei sau dohotului din pădurile de mesteacăn. Societatea Manz luă în exploatare minele de manganezit, de fier de la Iacobeni şi Vama, şi chiar cele de argint de la Cîrlibaba, aducînd şi colonizînd mineri experţi din comitatul Zips din Ungaria de Nord. Dar după mai mulţi ani de eforturi, întreprinderile acestea s-au lichidat din cauza lipsei de rentabilitate. Apele sulfuroase de la Iacobeni şi cele acide de la Dorna începură să atragă lumea chiar şi din Apus, pentru tratament. Zăcămintele de sare de la Cacica din judeţul Humorului luară o mare dezvoltare prin instalarea de coturi pentru obţinerea sării comestibile.

Gospodăriile model de pe moşiile Fondului contribuiră la îmbunătăţirea agriculturii. Meiul şi porumbul — păpuşoiul — erau principalele plante cultivate de ţărănime. Pe lîngă acestea se cultivau pe domeniile Fondului şi ale marilor proprietari grîul, secara, ovăzul şi orzul. Păstăioasele cultivate erau fasolea, mazărea şi bobul. Cultura cartofilor luą un nou avînt sub influenţa coloniştilor nemţi, deopotrivă cu cea a morcovului şi a sfeclei. Plante industriale erau cînepa şi inul, care se cultivau pentru nevoile proprii de către fiecare gospodar din Bucovina. Din sămînţa de cînepă şi de dovleac oloierii storceau un ulei gustos şi foarte căutat în timp de post.

Pomicultura dădea mere, pere, cireşe, vişine şi prune sau perje, care se consumau proaspete sau uscate în lozniţe sau lese făcute din împletituri din nuiele pentru consumul în timpul iernii. Negoţul de fructe a luat un mare avînt de la aşezarea în Bucovina a lipovenilor, care se îndeletniceau cu el.

Albinăritul era în floare, atît la şes cît şi la munte. Nu era grădină de gospodari în care să nu se fi găsit cîţiva stupi de albine pentru miere şi ceară.

Prin înfiinţarea hergheliei de stat de la Văşcăuţi şi mutarea ei mai apoi în inima Bucovinei, la Rădăuţi, luă un mare avînt îmbunătăţirea rasei cailor. Pe lîngă calul indigen mic, dar musculos, cu o cruce neagră pe spinare, aşa-numiţii cai huţăneşti de munte, se introduse la staţiunea de remontă de la Rădăuţi şi din staţiunile ei de vară de la Brodina şi Lucena cultura rasei arabe, engleze, lipiţane etc., care dădea bune rezultate. Cu vremea se ajunse la prăsirea unei specii proprii de cai de Rădăuţi. Primăvara se trimiteau armăsari de reproducţie pe la sate pentru împrospătarea şi îmbunătăţirea rasei cailor.

În regimul bovinelor predomina încă vechea rasă *podolică* sau *porumbacă* alături de cea *ilirică* de culoare neagră, împestriţată uneori cu alb. Reproducători de rasă tiroleză, de Simenthal sau de Basna pentru regiunile de munte fură aduşi mai tîrziu în Bucovina. Prăsila vitelor mari, ca şi cea a rîmătorilor deveni din ce în ce mai rentabilă din cauza exportului de animale în Apus, care se făcea pe o scară din ce în ce mai întinsă. Creşterea oilor constituia una din grijile de căpetenie ale marilor şi micilor gospodari din cauza lînei, brînzei, cît şi a pieilor.

Îmbrăcămintea de iarnă a poporului era confecţionată de regulă acasă din lînă toarsă şi ţesută de gospodină şi dată în piue ţărăneşti. Pieile de oaie şi chiar de porc se tăbăceau acasă şi se coseau în pieptare şi cojoace de către cojocari ambulanţi. De asemenea, lucrau pe la casele oamenilor şi sumănarii, care croiau şi însăilau mantalele cu glugă, sumanele şi pantalonii sau cioarecii de lînă. Cămăşile şi izmenele se croiau şi se coseau de către însăşi gospodina casei, care torcea, ţesea şi bilea sau înălbea la pîrîu pînza de in sau de cînepă. Încălţămintea ţăranilor de ambele sexe era opinca îngurzită din piele de vită sau de porc, uneori chiar netăbăcită, păstrîndu-se părul pe ea. Pe cap purtau vara pălării de diferite forme, fabricate de pălărierii de la oraşe, iar iarna cuşme de miel, rotunde sau prevăzute pe de lături cu urechere care se puteau lega sub bărbie. Fetele umblau de regulă cu capul descoperit, iar femeile şi l acopereau cu tulpane de la oraş sau cu mîneşterguri albe de in sau de bumbac, cu care se legau pe sub bărbie. Afară de acoperitorile de cap, îmbrăcămintea femeilor — cu pieptar, cojoc, suman şi manta şi cu opinci în picioare — nu se deosebea de hainele similare ale bărbaţilor.

Instalaţii de piscicultură fură introduse în iazurile fondului bisericesc de la Cozmeni, unde se cultiva îndeosebi crapul. Iazurile cu culturi de raci şi peşte, atît de numeroase odinioară, începură să se împotmolească şi să sece. În izvoarele de munte se prindea păstrăvul, în apele de la şes însă, peştele dispăru apoi cu totul din cauza pescuitului ilicit şi fără control. Pentru hrana populaţiei în timp de post se importau din apus mari cantităţi de peşte sărat — scrumbii.

Industria principală consta în exploatarea masivelor lemnoase din codrii Bucovinei. Lemnul de foc şi de construcţii ţărăneşti se fasona de ţăranii care munceau iarna la pădure şi se transporta tot de ei la locurile de destinaţie. Cheresteaua se tăia în fabrici primitive de cherestea, mînate de apă ca şi roţile de moară. Hîrtia se fabrica din cîrpe şi din lemn. O veche moară de hîrtie — Papiermühle — funcţiona la Rădăuţi. Cu sporirea şi creşterea numărului populaţiei începu să se consolideze şi viaţa orăşenească. Mulţi dintre coloniştii nemţi începură să se aşeze ca meşteşugari pe la satele mai mari, pentru a-şi exercita meseria lor de cizmari, croitori, dulgheri, fierari, stoleri, lăcătuşi etc.

Pictorul *Francisc Jaschke*, care în 1810 însoţea pe arhiducele Rainer într-o călătorie prin Bucovina, arată trei oraşe: Cernăuţi, cu o populaţie de 5 743 locuitori, Suceava cu 4 145 şi Siret cu 2 318 locuitori. Ca tîrguri sînt arătate Cîmpulungul cu 2 623 locuitori, Vijniţa cu 2 622, Rădăuţi cu 1 868 şi Sadagura cu 1 832 locuitori. Numărul satelor era de 309 cu 7 cătune.

Sporind numărul lor şi intensificîndu-se producţia, unele localităţi mai însemnate fură declarate comune urbane ca: Rădăuţi, Cîmpulung, Storojineţ şi Vijniţa. De dată mai recentă sînt comunele urbane Gura Humorului, Vatra Dornei, Cozmeni, Zastavna, Solca, Vama etc. Cu vremea se dezvoltă în oraşele Cernăuţi, Siret, Rădăuţi şi Suceava o viaţă meşteşugărească înfloritoare. Produsele manufacturate se cereau peste graniţă în Moldova şi astfel se dezvoltă vii relaţii comerciale cu Moldova, care dăinuiesc pînă prin 1886, cînd în urma războiului vamal cu Austria producţia industrială a Bucovinei ajunse într-un stadiu de stagnare.

Jaschke a prins în gravurile sale şi multe tipuri de locuitori din Bucovina. Astfel a zugrăvit un tîrgoveţ din Siret în costumul său compus dintr-o giubea sau manta îmblănită, de culoare albastră cu mîneci pînă la cot, o haină cu dungi albastre, pantaloni roşii, încins cu un brîu de care atîrna o basma mare, colorată. În brîu era băgat şi un hanger. Capul era acoperit cu un fes sîrbesc de postav roşu. În reprezentările aceluiaşi pictor, ţăranul purta nădragi albi, o cămaşă lungă tivită cu cusături şi pe deasupra un pieptar de blană. Peste pieptar — suman sau manta cu glugă. În cap — căciulă; în picioare — opinci. El prinsese şi tipuri de femei din Suceviţa şi Iacobeni. Fata din Iacobeni poartă cămaşă frumos brodată, la gît cu mărgele, salbe şi cruciuliţe. În brîul roşu era cuprinsă catrinţa cu vîrste diferite. În păr purta flori. Deasupra o caţaveică de culoare cafenie şi opinci în picioare. Femeile purtau capul învelit în ştergare sau mîneşterguri albe de in sau de bumbac.

CAPITOLUL V

Revoluţia din 1848 în Bucovina

1. Izbucnirea revoluţiei şi repercusiunea ei în Bucovina – 2. Marea Adunare Naţională de la Cernăuţi şi programul politic al deputaţilor bucovineni în Adunarea Constituantă austriacă – 3. Introducerea limbii române în şcolile din Cernăuţi şi rolul ziarului „Bucovina" – 4. Constituirea Ducatului Bucovinei prin Constituţia austriacă din 4 martie 1849

1. Izbucnirea revoluţiei şi repercusiunea ei în Bucovina

Revoluţia din februarie 1848 de la Paris, care răsturnă regimul lui Ludovic Filip şi proclamă republica, găsi un puternic răsunet la Viena, unde regimul absolutist exasperase lumea. La 13 martie începu mişcarea revoluţionară din capitala Austriei, care răsturnă guvernul lui Metternich şi stoarse împăratului Ferdinand (1835–1848) la 25 aprilie instituirea unui guvern responsabil, libertatea presei şi a adunărilor, organizarea de gărzi civile şi alegeri libere pentru Adunarea Constituantă.

Proclamarea acestor libertăţi produse o mare însufleţire la Cernăuţi, unde se improviză în grabă o gardă naţională compusă în bună parte din elevii liceului de sub conducerea directorului Anton Kral şi a mai multor profesori. O tunică albastră, o pălărie calabreză cu pene roşii distingeau pe gardiştii înarmaţi cu o sabie lungă şi cu ciomege zdravene în mînă, de restul cetăţenilor paşnici ai Cernăuţilor. Demonstraţii publice cu cîntece batjocoritoare pe la ferestrele oamenilor guvernului — Katzenmuzik — şi geamuri sparte erau deocamdată singura îndeletnicire a gărzii civile din capitala Bucovinei. Îndată însă ce unele elemente nedisciplinate

din gardă începură să treacă la acte de teroare şi de jat, directorul Kral cu colegii săi se retraseră la băi pentru a-şi căuta de sănătate, lăsînd garda în voia soartei, pînă ce ajunse sub comanda mazililor români Isăcescu şi Calmuţchi, care înţeleseseră să-i impună cuvenita disciplină.

Mişcări revoluţionare se produseră şi în celelalte oraşe bucovinene, dar fără prea mare importanţă. În schimb începuse să se mişte ţărănimea de la sate, astfel că zilele de tîrg cînd sătenii veneau la oraş pentru nevoile lor erau aşteptate cu groază de tîrgoveţi.

Prima manifestaţie mai însemnată porni din partea clerului bucovinean, care îşi exprimă nemulţumirea faţă de stările din administraţia bisericească. Curînd după izbucnirea revoluţiei de la Viena, preoţimea bucovineană, în număr de peste 200 de clerici, se întruni la Cernăuţi pentru a protesta contra felului cum episcopul Eugenie înţelegea să administreze eparhia şi a cere ca alegerea episcopului să se facă de către o adunare compusă din clerici şi mireni, ca administraţia fondului să fie încredintată Consistoriului sub controlul statului, ca episcopia Bucovinei să se desfacă de Carlovăţ şi să fie încadrată unei mitropolii care să cuprindă pe toţi românii ortodocşi din monarhia habsburgică.

Pentru formularea acestor postulate şi aducerea lor la îndeplinire, adunarea alese un „comitet duhovnicesc" care primi şi însărcinarea de a stărui pe lîngă episcopul Eugenie ca să demită pe secretarul său Constantin Czechovski şi pe acei dintre sfetnicii săi în care clerul nu mai avea nici o încredere, urmînd ca aceştia să fie înlocuiţi prin clerici cu vederi progresiste şi însufleţiţi de simţăminte naţionale. Comitetul duhovnicesc, conformîndu-se hotărîrii adunării preoţeşti din martie, trimise episcopului, în numele clerului secular şi regular şi al profesorilor de la Institutul Teologic, o adresă cuprinzînd doleanţele eparhiei. Primind adresa, episcopul Eugenie Hacman, sub presiunea împrejurărilor, se văzu silit să accepte propunerile adunării şi-să consimtă la satisfacerea lor, dînd la 17/29 mai 1848 Comitetului duhovnicesc următorul răspuns:

„Către preacucernica şi preacuvioasa adunare a clerului secular şi regular al Bucovinei în Cernăuţi.

Ajungînd la deplina încredinţare că numai unirea este în stare binele de obşte şi în deosebit acel al sfintei adevărate biserici noastre a spori şi la îmbucurătoarea înflorire şi rod mănos a aduce, şi că socotinţa şi voinţa a unuia, de ar fi ea cît de bună, nu este destulă împotriva încredinţării a mai multora, fără făţărie şi din toată inima opentitul bine spre folosul şi sprijinul obştimii la iveală a aduce, şi deplin încredinţat cum că creştineştii mei fraţi şi împreună lucrători în via lui Hristos, sub custodia Sfîntului Părinte, sub ajutorul al Întrupatului Fiu şi sub înrîurirea Sfîntului Duh fără îndoială numai binele sfintei biserici noastre şi a iubitelor ei mădulare voiesc a aduce, şi după deplină încredinţare pe rugămintea propusă mie de adunatul Cler secular şi regular şi de la mădularele personalului teologic de aici sub datul 17/29 mai 1848 nr. 104 am încheiat şi am decretat:

1. că viitorul pînă acum canţler al Consistoriului, Kir Constantin Czechovski, precum încă la 17/29 maiu 1848 a.c. s-au făcut înştiinţare, de la slujba lui în ziua de astăzi să se dezrădice ;

2. că în viitor după norma duhovnicescului regulament al Bucovinei a altor în privinţa aceasta date orînduiri, cea mai înaltă ocîrmuire a trebilor bisericeşti, tractarisirea şi referatul lucrurilor eparhiei numai Consistoriului să rămînă încredinţată ;

3. ca însă direcţia şi sporirea acestei cumpănitoare purtări a trebilor şi îndeosebi cele după timpul de acum nevoinciozse, îndreptările şi organizările cu cuvenita înţelepciune, buna scoposire şi grăbire să se poată isprăvi şi osebite ramuri ale lucrărilor osebiţilor referenţi a se împărţi, cere trebuinţă ca cel puţin *4 ordinar sistemizaţi sfetnici consistoriali* şi cel puţin *8 asesori honorari*, din clerul secundar şi regular şi mai cu seamă din personalul Institutului Teolog de aici, şi nu numai din oraşul Cernăuţilor, ci mai ales cei de urmă din întreaga eparhie din ţară să fie părtaşi sfaturilor consistoriale, spre care scop adunarea sinodială, ce este aici de faţă, să binevoiască fără întîrziere şi în sinod sau prin un comitet precum pentru posturile sfetnicilor consistoriali, ce au de acum să se sistemizească, aşa şi pentru asesorii honorari despre acei duhovniceşti bărbaţi pe care în orice privinţă ca pe cei mai iscusiţi îi vor socoti, propunerea a face ca despre definitivarea şi organizarea Consistoriului şi aşezarea lui în drumul prescris, cuviincioasă

relaţie să se poată face, însă pînă atunci cei recomandaţi provizoriceşte iar cei de către consistoriu încuviinţaţi asesori honorari definitiv să poată îndată începe şartul slujbei lor.

4. de vreme ce m-am încredinţat cum că dorinţele de către profesorul Ioan Calenciuc mai întîi propuse nu numai obştească întărire au căpătat, ci întru adevăr spre binele bisericii noastre cu caldă rîvnă şi adîncă înţelepciune au fost rostite, pentru aceea nu numai sînt gata din tot sufletul în privinţa aceasta alaltăieri slobozitul mandat (de destituire) de sub numărul 100 se retrage, ci mai vîrtos mă simţii îndemnat pe acest rîvnitor presviter şi vrednic profesor la alegerile înainte stătătoare întru drept potrivit a recomanda.

În sfîrşit, nu mă pot opri vouă, tuturor creştineştilor mei fraţi, arhipăstoreasca mea blagoslovenie a vă exprima, cu cea mai intimă siguñsire, cum că ziua de astăzi, ce poartă numele iubitului nostru împărat, este cea mai fericită a vieţii mele, căci nădăjduiesc la Dumnezeu, că cu ajutorul lui, de astăzi înainte sfînta biserica noastră să se umilieze şi să îmbie acea adevărată norocire şi îmbunătăţire, care eu cu cea mai bună voinţă şi cucernicească dorinţă pînă acuma am stăruit. Aşa să-mi ajute Dumnezeu!"

Din adresa episcopului Eugenie vedem primul rezultat practic al mişcării revoluţionare din Bucovina. Manifestarea clerului a determinat pe episcop să demită pe Kir Constantin Czechovski din funcţia de secretar sau cancelar al consistoriului şi să consimtă la constituirea acestui însemnat for bisericesc pe cale electivă, renunţînd la obiceiul său de pînă atunci de a-i numi şi revoca membrii componenţi după bunul său plac. El mai consimţi ca la şedinţele consistoriului, pe lîngă cei patru membri titulari, să mai asiste şi 8 asesori enoriaşi aleşi de cler, pentru ca hotărîrile să poată fi luate cu o cît mai mare obiectivitate şi cunoştinţă de cauză. Astfel, împăcat cu clerul, episcopul Eugenie putu participa după aceasta cu toată autoritatea la manifestaţia naţională de la Cernăuţi din mai 1848, precum se va vedea ceva mai departe.

Între libertăţile conferite de împărat supuşilor săi era şi desfiinţarea clăcii şi dijmei, cu despăgubirea proprietarilor de către stat. Prin patenta imperială din 17 aprilie 1848 se hotărî ca în ziua de 15 mai să fie pusă în aplicare noua dezrobire a ţăranilor în Galiţia şi Lodomeria şi implicit şi în Bucovina. Cu toate acestea însă, guvernatorul Galiţiei, contele Stadion, crezu că înainte de a dispune punerea în aplicare a patentei de dezrobire şi în Bucovina, să întrebe mai întîi pe proprietarii bucovineni dacă este necesar să extindă patenta şi asupra Cercului bucovinean şi dacă nu se impune să i se aducă oarecari modificări. La întrebarea guvernatorului, proprietarii bucovineni Mustazza, Gafencu, Capri, Zotta, Popovici, Goian, Buckenthal, Petrovici, Costin, Vasilco, Doxachi Hurmuzachi şi Louis Mikuli răspunseră că extinderea patentei imperiale asupra Bucovinei ar fi inadmisibilă din punct de vedere legal, fiind contrară interesului public. Totuşi ei credeau că desfiinţarea clăcii s-ar putea proclama în principiu şi în Bucovina, rămînînd însă ca termenul aplicării şi condiţiunile de despăgubire pe seama proprietarilor să se fixeze numai de Adunarea Constituantă, care era convocată pe data de 26 iunie 1848. Cu acea ocazie apăru şi o broşură intitulată *Originea şi dezvoltarea raporturilor dintre ţărani şi proprietari* — Über Ursprung und Entwicklung des Untertanwesens in der Bukowina — fără indicarea autorului.

Atitudinea rezervată a marilor proprietari faţă de dezrobirea ţăranilor a produs mari nemulţumiri în rîndurile ţărănimii, ceea ce avu drept urmare că în alegerile pentru Constituantă nu reuşi nici un candidat din clasa marilor proprietari.

2. Marea Adunare Naţională de la Cernăuţi şi programul politic al deputaţilor bucovineni în Adunarea Constituantă austriacă

În preajma alegerilor pentru Constituantă, fruntaşii românilor bucovineni convocară pentru ziua de 20 mai 1848 o mare *adunare naţională* la Cernăuţi, spre a hotărî asupra *dorinţelor ţării*, care urmau să servească şi ca program electoral. La Marea Adunare luară parte o mulţime de oameni sosiţi la Cernăuţi din toate regiunile Bucovinei, reprezentînd toate clasele sociale. Clerul era reprezentat de episcopul Eugenie Hacman şi asesorii săi consistoriali, boierimea prin Hurmuzăcheşti, Vasilco, Goian, Zotta, Petrovici, Mikuli şi mulţi alţii, ţărănimea prin fruntaşii ei de la sate

şi de la munte. Din partea minorităţii germane a luat parte la adunare directorul liceului, Kral, cu profesorii Kunz, Umlauft, Schuhanek ş.a. După dezbateri meritorii, la care luară parte reprezentanţi ai tuturor categoriilor sociale, s-a ajuns la programarea următoarelor *12 dorinţe* :

1. Separarea Bucovinei de Galiţia şi constituirea ei în ţară de coroană autonomă.
2. Conservarea naţionalităţii române şi crearea de şcoli naţionale.
3. Organizarea administraţiei ţării pe baza autonomiei provinciale.
4. Întocmirea unui cadastru funciar şi înfiinţarea unui institut de credit.
5. Dezrobirea ţăranilor prin desfiinţarea clăcii şi a dijmei.
6. Garantarea libertăţii religioase şi proclamarea principiului de egalitate între toate confesiunile din Bucovina.
7. Descătuşarea comerţului prin revocarea măsurilor vexatorii de la graniţă şi prin disciplinarea poliţiei de frontieră.
8. Desfiinţarea controlului fiscal.
9. Reducerea preţului sării.
10. Desfacerea de Carlovăţ şi alegerea episcopului de către un congres bisericesc în care să fie reprezentaţi atît clerul cît şi mirenii.
11. Reglementarea tuturor chestiunilor de administraţie bisericească.
12. Recunoaşterea dreptului de control asupra administraţiei fondului bisericesc.

O delegaţie în frunte cu episcopul Eugenie porni la Olmütz pentru a prezenta împăratului Ferdinand petiţiunea unei ţări, care, deşi mică, era totuşi *reprezentanta unei naţiuni, a naţiunii moldoveneşti,* după cum declara episcopul în alocuţiunea sa către împărat. Curînd după aceea împăratul Ferdinand renunţă la tron în folosul nepotului său *Francisc Iosif* (1848–1916), care primi coroana imperială la 2 decembrie 1848.

În februarie anul următor o nouă deputaţiune de fruntaşi bucovineni, condusă de Eugenie se prezentă împăratului pentru a-l

heretisi la urcarea sa pe tron şi pentru a-i prezenta un *promemoriu* în care erau repetate dorinţele Adunării din 20 mai 1848.

Dorinţele formulate în Marea Adunare Naţională de la Cernăuţi din 20 mai 1848 constituiră multă vreme programul politic al românilor bucovineni, în lupta lor pentru dobîndirea şi consolidarea autonomiei ţării, pentru conservarea caracterului românesc al fostei Ţări de Sus a Moldovei prin biserică şi şcoală şi pentru redresarea ei economică. Ele au servit drept program electoral pentru alegerile Constituantei.

În bucuria lor de a se putea manifesta liber şi nestînjeniţi de autoritatea de stat, bucovinenii se gîndeau cu compătimire la fraţii lor din Moldova, unde regimul absolutist al principelui Mihai Sturdza suprimase cu forţa orice încercare de liberă manifestaţie politică, silind pe revoluţionari, în frunte cu Mihail Kogălniceanu, să fugă în Bucovina revoluţionară. În marele entuziasm pe care il trezise în sufletele lor Adunarea Naţională de la Cernăuţi, fruntaşii mişcării naţionale apelară la fostul lor compatriot, mitropolitul Meletie Brandaburul, fiul unui tîrgoveţ din Suceava, să stăruie pentru zdrobirea cătuşelor despotismului şi proclamarea libertăţii şi în Moldova. În sensul acesta ei îi trimiseră la 28 mai/9 iunie 1848 următoarea *adresă-apel*:

„Înalt Prea Sfinţite Părinte Mitropolite,

Popoarele Europei erau căzute într-o adormire în care mare parte din ele pierduseră şi cinstea, şi dreptăţile omenirii. Cerul se îndură; suflarea dumnezeiască umplu inimile lor cu un dor de libertate atît de puternic, încît într-o clipă zdrobiră obezile în care zăceau, izgoniră demonii despotismului şi ai întunericului şi îşi dobîndiră acele drituiri nemuritoare, fără de care viaţa omului nu are nici un preţ; fără de care o naţie nu este decît o turmă de robi ticăloşi. Soarele libertăţii răsări în falnică strălucire şi milioane de dezrobiţi înălţară strigări de bucurie şi de mulţumire către cer, care singur a putut face acele minuni prin care se schimbă faţa lumii în aşa scurtă vreme.

Şi măreaţa împărăţie a Austriei se află între staturile ce-au serbat renaşterea lor; ea a ocupat iarăşi în lume acea treaptă înaltă ce de mult i se cuvine şi numele de Austria se făcu iarăşi nume de cinste şi de glorie. Trei milioane de români de sub coroana

Austriei au intrat în rîndul popoarelor celor mai slobode din Europa.

Cînd însă românii din Bucovina gustară toată fericirea libertăţii şi toate darurile binecuvîntate ale unei cîrmuiri umane, blînde şi iubitoare de dreptate, sub un împărat care prin bunătatea inimii sale îşi dobîndi mai mari triumfuri decît mulţi eroi mincinoşi din veacurile trecute, a căror mărire se socoate numai după mulţimea sîngelui ce au vărsat, — putea-ar bucovinenii să privească cu nepăsare la iubiţii lor fraţi din Moldova, care departe de a fi părtaşi de scumpele noastre drituri, suspină sub jugul celui mai crud despotism ce se numeşte ocîrmuire naţională. Cumplitele nelegiuiri ce au urmat din partea acestor ocîrmuiri împotriva acelor nobili patrioţi, care simţind tristă şi ruşinoasă starea Moldovei, cerură în drumul legal al petiţiei îmbunătăţirea ei — au deşteptat şi în Bucovina, precum în toată Austria şi în toată Europa, cea mai mare durere şi cea mai unanimă urgie împotriva înfăptuitorilor lor.

Cu atîta mai vie mulţumire a sufletului am aflat cum că înalt preasfinţia voastră aţi ridicat puternicul glas arhiepiscopesc împotriva unei tiranii fără pildă în Europa, aţi descoperit abuzuri de care se ruşinează şi se înfiorează tot omul de cuget; aţi protestat împotriva crudelor prigoniri ale patrioţilor, aţi cerut să se introducă frica lui Dumnezeu, cinstea, dreptatea, legalitatea şi umanitatea în ocîrmuirea nenorocitei noastre sori Moldova, ale cărei lacrămi, ale cărei răni sîngerînde contrastează atît de puternic cu bucuria şi fericirea noastră şi ale celorlalte staturi din Europa.

Sfîntul glas al înalt preasfinţiei voastre a răsunat în toată Europa şi a însufleţit pretutindeni mîngîiere şi nădejde despre frumosul Principat. Noi din parte-ne împlinim numai o scumpă datorie a cugetelor noastre, închinînd înalt preasfinţiei voastre tributul admirării, al dragostei şi al respectului nostru celui mai adînc, ce au deşteptat în inimile noastre patriotismul, bărbăţia şi jertfirea înalt preasfinţiei voastre în lupta cea măreaţă ce aţi întreprins în faţa lumii, împreună cu cei mai vrednici şi mărinimoşi bărbaţi din tagma bisericească cît şi cea mirenească, împotriva duşmanilor lui Dumnezeu, ai patriei şi ai omenirii. Cerul este cu cei drepţi şi dreptatea este menită de a rămîne pururea biruitoare asupra nedreptăţii. Iară înalt preasfinţia voastră şi acei nobili bărbaţi ce vă sprijinesc, pe care Preaputernicul v-au ales ca organele sale spre a mijloci această biruinţă în Moldova, veţi fi pururea slăviţi ca adevăraţi Părinţi ai Patriei şi binecuvîntate numele voastre vor străluci în istoria României de azi, precum luminează nişte stele mîngîietoare pe orizontul întunecos.

Ai înalt preasfinţiei voastre, cu cea mai adîncă cinstire preaplecaţi şi supuşi fii."

Adresa aceasta de aderenţă la străduinţele patriotice ale mitropolitului în sensul mişcării naţionale din Moldova s-a făcut, fără îndoială, la îndemnul tineretului moldovean care se refugiase în Bucovina pentru a se sustrage persecuţiei şi arestării din partea principelui Sturdza. În rîndurile refugiaţilor moldoveni se găseau la Cernăuţi capii mişcării revoluţionare din Moldova: Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, cu fratele său Iancu, Alexandru Cuza, Gheorghe Sion, Anastasie Panu, Alecu Russo, Petru şi Vasile Cazimir, Costache Negruzzi, Constantin Rola, Rosetti, Dumitru Ralet, Al. Moruzi, Grigore Cantacuzino, D. Canta, Filipescu.

Afară de refugiaţii moldoveni, sosiră la Cernăuţi mai mulţi fruntaşi ai mişcării revoluţionare din Transilvania ca: Timotei Cipariu, Gheorghe Bariţiu, Aron Pumnul, Grigore Mihali ş.a. Tot atunci bucovinenii adunară ofrande pentru legiunile lui Avram Iancu care luptau vitejeşte contra ungurilor în munţii Apuseni.

Din gîndul acestui congres de revoluţionari din toate provinciile româneşti, porni ideea unirii tuturor ţărilor române într-o Românie Mare, sub egida casei de Habsburg. Din raportul diplomatului rus Carol Nesselrode din 31 iulie 1848 aflăm că Rusia se sesizase de planul refugiaţilor români din Bucovina, care doreau să se emancipeze de influenţa Rusiei şi Turciei şi să formeze un *stat daco-român* compus din Moldova, Basarabia, Bucovina, unite cu Muntenia şi Transilvania. În august 1848 o delegaţie de români din Moldova, Bucovina şi Transilvania plecă în cea mai mare taină la Viena pentru a solicita concursul Austriei ca Principatele să se poată emancipa de sub suzeranitatea turcească, pentru ca apoi, unite cu Basarabia, Bucovina şi Transilvania într-un stat naţional, să recunoască supremaţia împăratului sau a unui arhiduce habsburgic.

Planul acesta era agreat de germani şi de polonezii din monarhie, cîtă vreme cehii se pronunţară împotriva lui, precum tot ei erau aceia care în Constituanta de la Kremsir combăteau emanciparea Bucovinei de Galiţia. Recrudescenţa revoluţiei din Ungaria şi nevoia Austriei de a recurge la ajutorul militar al Rusiei pentru suprimarea ei, zădărniciră realizarea acestor îndrăzneţe planuri. În schimb, Kogălniceanu elabora la Cernăuţi o nouă constituţie a Moldovei, care reprezenta dorinţele Partidului Naţional, ale refugiaţilor moldoveni.

O abatere de la programul electoral postpaşoptist s-a putut observa numai în părţile huţăneşti. Candidatul huţanilor pentru Constituantă era ţăran din Plosca (jud. Rădăuţi) cu numele *Lukian Cobeliţă*, care fusese cîştigat pentru propaganda ucraineană din Galiţia şi stipendiat din fondurile revoluţionarilor kossuthişti din Rusia subcarpatică. Dintr-un raport oficial din 2 decembrie 1848 adresat căpitanului Cercului bucovinean din Cernăuţi, Isăcescu, aflăm că agenţii kossuth-işti travestiţi în haine ţărăneşti colindau satele huţăneşti din Pocuţia, făcînd propagandă revoluţionară. Se aminteşte chiar un anumit Dobrzanski, care diriguia propaganda revoluţionară din Sighetul Marmaţiei, răspîndind foi volante. La 16 noiembrie 1848 se aducea la cunoştinţa Oficiului cercual al Bucovinei că Vasile Murgoci, deputat de Cozmeni, răspîndea foi volante în comunele din judeţ, prin care se tulbură ordinea publică.

Se pare deci că fusese cîştigat şi Cobeliţă pentru această propagandă. El milita pentru menţinerea unirii cu Galiţia. Iar pentru cazul cînd această unire n-ar mai putea fi posibilă, Cobeliţă cerea ca regiunea Bucovinei dintre Prut şi Nistru să fie desfăcută de restul Bucovinei şi organizată într-un ducat ucrainean cu autonomie. După alegerea sa ca deputat, Cobeliţă îşi lăsă să-i crească o barbă lungă, îşi puse insigna de parlamentar la piept peste o eşarfă pe care pretindea că ar fi primit-o de la împărăteasă drept mulţumire că a salvat viaţa împăratului cu ocazia unui atentat. Intitulîndu-se general-brigadir colinda satele huţăneşti, ţinînd adunări sub cerul liber şi făgăduind alegătorilor săi creduli împărţirea pădurilor şi manifestînd o atitudine ostilă bisericii şi autorităţilor publice.

Statutul electoral pentru Adunarea Constituantă austriacă atribui Bucovinei 8 mandate în alegerile din 13 iunie, din care 7 fură luate de candidaţii ţărăneşti: Mihai Bodnar (din Voitinel), Miron Ciupercă (Cîmpulung), Vasile Cîrstea (Boian), Ioan Dalenciac (Dărmăneşti), Vasile Murgoci (Cozmeni) şi Lukian Cobeliţă (Putila). (Grigore Timuş, Ilie Niculiţă, Vasile Ştirbul)? Reprezentantul burgheziei cernăuţene era directorul Carol Kral. Un raport oficial din 23 iunie 1848 arată că noul deputat de Rădăuţi era un ţăran fruntaş din Voitinel în vîrstă de 35 de ani, ştiitor de carte, vorbind şi ceva nemţeşte şi se bucura de o reputaţie nepătată. În schimb rapoartele şi relaţiile despre unii dintre ceilalţi deputaţi bucovineni nu erau aşa de favorabile. Vasile Cîrstea din Boian este înfăţişat ca un „holercar", analfabet, instrument al „anarhiştilor" care îndemna oamenii să se înarmeze cu coase pentru apărarea „intereselor lor", răspîndind între ţărani caricaturi obscene din presa de scandal de la Viena.

Adunarea Constituantă se deschise la Viena, la 26 iunie 1848. Curînd însă după deschiderea ei ivindu-se noi tulburări revoluţionare, împăratul îşi stabili reşedinţa la Olmütz în Moravia, iar Adunarea Constituantă îşi continuă dezbaterile la Kremsir, în apropiere de reşedinţa provizorie a curţii imperiale. Birourile noii adunări erau inundate de un potop de cereri, între care cîteva mii din Bucovina. Majoritatea acestor petiţii veneau de la ţărani, care doreau ca Adunarea Constituantă să ratifice cu un ceas mai degrabă dezrobirea clăcaşilor. Şi într-adevăr, una din primele legi votate de Adunarea Constituantă de la Kremsir a fost Legea rurală promulgată la 7 septembrie 1848, cu aplicarea ei retroactivă de la *1 iulie 1848.*

La dezbaterile Constituantei asupra legii rurale a luat parte şi deputatul bucovinean Mihai Bodnar, cerînd desfiinţarea prestaţiilor — fără nici o despăgubire din partea ţăranilor. Adunarea a păstrat însă principiul despăgubirii prestaţiilor. Problema despăgubirilor a constituit însă una din preocupările principale ale guvernului austriac. Prin patenta din 9 august 1848 se promitea că statul va lua asupra sa plata despăgubirilor. La 9 septembrie al aceluiaşi an se hotărî ca plata despăgubirilor să treacă asupra provinciilor. La 4 martie 1849 se reveni asupra acestei hotărîri, dispunîndu-se ca plata despăgubirilor să treacă jumătate asupra pro-

vinciei şi jumătate asupra ţăranilor dezrobiţi, care în Bucovina fură obligaţi la plata unui arunc asupra leului birului, de 1 florin şi 30 crăiţari. Aruncul acesta s-a perceput în Bucovina pînă la 1863, cînd interveni din nou statul cu un avans şi făcu astfel desărcinarea ţărănimii.

Prin legea de desfiinţare a clăcii şi dijmelor nu s-a ridicat însă dreptul ţăranilor la folosirea pădurilor fondului bisericesc şi ale marilor proprietari. Veni rîndul acestora de a elibera pădurile lor de aceste servituţi prin remuneraţii în bani sau prin cesiunea unor parcele din pădurile dominicale, care în urma acestei operaţiuni de *lichidare a servitutelor* — Servitutenablösung — deveniră *păduri obşteşti* sau *păduri comunale*. Fondul bisericesc răscumpără drepturile de folosinţă ale ţăranilor la pădurile sale prin plata unei sume forfetare: 500 000 florini.

O altă mare problemă care ajunse la discuţie în faţa Adunării Constituante de la Kremsir era cea a dezlipirii de Galiţia. S-a arătat mai sus care erau dorinţele românilor în privinţa aceasta şi care erau cele ale ucrainenilor susţinute de Cobeliţă, deputatul huţanilor, şi de Murgoci, deputat de Cozmeni. În graiul său simplu, dar hotărît şi precis, deputatul Mihai Bodnar susţinu în faţa Adunării Constituante dorinţele formulate în Adunarea Naţională de la Cernăuţi din 20 mai 1848 şi le cuprinse în apelul său către alegători, în care cerea „păstrarea naţionalităţii, adică a legii, limbii şi obiceiurilor moldoveneşti pe care moldovenii de la moşi-strămoşi le aveau, şi anume: prin întemeierea de şcoli naţionale în toate satele, la care şcoli limba maicii — Muttersprache — să se înveţe; prin introducerea limbii ţării la toate dregătoriile şi prin aşezarea în slujbe dregătoreşti mai ales pe pămîntenii moldoveni".

În continuare el cerea ca „Bucovina să fie o ţară pentru sine stătătoare şi osebită de Galiţia, pentru că bucovinenii de altă limbă sînt decum galiţienii, pentru aceea deosebiţi de Galiţia să fie, însă tot sub împăratul Austriei".

Fondul religiei moldovenilor „să se administreze de bărbaţi aleşi de legea lor, să se desfiinţeze taxele preoţeşti şi să se oprească amăgirea de la legea ortodoxă la uniţi, care atîta amărăciune în biserica dreptmăritoare şi atîtea suspine şi vrăjmăşii în popor pricinuiesc şi naţia moldovenească înjosesc".

Şcoala latinească din Cernăuţi „să fie ridicată la şcoală înaltă, ca să poată şi ţăranii copiii lor la învăţături mari a-i da şi aceea acolo, la ei, la Cernăuţi, şi nu tocmai la Liov şi Viena".

Să nu se mai trimită în viitor „coloni străini, care pe imaşurile şi locurile moldoveneşti se aşează, de vreme ce moldovenii înşişi în toată Bucovina peste 10 000 de halupari (colibaşi) au, care încă nu-şi au loc şi necăjesc".

Să rămînă „ridicate pentru totdeauna robota, dijma şi toate beilicurile, sub orice nume ar fi ele, şi să fie oprit sătenilor moldoveni a vinde pămînturile la străini".

În opoziţie cu Mihail Bodnar, deputatul huţănesc Cobeliţă cerea ca Bucovina să rămînă mai departe lipită de Galiţia iar în caz cînd s-ar dezlipi, ea să formeze o provincie ruteană sau ucraineană cel puţin de la Prut în sus.

În rîndurile populaţiei rutene şi huţăneşti din Galiţia, Rusia subcarpatică şi Bucovina se putea observa încă înainte de 1848 o îndoită propagandă politică. Una panslavistă, susţinută de istoricul rus *Pogodin* secondat de Zubrycki, care propovăduia unitatea naţională a tuturor slavilor din Carpaţi pînă în Urali, şi alta naţional-ucraineană, care pornea de la marele poet *Taras Szevczenko* (Şevcenko), care tindea spre restaurarea Ucrainei hatmanilor Bogdan Hmielniţki şi Mazeppa, ca stat aparte, deosebit de Rusia moscovită. Propaganda panslavistă fu continuată de Dudykievicz, atît în Galiţia, cît şi în Bucovina şi Rusia subcarpatică. Aderenţii acestei mişcări se numeau ruteni-bătrîni, spre deosebire de aderenţii mişcării ucrainene susţinută de Szaskiewicz, Halovacki şi Wagetowicz, care îşi ziceau *ruteni-tineri* sau ucraineni. Mişcarea naţional-ucraineană cuprindea în mrejele ei tineretul studios precum şi clerul rutean din Galiţia, care la 1596 trecuse la unire cu Papa de la Roma. Pe lîngă diverse broşuri de propagandă, rutenii tineri editau încă din 1837 o revistă de folclor: „Zîna Nistrului" — „Rusalka Dnistrowaja" —, în care apăreau poezii populare în graiul ucrainean al poporului de rînd.

Guvernul austriac nu-şi dădea bine seama de scopurile radical opuse ale acestor două mişcări, totuşi el considera mai curînd primejdioasă mişcarea democratică nihilistă a rutenilor tineri. De aceea, el încercă să o împiedice, dînd curs liber propagandei pan-

slaviste sau panruse, mai ales la 1848, cînd Austria se văzu silită să ceară intervenţia armată a ţarului Nicolae I în Transilvania pentru înăbuşirea revoluţiei ungureşti.

După potolirea revoluţiei din 1848 însă, Austria începu să-şi dea seama că nici propaganda panrusă şi nici cea ucraineană nu cadrau cu politica ei de stat. De aceea ea încercă să cuprindă pe rutenii din cele trei provincii în politica ei de stat, folosindu-i, după nevoi şi împrejurări, ca pe o cămaşă de manevră cînd contra polonilor în Galiţia, cînd contra ungurilor în Rusia subcarpatică, cînd contra *românilor din Bucovina*. Iniţiatorul acestui plan politic era guvernatorul Galiţiei, contele *Stadion*, despre care se spunea că a *„inventat"* pe ruteni pentru scopurile sale de manevră. În împrejurările acestea lua fiinţă la Liov *Consiliul naţional rutean* — Zorja Halicka.

Aspiraţiile politice ale rutenilor tindeau la împărţirea regatului galiţian într-o Galiţie occidentală cu capitala Cracovia, şi o *Galiţie orientală* cu capitala Liov, care să cuprindă atît Rusia subcarpatică, cît şi *Bucovina*. Galiţia occidentală urma să rămînă polonilor, cîtă vreme Galiţia orientală trebuia să aparţină rutenilor, cu limba ruteană ca limbă oficială. În şedinţa din noiembrie 1864 a parlamentului din Viena deputatul rutean, canonicul Mihail Kuziemski, cerea desfacerea Galiţiei în două provincii autonome, una polonă şi alta ruteană. Planul acesta a fost formulat mai precis de istoricul ucrainean Mihail Hruszewski în voluminoasa sa lucrare asupra ruşilor ucraineni. Dar în realizarea acestui plan rutenii se loviră de împotrivirea polonilor în Galiţia, a ungurilor în Rusia subcarpatică şi a *românilor din Bucovina*. Acestea erau, prin urmare, motivele pentru care cehii panslavişti pledau la 1849 în favoarea menţinerii unirii Bucovinei cu Galiţia şi pentru care polonii se declarară adepţi ai separării Bucovinei de Galiţia şi constituirea ei într-o ţară de coroană autonomă.

Prin noua Constituţie, Bucovina fu declarată ţară de coroană ereditară cu titlul de Ducat — Herzogtum — şi primi prin patenta imperială din 29 septembrie 1850 un statut de autonomie provincială, dimpreună cu un regulament pentru alegerea deputaţilor în Dietă sau camera ei legislativă. Acest statut rămase în vigoare şi după sistarea Constituţiei prin decretul imperial din 31 decembrie 1851, şi reintroducerea absolutismului, întrucît punerea lui în aplicare întîrzie zece ani de zile.

3. Introducerea limbii române în şcolile din Cernăuţi şi rolul ziarului „Bucovina"

În timpul sesiunii Adunării Constituante de la Kremsir, în Bucovina se petreceau evenimente importante în spiritul libertăţii naţionale. Prin decizia consistoriului din 18 septembrie 1848 se introduce limba română ca limbă didactică pentru toate materiile de studiu de la Institutul Teologic, în locul limbilor latină, greacă şi germană de pînă atunci. Concomitent cu această hotărîre şi ca o consecinţă a ei, s-a introdus şi la Liceul latino-german din Cernăuţi limba şi literatura română ca materie de studiu. Noua catedră fu încredinţată lui *Aron Pumnul*, fost profesor de filozofie la Blaj, care jucase un rol însemnat la Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848. Urmărit de unguri, el reuşi să fugă în Bucovina ca desemnat de soartă pentru a îndeplini la Cernăuţi o înaltă misiune didactică şi culturală, începîndu-şi la 28 februarie activitatea profesorală la liceu. Tot atunci se înfiinţă la Cernăuţi o şcoală normală — *Preparandie* — românească cu misiunea de a prepara sau pregăti candidaţii pentru cariera de învăţători la şcolile moldoveneşti de sub conducerea consistoriului ortodox din Bucovina. Cursurile la Preparandie se făceau în limba română de către profesorii de la Institutul Teologic.

Pentru susţinerea revendicărilor naţionale, era nevoie şi de un organ de publicitate care să apere interesele naţionale, intelectuale şi materiale ale Bucovinei, reprezentînd dorinţele şi nevoile ei şi să fie expresia fidelă a suferinţelor ei. Acesta era programul gazetei „Bucovina", a cărei apariţie fu hotărîtă într-un sfat al familiei Hurmuzachi, la Cernauca. La 4 octombrie 1848 apăru la Cernăuţi, cu text paralel român-german, „Bucovina" (octombrie 1848 — septembrie 1850) — gazetă românească pentru politică, religie şi literatură, sub îngrijirea fraţilor Gheorghe, Alexandru şi Eudoxiu Hurmuzachi.

În articolul-program, Gheorghe Hurmuzachi dădea expresie

bucuriei generale ce domnea în Bucovina, pe ale cărei plaiuri triumful noului şi fericitorului principiu de stat a găsit un ecou atît de răsunător. „Căci, ah, Bucovina — sublinia autorul — şi ea nu mai puţin decît celelalte ale sale surori provincii, a resimţit apăsarea de fier a căzutului despotism, şi ea a sîngerat prin mii de răni, şi ea a avut un trecut întunecos şi fără mîngîiere. Din pricina depărtării sale de la Centrul Puterii Statului, necunoscută sau puţin cunoscută, uitată, părăsită, în tot felul tratată cu o mînă de maştihă, ani îndelungaţi în cătuşe ţinută de o birocraţie obraznică sau incapabilă, Bucovina a băut un pahar al durerilor mult mai amar decît celelalte provincii austriece. Cu cît mai adînc simţeam ocara noastră, cu atît suferinţele noastre erau mai mari, cu atît mai sinceră şi mai vie este bucuria noastră pentru zborul ce s-a făcut în instituţiile noastre politice, zbor a cărui importanţă este universală. Cu atîta mai mari, în sfîrşit, sînt speranţele, sînt aşteptările ce noi întemeiem pe acestea, pentru dezvoltarea intereselor noastre".

Gheorghe Hurmuzachi declara mai departe că bucovinenii se simţeau mîndri de a aparţine „unei monarhii democratice, unei Austrii libere, puternice, falnice" care respectă „deplina îndrituire a tuturor naţionalităţilor, autonomia locală precum şi întregul şi nemărginitul progres în toate ramurile activităţii omeneşti". El privea Bucovina „de sentinelă sistemului de state din centrul Europei, cea mai înaintată spre răsărit, care prin situaţia ei geografică şi prin naţionalitatea sa românească este chemată de a mijloci cunoştinţa ambelor surori Moldova şi Valahia, Austriei şi Germaniei, care au de apărat în aceste provincii interese de o extraordinară importanţă.

Aflîndu-ne la marginea Moldovei — zicea Hurmuzachi — din care Bucovina pînă la 1775 a făcut parte întregitoare şi cu care aceasta din urmă este unită prin fireştile legături ale aceleiaşi naţionalităţi, ale istoriei, ale religiei, ale năravurilor şi ale multor altor realităţi de trebi şi de familii; noi nu putem tăgădui interesul încercărilor lor de a-şi îmbunătăţi starea şi de a călca pe calea libertăţii şi a fericirii, cale care prin marile întîmplări de la martie s-a cîştigat mai norocitei Bucovine; noi nu putem opri de a trage în sfera cercetărilor noastre călcatele lor drituri şi de a face să ră-

sune glasul nefalsificatului adevăr, pe care un terorism fără pilde se pare că vroieşte între aceste asuprite ţări a-l osîndi la o vecinică tăcere".

Interesul bucovinenilor nu se mărgini însă numai la Moldova, ci el se manifestă şi faţă de conaţionalii din Transilvania. Referindu-se la ei, Gheorghe Hurmuzachi declara în articolul-program că „bucovinenii nu vor lipsi de a se ocupa şi de soarta fraţilor lor români — în număr de mai bine de 3 milioane — din Ungaria şi Transilvania, ca prin aceasta să li se dovedească toată frăţeasca împărtăşire la care prin aceleaşi naţionalitate se simţeau îndatoriţi".

Enunţurile acestea priveau, fireşte, concepţia reorganizării Austriei pe bază federalistă preconizată de Francisc Palacki şi afirmată de împăratul Francisc Iosif cu ocazia urcării sale pe tron la 2 decembrie 1848, cînd declara că patria va renaşte pe temeiul egalei îndreptăţiri a tuturor popoarelor din Austria, devenind astfel un spaţios lăcaş pentru seminţiile de limbă diferită.

Fraţii Hurmuzachi, care aveau strînse legături cu scriitorii din Moldova şi Transilvania, reuşiră să se asigure de colaborări la noul lor organ de publicitate. Gheorghe Hurmuzachi arăta în articolul-program cum „colaboraţia a multor scriitori de talent, făgăduită acestei foi, îl pune în plăcută poziţie de a împărtăşi cititorilor, pe lîngă deosebite articole de interes comun, şi noile producţii ale literaturii româneşti, întrucît acestea se vor potrivi cu scopul gazetei. Întru acest chip foaia va fi *o oglindă a activităţii intelectuale a românilor*".

Şi în adevăr, foiletonul „Bucovinei" ne prezenta o icoană fidelă a unităţii culturale româneşti din acea vreme. La gazeta din Cernăuţi colaborau reprezentanţii scrisului românesc de pretutindeni. Între colaboratorii gazetei bucovinene întîlnim pe Vasile Alecsandri, Constantin Negruzzi, Costache Conachi, Dimitrie Bolintineanu, Vasile Cîrlova, Vasile Pogor, Mihail Kogălniceanu, Andrei Şaguna, Andrei Mureşeanu, Aron Pumnul, iar dintre bucovineni, pe lîngă fraţii Hurmuzachi, pe Iraclie Porumbescu. Variat era şi materialul literar care cuprindea versuri, poezii populare, balade, povestiri şi încercări filologice şi istorice privitoare la limba şi istoria naţională.

Schimbările politice din Austria care duseră la sistarea Constituţiei şi la introducerea *neoabsolutismului*, care zăgăzuia orice manifestare liberă de gîndire şi simţire naţională, duseră în octombrie 1850 la sistarea gazetei „Bucovina", spre marea pagubă a ţării şi a scrisului românesc în genere. Dar încă înainte de apunerea sa, ziarul „Bucovina" arăta în suplimentul său la nr. 44, anul II, 1849, apărut la 4 ianuarie 1850: „În zilele trecute s-a trimis de aici o petiţiune către Ministerul Învăţăturilor Publice, în care se cere ridicarea Institutului Teologiei la rangul de facultate, înfiinţarea unei şcoale tehnice (Oberrealschule), a unui subgimnaziu la Suceava şi înfiinţarea unui consiliu de şcoală (Schulrat) pentru Bucovina, neatîrnat de cel al Galiţiei. Atît prea numeroasele subscrieri, precum şi mîngîietoarea şi lăudabila unanimitate în care se uniră toate clasele poporaţiunii, fără deosebire de religie sau naţionalitate, dau dovadă de mult simţita trebuinţă, mai ales fiindcă Bucovina pînă acum şi în această privinţă fu atît de negrijită din partea guberniului".

În numărul precedent al „Bucovinei", din 28 decembrie 1849, citim următoarea expunere asupra şcolii primare: „Ce se ţine mai încolo de şcoalele noastre ne putem făli că sînt cele mai lenevite (neglijate) din toată împărăţia Austriei, mulţumită Consistoriului catolic latin din Lemberg. La o împoporaţiune de 400 000 locuitori şi 338 ţinuturi (Ortschaften), adecă localităţi, avem abia 36 şcoale poporale, care sînt de două categorii, adecă de acelea care sînt faptice şi acelea care (ca şi racii din fabulă) sînt numai pe hîrtie. Iar ce se ţine de calitatea celor dintîi nu este nici o deosebire între ele, fiindcă toate sînt asemenea de nedeplinite (Unvollkommen). Pe cînd Bucovina s-a ridicat la titlul de «ducat» şi ţara a cerut înfiinţarea unei facultăţi de legi (pravile) — pe atunci unicul liceu se degradează la un gimnaziu; şi în loc să i se dea senat scolastic neatîrnat, şcoalele din ţara noastră de coroană nu se mai supun, ce e drept, Consistoriului catolic latin din Lemberg, de tristă aducere aminte, se supun încă inspectorului scolastic din Lemberg".

4. Constituirea Ducatului Bucovinei prin Constituţia austriacă din 4 martie 1849

Adunarea Constituantă de la Kremsir îşi încheia lucrările cu votarea noii constituţii a Austriei care fu promulgată sau mai bine zis impusă la 4 martie 1849, sub ministrul Schwarzenberg. Prin noua constituţie Bucovina, despărţită de Galiţia, fu declarată *ţară de coroană ereditară* — Kronland — cu titlul de *Ducat* — Herzogtum. Noul titlu de *duce al Bucovinei* — Herzog der Bukowina — fu cuprins alături de cel de rege al Galiţiei în marea titulatură a împăraţilor Austriei. Prin decretul imperial din 9 decembrie 1862 Ducatul Bucovinei primi o stemă proprie reprezentînd un cap de zimbru cu o stea între coarne, o imitaţie după stema Moldovei. Culorile naţionale ale noului ducat erau albastru — roşu, aşezate orizontal. Bucovina primi, deci, o organizare similară organizării celorlalte ţări de coroană austriece, cu titlul de *ducat*, cu un guvernator „preşedinte" în frunte. În privinţa administraţiei publice ea fu supusă direct guvernului central de la Viena, rămînînd numai în chestiuni judecătoreşti sub Curtea de Apel din Liov.

Separarea formală de Galiţia întîrzia însă. Guvernul din Viena, sub preşedinţia prinţului *Felix Schwarzenberg*, numi în 1849 în locul căpitanului districtual Isăcescu, trecut la pensie, pe *Eduard Bach*, fratele primului ministru, în postul de guvernator provizoriu al noului ducat; îi urmă *A. Henninger*, în timpul guvernării căruia fu sistată Constituţia din 1849 şi reintrodus absolutismul. Şi numai datorită energicei intervenţii a fruntaşilor români se putu salva autonomia Bucovinei, care era ameninţată să fie din nou alipită Galiţiei. Aceasta nu se întîmplă, dar organizarea acestei autonomii întîrzia pînă la proclamarea noii constituţii din 1861. În intervalul acesta administraţia Bucovinei era condusă de guvernatorul *Fr. Schmück*, care în 1857 făcu loc contelui *Carol-Roth-Kirsch-Panthen*; însă în 1860 acesta trebui să părăsească postul său din Bucovina. Prin decretul din 22 aprilie 1860, Bucovina fu din nou unită cu Galiţia, Iacob Mikuli fiind numit căpitan al Cercului bucovinean.

Împotriva actului de unire cu Galiţia se ridică însă întreaga populaţie a Bucovinei, înaintînd la 24 decembrie 1860 Curţii din

Viena un memoriu cunoscut sub numele de *Chemarea Bucovinei la emancipaţie* — Emanzipationsruf der Bukowina — care purta 250 de semnături din partea fruntaşilor tuturor claselor, naţionalităţilor, stărilor şi confesiunilor din Bucovina, cerînd menţinerea şi respectarea autonomiei ţării.

Chemarea la emancipaţie a fost bine primită la Viena, astfel că noua constituţie din 26 februarie 1861 menţinu dispoziţia privitoare la despărţirea Bucovinei de Galiţia şi constituirea ei într-o ţară de coroană autonomă cu titlul de Ducat. În urma aplicării noii constituţii, Mikuli fu revocat şi în locul lui se făcu numirea noului guvernator al Bucovinei în persoana lui *Venceslav Martina*. Acesta publică alegeri pentru Dietă şi pentru parlamentul din Viena.

În 2 martie 1861 studenţii bucovineni din Viena lansară şi ei un apel către alegătorii din Bucovina. În apelul electoral semnat de studenţii Ioan Gh. Sbiera, Artemie Berariu şi Leon Popescu se oglindeşte situaţia politică din Bucovina la acea vreme. Iată cîteva pasaje din acest *apel*:

„Prea onoraţi domni! Să ni cunoaştem, mai nainte, bine trecutul, ca să pricepem timpul de faţă şi să ni înţelegem, apriat, viitoriul spre carele năzuim cu toţii!

Trecutul ni-a fost fatal, furtunos, ba şaş mistuitor de interesele cele mai înalte ale omenirii; noi îl putem înfeara, prea pe nimerite, cu cuvîntul despotism sau stăpînism crîncen, adecă, foarte puţini au poroncit numai, după placul lor, şi toţi ceilalţi au trebuit să asculte obiş, căci altmintrelea urma temniţa, gloabele şi boatele la spinare. Noi am fost, pînă acum, mai mult decît minoreni, mai că am putea zice că am fost chiar robi, căci alţii ni-au purtat trebile noastre, alţii au dispus, după placul lor, asupra avuţiei şi a vieţii noastre, fără să ne întrebe şi pe noi de sfat şi de conţelegere şi fără ca ei să ni deie sama despre purtatul trebilor.

Noi am avut o ţară volnică, cu moşii minunate; acuma o aflăm inundată de străinism şi moşiile noastre strămoşeşti în mîni străine, fără ca să ştim cum de au venit ele în mîna lor.

Noi avem moşii bisericeşti, cu un fond religionariu carele trece în milioane, fără ca să ştim cum se administrează ele şi ce se face cu aceste sume colosale.

Noi plătim biruri grele, adausuri, aruncături, împrumuturi, fără ca să ni deie cineva socoteală, că cum şi spre ce scop anumit se întrebuinţează ele.

Noi facem poştărituri, cu cară şi căruţe; noi mergem la cordun; noi încortelăm cătane şi grijim pentru dînsele, fără ca să ni spună cineva pentru ce mai pică atîtea greutăţi asupra noastră.

Noi facem poduri şi lucrăm la drumuri şi tot plătim rohătcile.

Noi plătim vornicului de sat, fără ca să ni alegem chiar pe acela pe carele îl vrea tot satul. Noi facem părintelui de sat zile de lucru; dăm bani şi dascălului, şi cînd vine la botez, nuntă, înmormîntăciune, iarăşi caută să-i îndestulezi, şi cînd ai lipsă de dînşii şi s-ar cuveni să ţi-i alegi singur, atunci ţi-i impune altul cu forţa (sila)!

La cîte şi mai multe tot dăm şi dăm şi din pungă şi cu braţul, şi cînd am cere şi noi vreun bine, ca să avem cîte o şcoluţă mai bună în sat, cu nişte învăţători de treabă, sau vreo biserică mai frumuşică pe din afară şi mai împodobită înlăuntru, ca să nu ne fie ruşine de dînsa — atunci ţi se răspunde din partea stăpînilor: «Aşteaptă pînă ce ne va plăcea nouă, sau de nu, faceţi-vă singuri». Aşadar tot la punga ta pretinde.

Pe lîngă aceasta mai arunci bani săracilor şi la spitale! Şi cine dintre ai noştri se foloseşte de dînsele?

O mulţime de diregători şi judecători străini sînt în ţară, şi cînd merge un biet om năcăjit la dînşii cu vreun rugămînt, sau plînsoare, ca să-şi afle dreptatea, iată că nu te poţi înţelege cu dînşii la vorbă, căci ei nu-ţi pricep limba! Cheltuieşti de vreo trei, patru ori mai mult cu procesul decît face aceea ce vrei să cîştigi şi după vro două, trei luni, sau ani de zile, ieşi la capăt cu aceea: că ţi-ai pierdut dreptatea!

Fiecare bocîncariu străin se face domn în ţara ta, care tot porunceşte şi te suge, şi tu... trebuie să asculţi, să faci şi să taci ca mielul!

Nu vrem aici să amintim nici de gimnaziul din Suceava, nici de cele petrecute în Consistoriul episcopesc din Cernăuţi, fiindu-ne prea vii înaintea ochilor! Multe ar mai fi de vorbit aici! Însă treacă acestea de un colorit foarte moderat despre trecutul nostru! Ele să ni demustre că noi am fost ţinuţi mai mult decît minoreni, ade-

că mai ca de robi în casa şi la vatra noastră, unde am făcut toate pentru alţii, numai pentru noi nemic, că nu ni era iertat!

Vaietele noastre au ajuns la auzul împăratului şi măria sa a hotărît sărbătoreşte că vrea să ne scape de nevoile trecutului cu tot adinsul.

Spre acest scop ne-a declarat de majoreni, adecă de oameni care pot să grijească singuri de sine şi ne-a încredinţat toate trebile săteşti, orăşăneşti, ţinutureşti şi ale ţării întregi, în seama noastră, ca să le purtăm singuri spre folosul nostru şi spre binele ţării...

Viaţa aceasta nouă de a griji singuri, în conţelegere cu împăratul, pentru trebile tale şi ale patriei, se numeşte viaţă constituţională. Toţi însă cîţi locuiesc într-o ţară nu pot pe nemijlocite să steie faţă cu împăratul la acea înţelegere despre îngrijitul trebilor patriei, ci se cere ca locuitorii ţării să aleagă pe unii şi apoi aceştia vor avea să răspice toate dorinţele şi ofurile şi să poarte trebile şi grija ţării în numele celorlalţi.

Deci şi noi, bucovinenii, avem să alegem *treizeci* de bărbaţi care să vorbească şi să grijească de sporiul patriei noastre, adecă: *trei vor fi aleşi să înfăţişeze interesele preoţimii, opt acele ale boierilor, şepte ale orăşenilor, negustorilor şi industriaşilor, şi doisprezece care au să iaie sama de interesele sătenilor...*

Să ne întrebăm acuma cum să fie aceşti bărbaţi, ce fel de însuşietăţi să aibă ei, ca să ni poată fi părinţi, şi încă părinţi buni şi credincioşi? Ei să fie născuţi din moşi strămoşi bucovineni şi de legea noastră dreptcredincioasă; iubitori de patrie, religiune şi naţiune; să fie cutezători, cu bărbăţie, cu tărie de duh şi cu virtute; să fie liberali, adecă să ceară şi să pretindă, răzimiş, numai aceea ce este în binele, folosul şi sporiul patriei şi naţiunii întregi; să fie buni de gură şi ajunşi la cap; să fie cunoscători de referinţele patriei şi naţiunii şi bisericii; să fie oameni probaţi şi de faptă.

Oameni străini de altă limbă şi lege să nu alegeţi, arete-se ei cît de blînzi sau cu buneţe, căci dacă pui şerpele în sîn şi-l încălzeşti, apoi te muşcă şi te înveninează!"

Apelul studenţilor din Viena, care se adresa înainte de toate ţărănimii, a fost primit cu mare însufleţire de elevii liceului din Cernăuţi — Vasile Burlă, Vasile Bumbac, Nicolai Hurjui, Samuil

şi Dimitrie Isopescul, Gheorghe Halus, Eusebie Nedelcu şi Vasile Grigorovici — copiat în mai multe exemplare şi răspîndit prin satele judeţelor Storojineţ, Rădăuţi şi Suceava. Vasile Burlă modifică unele pasaje din apelul electoral de la Viena. El chema pe alegători la luptă contra „duşmanilor înşelători şi amăgitori", contra „veneticilor, bocîncarilor şi mişeilor care poartă crucea în sîn şi vă gogolesc cuvinte dulci de pe limbă, iar în inima lor îl au pe dracu." Siguranţa publică a confiscat apelul, ca fiind îndreptat contra liniştii naţionale şi confesionale. Elevii Vasile Burlă şi Vasile Bumbac fură eliminaţi din liceul de la Cernăuţi fiind siliţi să-şi termine studiile liceale Burlă la Beiuş şi Bumbac la Blaj.

Noua dietă a Bucovinei se întruni la 6 aprilie 1861 la Cernăuţi, alegînd preşedinte pe episcopul *Eugenie Hacman*, care prin decret imperial fu confirmat şi în funcţia de *căpitan al ţării* — Landshauptmann. După noul regulament pentru alegeri, numărul deputaţilor dietali era fixat la 29, plus episcopul Bucovinei care făcea parte din Dietă ca membru de drept sau *virilist*, şi anume: 10 mari proprietari, 7 tîrgoveţi, industriaşi şi negustori şi 12 reprezentanţi ai ţărănimii. Alegătorii erau împărţiţi în 4 categorii electorale şi anume: colegiul I al marilor proprietari ecleziastici şi mireni, colegiul al II-lea al camerei de industrie şi comerţ, colegiul al III-lea al comunelor urbane şi colegiul al IV-lea al comunelor rurale. La primele trei colegii alegerea se făcea prin vot direct, cîtă vreme la colegiul al IV- lea rural, alegerea se făcea indirect, prin *electori* — Wahlmänner. În colegiul I se alegeau 12 deputaţi şi anume 3 din partea fondului bisericesc, 6 din partea marilor proprietari români şi 4 din partea marilor proprietari armeano-poloni. Colegiul al II-lea alegea 2 deputaţi, unul german şi altul evreu. În colegiul al treilea al oraşelor Cernăuţi, Rădăuţi şi Suceava se alegeau 3 deputaţi germani, iar în colegiul al IV-lea se alegeau 12 deputaţi, dintre care 8 români şi 4 ruteni. Din cei 12 deputaţi din colegiul rural numai 4 erau ţărani, 3 erau boieri şi 5 prepoziţi de judeţ — Bezirksvorsteher.

În compoziţia aceasta a Dietei românii aveau 2+6+8, deci în total 16 deputaţi, constituind împreună cu episcopul majoritatea absolută a Dietei. La această majoritate se alipeau şi cei 4 deputaţi armeano-poloni, aşa încît majoritatea română astfel întărită

stăpînea Dieta, asigurînd *românilor hegemonia politică în Bucovina*. Această hegemonie s-a menţinut cu mici variaţiuni pînă la modificarea legii electorale din 1911, cînd acest raport de forţe fu răsturnat — avînd drept consecinţă fatală surparea hegemoniei politice româneşti în Bucovina.

În baza noului statut de organizare — Landesordnung —, puterea legislativă era încredinţată *Dietei Ţării* — Landtag — care se compunea din reprezentanţii aleşi de colegiul sau curia marilor proprietari din care făcea parte şi fondul bisericesc, a industriaşilor din comunele urbane şi a micilor proprietari ţărani din comunele rurale. Durata mandatului era de patru ani. La constituirea adunării legislative membrii Dietei alegeau un *comitet al ţării* — Landesausschuss — compus din patru membri cu un preşedinte în frunte. Preşedintele Comitetului şi al Dietei ales de adunare intra în funcţiune numai după ce primea confirmarea din partea împăratului. În provinciile mai mari, ca Galiţia, Boemia, Austria de Jos — preşedintele Dietei se numea *mareşalul ţării*, în provinciile mai mici, ca bunăoară Silezia sau Bucovina, preşedintele Dietei se numea *căpitan al ţării* — Landeshauptmann. *Comitetul Ţării* în frunte cu *căpitanul ţării* reprezentau puterea autonomă a Bucovinei. În competenţa lor intrau controlul asupra administraţiei comunale, asupra drumurilor vecinale şi comunale şi asupra învăţămîntului primar, serviciul sanitar şi întreţinerea spitalelor. Comitetul Ţării exercita controlul asupra distribuţiei sării din ocnele de la Cacica şi purta grijă pentru sporirea producţiei agricole şi îmbunătăţirea rasei animalelor. Actele acestor resorturi se votau anual de către Dietă.

Reprezentantul guvernului central de la Viena în Bucovina era guvernatorul, numit *preşedintele ţării* — Landespräsident; spre deosebire de *căpitanul ţării* — Landeshauptmann — şeful elector al administraţiei locale autonome. Supuse guvernatorului erau *administraţiile judeţene*, cu cîte un *prepozit districtual* — Bezirksvorsteher — în frunte. În competenţa lui intra administraţia şi perceperea impozitelor către stat, întreţinerea şoselelor naţionale, drumurilor împărăteşti — Kaiserstrassen — controlul asupra serviciului poştal şi telegrafic, precum şi grija pentru învăţămîntul secundar şi superior. Justiţia şi armata erau supuse direct ministerelor de resort de la Viena.

Un corespondent al ziarului „Der Wanderer" („Călătorul") din Viena descria situaţia din Bucovina la 1859 arătînd că, vorbind despre Bucovina, avea înaintea ochilor pe marii proprietari, pe membrii clerului. „Clasa tîrgoveţilor — zicea corespondentul — mai nu se cunoaşte, iar ţăranul îşi ară ogorul, mîncă mămăligă şi învîrte hora, sau cel mult înjură pe măriile lor domnii slujbaşi — beţircul — cum numeşte el mai pe scurt pe dregătorii de la pretura administrativă şi judecătorească — Bezirksvorsteher — care nu se prea bucură de mare simpatie. Acolo s-au trimis slujbaşi care nu cunosc nici ţara nici oamenii şi stăpîniţi de ideea că ei aduc adevărata cultură în Răsărit, adică de ideea de a germaniza pe locuitori, oameni îngîmfaţi, care lovesc fără consideraţie în datinile şi naţionalitatea populaţiei indigene. Gradul de cultură este foarte mic, meseriile şi industria se găsesc încă în leagăn, capitalul şi braţele de muncă sînt scumpe. Numărul şcolilor săteşti este de speriat de mic"

Primului preşedinte al Dietei şi căpitan al ţării, (E. Hacman) i-a urmat în 1863 Eudoxiu Hurmuzachi, care făcea parte din *Partidul Centralist German* din Austria, spre deosebire de fraţii săi Gheorghe şi Alexandru, care făceau politică *autonomistă* alături de nobilimea polonă, cehă şi germană. Cuvîntarea de deschidere a sesiunii Dietei el o rosti „în limba naţiei de căpetenie a ţării şi pe pămîntul acesta mai cu seamă românesc". El accentua că Bucovina „poate acum prin reprezentanţii ei să-şi apere drepturile şi interesele atît la Viena în contra puterii centrale şi reprezentaţiei generale a împărăţiei, pe cît aici în contra cîrmuirii şi diregătoriilor provinciale".

În calitatea sa de căpitan al ţării şi şef al administraţiei autonome locale, Eudoxiu Hurmuzachi s-a îngrijit ca Bucovina să-şi capete stema ei. Aceasta înfăţişa un scut împărţit de-a lungul în albastru şi roşu, pe el un cap de zimbru cu trei stele în triunghi vertical, scutul învelit într-o mantie roşie căptuşită în ermelin şi cu o coroană ducală deasupra.

Prin înaltul decret din 9 decembrie 1862 împăratul Francisc Iosif aprobă noua stemă a Ducatului Bucovinei în calitatea de *duce* — Herzog — al ţării. Cu toate că românii dispuneau de o mare majoritate în dieta provincială, limba de dezbateri era limba ger-

mană, fiind admise însă şi propuneri şi cuvîntări în limba română şi chiar şi în cea ruteană.

La interpelările deputatului român Grigore Iliuţ din 12 martie 1864 în chestiunea limbii de dezbatere în Dietă şi în serviciile publice — susţinută şi semnată de următorii 22 de deputaţi dietali şi anume: Eugenie Hacman, Teofil Bendella, Eudoxiu şi Gheorghe Hurmuzachi, Alex. Petrino, Alex. Vasilco, Gheorghe Flondor, Petrovici, Gh. Costin, Ianovici, Isăcescu, Mikuli, Iliuţ, Pitei, Popovici, Pruncul, Turecki, Rarcza, Deith, Jaworski, Fechner, Focşa — guvernatorul, contele Amadei, răspunse următoarele la 12 mai 1864: „În privinţa aceasta ţin să răspund interpelantului că guvernul imperial se străduieşte deja de timp mai îndelungat ca toţi slujbaşii publici, şi îndeosebi aceia care vin în nemijlocită atingere cu partidele, să cunoască limba ţării".

În şedinţa Dietei din 5 februarie 1866 deputatul Costin ridică o nouă interpelaţie în problema întrebuinţării limbii în serviciile publice, dar cu acelaşi rezultat negativ ca şi mai înainte.

Întîiului guvernator al Ţării Bucovinei, Martina, îi urmă în funcţiune contele *Rudolf Amadei* (1862–1865), iar acestuia contele *Francisc Myrbach v. Rheinfeld* (1865–1870). Urmară apoi guvernatorii *Felix Pino de Friedenthal* (1870–1874), *Ironim Alessani* (1874–1887), apoi Pino pentru a doua oară (1887–1890), *Anton Pace* (1891–1892), *Francis Kraus* (1892–1894), căruia îi urmă apoi contele *Leopold Goeb* — ca exponenţi ai Austriei neoabsolutiste.

Prin patenta imperială din 31 decembrie 1851, Constituţia din februarie 1849 fu abrogată, făcînd loc unui regim neoabsolutist sub conducerea primului ministru austriac *Alexander Bach*, autonomia Bucovinei rămînînd însă în vigoare. Curînd după aceea, la 18 august 1855, guvernul de la Viena semnă *concordatul* cu Papa, în virtutea căruia învăţămîntul primar trecu sub controlul clerului catolic, ale cărui dispoziţiuni fură întinse fără nici un rost asupra Bucovinei, ştirbind în unele privinţe şi suveranitatea statului. Cînd, la 1860, Consistoriul ortodox de la Cernăuţi solicită guvernului autorizaţia de a deschide pe cheltuiala Fondului bisericesc o şcoală trivială principală de trei clase la Rădăuţi, primi drept răspuns că o asemenea autorizaţie s-ar putea da conform concordatului numai pentru deschiderea unei şcoli catolice.

În epoca neoabsolutismului austriecii ocupară, sub generalul Coronini, în iulie 1854, Moldova şi Muntenia şi le ţinură sub ocupaţie militară pînă în aprilie 1857. În timpul acesta relaţiile dintre Bucovina şi Moldova deveniră mai strînse şi mai frecvente. Retragerea trupelor din Principate, fără nici un folos real pentru diplomaţia austriacă şi marea criză financiară care bîntuia în Austria, făcu să scadă mult prestigiul Austriei în afară. De această slăbiciune se folosi în vara anului 1859 regele Sardiniei pentru a năvăli în Lombardia, a bate trupele austriece la Magenta şi Solferino şi a le alunga din Lombardia. Înfrîngerea din Italia aduse cu sine prăbuşirea neoabsolutismului în Austria şi restaurarea regimului constituţional şi anume mai întîi prin *regim federalist*, încercat în *octombrie 1859* de contele *Agenor Goluchowski*, fostul guvernator al Galiţiei. Regimul federalist dădu greş şi atunci, în *februarie 1861*, Schmerling încercă un *regim centralist* susţinut de germanii din Austria, care se menţinu pînă în 1865.

Se întîmplase că numai cu puţine luni înaintea înfrîngerii austriecilor în Italia să fie proclamată la Bucureşti unirea Moldovei cu Muntenia, în ziua de 24 ianuarie 1859, un eveniment epocal în istoria românilor, care găsi un puternic răsunet în inimile românilor bucovineni.

Prin decretul imperial din 5 martie 1860 se întări Consiliul imperial cu încă 38 membri numiţi de împărat din lista de trei candidaţi propuşi de ţările de coroană, între care şi Bucovina, constituindu-se astfel aşa-numitul *Consiliu imperial întărit* — Verstärkter Reichsrat — care se întruni la Viena la 31 mai 1860. În acest consiliu Bucovina era reprezentată prin Nicolae Petrino, care în şedinţa din 21 august 1860 ceru înfiinţarea unei mitropolii româneşti în Transilvania de care să depindă cu cele canonice şi episcopia Bucovinei. El mai cerea şi convocarea congresului bisericesc la Cernăuţi, supunînd administraţia Fondului bisericesc unei aspre critici, precum se va vedea mai jos.

Ungurii refuzară să facă parte din Consiliul imperial integrat (întărit), declarînd că nu vor primi altă constituţie decît cea conferită lor în 1848, dar revocată în urma înfrîngerii lor la Şiria. Neputîndu-se ajunge pe calea aceasta la nici un rezultat, dezbaterile Consiliului imperial fură suspendate fără termen, la 28 septem-

brie 1860. Aceasta şi din motivul că învinsese la Curte curentul centralist german vis á vis de cel slav autonomist şi federativ.

Guvernul Goluchowski demisionă, făcînd loc unui guvern centralist german condus de *Anton Schmerling*, care proclamă la 26 februarie 1861 o nouă constituţie centralistă, cu respectarea autonomiilor provinciale şi cu constituirea unui parlament bicameral central compus din *Adunarea deputaţilor* — Reichsrat — şi *Casa magnaţilor*.

Prin urmare, regimul federalist căzu la începutul anului 1861 şi la 26 februarie fu promulgată noua *constituţie centralistă* a Austriei. În fruntea noului guvern centralist se găsea A. Schmerling, care convocă un nou parlament *centralist* la Viena cu reprezentanţi din toate ţările de coroană, deci şi din Ungaria, care era tratată ca o ţară de coroană austriacă. Tot atunci se făcură şi noi alegeri pentru Dieta Bucovinei, care dădură o mare majoritate centralistă. Şeful centraliştilor bucovineni, istoricul Eudoxiu Hurmuzachi, fu ales preşedinte al Dietei şi confirmat căpitan al ţării.

Românii din Transilvania şi Ungaria, precum şi cei din Bucovina se grăbiră să-şi trimită deputaţi în parlamentul central de la Viena. Numărul acestora atingea cifra de 30, constituind un club parlamentar român destul de important. Deputaţi bucovineni erau, între alţii: Petrino, Stîrcea, episcopul Eugenie Hacman.

Regimul centralist nu era însă agreat de unguri, care se abţinuseră şi de la alegeri, neînţelegînd să trimită deputaţi în parlamentul central de la Viena. Mai apoi se retraseră şi cehii, astfel că după patru ani de guvernare, guvernul Schmerling fu silit să demisioneze, în septembrie 1865, făcînd loc guvernului prezidat de *Richard Belcredi*, care introduse din nou absolutismul, sistînd Constituţia din februarie 1861.

CAPITOLUL VI

Lupta pentru naţionalitate şi sinodalitate în biserica din Bucovina

1. Nestatornicia şi terorismul chiriarhic al episcopului Eugenie Hacman şi testamentul politic al lui Doxache Hurmuzachi – 2. Situaţia politică din Bucovina în lumina expunerilor deputatului Nicolae Petrino în faţa Parlamentului de la Viena – 3. Dorinţele antinaţionale şi antisinodale impuse clerului din Bucovina de episcopul Eugenie Hacman – 4. Replica mirenilor la propunerile episcopului – 5. Regretul bucovinenilor de a nu fi fost incluşi în noua mitropolie a Transilvaniei – 6. Enciclica jignitoare a episcopului Eugenie şi replica clerului (în adunări, broşuri şi presă)

1. Nestatornicia şi terorismul chiriarhic al episcopului Eugenie Hacman şi testamentul politic al lui Doxache Hurmuzachi

În timpul regimului centralist spiritele bucovinenilor erau agitate de problema încadrării eparhiei lor în mitropolia Transilvaniei. Românii ortodocşi din Transilvania şi Ungaria luptau sub conducerea episcopului Andrei Şaguna pentru emanciparea bisericii lor de Carlovăţ şi ridicarea ei la rangul de mitropolie. Episcopia de Rădăuţi, precum se ştie, fusese smulsă din legăturile ei canonice cu mitropolia Moldovei şi supusă şi ea, sub noul nume de episcopie a Bucovinei, mitropoliei sîrbeşti de la Carlovăţ, deopotrivă cu episcopia ortodoxă de la Sibiu-Răşinari.

Trezirea ideii naţionale pe terenul politic în urma mişcărilor revoluţionare din 1848 nu putea să nu pătrundă şi în biserică. Şi aşa s-a putut întîmpla că însuşi episcopul Eugenie Hacman fusese

silit de marea adunare a clerului de la Cernăuţi să se conformeze noului spirit al timpului, introducînd limba română la Institutul Teologic şi împrospătîndu-şi compoziţia Consistoriului cu elemente naţionaliste.

În împrejurările acestea era deci firesc ca românii ortodocşi din Transilvania şi Bucovina, al căror număr se ridica la milioane de credincioşi, să revendice înfiinţarea unei mitropolii *româneşti* coordonată, şi nu subordonată mitropoliei *sîrbeşti* de la Carlovăţ. Se mai punea şi problema organizării canonice a bisericii ortodoxe sau greco-orientale, cum o numeau nemţii din Imperiul Habsburgic.

În privinţa aceasta episcopul Eugenie Hacman se pronunţase într-o scrisoare-răspuns adresată mitropolitului sîrb Rajačič din 18 iulie 1849, zicînd:

„Cu mult mai simplă, dar şi mai indispensabilă şi mai lesne de executat este deopotrivă rîvnita unire naţională bisericească a tuturor românilor locuitori în statele austriece; căci ea nu-i în contrazicere nici cu legile statului, nici cu cele bisericeşti, ba este chiar în acord cu ele. Fiecare biserică recunoscută prin lege are dreptul de a-şi administra independent afacerile sale. După legile şi observantele noastre bisericeşti comunele creştine stau cu păstorii lor sufleteşti, stau cu episcopul lor, aceştia sub un arhiepiscop (mitropolit) şi toţi mitropoliţii sub un patriarh. Ierarhia astfel gradată a bisericii permite ca atît de necesara considerare a naţionalităţilor să fie posibilă, fără ca esenţiala unitate a credinţei să sufere, fără a ne teme de o schismă în biserică, patriarhul rămînînd supremul punct de unire şi, cu sinodul său, ultima instanţă în chestii de credinţă".

În continuare, episcopul Eugenie arăta că patriarhul *unul* a rămas de veacuri, pe cînd, dimpotrivă, mitropoliţii au fost de veacuri împărţiţi după felurite popoare şi naţionalităţi. Românii din Transilvania şi Bucovina au fost rupţi din consideraţii de guvernămînt de patriarhul lor; unirea lor cu sîrbo-slavii s-a putut face numai prin lipsa de consideraţie din acea vreme pentru principiul de naţionalitate. Dacă însă independenţa naţionalităţii şi limbii este garantată chiar şi în afacerile guvernului, unde-i vorba numai de bunăstare şi dezvoltare intelectuală şi materială, independenţa

aceasta trebuie considerată cu atît mai mult într-o afacere care are drept cuprins dezvoltarea morală şi veşnica fericire, care nu se poate ajunge prin silă externă, ci numai prin înrîurirea convingătoare asupra sufletului, nu prin autoritate externă, ci prin lăuntrică încredere reciprocă, iubire şi devotament. Aşadar, lucrarea sfintei biserici nu poate înflori în adevărat, decît atunci cînd împărtăşirile convingătoare şi încrederea înnăscută deodată cu naţionalitatea nu sînt stabile prin turburare din partea elementelor străine.

Aşa fiind, el propunea ca românii din Austria să aibă un mitropolit, precum şi sîrbo-slavii să-şi aibă tot unul, ambii supuşi patriarhului din Carlovăţ. Unde sîrbo-slavii au majoritatea, ei să-şi aleagă un episcop sîrbo-slav, unde românii au majoritatea, acolo ei să aleagă un episcop român. Episcopii români şi sîrbi împreună cu un număr egal de laici ar urma să aleagă fiecare pe mitropolitul lor, iar amîndoi mitropoliţii cu un număr egal de episcopi din ambele mitropolii, împreună cu un număr egal de laici, ar alege pe *locţiitorul austriac* al patriarhului şi toate alegerile s-ar supune m.s. împăratului spre a obţine prea înalta sancţiune. Ultima compunere ar alcătui, sub preşedinţia locţiitorului patriarhului, *sinodul austriac greco-oriental.* În felul acesta s-ar ţine seama cuvenită de drepturile egale ale naţiunilor, s-ar promova binele credincioşilor, ierarhia şi-ar primi gradarea sa organică firească şi s-ar înlătura orice şansă de sciziune în sfînta biserică. Era deci, precum vedem, un plan bine chibzuit, care, dacă ar fi fost realizat, ar fi înlăturat luptele din biserica Bucovinei. Din nefericire, însuşi autorul lui, episcopul Eugenie, a fost primul care l-a abandonat.

În 1851 se ţinu la Viena o conferinţă a episcopilor ortodocşi, la care Şaguna propuse înfiinţarea unei mitropolii pentru românii ortodocşi din Austria, care să fie *coordonată* mitropoliei sîrbeşti de la Carlovăţ. Episcopul Eugenie, care participa la conferinţă, găsi cererea lui Şaguna rezonabilă şi justă şi o sprijini. Îndată însă ce la data de 31 decembrie 1851 Constituţia austriacă fu abrogată prin reîntronarea absolutismului, se produse o schimbare radicală în atitudinea episcopului Eugenie faţă de pătrunderea ideilor naţionale în biserică. Această subită schimbare la faţă învederează că Eugenie era un adversar neîmpăcat al renaşterii

naţionale şi că nu din convingere, ci de teama de a nu-şi pierde toiagul arhipăstoresc făcuse cunoscutele concesii curentului naţional în aşezămintele bisericeşti conduse de el între anii 1848–1851. Schimbarea sa la faţă se manifestă şi prin reînfiinţarea postului de *secretar* pentru expedierea lucrărilor consilierilor consistoriali, pe care la 1848 fusese silit să-l desfiinţeze, numind în acest post pe *Anton Schönbach*, un om străin de neamul şi de legea diecezanilor, care se apropiase de episcop ca Mefisto de Faust, cum observă corespondentul din Cernăuţi al ziarului „Albina".

În epoca aşa-zisului neoabsolutism austriac, episcopul Eugenie se abătu tot mai mult de la politica de afirmare a drepturilor naţionale, navigînd tot mai hotărît spre porturile oportunismului guvernamental şi depărtîndu-se tot mai mult de străduinţele şi aspiraţiile eparhioţilor săi. Guvernanţii de la Viena din epoca concordatului cu Papa nu vedeau cu ochi buni biserica ortodoxă din Bucovina şi de aceea ei căutau să pună piedici în calea dezvoltării ei naţionale, sprijinind propaganda ruteană. În urmărirea scopurilor lor oculte, ei găsiră în episcopul Eugenie un instrument maleabil şi docil, abuzînd de slăbiciunea sa de caracter şi de ambiţia lui de a ajunge cu orice preţ mitropolit. La aceste „jurstări" — Umstände — nefavorabile făcea aluzie bătrînul Doxache Hurmuzachi în testamentul său politic, pe care, pentru frumuseţea ideilor expuse în el, să ne fie îngăduit a-l reproduce în întregime.

După o viaţă laborioasă de 78 de ani, „patriarhul" de la Cernauca muri la 11 aprilie 1857. Înainte de moarte bătrînul Hurmuzachi adresă prietenilor care veneau să-l vadă emoţionante cuvinte de rămas bun, pe care „Telegraful Român" din Sibiu ni le-a păstrat în următorul cuprins:

„Prieteni şi scumpi compatrioţi, vă mulţumesc de cercetare. Eu poate nu voi mai trăi mult. Domniile voastre veţi trăi şi trebuie să trăiţi, dar nu uitaţi că aveţi trei îndatoriri mari şi sfinte, pentru care aveţi să răspundeţi înaintea lui Dumnezeu, înaintea oamenilor şi a urmaşilor voştri; aceste trei îndatoriri sînt: *patria, limba* şi *biserica*.

Românească este *ţara* aceasta în care trăim, cîştigată şi păstrată cu sîngele străbunilor noştri şi înzestrată cu drepturi româneşti care n-au putut să apună, pentru că sînt o proprietate nepieritoare a ei.

Limba română, sufletul naţionalităţii noastre, pe care ne-au păstrat-o străbunii în timpul barbariei, chiar cu răpunerea vieţii, a fost totdeauna şi este adevărata limbă a acestei ţări, nici un drept nu s-a aflat în putere ca să o desfiinţeze.

Biserica ţării noastre este biserica ortodoxă, odorul cel mai scump al sufletului nostru, care, cu toate că are drepturile cele mai frumoase, se află totuşi în împrejurările de faţă ameninţată de nişte jurstări nefavorabile şi cere ajutorul fiilor săi ca să o apere. Deci vă jur pe Dumnezeu, pe fericirea noastră, şi pe tot ce aveţi mai preţios şi mai sfînt ca să fiţi urmaşi demni de străbunii şi părinţii voştri. Ca să vă nevoiţi cu toată virtutea nu numai să apăraţi drepturile, religiunea şi limba patriei voastre, ci să le lăsaţi urmaşilor voştri într-o stare mai înfloritoare decît le-aţi primit.

Iar pentru binele şi fericirea naţiunii române să departeze Dumnezeu din mijlocul românilor sămînţa intrigii şi discordiei, spiritul de partid, egoismul, pofta de a domni cu stricăciunea binelui public şi să li se insufle spiritul onoarei, al frăţiei şi al bunei înţelegeri între sine spre atingerea înaltului scop ce le stă înainte".

2. Situaţia politică din Bucovina în lumina expunerilor deputatului Nicolae Petrino în faţa Parlamentului de la Viena

Cu promulgarea Constituţiei federaliste din octombrie 1859 se puse capăt absolutismului şi popoarele Austriei începură să respire mai liber. În patenta imperială din 5 martie 1860 vechiul senat sau consiliu consultativ al imperiului, care se compunea din personalităţi marcante alese de împărat, fu sporit sau întărit cu un număr de personalităţi proeminente din provinciile de coroană. Din Transilvania fu chemat în acest *Consiliu întărit al imperiului* — Verkstärkter Reichsrat — episcopul Andrei Şaguna, din Banat Andrei Nicedici, iar din Bucovina *Nicolae Petrino*. Noul consiliu se întruni la Viena în iunie 1860 şi continuă şedinţele pînă la 29 septembrie acelaşi an. În şedinţa de la 21 august 1860 cei

trei depuseră la biroul adunării o moţiune prin care cereau înfiinţarea unei mitropolii româneşti, care să cuprindă toate episcopiile româneşti, deci şi episcopia Bucovinei. Iar pentru ca organizarea bisericii române din Austria să fie deplină, ei mai cereau şi convocare de congrese bisericeşti pe lîngă fiecare eparhie, compuse din clerici şi mireni. În competenţa acestor congrese urma să intre şi administraţia averilor eparhiale, deci şi a fondului bisericesc din Bucovina.

Întru susţinerea acestei moţiuni, deputatul bucovinean Nicolae Petrino supuse în şedinţa Parlamentului, la 10 septembrie 1860, stările bisericii din Bucovina, precum şi administraţia fondului bisericesc, unei aspre dar juste critici, zicînd:

„Pînă la ocuparea Bucovinei de către Casa de Habsburg, biserica ortodoxă a românilor din Bucovina avusese în proprietatea sa două din trei părţi ale teritoriului ei şi totodată în Moldova mai multe moşii. Administraţia averilor bisericii fu luată de către stat din mîinile bisericii. Acea măsură a fost cu atîta mai dureroasă, cu cît este ştiut că acele averi erau administrate nu numai de cler, ci şi de mireni. După aceea unele moşii au fost vîndute fără trebuinţă urgentă; s-a promis că se va da socoteală despre sumele încasate, ceea ce nu s-a făcut însă nici pînă la 1860. Administraţia fondului este pentru noi *terra incognita*, deşi noi sîntem încă în continuu ţinuţi a plăti la aceste fundaţiuni. Pînă la 1820 administraţia a fost aşa de rea, încît nici preoţii nu puteau fi susţinuţi şi plătiţi. Atunci hotărî m.s. împăratul Francisc, la plîngerile şi rugăciunile ţării şi ale preoţimii, ca fondul să fie utilizat numai pentru biserici şi şcoli, ca să se dea socoteală şi să se dea despăgubiri pentru sumele ce s-au cheltuit pentru alte scopuri. Şi totuşi noi, pînă astăzi, nu avem nici vreo socoteală şi nici vreo despăgubire. În această stare de descompunere ni s-a pretins ca proprietarii să contribuie cu 44 de jugăre la fiecare biserică şi ca ceilalţi credincioşi să facă 2 zile de robotă. Şi deşi fondul trebuie să fie redresat acuma de mult şi să fi economisit milioane, noi, proprietarii şi credincioşii, sîntem ţinuţi a face încă în continuu aceste robote. Toate protestele Consistoriului şi toate rugările către guvern împotriva acestor sarcini au fost zadarnice — ce ne doare cu atît mai mult, că propaganda ruteană se foloseşte de această împrejurare

pentru a face pe credincioşii noştri să creadă că trecînd la confesiunea lor unită vor obţine foloase materiale".

Continuînd expunerea sa, deputatul bucovinean zicea: „Cînd Bucovina a venit la Austria, noi aveam în cea mai mare parte biserici numai de lemn; de atunci, deşi se declarase principiul ca în fiecare an să se clădească o biserică, nu s-au clădit decît 6 biserici. Cum Fondului bisericesc îi aparţin nu mai puţin de 140 comune, pot trece veacuri pînă ca toate să-şi aibă biserica lor. Se decisese ca din venituri să se facă în fiecare an cîte o biserică de piatră; în 80 de ani însă, s-au zidit numai 6 biserici de piatră. Am ajuns că mai multe biserici ruinate au fost închise prin poliţie. Comune cu cîte 7–8 000 de suflete n-au biserică. Mînăstirea de la Suceava fu restaurată cu subvenţii venite din Principatele dunărene. Pînă astăzi, la 1860, nu avem nici o catedrală; în Cernăuţi sînt două bisericuţe de lemn, într-una din ele nici nu se poate intra decît plecîndu-te.

La plîngerile noastre ni se spune că dacă voim şcoli poporale naţionale şi confesionale, este datoria comunelor să le ridice din mijloacele lor. Am ridicat deci noi şcoli, şcoli comunale, deşi sărăcăcioase, dar ministerul le-a refuzat orice ajutor din Fondul bisericesc, ceea ce este cu atîta mai nedrept, cu cît fondul aparţine şcolilor şi bisericilor noastre, pentru care a fost întemeiat.

Cu scopul de a se ridica în capitala Cernăuţi biserică catedrală, şcoli, seminarii şi reşedinţă pentru episcop, se destinase un domeniu mare, cu un venit anual de 150 000 florini: guberniul însă l-a luat în arendă numai cu 60 000 florini, apoi a înfiinţat un stabiliment de cai, o iepărie de prăsilă pentru armată. Acel stabiliment prosperează foarte bine, cîtă vreme bisericile şi şcolile româneşti se află în starea cea mai dezolată spre batjocura simţului de dreptate şi a pietăţii ctitorilor.

Nici atîta nu fu de ajuns, ci după ratificarea concordatului din 1855 se porni asupra noastră propaganda catolică din Galiţia, prin ruteni. În aceleaşi zile 14 şcoli înfiinţate din fondurile noastre bisericeşti au fost declarate şcoli catolice, încît de acum înainte toţi învăţătorii de la aceste şcoli trebuie să fie catolici. Patru sute de mii de locuitori ai ţării de religia ortodoxă, greco-orientală să nu aibă nici o şcoală, iar 60 000 de locuitori romano-catolici (germani, poloni etc.) să le aibă pe toate".

Referindu-se la propunerea deputaţilor români pentru înfiinţarea mitropoliei româneşti, deputatul Petrino demască fără cruţare atitudinea episcopului Eugenie, potrivnică încorporării episcopiei Bucovinei în noua mitropolie românească. „O lacrimă duioasă — zicea Petrino — ni se scurge din ochi, cînd ne gîndim că bunul sîmbure ce-l vom căta a fost pus într-un om care nu a putut separa personalitatea sa defectuoasă de acţiunile ce ar fi trebuit să fie călăuzite numai de cele mai curate simţăminte patriotice."

Bunul sîmbure pus în omul nestatornic şi ambiţios care era Eugenie Hacman, era declaraţia acestuia de la 18 iulie 1849 cu privire la îndreptăţirea şi necesitatea înfiinţării unei mitropolii româneşti, din care să facă parte şi episcopia Bucovinei, de care s-a amintit mai sus.

Citînd cuprinsul declaraţiei în faţa Parlamentului, deputatul Petrino demască insuficienţa de caracter şi inconsecvenţa politică şi naţională ale unui om care, văzîndu-se eclipsat de figura luminoasă a lui Andrei Şaguna în ambiţia sa maladivă de a ajunge mitropolit al românilor ortodocşi din Austria, a început să uneltească contra înfiinţării acestei mitropolii, sau cel puţin să zădărnicească încorporarea episcopiei Bucovinei în noul aşezămînt românesc.

De aceea Petrino susţinu în faţa adunării, cu mare succes, înfiinţarea mitropoliei româneşti, sprijinindu-se pe argumentele induse de Hacman în adresa sa către mitropolitul Iosef Rajačič de la Carlovăţ. Prin aceasta s-a declarat lupta pe faţă între episcopul Eugenie şi credincioşii români, luptă care cu mare înverşunare a continuat pînă la moartea îndărătnicului chiriarh.

3. Dorinţele antinaţionale şi antisinodale impuse clerului din Bucovina de episcopul Eugenie Hacman

Lupta deputaţilor români transilvăneni şi bucovineni din Parlamentul de la Viena, susţinută de Andrei Şaguna cu marea sa trecere de care se bucura la Curtea imperială, fu în cele din urmă încununată de succes. Împăratul Francisc Iosif îşi dăduse în principiu asentimentul pentru crearea unei mitropolii pe seama ro-

mânilor ortodocşi din Austria. La 27 septembrie 1860 apăru rescriptul imperial prin care toţi episcopii ortodocşi, deci şi Eugenie al Bucovinei, fură convocaţi în sinod la Carlovăţ pentru ca să chibzuiască şi să decidă asupra viitoarei organizări a bisericii ortodoxe din Austria, în conformitate cu dorinţele diecezanilor şi nevoile timpului.

Prin ordonanţa de la 30 septembrie episcopii fură invitaţi să se consulte mai întîi cu enoriaşii lor asupra reformelor ce erau a se introduce în biserică. Era firesc ca la consultările enoriaşilor ce urmau a se face să participe, pe lîngă cler, şi mirenii. Episcopul Andrei Şaguna convocă la Sibiu adunarea clerului şi a mirenilor care în cea mai bună armonie votă dorinţele credincioşilor ortodocşi din Transilvania. Ce putea fi deci mai firesc ca şi episcopul Eugenie Hacman să procedeze la fel, ascultînd deopotrivă dorinţele clerului şi ale mirenilor bucovineni. Dar, date fiind raporturile încordate dintre pastor şi păstoriţi, Eugenie se sfătui mai întîi în trei şedinţe consecutive din 17, 18 şi 19 ianuarie 1861 cu membrii aşa-numitului „Consistoriu înmulţit" la care, pe lîngă asesorii titulari T. Bendela, D. Procopovici, I. Dimitrovici, T. Blajevici şi I. Ţurcan, mai participară şi profesorii de teologie Constantin Popovici, Vasile Ianovici, I. Calinciuc şi V. Ilasievci, iar ca reprezentant al clerului – protopopul Constantin Lucescu. Hotărîrile luate fură aduse în faţa „adunării bisericeşti" convocată la Cernăuţi pe ziua de 30 ianuarie (stil vechi) 1861.

La această adunare restrînsă nu luară parte decît cei ce participaseră la şedinţele Consistoriului înmulţit, adăugîndu-li-se prepoziţii seminarului clerical, egumenii mînăstirilor cu cîte un călugăr şi cei 12 protopopi din eparhie cu cîte 2 parohi fiecare, la un loc exact 33 de participanţi; şi aceasta cu toate că profesorii de la Şcoala normală naţională, împreună cu alţi cărturari bucovineni semnau adrese către episcopi şi către ministerul de la Viena, prin care cereau să se convoace un sinod deplin compus din preoţi şi mireni. Semnatarii acestor cereri erau profesorii Ioan Drogli, Ştefan Bărbuţă, Ioan Litviniuc Loteanu, Gheorghe Constantinovici şi Nicolae Ieremievici-Dubău.

După dezbateri mai mult sau mai puţin animate, aceşti 33 de clerici votară în bloc şi semnară *Dorinţele dreptcredinciosului cler din Bucovina*, formulate de mai înainte de un comitet compus din

Constantin Popovici, Vasile Ianovici şi Constantin Lucescu, care le şi înzestraseră cu o largă expunere de motive din punct de vedere canonic şi istoric. „Dorinţele" cu expunerea de motive apărură curînd în broşură, pentru a ajunge la cunoştinţa credincioşilor spre a şi le însuşi ca directivă şi program al clerului, întocmit însă fără participarea şi consimţămîntul credincioşilor, precum am văzut.

„Dorinţele dreptcredinciosului cler bucovinean", exprimate în adunarea de la Cernăuţi la 30 ianuarie 1861, pot fi rezumate în următoarele şapte puncte esenţiale şi anume:

1. sporirea grabnică a congruei parohiale;
2. respectarea egalei îndreptăţiri între diferitele confesiuni;
3. respectarea jurisdicţiei clerului în materie de drept matrimonial;
4. desfacerea de Carlovăţ şi ridicarea episcopiei bucovinene la rangul de mitropolie;
5. numirea a doi episcopi sufragani în Bucovina;
6. crearea unui sinod eparhial al Bucovinei cu dreptul de a propune 3 candidaţi pentru scaunul mitropolitan şi cu atribuţia de a judeca pe preoţi şi mireni;
7. trecerea administraţiei fondului în seama Consistoriului episcopal şi a clerului.

În motivarea cererii pentru înfiinţarea *mitropoliei Bucovinei cu doi episcopi* sufragani, episcopul Eugenie declara — prin pana „teologilor şi canonicilor" autori ai „Dorinţelor", cum îi numea Şaguna, următoarele:

„Noi, bucovinenii, nu sîntem cu toţii români, ci o parte a confraţilor noştri religionari sunt ruteni. De-am alege între Carlovăţ şi Alba Iulia, nu ne-am putea învoi între noi. Unii s-ar trage încolo, alţii încoace; aşadar ceea ce ar conveni unora, ar fi de supărare pentru ceilalţi. Pînă acum vieţuim noi în Bucovina frăţeşte şi în concordia cea mai prietenoasă unii cu alţii; noi dorim cu toţii ca această bună învoire şi de acum înainte să fie. Pentru aceasta să fim iertaţi dacă dorim şi voim a delătura toate cele ce ar tulbura împăcarea şi concordia acestor două elemente naţionale şi ar căşuna daune pentru biserica ortodoxă din Bucovina."

Iar cît privea raporturile prezumtivului mitropolit al Bucovinei cu Carlovăţul, Eugenie cerea convocarea unui *sinod mitropolitan la Viena*, din care să facă parte şi mitropolitul sîrb alături de mitropolitul Bucovinei. În dorinţele sale clerul, recte episcopul Eugenie, îngăduia „lumenilor", adică mirenilor, numai participarea la alegerea mitropolitului, dar şi aceasta numai întrucît proprietarii mireni exercitau dreptul de patronat în satele lor. „Dorinţele" recunoşteau dreptul împăratului de a ridica pe unul dintre cei trei candidaţi propuşi de sinodul eparhial în scaunul mitropolitan de la Cernăuţi.

Ajungînd la cunoştinţa obştească, „Dorinţele" clerului bucovinean treziră mari deziluzii şi agitaţii, atît în Bucovina, cît şi în Transilvania. Primul care îşi ridică glasul contra tendinţelor antinaţionale ale acestor dorinţe fu Andrei Şaguna, care publică în 1861 la Sibiu broşura sa polemică: *Anthorizmos* sau desluşire comparativă asupra broşurii *Dorinţele dreptcredinciosului cler din Bucovina*. În broşura sa, Şaguna răspunse la acuzaţiile ce i se aduceau că mitropolia ardeleană voia cu orice preţ a impune Bucovinei „jugul unei dependenţe ierarhice" pentru a beneficia de fondul bisericesc. *Dorinţele...* mai reproşau lui Şaguna că pune cauza naţională în fruntea cauzelor bisericeşti şi este influenţat de *tendinţe protestantizante*, fiindcă biserica bucovineană trebuie să se ferească *„atît de monarhismul Romei, cît şi de democratismul protestantismului"*.

La toate acestea şi la multe alte insinuări de asemenea natură răspunse Şaguna, arătînd că el de nenumărate ori a apărat „inviolabilitatea fondului religionar al eparhiei bucovinene", că participarea mirenilor la administrarea treburilor bisericeşti constituie o necesitate inexorabilă a timpului, reproşînd fraţilor bucovineni că „arată prea mare îngrijorare ca nu cumva vreun preot să se pedepsească, căci apoi nu va avea de unde să se susţină pre sine şi pre cinci-şase copii ai săi, dar nu arată nici o îngrijorare, că ce vor fi cinci-şase sute de creştini, care au avut nenorocirea să aibă un preot răzvrătitor". El nu cruţa nici ortodoxia teologilor şi canonicilor de la Cernăuţi, care căutau în zadar dispoziţiuni canonice pe care să se poată întemeia crearea dintr-o dată a unei mitropolii bucovinene cu doi episcopi sufragani din sînul ei.

„Dorinţele" votate de adunarea de la Cernăuţi treziră energi-

ce proteste şi din partea mirenilor bucovineni, care nu se puteau împăca cu punctul de vedere al episcopului că „negoaţele acestea ar fi de o fire curat ierarhică". În lipsa unui organ de publicitate propriu, cărturarii naţionalişti dădeau curs liber nemulţumirii lor cu situaţia din Bucovina doar în ziarele de peste munţi, ca bunăoară „Concordia" de la Budapesta (?) care le răspundea, zicînd: „Vă sprijinim cu toată puterea morală; opinia tuturor românilor este pentru voi, fraţilor, şi contra păstorului vostru, cu toată clica sa; ei sînt condamnaţi de toată opinia publică, chiar şi de cea neromână; dar ce să faci, dacă sînt nesimţitori, dacă ei, în neruşinarea lor, insultă opinia publică şi seamănă cu gliganii şi crocodilii pe a căror spinare se lăţesc gloanţele cele de plumb".

4. Replica mirenilor la propunerile episcopului

Dar cu toate acestea mirenii bucovineni nu se lăsară descurajaţi. În februarie 1862, fruntaşii români, fraţii Hurmuzachi, Alexandru Vasilco, G. Flondor, Em. Stîrcea, Al. Costin, Nic. Cîrstea, T. Buchental, Ioan Costin şi alţii, cereau în apelul lor către Curtea de la Viena reforme „conform timpului", declarînd că „nici canoanele, nici timpul nu mai îngăduie vreun fel de monopol sau autocraţie" a clericilor în biserică. Eugenie, îngrozit, se adresă în aprilie 1862 primului ministru Schmerling, cerîndu-i să-l întrebe şi pe dînsul înainte de a satisface cererea laicilor care cer unirea cu Alba Iulia, cîtă vreme lui nu-i trebuie unirea „nici cu Carlovăţul, nici cu Alba Iulia şi nici chiar cu Ierusalimul". Sinoadele cu laici ar deveni „nişte turnuri babilonice", pentru că ele ar discuta şi chestiuni naţionale. De aceste sinoade s-ar abuza pentru scopuri naţionale. El susţinea că dacă dieceza ar avea să se pronunţe, ea nu s-ar pronunţa pentru unirea cu Transilvania, fiindcă bucovinenii sînt „buni austrieci şi ei o patrie mai bună nu o doresc". El era şi împotriva menţinerii legăturilor de supunere faţă de Carlovăţ, fiindcă în cazul acesta sîrbii ar avea posibilitatea să favorizeze ocuparea scaunului episcopal cu străini, arătînd că nu este în interesul bucovinenilor să aibă episcopi străini, ci interesul lor este ca „episcopii lor *să fie din ţară şi să nu fie nici exclusiv români, nici exclusiv slavi*".

În martie 1862 fruntaşii români bucovineni cerură autorizaţia guvernului de a convoca o adunare de protest la Cernăuţi. La intervenţia lui Eugenie, guvernatorul refuză să dea autorizaţia cerută. În martie, anul următor, deputaţii ridicară chestiunea în Dieta ţării, cerînd autorizaţia pentru ţinerea adunării. Autorizaţia nu putu fi obţinută însă nici pe calea aceasta. În schimb însă, episcopul căută să tărăgăneze chestiunea, formulînd, cu asentimentul guvernului, şapte întrebări privitoare la viitoarea organizare a bisericii bucovinene. Ni s-au păstrat răspunsurile din partea lui A. Dimitroviţa, I.Gh. Sbiera şi Iraclie Porumbescu apărute în 1864.

Mulţi dintre fruntaşii laici nu găsiră însă de cuviinţă să răspundă la întrebările puse de episcop de convenţă cu guvernul, ci adresară direct împăratului două memorii cuprinzătoare în care expun punctul lor de vedere în chestiunea bisericească. Memoriile apărură în 1864 la Cernăuţi sub titlul *Apel către înalta administraţie de stat în chestiunea organizării ierarhice a bisericii greco-or. din Bucovina* — Aufruf an die hohe Staatsverwaltung in der hierarchischen Organisationsfrage der gr. or. Kirche der Bukowiner — şi *Apel la unire în biserica provincială a Bucovinei în chestiunea organizaţiei ierarhice* — Einigkeitsruf in der gr.or. Provinzialkirche der Bukowina in der hierarchischen Organisationsfrage.

Tuturor acestora le răspunse episcopul Eugenie prin faimoasa sa epistolă păstrată în limba germană, editată numai la 1899 de fruntaşul ucrainean Ştefan Smal-Stocki pentru a servi ca bază la formularea pretenţiilor rutenilor pe tărîmul bisericesc. Lucrarea apăru sub titlul: *Străduinţele naţionale şi bisericeşti ale românilor din Bucovina* — Nationale und kirchliche Bestrebungen der Rumänen in der Bukowina.

În replica sa, episcopul combătea fără cruţare pretenţia laicilor de a-şi spune cuvîntul în trebile bisericeşti, precum şi încadrarea Bucovinei în mitropolia română din Transilvania. „Dacă vă gîndiţi la avantaje naţional-politice — declara ritos episcopul — atunci trebuie să vă spun că biserica cu astfel de lucruri nu are nimic comun, nici în clin, nici în mînecă, fiindcă împărăţia lui Hristos nu este de pe lumea aceasta." El apostrofa aspru pe preoţii care manifestau sentimente naţionale, declarînd că „preotul n-are nimic a face cu politica şi cu promovarea naţionalismului".

Iar cînd aflase că anumiţi preoţi asistaseră la reprezentaţiile unei trupe româneşti de teatru, el se grăbi să trimită la 15/27 martie 1864 clerului din eparhie o circulară prin care dezaproba purtarea preoţilor ce asistaseră la reprezentaţia teatrală, probozindu-i că „în loc de a da bună pildă norodului omenesc, precum şi familiilor lor, se duc nebăgători de seamă la teatru spre a se desfăta acolo cu rîsuri şi alte deşertăciuni, judecînd cum că civilizaţia şi progresurile cer cu tărie ca noi să sprijinim meşteşugurile şi naţionalitatea, măcar că prin acestea se dă din altă parte batjocurei starea noastră cea preoţească".

Nici rugămintea fruntaşilor laici, nici dorinţele enoriaşilor, nici demonstraţiile făţişe contra episcopului din biserica-catedrală şi nici spargerea ferestrelor de la reşedinţa episcopală nu putură abate pe episcopul Eugenie de la pornirea sa contra manifestărilor naţionale ale enoriaşilor săi.

La începutul lui septembrie 1864 episcopii ortodocşi fură convocaţi la Carlovăţ pentru a hotărî asupra organizării bisericii ortodoxe din Austria. Cu acea ocazie, Şaguna susţinu cu tărie despărţirea de Carlovăţ şi crearea unei mitropolii româneşti cu închiderea în ea a eparhiei bucovinene. Eugenie votă pentru înfiinţarea mitropoliei româneşti, dar fără eparhia Bucovinei. El propuse ca aceasta să fie şi ea ridicată la rangul de mitropolie, coordonată Carlovăţului şi Sibiului.

Cînd veni însă vorba să se ridice şi chestiunea bisericii bucovinene, comisarul imperial care asistă la şedinţa sinodului declară că „nu are a se slobozi la dezbaterea asupra referinţelor diecezei bucovinene". În şedinţa din 27 august/8 septembrie, Eugenie făcu o amplă expunere asupra viitoarei organizări a bisericii ortodoxe din Austria, declarînd că supremul său principiu conducător este unitatea tuturor bisericilor particulare din Austria, dar apoi *cuique suum*. Trecînd apoi la expunerea programului său, el propuse ca biserica ortodoxă din Austria să fie împărţită în:

a. biserica sîrbească;

b. biserica românească a Transilvaniei şi a Ungariei;

c. biserica bucovineană.

În fruntea bisericii sîrbeşti să stea patriarhul sîrb de la Carlovăţ, în fruntea bisericii româneşti să fie mitropolitul Transilvaniei cu sufraganii săi, iar în capul bisericii bucovinene să stea mitropolitul Bucovinei fără sufragani. În chestiuni dogmatice toate aceste trei biserici să constituie o singură biserică ortodoxă în Austria, cu patriarhul sîrb ca primat în capul ei. Primatul să convoace o dată pe un an *sinodul general* la Viena. Canoane „administrative" să se poată vota numai cu consimţămîntul tuturor.

La şedinţa sinodului să participe cu vot consultativ şi cîte 2 preoţi aleşi de episcopi. Afară de aceasta fiecare din cele trei biserici să ţină o dată pe an cîte un sinod provincial al ei. Capul bisericii bucovinene să fie ales — după vechea datină a eparhiei Bucovinei din timpul Moldovei — de reprezentanţii clerului, ai boierimii şi ai poporului şi să fie întărit în scaun de împărat, ca duce al ţării Bucovina şi hirotonit de primatele bisericii ortodoxe din Austria.

Propunerile lui Eugenie stîrniră un vifor de proteste din partea credincioşilor bucovineni. Într-un memoriu intitulat *Observări critice asupra propunerilor făcute de excelenţa sa Eugenie Hacman în şedinţa Sinodului Carlovăţean din 8 septembrie 1864*, românii dezaprobau propunerile ambiţiosului episcop, zicînd:

„Dieceza Bucovinei neagă susţinerea că cea mai mare parte din propunerile episcopului ei ar fi în conformitate cu dorinţele diecezanilor şi persistă pe lîngă afirmarea sa, că numai un sinod diecezan compus din reprezentanţii clerului şi ai mirenilor cu vot decisiv este competent de a reglementa referinţele bisericeşti din Bucovina şi că, prin urmare, orice hotărîre s-ar lua afară de această cale este ilegală şi nedreaptă. Dreptcredincioşii bucovineni îşi vor şti apăra drepturile lor bisericeşti, pe care episcopul lor vrea să le stingă chiar în adîncul bătrîneţelor sale."

Episcopul Eugenie rămase însă neclintit pe poziţia sa, sprijinit în privinţa aceasta de guvernul de la Viena, susţinînd că sinodalitatea cu principiul reprezentativ ar fi cu totul străină de spiritul bisericii ortodoxe, că laicii sînt „republicani" în biserică şi că ei nu tind decît să deschidă „porţile iadului", din care izbucnesc curentele şi furtunile primejdioase ale timpului. El susţinea că episcopii au dreptul exclusiv de a cîrmui şi păstori biserica „sub inspiraţia continuă a spiritului sfînt şi cu ajutorul preoţilor şi diaconilor". Mirenii, la rîndul lor, sînt „obligaţi" să asculte din po-

runcile episcopului, neavînd rol activ în sinoade, fiind simple „părţi, martori şi auditori".

Într-adevăr, lupta episcopului Eugenie cu enoriaşii săi continuă cu aceeaşi îndîrjire şi în anii următori, sub ochii guvernului catolic de la Viena legat cu Papa prin concordat, în paguba bisericii şi a credincioşilor bucovineni. Din disensiunile acestea nu putea să izvorască nici un bine pentru biserică, dar nici pentru satisfacerea ambiţiunii morbide şi nici pentru potolirea irascibilităţii senile a episcopului Eugenie.

5. Regretul bucovinenilor de a nu fi fost incluşi în noua mitropolie a Transilvaniei

Colaborarea armonioasă dintre clericii şi mirenii transilvăneni duse la înfiinţarea mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei, la ridicarea episcopului Andrei Şaguna la rangul de mitropolit şi la confirmarea statului pentru autonomia bisericii ortodoxe de peste munţi prin înaltul decret imperial din 24 decembrie 1864. Vestea aceasta zgudui adînc sufletul încăpăţînatului episcop bucovinean, care aştepta în zadar apariţia unui asemenea decret şi pentru sine. Întîrzierea apariţiei unui asemenea decret duse pe Eugenie la disperare, storcîndu-i doar exclamaţia: „Şaguna-Excelenţă, Şaguna-mitropolit şi Hacman-nimic". În schimb, credincioşii bucovineni participară din tot sufletul la bucuria transilvănenilor pe urma împlinirii dorinţelor lor bisericeşti.

În ianuarie 1865 „românii din Bucovina şi orăşenii capitalei Cernăuţilor" se grăbiră să trimită noului mitropolit al Transilvaniei următoarea adresă de felicitare:

„Prea sfinţite arhiepiscop şi mitropolit!

Excelenţa Ta!

Altă veste mai îmbucurătoare şi alt dar mai măreţ nu ne putea sosi nouă, dreptcredincioşilor, în ziua naşterii Mîntuitorului lumii, decît fu vestea despre denumirea prea sfinţiei excelenţei tale de arhipastor şi mitropolit al românilor ortodocşi din Ardeal şi Ungaria. O dorinţă din cele mai fierbinţi a românilor se împlini

prin actul acesta. Toate inimile dreptcredincioşilor au tresărit de bucurie şi mulţumire auzind vestea că mitropolia română este restaurată şi că excelenţa ta este capul ei.

Şi noi, românii din Bucovina, orăşenii capitalei Cernăuţilor, ne grăbim de a veni înaintea prea sfinţiei tale cu omagiile noastre de felicitare pentru că denumirea de mitropolit a căzut pe cel mai demn, pe cel mai călduros şi mai sincer apărător şi luptător pentru drepturile sfintei noastre biserici, pe acel bărbat care este menit de providenţa cerească să scape şi să mîntuiască comunitatea dreptcredincioşilor români din Austria din starea anormală în care o cufundase împrejurările cele vitrege ale timpurilor trecute şi de faţă. Nu putem, excelenţa ta, ca să nu strigăm din toată inima şi din tot sufletul nostru: să trăiască omul providenţei, să trăieşti, prea sfinţia ta, la mulţi ani şi fericiţi spre înflorirea şi mîntuirea bisericii noastre!

Mare este bucuria noastră, prea sfinţite părinte, pentru că în denumirea prea sfinţiei tale de mitropolit vedem începutul realizării dorinţelor noastre care nu tind la alta, decît ca să putem scăpa odată cu biserica noastră din Bucovina dintr-o stare de tot anormală şi plină de abuzuri, care de va dura încă mult, ne ameninţă biserica cu o ruină morală şi materială, căci aici la noi nu domnesc învăţăturile cele sfinte ale Mîntuitorului, ci numai capriciul şi interesele omeneşti.

Bucuria noastră ar fi deplină, fără durere de inimă, dacă am fi văzut figurînd în actul numirii excelenţei tale de mitropolit şi biserica noastră din Bucovina! Atunci numai am fi fost liniştiţi deplin despre viitorul ferice şi al bisericii noastre de aici! De această bucurie şi mulţumire nu ne făcurăm părtaşi şi de aceea neodihna noastră pentru viitorul bisericii din Bucovina este cu atîta mai mare, cu cît proistaşii bisericii noastre purtaţi de pofta măririi şi a strălucirii proprii, se opun din răsputeri la subordonarea bisericii noastre sub vechea mitropolie a Ardealului, restaurată prin înaltul bilet de mînă împărătesc. Ei nu prea vreau să se bage în seamă dorinţele răspicate de repetate ori ale dreptcredincioşilor din dieceza Bucovinei; şi clerul se teme, nu cutează de a-şi ridica glasul său în faţa lumii pentru că este terorizat!

Această terorizare o lăţesc chiar şi asupra mirenilor, căci în

şedinţa Consistoriului din 31 decembrie 1864, excelenţa sa episcopul nostru a propus ca să se facă profesorilor de la Şcoala naţională normală din Cernăuţi, care stă sub Consistoriu, aspră cercetare disciplinară pentru că au cutezat să-şi arate dorinţele lor, subscriind două petiţiuni, una către excelenţa sa şi alta către înaltul minister, unde se cerea ca excelenţa sa — după prea înalta deciziune din 27 septembrie 1860 şi după înaltul emis ministerial din 30 septembrie 1860 — să concheme la Cernăuţi pentru reglementarea afacerilor generale ale bisericii ortodoxe din Austria, precum în special şi spre hotărîrea puteciunii ierarhice a diecezei Bucovinei, un sinod deplin, ales pe temeiul principiului reprezentativ şi compus parte din preoţi şi parte din mireni, care să se ţină după regulile prescrise şi apoi hotărîrile ce se vor face după o deliberare coaptă să se subştearnă la locurile mai înalte spre întărire.

Vedeţi, excelenţa ta, cum se nimicesc la noi toate dorinţele şi tendinţele de a scăpa biserica din starea ei cea anormală, cum se terorizează chiar mirenii, şi apoi ce să zicem noi de preoţi? Aceştia sufăr şi tac, sperînd numai în providenţa dumnezeiască şi aşteptînd pe un mîntuitor!

Acest mîntuitor eşti prea sfinţia ta, părinte mitropolite! Înalta-ţi puteciune, marea şi cumpănitoarea-ţi înrîurinţă, zelul prea sfinţiei tale cel înfocat, neadormit şi fără margini pentru binele şi înflorirea bisericii noastre celei dreptcredincioase, toate acestea ne sînt pe atîtea chezăşii că nu ne vei părăsi, ci, îmbrăţişînd cu bunăvoinţă şi căldură cauza noastră bisericească, pentru a cărei dezlegare şi excelenţa ta te-ai luptat ani îndelungaţi, o vei sprijini şi apăra cu toată iubirea de oameni la locurile mai înalte, ca să se reglementeze în folosul comunei noastre bisericeşti, căci noi nu dorim alta, decît numai împreunarea cu mitropolia, cu biserica din Ardeal. Aceasta ne-a fost, ne este şi ne va fi obiectul dorinţelor noastre în privinţa reglementării puteciunii noastre ierarhice faţă cu celelalte două mitrpolii ce există în Austria. Noi ne rugăm, prea sfinţia ta, nu ca să iei însuţi iniţiativa, ci numai ca să ne sprijineşti cu înrîurinţa cea cunoscută a excelenţei tale, cererile noastre ce le-am adresat şi le vom adresa locurilor înalte.

Oh! Prea sfinţite părinte, sîntem convinşi cu deplinătate că

prea sfinţia ta vei binevoi a primi cu blîndeţe şi duioşie părintească omagiile noastre de felicitare, ce ţi le aduc nişte fii sufleteşti, precum sîntem asemenea convinşi că ne vei apăra cauza noastră bisericească care este o cauză comună şi de aceea, cerîndu-ţi binecuvîntarea, îţi strigăm din adîncul inimii noastre: Să trăieşti, prea sfinţite mitropolite şi al Bucovinei, la mulţi şi fericiţi ani!".

6. Enciclica jignitoare a episcopului Eugenie şi replica clerului (în adunări, broşuri şi presă)

Înfiinţarea mitropoliei Transilvaniei şi adresa omagială a bucovinenilor transmisă lui Şaguna înăspriră şi mai mult raporturile şi aşa destul de încordate dintre credincioşi şi episcopul lor. La 15 februarie 1866 Dieta ţării din Cernăuţi votă o nouă moţiune prin care se cerea guvernului să autorizeze convocarea de urgenţă a unei adunări compusă din clerici şi mireni, pentru a lua hotărîri în vederea noii organizări bisericeşti. Eugenie protestă însă contra amestecului Dietei în trebile bisericeşti şi ceru guvernului să nu autorizeze ţinerea adunării. Noul guvern *absolutist* prezidat de Belcredi, care urmase lui Schmerling în 1865, cedă stăruinţei episcopului şi refuză să dea autorizaţia cerută. Mai mult chiar, Eugenie reuşi să obţină o rezoluţie imperială, cu data de 10 decembrie 1866, prin care cererile bucovinenilor privitoare la constituţia bisericească fură definitiv respinse. El putu stoarce guvernului o asemenea rezoluţie recurgînd la cele mai detestabile mijloace de defăimare şi josnice denunţări, ca cele difuzate de ziarul „Wiener Post" — că naţionaliştii bucovineni, clerici şi mireni, ar nutri idei iredente, trimiţînd adrese omagiale principelui Carol de Hohenzollern, noul domnitor al României.

Pentru a se răzbuna faţă de preoţii naţionalişti, el trimise întregului cler bucovinean o enciclică pastorală în care supuse activitatea lor unei critici pe cît de nedrepte, pe atît de pătimaşe, zicînd:

„Mulţi preoţi s-au alunecat la patima beţiei, s-a lăţit între preoţi fumatul tutunului, şi că ei înainte de a păşi la sfîntul altar sau funcţiuni preoţeşti, nu-şi curăţesc gura şi mîinile de urmele aces-

tei întinăciuni; că preoţii neglijează slujbele bisericeşti în post şi în duminice şi sărbători; că preoţii din sfînta lor chemare fac un izvor necurat de cîştig şi jupoaie pe poporeni; că preoţii numai din lăcomie de cîştig cumpără gospodării şi iau în arendă pămînturi; că preoţii sînt dedaţi luxului şi se îmbracă în mod necuvenit; că preoţii nu predică şi nu împărtăşesc învăţătura creştină; că femeile preoţeşti se întrec prin deşertăciune şi lux preţios la nunţi, la botezuri şi alte întîmplări; că pe lîngă patimile lor cele vechi au mai adaos şi patima de a face intrigi în trebile vieţii publice, naţionale şi bisericeşti; că unii preoţi au de scop, sub firmele de naţionalitate şi biserică, a împăca ticăloasele lor patimi, precum: deşărtăciunea, ambiţiunea, lăcomia de cîştig şi de avere. În preoţime sînt agitatori, sufleri şi comedianţi, agenţi şi conlucrători ai gazetei «Albina», că agitatorii de preoţi, cărora li s-au iertat crime, nu s-au purtat ca fiul cel pierdut, ci ca Iuda Iscarioteanul; că unii din preoţi de frică, alţii din răutatea inimii şi din poftă de scandal subscriu pentru conducătorii complotului adrese de încredere; în fine, că *preoţii subscriu petiţiuni pentru încuviinţarea conferinţelor diecezane fără ştirea arhiereului*".

Clerul naţionalist, ponegrit în felul acesta neobişnuit de Eugenie, recurgea la ospitalitatea gazetelor „Albina", „Concordia" ş.a. pentru a răspunde la învinuirile care li se aduceau. În coloanele „Albinei", nr. 137 din 1867 apăru un asemenea răspuns edificator din care reţinem următoarele pasaje:

„Tot auzim pe excelenţa sa părintele episcop zicînd că ce vreau preoţii şi eparhiştii de la episcop, pentru atîtea bănaturi şi nemulţumiri cu decursul trebilor la scaunul consistorial? De ce nu se astîmpără oamenii aceştia cu *naţionalitatea* şi *sinodalitatea* lor? Arhiereul este arhiereu şi aceea ce vorbeşte el, aceea să fie. Cine nu ascultă de cuvîntul arhiereului este un potrivnic şi nu va isprăvi nimic, căci noi avem putere şi *prieteni* în Viena!...

...Dar ca să nu cugete lumea că dorinţele şi pretenţiile noastre sînt exagerate, ne simţim provocaţi a le expune încă o dată ca să judece lumea între unii şi alţii.

Una din cele ce pretinde dieceza unanim este *încorporarea principiului sinodal în toate afacerile administraţiei bisericeşti*. A face această pretenţiune cugetăm a avea tot cuvîntul, una că e bazată pe cuvîntul scris şi predat al Evangheliei şi pe praxa generală a bisericii ortodoxe, iar alta că clerul şi diecezanii sînt destul de amărîţi prin *măsurile absolutismului şi ale birocraţiei ierarhice* de pînă acuma.

Prea sfinţia sa, părintele episcop, ca unul ce este născut în secolul trecut (1793), se visează în timpurile episcopilor Dosoftei şi Daniil, pe cînd se tratau preoţii în mod barbar, de care după legile de acum înşişi criminalii sînt scutiţi şi ca unul ce făcuse cursul studiilor în *institute romano-catolice*, susţine că principiile ortodoxe referitoare la administraţia bisericească sînt asemenea cu cele ticluite de deciziunile Conciliului Tridentin. Dar nici una, nici alta nu este aşa. Clerul şi diecezanii din Bucovina, şi anume în jumătatea a doua a secolului prezent, nu sînt cei din timpul lui Dosoftei şi Daniil, ci sînt conştienţi de drepturile şi de marginile autorităţii episcopale. A striga dară şi a împroşca cu cuvinte vătămătoare chiar şi în biserică pre preoţi, care după cuvintele din liturghie sînt fraţi şi împreună servitori ai episcopului, şi a închide uşile cînd vine un preot de la ţară în cauze pastorale sau personale, a dicta suspenziuni, destituiri din diregătorii şi anulări ale actelor de aşezare a parohiilor; a se gira ca proprietar, al fondului religionar, a da dechiaraţiuni referitoare la spese extraordinare ce nu se referă la scopuri bisericeşti şi la însăşi masa averilor bisericeşti, a-şi rezerva chestiunile cele mai importante care chiar şi după regulamentul diecezan şi după ordonanţele imperiale sînt a se trata consistorialitar, spre deciziune după proprie bună plăcere, a nu ţine seama nici cît negru sub unghie de opinia publică a diecezei şi de dorinţele clerului, de a contra celor dorite de cler şi de diecezani, a lucra şi-a arăta o putere şi autoritate arhierească, care e cu totul străină spiritului Evangheliei; toate acestea şi altele asemenea ce mărturisesc despre un *absolutism eterodóx* oare nu sînt motive de a pretinde restaurarea instituţiilor sinodale, de a dori şi de a cere autonomia bisericii pe o bază sinodală întinsă?

Asemenea nesuferibile măsuri administrative, ce cad pe seama absolutismului ierarhic, sînt şi acele prin care se *alterează caracterul naţional român* al diecezei noastre bucovinene. Toată lumea ştie că Bucovina, ca una din părţile Moldovei, este o ţară românească; şi dăscălaşul cel mai slab ştie, de asemenea, că Buco-

vina nu este şi nu a fost nicicînd atîrnată de mitropolia din Liov şi nici de cea din Kiev, ci ea, ca o fiică a mitropoliei din Suceava, este o dieceză moldo-română. Monumentele istorice colosale ce le vede fiecare în tot locul şi fructele fundaţiunilor cu un areal de 51 mile pătrate, numite acum fondul religionar, din care se îndulcesc toţi, de la episcop pînă la cel din urmă orfan clerical, mărturisesc că tot ce posedă dieceza noastră nu provine de la ruşi, ci de la principii şi patrioţii pămînteni. Clerul şi poporul diecezan, cu toate că în unele comune se vorbeşte limba rusească, e conştient şi susţine că este *un* cler şi *un* popor de naţionalitatea moldo-română, care vieţuind nici nu visează de a se manifesta în public altminteri decît cu clerul şi poporul unei biserici ortodoxe de unul şi acelaşi caracter românesc sau moldovenesc. În faţa unor momente ca acestea, în contra convingerii şi voinţei clerului şi poporului diecezan, se fac, de la un timp încoace, disputaţiuni de acel fel, prin care se zguduie dieceza din ţiţînile sale naţionale române, şi în poporul de una şi aceeaşi tulpină şi convingere naţională se produce cu măiestrie o dezbinare care, mai timpuriu sau mai tîrziu, poate să aibă funeste urmări ale unei dezbinări confesionale.

Ce e drept, auzim pe părintele episcop zicînd că aceste măsuri se fac cu privire la partea din locuitori ce vorbesc ruseşte. Dar noi întrebăm pe sfinţia sa cine din cler sau diecezani s-au plîns de apăsare naţională? Unde sînt adresele sau petiţiunile pentru introducerea limbii ruseşti în Consistoriu şi la celelalte organe administrative bisericeşti? Oare nu sînt bisericile pline de cărţi — venite Dumnezeu ştie cum — din Rusia? Era oare de lipsă de a pune pe marca Şcolii reale inscripţia rusească, ca venind apostolii panslavismului şi oaspeţii din Rusia şi văzînd acea scrisoare să deducă după ea că şi asupra Bucovinei au cuvînt de a face pretenţiuni?... Dară ca să nu cădem şi noi sub judecata istoriei că am tăcut la toate cele ce se fac spre *alterarea caracterului naţional istoric al diecezei*, protestăm în faţa lumii contra unora ca acestea măsuri răpitoare de drepturi şi nu vom înceta a protesta şi a invoca ajutorul legal, crezînd că de despotia ierarhiei Hacmanizilor şi birocraţiei schönbachiene doară ne va scăpa Dumnezeu!

Mai este ceva care face să sîngereze inima multora din cler de la Nistru pînă la Dorna şi de la Coniatin pînă la Reuseni, şi aceasta este strîmbătatea ce se face prea adesea în favoarea *nepotismului*, în înţelesul cel mai strîns al cuvîntului... Şi în faţa unora ca aceste suferinţe, încă mai întreabă excelenţa sa episcopul că ce vreau preoţii şi diecezanii? Pe urma mulţimilor de vătămări şi apăsări, încă mai are prea sfinţia sa curajul de a numi răzvrătitori pe cei ce se vaietă? Mai are inima de a apăsa încă mai dureros pe cei ce caută scăpare legală? Mai are cutezanţa de a aduce în feluri de prepusuri pe acei bărbaţi din cler şi din mirenime ale căror caractere curate şi devotament patriotic sînt cunoscute în ţară? Doamne, caută din cer şi cercetează viaţa din Bucovina, pe care a plantat-o dreapta ta! Vino de şezi la judecată cu cei ce ne judecă pe noi după pofta inimii lor şi după durerile şi suspinele noastre! Nu întîrzia, ci vino degrabă şi ne mîntuieşte, că iată sîntem de ocara celor mîndri şi de îmbucătura celor nesăţioşi. În pămîntul moştenirii noastre sîntem ca nişte străini, în casele şi bisericile noastre amuţeşte limba părintească, de strigătul străinului de la miază-noapte, care venind mai deunăzi mai vîrtos ca cerşetor zice astăzi că este foarte egal îndreptăţit şi mîine-poimîine va zice că este «sama volnoi panu» în Bucovina".

„Nesăţiosul *despotism*" şi „apăsătorul terorism" al episcopului Eugenie sînt aspru biciuite şi într-un articol al „Concordiei" din 1866. Autorul articolului concretiza samavolnicia episcopului în propriile lui cuvinte: „Ja tak choczu", adică „aşa vreau", sau latineşte „sic volo, sic jubeo". Nepotism pînă la strănepoţi la aşezarea protopopilor şi a parohilor, prigoană faţă de toţi cei bănuiţi de nesupunere în zală tiranului. Toată lumea era cuprinsă de groază, cei mai mulţi din cler şi din învăţători umblau cu faţa în jos, obosiţi de nedreptăţile suferite şi cuprinşi de deznădejde. Şi întrebîndu-se care este cauza unei asemenea stări de lucruri, corespondentul răspunde: „Ura şi prigoana arhiepiscopului, care nu pregetă pînă la al zecelea neam a-şi răzbuna!"

Aluziile pe care anonimul corespondent al „Albinei" le face cu privire la „apostolii panslavismului" de dragul cărora Eugenie dispune ca pe frontispiciul Şcolii reale din Cernăuţi să se pună inscripţia şi în limba ruteană şi cu privire la „oaspeţii din Rusia", de unde veneau sumedenie de cărţi slavone pentru bisericile din Bucovina, ne întăreşte şi mai mult în credinţa că Eugenie Hacman

activa sub presiunea şi influenţa propagandei rutene nu numai din Galiţia, ci şi din Rusia şi că multe din dispoziţiunile sale erau direct dictate de şefii acestei propagande. Căci, dacă nu ar fi fost aşa, ce ar fi determinat la 1899 pe profesorul Smal-Stocki de a reedita lucrarea episcopului Eugenie Hacman, *Străduinţele naţionale şi bisericeşti ale românilor în Bucovina*?

Chiar în vremea aceea rutenii tineri înfiinţară în 1868 la Liov o asociaţie numită „Deşteptarea" — „Prosvita" — cu scopul de a organiza o propagandă mai vie în poporul de la ţară prin publicarea şi răspîndirea de scrieri populare. În 1874 guvernul austriac înfiinţă la Liceul academic din Liov o catedră de limba şi literatura ruteană pentru a lovi în limba rusă. Broşurile „Prosvitei" erau răspîndite şi în Bucovina. Guvernatorul Alessani confiscă un însemnat număr din aceste broşuri pe care le încredinţă în 1877 profesorului Vasile Repta, mitropolitul Vladimir de mai tîrziu, spre cercetare. Din raportul lui Repta aflăm că broşurile acestea fuseseră tipărite parte în Rusia, la Petersburg şi Kiev, parte în Austria, la Viena, Liov, Colomeea şi Cernăuţi. Ele tratau probleme variate de cuprins religios, moral, academic, literar, istoric, social şi politic. Broşurile de conţinut politic erau menite să deştepte conştiinţa naţională în sens panslavist şi să afirme drepturile istorice ale rutenilor şi asupra *Bucovinei*.

În broşura intitulată *Glas către norod şi îndeosebi către norodul rusesc din Bucovina*, autorul ei, un anumit *Semaka*, răzeş român renegat, se adresa proaspeţilor săi conaţionali, zicînd: „Să grijim, fraţilor iubiţi, din răsputeri, ca să ne emancipăm de această mizerie, de această robie la care am ajuns sub turci şi sub boierii noştri. Să ne străduim să ne cultivăm, să trăim în pace şi dragoste frăţească, căci noi, ruşii, sîntem cu toţii fraţi de sînge, fiii *unei* mame, a sfintei *Rusii*". „În ţara noastră ruteană — continuă Semaka — noi sîntem poporul cel mai numeros în Bucovina, noi sîntem aici stăpîni în ţara noastră, iar toţi ceilalţi, cîţi au năvălit în ţara noastră, să aibă respect de noi". Acelaşi Semaka ceruse în septembrie 1875 autorizaţia de a edita o revistă ruteană, „Lopata", cu articole în limba română, franceză, germană şi polonă, dar cererea îi fusese refuzată.

Şeful propagandei rutene în Galiţia era Mihai Dragomanov,

care umbla să constituie comitete subversive şi în Bucovina şi Rusia subcarpatică. Membrii acestor comitete umblau pe jos sub pretextul de a culege informaţii etnografice şi a aduna cîntece populare. În realitate, ei, venind în atingere cu tineretul de la sate şi cu studenţii, desfăşurau o aprigă propagandă politică. Unul dintre aceşti propagandişti mascaţi era şi *Ivan Franko*, scriitor, originar din Bucovina. Mînă în mînă cu propaganda de la sate, intelectualii ruteni erau preocupaţi cu cultivarea limbii rutene, cu alcătuirea unei gramatici a acestei limbi deosebită de cea rusească şi de crearea unei literaturi proprii, rutene. În locul ziarului „Osnova" — Ideea — care fu oprit, apăru la Liov un nou ziar, „Pravda" — Adevărul — ca organ de legătură între toţi maloruşii din Galiţia, Rusia subcarpatică şi Bucovina, precum şi din Rusia. Mai apoi, publiciştii Ivan Franko şi Mihai Pavlik se desprinseseră de rutenii tineri, organizînd o grupare radicală cu tendinţe socialiste şi anticlericale şi îndreptată contra oportuniştilor politici.

CAPITOLUL VII

Viaţa culturală în acea epocă

1. Deschiderea de noi şcoli primare şi secundare – 2. Înfiinţarea Bibliotecii Ţării – 3. Constituirea „Societăţii pentru cultura şi literatura poporului român în Bucovina" şi editarea organului de publicitate al acesteia „Foaia Societăţii" – 4. Criticile aduse „Foii Societăţii" şi apunerea ei – 5. Stagiunile teatrului românesc la Cernăuţi – 6. Aron Pumnul şi discipolii săi – 7. Originea bucovineană a familiei lui Mihai Eminescu

1. Deschiderea de noi şcoli primare şi secundare

În curs de două decenii care se strecuraseră de la 1848 încoace, învăţămîntul public din Bucovina progresă foarte încet. Totuşi, el avu de înregistrat oarecari succese.

La 14/26 septembrie 1849 apăruse în ziarul „Bucovina" următoarea *Înştiinţare de concurs*:

„1. În Siret are să fie o şcoală moldovenească normală capitală şi una pentru fete, care se pun sub supravegherea Consistoriului neunit de acolo.

2. Limba în care se vor propune învăţăturile în Şcoala normală capitală şi în cea pentru fete din Siret va fi cea moldovenească, totuşi să se ia în amăsurată consideraţie propunerea învăţăturii în limba germanică şi rutenică, pentru aceea de la învăţători să se ceară să ştie şi limbile acestea".

În 1858 Preparandia românească de la Cernăuţi fu lărgită cu încă o clasă cu o şcoală primară de aplicaţie, care era vechea şcoală moldoveană înfiinţată încă de la Grigore Ghica. Cu conducerea

preparandiei astfel lărgite fu încredinţat profesorul Ioan Drogli, care era şi autorul unui abecedar românesc.

Prin crearea Preparandiei româneşti de la Cernăuţi cu o bună şcoală de aplicaţie s-a grijit sucrescenţa necesară pentru învăţămîntul primar. Prin aplicarea concordatului, şcolile principale şi cele triviale din localităţile cu biserici catolice trecură sub conducerea arhiepiescopiei catolice din Liov.

Deputatul Petrino arăta la 1860 în Parlamentul din Viena că după încheierea concordatului, 14 şcoli ortodoxe de eparhie în Bucovina au fost declarate şcoli catolice şi că numai învăţătorii catolici puteau profesa la ele. La protestul bucovinenilor, li s-a răspuns că dacă comunele doresc să aibă şcoli naţionale şi confesionale, să şi le ridice prin mijloacele lor. Acestor şcoli însă, nici fondul, nici ministerul nu le acordă nici un ajutor, fiind lăsate să dibuiască în cea mai mare mizerie.

Sub supravegherea Consistoriului ortodox din Cernăuţi rămaseră numai puţine şcoli triviale de pe la sate. Sematismul diecezan arăta, la 1850, la o populaţie ortodoxă de 317 375 de suflete, numai 26 de şcoli triviale. După zece ani, la 1860, el arăta 34 de şcoli. În era constituţională, la 1865 numărul şcolilor sporise la 104 cu 107 învăţători şi 3 195 elevi. Buni de şcoală erau însă 45 054 copii.

Un progres se realiză şi pe tărîmul învăţămîntului secundar. În slujba acestui învăţămînt funcţiona încă din 1808 un liceu latinesc la Cernăuţi, la care îşi făcuseră studiile liceale toţi intelectualii români, clerici şi mireni. Cei mai mulţi dintre absolvenţii acestui liceu treceau la Institutul Teologic din Cernăuţi, unde se pregăteau pentru cariera preoţească. Cei doritori de a-şi continua studiile în disciplinele profane ca dreptul, medicina, ştiinţele sau literele, treceau la universităţile din Liov sau Viena. Pentru a înlesni şi acestora să-şi facă studiile în ţară, deputatul Rădăuţilor, Mihai Bodnar, cerea la 1848 ca Şcoala latinească din Cernăuţi să fie ridicată la şcoală înaltă, pentru ca şi ţăranii să-şi poată trimite copiii lor la învăţături mai înalte, trimiţîndu-i la Cernăuţi şi nu la Liov sau Viena.

Dorinţa aceasta a bucovinenilor s-a realizat ceva mai tîrziu, dar pînă atunci era nevoie să se dezvolte mai bine învăţămîntul

secundar, prin crearea de noi licee în ţară. Dar cum statul nu găsea mijloace pentru aceasta, fiind chiar nevoit să recurgă la mijloacele fondului bisericesc pentru acoperirea cheltuielilor cu războiul din Italia, guvernul consimţi totuşi ca noul liceu confesional românesc solicitat de bucovineni să se deschidă la Suceava, din mijloacele fondului bisericesc. Şi astfel apăru, la 30 iunie 1860, *înaltul decret imperial pentru înfiinţarea Liceului greco-oriental din Suceava.*

Românii însă nu se mulţumiră numai cu crearea unui liceu clasic la Suceava, ci ei cereau o şcoală secundară a lor la Cernăuţi, în capitala ţării. După îndelungate şi anevoioase pertractări, se obţinu în fine consimţămîntul guvernului de la Viena pentru crearea unui *liceu real* la Cernăuţi, unde lipsa unui asemenea aşezămînt de învăţătură care să deschidă drumul tineretului la studii tehnice mai înalte era de mult simţită. Şi astfel apăru la *22 februarie 1862* aprobarea ministerială pentru înfiinţarea *Şcolii reale* de la Cernăuţi, deocamdată cu profesori străini şi limba de predare nemţească. Românii protestară însă contra acestei măsuri, cerînd angajarea de profesori români şi limba de predare românească. Prin decretul imperial din 6 septembrie 1862 se hotărî deschiderea şcolii, dar cu profesori străini, numindu-se director H. Tausch, sprijinit de inspectorul şcolar G. Bŏzdech. În urma acestui protest profesorul *Pavel Paicu* fu silit să părăsească Bucovina şi să-şi dezvolte rodnica sa activitate didactică la Iaşi.

Dobîndirea pe seama românilor din Bucovina a două şcoli secundare ortodoxe în era concordatului, cînd învăţămîntul secundar din Austria se găsea sub îndrumarea şi controlul episcopatului catolic, trebuie privită drept una din cele mai mari izbînde ale politicii naţionale româneşti din Bucovina acelor vremuri. Guvernul de la Viena a înţeles însă să domolească foarte curînd marele entuziasm al românilor, arătîndu-le că le lipsesc manualele didactice în limba română, precum şi personalul didactic calificat. Din consideraţiunile acestea, guvernul a dispus ca pînă la împlinirea acestor lipsuri, atît la Liceul clasic de la Suceava, cît şi cel real de la Cernăuţi să se aplice manualele didactice nemţeşti şi să se numească profesori străini, şi aceasta numai în mod provizoriu, pînă la pregătirea de profesori români şi întocmirea manualelor

didactice în limba română. Cum însă condiţiunile acestea nu erau uşor de îndeplinit, provizoratul se permanentiză decenii întregi, devenind prin uz şi obicei în realitate definitiv.

În şedinţa Senatului sau Consiliului imperial întărit, de la 10 septembrie 1860, Nicolae Petrino se plîngea că la Suceava s-au trimis profesori din Moravia, care nu auziseră încă în viaţa lor sunetul limbii române. El zicea:

„Liceul din Cernăuţi a fost clădit cu bani luaţi din fondurile noastre religionare, după aceea însă a fost declarat liceu catolic cu limba de predare germană. Scopul primitiv a fost că în edificiul acela să fie aşezat seminarul greco-oriental. S-a dat locul Institutului Teologic, mai tîrziu luîndu-i-se 2 săli. Acelea au fost transformate în capele catolice. Am încercat toate mijloacele să ne înfiinţăm o şcoală reală, în capitala Bucovinei. S-au încuviinţat abia 8 000 florini din fond pentru salariile profesorilor, iar municipalitatea voia să ridice edificiul din averea sa, însă cu condiţiunea ca acea şcoală să fie interconfesională numai în acel înţeles că profesorii să fie numiţi nu numai dintre catolici, ci şi dintre indivizi de alte confesiuni religioase, şi anume profesori greco-orientali. Atunci însă, Ministerul Cultelor şi al Instrucţiei a declarat episcopului că regimul ţine absolut la principiul după care în Bucovina şcolile secundare nu pot să fie decît catolice.

Mai tîrziu ni s-a permis, din graţia majestăţii sale, să ne înfiinţăm din fondurile noastre *un gimnaziu confesional şi naţional* la Suceava; după aceea însă ministrul, în loc să lase să ne aflăm profesorii prin publicare de concurs, ne cheamă el însuşi profesori din Moravia, tot oameni care nici după nume nu cunosc limba noastră. Din toate acestea Senatul imperial poate să se convingă că noi nu ne putem folosi nici chiar de fondurile noastre pentru realizarea scopurilor pentru care sînt destinate."

Plîngerea deputatului bucovinean era pe deplin întemeiată, fiindcă numai cu puţină bunăvoinţă s-ar fi găsit candidaţi indigeni pentru posturile de la liceele nou înfiinţate, atît între absolvenţii Institutului Teologic, cît şi între candidaţii mireni la profesorat, care îşi continuau studiile în străinătate. Este de ajuns să ne gîndim la Vasile Burlă, Samson Bodnărescu, P. Paicu, Ipolit Ilasievici, Lazăr Nastasi, Gheorghe Chelariu, Ciprian Porumbescu,

Emanoil Grigoroviţă ş.a., care, negăsind posturi la liceele ortodoxe din Bucovina, trecură peste Molna în Moldova şi peste Măgura în Transilvania, pentru a dezvolta acolo o remarcabilă activitate didactică, literară şi artistică, care făcea cinste ţării lor de origine.

Vasile Burlă, născut la 1840 în satul Cireş-Opaiţ, com. Budeniţi, jud. Storojineţ, a făcut liceul la Cernăuţi, a studiat filologia în Austria, a ajuns profesor de latineşte la Liceul Naţional din Iaşi şi apoi director al acestui liceu şi chiar inspector al învăţămîntului. A publicat o carte de exerciţii latineşti şi o gramatică greacă. A colaborat la „Convorbiri Literare" şi la „Revista pentru Arheologie, Istorie şi Filologie" cu diverse studii şi polemici. A murit la Iaşi în ianuarie 1905.

Samson Bodnărescu, născut la 1840 în Gălăneşti, jud. Rădăuţi, a terminat liceul la Cernăuţi în 1865, a trecut în România. Şi-a continuat studiile în Germania, la Giessen, unde şi-a luat doctoratul în 1870. A fost numit profesor la Şcoala Normală din Iaşi, apoi director la Liceul internat din Pomîrla, o fundaţie a hatmanului Anastasie Başotă. În 1875 Burlă a candidat împreună cu Sbiera la catedra de limba română de la noua universitate din Cernăuţi. O colecţie din scrierile sale a apărut în 1884 în „Convorbiri Literare", cuprinzînd poezii lirice, epigrame şi dramele *Rienzi* (traducere) şi *Alexandru Lăpuşneanu*. El se afirmă pe terenul literar prin poemele sale: *Ce poate fi?* (1872), *Ahasveros în veacul nostru* (1884). Tragediile sale sînt: *Grigore Vodă Ghica, Rienzi* şi *Lăpuşneanu-Vodă*, din care numai cele două din urmă văzură lumina tiparului. Samson Bodnărescu muri la Pomîrla în 1902. O rudă (?) a lui Samson Bodnărescu a terminat Institutul Teologic din Cernăuţi, iar apoi, trecînd la catolicism, a devenit priorul schitului Sf. Onufrei din Liov.

Pavel Paicu, născut la 1831 prin părţile Humorului, a ajuns profesor şi apoi director la Gimnaziul Ştefan cel Mare din Iaşi.

Ipolit Ilasievici a ajuns director la Gimnaziul din Braşov, la care au funcţionat şi ceilalţi doi bucovineni: *Lazăr Nastasi* şi *Gheorghe Chelariu.*

Compozitorul *Ciprian Porumbescu*, fiul scriitorului Iraclie, a făcut studii muzicale la Viena, după absolvirea cărora a fost numit profesor de muzică la Liceul din Braşov şi diriginte al corului

bisericii Sf. Nicolae. El a murit în 1883, lăsînd în urma sa mai multe sute de diferite compoziţii muzicale: muzică de dans pentru pian şi diferite alte instrumente, quintete pentru coardă, coruri bărbăteşti, romanţe, muzică bisericească, un manual didactic de muzică şi opereta *Crai-Nou* (1882).

Emanoil Grigoroviţă (Grigorovitza), născut în 1857 la Horodnic, jud. Rădăuţi, după terminarea studiilor la Cernăuţi a trecut la Bucureşti, ca profesor de limba germană la Liceul Matei Basarab. El a publicat un dicţionar român-german, german-român, un dicţionar român-rus şi rus-român şi mai multe volume de povestiri şi nuvele cu chipuri şi graiuri din Bucovina (1900), *Povestiri din Bucovina* (1914) ş.a. El a murit la Bucureşti în 1916.

Numărul acesta de tineri studioşi din Bucovina dovedeşte îndeajuns că s-ar fi putut găsi uşor printre indigeni elemente distinse pentru ocuparea posturilor de profesori de la nou înfiinţatele licee bucovinene, dacă guvernul austriac ar fi dorit înadins să promoveze elementele româneşti şi n-ar fi trebuit să recurgă la profesori străini aduşi din Apus. Dar politica austriacă în Bucovina nu tindea la promovarea învăţăturii româneşti, ci la impunerea limbii şi culturii germane în ţara fagilor — Buchenland.

Cu greutăţile ce porneau din asemenea tendinţe germanizatoare avură de luptat şi elevii români care se înscriau la liceele germane fără să cunoască limba germană, în care se predau materiile. La 1862 luă fiinţă la Cernăuţi, din iniţiativă particulară, un pension de fete la care, pe lîngă limba română, se preda şi istoria românilor.

„Amicul Şcoalei" constata la 1863 că „de un timp încoace, multă tinerime română din Bucovina venea să frecventeze gimnaziile din Transilvania, şi mai ales Gimnaziul de la Blaj". Astfel îşi terminară studiile liceale la şcolile secundare româneşti de la Blaj, Beiuş, Năsăud şi Braşov Vasile Burlă, fraţii Ioan şi Vasile Bumbac, Sim. Florea Marian (Beiuş), Epaminonda Bucevschi (Beiuş-Blaj) ş.a. Profesorul Aron Pumnul de la Cernăuţi, transilvănean de origine, înlesnea tinerilor bucovineni înscrierea la liceele din Transilvania. La stăruinţa lui şi a Hurmuzacheştilor s-a putut obţine consimţămîntul domnitorului Cuza şi al guvernului român de la Bucureşti pentru crearea de mai multe burse de cîte

30 galbeni pe an pentru tinerii bucovineni care erau nevoiţi să-şi continue studiile la liceele româneşti din Transilvania. Prin decizia Consiliului de Miniştri din Bucureşti din 19 septembrie 1861, s-au conferit asemenea burse tinerilor bucovineni Vasile Burlă, Ioan Buliga şi Vasile Bumbac, elevi din clasa a 7-a de la Liceul din Cernăuţi, pentru a-şi termina studiile liceale la liceele româneşti din Transilvania.

Problema manualelor didactice în limba română nu se putea rezolva aşa uşor, dat fiind că manualele din România şi din Transilvania nu se puteau încadra în programul de învăţămînt austriac. La 1862 apăru *Lepturarul Românesc* al lui Pumnul, o adevărată enciclopedie a scrisului românesc a mai multe decenii, singurul manual de limba şi literatura română pentru clasele superioare ale liceelor din Bucovina. Cartea era însă greoaie şi prea puţin gustată de elevi, din cauza latinismelor şi a limbii etimologizante în care era scrisă. Pentru predarea limbii române în clasele inferioare apărură curînd manuale destul de bune, semnate de Ioan Bumbac, Eusebie Popovici, Gherasim Buliga ş.a.

În timpul arhipăstoriei lui Eugenie Hacman, scrisul românesc se făcea cu caractere chirilice. Încercările de a le înlocui cu caractere latine se făcuseră de mult, dar fără rezultat. La 1852 episcopul respingea un raport scris cu litere latine, cu motivarea că el n-a dat încă „posvolenia" de a schimba samavolnic literele scrisului chirilic cu caractere latine, care nu fac decît să îngreuneze citirea! Cu altă ocazie Eugenie califica drept „tearfă" o scrisoare cu caractere latine împrumutate de la transilvăneni, care se pretind cei mai învăţaţi, „nu pentru alta, ci numai pentru aceea, că au stricat limba moldovenilor şi valahilor, schimonosind-o după placul lor".

Încă la 1871, el punea pe cererea scrisă cu litere latine a unui preot următoarea apostilă: „Să caute dascălul, că va afla pentru păstorul de suflete un circular care spune că nu cu litere ale bisericii Apusului, ci cu cele ale Răsăritului se cuvine a scrie". Pînă la moarte nu s-a putut scoate din capul încăpăţînatului moşneag că literele „papistaşe", „daco-romane", cum le numea el, nu sînt deloc pierzătoare de suflet.

2. Înfiinţarea Bibliotecii Ţării

Progresul învăţăturii româneşti suferea foarte mult din cauza lipsei unei biblioteci în care să se găsească şi cărţi româneşti, pe lîngă cele germane. Institutul Teologic îşi înjghebase o modestă bibliotecă de specialitate pentru nevoile studiilor teologice. De asemenea, luase fiinţă şi pe lîngă Liceul din Cernăuţi o bibliotecă didactică cu ediţiile autorilor antici şi cu diferite cărţi germane. Elevii români de la acest liceu îşi înjghebaseră, sub conducerea profesorului Pumnul, o bibliotecă proprie, studenţească, pe care o înzestrau cu cărţi şi reviste româneşti. Neputîndu-şi procura publicaţiile mai însemnate, elevii trăgeau copii după ele pentru biblioteca lor. Această nobilă străduinţă a tinerimii şcolare bucovinene găsi încurajare şi la guvernul român, care, prin jurnalul Consiliului de Miniştri din 9 septembrie 1861 făcea apel către autori şi tipografii să doneze cărţi şi publicaţii şcolilor şi bibliotecilor române din Bucovina.

Nu exista în toată Bucovina o bibliotecă publică, de care se simţea aşa de mare nevoie. Pentru crearea unei asemenea *biblioteci a ţării* dărui la 1850 marele proprietar Mihai Zotta 1 000 florini care să servească drept fond pentru înfiinţarea Bibliotecii Ţării. Pilda dată de Zotta găsi curînd imitatori între proprietarii români. Astfel se grăbiră a adăuga obolul lor şi boierii Logotheti, Iordachi Vasilco, Petrino, Petrovici, Costin, Ion Cîrstea, Ion Mustazza, fraţii Popovici, Em. Stîrcea ş.a. la sporirea fondului bibliotecii, care după părerea lor avea menirea să ţină treaz interesul pentru cultura superioară. Femeile române îmbrăţişară şi ele cu căldură ideea fondării unei biblioteci, vărsînd sume frumoase din colectele lor la fondul bibliotecii.

La 5/17 iunie 1851 comitetul de iniţiativă din care făceau parte Doxache Hurmuzachi, Alexandru Costin, Carol Mikuli ş.a. lansă o *Prochemare spre daruri pentru Biblioteca Ţării Bucovinei.* Din cuprinsul „prochemării" — Aufruf — aflăm că se adunase deja un fond pentru înfiinţarea acestei biblioteci, care să rămînă proprietatea ţării şi care să fie accesibilă fiecărui cititor. Compozitorul Carol Mikuli contribui la fondul bibliotecii cu 1 000 florini, sumă rezultată din venitul unui concert dat în acest scop. La apelul co-

mitetului răspunseră membrii clerului, precum şi toate comunele urbane şi rurale din Bucovina. Nicolae Cantacuzino Paşcanu, şeful guvernului princiar din Iaşi, care sosise în 1851 la Cernăuţi întru întîmpinarea împăratului Francisc Iosif, dărui 50 galbeni pentru bibliotecă. Principele Mihai Sturdza trimise 2 000 florini pentru fondul bibliotecii; ofrande incurseră şi din partea marelui vornic Const. Sturdza-Bîrlădeanul, iar fraţii Scarlat şi Constantin Vîrnav dăruiră o parte din imobilul lor din Cernăuţi pentru aşezarea bibliotecii. Mihail Kogălniceanu dedică *Bibliotecii naţionale din Bucovina* un exemplar din *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ce apăruse de curînd. Eudoxiu Hurmuzachi fiul umplu rafturile noii biblioteci cu cărţi obţinute de el de la editurile din Viena.

La 29 septembrie 1852 se făcu inaugurarea bibliotecii cu tot fastul cuvenit. La 1861 biblioteca trecu sub autoritatea Comitetului ţării, devenind o instituţie a ţării Bucovina. În 1875 Comitetul ţării trecu biblioteca asupra nou createi universităţi din Cernăuţi. Cu conducerea noii biblioteci fu încredinţat mai apoi profesorul de teologie Eusebiu Popovici, care la 1868 primi din partea lui Cezar Cătănescu, directorul Bibliotecii Centrale din Iaşi, invitaţia de a face schimb de cărţi şi de informaţii. „Înaltul guvern — scria Cătănescu — inspirat de interes adevărat naţional, acela de a înavuţi această bibliotecă cu toate cărţile ce au apărut în limba română, a autorizat pe subsemnatul, acordîndu-i şi creditele necesare, de a intra în corespondenţă cu bibliotecile existente din toate ţările române, pentru a efectua preschimbări sau cumpărări de cărţi române care nu se află în Biblioteca Centrală din Iaşi. Convins că d-voastră veţi binevoi a primi cu interes ocaziunea de a servi o chestiune aşa de importantă pentru români, subsemnatul are onoarea de a trimite pentru biblioteca ce dirijaţi trei exemplare din catalogul Bibliotecii Centrale din Iaşi, rugîndu-vă să binevoiţi a onora şi d-voastră această bibliotecă cu catalogul Bibliotecii bucovinene. Prin mijlocul acesta sperăm a putea afla şi procura mai uşor cărţile române ce ne lipsesc, realizînd şi posibilitatea de existenţă mutuală între ambele stabilimente de aceeaşi natură. Totodată vă rugăm pe d-voastră a ne încunoştiinţa dacă din exemplarele de rezervă puteţi vinde sau schimba pentru alte opuri de care s-ar interesa biblioteca d-voastră şi pe care le veţi

putea scoate în rezerva însemnată în fiecare op din catalogul ce vă trimit. Biblioteca Centrală din Iaşi salută pe sora sa din Bucovina, rămînîndu-ne personalmente a vă asigura, domnule bibliotecar şi colega, de stima prea deosebită ce vă conserv".

În aprilie 1861 comitetul bibliotecii trecu biblioteca cu tot inventarul ei de cărţi în seama Comitetului executiv al Dietei ţării. Directorul bibliotecii deveni un slujbaş al ţării, iar întreţinerea ei trecu în bugetul administraţiei autonome a Ţării Bucovina. În februarie 1870 postul de custode al bibliotecii fu încredinţat lui Ioan Gh. Sbiera, care părăsi postul de profesor provizoriu la Liceul din Cernăuţi.

În 1863 se înfiinţă *Muzeul provincial al Bucovinei* — Bukowiner Landesmuseum — cu o sucursală la Siret.

În legătură cu înfiinţarea Bibliotecii ţării stătea şi stăruinţa cărturarilor bucovineni pentru întemeierea unei *tipografii româneşti*. Nedispunînd însă de mijloace materiale proprii pentru acest scop, ei făcură apel la mijloacele fondului bisericesc. În 1853 stareţul mînăstirii Putna, Artemon Bostnic, ceru autorizaţia pentru instalarea unei tipografii servite de călugări în încăperile mînăstirii. Zelosul stareţ repetă cererea şi în anii următori, 1854, 1855 şi 1856, pentru ca la 1857 să primească răspunsul negativ din partea guvernului. O cerere analogă fu înaintată prin Consistoriu guvernului şi din partea egumenului de la Dragomirna, care arăta cum călugării sînt gata să deprindă ei înşişi meşteşugul culesului şi al legătoriei de cărţi, dar şi cererea lor fu respinsă, nefiind probabil susţinută din partea episcopului Eugenie, pentru care „meşteşugurile tipografice", dacă erau încă şi inspirate de „naţionalism", nu erau decît uneltiri primejdioase ale satanei.

3. Constituirea „Societăţii pentru cultura şi literatura poporului român în Bucovina" şi editarea organului de publicitate al acesteia „Foaia Societăţii"

Luptele şi frămîntările cărturarilor români pe tărîmul bisericesc şi şcolar, precum şi descătuşarea mişcării lor politice şi naţionale prin reînvierea vieţii constituţionale din Austria, determină

pe intelectuali să se desfacă din cîrdăşia lor cu *cazinoul* evreo-german din Cernăuţi şi să-şi înjghebeze un loc propriu de întîlnire, conversaţie şi schimb de idei în aşa-numita: *Reuniune românească de lectură.*

Ideea înfiinţării Reuniunii porni de la un grup de tineri, intelectuali români ca Nicolae Vasilco, Leon Popescu, Orest Reni-Herşeni, Leon Ciupercovici, în frunte cu Ioan Gh. Sbiera, care elaboră statutul. Obţinîndu-se aprobarea guvernului, Reuniunea luă fiinţă la 19 aprilie 1862, alegînd preşedinte pe Alexandru Hurmuzachi, care făcu formele legale pentru recunoaşterea Reuniunii ca persoană morală şi pentru funcţionarea ei legală. Actele acestea fură dresate în româneşte ca un prim început de corespondenţă oficială în limba română cu organele puterii de stat. La 19 aprilie 1862 apăru *Înştiinţarea despre deschiderea Reuniunii Române*, o zi pe care Alecu Hurmuzachi o considera ca cea mai vie şi mai „fericitoare" din viaţa Bucovinei după atîta timpuri de restrişte.

„Reuniunea pe care o inaugurăm astăzi — zicea Alecu Hurmuzachi — este cea mai vie şi mai fericitoare şi binecuvîntată mărturie că am simţit adînc această trebuinţă, că ne-am pătruns de necesitatea de a ne deştepta din amorţirea în care am căzut un timp prea îndelungat şi a începe o viaţă nouă, mai că aş zice o viaţă vie, adică nu lîncedă, vegetativă, pasivă şi deşartă ca pîn-acum, ci deşteaptă, cugetătoare, îndreptată spre un scop măreţ şi serios, cu un cuvînt, o viaţă morală şi de cultură. Iată care este în general scopul acestei Reuniuni, scop nobil şi binecuvîntat, scop de cultură şi de propăşire intelectuală, scop de pace şi de înfrăţire.

În special şi precizat, după cum e lămurit mai de aproape în statut, scopul Reuniunii este de a da inteligenţei naţionale din patrie posibilitatea de a cunoaşte produsele literaturii române din toate ramurile, de a lege (citi) şi studia foile şi cărţile acesteia, de a fi prin urmare un mijloc de întîlnire pentru toţi compatrioţii doritori de a urmări propăşirea culturii naţionale, toate mişcările şi manifestările geniului român şi a-şi lămuri prin conversaţiune şi dezbatere ideile, de a se consulta frăţeşte despre toate obiectele ce se ţin de ramul artelor, ştiinţelor şi literaturii."

Din comitet făceau parte, pe lîngă iniţiatori, Aron Pumnul, Ioan Gh. Sbiera, Mihai Zotta, Ion Calenciuc şi Alexandru Costin.

Înştiinţarea despre deschiderea Reuniunii cernăuţene fu primită cu mare însufleţire de intelectualii şi scriitorii români de dincolo de Molna, de unde începură să incurgă ziare, reviste şi cărţi româneşti, care puneau pe bucovineni la curent cu întîmplările din România, redresîndu-le mentalitatea ce se formase prin lectura publicaţiilor germane pe care le citeau pînă atunci în cazinoul german.

Însufleţirea aceasta struni lira lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, făcînd-o să-i inspire oda *Deşteptul mîndrei Bucovine*, la deschiderea *Reuniunii române de lectură* la Cernăuţi, zicînd:

„Sîngele-n văpaie îmi săltase în vine,
Auzind deodată mult doritul cînt!
Cunoscui şi al dulcei noastre Bucovine
Ici-colea pe-n strofa cîte un cuvînt.
Dragă surioară! Iată-te trezită,
Somnu-i chipul morţii; moartă te-am crezut!
Azi mi se reîntoarce în fine o iubită,
Ce-o jeleam cu lacrămi c-o am fi pierdut!
Fală vouă, celor ce-aţi strigat mai tare!
Fală vouă, fală, Hurmuzachi fraţi!
Numenile voastre p-a ţerii altare
Vor păstra spre pildă vecii departaţi.
Salutare ţie, Pumnule cărunte,
Inimă română, para cu izvor!
Uită-te cum cerul, în cîteva minute,
Împlineşte acuma învechitu-ţi dor.
Zotta, Sbiera, Rene, Calenciuc, Costine,
Tinerii, bătrînii, vă urez pe toţi,
Cînte-vă în tot unghiul, cînte-vă cu mine,
Ai bunicei Rome-mprăştiaţi nepoţi!"

Reuniunea întrunea regulat pe membrii ei în jurul mesei pline de gazete şi cărţi româneşti. Membrii se întîlneau cu drag, începură să se apropie mai bine unii de alţii şi să se cunoască şi nu era şedinţă sau întîlnire de la care să nu se întoarcă acasă reconfortaţi şi edificaţi sufleteşte. Curînd însă se putu constata că statutele

Reuniunii erau prea strîmte pentru a cuprinde toate problemele naţionale care cereau să fie discutate, studiate şi soluţionate. Se simţea nevoia de o asociaţie mai largă, care să cuprindă pe toţi cărturarii bucovineni şi să îmbrăţişeze toate manifestările naţionale. De aceea, pentru a putea răspunde acestei cerinţe, membrii Reuniunii, întruniţi în mai 1863 în adunare generală, votară să dezvolte Reuniunea într-o adevărată *Societate pentru cultura şi literatura română în Bucovina.*

După un an de intervenţii şi stăruinţe pe lîngă guvern, pentru aprobarea noului statut, noua societate lua fiinţă legală prin decretul imperial din 6 mai 1864. Schimbarea s-a făcut fiindcă „cercul activităţii Reuniunii era restrîns şi mărginit". Noua societate avea drept scop „lăţirea culturii naţionale, întărirea, sprijnirea şi dezvoltarea ei în toate ramurile ştiinţei". Ea urmărea să „concentreze puterile spirituale spre a sprijini, dezvolta şi lăţi dragostea pentru cultura naţională în toate ramurile ştiinţei prin studii, prin elaborarea şi adarea de opuri şi trataturi ştiinţiale, prin premii şi stipendii pentru diferitele specialităţi de ştiinţă, artă şi alte asemenea, precum şi de a fi un mijloc de înlesnire a studiilor şi un centru de adunare pentru acei bărbaţi, care vrau să urmărească neîntrerupt dezvoltarea literaturii române".

Era un program larg şi cuprinzător, croit după statutele asociaţiilor similare din Sibiu, Arad şi Sighetul Marmaţiei, unde numai cu doi ani mai înainte luaseră fiinţă asemenea societăţii culturale româneşti pentru nevoile fraţilor de acolo. Primul preşedinte a fost Gheorghe Hurmuzachi, înţelegînd să reia şi să continue mişcarea naţională de la 1848, întreruptă în timpul absolutismului. Şedinţa festivă de inaugurare a noii societăţi avu loc la Cernăuţi în ziua de 11/23 ianuarie 1865.

„Ziua de astăzi, — zicea preşedintele Gh. Hurmuzachi — care este menită a organiza şi da curs liber lucrărilor Societăţii, va rămîne pentru ţara noastră pururea neuitată, ea va face epocă în istoria dezvoltării limbii, literaturii şi culturii româneşti în Bucovina, în istoria simţămîntului nostru naţional". În aceeaşi şedinţă au fost proclamaţi membri de onoare ai Societăţii: Doxache Hurmuzachi, Constantin Hurmuzachi şi Eugenie Hacman dintre bucovineni, Vasile Alecsandri şi Dimitrie Bolintineanu din România, iar din Transilvania — Andrei Şaguna, Alexandru Sterca-

Şuluţiu, Timotei Cipariu, G. Bariţiu, August Treboniu Laurian, Al. Papiu Ilarian şi Aron Pumnul.

După părerea primului ei preşedinte, Gheorghe Hurmuzachi, noua societate avea misiunea de a aprinde flacăra culturii româneşti pînă în cele mai întunecate colţuri ale Bucovinei. Pentru aceasta era însă necesar ca toţi cărturarii români din ţară să se grupeze sub noul steag pentru a se întări în credinţa lor naţională şi a se înţelege asupra mijloacelor celor mai nimerite pentru dezvoltarea unei propagande naţionale şi culturale cît mai vii şi mai eficace. Şi într-adevăr, găsim între primii membri ai Societăţii cărturari din toate ţinuturile Bucovinei, chiar şi din părţile de la Cozmeni, Zastavna, Vijniţa şi Putila, unde graiul românesc începuse să amuţească. Societatea avea în vedere mobilizarea tuturor forţelor spirituale ale neamului românesc din Bucovina întreagă, devenind un suprem for de îndrumare culturală. Numai în epoca ei de decadenţă Societatea deveni pagoda unui restrîns trib de pseudointelectuali cernăuţeni, al căror orizont intelectual nu trecea de poarta palatului naţional din Piaţa Unirii. După concepţia lui Gheorghe Hurmuzachi, datoria Societăţii era să împiedice ca românii bucovineni să rămînă „o mulţime lipsită de conştiinţa individualităţii lor, o materie crudă, lipsită de suflet, dispreţuită de unii, frămîntată şi folosită de alţii... Prin şcoală şi asociaţie să avem reprezentanţii noştri prin toate breslele şi stările, aceasta este o datorie naţională".

Dar o adevărată propagandă naţională şi culturală totodată nu se putea face cu succes fără un organ de publicitate. De la apunerea ziarului „Bucovina", în 1851, trecuseră 15 ani fără ca românii bucovineni să fi avut ziarul lor. Nemulţumirile şi suferinţele lor izbucneau din cînd în cînd prin corespondenţe pe care le trimiteau la „Albina", „Concordia", „Amicul Şcoalei", „Observatorul", „Gura Satului" şi „Telegraful Român" din Sibiu ş.a. Corespondenţele din Bucovina trimise la aceste ziare poartă semnături cunoscute ca Iraclie Porumbescu, Aron Pumnul, Vasile Bumbac, Isidor Procopeanu, Artemie Berariu, Nestor Vorobchievici ş.a.

Redacţia „Telegrafului" sătulă probabil de rapoartele corespondenţilor ei din Bucovina, le recomandă într-o vreme să cola-

boreze mai bine la ziarul german „Bukowina" din Cernăuţi, care apărea zilnic şi aducea şi articole în limba română, şi aceasta „cel puţin pînă cînd se va împlini dorinţa tuturora de a se edita în Bucovina un jurnal românesc". Sfatul acesta a stîrnit mare indignare în rîndurile cărturarilor bucovineni, determinînd pe unul dintre ei să replice „Telegrafului" în coloanele „Concordiei", arătînd cum conştiinţa lor naţională nu-i iartă de a colabora la o gazetă germană care nu reprezintă şi nici n-a reprezentat cîndva vreun interes naţional românesc şi care este aservită numai politicii guvernului şi poate că nici nu-i este îngăduit a face loc plîngerilor româneşti, în coloanele sale. El susţinea că românii şi-ar da un certificat de pauperitate spirituală colaborînd la un jurnal care drept dovadă pentru progresul literaturii române publică nişte versuri şi scrieri ale unor tineri neisprăviţi, făcînd prin aceasta de rîs pe cărturarii români. Corespondentul „Concordiei" arăta că bucovinenii dispun de un număr destul de mare de intelectuali ca mari proprietari, preoţi, învăţători, impiegaţi la stat şi la comune, care ar putea avea organul lor de publicitate. Şi aceasta cu atît mai mult cu cît ei la 1848 au avut jurnalul lor.

Părerea corespondentului era împărtăşită de întreaga cărturărime bucovineană care alese chiar un comitet pentru editarea unui ziar, a cărui redacţie urma să fie încredinţată lui Veniamin Iliuţ, sau lui Samuil Morariu-Andrievici. În vara anului 1864 se hotărîse chiar ca noul organ de publicitate să poarte numele *Steaua Bucovinei*, reprezentînd cu deplină libertate legală toate interesele bisericeşti, politice, naţionale, sociale, comerciale şi economice ale Bucovinei.

Dar hotărîrile acestea n-au putut fi aduse la îndeplinire fiindcă regimul constituţional din Austria începe să se clatine, astfel că la 20 septembrie 1865 contele *Belcredi* reintroduse absolutismul, sistînd Constituţia din februarie 1861. Schimbarea de regim de la Viena puse capăt oricărei manifestări politice şi naţionale şi îndeosebi libertăţii de presă. În asemenea condiţiuni „Steaua Bucovinei" nu mai apăru. Dar cu toate acestea bucovinenii nu abandonară ideea unui organ de publicitate, fie pur cultural, fără reflexiuni de ordin politic.

Astfel apăru la 1 martie 1865, la Cernăuţi, lunar, *Foaia Societăţii pentru cultura şi literatura română în Bucovina* (1865–1869) — ca „organ de expresie a lucrărilor, stăruinţelor şi cugetărilor" Societăţii pentru cultură cu caracter literar. „Foaia" îşi propunea „de a conlucra la reînvierea noastră intelectuală, de a întruni inteligenţele din ţară şi de peste marginile ei spre a înlesni pe deosebitele căi ale literaturii împlinirea scopului Societăţii". În cuvîntul către cititori, Gheorghe Hurmuzachi arăta că „nici bărbaţii Bucovinei n-au rămas nepăsători la prochemarea geniului luminii, de mulţi ani ei conlucrează la osăbite scopuri de cultură, de mulţi ani stăruiesc la înlăturarea piedicilor contrarii. În fine, împreunîndu-ne un număr îndestulător de bărbaţi zeloşi şi înzestraţi cu ştiinţe, am dat viaţă în anii din urmă *Reuniunii române de lectură*, care dezvoltîndu-se acum s-a transformat în *Societatea pentru cultura şi literatura română*. Scopul acesta este de a concentra puterile spirituale din patria noastră spre a sprijini, a dezvolta şi a lăţi amoarea limbii, cunoştinţa literaturii, cultura poporului în ţara noastră.

«Foaia» aceasta este chemată a servi Societăţii ca organ de expresie a lucrărilor, a stăruinţelor şi a cugetărilor ei. Menirea «Foii» este de a conlucra la reînvierea noastră spirituală, a întruni inteligenţele din ţară şi de peste marginile ei, spre a înlesni pe osăbitele căi ale literaturii împlinirea scopului Societăţii, a deştepta simţămintele amorţite, a vorbi faţă cu nămolul ameţitor al idioamelor străine din Austria iubiţilor compatrioţi în dulcea noastră limbă românească despre ceea ce poate lumina spiritul şi însufleţi inima în cercul ţărmurit al unei foi literare. Căci azi înţelege tot omul cult că limba maternă este izvorul şi singura condiţie a dezvoltării, a înaintării intelectuale şi morale a unui popor". După concepţia lui Hurmuzachi, „«Foaia» urma să fie *piatra fundamentală la edificiul măreţ al culturii naţionale*, ocupîndu-se de literatura naţională în osebitele ei ramuri, contribuind prin lucrări originale şi alese la înavuţirea ei. Ea îşi va da silinţa să urmărească mişcarea intelectuală la toţi conaţionalii şi va încunoştiinţa pe toţi cititorii ei despre toate produsele literare ieşite la lumină în limba patriei, supuindu-le la o critică nepărtinitoare şi folositoare. «Foaia» nu va trece cu vederea nici întrebările zilei despre cauzele monumentoase ale vieţii naţionale, care vor sta în legătură

cu tendința literară a Societății". Ea își mai propunea „să împrăștie nourii întunericului și ai neștiinței, să răspîndească lumină în țară și să întărească inimile românești, să nobileze sentimentele, rădicîndu-le din sfera vieții materiale a timpului la fericita înălțime a intereselor ideale, a cerințelor demnității naționale".

Primul redactor al „Foii Societății" a fost *Ambrosie Dimitroviță*, doctor în drept de la Viena și autorul lucrării *Catehismul constituțional*, care muri însă curînd, în 1866. El fusese numit, împreună cu Al. Hurmuzachi, ca reprezentanți sau membri ai nou înființatei *Societăți Literare Române* din București, premergătoarea Academiei Române, dar el muri înainte de a fi putut participa la constituirea ei. După moartea lui Dimitroviță, redacția fu încredințată lui *Ioan Gh. Sbiera*, un aprig partizan al concepțiilor filologice ale lui Pumnul — căruia în același an, 1866, îi urmă la catedra de limba și literatura română de la Liceul din Cernăuți. Între colaboratorii bucovineni ai „Foii", întîlnim, alături de întemeietorii ei, Gheorghe și Alecu Hurmuzachi, pe frații Ion și Vasile Bumbac, pe clericii V. Ianovici și Constantin Morariu Andrievici, pe poetul Dimitrie Petrino și mulți alții.

„Foaia" bucovineană a fost cinstită cu colaborarea lui Vasile Alecsandri, Iacob Negruzzi, Gh. Sion ș.a. În volumul I, pag. 47 apăru frumoasa poezie a lui Alecsandri: *„Dulce Bucovină, /Veselă grădină, / Cu pomi roditori / Și mîndri feciori"*, care fu pusă pe note de Carol Mikuli, un elev la Paris al lui Chopin și cîntată la Teatrul din Cernăuți de actorul Vlădicescu. În „Foaia" de la Cernăuți apărură și piesele alecsandrine: *Barcarola, Florin și Florica, Paracliserul, Paraponisitul, Millo, Barbu Lăutarul* etc.

În 1866 Alecsandri, găsindu-se în drum spre Paris, se opri la Cernăuți, unde românii îi făcură o strălucită primire, care emoționă adînc pe poet. Sub impresia acestei entuziaste primiri, el scria a doua zi soției sale Paulina, la Mircești, zicînd: „Am sosit cu bine la Cernăuți și m-am oprit aici vreo două zile pentru ca să fac mulțumire românilor care au dorit să mă cunoască. Aseară am fost poftit a merge în sala unde se adună membrii societății române și acolo am fost primit cu mare entuziasm; portretul meu era înconjurat cu o cunună cu flori; volumul meu de poezii era de asemenea încununat pe o masă și cîțiva tineri au început a cînta

un imn în lauda mea, cînd am intrat. După sfîrșitul imnului, mi s-au adresat cuvinte de felicitare, împreună cu un buchet din partea damelor. A trebuit să fac și eu un cuvînt de mulțumire și apoi să vin acasă ca să mă schimb, căci eram bleașcă. Se vede că-s mare poet, judecînd după complimentele ce am primit, eu nu mă credeam așa de mare. Aice piesele mele de teatru au produs un efect extraordinar; toți cîntă cîntecele din *Florin și Florica*, iar mai cu seamă poezia ce-am adresat Bucovinei și care este tipărită în «Foaia Societății» a ajuns a fi cîntecul național de aice, în ciuda nemților".

I.Gh. Sbiera publica *O, Lere, Doamne*, Pavel Paicu scria despre gramatica lui Pumnul, iar Alexandru Hurmuzachi elogia *Trei umbre: Andrei Mureșanu, Simion Bărnuțiu și I. Maiorescu.* Dar cel mai interesant articol al lui Alecu Hurmuzuchi trata despre însemnătatea reprezentațiilor naționale pentru cimentarea sufletească a românilor de pretutindeni.

4. Criticile aduse „Foii Societății" și apunerea ei

Dar frumosul program al revistei n-a putut fi adus la îndeplinire din cauza insuficienței redacției ei, care se abătea tot mai mult de la menirea ei, de a servi drept educătoare și trezitoare a gustului pentru citit. Redacția revistei, cu I.Gh. Sbiera în frunte, se împotmoli tot mai adînc în noianul etimologic și filologic al limbii române, probleme pentru care cititorii nu arătau nici un interes, ci dimpotrivă, se pronunțară hotărît contra lor. Prima săgeată destul de ascuțită îndreptată contra redacției „Foii" veni din tolba poetului Dimitrie Petrino, care dădu publicității o broșură intitulată *Puține cuvinte despre coruperea limbii române în Bucovina.*

Broșura era îndreptată contra „unor ființe denaturate din însuși sînul nostru, care cutează să ne răpească cel mai scump odor, adică limba părintească, schimonosindu-o spre glorificarea lor personală întru atîta, încît să fie neînțeleasă de oricine nu cunoaște toate limbile europene". Continuînd, Petrino califică această faptă drept crimă comisă din egoism și de filologi. Apoi Petrino

susţinea că băieţii români din toate părţile Bucovinei care cercetează Gimnaziul din Cernăuţi se întorc filologi chiar atunci cînd ar fi studiat numai o clasă din gimnaziu, fiindcă filologia a devenit în Bucovina o boală de care se umple omul cel mai sănătos, din momentul în care calcă pragul unei şcoli din Bucovina unde se propune limba română; dar mai ales buni filologi sînt toţi aceia al căror picior calcă pe pragul gimnaziilor din Cernăuţi sau al Societăţii pentru cultura şi literatura poporului român din Bucovina... El înfierează pe toţi aceşti filologi care introduc deznaţionalizarea noastră şi coruperea poporului român. Pe aceştia el caută să-i descopere şi să-i expună oprobriului public, pentru că ei, abuzînd de încrederea părinţilor, corup copiii de mici, răpindu-le caracterul energic, limba dulce, originalitatea şi puterea românului. Drept dovadă despre coruperea caracterului român din Bucovina este arătată „Foaia Societăţii", care se foloseşte de neologisme nepotrivite cu spiritul limbii române, care laudă pe cei ce plutesc în curentul ei, precum şi pe binefăcătorii mărinimoşi care jertfesc douăzeci de cruceri pentru orice „fundaciune". „Foaia" nu se ocupă decît de „fundaciuni şi necroloage".

Dimitrie Petrino, protestînd contra rătăcirilor pumnuliste din coloanele revistei care era chemată să răspîndească carte bună românească şi nu elucubraţii etimologice, exclama plin de indignare:

„Să piară cu «Leptura-i» sumanul papă-lapte.
Iar tu, o, Bucovină, cetind a ta dreptate
În munţi, în văi şi codri: acolo vei simţi
C-al României soare, el nu-ţi va asfinţi."

Şi mai incisivă era critica lui Vasile Alecsandri, care era peste măsură de indignat că Sbiera îşi îngăduia să îndrepte limba în textele poeziilor pe care le trimitea la revista bucovineană. Plin de supărare din cauza acestei necuviinţe, Alecsandri scria la 20 aprilie 1868 lui Alecu Hurmuzachi, zicînd: „Dacă «Foaia Societăţii» ţine să mă aibă de colaborator, pretind ca să mă primească cu defectele mele de stil şi de limbă. Dar să nu mă *ciunească* din cap pînă în picioare şi să-mi schimbe cuvintele. Ca redacţia să-şi aibă sistemul ei de ortografie şi să ţină mordicus la ea, treacă-meargă,

dar ca să încerce a impune chiar limbajul său autoritiv, asta-i o pretenţie pe care eu nu o pot admite. De este «Foaia Societăţii» o publicaţie serioasă, ce are de scop a răspîndi idei şi gustul literaturii, îi dau mîna cu frăţie, iar dacă această «foaie» are de gînd a cădea în păcatul foilor ardelene, adică a propaga pumnulismul cu lepturarismul şi funciunismul gramatical al acestui onorabil profesor, eu unul mă despart de ea, ca de o nevastă care îşi pierde cărăruşa.

Ar fi trist de a vedea — zicea Alecsandri — o foaie tînără să ajungă după trei ani o cotoroanţă neînţeleasă ca elucubraţiunile transilvane, pe care nimeni nu vrea să le citească. Cînd dracu vom înţelege cu toţii că o literatură ca să fie literatură adevărat naţională, trebuie să-şi ieie izvorîrea din geniul poporului, iar nu din fabricile de cuvinte pocite ale lui Cipariu et compagnie! Francezii au avut pe Varduis şi Trissolin care au rămas ca tipuri ridicole de jargonism; asemenea viitor îşi pregătesc la noi toţi aceia care scot dihanii limbistice destinate a rămîne ca modeluri de pedantism burlesc".

În sprijinul criticilor severe, dar juste, ale lui Petrino şi Alecsandri veni şi Titu Maiorescu în articolul său apărut în 1868 în „Convorbiri Literare", prin care critica limba română din jurnalele din Austria. El arăta că stilul jurnalelor româneşti din Transilvania, *Bucovina* şi Banat a ajuns într-un hal care nu mai permite tăcerea de pînă atunci. „Prin formarea noilor expresiuni — zicea Maiorescu — şi prin construcţia lor sintactică, compatrioţii noştri de peste Carpaţi introduc pe toate zilele în limba română o denaturare a spiritului propriu naţional, care în întinderea ei de azi a devenit periculoasă cu atîta mai mult cu cît cei ce au cauzat-o şi cei ce o continuă nu par a avea cunoştinţa răului, ci răspîndesc încrederea de a fi cei mai buni stilişti ai literaturii române. În mijlocul luptelor de naţionalitate ce în Imperiul austriac se agită mai mult decît oriunde, şi în lipsă de literatură proprie română, compatrioţii noştri de peste Carpaţi au îndoita datorie de a păstra cu scumpătate spiritul distinctiv al limbii materne şi de a nu-l falsifica cu elemente străine. Căci o cauză naţională apărată cu o limbă stricată este pe tărîmul literar o cauză pierdută".

Sesizîndu-se de seriozitatea acestor severe critici, comitetul

Societăţii ceru redacţiei să ţină seama de observaţiile ce s-au ridicat contra „Foii" şi să se conformeze lor. Atunci, I.Gh. Sbiera, direct vizat, îşi înaintă demisia, care fu primită, instituindu-se totodată o comisie de reformă care să îndrumeze lucrurile redacţionale în aşa fel, ca începînd cu 1 ianuarie 1870, revista să apară în condiţiuni noi. În braţele acestei comisiuni însă „Foaia Societăţii" îşi dădu obştescul ei sfîrşit, fără să fi lăsat regrete în urma ei.

În locul revistei dispărute, Societatea luă în 1873 redactarea unui calendar. Pînă atunci „Calendarul" fusese îngrijit de clericul studios Samuil Morariu Andrievici cu colaborarea lui Iraclie Porumbescu, Ioan Ieremievici, Vasile Burlă ş.a. Sub conducerea Societăţii, „Calendarul" unea în coloanele sale pe toţi scriitorii bucovineni din acea vreme, ca Sim.Fl. Marian, Tudor Ştefanelli, I. Gh. Sbiera, fraţii Bumbac, Miron Călinescu, Constantin Andrievici Morariu ş.a. Astfel înlocuia „Calendarul" pe defuncta „Foaie a Societăţii", rămînînd ani de-a rîndul singurul organ de publicitate al cărturărimii bucovinene.

Trista experienţă pe care Societatea o făcu cu revista ei nu o împiedică însă să dezvolte o vastă şi rodnică activitate în cadrul statutelor sale, aprobate de stăpînire. În primii ani de existenţă a Societăţii nu era nici o chestiune de interes naţional în Bucovina, care să nu fi fost adusă în discuţie cu ocazia zilnicelor întîlniri ale membrilor Societăţii. Sediul Societăţii nu era numai un loc de întîlnire pentru membri, ci totodată şi un centru de orientare şi îndrumare naţională pentru orice român. Era o vatră la focul căreia se încălzeau inimile şi se făureau planurile naţionale. La Societate se deschise un cabinet de lectură cu o modestă bibliotecă românească, în care se găseau cele mai noi apariţii ale scrisului românesc de pretutindeni. Pentru încurajarea scrisului indigen se confereau premii pentru lucrări literare. Aşa s-a premiat *Expunerea pe scurt a legilor şi disciplinelor teoretice din armonia muzicală*, de Isidor Vorobchievici, după ce manuscrisul fu examinat de Conservatorul de muzică şi declamaţii din Bucureşti. Societatea aproba cărţile de şcoală şi se gîndea să organizeze şi o secţie de arheologie pentru cercetarea monumentelor istorice din Bucovina.

5. Stagiunile teatrului românesc la Cernăuţi

În 1867 Alecu Hurmuzachi lansă ideea unei *catedre de istorie naţională*, arătînd că dezvoltarea şi cultura noastră se reazimă pe urmele acelora care înainte de noi au trăit şi cugetat pentru noi; noi intrăm ca moştenitori în folosinţa şi proprietatea cîştigurilor intelectuale, a ştiinţelor, a credinţei, datinilor, drepturilor etc., cu un cuvînt a culturii părinţilor şi strămoşilor noştri şi nu ne putem sustrage înrîuririi trecutului, a istoriei şi a prezentului. „Aici, în ţară, — zicea Hurmuzachi — istoria naţională e necunoscută, noi trăim cum am fi căzut azi din lună, trăim fără legătură cu trecutul, smulşi din el, fără conştiinţa viitorului, fără speranţă în el. În şcoalele din Bucovina, de la cele mai inferioare pînă la cele mai înalte, istoria ţării, istoria naţională nu se învaţă, ea e izgonită din ele, cu toate că cele mai multe sînt susţinute din însăşi averea bisericii, adunată de străbunii noştri".

În adunarea generală a Societăţii din ianuarie 1867 s-a însărcinat comitetul „să cugete asupra modalităţilor înfiinţării unei catedre pentru istoria naţională aici, în ţară". În adunarea generală din 5 februarie 1868 I.Gh. Sbiera, care fusese însărcinat cu facerea raportului asupra acestei chestiuni a comunicat următoarele:

"Prin concluzul din anul trecut adunarea generală a recunoscut două momente: unu — cumpănitatea cea mare şi necesitatea studiului istoriei naţionale ca unicul mijloc de a ne cunoaşte pe noi înşine, de a veni la cunoştinţa individualităţii noastre naţionale, de a respecta, de a cultiva, de a cîştiga pretutindeni valoarea cuvenită şi de a o apăra în contra atacurilor altor individualităţi de felul acesta; iar celălalt moment este lipsa totală a studiului istoriei naţionale în învăţămîntul nostru public de pînă acum. Noi cunoaştem foarte bine istoria popoarelor străine, vechi şi nouă, numai pe a noastră sau nu o cunoaştem deloc, sau avem numai puţine cunoştinţe vagi şi rapsodice". Raportorul Sbiera conchidea că înfiinţarea unei catedre de istorie română este o necesitate imperioasă pentru a umple acest gol din învăţămîntul bucovinean.

Guvernul local a oprit însă hotărîrea Societăţii de a înfiinţa pe cheltuiala ei o asemenea catedră, dezlănţuind astfel un energic

protest din partea conducerii Societăţii care critica aspru atitudinea guvernului, strigînd în gura mare: „În şcoală nu ne dă catedră de istoria românilor, iar cînd voim să ne-o facem singuri, ne opreşte!"

Totuşi, istoria românilor fu introdusă ca obiect de studiu.

Exista Pensionatul de fete al doamnei Catargiu din Cernăuţi, la care I.Gh. Sbiera dădea lecţii de limba română. Tot pe atunci, Gheorghe Costin lansa un apel pentru crearea Muzeului Arheologic din Cernăuţi. Societatea hotărîse să deschidă în localul său un curs de istorie naţională română, care să se ţină în 8 luni pe an cu cîte 3 ore săptămînal, dar hotărîrea aceasta n-a fost adusă la îndeplinire, fiind oprită de guvern.

În schimb, Societatea aranja cicluri de conferinţe publice care erau bine frecventate şi se tipăreau apoi. Sbiera conferenţia despre originea românilor şi teritoriul locuit de ei. Silvestru Morariu Andrievici despre originea Fondului religionar. Miron Călinescu despre încreştinarea românilor. I. Drogli despre chipul cum poate învăţătorul deştepta dragostea faţă de naţiune. Doamna Constanţa Dunca despre femeile de rasă latină şi rolul lor în familie, o conferinţă pe care conferenţiara o repetă şi la Iaşi, unde fu rău primită; A.D. Xenopol arăta în „Convorbiri Literare" că nu era decît o declaraţie pompoasă, atît de încărcată de înflorituri, încît jigni cu totul cerinţele gustului ales.

Dar cea mai impresionantă propagandă întreprinsă de noua Societate era chemarea la Cernăuţi a trupelor de teatru din România. Meritul acestor reuşite de reprezentaţii teatrale revine lui Alecu Hurmuzachi şi fraţilor Costin, Emanuel din Moldova şi Alexandru din Cernăuţi. În articolul său apărut în „Foaia Societăţii", I. p. 70, Alecu Hurmuzachi scria la 1865:

„Ne putem mîndri cu tot cuvîntul înaintea străinilor că limba noastră este destul de înaintată şi dezvoltată ca să poată servi de mijloc pentru interpretarea şi executarea artei dramatice. A vedea mai toată societatea românească — de la ţară şi din oraş, proprietari cu puţine excepţiuni, cler, cetăţeni, intelectuali, toţi cei ce au un cuvînt, care se interesează de asemenea scopuri şi petreceri — adunată în sălile teatrului la un loc spre a petrece împreună şi, prin venirea şi prezenţa sa, a da sprijin artei naţionale, este lucru

prea îmbucurător şi care aice, unde sîntem împresuraţi de străini, are destulă valoare şi însemnătate. Cu acest chip ne deprindem a fi mai mult împreună, între noi, a împărtăşi aceleaşi mulţumiri, aceleaşi cugetări şi îndatoriri, aceleaşi simpatii, sfinte şi scumpe, este fireşte dar, e o trebuinţă şi o mîngîiere, e totdeauna bine pentru cei de o credinţă sinceră şi de un cuget, pentru români dară, a se ţine la un loc, a simţi, a fi împreună, de a fi cîteodată numai pentru a rîde, sau a şi plînge împreună".

Prima stagiune a trupei doamnei *Fani Tardini* a început în martie 1864. Reprezentaţia s-a dat în sala hotelului Moldova din Cernăuţi, jucîndu-se piesa *Radu Calomfirescu* de I. Dumitrescu. Sala era arhiplină şi însufleţirea — colosală. Episcopul Eugenie dojeni pe preoţii care luaseră parte la reprezentaţie, iar cenzura ceru scoaterea piesei din repertoriu. Referindu-se la oprelişteа episcopului, un corespondent din Cernăuţi raportă ziarului „Concordia", zicînd:

„Păcat că un circular episcopesc opreşte preoţimii cercetarea teatrului ca nepotrivit sfintelor canoane!!! Nu contestez dreptul episcopului a aduce la îndeplinire r.s. canoane; să-mi permită însă excelenţa sa dl. episcop Hacman Eugenie a-i observa că teatrele oprite de cercetare prin canoane nu sînt cele de astăzi, care sînt o şcoală a moralităţii publice, ci sînt spectacolele obscene ale teatrelor de pe timpul decadenţei romanilor şi grecilor. Ne oprim aci şi nu voim a presupune alte tendinţe la deciziunea menţionată ca să nu fim priviţi de personali".

În serile următoare s-au jucat piese de Vasile Alecsandri, Constantin Negruzzi, M. Pascali, E. Carada, D. Anestin ş.a. Vodevilurile cîntate erau acompaniate de tarafuri de muzicanţi din Moldova, care extaziau publicul cu melodiile lor.

A doua stagiune, cu un repertoriu mărit şi îmbogăţit, începu în noiembrie 1864 şi ţinu pînă în martie 1865, dînd peste 50 de reprezentaţii în faţa sălii arhipline.

În anii următori, 1866, 1867 şi 1868 nu avură loc reprezentaţii teatrale din cauza războiului Austriei cu Prusia şi Italia, cît şi din cauza groaznicei epidemii de holeră care bîntuia în Bucovina, făcînd multe jertfe omeneşti. De aceea, a treia stagiune, sub conducerea lui Matei Millo şi Mihail Pascali avu loc la Cernăuţi numai

în 1869, a patra în 1870 şi a cincea în 1871, cu acelaşi repertoriu variat.

Cu privire la reprezentaţiile trupei la Cernăuţi, profesorul E. R. Neubauer arăta în ziarul local „Czernowitzer Zeitung” din 30 iulie 1869 că „unde arta începe a păşi în fiinţe atît de respectabile, unde singuraticele dintre flori vestesc aşa de frumos primăvara ce se apropie, acolo nu este lipsă de reclamă pentru a-şi putea afirma valoarea şi pentru a găsi recunoştinţa ce-i compete.”

Reprezentaţiile teatrale aşa de mult gustate de publicul românesc din Bucovina treziră conştiinţa naţională şi încrederea bucovinenilor în ei înşişi. La 5 martie 1864 s-a organizat la Cernăuţi primul *bal românesc* în folosul unei societăţi de binefacere. În împrejurări normale organizarea unui bal nu ar fi fost mare lucru. Pentru referinţele din Bucovina însă, balul acesta însemna cea dintîi manifestare socială românească, căci pînă în acea vreme la Cernăuţi nu se organizaseră decît baluri nemţeşti.

Un participant la acest bal raporta ziarului „Concordia”, zicînd: „Cu modul acesta au început la noi petrecerile naţionale, pînă acum necunoscute în Bucovina, încît străinii, minunîndu-se cum de venim noi, românii, a face bal în postul lor, dar în carnavalul nostru, au simţit întîia oară că ei se află în ţară străină şi că sînt ei în minoritate, pe cînd înainte se simţeau ei stăpîni.”

În acelaşi carnaval organizară şi alumnii Seminarului clerical din Cernăuţi o serată literară, cu participarea unui foarte numeros public românesc din toate clasele sociale. Cu această ocazie s-a adunat o sumă de bani pentru ajutorarea studenţilor români de la universităţile din Liov şi Viena. Pentru alimentarea acestui fond, alumnii seminariali colectau sume de bani cu ocazia sărbătoririi patronului fiecăruia. Atitudinea naţională a seminariştilor nu era după placul episcopului Eugenie, care oprea asemenea manifestări, dar explozia sentimentului naţional la tineret era prea puternică pentru a putea fi încătuşată de răuvoitoarea nătîngie a chiriarhului, care de mult pierduse orice contact sufletesc cu enoriaşii săi români.

Pilda seminariştilor fu urmată şi de elevii români din clasele superioare ale Liceului din Cernăuţi, care în 1868 aranjară de arminden, adică de 1 mai, o excursie — sau *maial* — în păduricea de

la Horecea, cu declamaţii şi cîntece româneşti, la care luară parte şi mulţi cărturari cernăuţeni. Maialurile acestea se organizau la toate liceele din Bucovina, dînd prilej tineretului studios să-şi manifeste simţămintele sale naţionale. În 1869 liceenii români din Cernăuţi organizară primul lor concert românesc foarte reuşit.

6. Aron Pumnul şi discipolii săi

La 12 ianuarie 1866 muri la Cernăuţi profesorul Aron Pumnul, în vîrstă de 48 ani, lăsînd un mare gol în rîndurile cărturărimii bucovinene. Originar din Cuciulata, jud. Tîrnava-Mare, el se refugiase în Bucovina în timpul revoluţiei din 1848 şi ajunsese profesor la nou-înfiinţata catedră de limba şi literatura română de la Liceul din Cernăuţi, dezvoltînd, în această funcţiune, o lăudabilă şi rodnică activitate didactică şi naţională. Pe urma lui rămaseră mai multe publicaţiuni, între care *Lepturariul rumănesc* în 4 tomuri şi 6 părţi, apărute la Viena între anii 1862–1865. În 1865 apăru la Cernăuţi lucrarea sa *Privire repede asupra moşiilor mînăstireşti, din care s-a format Fondul religionar al bisericii dreptcredincioase răsăritene din Bucovina*.

El a fost un devotat colaborator al fraţilor Hurmuzachi la măreaţa lor operă de renaştere naţională a Bucovinei şi de îndrumare a ei pe calea culturii naţionale. El a trezit în sufletele tineretului studios interesul pentru limba şi literatura română, îndemnîndu-l să citească, pe lîngă ceaslov, şi cronicile ţării. El a deşteptat în elevii săi conştiinţa naţională şi a îngrijit ca aceasta să rămînă vie din generaţie în generaţie. Un corespondent din Cernăuţi al „Concordiei” arăta că „acest bărbat minunat a contribuit la renaşterea Bucovinei, la deşteptarea ei la o viaţă naţională, la patriotismul frumos, la lucrare serioasă pentru dulcea patrie şi naţiune prin mijloace de învăţătură, de întărire, de sprijinire, de convorbiri cu tineretul. Toţi aceia care azi proumează opera începută de Pumnul — zicea corespondentul — sînt învăţăceii lui, sînt inspiraţi de geniul blînd şi înţelept al acestui om deplin”. Urmaşul lui Pumnul la catedră a fost Ioan Gh. Sbiera, pînă la 1871.

Între învăţăceii lui Pumnul de la Cernăuţi se afla şi tînărul *Mihai Eminescu*, care, aflînd despre moartea dascălului său, se grăbi să scrie o odă în amintirea lui. Eminescu păstra Bucovinei o

duioasă amintire. Astfel, el încheia poezia-închinare *La Bucovina* cu versurile duioase:

„Astfel totdeauna cînd gîndesc la tine
Sufletu-mi apasă nouri de suspine".

Revolta sa faţă de încercările de înăbuşire a graiului românesc şi a conştiinţei naţionale găsi expresie în *Doina* sa:

„Din Boian la Vatra Dornii
A umplut omida cornii;"

sau în chemarea sa *La arme*:

„Iar tu, dulce Bucovină..."

Învăţăcei de-ai lui Pumnul erau cei mai mulţi dintre cărturarii bucovineni din acea vreme, cu I.Gh. Sbiera în frunte. Acesta dedică dascălului său o vastă scriere cuprinzînd „voci asupra vieţii şi însemnătăţii lui". Sbiera, devenind urmaşul lui Pumnul la Liceul din Cernăuţi, a continuat opera începută de el. Elevi de-ai lui Pumnul erau mulţi dintre profesorii de la Institutul Teologic, precum şi profesorii laici Vasile Burlă, Samson Bodnărescu, P. Paicu, fraţii Ion şi Vasile Bumbac ş.a. Învăţăcel al lui Pumnul era şi *Dimitrie Petrino*, care se emancipă însă curînd de doctrinele filologice ale dascălului său de la Cernăuţi, contribuind la dispariţia prematură a „Foii Societăţii".

Contemporan cu Pumnul şi supravieţuitorul lui era *Iraclie Porumbescu*, harnicul corespondent la gazetele „Concordia" din Budapesta, „Gazeta Transilvaniei" din Braşov, „Federaţiunea" din Budapesta, „Albina" din Viena, „Familia", din Pesta şi Oradea. În corespondenţele sale, el combătea cu asprime străinismul ce se furişase în biserica bucovineană şi mai ales pornirile duşmănoase ale episcopului Eugenie, care îl rînduise spre pedeapsă preot în comuna huţănească Şipotele Sucevei (jud. Rădăuţi), ca „să-i mai răcorească creierii". El biciuia fără cruţare politica chiriarhului său, care în pornirea sa antinaţională şi antisinodală recurgea la arta de defăimare contra clerului şi enoriaşilor săi laici, învinuindu-i de iredentism român, pentru a-i discredita în ochii guvernului. Bănuielile de uneltiri iredente deveniseră una dintre cele mai periculoase arme contra bunilor români în mîna guvernului austriac. Discreditarea românilor de către episcopul lor servea rutenilor în urmărirea scopurilor lor revendicative pe terenul bisericesc şi şcolar.

Pe urma lui Iraclie Porumbescu (m. 1894) rămase un însemnat lăsămînt literar, ca unul dintre cei mai de seamă scriitori bucovineni din epoca aceea. La doi ani după moartea sa, Leonida Bodnărescu avu fericita inspiraţie de a aduna şi da publicităţii o bună parte din scrierile lui, între care găsim versuri, balade şi povestiri de tot felul. Unele din ele cuprind momente însemnate din trecutul Bucovinei. Între acestea găsim informaţii asupra dezmormîntării domnilor Moldovei de la Putna, episoade hazlii din mînăstirea Putna, întîmplări extraordinare din anii 1841 şi 1848. El povesteşte cu multă vervă cum a venit Pumnul în Bucovina, precum şi diverse amintiri despre Vasile Alecsandri. Iraclie Porumbescu a colaborat — cum spuneam — la ziarul „Bucovina" din Cernăuţi, la „Gazeta Transilvaniei" din Braşov, la „Concordia" şi „Federaţiunea" din Budapesta şi la „Albina" din Viena, biciuind aprig străinismul care se încuibase sub înaltă protecţie arhierească în biserica din Bucovina.

Elevi ai lui Pumnul erau toţi clericii bucovineni care de la 1849 frecventaseră Liceul de la Cernăuţi. Unul dintre cei mai distinşi discipoli laici ai lui era Teodor V. Stefanelli, despre care se va aminti mai apoi.

7. Originea bucovineană a familiei lui Mihai Eminescu

Familia *Eminovici* sau *Iminovici* era originară din satul Călineşti, situat la nord de Dărmăneşti, în judeţul Suceava, la graniţa dinspre Moldova. În proprietatea teritoriului acestei comune se împărţeau în sec. al XVIII-lea două familii boiereşti, şi anume *Ienachi Cîrstea* şi *Cuparencu*, ceea ce avu drept urmare ca pe proprietăţile lor să se înjghebeze două sate deosebite: *Călineştii lui Ienachi* şi mai la nord, spre Şerbăuţi, *Călineştii lui Cuparencu*. În *Călineştii lui Ienachi* trăia, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ţăranul clăcaş *Petru Eminovici*, căruia la 1780 i se născuse un fiu cu numele de *Vasile* Eminovici, care era şi el clăcaş pe moşia boierească, ca şi tatăl său. Vasile Eminovici învăţase însă buchile fie la mînăstirea Dragomirna din apropiere, fie la Sucea-

va, unde era o veche şcoală moldovenească. El deprinsese şi psaltichia şi devenise dascăl, adică cîntăreţ de strană, în comuna sa natală, primind de la boier şi patru fălci de pămînt în proprietatea sa, eliberîndu-se astfel de clacă şi devenind răzeş.

Dascălul Vasile Eminovici, care muri la 1844, lăsă în urma sa trei feciori şi patru fete. Aceştea se căsătoriră cu flăcăi din satele vecine. Dintre cei trei feciori, cel mai mare, *Gheorghe* sau *Gheorghieş Eminovici*, născut la 1812, urmase Şcoala moldovenească din Suceava la dascălul Ioniţă şi deprinsese binişor şi limba germană. În baza acestor cunoştinţe el intră în serviciul boierului Ienachi Cîrstea ca vechil, însuşindu-şi astfel cunoştinţele necesare pentru administrarea unei moşii. După o vreme, Gheorghe Eminovici părăsi Călineştii şi intră ca sulger în serviciul baronului Ioan Mustazza, care luase în arendă de la boierul Balş moşia Dumbrăveni din judeţul Botoşani. După expirarea contractului cu Mustazza, Constantin Balş luă asupra sa administraţia Dumbrăvenilor, încredinţînd lui Gheorghe Eminovici administrarea moşiei, cu o leafă de 250 galbeni pe an şi cu cele trebuincioase pentru trai. Asigurîndu-şi astfel existenţa şi făcînd şi unele economii, Gheorghe Eminovici se căsători la 1840 cu Raluca, fiica stolnicului Juraşcu din Joldeşti, luînd cu ea, pe lîngă o dotă de 3 000 galbeni, şi o frumoasă foaie de zestre.

La un an după căsătorie, sulgerul Gheorghe Eminovici fu ridicat de principele Mihai Gr. Sturdza la rangul de *căminar*. Căsătoria fiind binecuvîntată cu numeroşi copii, căminarul Gheorghieş se strădui să-şi mărească veniturile luînd în arendă o moşie şi în antrepriză acizul băuturilor spirtoase din oraşul Botoşani, unde îşi făcu şi o casă. După mai mulţi ani de chiverniseli, Gheorghe Eminovici cumpără la 1849, cu 4 000 de galbeni, moşioara *Ipoteşti* de vreo 300 fălci de pămînt arabil, cu pădure şi cu un iaz, devenind astfel proprietar şi intrînd în rîndurile micii boierimi moldoveneşti.

Pe noua răzeşie a părintelui său de la Ipoteşti se născu la 15 ianuarie 1850 *Mihai*, ca al şaptelea copil al căminarului Gheorghe şi al căminăresei Raluca, născută Juraşcu. Primii opt ani ai copilăriei, Mihai Eminescu i-a petrecut la răzeşia părintească de la Ipoteşti. Tot acolo a făcut şi primele două clase, probabil în familie. Ca bucovinean de origine, părintele său ţinea ca copiii să urmeze şcoala la Cernăuţi, pentru a deprinde bine limba germană,

pe care o poseda şi el. De aceea el nu-şi înscrise copiii la şcolile din Botoşani, ci îi trimise la Cernăuţi. Acolo învăţaseră fraţii lui Mihai — Şerban, Nicolae, Iorgu (Gheorghe) şi Ilie. Şi acolo îl înscrise părintele său şi pe Mihai în toamna anului 1858.

În 1858, deci, el a fost dus de părintele său la Cernăuţi şi înscris în clasa a III-a la Şcoala naţională principală din Cernăuţi, avînd ca învăţător pe *Ioan Litviniuc Liteanu*, fiind clasificat ca al 5-lea printre cei 82 de elevi. Clasa a IV-a a făcut-o sub conducerea învăţătorului *Ioan Zibacinschi*, deprinzînd binişor şi limba germană pentru a putea urma, ca şi fraţii săi, Liceul german din Cernăuţi, unde fu admis în toamna anului 1860, avînd ca profesor de limba română pe *Aron Pumnul*. Directorul liceului era Ştefan Wolf, profesor de religie era părintele Veniamin Iliuţ, iar profesor de istorie... Neubauer. La celelalte materii erau profesorii... Vyslonzil, Limberger, Haydak ş.a. În lipsa unui internat, tînărul Eminescu stătea la diferite gazde cu alţi elevi, ca fraţii Ştefanovici, Daşchevici ş.a., împrietenindu-se de-a binelea cu Teodor Stefanelli din Siret şi cu alţi colegi de joacă şi de ştrengării. Colegii de clasă ai lui Eminescu erau, între alţii cu nume străine, Ilie Luţia, Basil Misir, Manea şi Goilav.

În orele libere, tînărul Mihai citea foarte mult, arătînd însă puţin interes pentru lecţiile de şcoală, ceea ce făcu să rămînă repetent în clasa a IV-a fiind nevoit să reia clasa în 1862/1863. După vacanţele de Paşte din 1863 el rămase acasă, la Ipoteşti. Şi numai în 1864 veni din nou la Cernăuţi pentru a-şi continua studiile ca particular, locuind la profesorul său, Aron Pumnul, pentru a dispărea din nou în mai 1864, deodată cu trupa Tardini-Vlădicescu, care jucase cu mare succes la Cernăuţi. În martie 1865, Mihai Eminescu, care în octombrie 1864 fusese numit copist la Comitetul permanent al judeţului Botoşani, îşi dădu demisia din acest post cu motivarea că „are dorinţa de a urma studiile colegiale la Gimnaziul plenariu din Bucovina". Nemaiaşteptînd soluţionarea cererii de demisie, el plecă în toată graba la Cernăuţi, unde juca trupa Tardini. Acolo el se ataşă trupei şi părăsi cu ea din nou Cernăuţii. În toamna anului 1865 Eminescu reapăru iarăşi la Cernăuţi spre a se supune „unui examen pentru a fi primit ca elev public", cum spunea el cunoscuţilor săi. Şi de fapt el trecu examenul de clasa a III-a de gimnaziu, justificînd astfel hotărîrea sa de a-şi

continua studiile. La Cernăuţi Eminescu descinse la Aron Pumnul, îndeplinind funcţia de bibliotecar, o funcţie care îi dădea prilejul de a-şi continua lectura la care ţinea aşa de mult.

Moartea lui Pumnul înduioşă adînc pe tînărul Eminescu. Durerii sale el îi dădu expresie în oda apărută în broşura ocazională intitulată: *Lăcrimioarele învăţăceilor gimnaziaşti din Cernăuţi, la mormîntul prea iubitului lor profesor, Arune Pumnul răpăosat într-a 12/24 ianuarie 1866.* Iată cîteva strofe din această odă comemorativă:

„Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină,
Cu cipru verde-ncinge antică fruntea ta,
C-acuma din pleiada-ţi auroasă şi senină
Se stinse un luceafăr, se stinse o lumină,
Se stinse o dalbă stea!

Metalica, vibrînda a clopotelor jale
Vuieşte în cadenţă şi sună întristat;
Căci, ah, geniul mare al deşteptării tale
Păşi, se duse-acuma pe-a nemuririi cale
Şi-n urmă-i ne-a lăsat!"

După moartea lui Pumnul, tînărul poet îşi pierduse pe marele său protector şi îndrumător din Cernăuţi. Trebuind să părăsească casa lui Pumnul, el îşi căută gazdă în altă parte, fiind sprijinit de colegul său Vasile Morariu, cu care se întîlni mai apoi şi la Viena. În vara anului 1866 el părăsi Cernăuţii, pornind pe jos în Transilvania. La plecarea sa, el îşi luă rămas bun prin următoarele versuri, intitulate *La Bucovina*:

„N-oi uita vreodată, dulce Bucovină,
Geniu-ţi romantic, munţii în lumină,
Văile în flori,
Rîuri resăltînde printre stînce nalte,
Apele lucide-n dalbe diamante
Peste cîmpii-n zori
Ale sorţii mele plîngeri şi surîse,
Îngînate-n cînturi, îngînate-n vise
Tainic şi uşor,

Toate-mi trec prin gîndu-mi, trec pe dinainte,
Inima mi-o fură şi cu dulci cuvinte
Îmi şoptesc de dor.
Numai lîngă sînu-ţi geniile rele
Care îmi descîntă firul vieţii mele
Parcă dormita;
Mă lăsară în pace, ca să cînt în lume
Să-mi visez o soartă mîndră de-al meu nume
Şi de steaua mea".

În Bucovina Eminescu nu se mai întoarse, în schimb el îşi regăsi în 1869 colegii de la Cernăuţi la Viena, unde plecase pentru a-şi continua studiile la universitate. Acolo el întîlni pe Teodor Stefanelli, Vasile Morariu, Vasile Bumbac şi Ion Bumbac, Samuil Isopescu şi fratele său, Dimitrie Arcadie Isopescu, Ioan Cocinschi, I. Luţia, Pamfil Dan, Ştefan Dracinschi Dracea, Vasile Burlă, Chibici Rebreanu, Epaminonda Bucevschi, Vasile Grigoroviţă, Onesim Ţurcan, Ştefan Ştefureac, Matei Lupu, pe lîngă numeroşi tineri transilvăneni şi bănăţeni ca G. Bariţiu, Ioan Slavici, Nicolae Oncu, Vincenţiu Babeş, Alexandru Ciurcu, Nicolae Teclu, precum şi pe tînărul basarabean Costache Stamati.

În 1870, împlinindu-se 400 de ani de la sfinţirea mînăstirii *Putna*, Eminescu salută cu însufleţire ideea convocării unui *Congres* al studenţilor români din toate provinciile care să imprime o singură direcţiune a spiritului românesc. Eminescu era unul din secretarii Comitetului de iniţiativă. Comitete ad-hoc se constituiră la Bucureşti, Iaşi, Paris, Berlin, Liège, Lipsca şi alte centre universitare unde se găseau studenţi români. Se adunase un fond pentru acoperirea cheltuielilor. Femeile române din Cernăuţi brodară un prea frumos epitaf, de asemenea şi cele din Bucureşti. O doamnă din Oltenia trimisese un prapor.

Izbucnirea războiului franco-german făcu ca Serbarea să fie amînată pentru anul următor, 1871, cînd ea avu loc, sprijinită printr-o vie campanie de presă din partea lui Eminescu. El asistă cu profundă evlavie la scena cînd maiorul Boleanu desprinse de la brîu sabia cu care luptase în războiul franco-german şi o depuse pe mormîntul marelui erou al creştinismului, Ştefan cel Mare.

La şedinţa Congresului, Eminescu stăruia pentru realizarea unităţii culturale, fără vreo preocupare de unitatea politică, care

trebuia să urmeze de la sine. Mijloacele propuse pentru promovarea unităţii culturale erau: conferinţe publice, reviste literare, biblioteci populare, propagandă ziaristică, concerte şi reprezentaţii teatrale. Discuţiile interminabile ale congresiştilor continuară şi în podul clopotniţei mînăstirii unde se retrăsese Eminescu cu colegii săi, pentru a se odihni în fînul proaspăt şi aromat, după propria sa mărturisire. De la Putna, Eminescu plecă la Iaşi, unde descinse la Samson Bodnărescu, bucovinean şi el.

În Bucovina Eminescu veni din nou în 1875, tocmai în ziua aniversării centenarului de la răpire şi a inaugurării universităţii germane, descinzînd la prietenul său Teodor Stefanelli. Într-o ladă, sub un vraf de psaltiri şi ceasloave, el aduse un număr de exemplare din broşura intitulată *Răpirea Bucovinei*, scrisă de Mihail Kogălniceanu, pentru a fi răspîndite în mod clandestin cărturarilor bucovineni. În puterea nopţii el auzi un cor de voci bărbăteşti cîntînd lent şi jalnic *Deşteaptă-te, române!* „Niciodată cîntecul acela nu mi-a plăcut aşa de mult ca acuma" — mărturisea Eminescu prietenului său, Stefanelli. Masa o luară la hotelul „Pajura Neagră" unde confundă intenţionat pe un jubilant în frac cu un chelner, cerîndu-i să-i aducă un pahar de bere. A doua zi, el vizită casa fostului său profesor, Pumnul, şi-şi continuă drumul la Suceava, unde locuia cumnatul său, Ioan Drogli, profesor la Şcoala normală de învăţători şi revizor şcolar pentru judeţele Suceava şi Cîmpulung. Drogli era soţul surorii lui Eminescu, Aglaia, care, după moartea soţului ei, se recăsători cu Enric Gareiss von Döllitzsturm. Cu Drogli ea avusese doi copii, Ioan şi Gheorghe care ajunsese căpitan-auditor în oştirea austriacă. Suceava trezi poetului amintiri istorice care găsiră expresie în versurile:

„Dragoş Vodă cel Bătrîn
Pe Moldova e stăpîn
Şi domnind în toată slava
Şade-n scaun la Suceava".

La întoarcerea sa de la Suceava, Eminescu scria plin de indignare: „Auzi, oraşul Suceava, oraş boieresc, cetatea Sfîntului Ştefan cel Mare, cetatea care a rezistat la asalturile leşilor şi ungurilor, cuibul zmeilor şi al vulturilor, în prada verminei jidoveşti. Iar Iaşul, scaunul lui Lăpuşneanu şi atîtor domni români — de batjocura tuturor străinilor de limbă şi de neam!" Impresii din călătoria la Cernăuţi şi Suceava au inspirat lui Eminescu neuitata *Doină*:

„Din Boian la Vatra Dornii
A umplut omida cornii..."

Poetului bucovinean Dimitrie Petrino, care se refugiase la Iaşi, Eminescu nu-i putea ierta că-i ocupase funcţia de director al Bibliotecii Centrale, silindu-l să-şi caute altă slujbă, ca revizor şcolar. De aceea el îi adresă versuri sarcastice şi usturătoare, numindu-l „Demetrius, baron de Trei- Sarmale", aducîndu-i aminte de originea sa armeano-greacă şi dedicîndu-i versuri ca acestea:

„Cunoaştem noi mai bine cum vin astfel de poame,
Tu le-ai fugit din ţară de creditori şi foame
În vremea cea din urmă nu ştiu de-ai fost sătul
Pe cînd trăiai cerşindu-ţi parale pe «Raul»
Şi toată ziua în colţuri pîndeai pe la Pardini
Să vezi de nu e nimeni să-ţi deie doi fiorini.

Iar referindu-se la poeziile lui Petrino, el îi replică ritos:

„Făclie nu-i nemţescul tău opaiţ!"

De Crăciun 1885, Eminescu a vizitat Bucovina pentru ultima oară. El veni la Cernăuţi pentru a vedea pe sora lui, Aglaia, căsătorită cu profesorul Drogli. De la Cernăuţi el plecă la Suceava, unde fu primit de fostul său coleg de la Viena, Ştefan Dracinschi-Dracea, directorul liceului. Acolo el întîlni şi pe alţi foşti colegi şi cunoscuţi de la Viena, printre care Animpodist Daşchievici, Vasile Bumbac, Ştefan Ştefureac, Constantin Mandicevschi ş.a. Catihetul catolic Scharnagel, de la Liceul din Suceava, deriva numele Eminescu din latinescul *eminere* — a se distinge, a se ridica deasupra altora. De la Suceava Eminescu s-a înapoiat la Iaşi, luîndu-şi pentru totdeauna rămas bun de la dulcea sa Bucovină, ţara de obîrşie a familiei sale.

CAPITOLUL VIII

Bucovina sub regimul noii constituţii austriece din decembrie 1867

1. Înfrîngerea austriecilor la Sadova şi instalarea dualismului austro-ungar – 2. Promulgarea noii constituţii austriece şi aprobarea statutului pentru convocarea congresului bisericesc – 3. Etatizarea învăţămîntului public în Bucovina – 4. Înfiinţarea mitropoliei Bucovinei şi Dalmaţiei şi moartea episcopului Eugenie Hacman – 5. Arhipăstoria mitropoliţilor Teofil Bendella şi Teoctist Blajevici

1. Înfrîngerea austriecilor la Sadova şi instalarea dualismului austro-ungar

Stăruinţele guvernului Schmerling de a continua să se menţină la putere pe temeiuri centraliste eşuară în cele din urmă, din cauza refuzului ungurilor de a trimite deputaţi în Parlamentul central de la Viena şi a retragerii deputaţilor cehi din acest parlament. Numai românii şi saşii din Dieta Transilvaniei îl recunoscură ca organ legislativ central, trimiţînd la 1863 delegaţii lor la Viena. Acolo deputaţii transilvăneni se întîlniră cu deputaţii români din Bucovina, luptînd împreună pentru drepturile naţionale ale românilor. Ungurii cereau reintroducerea Constituţiei lor din 1848, iar cehii cereau proclamarea unei asemenea constituţii pentru ţările coroanei Sf. Venceslav, adică pentru Boemia, Moravia şi Silezia. Nici polonezii nu rămaseră mai prejos, cerînd recunoaşterea de puteri suverane pentru Galiţia şi Lodomeria. Rămîneau astfel ca singurii susţinători ai guvernului centralist numai germanii din ţările din Alpi.

În condiţiile acestea politice aşa de centrifugale, guvernul centralist al lui Schmerling trebui să demisioneze. Chemarea unui nou guvern centralist nu mai avea nici o raţiune, dar instalarea la cîrma Austriei a unui guvern federalist nu era posibilă fără risipirea imperiului şi descompunerea lui în state naţionale după popoarele care-l alcătuiau. De aceea împăratului nu-i rămase altă soluţie pentru salvarea unităţii imperiului decît numirea unui guvern *absolutist*. Cu formarea unui asemenea guvern fu însărcinat contele *Richard Belcredi* la 27 iulie 1865.

Abrogarea Constituţiei şi reintroducerea absolutismului nu erau însă măsuri salutare pentru liniştea opiniei publice dinlăuntru şi pentru potolirea poftelor de agresiune din afară. Dacă liniştea internă putu fi întrucîtva asigurată prin teroarea administrativă, poftele de cucerire din afară nu puteau decît să crească şi mai mult sub un regim absolutist. Regele Victor Emanuel al II-lea nu se mulţumi cu alungarea austriecilor din Piemont, ci el reuşi să-i alunge şi din Lombardia şi Veneţia, unindu-se în scopul acesta cu Prusia contra Austriei. Atacînd în iunie 1866 pe austrieci, el fu bătut la Custozza (24 iunie) pe uscat şi la Lissa (20 iulie) pe mare, dar cu toate aceste înfrîngeri, Austria, bătută de prusaci la Sadova, fu silită să cedeze Veneţia Franţei, iar aceasta o dădu Italiei, prin tratatul de pace ce s-a încheiat la 3 octombrie 1866 la Viena.

În timpul operaţiunilor din Italia, Austria se trezi, aşadar, atacată şi la Nord, în Boemia de regele Wilhelm al Prusiei, care nu înţelegea să mai tolereze supremaţia austriacă în Germania. La 3 iulie 1866 trupele austriece de sub comanda generalului Francis Benedek suferiră la Sadova — Königgrätz — o zdrobitoare înfrîngere din partea prusacilor, ale căror avangarde ajunseră pînă în suburbiile Vienei. Pentru a evita o catastrofă şi mai mare, împăratul semnă la 23 august 1866 tratatul de pace de la Praga, prin care renunţa în favoarea Prusiei la dominaţia austriacă în Germania, consimţind la dizolvarea Confederaţiei germane de Sud şi la încheierea Confederaţiei germane de Nord sub egida Prusiei.

Sub presiunea acestor grele înfrîngeri în afară şi sub ameninţările şi mai grele dinăuntru, împăratul se văzu silit să consimtă la aşezarea Austriei pe temelii noi, dualiste. Prin concesii făcute ungurilor, el putu stăpîni pretenţiile trialiste ale cehilor, care cereau

pentru ţările coroanei Sf. Venceslav o constituţie asemănătoare celei acordate ţărilor coroanei Sf. Ştefan. Guvernul Belcredi fu concediat făcînd loc unui guvern condus de contele *Frederic Ferdinand Beust*, care semnă la 17 februarie 1867 cu reprezentanţii ungurilor *Ferénc Déak* şi *Gyula Andrássy* cunoscutul *pact*, sau *acord* — Ausgleich — austro-ungar, în virtutea căruia Ungaria, unită cu Transilvania şi Banatul, precum şi cu Croaţia şi Slovenia, fu recunoscută ca regat independent, legat de Austria prin persoana domnitorului, prin reprezentanţa în afară şi prin armata comună. La Austria rămaseră ţările coroanei din Alpi şi Sudeţi, plus Galiţia şi Bucovina. În noua ipostază, Imperiul Habsburgic rămase divizat în două state, Austria şi Ungaria, constituind însă laolaltă *Monarhia Austro-Ungară*.

Ambele componente, „Cisleitania" (Austria) şi „Transleitania" (Ungaria), primiră fiecare constituţia sa aparte, cu parlamente separate, unul la Viena şi altul la Budapesta, unite numai prin persoana domnitorului, ca împărat al Austriei şi rege al Ungariei; chestiunile comune privitoare la politica externă şi la finanţe se aduceau în dezbaterile aşa-numitelor *Delegaţii*, compuse dintr-un număr egal de reprezentanţi ai Parlamentului din Viena şi ai celui din Budapesta. Delegaţiile se întruneau anual în sesiune comună alternativ, cînd la Viena, cînd la Budapesta. Banca Naţională austriacă, care, ca institut de emisiune, emitea bancnote cu inscripţia în toate limbile imperiului, deci şi în româneşte, primi o reînnoire a privilegiului ei, la 1 iulie 1878, sub numele de *Banca Austro-Ungară*, cu inscripţii numai în nemţeşte şi ungureşte.

Nemţii şi ungurii puteau fi mulţumiţi cu noua constituţie dualistă. În schimb însă, naţionalităţile din Ungaria, ca şi cele din Austria, rămaseră adînc nemulţumite cu noile stări de lucruri din dubla monarhie. În Austria stăteau faţă în faţă germanii centralişti, *credincioşi* noii *constituţii*, şi slavii federalişti sau *autonomişti*. În Bucovina boierii *autonomişti* erau în opoziţie cu boierii *credincioşi Constituţiei*.

Carlos Auersperg (1867–1868), şeful guvernului liberal credincios Constituţiei, nesocoti concordatul cu Papa, restabilind la 25 mai 1868 egala îndreptăţire pentru toate confesiunile, sustrăgînd

învăţămîntul public de sub controlul bisericii şi deferind jurisdicţia în afacerile matrimoniale judecătorilor civili. Măsurile acestea, dar îndeosebi laicizarea şi etatizarea învăţămîntului, treziră apriga opoziţie a Papei şi a clericalilor ultramontani, dar această opoziţie rămase fără nici un efect politic. Mai mult chiar, împăratul Franz Joseph se văzu silit, la stăruinţa guvernelor din Viena şi Budapesta, să notifice Papei la 30 iulie 1870 anularea concordatului, cu motivarea că una din părţile contractante, adică Papa, îşi schimbase calitatea sa de mai înainte în urma votării dogmei infailibilităţii Papei în conciliul vatican din 13 iulie 1870. Dar şi al doilea compactant, Austria, se descompusese în două state deosebite cu guverne proprii, unul la Viena şi altul la Pesta, fiind unite numai prin persoana domnitorului.

Noua constituţie a Austriei, promulgată la 21 decembrie 1867 pe bază dualistă, nu atinse întru nimic autonomia Bucovinei. Prin noua constituţie puterea judecătorească fu separată de cea administrativă, astfel că, începînd cu anul 1868, foştii prepoziţi districtuali — Bezirksvorsteher — deveniră *căpitani districtuali* — Bezirkshauptmann — cu atribuţiuni pur administrative. Oraşul Cernăuţi primi un statut propriu ca municipiu supus direct guvernatorului; atribuţiile judecătoreşti ale foştilor prepoziţi trecură asupra *judecătorilor districtuali* — Bezirksrichter. În fiecare căpitanat lua fiinţă cîte o *judecătorie districtuală* — Bezirksgericht. Instanţa judecătorească superioară era *Tribunalul* sau *Judecătoria ţării* — Landesgericht — de la Cernăuţi. În septembrie 1886 luă fiinţă un al doilea tribunal la Suceava. Apelurile din Bucovina se judecau de *Curtea din Liov*. Suprema instanţă judecătorească pentru Bucovina era *Curtea de Casaţie din Viena*.

Dieta de la Cernăuţi îşi păstră vechea ei structură şi competenţă, Bucovina continuă să-şi trimită deputaţii în Parlamentul de la Viena, dintre care unul reprezenta Bucovina şi în delegaţii, el fiind uneori şi român. Introducerea dualismului a avut însă repercusiuni adînci în relaţiile de pînă atunci dintre Bucovina şi Transilvania. Pînă la încheierea acordului austro-ungar erau cele normale între două provincii care aparţineau aceluiaşi stat. Deputaţii din Bucovina se întîlneau în Parlamentul de la Viena cu conaţionalii lor din Transilvania şi Ungaria, sfătuindu-se între ei şi urma-

rind o politică naţională comună. Prin divizarea imperiului se obţinuseră două state deosebite, cunoscute şi sub numele de Cis- şi Transleitania, adică ţara de dincoace şi dincolo de Leitha, un afluent alpin al Dunării care despărţea Austria de Ungaria, despărţire pornită de la Viena. Cisleitania cuprindea ţările coroanei de Austria, Transleitania pe cele ale coroanei ungare. Altă constituţie şi alte legi erau în vigoare în Austria, altele în Ungaria.

Accentuarea cea mai pregnantă a ruperii acestei legături se simţi pe tărîmul bisericesc. Se ştie că în urma ambiţiei şi nătîngiei episcopului Eugenie Hacman, care zădărnicise încorporarea episcopiei bucovinene în mitropolia românească a Transilvaniei, eparhia lui Eugenie rămase mai departe sub jurisdicţia Carlovăţului sîrbesc. Cum în urma dualismului Ungaria şi Austria deveniseră două state independente cu toată persoana comună a domnitorului — împăratul Francisc Iosif primi la 8 iunie 1867 la Budapesta încoronarea ca rege al Ungariei — dependenţa unei episcopii austriece nu se mai putea subscrie unei mitropolii din Slavonia ungară şi trebuia să se ajungă mai curînd sau mai tîrziu la lichidarea acestor legături neîngăduite de constituţiile ambelor ţări. În urma acestei schimbări structurale din imperiu, trei episcopii ortodoxe rămaseră izolate de legăturile lor canonice cu mitropolia sîrbească: episcopia Bucovinei şi cele două episcopii dalmatine, una de la Zara şi alta de la Cattaro. A fost nevoie de tratative îndelungate care au durat mai bine de 5 ani pînă să se ajungă la soluţionarea acestei probleme, prin crearea *mitropoliei Bucovinei şi Dalmaţiei*, despre care se va vorbi ulterior.

2. Promulgarea noii constituţii austriece şi aprobarea statutului pentru convocarea congresului bisericesc

La 21 decembrie 1867 fu promulgată *noua constituţie* imperială, care la art. 19 prevedea *egala îndreptăţire* pentru toate *naţiunile* din Austria, precum şi *admiterea limbilor* lor în toate serviciile publice. Art. 15 din noua constituţie austriacă prevedea următoarele dispoziţii privitoare la biserică: „Fiecare biserică admisă are dreptul cultului obştesc şi public, direge şi administrează auto-

nom treburile ei, se bucură de stăpînirea şi uzul stabilimentelor, fundaţiunilor şi fondurilor menite pentru scopuri de cult, de instrucţie şi de binefacere şi nu este supusă altor legi publice decît celelalte societăţi".

Era deci firesc ca românii ortodocşi din Bucovina să ceară guvernului să aplice această dispoziţie constituţională şi bisericii lor, îngăduindu-le constituirea unui congres bisericesc compus din clerici şi mireni ca să îngrijească în mod autonom de administraţia bisericii lor şi a fondului bisericesc. În şedinţa Parlamentului austriac din 19 iunie 1868, deputatul Eudoxie Hurmuzachi susţinu petiţia bucovinenilor pentru recunoaşterea autonomiei bisericeşti, arătînd că Dieta Bucovinei a votat încă de la 23 martie 1863 adresa către m. s. împăratul, cerînd convocarea congresului bisericesc. Trei ani mai tîrziu, la 15 februarie 1866, Dieta Bucovinei arăta că a cerut din nou împăratului autorizaţia de a convoca la Cernăuţi o adunare diecezană cu participarea mirenilor. Dar cu toate că o asemenea participare a laicilor la orînduirea treburilor bisericeşti fusese nu numai admisă pentru Transilvania, ci pusă şi în practică, cererea Dietei Bucovinei n-a fost băgată în seamă ci direct respinsă prin înalta rezoluţie din 10 decembrie 1866. Rezultatul acesta nefavorabil este, de altfel, uşor de explicat. În vremea aceea cîrma statului era ostilă Constituţiei şi de aceea nu este de mirare că cine putea refuza o constituţie liberală unei întregi jumătăţi de imperiu, acela o putea contesta cu atît mai uşor unei biserici.

„Din fericire — zicea Hurmuzachi — timpurile s-au schimbat în bine şi ceea ce nu putea ajunge la înflorire în 1866, aceasta în 1868 nu va înflori numai, precum nădăjduiesc, dar va aduce şi roade. Domnilor, o întreagă comunitate religioasă bate la poarta casei acesteia şi vă oferă încredere şi adeziune la noua constituţie. Justificaţi această încredere şi răspundeţi la această credinţă în Constituţie. Nu îngăduiţi să se impună cu sila bisericii greco-orientale un concordat după maniera absolutistă; un concordat nu ar fi decît o excreţiune a samavolniciei personale, fiind tocmai din pricina aceasta cu mult mai intolerabil decît însuşi concordatul catolic care este aşa de mult contestat. Şi aceasta cu atîta mai mult, fără îndoială, cu cît în capul unui oarecare prepozit de die-

ceză grecească încep să mişune vii pofte de stăpînire absolută nu numai asupra clerului din subordine, ci chiar şi asupra păturii laice, precum şi pofta de a se sustrage cu totul influenţei moderatoare a puterii de stat. Cum petiţiunea ce este tocmai în dezbatere tinde la reglementarea şi limitarea constituţională a puterii arhipastorale, este uşor de aplicat împotrivirea şi apriga persecuţie la care sînt expuşi semnatarii petiţiei din partea unui singuratic tiran bisericesc care se vede ameninţat în exercitarea puterii ce şi-a arogat."

Din respect faţă de starea preoţească, Hurmuzachi nu pronunţă numele trufaşului care îşi arogă puteri nelimitate în eparhia sa, îl ghicea însă Camera în persoana episcopului Eugenie Hacman. La cuvîntarea lui Hurmuzachi, ministrul Leopold Hasner răspunse că guvernul este dispus să ţină seamă de dorinţele exprimate în petiţia diecezanilor bucovineni.

Se părea că cercurile diriguitoare de la Viena îşi puseseră în gînd să inaugureze în Austria un nou regim de dreptate şi echitate care să respecte drepturile tuturor naţiunilor la întrebuinţarea, păstrarea şi cultivarea limbii şi naţionalităţii lor. La 1870 împăratul încredinţă contelui *Alfred Potocki* (1870–1871) formarea unui guvern autonomist care chemă la conducerea statului pe reprezentanţii tuturor naţiunilor din Austria, între care pe *Alexandru Petrino* din Bucovina, ce primi portofoliul Agriculturii. Acesta a fost primul şi ultimul ministru român din Bucovina în Austria.

Noul guvern dizolvă Dieta bucovineană şi ordonă să se facă noi alegeri în urma cărora partidul autonomist obţinu o covîrşitoare majoritate, alegînd căpitan al ţării pe Alexandru Vasilco, iar locţiitor pe arhimandritul Teofil Bendella, viitorul mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei. În cuvîntarea sa de inaugurare a sesiunii dietale, noul preşedinte declara că *va avea pururea în vedere ca ţării sale, Bucovina, şi populaţiei autohtone româneşti să i se asigure în Austria acea situaţie care i se cuvine după drept şi istorie.*

Folosindu-se de constelaţia politică favorabilă, românii se grăbiră să stoarcă guvernului Potocki aprobarea pentru constituirea congresului bisericesc, zădărnicită pînă atunci de episcopul Eugenie. Pentru împlinirea acestui postulat se constitui un „comitet pentru autonomia bisericească". Statutul elaborat de comi-

tet fu prezentat Parlamentului din iniţiativă parlamentară. La 27 februarie 1870 proiectul fu trecut comisiei constituţionale pentru examinare. În expunerea de motive se spunea: „Pentru ca principiul autonomiei să deştepte şi în biserica noastră o viaţă binecuvîntată, este de neapărată trebuinţă ca toţi credincioşii, fără deosebire, să participe la administrarea afacerilor bisericeşti. Se înţelege de la sine că afacerile curat spirituale cu privire la credinţă, la cultul dumnezeiesc şi la disciplină nu se ţin de cele atinse mai sus, fiind rezervate dregătorilor bisericeşti". Se cerea participarea mirenilor la alegerea episcopului, la constituirea, concentrarea şi împărţirea comunelor parohiale, la reglementarea şi stabilirea taxelor pentru funcţiunile bisericeşti, la reglementarea dotaţiunilor pentru slujitorii altarului şi la supravegherea averii bisericeşti.

Pentru susţinerea proiectului, comitetul convocă în ziua de 11 iunie 1870 la Cernăuţi o mare adunare naţională, la care luară parte peste 2 000 de delegaţi români din toate satele Bucovinei, prima adunare naţională în stil mare de la Adunarea Naţională din 20 mai 1848. Tot ce neamul românesc din Ţara Fagilor avea mai bun şi mai distins luă parte la această impozantă manifestaţie naţională, care prin rostul cuvîntătorilor ei veşteji atitudinea dăunătoare a episcopului Eugenie, care lipsea de la adunare, şi votă în unanimitate o moţiune prin care naţiunea română din Bucovina cerea înfăptuirea de urgenţă a autonomiei bisericeşti. Adunarea alese din sînul ei un comitet de 45 bărbaţi de încredere, care să aducă la îndeplinire hotărîrile adunării şi să intervină pe lîngă guvern pentru satisfacerea lor. Comitetul mai primi şi însărcinarea de a stărui pe lîngă episcop ca să se unească şi el cu dorinţele credincioşilor.

La insistenţa membrilor comitetului, guvernul, ţinînd seama de dorinţele enoriaşilor români, aprobă statutul, transmiţînd la 1 decembrie 1870 guvernatorului Bucovinei ordinul de a convoca la Cernăuţi un congres constituant compus din 18 preoţi şi 18 mireni, parte aleşi, parte numiţi de guvern, care să voteze statutul pentru constituirea definitivă a Congresului bisericesc al Bucovinei.

Vestea aceasta îmbucurătoare o comunică Alecu Hurmuzachi lui I.Gh. Sbiera din Cernăuţi, zicînd:

„Te rog, stăpîneşte-te mai bine decît mine şi către alţii taci, pentru d-ta însă să ştii că în fine, după multe şi mari greutăţi, dar şi stăruinţe neprecurmate, mi-a sosit în acest moment comunicarea oficială de la Ministerul Cultelor, în care a spus curat şi lămurit cum că ni s-a încuviinţat congresul bisericesc şi, pentru pregătirea lui, conchemarea neîntîrziată a unei adunări spre elaborarea legii electorale pe baza căreia să se concheme apoi congresul...; am dobîndit dar ce-am cerut, ce ne trebuie, procedara cea mai naturală, demnă şi naţională. A costat multă luptă şi stăruinţă, căci e greu a zgudui coada (Zopf-ul) sau chica birocratică, care a cercat şi acuma a face tot felul de şovăituri, a lua măsuri pe jumătate etc. Nu ne-am mulţumit însă cu nimic, am respins, am protestat, ne-am certat, am rugat sau am cerut, pînă ce în fine am dobîndit această deciziune precisă şi neechivocă. Am fost de nenumărate ori la miniştri, încă şi alaltăieri la cel al Cultelor cu Giorgiu (Eug. Stîrcea fiind atunci la Pesta), astăzi iarăşi toţi trei la Potocki, unde am vorbit peste o oră şi jumătate, încît am amorţit cu totul, pentru că nici n-am mai ieşit din casă; dar avui încalte marea mulţumire de a primi acuma, sara tîrziu, deciziunea chiar cu însemnarea pe adresă: urgent.

Amice! Spiritul Domnului, zelul şi devotamentul naţional nedespărţite de acel către biserica noastră să vă insufle, să ne însufleţească pe toţi, ca să ştim a ne folosi cu bărbăţie neabătută, cu concordie şi cu prudenţă de acest drept dobîndit, ca să-l realizăm bine şi pe deplin, ca să înfiinţăm o instituţie solidă, adevărat autonomă, naţională, mîntuitoare. Amin!"

Cu mare grabă şi însufleţire se luară toate măsurile pentru convocarea adunării pregătitoare. Convocarea urma să se facă însă de către episcopul Eugenie, dar acesta se opunea, oprind chiar convocarea adunării în organul oficial al diecezei. Cum episcopul în atitudinea sa protestatară se răzima pe guvernatorul ţării, este evident că guvernul cu o mînă da, iar cu alta încerca să ia înapoi. Eugenie era informat că guvernul Potocki se clătina şi că o schimbare de guvern nu putea să vină decît în sprijinul politicii sale anticongresiste, căci nici guvernului de la Viena nu-i prea convenea controlul sever asupra administraţiei Fondului bisericesc. Şi aceasta cu toate că prin rezoluţia imperială de la 10 decembrie

1869 împăratul Francisc Iosif îşi rezervase dreptul de patronat asupra Fondului, zicînd:

„Este voinţa mea ca şi de aci înainte să rămînă în vigoare dreptul de protecţiune, rezervat domnului ţării de înaintaşul meu Iosif al II-lea, asupra Fondului bisericesc din Bucovina, menit de dînsul pentru biserică şi şcoală, precum şi principiul ca administrarea, conservarea şi întrebuinţarea acestui fond, respectîndu-se scopul şi menirea sa specială, să depindă numai de hotărîrea domnului ţării".

Dar cu toată opoziţia episcopului, adunarea pregătitoare se întruni la 1 martie 1871 la Cernăuţi, sub preşedinţia guvernatorului şi votă statutul potrivit căruia congresul bisericesc urma să fie compus din 48 membri, 24 clerici şi 24 mireni, după ce căzu propunerea ca raportul dintre clerici şi mireni să fie de 1:3, adică 12:36, cum prevedea statutul Congresului transilvănean. Cu tot protestul episcopului Eugenie, statutul astfel întocmit primi sancţiunea imperială la 9 august 1871 şi apăru în „Foaia legilor provinciale pentru Bucovina", sub titlul: *Rînduiala de alegere pentru congresul bisericii greco-orientale din Bucovina*. În opoziţia sa faţă de congres, episcopul Eugenie refuză însă să publice statutul aprobat de împărat în organul oficial al diecezei, *Foaia Ordinaciunilor*.

Organul autonomiştilor, „Der Patriot", care apărea la Cernăuţi, arăta că un rău demon puse stăpînire pe episcop, pentru a-l face să zădărnicească cu nătîngie şi patimă oarbă orice încercare fericită de a aduce rînduială în chestiunile bisericeşti, precum o asemenea rînduială fusese pusă în biserica românească din Transilvania, cu bună înţelegere între clerici şi mireni. „După ce ajunse consilier intim — scrie «Patriotul» — o demnitate pe care o obţin îndată după ce semnase un milion de florini din fondul bisericesc pentru nevoile războiului şi după numirea sa de membru al casei magnaţilor — Herrenhaus —, în care calitate el avu prilej de a face cunoştinţă mai de aproape cu prelaţii romano-catolici şi de a primi sfaturi de la anumiţi conducători ai ultramontanismului, crezu excelenţa sa episcopul Hacman că-şi poate călca jurămîntul de la 1848, reintroducînd regimul său personal de mai înainte. La recomandarea Vienei, el îşi asocie ca secretar pe Anton Schön-

bach, un catolic din Boemia, care are mare cuvînt în Consistoriu, întrucît deciziunea asupra celor mai însemnate chestiuni este sustrasă dezbaterilor gremiului consistorial şi rezolvată prezidiletar de episcop cu ajutorul secretarului Schönbach. Acesta însoţise pe episcop şi la sinodul din Carlovăţ, dar fu tratat acolo ca aparţinînd unei confesiuni străine. "

Acelaşi organ de publicitate arăta într-un articol intitulat *Constituţia modernă şi autonomia bisericească* piedicile ce se puneau în calea organizaţiei bisericii din Bucovina, scriind:

„Istoria acestei organizaţii nu oferă în cursul ultimilor 20 de ani decît expunerea unei serii de lupte sterpe şi fără folos, nu prezintă decît spectacolul unei lupte zadarnice şi veşnic repetate a unui întreg popor pentru binefacerile vechilor instituţii autonome ale şcolii sale, al unei osteneli zadarnice de ani de zile pentru dobîndirea unei reforme liberale, care singură poate oferi chezăşia pentru o dezvoltare rodnică şi viabilă a stărilor religioase bisericeşti. O expunere scurtă şi grăbită a tuturor acestor paşi ce de decenii s-au întreprins în formă de petiţii, deputaţiuni, adunări naţionale, rezoluţii, hotărîri ale Dietei etc., etc., de către populaţia conlocuitoare română şi ruteană pentru a obţine prin reforme autonomia ce zace în spiritul şi în fiinţa acestei biserici, enumerarea tuturor acestora ar aduce o dovadă mai mult decît suficientă, despre cît de adînc simte îndeobşte poporul întreg nevoia şi urgenta necesitate a unei asemenea prefaceri şi cu cîtă neobosită stăruinţă, ce nu se descurajează prin nici un insucces, a perseverat şi persevereazǎ mereu din nou pentru realizarea acestei dorinţe.

Fără stăruinţa aceasta a poporului întreg pentru regenerarea bisericească în sens liberal şi autonom, biserica rămîne o instituţie neviabilă, izolată de popor, un aşezămînt ucigător de spirit şi stagnant; în vreme ce tocmai participarea împărtăşită de toţi la rezolvarea acestei chestiuni dă dovadă strălucită şi irefutabilă pentru treazul şi viul simţ de datorie religioasă, precum şi pentru conştiinţa puternică a moralei creştine în sufletul poporului. De partea cealaltă se vede ca adversar al acestor străduinţe şi ca încăpăţînat potrivnic al acestei chemări la emancipare nimeni altul decît un singur om, încătrănit şi dornic de stăpînire, ca singurul

personaj care ajungînd mare în tradiţiile moarte ale absolutismului de dinainte de martie, se opune cu ajutorul cîtorva acoliţi, creaturi de-ale sale, se opune tuturor acestor străduinţe cu puterea unui zăgaz de fier.

Articolele 15 şi 19 din Constituţie, care garantează libertatea religioasă şi toate intervenţiile pe timpul miniştrilor pseudoliberali Giskra şi Herbst rămaseră zadarnice. Numai guvernului *Potocki* datorează biserica greco-orientală primele încercări spre organizarea ei autonomă. După Potocki continuă opera începută contele *Hohenwart* (1871), căruia îi urmă *Adolf Auersperg* (1871–1879), plin de zel mărinimos pentru cauza dreaptă, şi sub conducerea sa a fost stabilit în fine definitiv statutul de alegere pentru congresul bisericesc al Bucovinei care a fost sancţionat de majestatea sa împăratul la 9 august 1871".

3. Etatizarea învăţămîntului public în Bucovina

Sub regimul noii constituţii din 1867 se produseseră mari schimbări în domeniul învăţămîntului public. La 1869 apăru noua lege a învăţămîntului primar pentru ţările de coroană ale Austriei — Reichsvolksschulgesetz. Legea decreta obligativitatea învăţămîntului primar pentru copiii în vîrstă de 7–13 ani, cu un curs supraprimar pentru adulţi de la 13–15 ani. Legea scoase totodată învăţămîntul primar de sub controlul bisericii şi-l supuse controlului statului, etatizînd şcolile primare.

Astfel, şcolile din Bucovina fură scoase de sub autoritatea Consistoriului catolic din Liov şi a Consistoriului ortodox din Cernăuţi şi subordonate inspectorului general, care rezolva agendele şcolare în colaborare cu Consiliul şcolar al ţării. În componenţa acestui consiliu intra cîte un reprezentant al tuturor cultelor, al Dietei ţării şi al municipiului Cernăuţi.

Consiliul şcolar al ţării se întrunea sub preşedinţia guvernatorului Bucovinei, avînd ca raportor pe inspectorul general al şcolilor. În funcţia aceasta fură chemaţi oameni străini de ţară ca Gustav Bozdech, Iosef Marek, Limberger, Vystusch Wilhelm, Carol Tumlirz ş.a., ce nu ştiau româneşte. Pe lîngă fiecare prefectură

funcţiona cîte un consiliu şcolar districtual sub preşedinţia prepozitului districtului şi cu o compoziţie similară celei a Consiliului şcolar al ţării. Ca referenţi funcţionau inspectorii şcolari districtuali, numiţi de guvernator, dar şi aceştia erau străini (nemţi, poloni etc.). Consilii şcolare comunale funcţionau în fiecare comună urbană sau rurală prezidate de primarul localităţii.

Pe calea acestor trei instanţe şcolare se rezolvau toate chestiunile privitoare la organizarea şi funcţionarea învăţămîntului, precum şi la bunul mers al şcolilor primare, a căror întreţinere rămîne însă mai departe în seama ţării, urmînd ca sumele necesare să fie trecute în bugetul provincial votat de Dietă, cheltuieli la acoperirea cărora contribuia şi statul cu anumite sume.

În locul vechii Preparandii româneşti, lua fiinţă la Cernăuţi o *Şcoală normală de stat* pentru băieţi şi pentru fete — Lehrer und Lehrerinenbildungsanstalt —, cu un curs de patru ani în limba germană. Pe lîngă Şcoala normală fiinţau şi şcoli de aplicaţie cu limba de predare română, germană sau ruteană. Organul de publicitate al învăţătorimii era „Foile pedagogice" — Pedagogische Blätter. Printr-un memoriu adresat la 12 octombrie 1870 ministerului din Viena, românii protestară împotriva desfiinţării Preparandiei româneşti, calificînd măsura aceasta drept mijloc eficace pentru deznaţionalizarea lor.

Limba română a rămas în şcolile săteşti, unde se învăţa după manualul lui Nicolae Ieremievici Dubău, care avea multe lipsuri, dar însemna totuşi un progres faţă de manualele din trecut. În şcolile urbane predomina limba germană ca limbă de predare. Curînd începu însă în multe şcoli săteşti din comunele cu populaţie mixtă româno-ruteană lupta pentru limba de predare în şcoală, luptă în care rutenii se bucurau întotdeauna de sprijinul guvernului, care lua partea lor. Nu erau rare cazurile în care se impunea copiilor români să înveţe în limba ruteană, disputîndu-se astfel pînă şi dreptul părinţilor de a hotărî limba în care să fie instruiţi copiii lor. Cazuri celebre de acest fel se întîmplaseră în comunele Mihalcea, Călineşti, Danila, Ipoteşti ş.a. Astfel devenise şcoala primară un instrument de rutenizare a românilor.

Învăţămîntul secundar se preda în Liceul clasic şi în cel real de la Cernăuţi şi în Liceul clasic de la Suceava. La aceste trei licee se

mai adăugă, în 1872, un nou liceu clasic la Rădăuţi pentru nevoile culturale ale populaţiei din acest judeţ. Limba de predare la toate aceste patru licee era limba germană. Religia ortodoxă şi limba română se predau numai ca *obiecte facultative* pentru elevii ortodocşi români. Profesorii de la aceste licee erau străini importaţi din provinciile germane ale Austriei, care nu ştiau româneşte. Numai la liceele confesionale de la Cernăuţi şi Suceava încăpură şi cîţiva români ca Ştefan Repta, Daniil Verenca, Ironim Munteanu, fraţii Samuil şi Dimitrie Isopescu, Constantin Cosovici, Ştefan Dracinschi, Animpodist Daşchevici, Gherasim Buliga, a căror rodnică activitate didactică, deşi în limba de predare germană, merită toată lauda.

La 1870 se înfiinţă la Cernăuţi o şcoală de meserii — Gewerbeschule — iar pentru promovarea agriculturii, Comitetul ţării înfiinţă în 1871 la Cernăuţi o *Şcoală medie de agricultură* — Landeswirtschaftliche Landes Mittelschule — pe cheltuiala ţării Bucovina, sporindu-se astfel numărul şcolilor secundare cu o şcoală medie pentru învăţămîntul practic al agriculturii. În aceeaşi perioadă fu înfiinţată şi la Siret o şcoală reală inferioară, care însă nu se putu dezvolta normal în mediul de acolo şi de aceea ea fu desfiinţată.

Germanizarea învăţămîntului a fost însă o mare piedică pentru dezvoltarea lui în folosul populaţiei autohtone. Un corespondent din Bucovina scria la 1870 în „Albina", ziarul lui Vincenţiu Babeş, de la Viena, zicînd: „Pînă nu se va îndrepta din şcoalele noastre tot străinismul şi nu se va introduce o metodă de învăţămînt al cărei caracter să-şi aibă rădăcinile sale în natura şi spiritul poporului nostru, în caracterul poporal şi individual al ţării, pînă atunci vor sta şcoalele noastre baltă".

La discuţia de răspuns la mesajul imperial din şedinţa Parlamentului vienez din 5 iunie 1867, consilierul consistorial Silvestru Morariu Andrievici, în calitatea sa de deputat din curia marilor proprietari la care se numără şi Fondul bisericesc, ceru desfiinţarea *concordatului* cu Papa, arătînd că efectele acestei convenţii (Übereinkommen), încheiată între Viena şi Roma şi promulgată prin patenta imperială din 8 aprilie 1861, se fac simţite nu numai la centru, ci pînă şi la periferiile imperiului.

Pornind de la moţiunea Dietei Bucovinei din 20 aprilie 1861, prin care se declara că în virtutea art. 19, lit. a din statutul ţării, concordatul nu putea fi aplicat în Bucovina deoarece venea în contradicţie cu privilegiile religioase acordate ţării la ocuparea ei de către Austria — moţiune repetată şi în şedinţa Dietei din 19 februarie 1863 — el cerea revizuirea concordatului pentru că unele dispoziţiuni din acesta stau în calea reglementării raporturilor confesionale dintre bisericile recunoscute legal de stat şi aflătoare sub scutul statului după principiul egalei îndreptăţiri şi pentru că beneficierea de unele drepturi civile depinde încă tot de mărturisirea confesională. Împotriva principiului de egală îndreptăţire a cultelor intevine legea căsătoriilor mixte, iar în privinţa drepturilor civile pendinte de apartenenţa la o anumită confesiune, deputatul bucovinean insista numai asupra faptului că aderenţii confesiunii greco-orientale, deopotrivă cu cei ai bisericii evanghelice, nu erau admişi să intre în corpul didactic al şcolilor secundare şi chiar al unor universităţi, tocmai din cauza mărturisirii lor religioase.

În chestiunea dreptului matrimonial (Eherecht) interveni deputatul Eudoxiu Hurmuzachi, în şedinţa Parlamentului din 21 octombrie 1867, arătînd că: „Îndată după luarea în stăpînire a Bucovinei, Austria garantase ţării acesteia să respecte *statu quo*-ul în privinţa confesională şi anume de păstrarea egalei îndreptăţiri religioase ce domnea acolo în timpul dominaţiunii moldoveneşti. Din cauza aceasta patenta de toleranţă a împăratului Iosif al II-lea nici n-a fost publicată în Bucovina, care nu avea nevoie de nici o toleranţă şi nici n-a fost pusă în aplicare, cum fusese cazul în celelalte ţări de coroană ale imperiului. Dar tocmai din aceste consideraţiuni însemnă extinderea concordatului şi asupra Bucovinei o ruptură în *statu quo*-ul ce-i fusese garantat, o atingere a egalităţii religioase ce-i fusese asigurată. De aceea violarea Bucovinei, care pînă atunci se considera egal îndreptăţită în privinţa religioasă, s-a făcut simţită mai adînc şi mai nesuferită decît în celelalte provincii, unde vechiul catolic era tolerat, şi nu paritetic, ca în Bucovina.

Deopotrivă de interesante erau şi expunerile deputaţilor bu-

covineni privitoare la învăţămîntul public. Deputatul Morariu Andrievici luă parte la discuţia legii învăţămîntului, rostind în şedinţa Parlamentului din Viena, la 26 octombrie 1867, un remarcabil discurs asupra şcolii, demonstrînd că este cunoscut că de la introducerea constituţiei şcolare politice, dar mai ales de la publicarea concordatului, administraţia şcolii devenise un domeniu exclusiv al ierarhiei politice şi ecleziastice. În sfîrşit, plîngerea a devenit generală, că nu se mai poate merge înainte cu actualul sistem de instrucţie şi educaţie şi că poporul manifestă faţă de şcoală un indiferentism regretabil. Căci cum poate poporul îmbrăţişa şcoala, cîtă vreme şcoala se sustrage cu toată graba îmbrăţişării poporului?! Cum se poate însufleţi poporul de chestiunea învăţămîntului şi a educaţiei, cîtă vreme şcoala nu corespunde cerinţelor materiale, intelectuale sau spirituale şi dorinţelor poporului!?

În şedinţa Parlamentului din 22 aprilie 1869 deputatul Morariu Andrievici ridică din nou chestiunea şcolară din Bucovina, arătînd că şcolile populare au încolţit din sînul comunei parohiale, că învăţămîntul la aceste şcoli îşi are rădăcina în confesiune însăşi şi că chestiunile şcolare, deopotrivă cu cele bisericeşti, se administrează de către organele bisericii. Fiecare dintre noi va trebui să admită că într-o vreme în care comunele rurale stăteau sub cunoscuta curatelă a domeniilor, cînd numărul intelectualilor laici în ţară era aşa de redus şi cînd preoţimea constituia sîmburele intelectualităţii, nici nu putea fi altfel.

În prezent lucrurile stau altfel. Cînd noile legiuiri şcolare ce sînt valabile şi pentru Bucovina intrară în vigoare, înlocuind vechea constituţie şcolară, se găseau în Bucovina, conform directivelor date, în total 142 de şcoli populare, între care 6 şcoli principale (Hauptschulen) şi 132 de şcoli triviale pentru băieţi şi 4 şcoli cu mai multe clase pentru fete. Dintre acestea erau, cu privire la caracterul lor confesional, conform constituţiei şcolare *greco-orientale*, adică ortodoxe: 2 şcoli principale şi 109 şcoli triviale pentru băieţi şi o şcoală trivială pentru fete, catolice: 2 şcoli principale, 18 şcoli triviale şi 2 şcoli de fete; evanghelice: o şcoală principală şi 8 şcoli triviale; mozaice: o şcoală principală şi o şcoa-

lă de fete. După caracterul lor confesional deosebit, şcolile acestea stăteau sub supravegherea şi conducerea organelor bisericeşti respective şi sub supravegherea superioară a guvernului. Organizarea lor interioară se întemeia pe dispoziţiunile constituţiei şcolare politice precum şi pe ordonanţele guvernului, ce devenіră necesare în urma reorganizării cerute de nevoile şi împrejurările politice, de aceea, şcolile acestea se bucurau, cu excepţia cîtorva (puţine), de dreptul de publicitate.

Legea şcolară a imperiului — Reichsvolksschulgesetz — din 1869 declară toate şcolile înfiinţate sau întreţinute total sau în parte de stat, de ţară sau de comună, instituţii publice accesibile tuturor elevilor fără deosebire de confesiune. În virtutea art. 42 al legii ţării din 8 februarie 1869, toate chestiunile de la autorităţile superioare bisericeşti trecură asupra *Consiliului şcolar al ţării* — Landesschulrat, cele ale autorităţilor judeţene asupra *consiliului şcolar judeţean* — Bezirksschulrat şi cele ale parohului local asupra *consiliului şcolar local* — Ortschulrat. La 27 iunie 1869 apăru ordonanţa guvernatorului Bucovinei prin care toate actele şi dosarele, cu un cuvînt, întreaga arhivă şcolară, treceau asupra noilor autorităţi şcolare.

Deputatul bucovinean arăta că noua lege şcolară accepta întrucîtva principiul reprezentativ în consiliile şcolare provinciale, judeţene şi comunale, un principiu care era aplicat de mult în aşa-numitele epitropii şcolare — Schulepitropien — compuse din 5 membri epitropi sau efori, care purtau grija învăţămîntului în şcolile greco-orientale, adică ortodoxe moldoveneşti. Se arăta că Dieta Bucovinei a votat această lege, presupunînd că la desemnarea membrilor în noile comitete şcolare, dar mai ales la numirea inspectorilor pe ţară, pe judeţe şi pe comune vor fi luaţi în vedere oameni care să iubească şcoala şi să se bucure de încrederea populaţiei şi care să cunoască împrejurările din ţară şi nevoile ei.

Dar cînd se ajunse la aplicarea legii, lucrurile se petrecură cu totul altfel. La numirea inspectorilor şcolari locali au fost preferaţi preoţilor — săteni analfabeţi. În consiliile şcolare judeţene s-au numit persoane care îşi aveau domiciliul la o depărtare de 3–5 mile de reşedinţa judeţului, astfel că cei mai mulţi dintre ei nu

puteau veni la şedinţele consiliului. La numirea inspectorilor şcolari judeţeni, intelectualii români, clerici şi mireni, au fost trecuţi cu vederea. În locul acestora s-au numit însă în această funcţie persoane care nu cunosc deloc sau numai foarte puţin limba ţării şi care nici nu îşi au domiciliul în judeţul în care trebuiau să funcţioneze. În Consiliul şcolar al ţării, care este compus din mai mulţi membri, o colaborare armonioasă şi rodnică a devenit din capul locului imposibilă, prin faptul că la conducerea afacerilor didactico-pedagogice şi a celor administrative au fost chemaţi oameni care habar n-au nici de limba română şi nici de cea ruteană.

Îndată ce s-a aflat — zice în continuare Morariu Andrievici — despre compoziţia acestor organe şcolare de control, lumea a pierdut orice nădejde în propăşirea învăţămîntului nostru şcolar, încolţind în gîndul tuturor convingerea că noile instituţiuni nu au luat naştere decît cu scopul de a îndruma şcoala pe o cale antinaţională şi nicidecum de a o ridica şi a o face să înflorească spre folosul şi fericirea populaţiei naţionale româneşti. Consiliul şcolar al ţării, cît şi consiliile şcolare judeţene se folosesc în corespondenţa lor şi în instrucţiunile pe care le dau conducerilor şcolare de limba germană. Prin aceasta se dădea şi organelor şcolare din subordine indicaţia ca şi ele să poarte corespondenţa în limba germană, ceea ce este un expedient nefiresc şi nedrept. Este firesc, şi vechea legiuire şi-o luase ca normă, ca limba maternă a elevului să fie limba de predare în şcolile populare. Şi tot atît de firesc şi în spiritul legii este ca şi obişnuitele certificate şcolare, cît şi corespondenţa oficială a şcolilor să se poarte în aceeaşi limbă. Şi cum autorităţile şcolare sînt create pentru şcolile existente, şi nicidecum şcolile populare pentru autorităţile şcolare, n-ar fi decît firesc şi drept ca ele să se conformeze unele altora, şi anume ca Consiliul şcolar al ţării şi consiliile şcolare judeţene să îndrepte emisiile lor către comunitatea şcolară în limba care serveşte ca limbă de instrucţie la acele instituţii.

Referindu-se la situaţia anormală care domnea în şcolile din Bucovina, ziarul „Der Patriot" observa cu multă ironie că „românii sînt supuşi dresurii pangermaniste pentru a putea fi dezbrăcaţi de particularităţile lor naţionale".

4. Înfiinţarea mitropoliei Bucovinei şi Dalmaţiei şi moartea episcopului Eugenie Hacman

Guvernul centralist a lui Hohenwart care înlocui guvernul Potocki nu se grăbi să impună episcopului Eugenie publicarea statutului Fondului bisericesc în foaia oficială a episcopiei şi astfel chestiunea congresului aprobat, dar neconvocat de episcop, rămase în suspensie pînă după moartea lui Eugenie. Între timp, la 1870 luă fiinţă la Cernăuţi *Direcţiunea bunurilor Fondului greco-oriental al Bucovinei,* iar în 1872 agendele Fondului bisericesc trecură de la Ministerul Cultelor la Ministerul Agriculturii din Viena. Directorul Fondului se numea prin decret imperial, avînd sub ordinele sale ocoalele silvice şi economice din vastul cuprins al domeniilor fondului. Noul guvern dizolvă Dieta Bucovinei. Alegerile dădură o majoritate centralistă şi Eudoxiu Hurmuzachi ajunse din nou căpitan al ţării, rămînînd în această demnitate pînă la moartea sa, întîmplată la 1874.

Arătasem mai sus cum constituirea imperiului habsburgic pe bază dualistă a adus cu sine ruptura legăturii ierarhice a episcopiei Bucovinei cu mitropolia de la Carlovăţ, care rămase în graniţele statului ungar. De aceeaşi soartă fură lovite şi episcopiile sîrbeşti de la Zara şi Cattaro, din Dalmaţia, care rămăseseră şi ele, deopotrivă cu Bucovina, la Austria. Rămăsese să se găsească o soluţie pentru organizarea canonică a acestor trei episcopii ortodoxe. După îndelungate deliberări, guvernul austriac ajunse la soluţia creării unei *mitropolii a Bucovinei şi Dalmaţiei* constituite în aşa fel ca episcopul Bucovinei să fie înaintat la rangul de mitropolit, iar cei doi episcopi dalmatini să devină sufraganii săi.

Proiectul înfiinţării unei mitropolii cu episcopi sufragani „tocmai la marginile pămîntului, unde şi sf. Soare, obosit, se îneacă în mare", — cum scria în noiembrie 1871 un corespondent din Bucovina în coloanele ziarului „Gura Satului" din Pesta — găsi aprigi susţinători în presa guvernamentală din Viena. Ziarul „Neue Freie Presse" considera nimerită înfiinţarea acestei mitropolii pentru *„a crea un prejudiciu contra pretenţiilor teritoriale ale Ungariei asupra Dalmaţiei şi pentru a confirma definitiv despărţirea teritorială între ambele jumătăţi de imperiu, deci despărţirea românilor din Bucovina de românii transilvăneni şi a sîrbilor din Dalmaţia de conaţionalii lor sîrbi din ţările coroanei ungare; prin urmare, dărîmarea puterii teritoriale şi etnografice de dincoace şi de dincolo între populaţia de aceeaşi origine, de aceeaşi limbă şi de aceeaşi confesiune".*

Acestea erau deci motivele pentru care guvernul de la Viena, în urmărirea unor mari planuri politice, consimte la înfiinţarea mitropoliei Bucovinei şi Dalmaţiei, şi nicidecum ca obligaţie morală faţă de ambiţiile senile ale episcopului Eugenie Hacman, cum strigau în gura mare puţinii săi aderenţi, în frunte cu noul său secretar, Anton Schönbach — de naţionalitate poloneză şi de confesiune romano-catolică. Pe acest Schönbach îl alesese într-o vreme episcopul Eugenie deputat al Fondului bisericesc greco-oriental în Dieta ţării, silind pe membrii Consistoriului şi pe stareţii mînăstirilor să-l voteze. Cînd se ajunse însă la validarea mandatului de către plenul Dietei, alegerea fu invalidată ca ilegală.

La 23 ianuarie 1873 apăru decretul imperial pentru înfiinţarea mitropoliei Bucovinei şi Dalmaţiei şi pentru ridicarea episcopului Eugenie Hacman la rangul de arhiepiscop şi mitropolit al noii arhidieceze ortodoxe din Austria. Înfiinţarea noii mitropolii, dar mai ales numirea lui Eugenie în fruntea ei, fu rău primită de clerul bucovinean. În unele protopresviteriate, ca cele de la Cîmpulung şi Humor, se ridicară chiar proteste formale contra noii aşezări a treburilor bisericeşti din Bucovina. De crearea noii mitropolii se sesiză şi mitropolitul Moldovei, Calinic Miclescu, care înaintă Ministerului Cultelor din Bucureşti un energic protest prin care afirma drepturile sale ierarhice asupra episcopiei Bucovinei şi invita pe episcopii săi sufragani de Roman, Huşi şi al Dunării de Jos să se asocieze la protestul său contra „episcopului fără de lege şi a mitropolizării sale, săvîrşite împotriva canonului 12 al sinodului al IV-lea ecumenic". Iată cum formula mitropolitul Calinic protestul său:

„Părintele episcop Hacman, creat în mod anticanonic prin potestatea lumească — şi încă eterodoxă, străină, necompetentă — de mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei, pare-ni-se că n-are să rămînă în pace în uzurpatul său scaun mitropolitan, ba încă doară că poate să cadă sub *anatema* bisericească canonică. Am amintit

deja că nu numai dreptcredinciosul cler şi popor al Bucovinei nu se poate împăca cu această măsură nemţească, adînc tăietoare în drepturi şi vătămătoare de conştiinţă, ci nici sîrbii dalmatini nu vor să ştie de o creaţiune absurdă şi abnormă". În adresa sa către episcopii sufragani, mitropolitul Calinic afirma dreptul său *ab antiquo* asupra diecezei bucovinene şi, sprijinindu-se pe dispoziţiunile canonului pentru astfel de întîmplări, le cerea părerea în privinţa unei proceduri pentru ca „într-o chestiune atît de vitală să se statornicească o unitate de acţiune".

În continuare, mitropolitul Calinic arăta că n-ar avea decît să mulţumească lui Dumnezeu dacă episcopia Bucovinei ar fi avut aceleaşi drepturi pe care le-a avut mitropolitul Şaguna, cerînd prefacerea scaunului său episcopal într-unul mitropolitan. Pe cînd în formarea acestuia din urmă se recunoaşte generalmente o garanţie pentru naţionalitatea şi ortodoxia noastră, mitropolizarea episcopului Hacman se vede nu numai contrarie, dar este şi arogarea unui drept pe care nu-l are şi nu-l poate avea.

Ziarul „Albina" arăta că după afirmaţiile unor jurnale din Viena şi Pesta s-ar pregăti şi la Carlovăţ un protest contra creării noii mitropolii, iar contra episcopului Eugenie *excomunicarea* în cazul cînd ar trece peste hotarele puse de canoanele ecumenice. Cum însă nici Iaşul şi nici Carlovăţul nu-şi puteau impune punctul lor de vedere — mitropolitul Andrei Şaguna nu luase nici o atitudine faţă de noua „creaţie" — mitropolia Bucovinei şi Dalmaţiei luă fiinţă şi noul arhiepiscop şi mitropolit Eugenie se pregătea să plece la Cernăuţi pentru instalarea sa în noul scaun mitropolitan. Totuşi, protestele ce curgeau puhoi contra numirii sale îl enervară peste măsură, aţîţînd mereu dorul său de răzbunare contra potrivnicilor săi din Bucovina. Ura sa contra acestora ajunse la paroxism. Într-un asemenea acces de ameninţări furioase că va reglementa el dieceza îndată ce se va instala la Cernăuţi, el muri la Viena, la 31 martie 1873, chiar în preajma plecării sale la Cernăuţi.

Se vede că providenţa nu-i îngăduise a se aşeza în scaunul mitropolitan de la Cernăuţi. Rămăşiţele sale pămînteşti fură transportate la Cernăuţi şi înhumate acolo în biserica catedrală. Semnificativ pentru trecerea de care defunctul chiriarh se bucura la

diecezanii săi este faptul că nu se găsi nici unul dintre înalţii dignitari bisericeşti din Bucovina care să rostească un cuvînt la funeraliile sale strict oficiale. Fostul secretar al defunctului Eugenie recomanda pentru lespedea funerară următorul epitaf: *Aici odihnesc îndărătnicia şi ambiţiunea neînduplecate.*

În schimb apăru în ziarul „Albina" din Viena un necrolog din pana unui „teolog" bucovinean:

„Nume străin a purtat, străinilor le-a servit, în străinătate a murit, precum merita. E transportat deja de aci la Bucovina. Sărman pămînt, ţarnă nefericită, tu să păstrezi rămăşiţele omului care ţi-a făcut atîtea nedreptăţi, ce atît te-a batjocorit, care ţi-a persecutat şi asuprit pe fiii tăi după placul străinilor, ţi-a călcat în picioare drepturile tale naţionale şi legile tale bisericeşti, moştenite din buni-străbuni, te-a despuiat de averile tale, le-a vîndut şi trădat pe mîinile veneticilor pentru nişte titluri deşarte şi nedrepte, şi tu să-l primeşti şi să-l păstrezi în sînul tău? Mai bine, mai just ar fi fost dacă ar fi rămas acolo unde-l dusese soarta să moară; căci ea însăşi, de bună seamă l-a aflat nedemn de pămîntul tău, blîndă Bucovină.

Moartea a stins persoana sa, să nu mai poată păcătui, a stins-o într-un moment cînd păcatele lui, trecînd marginile Bucovinei, încercau să lovească în faţă toată creştinătatea dreptcredincioasă —, cînd capii acesteia, episcopii Dalmaţiei, mitropolitul Carlovăţului, mitropolitul Sucevei, patriarhul Constantinopolului etc. deveniră îngrijoraţi de intrarea unei schisme în biserica orientală; cînd toţi locuitorii Bucovinei şi Dalmaţiei care nu i-ar fi refuzat ascultarea bisericească unui schismatic erau ameninţaţi de pericolul excomunicării! Tatăl însă, cel ceresc, care nu şi-a întors ochii de la Biserica noastră, ne-a scutit de acest pericol înfiorător, chemînd la sine pe *Eugenie Schismaticul* înaintea judecăţii tronului său, unde va trebui să dea seama de toate cîte a făcut, ca factor sau ca unealtă, unde i se vor cumpăni fără favoare şi fără prejudecată şi cînd se vor găsi rele şi grele şi ucigătoare pentru cei ce aveau chemarea şi datoria de a-i învia, greu i se vor imputa!

Şi acelea vor rămîne pururea nişte pete întunecate nu numai în istoria diecezei bucovinene, ci şi în istoria întregii biserici greco-orientale; vor rămîne nişte mostre îngrozitoare — dar de bună

învăţătură — pentru cei ce vor fi chemaţi ca să poarte în viitor cîrja episcopiei bucovinene. Mult rău a căşunat el în ţara sa. Urmele devastărilor sale vor dura în Bucovina mai mult timp decît durară cele ale invaziunilor avarilor, tătarilor şi turcilor. Va trebui să vină un arhipăstor prea iscusit, prea strălucit, un om extraordinar, ca să poată vindeca rănile ce le înfipse Hacman naţiunii şi bisericii noastre în Bucovina; aceste răni sînt prea multe ca să le putem enumera, prea mari, prea cunoscute, prea dureroase... infandum renovare dolorem!"

5. Arhipăstoria mitropoliţilor Teofil Bendella şi Teoctist Blajevici

După o scurtă sedisvacanţă mitropolitană, împăratul Francisc Iosif, ascultînd dorinţele patronilor bisericeşti din Bucovina, numi la 12 noiembrie 1873 pe arhimandritul diecezan *Teofil Bendella* arhiepiscop şi mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei. Noul arhipăstor era originar din Cernăuţi, unde îşi făcuse studii liceale şi teologice, pe care le continuă apoi la Viena. El îndeplinise multă vreme funcţia de rector al Seminarului clerical din Cernăuţi, publicînd o broşură nemţească, apărută la Viena în 1845 sub titlul *Bucovina în regatul Galiţiei.* El a colaborat la întocmirea Calendarului diecezan şi a întocmit şi un manual de ştiinţe naturale pentru uzul şcolilor triviale din Bucovina. Îndeplinind apoi cîtăva vreme funcţia de stareţ mînăstiresc, fu chemat în Consistoriul din Cernăuţi şi ajunsese în urmă arhimandrit de scaun. În calitatea aceasta, el reprezentă ani de-a rîndul funcţiunea de deputat al Fondului bisericesc în Parlamentul de la Viena — unde îndeplinea rolul de traducător al cuvîntărilor rostite de deputaţii transilvăneni, care necunoscînd bine limba germană, îşi rosteau cuvîntările în limba română — fără însă să aprobe în toate acţiunile şefului său, episcopul Eugenie Hacman.

El rămase un aderent convins al ideii naţionale, susţinută cu atîta tărie şi însufleţire de fruntaşii mirenilor din eparhie. În 1862 Bendella semna petiţia românilor ortodocşi din Austria, pentru întemeierea mitropoliei româneşti a Transilvaniei. Fără să se fi înrolat în rîndurile luptătorilor pentru naţionalitate şi sinodalitate, el trecea totuşi ca un român bun, sincer şi devotat în tăcere cauzei româneşti. Numirea sa a fost bine primită de cler şi de popor, care se bucurau văzîndu-se în sfîrşit scăpaţi de terorismul şi samavolnicia înaintaşului său. Hirotonia o primi la Sibiu din partea urmaşului lui Şaguna, mitropolitul Procopie Ivacicovici, în ziua de 21 aprilie 1874.

Cu acea ocazie solemnă, noul mitropolit al Bucovinei rosti o frumoasă cuvîntare, spunînd între altele: „Mari, cu adevărat mari, sînt îndatoririle pe care le primesc astăzi, îndatoririle de a fi învăţătorul, amicul, părintele şi mijlocitorul poporului, căci spre a împlini aceste îndatoriri se cere orice sacrificiu, fie al ostenelilor de zi şi al privegherilor de noapte, al petrecerii în post şi rugăciuni neîncetate, al părăsirii tuturor îndemînărilor de viclenie — ba însăşi sacrificarea vieţii. Şi ce altă mă poate face a mă supune la astfel de sacrificii, dacă nu dragostea evanghelică, care după cuvîntul apostolului: «Toate le sufere, toate le rabdă, la toate speranţă are». Într-adevăr, voi să iubesc poporul meu, voi să-l iubesc din toată inima şi atunci voi îndeplini şi toate îndatoririle mele către dînsul; atunci îi voi fi un învăţător apostolic, un amic credincios, un părinte spiritual, un rugător fierbinte înaintea lui Dumnezeu.

În valul unor cugetări ca acestea, îmbărbătarea sufletului meu răsare din încrederea neclintită în ajutorul lui Dumnezeu, iar mîngîierea inimii mele creşte şi se întăreşte cînd cugetă la vecinătatea eparhiei bucovinene cu sfînta mitropolie de aici, unde împrejurul marelui luceafăr ierarhic văd o cunună măreaţă de lumini strălucitoare, un popor ales al lui Dumnezeu, care după lupte nenumărate, suferinţe nespuse, ca un Israil a ajuns în stare de binecuvîntare.

Binecuvîntat să fie numele sfintei mitropolii a românilor greco-orientali din Transilvania şi Ungaria şi mulţumire adîncă aduc excelenţei sale părintelui mitropolit, împreună şi prea sfinţiilor episcopi care avură bunăvoinţa prin serviciul actului de hirotonie de astăzi a îndeplini o lipsă simţitoare în ordinea ierarhică a eparhiei bucovinene. Binecuvîntat de Dumnezeu să fie poporul român care dedică atît de mari sacrificii pentru bunăstarea şi înflorirea bisericii! Binecuvîntarea Domnului peste adunarea de as-

tăzi, cu al său dar şi cu a sa iubire de oameni, totdeauna, acum şi pururea şi în vecii vecilor, Amin!"

După instalarea sa la Cernăuţi, noul mitropolit plecă la Viena, unde, după noua constituţie, era membru de drept al Casei magnaţilor — Herrenhaus. Acolo el se întîlni cu episcopii săi sufragani din Dalmaţia, constituind cu ei împreună *sinodul mitropolitan*. Făceau parte din acest sinod mitropolitul Teofil Bendella şi episcopii Dalmaţiei Cneajevici şi Petrovici ca membri, iar funcţia de cancelar al sinodului o îndeplini arhimandritul Silvestru Morariu Andrievici.

În primele şase şedinţe membrii sinodului întocmiră şi votară regulamentul sinodal, care cuprindea 28 de articole. Potrivit acestui regulament care primi aprobarea imperială numai în 1884, şedinţele sinodului se împărţeau în: ordinare, periodice şi extraordinare. Cele ordinare se ţineau o dată pe an sub preşedinţia mitropolitului, avînd a se ocupa de chestiuni privitoare la dogmele credinţei şi la jurisdicţia bisericească. Ca biserică sinodală servea biserica grecească a Adormirii Maicii Domnului din Viena, cu toate că mijloacele Fondului bisericesc ar fi îngăduit ridicarea unei biserici sinodale româneşti. O asemenea ctitorie a fost binevenită la Viena, şi pentru numeroasa colonie română de acolo, cît şi pentru studenţii şi soldaţii români care se aflau acolo şi simţeau nevoia unei biserici a lor naţionale. Dovadă este că prin anii 1910 membrii coloniei române, ajungînd la neînţelegere cu grecii, arendaseră într-un edificiu din centrul capitalei austriece un apartament pentru instalarea unei *capele româneşti*, în care se săvîrşea regulat serviciul religios în duminici şi sărbători.

Întorcîndu-se la Cernăuţi, înaltul chiriarh îngriji pentru sporirea congruei preoţeşti şi pentru o mărire a dotaţiei clerului monahal. Cu toate acestea, membrii ruteni din rîndurile clerului manifestară mari nemulţumiri faţă de noul spirit de conducere pe care mitropolitul Teofil îl introduse în arhidieceză, spre deosebire de spiritul ce domnise în timpul antecesorului său. Din ordinul său se introduse scrierea cu litere latine în locul „buchilor" chirilice, menţinute cu toată îndărătnicia de Eugenie Hacman. Numărul 5 din „Foaia Ordinaciunilor" pe 1874 apăru cu caractere latine atît de mult şi de mulţi dorite; în 1881 s-a introdus ortografia Academiei Române.

Din ordinul mitropolitului Teofil apăru în „Foaia Ordinaciunilor" regulamentul pentru alegerea congresului bisericesc care primise aprobarea imperială, dar pe care Eugenie refuzase să-l promulge în organul oficial al eparhiei. El stărui totodată pe lîngă guvernatorul Bucovinei ca să convoace congresul pe data de 17 octombrie 1874. De astă dată guvernul refuză însă convocarea congresului şi mitropolitul Teofil muri — la 21 iulie 1875 — fără să fi reuşit a prezida constituirea congresului. Corpul său neînsufleţit fu adus la Cernăuţi şi înmormîntat în capela mitropolitană, alături de sicriul lui Dosoftei Herescu.

După moartea lui Teofil, scaunul mitropolitan de la Cernăuţi rămase vacant aproape 2 ani. În timpul sedisvacanţei, conducerea mitropoliei era încredinţată arhimandritului diecezan Teoctist Blajevici. Acesta era fiu de preot din Tişăuţi, de lîngă Suceava, îşi făcuse studiile la Institutul Teologic din Cernăuţi, după terminarea cărora ajunse rector al Seminarului diecezan şi apoi egumen la Dragomirna. În calitatea aceasta, el făcu la 1856 parte din comisia pentru deschiderea mormintelor domneşti de la Putna, asupra căreia relata arhitectul Carol A. Romsdorfer în lucrarea sa intitulată *Deschiderea mormintelor domneşti din mănăstirea Putna* — Die Eröffnung der in der gr. or. Klosterkirche Putna befindlichen Fürstengräber im Jahre 1856. În clipa ridicării lespezii de pe racla cu osemintele lui Ştefan cel Mare se spune că ar fi căzut un amofor asupra capului lui Teoctist, o întîmplare ce fu interpretată mai tîrziu ca o prevestire a carierei sale mitropolitane.

Mai impresionantă a fost însă o altă scenă ce se petrecu cu acea ocazie. La deschiderea sicriului marelui domnitor, săteanul Nicolae Niţu din Putna căzu în genunchi şi, făcîndu-şi cruce, exclamă cu ochii plini de lacrimi: „Săracii de noi! Ăsta-i tatăl nostru!"

În tinereţele sale, Teoctist se îndeletnicea cu scrisul românesc sub pseudonimul Şoimu, colaborînd la Calendarul diecezan, descriind în versuri serbarea Bobotezei sub Fîntîna Turcească din Cernăuţi, încîntîndu-se de frumoasa chemare a parohului bucovinean. În 1844 el publica în limba germană *Gramatica teoretică şi practică a limbii române*, lucrare ce-l îndreptăţea să concureze, fără succes, cu Pumnul, la catedra de limba şi literatura română de

la Liceul din Cernăuţi. În timpul vicariatului său avu loc înfiinţarea Universităţii din Cernăuţi şi reorganizarea Institutului Teologic ca facultate a noii universităţi.

La 22 martie 1877 apăru în sfîrşit decretul imperial pentru confirmarea sa în scaunul mitropolitan de la Cernăuţi.

Cu ocazia instalării sale — îşi primise hirotonia la Viena din mîinile episcopilor dalmatini — un corespondent din Bucovina trimitea ziarului „Timpul" din Bucureşti următoarea apreciere asupra noului chiriarh, zicînd:

„Noul mitropolit este un bătrîn de peste 70 de ani, slab şi bolnăvicios; în cursul îndelungatei sale cariere preoţeşti niciodată nu şi-a dezvoltat nici în viaţa politică, nici în cea naţională, nici în sfîrşit în cea intelectuală vreo activitate de deosebită însemnătate. Cît pentru cultura vederilor şi convingerilor sale, el este una din feţele bisericeşti ale vremii trecute, care cred a fi împlinit misiunea prin observarea oarecăror forme convenţionale şi a disciplinei bisericeşti, iar la ridicarea morală, intelectuală şi etică a poporului în mijlocul căruia trăiesc, nu prea mult se gîndesc. De altminteri, ca persoană privată, noul mitropolit este un om venerabil şi respectat, şi, judecînd după antecedentele sale, din activitatea şi iniţiativa sa nu ne putem aştepta la nimic absolut stricăcios, precum nici la mult bine pentru biserica noastră, ci mai mult la acel fel de conservatism apatic şi lipsit de puterea voinţei, care, ţinînd cu scrupulozitate la convenţiile trecutului, se pierde în neactivitate".

Spre deosebire de Eugenie Hacman, mitropolitul Teoctist, ca de altfel şi înaintaşul său, Teofil, a avut o atitudine demnă în tot timpul aprigelor persecuţii contra celor ce propovăduiau crezul naţional. În enciclica sa adresată la 18/30 noiembrie 1877 studenţilor în teologie, bănuiţi de mişcări subversive, el puse în adevărata lor lumină stările din biserica bucovineană, precum se va vedea mai apoi în această carte. Ca aderent al congresului bisericesc, el prezentă la 27 noiembrie 1878 guvernului de la Viena un bine documentat memoriu, cerînd convocarea de congrese diecezane atît pentru Bucovina, cît şi pentru cele două episcopii din Dalmaţia. În urma stăruinţelor sale şi ale vajnicului său colaborator, Silvestru Morariu Andrievici, guvernul agreă ideea convocării de congrese eparhiale separate pentru Bucovina şi Dalmaţia. În mai 1879 guvernatorul Bucovinei luase măsuri pentru convocarea congresului bisericesc din Bucovina, după vechiul statut pentru a discuta revizuirea lui. Dar pare că era lucru vrăjit. Chiar în toiul acestor pregătiri muri — la 27 iunie 1879 — mitropolitul Teoctist, în vîrstă de 72 ani, fiind înmormîntat în cripta mitropolitană din Cernăuţi.

CAPITOLUL IX

Opoziţia românilor contra politicii de deznaţionalizare a guvernului centralist de la Viena

1. Manifestaţia studenţească de la Putna din 1871 – 2. Doctrina „bucovinistă" şi reacţiunea autonomiştilor austrieci – 3. Serbarea centenarului anexării Bucovinei la Austria şi inaugurarea Universităţii din Cernăuţi – 4. Prăznuirea împlinirii a 100 de ani de la decapitarea principelui Grigore Ghica la Iaşi şi discursul comemorativ al poetului Dimitrie Petrino – 5. Procesul de înaltă trădare intentat Societăţii Academice studenţeşti „Arboroasa" din Cernăuţi – 6. Enciclica mitropolitului Teoctist adresată alumnilor în teologie – 7. Protestul lui C. A. Rosetti împotriva persecutării studenţilor arboroseni, apărut în ziarul „Românul" din Bucureşti – 8. Achitarea arborosenilor şi corespondenţa dintre cancelarul Auersperg şi guvernatorul Alessani în chestiunea procesului „Arboroasei" – 9. Crainicul Bucovinei, Dimitrie Petrino, şi ecoul războiului pentru independenţa României din 1877

1. Manifestaţia studenţească de la Putna din 1871

La 15/28 august 1869 se împliniseră 400 de ani de la fundarea mînăstirii Putna. Cu acea ocazie studenţii bucovineni Petru Piteiu, Gavril Băleanu şi Emil Cozub lansară o invitaţie către toţi studenţii români din străinătate să participe la această rară aniversare pentru a întări credinţa bucovinenilor în mîntuirea lor. Revista „Convorbiri Literare" saluta cu bucurie hotărîrea studenţilor bucovineni, dîndu-şi seama că „o întrunire a studenţilor români din toate părţile ar putea să constituie şi altceva, decît numai o serbare pentru glorificarea trecutului nostru şi că la o ocazie aşa de favorabilă în felul său, am putea să ne gîndim serios asupra problemelor ce viitorul ni le impune cu atîta necesitate".

Apelul găsi răsunet în sufletele tuturor studenţilor români de la Viena originari şi din România şi Transilvania şi ei hotărîră cu toţii să participe la comemorarea de la Putna. Dar împrejurările politice de atunci nu îngăduiau o asemenea manifestaţie naţională. Izbucnirea războiului franco-german absorbi toată atenţia generală asupra desfăşurării lui. Din pricina aceasta serbarea trebui să fie amînată pentru 15 august 1871. Din comitetul de iniţiativă făcea parte Mihai Eminescu, care din timpul şederii sale la Cernăuţi păstra Bucovinei o plăcută amintire, cum arătau, de altfel, şi articolele sale despre Bucovina publicate în ziarul „Timpul", la care colabora.

Între timp însă se produse o schimbare de regim în Austria. În locul guvernului conservator autonomist al lui Potocki, veni guvernul liberal centralist al contelui Hohenwart — care inaugura şi în Bucovina un curent ostil oricărei manifestaţii naţionaliste. De aceea, o bună parte din boierimea bucovineană nu îndrăzni să ia parte la serbarea de la Putna, spre marea dezamăgire a oaspeţilor sosiţi acolo din România şi Transilvania. *Ioan Gh. Sbiera* reprezenta Societatea Academică Română din Bucureşti, rostind şi o scurtă cuvîntare.

Înalta prudenţă politică care îndemna boierimea de a nu participa la serbarea de la Putna se explică şi prin faptul că unul dintre marii ei inspiratori, Alecu Hurmuzachi, nu se mai găsea între cei vii. El muri în martie 1871, lăsînd regrete unanime în urma sa, pe lîngă un mare gol în rîndurile marilor luptători pentru drepturile naţionale ale Bucovinei româneşti. Ioan Vulcan, Iraclie Porumbescu, Vasile Bumbac şi alţii aduseră pioase elogii amintirii dispărutului — în coloanele „Columnei lui Traian", ale „Albinei" ş.a. Prin scrierile sale, care vădesc o fire idealistă şi poetică, el a înflăcărat generaţia sa din Bucovina şi Moldova. Cu firea sa gingaşă de poet, cu temperamentul său viu şi impulsiv, el a fost sufletul mişcării naţionale şi culturale în Bucovina, desemnînd prin articolele de îndrumare calea ce ducea la conservarea şi deşteptarea neamului românesc din Bucovina. „Foaia Societăţii", condusă de

el, devenise într-o vreme tribuna publică de la care răsunau glasurile celor mai de seamă scriitori din Bucovina şi de peste hotare.

Guvernatorul Bucovinei îngăduia ca serbarea să aibă un caracter religios şi nicidecum naţional. Vasile Alecsandri scrisese o odă ce fu pusă pe note şi cîntată la serbare. Comemorarea fu onorată de prezenţa lui Mihail Kogălniceanu, care rămase rău impresionat de absenţa boierimii. De la Bucureşti sosi Grigore Tocilescu, iar din Transilvania — Iacob Mureşanu ş.a. Cu acel prilej femeile române din Bucovina închinară evlaviosului domnitor un prea frumos acoperiş de mormînt care s-a aşternut pe lespedea ce apără sicriul cu osemintele eroului.

În faţa marii mulţimi de peregrini sosiţi din toate colţurile Bucovinei la mormîntul marelui lor domnitor rosti mai întîi egumenul mînăstirii, Arcadie Ciupercovici, un evlavios cuvînt de pomenire, care a fost publicat mai apoi de Samson Bodnărescu într-o mică broşură.

Urmă apoi la cuvînt reprezentantul studenţilor, tînărul A. D. Xenopol, care într-un prea frumos şi avîntat discurs comemorativ arată că figura lui Ştefan cel Mare reprezintă un simbol pentru toţi cei de acelaşi neam şi că românii din toate ţările româneşti au sosit la Putna în vederea „viitorului la care năzuieşte orice suflet nobil al poporului nostru".

În toiul serbării, tînărul compozitor Ciprian Porumbescu smulse unui muzicant vioara din mînă şi scoase coardelor ei melodia uneia dintre cele mai frumoase hore ale sale, *Hora detrunchiaţilor*, în care se prinseră toţi participanţii, tineri şi bătrîni. La priveliştea aceasta, compozitorul restitui muzicantului vioara, zicîndu-i cu emoţie: *„Am cîntat Daciei întregi!"*

2. Doctrina „bucovinistă" şi reacţiunea autonomiştilor austrieci

Pentru a putea întări şi consolida „bucovinismul" era nevoie de a zădărnici orice manifestare naţională din partea românilor. În privinţa aceasta guvernul găsea în episcopul Eugenie cea mai

bună şi mai dorită unealtă. În cursul îndelungatei sale arhipăstorii, Eugenie dusese o îndîrjită luptă contra enoriaşilor săi români, care îndrăzneau să critice absolutismul său ierarhic şi să stăruie pentru convocarea congresului bisericesc, întru apărarea caracterului românesc al bisericii bucovinene şi al ţării împotriva revendicărilor ucrainene. Pentru a putea înfrînge această dîrză rezistenţă, Eugenie recurse la cele mai detestabile mijloace de teroare şi constrîngere contra clerului românesc, oprindu-l să asiste la reprezentaţiile teatrului românesc şi interzicînd studenţilor în teologie să citească gazete româneşti.

În epistolele sale pastorale el dojenea mereu pe preoţii care, după părerea sa, tulburau şi amăgeau poporul prin „nesocotite planuri naţionale". El opri, de asemenea, corespondenţa cu caractere latine, pe care le socotea pierzătoare de suflet, ca fiind „patistaşe" şi „daco-romane". El propovăduia mereu moderaţia faţă de străini. În circularele sale din 1866–1867 el impunea folosirea limbii rutene la serviciul divin din biserica catedrală, ceea ce duse la demonstraţii furioase chiar în prezenţa sa în incinta catedralei. În toate aceste acţiuni se manifestă ostilitatea episcopului faţă de străduinţele românilor de a apăra şi păstra caracterul românesc tradiţional al bisericii bucovinene.

În servilismul său faţă de guvern şi în îngăduinţa sa faţă de străini, episcopul Eugenie n-a fost în stare să apere cum se cuvine turma sa ortodoxă contra propagandei „unite" din Galiţia. Agenţii bisericii greco-catolice din Galiţia mişunau în eparhia sa ortodoxă, făcînd prozeliţi chiar în rîndurile românilor, cum s-a întîmplat în 1857 în comuna Boian din judeţul Cernăuţi, unde o bună parte din enoriaşii ortodocşi trecură la biserica unită, fără ca episcopul să-i mai fi putut readuce în sînul bisericii ortodoxe române.

Duşmănia neascunsă a episcopului faţă de învăţătura în limba română merse aşa de departe, încît el impuse şcolilor româneşti să se folosească de harta Austro-Ungariei apărută la 1867 în ediţia ruteană. În anul acela el trimise inspectorilor pentru şcolile populare româneşti *„îndrumăciunea de a îngriji ca harta ruteană să fie aplicată la toate şcolile poporale, căci ea se poate folosi şi la prelegerile româneşti, deoarece literele slave sînt aceleaşi cu ale lim-*

bii române în şcoalele poporale şi că prin urmare tinerimea şcolară română le poate ceti".

Faţă de afirmarea naţionalismului românesc în toate ramurile de activitate şi faţă de revendicările politice tot mai accentuate ale rutenilor, al căror număr era în continuă creştere prin imigrări din Galiţia, guvernul german de la Viena îşi întemeia dominaţia în Bucovina pe puterea administrativă exercitată de funcţionari germani, pe o vie propagandă de presă în limba germană, pe meseriaşii nemţi de la oraşe şi pe coloniştii germani care reuşiseră să întemeieze mai bine de 70 de sate, cu şcoala şi biserica lor, înzestraţi cu pămînturile cele mai bune şi favorizate de administraţie pe toate căile. Un atu puternic în mîinile administraţiei germane din Bucovina era Fondul bisericesc cu inepuizabilele sale bogăţii în lemn şi minereuri, a căror exploatare oferea largi posibilităţi de cîştig şi îmbogăţire. De asemenea ocazii de cîşig nu se fereau nici unii dintre marii proprietari care înţelegeau a se pune bine cu guvernul.

Folosindu-se de aceste prielnice împrejurări, administraţia germană se străduia să prefacă Bucovina într-o ţară germană, într-un adevărat *Buchenland*, prin adormirea conştiinţei naţionale româneşti, prin crearea unui tip de cetăţean aparte, care să nu fie nici român, nici neamţ, nici polon, nici rutean sau lipovan, ci simplu bucovinean, care să se folosească de limba oficială germană. Din străduinţele acestea lua naştere concepţia „bucovinistă", care se dezvoltă cu vremea într-o adevărată doctrină politică.

Primul bucovinean de marcă, repede cîştigat pentru noua doctrină „bucovinistă" propagată de la Viena, fusese însuşi episcopul Eugenie Hacman. „Noi, bucovinenii, nu sîntem cu toţii români, — zicea el — ci o parte a confraţilor noştri religionari sînt ruteni, cu care trebuie să vieţuim în Bucovina frăţeşte şi în concordia cea mai prietenoasă unii cu alţii". De aceea, după concepţia sa „bucovinistă", preotul nu avea nimic a face cu politica şi cu promovarea naţionalismului. Din aceeaşi concepţie porni şi opoziţia sa contra unirii bisericii cu mitropolia românească a Transilvaniei.

Concepţia „bucovinistă" a episcopului era împărtăşită şi de mai mulţi mari proprietari români şi străini. Ea găsi cea mai bună expresie în răspunsul pe care Nicolae Mustazza, urmaşul unui

arendaş grec din Bucovina, baronizat de austrieci pentru aprovizionarea oştirii acestora în timpul războaielor napoleonene, i-l dăduse la vremea sa în gara de la Cernăuţi regelui Carol I, care-i vorbi româneşte. El răspunse ţanţoş regelui: „Majestät, wir sind deutsch erzogen!", adică — „Majestate, noi sîntem crescuţi nemţeşte!"

Boierimea naţională, reprezentată prin fraţii Hurmuzachi, Vasilco, Stîrcea, Costin ş.a., se ataşase după nevoile politice ale vremii la partidele dominante atunci în Austria: *Partidul Centralist*, ca exponent al germanilor din Austria şi *Partidul Autonomist* de nuanţă conservativă feudală, ca exponent al popoarelor slave — cehii şi polonii. Centraliştii se mîndreau cu ideologia lor liberală, bizuindu-se în prima linie pe elementul etnic *german* din monarhie, compus din mari proprietari, industriaşi, negustori, orăşeni şi mici proprietari rurali.

Autonomiştii reprezentau elementul etnic *slav* din monarhie, cum erau cehii şi polonii, rezemîndu-se la rîndul lor pe marea proprietate feudală, laică şi ecleziastică, pe cler, pe ţărănimea mai înstărită şi pe tîrgoveţii cehi şi poloni. Centraliştii sprijineau Constituţia din februarie 1861 ca credincioşi ei — Verfassungstreu —, cîtă vreme autonomiştii erau pentru reintroducerea Constituţiei federaliste din octombrie 1859, cu centrul de gravitate în ţările de coroană autonome.

Eudoxiu Hurmuzachi, istoricul, îşi începuse cariera de interpret de limba română pe lîngă autorităţile centrale de la Viena. Acestea îi înlesniseră accesul în Arhivele de stat din capitala Austriei, de unde luă copii după documentele istorice de acolo. Ales membru al Academiei Române din Bucureşti, el publică aceste documente în vestita colecţie *Documente privitoare la istoria românilor*, care îi poartă numele. În concepţia sa politică, *Eudoxiu Hurmuzachi* împărtăşea vederile Partidului Centralist German, al cărui exponent era în Bucovina, ca membru al Dietei din Cernăuţi şi căpitan al ţării. În calitatea aceasta el aplană conflictul ce izbucnise între locuitorii din ocolul Cîmpulungului Moldovenesc şi erariul austriac — Cămara — pentru delimitarea pădurilor statului, cele ale comunelor şi ale răzeşilor munteni. Desfăşurarea acestui litigiu se găseşte expusă de însuşi Hurmuzachi în lucrarea

apărută în nemţeşte: *Not- unde Hilferuf des Moldau-Cîmpulunger Ocols — Chemarea de alarmă şi de ajutor a ocolului Cîmpulungului Moldovenesc.*

Fraţii săi, *Gheorghe* şi *Alexandru*, susţineau politica partidului federalist ceho-polon, care lupta pentru constituirea unei Austrii federaliste, cu o largă autonomie politică şi naţională a ţărilor de coroană şi naţionalităţilor din aceste ţări. În concepţia aceasta politică Bucovina era privită ca o ţară autonomă, reprezentată prin naţiunea română cu toate tradiţiile ei politice din trecut şi cu toate aspiraţiile ei în viitor. În sensul *acestei* concepţii naţionale înţelegea să colaboreze şi Eudoxiu Hurmuzachi în cadrele Partidului Centralist.

Cu totul opusă acestei concepţii era doctrina guvernamentală „bucovinistă", reprezentată în Bucovina prin episcopul Eugenie şi mica sa aderenţă pe care o avea în rîndurile clerului şi proprietarilor străini sau înstrăinaţi. Politica „bucovinistă", repudiată de masele largi ale populaţiei româneşti, nu avea la baza ei nici o raţiune de stat, ci ea se întemeia exclusiv pe puterea administrativă. De aceea instalarea unui guvern absolutist sub Belcredi făcu să tresalte de bucurie inima episcopului Eugenie şi a „bucoviniştilor" săi, crezîndu-se la începutul unei noi ere de samavolnicie arhierească. Curînd însă, vanitosul episcop avu ocazia să se convingă că regimul absolutist îşi trăise traiul şi că schimbări radicale se produseseră în organizarea constituţională a Imperiului Habsburgic.

Boierii conservatori înfiinţară în 1872 *Societatea autonomiştilor naţionali*, un adevărat partid politic cu statutul său, programul său „de a cultiva în popor instrucţiunea politică şi conştiinţa naţională, precum şi de a stărui pentru realizarea şi dezvoltarea organică a autonomiei în toate ramurile vieţii publice". Mijloacele pentru împlinirea programului erau:

a) adunări ale membrilor în răstimpuri voluntare ordinare sau extraordinare pentru conversarea despre chestiuni ce stau în raport cu scopul Societăţii;

b) adrese, petiţiuni şi rezoluţii;

c) adunări poporale;

d) împărtăşirea activă şi corespunzătoare la alegerile pentru consiliile comunale şi districtuale, pentru Dieta ţării şi Senatul imperial; sprijinirea candidaţilor demni de încredere; controlarea severă a activităţii politice a deputaţilor aleşi; necurmat raport reciproc cu ei;

e) îndemnarea la fundarea de societăţi analoage în ţară;

f) publicarea de foi periodice sau de altele şi răspîndirea de foi volante şi broşuri.

În art. 4 din statut se prevedea că registrele membrilor Societăţii erau deschise pentru înscrierea fiecărui cetăţean austriac major, fără deosebire de naţionalitate sau confesiune.

Organul Societăţii era „Der Patriot", organ săptămînal pentru politica economică, scris nemţeşte pentru a ajunge mai lesne sub ochii autorităţilor guvernamentale locale şi vieneze. În coloanele acestui organ apăreau articole cu aspră critică la stările politice, bisericeşti, şcolare şi economice din Bucovina.

„Patriotul" apăru din 30 aprilie pînă în 14 decembrie 1872, ca revistă săptămînală de politică şi economie, îngrijită de *Frederic Cmeticz*. În numerele 9, 11, 13, 16 şi 18 apărură articole privitoare la învăţămîntul public din Bucovina. Problema autonomiei bisericii este tratată în numerele 2, 10, 20–22, 25–28, 31, 32 şi 34. Arendarea moşiilor Fondului bisericesc este criticată în numerele 3 şi 4 şi în anexa la numărul 8. Geneza legislaţiei comunale constituie fondul articolelor din numerele 5, 6 şi 8; problema datoriilor funciare pentru despăgubirea proprietarilor de pămînturi — Grundentlastungsschuld — este relevată în numărul 11, centenarul anexării Bucovinei în numărul 29, iar autonomia Bucovinei în numărul 13. Un articol din numărul 6 tratează despre Heliade Rădulescu, iar altul, din numărul 11, despre obiceiurile de nuntă la românii macedoneni. Tradiţia despre cetatea Ţeţinei este redată în numărul 3. În numerele 1, 4 şi 8 se insistă asupra activităţii naturalistului Haquet — care a vizitat Bucovina în timpul ocupaţiei de către austrieci.

Relevăm aceste articole pentru contribuţiile lor preţioase la istoria Bucovinei.

Din Societatea autonomiştilor făcea parte şi Ioan Gh. Sbiera, care căzu însă în alegerile pentru Dietă.

3. Serbarea centenarului anexării Bucovinei la Austria şi inaugurarea Universităţii din Cernăuţi

La 1875 se împliniseră 100 de ani de la anexarea Bucovinei la Austria. Pentru sărbătorirea centenarului se făcură mari pregătiri la Cernăuţi. Profesorul A. Ficker din Viena se însărcinase cu întocmirea unei scrieri comemorative care apăru sub titlul: *Serbarea aniversării de o sută de ani de la unirea Bucovinei cu Austria* — Hundertjahrfeier der Vereinigung der Bukowina mit Österreich — în care se aduceau osanale operei de civilizaţie pe care austriecii ar fi realizat-o în noua provincie ruptă din trunchiul Moldovei. La Cernăuţi se constitui un comitet jubiliar, care hotărî ridicarea unei statui a *Austriei* protectoare înfăţişînd o mamă care îşi strînge fiica la sîn. Statuia fu aşezată în piaţa care-i poartă numele. Însuşi împăratul Francisc Iosif I făgăduise să onoreze serbarea cu prezenţa sa, aducînd Bucovinei ca dar jubiliar nou creata *Universitate Francisco-Iosefină*, o instituţie de înaltă învăţătură, servind de pivot pentru cultura germană în locul universităţilor din Galiţia, care fură polonizate, şi anume Cracovia în 1870 şi Liovul în 1871. Aceasta cu atîta mai mult, cu cît ungurii înfiinţaseră în 1872 la Cluj o universitate ungurească. Menirea noii universităţi din Cernăuţi era deci să constituie o fortăreaţă culturală germană la răsărit de fortăreţele polono-maghiare de la Liov şi Cluj.

Înfiinţarea la Cernăuţi a unui aşezămînt de înaltă învăţătură era solicitată de bucovineni de la 1848 încoace — Societatea pentru cultură şi literatură română, oraşele Cernăuţi şi Suceava, Dieta Bucovinei şi deputaţii Gheorghe Hurmuzachi şi Constantin Tomaşciuc din Parlamentul de la Viena stăruiseră mereu pentru împlinirea cererii lor. În urma unui convingător discurs al deputatului român Tomaşciuc, comisia bugetară prevăzu sumele necesare pentru crearea unei universităţi la Cernăuţi cu ocazia jubileului de 100 de ani de la anexarea acestei ţări la monarhia habsburgică. La 30 septembrie 1875 împăratul Francisc Iosif semnă la Schönbrunn *uricul* de fundaţie al noii universităţi, care avea următorul cuprins:

„Noi, Francisc Iosif, din graţia lui Dumnezeu împărat al Austriei, rege apostolic al Ungariei etc. etc.

În grija noastră cea părintească pentru ducatul nostru Bucovina, am năzuit totdeauna ca să înmulţim şi să sporim aşezămintele de învăţămînt public în această ţară.

Întru aceasta am urmat imboldul inimii noastre, precum şi glorioaselor tradiţii ale Casei noastre. Chiar în planul regulativ, făcut la anexarea ţării pentru afacerile bisericeşti ale Bucovinei, se manifestă grija guvernului pentru cultura spirituală şi morală a noilor supuşi; la opera începută atunci de marele nostru înaintaş, răposatul întru fericire împărat Iosif al II-lea, de eternă memorie, prin înfiinţarea celor mai trebuincioase şcoli inferioare, au lucrat cu zel mai departe înaintaşii noştri răposaţi în Domnul şi noi înşine. Noi însă avem parte, cu graţiosul ajutor al lui Dumnezeu, de a îndeplini acuma, după o sută de ani, această operă prin înfiinţarea şcolii celei mai înalte.

Căci, rostind în 1872 credincioasa Dietă a acestui ducat al nostru dorinţa pentru înfiinţarea în Cernăuţi a unei universităţi, am ordonat guvernului nostru de a cumpăni cu atenţie şi îngrijire această dorinţă. În urma raportului făcut de guvernul nostru, că există în Cernăuţi pe deplin condiţiunile pentru înfiinţarea şi pentru prosperarea unei universităţi şi că o atare şcoală înaltă ar deveni un izvor de binefaceri extraordinare nu numai pentru credinciosul nostru ducat, dar şi pentru ţările vecine, am ordonat, cu deosebită bucurie, ministrului nostru pentru culte şi învăţămînt ca să prezinte Parlamentului proiectele de legi privitoare la înfiinţarea unei universităţi la Cernăuţi.

În grija sa pentru interesele publice, Parlamentul, cu îndătinata sa bunăvoinţă faţă de jertfele patriotice, şi-a dat asentimentul la proiectul de lege pentru înfiinţarea numitei universităţi, votînd cu liberalitate mijloacele pentru întreţinerea ei; văzînd toate acestea am hotărît în mod definitiv crearea acestei universităţi, sancţionînd la 31 martie a.c. legea respectivă.

În temeiul acestei legi fundăm şi creăm, prin acest uric, Universitatea din Cernăuţi, îngăduind totodată ca ea să poarte numele nostru: *Universitatea imperială-regală Francisc Iosif din Cernăuţi*. Totodată am dispus ca deocamdată Universitatea să fie compusă din trei facultăţi şi anume: de *teologie greco-orientală*, de *drept* şi de *filozofie* şi am avut grijă ca aceste trei facultăţi să aibă

un corp didactic corespunzător şi să fie înzestrate cu edificiile necesare, cu material didactic şi cu fondurile necesare pentru îndeplinirea scopurilor lor nobile.

Mai departe ordonăm ca această nouă şcoală înaltă să se constituie şi să se organizeze întru toate şi în ceea ce nu este anume ordonat pentru ea, după legile, ordonanţele şi întocmirile după care se conduc celelalte universităţi din regatele şi ţările noastre reprezentate în Parlament; acordîndu-i, totodată, toate acele drepturi, privilegii şi libertăţi care fuseseră acordate, la timpul său, prea graţios, de noi şi de înaintaşii noştri, acestor universităţi care înfloresc prin celelalte regate şi ţări ale noastre.

Voim, îndeosebi, ca această universitate să constituie în limitele dreptului academic în vigoare o corporaţiune înzestrată cu deplină independenţă şi autonomie, pentru a-şi reglementa şi administra afacerile ei interne în deplină libertate.

Noi avem credinţa că Univesitatea va face uz cu cumpătare de drepturile, privilegiile şi libertăţile ce i s-au acordat şi că ea va împlini toate speranţele pe care, în spiritul nostru şi al credincioşilor noştri supuşi le nutrim cu ea astăzi, în ziua înfiinţării ei.

Noi credem, cu deosebire, că ea va deveni nu numai un centru de cultură pentru ştiinţa superioară, pentru cercetări libere şi pentru orice artă şi dexteritate a spiritului omenesc, ci şi că ea îşi va arăta toată solicitudinea pentru frica de Dumnezeu, pentru buna cuviinţă şi virtute şi că ea va spori, va creşte şi va înflori spre fericirea împărăţiei şi a ţării.

Considerăm prevestire bună pentru împlinirea acestor dorinţe împrejurarea că putem săvîrşi înfiinţarea acestei universităţi tocmai în momentul cînd credincioasa noastră ţară Bucovina este pe cale de a sărbători aniversarea de o sută de ani de la unirea sa cu statele noastre. Precum generaţiile viitoare vor vedea în această fericită coincidenţă o dovadă că domniile noastre şi ale înaintaşilor noştri n-au rămas fără rod pentru această iubită ţară a noastră, tot aşa şi Universitatea noastră să o considere ca o chemare, ca şi ea să întreţină şi să cultive spiritul austriac de credinţă, pe care ţara aceasta l-a păstrat totdeauna nepătat şi de care a dat strălucită dovadă atît în zile bune cît şi în zile rele.

Drept mărturie pentru aceasta servească propria noastră semnătură şi sigiliul nostru imperial.

Dat în castelul nostru de la Schönbrunn, la 30 septembrie 1875, în al 27-lea an al împărăţiei noastre.

Francisc Iosif I m. p.

Dr. Carol Stremayer, m. p."

În toiul acestor mari pregătiri apăru însă broşura lui M. Kogălniceanu — *Răpirea Bucovinei*, în limbile franceză şi română, cuprinzînd tocmelile internunţiului Thugut şi ale cancelarului Kaunitz cu Poarta otomană pentru cesiunea către Austria a Ţării de Sus a Moldovei, cu toate mijloacele de corupţie şi ameninţare folosite de cabinetul austriac pentru a stoarce turcilor actul de anexiune. Broşura aceasta căzu ca un trăznet din senin asupra cabinetului din Viena, care dădu ordin autorităţilor din Bucovina să oprească răspîndirea broşurii şi să pedepsească pe răspînditorii ei. Mai mulţi cărturari români din judeţele Cernăuţi, Suceava şi Cîmpulung primiseră însă broşura şi, fiind denunţaţi, avură să răspundă în faţa justiţiei de a o fi cetit.

Guvernul mai primi informaţii că marea însufleţire pentru serbarea centenarului nu pornea de la populaţia autohtonă românească, căpitan al ţării fiind Anton Kochanowski, ci numai de la funcţionărimea germană şi de la inspiratorii presei evreo-germane din capitala Bucovinei. Din comitetul de pregătire nu făcea parte nici un membru al boierimii române, care în covîrşitoarea ei majoritate aparţinea Partidului Conservator Autonomist, care se găsea în opoziţie cu Partidul German Centralist de la putere. În atitudinea lor de opoziţie faţă de organizatorii serbării centenare, autonomiştii bucovineni găseau sprijin la autonomiştii poloni din Galiţia, cu care erau în strînsă colaborare. Se mai aflase că cetăţenii din Iaşi convocaseră pe ziua de 1/12 octombrie o mare adunare cetăţenească pentru a prăznui amintirea principelui Ghica, decapitat chiar în ziua în care populaţia Bucovinei detrunchiate fusese silită la Cernăuţi să presteze jurămîntul de credinţă faţă de Casa de Austria.

Aflînd despre toate acestea, împăratul Francisc Iosif găsi de bine să contramandeze vizita sa la Cernăuţi cu ocazia jubileului — din preţioase motive de economie bugetară, neputînd depăşi bugetul statului şi nici cere Consiliului de Miniştri credite suplimentare pe timpul crizei economice în care se zbătea monarhia. Şi astfel rămase ca jubileul de la Cernăuţi să se sărbătorească în

absenţa împăratului, spre marea mîhnire a organizatorilor germano-evrei. Cuvîntările ce s-au rostit cu acest prilej nu erau decît jigniri şi insulte aduse în mod gratuit populaţiei autohtone româneşti, în schimb se ridica în slava cerului marea operă de civilizaţie a aducătorilor de cultură — Kulturträger — germani.

Folosindu-se de jubileul centenarului alipirii Bucovinei, austriecii credeau că a sosit momentul potrivit pentru inaugurarea Universităţii. S-a ales ziua de 4 octombrie 1875, ziua onomastică a împăratului, pentru solemnitatea inaugurării, în prezenţa ministrului cultelor şi instrucţiunii dr. Stremayer, care prezentînd noului rector al Universităţii — profesorul dr. Constantin Tomaşciuc — diploma de fundare, arăta că noua universitate trebuie să fie "un *focar de ştiinţă nemţească* şi punct de atracţie pentru numeroase elemente flotante ale Răsăritului, elemente care după firea lucrurilor cad în partea factorului care cu preponderenţă năvăleşte asupra lor".

În continuare, ministrul arăta că pentru desfăşurarea acestei inaugurări s-a ales anume ziua pe care o ilustrează numele împăratului, ziua care este martoră la solemnitatea unirii centenare a Bucovinei cu Austria. Astfel constituie inaugurarea Universităţii o frumoasă încheiere a unei activităţi civilizatoare de o sută de ani, un „nobil dar nupţial al Austriei şi al împăratului ei către ţara ce îmboboceşte plină de nădejdi. Fie ca chiotele de patriotică însufleţire ce răsună prin oraş şi prin ţară să răsune neîncetat prin sălile de cursuri ale Almei-Mater Francisco-Iosefine".

Dar cu mult mai drastic a fost decanul noii facultăţi de drept, profesorul Frederic Schuller Libloy, în cuvîntarea sa plină de invective la adresa românilor, care îşi duceau traiul „cu tîmpenie şi ascultare şi plătind socotelile altora"; ei cu nimic n-ar fi contribuit la progresul ştiinţei, şi bucovinenii să fie fericiţi că pot primi ceea ce ei înşişi n-au fost în stare să producă. Iar aruncînd săgeţi veninoase peste graniţa cu România, Schuller Libloy zicea: „Privească încoace unii, orbiţi de semeţia lor naţională, care îşi împletesc biciul pentru pedeapsa ce îi ameninţă, cu ochi răi la această întrunire de popoare (Bucovina) şi respingă ei de la sine cu tortură de barbar ştiinţa germană; totuşi, cîtă vreme această semeţie este silită să-şi plece fudulia înaintea creditului şi a banului vecinului şi să iasă tot una şi una din îngustele rafturi ale dulapurilor sale de cărţi, către marile biblioteci de activitate intelectuală nemţească, ca să se întărească, gustînd dintr-o literatură universală spre a nu închirci în izolarea sărăcăcioaselor sale comori spirituale, pînă atunci în ţara aceasta, care cu prietenie şi-a întins braţele către sosirea ştiinţei nemţeşti, îşi va păstra totdeauna o prerogativă naturală în cultură".

Noua fortăreaţă ridicată în Bucovina pentru întărirea germanismului avea să fie, aşadar, *Universitatea germană* de la Cernăuţi. Ziarul semioficial din Viena „Neue-Freie-Presse" declara fără înconjur că menirea acestui înalt focar de cultură şi ştiinţă era *„de a desăvîrşi germanizarea Bucovinei şi de a arunca raze civilizatoare asupra Moldovei şi Basarabiei"*. Argumentînd proiectul de lege pentru crearea Universităţii din Cernăuţi, ministrul Stremayer arăta că în urma polonizării universităţilor din Cracovia şi Liov şi a maghiarizării Universităţii din Cluj, înfiinţată la 1872, se simte nevoia înfiinţării unei universităţi germane în regiunea cea mai înaintată spre răsărit a Austriei, pentru a servi răspîndirii civilizaţiei germane în sud-estul Europei, a cărei influenţă să se resimtă şi dincolo de graniţele monarhiei, în Moldova, Basarabia şi Transnistria, pînă la Marea Neagră. Ea avea menirea să farmece şi să atragă lumea din aceste ţări spre ea şi să deschidă calea civilizaţiei germane în acele ţări barbare.

În raportul rectorului Universităţii din Iaşi pe 1876/77 se face menţiune de fondarea Universităţii germane de la Cernăuţi, atrăgîndu-se atenţia ministerului de resort asupra concurenţei pe care noua instituţie ar putea-o face Universităţii ieşene dacă aceasta nu va primi de la guvern fondurile necesare, întrucît Universitatea din Cernăuţi ar avea la dispoziţie mijloace materiale imense, cu scopul de a cuceri Moldova pentru cultura germană.

Noua universitate cernăuţeană avea să poarte numele augustului ei fondator, împăratul Francisc Iosif I. După actul de fundaţie noua universitate germană din Cernăuţi avea trei facultăţi, şi anume: teologică, juridică şi filozofică. Facultatea de Teologie se constitui din Institutul Teologic din Cernăuţi ca unică *facultate de teologie ortodoxă* — unică în toată monarhia austro-ungară — pentru a fi frecventată de studenţii în teologie din cele trei mitro-

polii, a Bucovinei şi Dalmaţiei, a Transilvaniei şi a Carlovăţului. Mai tîrziu începură să vină la Facultatea de Teologie din Cernăuţi şi studenţi din ţările ortodoxe vecine — România, Bulgaria şi Serbia. Programul de cursuri era cel al Institutului Teologic, iar profesorii acestui institut fură încadraţi ca profesori titulari ai noii facultăţi de teologie. Erau profesorii Eusebie şi Constantin Popovici, Isidor Onciul, Vasile Mitrofanovici, Vladimir Repta, Alexandru Comoroşan ş.a.

La Facultatea de Drept, nou înfiinţată, fură chemaţi mai mulţi jurisconsulţi de seamă între care românul cernăuţean Constantin Tomaşciuc, care fu ales primul rector al Universităţii, un bun prieten politic al lui Eudoxiu Hurmuzachi şi mare orator, care rămase şef al Partidului Liberal German după moartea lui Hurmuzachi. Între profesori se remarcară Fr. Kleinwächter, Schuller-Libloy de la Academia de Drept din Sibiu, care fu desfiinţată în urma deschiderii Universităţii maghiare din Cluj.

Tot de la Sibiu veni şi profesorul pentru istorie austriacă — Ferdinand Zieglauer von Blumenthal, de la Facultatea de Filozofie. La noua catedră de istoria limbii şi literaturii române, înfiinţată la Facultatea de Filozofie, fu numit Ioan Gh. Sbiera, învingînd concurenţa la această catedră a lui Moses Gaster din Londra, Adolfo Musaffia din Viena şi a lui Vasile Burlă din Iaşi. El ocupă mai multe decenii această catedră, dînd istoriei literaturii române opere însemnate precum *Codicele Voroneţean*. Pentru slavistică fu chemat la noua universitate profesorul Emil Kaluzniacki, care a colaborat şi la editarea documentelor slavone din Colecţia Hurmuzachi.

La toate cele trei facultăţi funcţionau la început 18 profesori, dintre care jumătate erau români de la Facultatea de Teologie care era completă. Numărul studenţilor în primul an era de 268, dintre care 53 români, 51 evrei, 41 ruteni, 31 germani, 28 poloni şi 4 cehi. Dintre cei 53 studenţi români, 34 studiau teologia, 11 dreptul şi 8 filozofia.

Cu înfiinţarea Universităţii din Cernăuţi se desăvîrşeşte planul de culturalizare germană a Bucovinei, început la 1808 cu crearea Gimnaziului german de la Cernăuţi şi continuînd în 1860 cu înfiinţarea Liceului clasic de la Suceava şi a celui real de la Cernăuţi din 1862, a Şcolii normale de la Cernăuţi în 1869, iar în 1872 a Liceului clasic de la Rădăuţi, învăţămîntul german teoretic fiind completat prin învăţămîntul aplicat de şcolile secundare de agricultură şi meserii de la Cernăuţi din anii 1870–1871.

Limba românească se preda ca obiect facultativ la toate şcolile secundare menţionate mai sus. Ea răsuna de la catedra de limba română de la Facultatea de Filozofie şi de la unele catedre de la Facultatea de Teologie. Pentru înlesnirea studiilor, *Biblioteca Ţării* fu cedată noii universităţi, devenind astfel o adevărată Bibliotecă Universitară.

4. Prăznuirea împlinirii a 100 de ani de la decapitarea principelui Grigore Ghica la Iaşi şi discursul comemorativ al poetului Dimitrie Petrino

În aceeaşi zi însă de octombrie, gîndul şi sufletul Bucovinei erau departe de Cernăuţi. Ele zburau pline de încredere spre capitala Moldovei, unde primarul Iaşilor, Nicu Gane, prezida marea serbare funebră în amintirea principelui martir Grigore-Vodă Ghica. „Este aproape un secol — zicea primarul — de cînd în acest loc, numit Beilicul, s-a petrecut una din cele mai crude drame ale istoriei noastre, a cărei jertfă a fost bunul şi virtuosul domn al Moldovei, Grigore Alexandru Ghica. Să ridicăm deci către cer o rugă de jale pentru pomenirea acestui domn nefericit şi să împrospătăm astăzi în memoria noastră faptele patriotice a căror strălucire se revarsă atît de viu asupra mormîntului său. ”

În continuare, primarul Gane arăta întristaţilor săi ascultători împrejurările viclene şi criminale în care s-a produs decapitarea lui Grigore-Vodă Ghica, încheind discursul său astfel: „Aşa s-a sfîrşit acest domn bun şi drept, iubit şi iubitor de ţară, a cărui singură vinovăţie era că a voit să-şi apere pămîntul strămoşesc... În acest loc de jale dar, noi, românii adunaţi din toate unghiurile ţării, cu durere în inimă şi cu veneraţiune sfîntă pentru marea umbră a lui Grigore Ghica, să depunem flori şi lacrimi pe mormîntul lui. Să uităm păsurile zilnice în faţa majestăţii mormîntului şi uniţi într-un gînd şi un suflet să plîngem îndoita pierdere — a ma-

relui Domnitor şi a *dulcei Bucovine*. Şi această serbare de doliu a ţării să o repetăm şi în anul viitor şi în tot anul de-a rîndul şi să o înrădăcinăm în deprinderile noastre şi ale copiilor noştri, căci exemplele adesea amintite hrănesc sufletul şi formează bunii cetăţeni. Să trăiască, dar, în veci memoria Domnului Grigore Alexandru Ghica-Voievod!"

După cuvîntarea lui Nicu Gane urmă marele discurs comemorativ al poetului *Dimitrie Petrino, în numele românilor din Bucovina*:

„Românilor, daţi-mi voie şi mie, ca român din Bucovina şi ca fost cetăţean al Austriei pînă la
ruşinos pentru dînsa, cînd s-a hotărît serbarea seculară ce s-a celebrat în Cernăuţi în memoria zilei fatale care a răpit Bucovina din braţele Moldovei — ca să rostesc şi eu aci puţine cuvinte, fiindcă vin să depun lacrimile sărmanei Bucovine pe mormîntul Domnului Martir Grigore Ghica, care pentru dînsa şi cu dînsa a căzut, el în mîinile ucigaşilor săi, ea — sub jug străin.

Cred dar că în concertul atîtor glasuri elocvente ieşite din inima României libere, am eu datoria grea de a ridica şi slabul meu glas. Sînt convins însă că oricît de slab şi imperfect să fie el, acest glas de *bucovinean* trebuie să aibă importanţa sa dincoace, fiindcă este ecoul simţirilor de dincolo de Molna.

Rezemat de piatra acestui mormînt sacru, care cuprinde în sine norocul Bucovinei, asasinat în persoana ultimului său regent legiuit, prin mine astăzi vorbeşte acel român peste care a trecut un secol de înstrăinare cu toate urgiile sale, fără a-i fi putut lua nimica din individualitatea sa şi care, după ce a îndurat insultele timpului şi acele ale duşmanilor săi, cu mult mai umilitoare încă, după ce a învins cu bărbăţie tot ce era menit a-i şterge urmele de pe faţa pămîntului, vine astăzi, cînd degetul veşniciei însemnă pe orologiul istoriei sale sfîrşitul unui secol, să vă spuie că el este dovada supremă că acei ce în patria lui Ştefan cel Mare au ridicat vicleniei şi trădării un monument de ruşine săpat în piatră, nu au dobîndit, în curs de o sută de ani, nici cel mai mic triumf moral.

Acele ce le-au dobîndit ei nu le pot fi spre onoare, fiind numai avantaje brutale, după un axiom matematic şi din nenorocire necontestabil. Numărul lor de mai bine de treizeci de milioane, faţă

de cifra de cinci sute de mii, numărul locuitorilor Bucovinei, produc proporţia de 1 la 60, proporţie întotdeauna avantagioasă milioanelor, chiar şi atunci cînd ele s-ar compune din sălbatici de prin codrii Africii şi nu de pretinşi purtători de cultură în Orient. Să ne fie iertat deci a ne îndoi despre purtarea lor civilizatoare şi misiunea cu care se cred investiţi.

Se vede că Dumnezeul strămoşilor noştri, care ne-a ocrotit odinioară prin braţele de oţel ale lui Ştefan cel Mare şi ale lui Mihai Viteazul, care a inspirat ţărilor surori Moldova şi Valahia votul memorabil din 1859 şi care a înălţat pe tronul eroilor străbuni pe Alexandru Ioan I, pentru a realiza printr-însul visul sublim de *Unire* a 5 milioane de români, se vede că acelaşi Dumnezeu mai are în vedere şi visul acelor alte milioane de români care gem sub jug străin şi pentru care o asemena zi zace încă în sînul viitorului.

Să-i mulţumim dar de pe piatra acestui mormînt că ne-a ferit a vedea în pretinsa coroană de falǎ a vulturului nemilos care îşi face o sărbătoare din ziua în care ale sale două pliscuri le-a înfundat în rana sîngerîndă şi nevindecabilă a unui popor întreg — acea foaie de lauri atît de dorită de dînsul, pe care să fie scris: *Deznaţionalizarea Bucovinei*. Astăzi, mai mult ca oricînd, Bucovina se simţeşte românească şi mai tare decît oricînd; astăzi ea vine să protesteze în faţa lumii, de pe piatra acestui mormînt.

Din valea Corbului şi pînă la malurile Nistrului, de prin codrii munţilor Carpaţi, din trunchiul fiecărui brad care a fost martor al urgiei acestui secol de dezonoare, din fiecare lan ce produce pîinea de toate zilele şi care-i adăpat cu sudoarea unui popor subjugat, din fiecare izvor ce povesteşte setea şi din fiecare biserică ce adăposteşte credinţa şi primeşte ofrandele creştinilor pe altarul său, mii de glasuri topite într-un singur ţipăt de indignare, lovindu-se de mormintele eroilor noştri şi repetate de un ecou secular, trec astăzi peste hotare, înfruntă pajurele înfipte în trupul Bucovinei în urma unei Convenţii frauduloase şi pătrund pînă la acest mormînt, unde vă strig că Bucovina este fiica Moldovei, că ranele ei sînt ranele voastre, că pruncii ce se nasc, cu întîia suflare, că moşnegii ce mor, cu ultimul lor suspin invocă viitorul şi că sacri-

legiul comis asupra unui domn martir şi a unei ţări răpite îşi cere răzbunarea.

Domnilor! Este o regulă de conivenţă socială care cere de la fiecare individ să-şi apere onoarea şi să şteargă insultele ce i se fac cu sîngele său, pentru a nu rămîne dezonorat pentru totdeauna. Aceeaşi regulă însă, punînd onorul mai presus de toate, opreşte pe tot omul onest de a provoca prin insulte pe acela care este cu mult mai slab decît dînsul. După asta vă întreb: cu cît mai mult trebuie un popor să caute a spăla insultele ce i se fac? Şi cu cît mai laş este acel stat care provoacă prin insultele sale cele mai umilitoare pe un alt stat, atunci cînd ştie că acesta, din nenorocire, nu este în poziţia de a-şi măsura puterile cu dînsul? Cu cît mai neagră devine însă această lipsă de generozitate cînd — precum în împrejurările de faţă — statul insultativ este una din puterile garante ale libertăţilor micului stat insultat de dînsul!

Să-mi fie iertat, după constatarea acestui fapt neauzit, să aruncăm o privire în paginile istoriei, pentru a ne convinge prin documente veridice că Austria ne-a persecutat totdeauna şi că n-a avut, precum nici n-are, alt scop decît pieirea noastră — şi că protestările sale de simpatie pentru români sînt atîtea neadevăruri, de cîte ori istoria ne dovedeşte contrariul. În treacăt numai (fiindcă nu este aicea locul a enumera toate actele ce califică purtarea Austriei către ţările române), să ne aducem aminte numai că: deja în 24 ianuarie 1771, Rusia, exprimîndu-şi indignarea sa despre intenţiile austriece, cerea unirea Principatelor sub un domn care să aibă armata şi forţele sale, pe cînd Austria se grăbea a încheia, în dosul Rusiei, cu sublima Poartă un tratat în care partea Munteniei, numită Valahia Mică, avea să devină prada ei. După pacea de la Kuciuk-Kainargi de la 1774, ea parveni în sfîrşit a încheia în 7 mai al anului următor convenţiunea nenorocită de cesiune a Bucovinei şi în 17 mai 1777 a urmat demarcaţiunea acestei ţări victime. Dar convenţiunea menţionată ne arată încă în articolul 3 că la aceeaşi ocaziune se mai întăreşte şi luarea în stăpînire arbitrară de pămînt al Moldovei şi al Munteniei, ce se hotăra cu Ardealul şi care a premers acestei convenţiuni spoliatoare. Ceea ce însă ne dovedeşte şi mai bine decît orice că însăşi Austria simţea nelegiuirea procedării sale este că, mult mai tîrziu,

ea a aflat necesar a face pe sublima Poartă să mai recunoască şi prin tratatul de pace subscris la Şistov, în 4 august 1791, toate cotropirile sale mici şi mari, pînă şi actul de cesiune nedreaptă a Bucovinei. Eu unul cred că dacă am examina fruntariile noastre, am mai găsi răpiri ce se comit şi în ziua de astăzi!

Ei bine, domnilor, dacă proprietatea unui individ este asigurată prin legi, oare aceea a unui popor poate să se violeze fără nici o pedeapsă? Ah, de ce nu este între popoare un tribunal de supremă justiţie? Căci atunci cu bună seamă Austria şi-ar fi primit de mult sentinţa condamnatoare. Dar condamnarea tot vine..Austria însăşi o ştie cum. Un nume este destul pentru a-i aduce aminte... Veneţia. Cu credinţă, dar, în Dumnezeu şi cu speranţă în viitor, viind dintr-o ţară care-şi aşteaptă mîntuirea sa de la noi, nu pot să depun pe piatra acestui mormînt omagiul de recunoştinţă, fără a mă adresa către descendenţii lui Grigore Ghica şi ai membrilor Divanului care l-au sprijinit, pentru a le spune că ei sînt meniţi mai mult decît oricine a săvîrşi lucrul început cu atîta demnitate de strămoşii lor. Ziua de astăzi este o zi mare. Numele Ghica, sfinţit de secole şi nouă scump de la 1657, mai are încă în viitor o datorie a împlini, pentru care i-a venit inspiraţie din acest mormînt!

Acum, domnilor, mai daţi-mi voie să vă amintesc pe scurt purtarea fraţilor noştri din Bucovina faţă de jubileul infam din Cernăuţi fiindcă acest fapt este şi va rămîne pururea un moment memorabil în istoria românilor. Oricît de greu este de a se coborî de la înălţimea acestui mormînt la trista realitate, totuşi, ca bucovinean, mă simt îndatorat a vă face o descripţiune fidelă a celor ce s-au petrecut în Bucovina şi a-mi aduce aminte infamiile comise de acea viţă de oameni care singură în decursul istoriei omeneşti ni se înfăţişează aruncată afară din însuşi cuibul său şi care, neavînd patrie şi nici un unghi al pămîntului ce se bucură de razele soarelui, cu un cinism neruşinat, şi-a făcut din suferinţele lumii o hrană, din egoism un templu şi din ban un Dumnezeu.

Îndată ce primarul din Cernăuţi, primar demn de comuna sa (comună jidovească în mai bine de ale sale două treimi), printr-o proclamaţie sfruntată a anunţat jubileul din Cernăuţi, îndată ce toate jurnalele din Viena, ce se află în mîinile puţin conştiincioase ale aceluiaşi neam, au trîmbiţat prin buciumul unei publicistici

corupte şi venale, în numele unei opinii publice denaturate, cum că comuna Cernăuţi va primi o universitate germană, cu scop de a se răspîndi cultura în Orient, — scopul adevărat însă al acestui institut cu destinaţie politică este a deznaţionaliza ţările vecine România şi Galiţia, punînd între universităţile române şi polone o universitate germană pentru jidovimea care s-a lăsat de limba sa, spre a opta în locul ei pentru cea germană — *protest* a fost cuvîntul pe care l-a rostit într-o adunare plenară a sa nobilimea patriotică a Bucovinei. Şi ca o scînteie electrică, trecînd din gură în gură şi din suflet în suflet, *protest* a repetat ţara întreagă, şi *protest* a răspuns ce a mai rămas creştin de la o margine a Bucovinei pînă la cealaltă.

Acest *protest* bărbătesc, redeşteptînd simţiri patriotice chiar şi acolo unde păreau amorţite sub rugina unui secol şi avînd de bază principiile cele mai sacre ale omenirii, *amorul de patrie şi demnitatea de om*, cu o putere gigantică, ca un fulger detunător, şi-a făcut drum printre intrigile curtezanilor şi cabalele linguşitorilor — care totdeauna înconjură pe un suveran, ca viermii pe un cadavru — pînă la treptele tronului, unde s-a impus ca suprem şi neviolabil.

Rezultatul a fost că însuşi suveranul şi-a revocat promisiunea dată de a veni în mijlocul insultătorilor noştri şi cu ăst mod, dezaprobînd puţinul tact politic al guvernului şi al zbirilor guvernamentali, el a recunoscut legitimitatea lacrimilor noastre şi drepturile istorice ce le avem asupra Bucovinei şi care, după un secol, au reapărut astăzi mai puternice decît oricînd pentru a însărcina pe viitor cu revendicarea lor.

Şi el ne-a mai dovedit prin asta că, pe cît nu este uşor a nu se împlini un cuvînt împărătesc, pe atît a devenit mai greu în ziua de astăzi a se brava din partea unui suveran creştin opinia publică şi doliul unui popor. Să ne fie, dar, permis ca pe lîngă acele acte ce cuprind convenţiuni, tractate, încheieri de pace şi asemenea multe toate în dauna românilor, să însemnăm de astă dată în analele istoriei noastre, spre onoarea împăratului Francisc Iosif I, acest act de o importanţă incomensurabilă pentru noi şi din care viitorul va şti să profite.

După asta se înţelege lesne că jubileul din Cernăuţi, proiectat

şi anunţat pe un picior mare, ca serbare de stat, nu a putut întîrzia a degenera într-o orgie păcătoasă a unui partid antinaţional şi periculos pentru însuşi statul care-l proteja şi ale cărui fundamente le-a cutremurat el, fiindcă nepedepsit a putut să calce în picioare simţirile de patriotism, de onoare şi de demnitate, fără de care nici o societate omenească nu se poate constitui într-un stat civilizat. Astăzi, acel sabat desfrînat nu merită să ne mai ocupăm de dînsul.

Ceea ce merită însă atenţiunea noastră este că astfel, spre ruşinea secolului al XIX-lea, iudaismul absurd şi ruginit în prejudeţele sale cutează să se răzbune asupra creştinătăţii civilizatoare şi că faptele cele mai ruşinoase şi mai imorale în viaţa unui popor, crimele cele mai negre din partea unui stat, toate au devenit posibile de cînd acea naţiune mare şi generoasă care şi-a vărsat sîngele pentru renaşterea României a fost învinsă. De atunci şi-a şi redobîndit deplina sa autoritate dreptul celui mai tare şi asta nu numai în Bucovina, ci pretutindeni. Iată pentru ce, tot ce, de la un pol pînă la altul, aspiră la un scop mai înalt, tot ce are inima la locul său, suferă astăzi. Lăsînd, dar, ca în mijocul acestui doliu obştesc să se bucure, spre caracterizarea lor, singuri numai descendenţii lui Iuda şi protectorii lor.

Privind purtarea românilor necorupţi din Bucovina, căci renegaţi are fiecare naţiune, trebuie să mărturisim că ei au ştiut să apere, cu călcarea în picioare a intereselor proprii, onoarea Moldovei şi demnitatea României şi că deşi mici la număr, avînd însă dreptul pentru sine, ei şi-au dobîndit simpatiile şi aprobarea tuturor oamenilor de inimă. Ca exemplu voi cita cuvintele unui profesor german de la Universitatea din Viena, rostite în Parlamentul Austriei cu privire la Universitatea din Cernăuţi. «Ştiinţa ce se degradează a deveni servitoarea politicii îşi pierde misiunea sa civilizatoare». Un alt exemplu care face onoare naţiunii polone şi care se va afla în România cu satisfacţie este că reprezentarea politică a Galiţiei, cu mareşalul său în frunte, a respins ca o insultă pentru eroicii poloni invitarea comitetului festiv din Cernăuţi.

Acum mai daţi-mi voie, pentru a completa acest trist tablou, să vă mai spun pe scurt şi mijloacele pe care le-au întrebuinţat jidanii din Cernăuţi ca să crează lumea că însăşi Bucovina glori-

fică actul neomenos al răpirii sale; şi nimic nu era mai uşor pentru dînşii decît a dobîndi protecţiunea şi sprijinul guvernului, deoarece în ministerul actual din Viena ei au norocul şi Austria nenorocirea a poseda membri de descendenţă şi, ce e mai mult, de simţire mozaică. Deci dar un ordin de sus a dispus lucrările astfel încît amploaiaţilor din Bucovina li s-a retras o parte din salariul lor, prin sate s-a impus o dare nelegiuită, fără ca sătenii să cunoască scopul acestui bir şi astfel într-o zi vagabonzii din lumea întreagă, adunaţi pe malurile Prutului sub drapelul unei pseudoculturi, pătat de sîngele lui Grigore Ghica, se văzură stăpîni peste o sumă de blesteme prefăcute în arginţi şi acumulate prin viclenie şi prin silă, din care fiecare ban este o picătură de sînge şi pe care ei nu se sfiesc să o întrebuinţeze pentru a umili însăşi ţara amăgită şi trădată fără milă şi ruşine.

«Vă dăm o universitate», răspund ei la inculpările ce li se fac. Şi într-adevăr, o universitate germană s-a inaugurat mai ieri la Cernăuţi sub auspiciile ministrului cultelor şi al instrucţiunii publice, pentru ca să ateste decadenţa statului în care s-a degradat însăşi ştiinţa la rang de servitoare a unei politici învechite şi bolnăvicioase.

Dar nici acea «Şcoală Înaltă», oricît de ostilă este ea pentru români, să nu creadă cineva că s-a făcut altfel decît din averea românilor. Moşii dăruite mînăstirilor din Bucovina — pentru scopuri de binefacere şi pentru a răspîndi principiile creştinătăţii — de către domnitori şi boierii moldoveni, de către părinţii şi străbunii noştri ai tuturor, bunuri acumulate de secole prin virtutea patriotismului şi prin zelul credinţei, acestea sînt întrebuinţate pentru a adăposti iudaismul în cuibul lui Ştefan cel Mare şi al lui Alexandru cel Bun şi a ospăta sub ruinele castelului Cecina (Ţeţina), vechi martor al gloriei române, pe apostolii falşi ai unei false culturi. Iată, domnilor, unde culminează cea mai amară şi mai crudă ironie! Cine, oare, nu ştie că cultura austriacă nu este la înălţimea timpului? Nu numai că ea niciodată nu poate să convină unei rase latine, după înseşi legile naturii, însă ea nu este nici umbra adevăratei culturi germane. Astăzi România se bucură de instituţiuni mult mai liberale decît marele stat vecin. Eu nu pot, după acestea, să nu apelez aici, în faţa acestui mormînt, la patriotismul şi la misiunea ce o are România liberă cînd îşi vede fii de ai săi suferind sub jug străin insultele cele mai brutale şi mai vătămătoare care pot fi pentru o naţiune.

Românilor, lupta fraţilor noştri din Bucovina este o luptă grea, o luptă de moarte. Să ne ferească, dar, umbra măreaţă a lui Grigore Ghica de aceea ce ar adveni poate dacă am lăsa să mai treacă încă un alt secol de înstrăinare peste catacombele din Putna şi ruinele din Suceava.

Asta, domnilor, eram dator a spune aici pentru a-mi uşura conştiinţa mea de nou cetăţean al României, pentru a-mi împlini datoria sacră către fosta patrie, Bucovina, şi în sfîrşit, pentru a şterge oprobriul că am putut fi cetăţean al unui stat care ne insultă în tot ce avem mai sacru şi care, pentru a pune o coroană cruzimii sale, opreşte astăzi în Bucovina pînă şi lăţirea ştirilor care vestesc suspinele ce se înalţă de pe acest mormînt.

Cu atît mai mult m-am văzut îndemnat a împlini aceste trei datorii ale inimii mele, deoarece pentru ca să o pot face eram silit a mă dezlipi de toate acele ce în decursul unei vieţi devin sacre inimii omeneşti, lăsînd în urma mea o ţară românească scumpă mie de la întîia bătaie a inimii, pînă la osemintele celor pe care i-am iubit.

Acum trebuie să rostesc aici recunoştinţa mea celor care au luat iniţiativa pentru a ne aduna în jurul acestui monument pe care am putut depune lacrimile Bucovinei, care astăzi sînt cu mult mai elocvente decît orice cuvînt.

Dea bunul Dumnezeu ca această zi de doliu al tuturor românilor să adune fructele sale binefăcătoare pentru cei asupriţi. Într-o durere mare se unesc şi se leagă între dînşii oamenii de inimă mult mai strîns decît în orice moment de veselie, fiindcă suferinţele ascut simţurile nobile ale inimii, pe cînd norocul le adoarme.

Astăzi cele trei ţinuturi prădalnic dezlipite de muma-patrie au depus prin mine pe acest altar flori şi lacrimi. Cine ştie de este depărtată ziua cînd florile de pe mormînt vor deveni cununi de laur şi lacrimile unui secol pietre scumpe în Coroana României.

După ce dar cei care se bucură dincolo, noi cei slabi, ce plîngem dincoace de Molna, noi să ne dăm mîna pentru a ne întări şi a grăbi timpul care este menit a serba într-un mod demn de numele ce purtăm, memoria domnitorului martir Grigore Ghica cu acea zi care va readuce Bucovina în braţele Moldovei."

Magistralul discurs al refugiatului bucovinean a apărut mai întîi în numărul de duminică al „Trompetei Carpaţilor", anul XIII, nr. 1220 din 12 octombrie 1875. L-am reprodus în întregime fiind vrednic de a fi dat publicităţii în orice antologie de oratorie românească.

Revista „Convorbiri Literare" arăta că românii se abţinuseră cu totul de la serbarea jubileului răpirii: „Dacă la Cernăuţi vor răsuna cuvinte pompoase, noi să rostim cuvînt funebru, dacă în mitropolia din Cernăuţi se va cînta un Te-Deum de glorie, noi în vechea şi modesta Mitropolie a Moldovei şi Sucevei să facem o rugăciune de jale ca să ne amintim acest fapt dureros. În acest chip ne vom reîmbărbăta pe noi înşine şi românii din toate provinciile vor vedea că nu sîntem nepăsători nici faţă de bărbaţii ce au binemeritat de la patrie, nici către trecutul nostru".

Vasile Alecsandri scria sub pseudonimul Ştefan Molna următoarele versuri profetice:

„Veni-va ziua sfîntă cînd vîntul mîntuirii
Va duce corbi şi nouri pe calea pribegiei
Şi cerul ţării noastre iar fi-va nepătat
Şi limpede ca ochiul de lacrime spălat."

Din lira lui Dimitrie Petrino răsunară următoarele versuri, sub titlul *La mormîntul lui Grigore Ghica*:

„Bucovina-i în primejdie, Bucovina fiică blîndă,
Ah, şi pe morminte-n care dorm eroii cei mai bravi
S-adun jidovii grămadă ca lăcusta cea flămîndă
Şi stăpîni vor să devină, ei ai omenirii sclavi.

Nu cu vorbe ci cu fapte româneşti şi glorioase
Pe-acel domn mort prin trădare, toţi românii să-l cinstim,
Ghica-Vodă azi ne cere monument făcut din oase
Deci de piatra pe mormîntu-i spada noastră s-ascuţim!"

Cu durere şi mîhnire în suflet publica Petrino în „Familia" (XI) poezia sa *Adio Bucovinei*, încheindu-o cu versurile:

„Molna-i apă românească,
Marfa poate s-oprească,
Însă dorul de înfrăţire
Nu-l opreşte la hotar."

5. Procesul de înaltă trădare intentat Societăţii Academice studenţeşti „Arboroasa" din Cernăuţi

În urma înfiinţării Universităţii din Cernăuţi, tinerii bucovineni care pînă atunci îşi făceau studiile la Liov şi la Viena şi le puteau face la ei acasă, la noua universitate bucovineană. În anul de studii 1875/76 numărul studenţilor români înscrişi la Universitatea din Cernăuţi era de 53 de tineri. Luîndu-se după obiceiul studenţimii de la universităţile din Austria şi Germania, studenţii de la Alma Mater Iosefina din Cernăuţi începură să se constituie în societăţi care după caracterul lor erau societăţi cu scopuri ştiinţifice şi literare şi cu scopuri sociale şi distractive, cultivînd sportul şi îndeosebi scrima, aşa-numitele societăţi bătăuşe — schlagende Vereine. După îndemnul lui Teodor V. Ştefanelli, majoritatea studenţilor români se constituiră în Societatea Academică *„Arboroasa"* — pentru a evita numele de „Ţara Fagilor" care ar fi adus prea mult aminte de nemţescul Buchenwald — cu scopuri culturale, precum se şi potrivea majorităţii dintre cei care urmau teologia. Un grup mai redus constitui Societatea *bătăuşă „Bucovina"*. Studenţii germani se constituiră în societatea lor bătăuşă *„Arminia"*, studenţii ruteni înfiinţară societatea lor *„Soiuz"*, cei poloni formară societatea numită *„Ognisko"*. Evreii se constituiră în societatea denumită *„Austria"*. Un grup de studenţi de diferite naţionalităţi formară Societatea *„Dacia"*, care însă se disolvă curînd.

Scopul urmărit de Societatea „Arboroasa" era „perfecţionarea reciprocă a membrilor pe terenul naţional, literar şi cultural, prin prelegeri literare, prin îndeletniciri în arta oratoriei, prin întreţinerea unui cabinet de lectură şi a unei biblioteci, prin aranjarea de petreceri, precum şi prin sprijinirea membrilor lipsiţi de mijloace şi căutarea lor gratuită în caz de boală". Noua societate studenţească fu foarte bine primită de publicul din Cernăuţi. Ziarul „Albina" din Pesta o salută călduros, zicînd: „În timpul acesta, în care germanizarea şi slavizarea progresează mereu împotriva noastră, formarea acestei societăţi este de o mai mare importanţă şi fiindcă studenţii tuturor facultăţilor, adică teologi, jurişti şi filozofi s-au unit întreolaltă şi au format acea societate;

sperăm că generaţia viitoare a preoţilor şi intelectualilor noştri din Bucovina se va deosebi mult de generaţia prezentă şi Societatea «Arboroasa» va fi o şcoală bună şi roditoare pentru interesele noastre naţionale".

La 13 februarie 1876 Societatea, numărînd 60 de membri, şi-a inaugurat activitatea printr-o serbare festivă — *comers* — la care luă parte toată societatea română din Cernăuţi. Se abţinură numai românii «bucovinişti», pentru care manifestările naţionale româneşti erau acţiuni îndreptate contra lor. Corespondentul din Cernăuţi al „Familiei" lui Vulcan din Pesta observa că „de la această manifestaţie naţională românească absentă boierimea bucovineană, care deţinea atunci puterea politică în Bucovina, fiindcă dînsa instinctiv şi-ar fi dat seama că noua mişcare naţională a tineretului ar fi îndreptată împotriva atotputerniciei puterii lor «bucoviniste».

În şedinţele „Arboroasei" se făceau conferinţe, declamaţii, se cîntau cîntece naţionale. Ele atrăgeau tot mai mult publicul şi contribuiau tot mai mult la cimentarea societăţii româneşti, la deşteptarea gustului şi a interesului pentru producţiile literare româneşti. „Arboroasa" se puse în legătură cu societăţile studenţilor români din Transilvania şi anume cu *„Petru Maior"* din Pesta, cu *„Alexi Şincaiana"* din Gherla, cu *„Inocenţiu Clainiana"* din Blaj, cu *„România Jună"* din Viena şi cu *„Clubul Studenţilor Universitari"* din Iaşi, simţindu-se toate „unite în cugete şi simţiri", după deviza „Arboroasei".

Se hotărîse să se publice şi un *Almanah literar al „Arboroasei"*, care însă n-a mai apărut din pricina procesului de înaltă trădare care i se intentase societăţii în cadrul Parchetului din Cernăuţi.

La dizolvarea silită a „Arboroasei" se ajunse în următoarele împrejurări. În şedinţa Camerei deputaţilor din Bucureşti din 17 ianuarie 1877, deputatul Petre Grădişteanu propuse, iar plenul votă alocarea în buget a unei subvenţii de 1 000 de lei pentru Societatea „România Jună" din Viena, precum şi a unei sume de 1 000 de lei pentru subvenţionarea şi a altor societăţi culturale româneşti din ţările surori de sub stăpînire străină. Grădişteanu îşi încheie propunerea sa zicînd că „s-a vorbit mult despre românism şi despre simţămintele continue care ne leagă pe noi

toţi cu românii din România neliberă. De aceea noi ne simţim datori să dovedim dragostea noastră şi prin fapte, şi anume pe tărîmul literar, unde nici pizma stăpînitorilor străini nu va putea avea nimic de bănuit".

Comitetul „Arboroasei", cu Ciprian Porumbescu ca preşedinte şi Constantin Morariu ca secretar, se grăbi să adreseze în februarie 1877 ministrului instrucţiunii publice din Bucureşti următoarea cerere:

„Excelenţa voastră, la primirea propunerii stimatului domn Petre Grădişteanu în şedinţa înaltei Camere a României din 17 ianuarie 1877, ca să se încredinţeze excelenţei voastre 1 000 de lei, care să se împartă între societăţile române din Austro-Ungaria după buna d-voastră chibzuinţă, ne simţim îndatoraţi să aducem mulţumirile noastre cele mai profunde pentru mărinimia manifestată de care înalta Cameră română pentru fraţii detrunchiaţi de comuna maică, şi cu atît mai mult, că tînăra noastră societate «Arboroasa», care are lipsă de ajutoare materiale, ar putea printr-un ajutor atît de mărinimos să ajungă mai uşor întru realizarea devizei sale. Prin alăturarea statutului şi a raportului anual al «Arboroasei», rugăm pe excelenţa voastră să primiţi prea graţios această petiţiune,

ss. *Ciprian Porumbescu*, preşedinte, *Constantin Morariu*, secretar

L. S.

Trăiască naţia românească!"

La cererea „Arboroasei", ministrul instrucţiunii publice din Bucureşti remise Societăţii un ajutor de 250 lei. În raportul anual al Societăţii din 1877 se aducea mulţumire ministrului din Bucureşti „care a binevoit a trimite prin adresa sa din 5 septembrie 1877 nr. 9113 suma considerabilă de 250 franci".

Cuvîntarea lui Grădişteanu în Parlamentul român şi cererea de subvenţie a Societăţii „Arboroasa" dădură prilej Siguranţei de Stat austriece de a se sesiza şi urmări îndeaproape activitatea „Arboroasei", bănuită de acţiuni subversive îndreptate contra siguranţei statului austriac. Bănuiala care plana asupra „Arboroasei" crescu şi mai mult prin telegrama pe care comitetul Societăţii o trimise la 12 octombrie 1877 primarului din Iaşi, Nicu Gane, în semn de adeziune la dezvelirea bustului lui Grigore Ghica, în

grădina Beilicului, dăruit Iaşilor de domnitorul Carol. Iată cuprinsul telegramei:

„«Arboroasa», societatea Junimii române din partea detrunchiată a vechii Moldove, aduce condoleanţa membrilor ei pentru domnitorul decapitat".

Cu aceeaşi ocazie femeile române din Bucovina trimiseră la Iaşi o frumoasă coroană de flori, iar Societatea „Inocenţiu Claimana" din Blaj trimitea „Arboroasei" salutul ei frăţesc, exprimîndu-i „sentimentele dureroase asupra despărţirii Bucovinei de Ţara Marelui Ştefan-Voievod". Într-o adresă similară, Societatea „Alexi Şincaiana" din Gherla tuna şi fulgera contra „infernului pangermanist care omoară românismul, din care cauză tinerimea universitară română are datoria să lupte cu sabia de foc contra pangermanismului negru, care propagă întunericul spiritual în această ţară nenorocită, Bucovina".

Cuprinsul telegramei conjugat cu cererea de subvenţie a Societăţii constituiau pentru Parchetul din Cernăuţi motive suficiente spre a decreta, la 15 noiembrie 1877, dizolvarea Societăţii şi a deschide acţiunea publică contra comitetului „Arboroasei", dispunînd arestarea conducătorilor şi anume a lui Ciprian Porumbescu, Constantin Morariu, Zaharie Voronca, Orest Popescu şi Eugen Siretean.

Cum însă studenţii arestaţi erau totodată şi alumni interni ai Institutului Seminarial, guvernatorul din acea vreme al Bucovinei, *Ironim Alessani*, ceruse cu două zile înainte de arestare, la 11/23 noiembrie, mitropolitului Teoctist să ia cuvenitele măsuri disciplinare contra lor. La 14/26 ianuarie 1878 mitropolitul Teoctist trimise guvernatorului următorul răspuns:

„În completarea scrisorii mele din 11/23 noiembrie 1877, cu onoare vă comunic în traducere enciclica mea arhipastorală, pe care am trimis-o Institutului Seminarial la 18/30 noiembrie 1877, în care în sensul adresei prezidenţiale din 18 noiembrie am dat cuvenitele instrucţiuni şi dispoziţiuni în legătură cu corespondenţa ce s-a găsit între hîrtiile Societăţii Academice «Arboroasa» care au fost ridicate de Parchet. De atunci, de cînd s-au făcut observaţiunile acelea, admonestaţiunile noastre n-au rămas fără efect, pentru că prepoziţii îşi fac datoria cu toată acurateţea, iar alumnii

se supun punctual ordinei de casă şi se dedică studiului şi exerciţiilor spirituale cu seriozitatea şi sîrguinţa recerute. Ei sînt izolaţi şi nu comunică cu persoanele care i-ar putea influenţa în rău şi abate de la ocupaţiunile reclamate de chemarea lor duhovnicească.

Cum însă în urma interdictului privitor la participaţia alumnilor seminariali la societăţile academice, Institutul Seminarial a revenit în vechiul său făgaş, în care se mişcase de la înfiinţarea lui spre binele şi fericirea bisericii şi statului. Cum pînă şi alumnii traşi în cercetarea penală şi aflători în arestul preventiv par să fi înţeles că este lucru primejdios a te juca cu focul şi regretă din suflet nesocotinţa lor din comitetul «Arboroasei», cred că motivele care au determinat, la rîndul lor, măsurile ce s-au luat la Institutul Seminarial au pierdut foarte mult din gravitatea lor. Dar cu toate acestea eu voi continua să observ de aproape Institutul Seminarial şi dacă se va ivi necesitatea de a face vreo schimbare în personalul de conducere şi luarea de noi măsuri în legătură cu ordinea de casă şi cu disciplina alumnilor, atunci eu fără nici o ezitare voi dispune cele de cuviinţă.

De la arhiepiscopul şi mitropolitul Bucovinei şi Dalmaţiei Cernăuţi, la 14/26 ianuarie 1878 *Teoctist"*

6. Enciclica mitropolitului Teoctist adresată alumnilor în teologie

La răspunsul său trimis guvernatorului Alessani, mitropolitul anexă, deci, în traducere germană şi enciclica sa adresată la 18/31 noiembrie 1877 Institutului Seminarului Arhidiecezan, din care se poate vedea cum era privită în cercurile diriguitoare ale arhidiecezei mişcarea naţională a tineretului arborosean. Iată cuprinsul enciclicei:

„Institutul Seminariului Archidiecezan

Aice,

Întru priceperea adevăratului înţeles al cuvintelor Mîntuitorului, carele zise: «Împărăţia mea nu este din lumea aceasta», pentru aicea. «Daţi împăratului cele ce sînt ale împăratului şi lui

Dumnezeu, cele ce sînt ale lui Dumnezeu», invita Apostolul pre creştini în cartea cea către români aşa zicînd: «Tot sufletul să se supuie stăpînirilor mai înalte, pentru că nu este stăpînire, fără numai de la Dumnezeu şi stăpînirile ce sînt, de la Dumnezeu sînt rînduite. Pentru aceea vă supuneţi stăpînirilor nu numai cît de frică, ci şi dupre conştiinţă. Iară mai înainte de toate, să faceţi rugi şi cereri, făgăduinţe şi mulţumiri pentru împăraţi şi pentru că ei sînt în dregătorii, ca să petrecem viaţa bine şi cu odihnă întru toată creştinătatea şi curăţia, că acesta este lucru bun şi primit înaintea lui Dumnezeu".

Biserica ortodoxă, ca una sîntă, soborniceascǎ şi apostolică a lui Christos biserică, stînd şi petrecînd neabătută, precum în toate învăţăturile şi legile evanghelice, aşa şi întru aceste îmbărbătări referitoare la datorinţele creştinilor ca cetăţeni de stat, nu numai că s-a ferit pururea de a călca sau şi numai a *tinde cu ochii peste hotarele statelor politice*, în ale căror cuprindere exista, ba nici a se amesteca în certurile şi luptele politice interioare, ci mărginindu-se şi lucrînd pentru mîntuirea credincioşilor pe teritoriul împărăţiei lui Dumnezeu, carele este singurul teritoriu al bisericii creştine; nu numai că se supune legilor de stat şi ascultă de orînduirile organelor regimului, dînd, după cuvîntul Apostolului «tuturor celor cu carele se simte a fi datoare, adică: celor cu frica, frică, celor cu darea, dare; celor cu vama, vamă; celor cu onoarea, onoare», ci, cunoscînd şi venerînd în persoana domnitorului pre «Unsul lui Dumnezeu», care întru aşezămintele şi legile de stat este voinţa lui Dumnezeu şi izvorul a toată puterea şi mărirea, face rugi neîncetate pentru fericita domnie a împăratului, pentru întărirea şi înflorirea statului, pentru biruinţa asupra vrăjmaşilor şi pentru împăcarea şi fericirea popoarelor.

Şi biserica ortodoxă din Bucovina, bine înţelegînd cum că politica patriotică a unei biserici creştine, îndeobşte şi specialmente a sa, este aceea de a se alipi cu credinţă neclintită de tronul imperial al Austriei şi a face rugi şi cereri la toate servirile dumnezeieşti publice pentru salutea majestăţii sale împăratului, de a sprijini, prin cuvîntul învăţăturii şi exemple de fapte patriotice, organele înaltului regim chesaro regesc întru executarea legilor şi consolidarea instituţiunilor de stat, de a însufleţi pre credincioşi

pentru împlinirea datoriilor şi cultivarea virtuţilor cetăţene, conferind aşa spre întărirea şi înmulţirea fericirii cetăţenilor şi spre consolidarea statului, — toate acestea bine înţelegîndu-le biserica ortodoxă bucovineană, care mai cu seamă clerul acestei de Dumnezeu scutite eparhii, le-au cultivat cu priinţia esemplaric atît întru sine, cît şi în poporul bucovinean, încît prin una sută de ani de cînd ţărişoara aceasta, pe calea unui tractat sancţionat, este încorporată cu statele monarhiei Austriei, însă şi în timpuri critice şi viforoase nu s-a arătat nici un moment în carele vreunul dintre membrii clerului s-ar fi abătut de la datorinţele sale către stat şi către regim sau ar fi căzut în ispita de neloialitate cetăţeană.

Şi oare biserica greco-orientală din Bucovina poate avea cît de mic motiv de a fi neîndestulată cu starea sa sub sceptrul Imperiului Austriei? Oare poporul, şi mai vîrtos clerul greco-oriental nu are, din contra, motive nenumărate de a binecuvînta încorporarea ţării cu statele Imperiului şi, în semn de mulţumire, a se ruga lui Dumnezeu neîncetat pentru întărirea şi strălucirea tronului imperial din a căruia graţie s-au revărsat pînă acum îmbunătăţiri de fericire asupra bisericii?

Pe cînd prin alte ţări şi state din Europa, carele se *laudă cu civilizaţiunea şi modeluri de constituţiuni*, proprietăţile bisericeşti s-au secularizat, moşiile episcopiei şi ale mînăstirilor în Bucovina punîndu-se sub administraţie comună, s-a creat Fondul greco-oriental religionar, din ale cărui venituri, menite numai cît pentru scopuri bisericeşti, se provedu recerinţele cultului, clerului şi învăţămîntului greco-oriental.

Pe cînd clerul greco-oriental de pe aiurea de abia acum începe a veni la o cultură teologică superioară şi la o considerare şi subzistenţă mai bunişoare, pentru clerul greco-oriental al Bucovinei încă prin regulamentul din anul 1786 s-a pus o bază solidă atît în scopul culturii, cît şi al subzistenţei şi poziţiunii publice, care norme, dezvoltîndu-se cu timpul prin crearea Institutului Teologic şi a Seminarului, precum şi prin regularizarea parohiilor, clerul nostru de păstorie se bucură de o cultură, poziţiune şi existenţă, pre care preoţimea de păstorie a Ierarhiilor ortodoxe şi însăşi cea de alte confesiuni de mult o doresc, însă nici astăzi nu o posedă.

Pe cînd prin alte ţări sau că mînăstirile sînt desfiinţate şi loca-

litățile mînăstirești prefăcute în localități profane, sau că statul călugăresc este redus la acea tristă stare de a se susține pe calea cerșetoriei și a elemosinei, mînăstirile noastre din Bucovina se susțin în stare demnă de locașuri sînte, căci Conventele mînăstirești sînt prevăzute pe deplin cu susținerea cuvenită, încît membrii statului monahal se pot dedica, fără de alte griji, vieții contemplative, rugilor și servirilor liturgice.

Pe cînd pe aiurea mai că nici nu cugeta nimeni la mijloace de sprijinire a familiilor, adică a văduvelor și sărmanilor preoțești, în eparhia Bucovinei și această coardă simțitoare nu a fost scăpată din vedere, ci din grația părintească a majestății sale, atît văduvelor cît și sărmanilor preoțești li s-au acordat subvențiuni regulate, prin care familiile preoțești sînt scutite de soarta cea amară a grijii pentru pînea de toate zilele.

Pe cînd prin multe alte țări pentru preoțimea de păstorie nu se aflau deloc case de locuit, căci bisericile enoriale se susțin și se prevăd cu cele trebuincioase mai mult prin adunare de oferte, în Bucovina și în privința bisericilor și localităților parohiale vine Fondul religionar cu o parte însemnată în concurență, prestînd afară de aceasta și subvențiuni numeroase.

Recugetînd aceste și multe alte instituțiuni binefăcătoare, carele după preaînalta voință a prea grațioșilor împărați de mai înainte, care mai cu seamă a majestății sale, prea luminatul nostru împărat de acum, s-au introdus întru prosperitatea bisericii noastre greco-orientale din Bucovina, *ne-a cuprins o surprindere dureroasă, o mîhnire adîncă și umilitoare, cînd ne-am informat din scrisorile înaltului prezidiu c.r. al țării din 11 noiembrie a.c. nr. 1083 și din 18 noiembrie a.c. nr. 1117, cum că între scrisorile Comitetului Societății Academice «Arboroasa», care număra între membrii săi și o parte din teologii și alumnii seminariali, s-au aflat și unele corespondențe care ar fi calificate de a pune la îndoială loialitatea cetățeană a autorilor și a vădi cugetări nu numai cît reprobabile, ci și demne de pedeapsă. Dacă astfel de abateri de la studiile și ocupațiunile universitare nu sînt conveniente și concese tineretului academic în genere, ele apar și sînt într-adevăr mai mult reprobabile, cînd se alunecă spre dînsele la tineretul clerical de la Facultatea Teologică, deoarece acest tineret, după cuvîntul Mîntuitorului, «nu este din lume, ci ales din lume», spre a fi la timpul său «lumina lumii și sarea pămîntului», conducînd prin cuvîntul învățăturii și exemplul viețuirii și pre poporul credincios spre o viețuire virtuoasă creștină în toate referințele vieții private și publice, pentru că «dacă se va împuți sarea, cu ce se vor săra bucatele?»*

Mîngîindu-ne întru mîhnirea inimii noastre prin cîștigata încredințare, cum că la acea devuare nu a participat corul tineretului clerical în acea majoritate, sîntem aplecați de a crede cum că și acei puțini alumni ce au funcționat în Comitetul «Arboroasei» *căzură în acea ispită deplorabilă nu din voință rea, ci numai cît pentru lipsa de cunoștință a marginilor între care este conces tineretului academic de a se mișca în societățile academice.*

Pentru aceea am fi dorit și eram îndreptățiți a presupune ca, fiind localitățile Comitetului «Arboroasei» în edificiul seminarial, ceea ce s-a conces numai cît din motivul unei supravegheri corespunzătoare, prepoziții Seminarului vor căuta a fi în evidență despre tratările și ocupațiunile Comitetului și, observînd oarecari transgresiuni, vor influența în scopul conservării acelor ocupațiuni între marginile statutelor Societății, precum și a cuviinței clericale, nesuferind ca pe calea Comitetului numitei societăți academice să se importe între alumni idei care de fel nu pot fi suferite în raionul unui institut clerical.

Cît pentru cei patru alumni și auditori la Facultatea Teologică ce, ca funcționari în Comitetul Societății Academice «Arboroasa», sînt trași în cercetare la Tribunalul c.r. penal pentru acuzația de tulburare a liniștii publice, ne pare rău că a devenit lucrul pînă la acel stadiu de necesitate. De altă parte sîntem convinși că organele competente de justiție vor cerceta lucrul cu scrupulozitate și vor judeca după dreptate, prin urmare, aflîndu-i nevinovați, îi vor achita, iar în caz contrar îi vor condamna, precum e dictat de legile statului și de graiurile scripturii, unde zice: «Călcătorii legii prin lege vor muri».

Era de prevăzut, ceea ce a și urmat fără de întîrziere, că adică și însăși Societatea Academică «Arboroasa», în al cărei sîn au apărut astfel de neregularități reprobabile, va simți rigoarea legii. Cu decretul înaltului prezidiu c.r. al țării din 11 noiembrie a.c. nr. 1083, această societate academică e dizolvată și toate registrele, împreună cu fondul ei, sînt confiscate, prin urmare nimeni dintre alumnii seminariali nu mai este membru al acestei societăți. Însă cu emiterea acestei sentințe nu s-a rezolvat totul.

Fiindcă din cap. 10 al Ordinaciunii Înaltului Minister c.r. de Culte şi de Instrucţiune din 30 august 1875 nr. 13240 relativ la îndreptăţirile şi îndatoririle academice ale teologilor petrecători în Seminar, s-a priceput într-un înţeles după care alumnii seminariali, ca auditori ai Facultăţii Teologice ar avea libertatea necondiţionată de a fi membrii oricărei societăţi academice de la Universitatea Francisco-Iosefină din Cernăuţi şi din partea Consistoriului numai cît cu privire la menţionata Ordinaciune ministerială nu s-a oprit categoric participarea la societăţile academice, deşi s-a prevăzut ca pentru libertăţile academice regulamentul interior în Institutul Seminarial cu greu se va putea menţine: pentru aceea înaltul prezidiu c.r. al ţării s-a aflat îndemnat de a dechiara, «cum că cap. 10 din Ordinaciunea Înaltului Minister c.r. de Culte şi de Instrucţiune din 30 august 1875 nr. 13240 nu motivează nicidecum îndreptăţirea alumnilor seminariali de a participa necondiţionat la reuniunile academice, pentru că dreptul participării la reuniuni nu este un drept academic, ci un drept general cetăţenesc, prin urmare auditorii de la Facultatea Teologică, voind a se bucura de primire în Institutul Seminarial întru folosirea de drepturile generale au a se supune restrîngerilor dictate de organismul Institutului».

Pe baza informaţiilor comisiunii mixte, s-a observat în fine de înaltul prezidiu c.r. al ţării ceea ce şi noi înşine aflăm a intona, că statutele seminariale nu se execută cu stricteţea cerută în toate privinţele defipte, adică atît în privinţia prepoziţilor, cît şi a alumnilor seminariali, devenind aşa Seminarul mai mult un *institut de asigurare pentru traiul vieţii fără de grijă* decît un institut de creştere clericală, de cultură religios-morală superioară.

Rezumînd cele premise şi rezervîndu-ne a atrage în cumpănire cele îndegetate de înaltul prezidiu c.r. al ţării în privinţa conducerii corespunzătoare a Institutului Seminarial aflăm, în acord cu votul preavenerabilului Consistoriu, dat în şedinţia plenară din 11/23 a.c., a dispune de astă dată următoarele:

Oprim categoric alumnilor seminariului nostru arhidiecezan de a fi membri ai societăţilor academice şi a participa la adunările şi consultările acelor societăţi, prin urmare pe alumnii cei ce sînt în prezent membrii vreuneia dintre societăţile academice îi provocăm cu tărie de a ieşi îndată din numărul participanţilor. Cei ce vor cuteza a se purta în contra acestui demand, vor fi demisionaţi din Institutul Seminarial, împreună şi din clerul eparhiei.

Auditorii teologici şi alumnii seminariali: *Zaharie Voronca, Constantin Morariu, Eugen Siretean şi Orest Popescu pînă după terminarea cercetării şi a judecăţii la Tribunalul c.r. penal, precum şi a tratării disciplinare din partea Senatului academic al Universităţii, după care va urma judecata competentă a autorităţii bisericeşti, sînt segregaţi provizoriu de Institutul Seminarial, acordîndu-li-se pînă la rezolvarea finală a afacerii o alimentare de 25 florini pe lună din Fondul religionar.*

Statutele seminariale publicate cu emisul consistorial din 24 octombrie / 5 noiembrie 1875 nr. 4532, precum şi celelalte ordinaciuni relative la îndatoririle alumnilor şi prepoziţilor, sînt de republicat în tot cuprinsul lor, ceea ce de acum înainte să se repete la începutul fiecărui an scolastic. Toate normele relative la ordinea de casă în genere şi la ocupaţiile şi exerciţiile alumnilor, literare, liturgice şi morale, să se execute fără de şedere, necutezînd a face oarecari abateri fără de autorizarea Consistoriului.

Îndatorim cu tărie pre toţi prepoziţii institutului de a împlini fiecare din ei obligămintele enumerate în statute, interesîndu-se mai cu seamă de cultivarea religioasă, morală şi estetică a tineretului clerical prin conducerea întru preurmarea studiilor obligate şi cetirea de cărţi folositoare, precum şi prin exerciţii literare bisericeşti. *Ocupaţii profane şi cărţi înveninate de idei şi doctrine retatice şi stricăcioase să nu se sufere nicidecum în sînul Institutului.*

Provocăm, în fine, pe toţi alumnii Seminariului şi-i îmbărbătăm părinteşte de a medita neîncetat la înălţimea stării pentru care s-au decis, ca, pricepînd şi pătrunşi fiind de înţelesul cuvintelor «Voi sînteţi lumina lumii şi sarea pămîntului», să întrebuinţeze timpul studiilor cu seriozitate, prin înavuţirea cu cunoştinţe şi îndeletniciri folositoare, spre a intra preparaţi şi bine exercitaţi în via Domnului, unde sînt chemaţi a servi cu frica şi cu cutremur lui Dumnezeu şi a lucra cu osîrdie pentru binele bisericii şi al statului, pentru că amar de sluja ce se va afla leneşă, şi încă mai amar de cea ce se va afla vicleană.

Fie ca, cuvintele noastre de învăţătură căzînd pe pămînt bun, întîmplarea cea tristă, care ne-a dat însă spre această trimitere, să

fie, precum a fost cea dintîi aşa şi cea de pe urmă, iară Institutul Seminariului Arhidiecezan, carele prin cincizeci de ani, de cînd există, a fost recunoscut şi lăudat pentru cultivarea ştiinţelor şi a virtuţilor creştine şi cetăţeneşti, să fie şi de aici înainte un institut de cultură numai cît acelor ce sînt mîntuitoare, bune şi de laudă, spre a rămînea, precum a fost, demn de prea înalta graţie imperială şi de bunavoinţă a autorităţilor bisericeşti şi cetăţeneşti.

De la arhiepiscopul şi mitropolitul Bucovinei şi Dalmaţiei.

Cernăuţi, în 18/30 noiembrie 1877 *Teoctist*

(ss) *S. Morar Andrievici*".

7. Protestul lui C.A. Rosetti împotriva persecutării studenţilor arboroseni, apărut în ziarul „Românul" din Bucureşti

Dizolvarea „Arboroasei" şi arestarea comitetului ei sub acuzaţia de înaltă trădare trezi o mare vîlvă în presa românească de pretutindeni. Proteste energice împotriva actului de teroare de la Cernăuţi apărură în „Familia" de la Oradea, în „Curierul" de la Iaşi şi în „Românul" din Bucureşti. Articolul de protest din „Românul", scris de C. A. Rosetti, apărut în 6 numere consecutive din 25, 26 şi 27 decembrie 1877 şi 6, 7 şi 8 ianuarie 1878, provocă mare senzaţie în cercurile politice şi diplomatice din Bucureşti. Ministrul Austriei la Bucureşti îl trimise în traducere germană atît ministrului de externe al Austro-Ungariei, Gyula Andrássy, cît şi premierului austriac de la Viena, principele Adolf Auersperg.

Supunînd politica Habsburgilor faţă de minoritate unei critici severe, Rosetti arăta în rechizitoriul său că nu numai ungurii au dreptul la o viaţă naţională independentă, dobîndită prin refuzul regimentelor ungureşti de a lupta la Sadova, ci acelaşi drept îl revendică pentru ei şi cehii din Boemia şi polonii din Galiţia şi românii din monarhie. „Trebuie oare — se întreba Rosetti — ca şi celelalte naţionalităţi să imite la prima ocazie exemplul dat de maghiari în 1866, pentru ca oamenii de stat ai Austriei să-şi deschidă ochii? Atunci negreşit că şi-i vor deschide — dar poate fi prea tîrziu!"

În continuare, Rosetti scria în luminosul său articol: „Judecînd după românii din Imperiul austriac, naţionalităţile ce cuprind acest imperiu n-ar dori nimic mai bine decît să trăiască în pace sub sceptrul ce le-a întrunit de atîta timp, cu condiţiunea însă ca toate să fie deopotrivă îndreptăţite, ca toate să aibă imunităţile lor naţionale, după cum le au ungurii, ca toate să-şi poată cultiva în libertate şi tot ce se ţine de viaţa naţională; ca toate să se simtă pe pămîntul ce-l ocupă ca într-o ţară ce le aparţine, fără ca pentru aceasta să se zdruncine unitatea statului după cum s-a întîmplat cu «dualismul».

Ce vedem însă în locul acestor condiţiuni, care de altminteri n-ar fi în dezacord cu sistema după care este constituită împărăţia austriacă? Vedem două elemente înăbuşind pe toate celelalte şi întreţinînd astfel o stare de frămîntare şi de nemulţumire, care face imperiului o poziţie nehotărîtă şi-i întunecă viitorul. Ca să nu vorbim decît numai despre români, a căror poziţie o cunoaştem negreşit mai bine şi al căror nume îi scoate astăzi la iveală din cauza rolului ce-l joacă consîngenii lor în evenimentele ce se petrec în Orient, vom spune că ei sînt astăzi mai împilaţi decît totdeauna.

Nu numai în Transilvania, Banat şi Ungaria, unde nici că le mai este permis să se numească români, unde limba română este izgonită din şcoală, unde nici că le mai este îngăduit să întrebuinţeze limba părinţilor lor în relaţiile vieţii publice, dar chiar în *Bucovina* apasă asupră-le persecuţiile cele mai neînduplecate: Acei evrei pe mîna cărora este dată sărmana Bucovină nu se arată cîtuşi de puţin mai omenoşi decît ungurii. De cînd tendinţele lor de deznaţionalizare s-au arătat mai zeloase, cu ocazia jubileului desfidător al răpirii Bucovinei, izbirile în contra oricăror români care nu vor să-şi renege originea n-au încetat un singur moment; astăzi cinci tineri români, floarea junimii române bucovinene, zac în temniţa Cernăuţilor sub acuzare de înaltă trădare, pentru că au încercat să cultive într-o societate literară limba română proscrisă în şcoală, pentru că au căutat a întreţine în cercul societăţii lor spiritul naţional, prigonit ca o crimă de stat. Această tristă afacere arată atît de bine persecuţiile cu care autorităţile austriece urmăresc tot ce nu este ungur sau austriac şi desemnează cu culori atît

de atingătoare dureroasa situaţie a românilor de sub dominaţiunea austro-ungară, încît este foarte instructiv să o expunem aci după cum am aflat-o în mod precis.

Este ştiut că centenarul răpirii Bucovinei s-a serbat prin ridicarea unei statui a Austriei şi prin constituirea unei universităţi căreia i s-a atribuit misiunea de a deznaţionaliza pe deplin această provincie. Scopul noii universităţi din Cernăuţi a fost proclamat sus şi tare în grai şi prin scris de către înşişi întemeietorii ei. Răsunetul sfidătorului jubileu precum şi scopul cu pompă mărturisit al Universităţii din Cernăuţi, departe însă de a produce efectul la care se aşteptau organizatorii lor, fură ca o comoţie electrică pentru simţămintele româneşti. Studenţii români de la noua universitate se constituiră în curînd într-o societate academică sub numele cu totul inofensiv de «Arboroasa». Scopul societăţii era de a întreţine şi dezvolta spiritul naţional, de a procura membrilor ei ocaziunea de a se perfecţiona pe tărîmul literar, de a sprijini prin subvenţii pentru studenţi pe membrii ei lipsiţi de mijloace. Societatea progresa foarte repede. Menirea, cît şi izbînda ei, îi atraseră însă de îndată ura şi persecuţiile străinilor de tot puternici în această provincie românească. «Arboroasa», prin concursurile ei literare, prin dezbaterile ei ştiinţifice şi chiar prin petrecerile plăcute ce dădea în fiecare lună, atrăgea aderenţi numeroşi: spiritul naţional se simţea ridicat, limba română — părăsită, vai, de mulţi dintre înşişi fiii naţiunii române — începu să reintre în drepturile sale. Trebuia, dar, a se da acestei societăţi lovitura de moarte, pentru că altfel opera de deznaţionalizare putea fi compromisă. După deşarte încercări de distrugere prin intrigă, se întrebuinţă în contra-i puterea brutală.

Un pretext care el însuşi este un ultragiu aruncat celor mai sfinte simţăminte, o telegramă de condoleanţe adresată de Societate cu ocazia ceremoniei făcute la Iaşi în memoria lui Grigore Ghica, precum şi o adresă de mulţumire pentru un mic ajutor de 250 de lei primiţi de Societate de la ministrul instrucţiunii publice din România fură de ajuns împilatorilor, pentru ca să se decreteze dizolvarea Societăţii, să i se confişte vreo 4 000 de lei şi să arunce în temniţă pe cinci dintre cei mai de frunte studenţi români, sub acuzările absurde de înaltă trădare şi de tulburări ale ordinii pu-

blice. Sînt mai mult de două luni şi jumătate de cînd acest act de violenţă a fost săvîrşit. De atunci cei cinci arestaţi aşteaptă în mijlocul celor mai aspre tratamente ziua judecăţii; disperînd de a le putea stabili culpabilitatea, autoritatea ce i-a arestat amînă din zi în zi judecata, spre a-i putea ţine cît mai mult sub cel mai neomenos regim preventiv.

Astfel crede Austria că va face populaţiile supuse sceptrului său să guste fericirea de a face parte dintr-un stat civilizat, astfel îşi afirmă ea misiunea-i civilizatoare în Orient? O asemenea purtare nu este ea o adevărată orbire? Astăzi, cînd drepturile naţionalităţilor încep să devină aproape tot atît de precise ca şi drepturile omului, astăzi, cînd un stat ca Austria nu-şi mai poate găsi puterea decît în gravitarea voluntară în juru-i a diferitelor elemente ce-l compun, astfel trebuie să fie oare tratate naţionalităţile, care sînt atîţia membri neapăraţi existenţei imperiului? Astfel mai cu deosebire trebuie să fie tratate acele naţionalităţi care au arătat totdeauna cea mai nestrămutată credinţă regelui şi principelui lor, împăratul Austriei? Apoi chiar din punctul de vedere al deznaţionalizării — dacă poate fi cineva atît de nesocotit încît să se mai gîndească astăzi în Europa la deznaţionalizare — chiar din acest punct de vedere, oare nişte violenţe ca cele din Bucovina nu trebuie fatalmente să aibă un efect cu totul contrariu decît acela pe care-l aşteaptă de la dînsele acei ce le-au comis? Am văzut ce fructe a dat jubileul răpirii Bucovinei: o deşteptare a simţămîntului naţional, care poate altfel nu s-ar fi produs. Persecuţiile la care sînt supuşi astăzi românii din Bucovina vor avea negreşit de urmare o deşteptare şi mai puternică.

Din toate punctele de vedere este, dar, bine pentru Imperiul Habsburgilor ca naţionalităţile ce-l constituiesc să nu aibă asemenea cauze de nemulţumire, dreptatea să nu fie numai pentru una, ci pentru toate deopotrivă; căci toate deopotrivă cu naţionalitatea ungurească, şi cu mult mai mare credinţă decît dînsa, şi-au vărsat sîngele şi comorile pentru menţinerea imperiului. Fiecare secol îşi are misiunea sa. Secolul trecut a avut misiunea emancipării omului. Secolul nostru are misiunea emancipării naţiunilor. Cine s-a încercat a merge contra curentului a fost zdrobit. Austria a făcut de două ori această experienţă. Cîrmaciul dibaci

intră în curent şi profită de dînsul spre a merge mai repede şi mai lesne".

8. Achitarea arborosenilor şi corespondenţa dintre cancelarul Auersperg şi guvernatorul Alessani în chestiunea procesului „Arboroasei"

La 1 februarie 1876 începu judecarea studenţilor inculpaţi în faţa Curţii cu juri din Cernăuţi. Curtea se compunea din judecătorii Demetrie Bendella — preşedinte, Getzlinger şi Leon Goian — membri, Atanasie Pridie, grefier. Ministerul public era reprezentat prin Th. Mehoffer. Apărarea era susţinută de avocaţii: Iosif Roth, Iacob Atlas şi Alexandru Tabora. Banca juraţilor avea în frunte pe Alexandru Vasilco. Gazetele locale „Czernowitzer Zeitung", şi „Bukowina" informau publicul asupra mersului procesului, care ţinu 3 zile: de la 1 la 3 februarie. Pe banca acuzaţilor erau cei cinci membri: Ciprian Porumbescu, Constantin Morariu, Zaharie Voronca, Orest Popescu şi Eugen Siretean.

După interogarea martorilor şi rechizitoriul procurorului care interpreta termenul „detrunchiat" din adresa către ministrul învăţămîntului din Bucureşti şi din telegrama de condoleanţe trimisă la Iaşi — în sensul de „frînt" sau „doborît cu forţa" şi cerea condamnarea acuzaţilor pentru crima de înaltă trădare şi tulburare a ordinii publice, veni la cuvînt apărarea.

Avocatul Iosif Roth spulberă într-o splendidă pledoarie toate punctele de acuzaţie formulate de procuror, arătînd că Bucovina făcuse de fapt parte din Moldova, că Ghica-Vodă fusese decapitat de turci şi că italienii din Trentino care participaseră la adunări în Italia şi cehii din Boemia care luaseră parte la congresul panslavist de la Moscova şi-au manifestat în mod cu mult mai drastic simţămintele lor naţionale şi nimeni nu s-a găsit să-i tragă în judecată pentru trădare de patrie şi tulburarea ordinii publice, precum se face la Cernăuţi în cazul acestor studenţi nevinovaţi. El îşi încheie pledoaria cerînd achitarea acuzaţilor. La aceleaşi concluzii ajunseseră şi avocaţii Atlas şi Tabora.

După dezbateri de un sfert de oră, Alexandru Vasilco,

preşedintele colegiului juraţilor, anunţă verdictul de achitare, dat în unanimitatea celor 12 voturi. Sala izbucni în urale, intonînd *Deşteaptă-te, Române!*. Astfel s-a terminat procesul de înaltă trădare intentat Societăţii „Arboroasa" de guvernanţii austrieci din Bucovina.

Achitarea studenţilor inculpaţi pe nedrept făcu rea impresie la Viena, ceea ce determină pe însuşi principele Auersperg, preşedintele Consiliului de Miniştri, care ţinea locul ministrului de interne, ca la 8 februarie 1878 să adreseze guvernatorului Bucovinei, Ironim Alessani, următoarea adresă:

„Cu raportul dv. din 13 noiembrie anul trecut nr. 1083 prez., aţi relevat ca rezultat al anchetei contra fostei societăţi „Arboroasa" şi asupra împrejurării că această societate a stăruit la Bucureşti pentru obţinerea unei subvenţii din dotaţiunea votată de Camera română pentru astfel de scopuri şi că a obţinut 250 lei. Ministerul de Externe cezaro-crăiesc, care a fost înştiinţat despre aceasta, s-a simţit îndemnat să culeagă informaţii asupra destinaţiei pe care dotaţiunea sus-pomenită o are şi dacă şi alte societăţi din monarhia austro-ungară au fost eventual împărtăşite cu subvenţii similare. Ancheta făcută în acest scop a dat următorul rezultat:

În şedinţa Camerei române din 17 ianuarie 1877 deputatul P. Grădişteanu făcu propunerea, cu ocazia dezbaterilor asupra Ministerului de Instrucţie, să încuviinţeze Societăţii «România Jună» din Viena o subvenţie de 1 000 lei şi afară de aceasta să se pună în buget o nouă sumă de 1 000 lei, pe care ministrul instrucţiei să o poată distribui după buna sa chibzuinţă între alte societăţi româneşti de dincolo de Carpaţi. Grădişteanu şi-a încheiat expunerea zicînd: «S-a vorbit mult despre *românism* şi despre sentimentele continue care ne leagă cu toţi românii din România neliberă. Noi să ne simţim obligaţi să dovedim dragostea noastră prin fapte şi anume pe tărîmul literar, unde însăşi pizma stăpînitorilor nu va avea nimic de bănuit». Propunerea Grădişteanu a fost votată de Cameră. Cu privire la distribuţia sumei de 1 000 lei ce fusese pusă la dispoziţia ministrului învăţămîntului nu s-a putut afla nimic, afară de cei 250 florini trimişi Societăţii «Arboroasa».

Eu pot să mă unesc deplin părerii emise de ministrul de externe cezaro-crăiesc cu acea ocazie, că cuvintele rostite de Grădişteanu în şedinţă publică pentru motivarea propunerii sale, ca şi purtarea «Arboroasei» împrăştie orice îndoială asupra tendinţelor menite să înlesnească aducerea la îndeplinire a propunerii sus-amintite, tendinţe contra cărora avem toate motivele de a ne împotrivi cu hotărîre. Felul acesta de a vedea găseşte confirmare şi prin glasul opiniei publice din România, care se foloseşte de dizolvarea «Arboroasei» pentru a polemiza contra politicii noastre interne pe un ton cu totul inadmisibil.

Este, deci, evident că în legătură cu primirea unei subvenţii de natura amintită stau scopuri politice şi că prin urmare societăţile subvenţionate intră în tărîmul politic şi anume într-un mod care atinge şi periclitează interesele superioare ale statului. De aceea aplicarea art. 24 din legea din 15 noiembrie 1867 F.L.I. nr. 134 contra lor apare cu totul justificată. Presupunînd că şi d-voastră, cu ocazia anchetei contra «Arboroasei», aţi cercetat dacă nu cumva există şi alte societăţi care primesc subvenţii din sus-numita dotaţiune, cu onoare vă rog să-mi aduceţi la cunoştinţă rezultatele obţinute şi dispoziţiunile ce aţi luat eventual în privinţa aceasta.

Un excerpt dintr-un articol apărut în «Românul» din luna trecută privitor la dizolvarea «Arboroasei» şi la subvenţionarea ei urmează în traducere în anexă, ca să binevoiţi a vă uita în el, menţionînd că totodată şi guvernatorul Austriei de Sus a primit cuvenitele instrucţiuni în privinţa aceasta.

Viena, la 8 februarie 1878

ss. *Auersperg*"

Guvernatorul Alessani, conformîndu-se ordinului de mai sus al lui Auersperg, dispuse să se facă percheziţii şi la „Societatea pentru cultură şi literatură română în Bucovina", pentru a constata dacă nu cumva şi această societate ar fi primit subvenţii din România. Asupra rezultatelor cercetărilor sale, guvernatorul trimise la 3 februarie 1878, la Viena, următorul raport:

„*Excelenţa Voastră,*

Referindu-mă la înaltul emis din 8 februarie nr. 349, am onoarea a raporta respectuos că afară de societatea dizolvată «Arboroasa», în Bucovina fiinţează numai o singură altă societate specific românească şi anume: «Societatea pentru cultura şi literatura română». Această societate dispune de un capital fundaţional însemnat de 20 000 florini, iar în fruntea ei stau funcţionari cezaro-crăieşti precum consilierul de tribunal Pitei, adjunctul de tabulă Leon Goian, profesorii de universitate Vladimir Repta şi Mihai Călinescu şi alţi bărbaţi care, cu tot zelul lor pentru limba şi literatura română, au prea multă experienţă şi sînt prea precauţi şi în majoritatea lor nutresc sentimente prea bune, ca prin vreo cerere de subvenţie din partea lor de la guvernul român să se compromită politiceşte. Ultima dare de seamă tipărită asupra gestiunii acestei societăţi este din anii 1874 şi 1875 şi în aceasta nu se găseşte la venituri nici un post care să arate bani incurşi din România. Pentru anii 1876 şi 1877 darea de seamă încă n-a apărut.

Neexistînd nici o suspiciune că numita societate ar fi cerşit subvenţii pe la uşi străine şi cum aşa ceva este foarte puţin probabil, dacă se ţine seama de felul cum este alcătuit consiliul ei de administraţie, cred că nu greşesc de a nu extinde cercetările şi asupra arhivei Societăţii fiindcă o astfel de măsură ar produce aici mare senzaţie, iar în cazul unui rezultat negativ, precum se şi prevede, prestigiul guvernului ar rămîne în suferinţă.

Cu ocazia cercetărilor ce s-au făcut în hîrtiile societăţii dizolvate «Arboroasa» s-au descoperit adrese compromiţătoare, provenite de la societăţile teologilor din Blaj, «Inocentia Micula Clainiana» şi din Gherla, «Alexi Şincaiana». Hîrtiile acestea au fost comunicate Ministerului de Interne ungar cu adresa din 16 noiembrie 1877 nr. 1083 prez., ca să dispună cele legale. Este admisibilă presupunerea că aceste societăţi şi poate şi alte societăţi române din Ungaria şi Transilvania, ca şi societatea «România Jună» din Viena, menţionată în înaltul emis din 8 februarie 1878 nr. 349, vor fi beneficiat de subvenţia de 2 000 lei, votată de Camera română pe seama Ministerului Instrucţiunii din Bucureşti pentru subvenţionarea societăţilor româno-austriece.

Primiţi, excelenţa voastră etc. etc.

Cernăuţi, 23 februarie 1878

ss. *Ironim Alessani*"

După verdictul de achitare rostit de Curtea cu juri din Cernăuţi la 3 februarie 1878, studenţii arestaţi fură puşi în libertate şi

chemaţi în faţa comisiei de disciplină a Universităţii. Comisia se compunea din profesorii Isidor Onciul şi Friederich Kleinwächter. Zaharie Voronca fu pedepsit cu excluderea de la cursurile universitare pentru două semestre, iar Constantin Morariu, Orest Popescu şi Eugen Siretean primiră o aspră admonestare în faţa senatului universitar. Ciprian Porumbescu terminase studiile teologice la Cernăuţi. El plecă la Viena pentru a-şi cultiva talentul muzical la Conservatorul de acolo.

Cu desfiinţarea Societăţii „Arboroasa" şi cu înăbuşirea glasului membrilor ei, care nu cereau decît dreptate şi libertate pentru neamul lor, guvernul austriac credea că acest glas a amuţit pentru totdeauna. El se înşelase însă amarnic, fiindcă membrii societăţii dizolvate se constituiră sub preşedinţia lui *Dimitrie Onciul* într-o nouă societate academică, „*Junimea*", pentru a continua şi duce la îndeplinire programul naţional al „Arboroasei" şi a atinge frumoasele scopuri pe care aceasta le avusese înscrise în statutul ei. „Junimea" continuă activitatea începută cu atîta însufleţire de „Arboroasa", organizînd şezători literare şi întreţinînd o bibliotecă. Ca semn distinctiv, membrii Societăţii „Junimea" purtau pe piept o panglică în culorile *roşu-galben-albastru* aşezate orizontal una peste alta, spre deosebire de stindardul tricolor al României, în care aceleaşi culori sînt aşezate vertical. Indiferent de aşezarea lor, aceste trei culori erau culorile românismului întreg, oprite românilor din Transilvania de unguri, dar îngăduite de austrieci românilor din Bucovina. Cîntecul lor fu prins în frumoase versuri şi armonizat de Ciprian Porumbescu. El se intona la toate festivităţile „Junimii", simbolizînd focul roşu ce străbate inima, viitorul auriu de mîndru soare şi credinţa albastră în lupta pentru idealul naţional şi sfîrşind cu versurile elegiace:

„*Iar cînd, fraţilor, m-oi duce de la voi şi-o fi să mor,*
Pe mormînt atunci să-mi puneţi mîndrul nostru tricolor..."

De altfel celelalte societăţi academice de la noua universitate îşi aveau culorile lor. Societăţile surori „Academia Ortodoxă", „Bucovina", „Moldova" şi „Dacia", care luară fiinţă mai apoi, aveau tricolorul ca semn distinctiv. Societatea „Austria" avea culorile austriece negru-galben; „Arminia" — culorile Germaniei, „Soiuz" — culorile Ucrainei, „Ognisko" — culorile Poloniei, „Hasmonea" — culorile vechiului Israel etc.

După terminarea studiilor, foştii membri ai „Junimii" continuau să facă parte din Societate ca „membri emeriţi", care împreună cu membrii de onoare constituiau statul major în lupta pentru apărarea şi conservarea patrimoniului naţional al Bucovinei. Dar glasul naţional înăbuşit în Bucovina de guvernul austriac răsună cu atît mai puternic dincolo de Molna, în România liberă, prin diapazonul crainicului ţării răpite: *Dimitrie Petrino*.

9. Crainicul Bucovinei, Dimitrie Petrino, şi ecoul războiului pentru independenţa României din 1877

Unirea Moldovei cu Muntenia, proclamarea principelui Carol ca Domn al României şi declararea războiului pentru independenţă treziră în sufletele bucovinenilor amintiri vechi şi scumpe, cînd ţara lor fusese detrunchiată de Moldova. La reîmprospătarea acelor amintiri contribui în mare măsură şi serbarea tumultuoasă a aniversării de o sută de ani de la anexarea Bucovinei, pe care bucovinenii o considerară ca provocare şi ultragiu adus sentimentelor lor. În adresa lor trimisă Ministerului Instrucţiei din Bucureşti şi în telegrama lor de aderenţă la praznicul de la Iaşi, arborosenii nu făcuseră decît o uşoară aluzie la detrunchierea ţării lor şi această aluzie le adusese pe cap procesul de înaltă trădare, precum s-a arătat mai sus.

Împotriva acestei brutale încătuşări a conştiinţei consîngenilor săi bucovineni îşi ridică glasul cu tărie scriitorul Dimitrie Petrino, născut în 1844 sau 1846, nepot al Hurmuzăcheştilor. Maică-sa, Eufrosina, era fiica lui Doxache de la Cernauca, măritată cu Petrache Petrino din Rujniţa (Basarabia), care la 1859 se mută la Cernăuţi. El moştenise de la unchiul său, Petrovici de Armis, o frumoasă avere, pe care o risipi cam fără nici o socoteală. Fire delicată de poet, Dimitrie s-a căsătorit de tînăr cu Victoria Buchenthal, fiica marelui proprietar din Mihalcea, o descendentă a Costineştilor. Durerea pe urma pierderii tinerei sale soţii, în 1867, cît şi a copilului lor îi stoarce versuri de jale pe care le adună în volumele intitulate *Flori de mormînt*, apărut la Cernăuţi în 1867 şi *Lumine şi umbre* apărut tot acolo, în 1870.

Pierzîndu-şi fericirea căminului, Dimitrie Petrino îmbrăţişă

cu toată vigoarea sufletului său susceptibil cauza mare românească. În Unirea din 1859 el vedea:

„Întîia piatră la întîia temelie
Spre a face o Românie
Unită prin simţire şi prin unire tare.”

Pentru Petrino „visul nobil, mîndru şi onorat” era la 1861 o *Românie neatîrnată*:

„Iubesc făcuta libertate
Pentru ţară şi popor
Neatîrnarea şi dreptatea
Le aştept cu sincer dor
Neatîrnare
Dulce soare,
O simţire de-nfrăţire
Al naţiunii nobil vis
Zboară tu cu a ta cîntare
Zboară, zboară neîncetat.
El există ca un soare
Şi va fi neîncetat
De la Tisa pînă la Mare
De la Mare la Carpat”.

Poetul îşi dădea însă bine seama că dobîndirea neatîrnării nu se va putea face fără jertfă. De aceea şi glasul său răsuna poruncitor:

„Nu cu vorbe, ci cu fapte româneşti şi glorioase
Pe acel domn mort prin trădare, toţi românii să-l cinstim.
Ghica-Vodă azi ni cere, monument făcut din oase
Deci de piatra de mormîntu-i spada noastră să ascuţim.”

În continuare, Petrino ajunge la concluzia că:

„Nu va fi viaţă, nu va fi o lume
Nu va fi glorie, nici renume
Nu va fi cerul luminat,
Pînă tiranul nu va bea sînge
Pînă ce moartea nu-l va încinge
Fiind românul neatîrnat!”

Agenţii austrieci din Iaşi auziseră partea din oda lui Petrino, care se încheia cu versurile:

„Jurăm să scoatem ţara din ghiarele străine,
O Românie mare jurăm ca să fundăm!”

La 12 octombrie 1875 Dimitrie Petrino rostise la mormîntul lui Ghica-Vodă din Iaşi magistralul său rechizitoriu contra răpirii Bucovinei de către Austria şi contra înfiinţării unei universităţi germane la Cernăuţi. În discursul pe care l-am reprodus mai sus, el mărturisea că pentru a putea face Austriei acest aspru rechizitoriu el se văzuse silit să se despartă de Bucovina şi să treacă peste graniţă, în România. Expozeul său fu tradus în nemţeşte şi trimis la Viena cu un exemplar din „Trompeta Carpaţilor”, în care se tipărise. De atunci încolo, fiecare pas al refugiatului bucovinean era urmărit de agenţia austriacă din Iaşi, considerat propagandist periculos contra Austriei.

În octombrie 1876 guvernul austriac primise informaţii de la agenţii săi din Iaşi că la îndemnul cercurilor naţionaliste de acolo refugiatul bucovinean Dimitrie Petrino ar fi redactat un manifest către românii din Transilvania şi Bucovina, prin care erau chemaţi să ridice armele pentru „eliberarea lor din robia” austro-ungară, şi să lupte pentru unirea lor cu România. Guvernatorul Alessani al Bucovinei primi instrucţiuni severe să împiedice răspîndirea manifestului în Bucovina şi să urmărească cu toată atenţia mişcarea daco-română din Ţara Fagilor.

În cele din urmă dorinţa lui Petrino se împlini. La 10 mai 1877 România îşi declară independenţa absolută de stat, declarînd război turcilor, împilatorii ei seculari. Proclamarea independenţei şi izbucnirea războiului de dezrobire găsiră mare răsunet în Bucovina. La începutul anului 1877 guvernul austriac aflase că mai mulţi tineri transilvăneni ar fi trecut în România pentru a forma acolo un corp de voluntari. „Cum şi cîţiva indivizi din Cernăuţi au făcut o asemenea încercare”, arăta raportul, s-a cerut guvernatorului Bucovinei să urmărească cu mare atenţie mişcarea daco-română de acolo, observînd de aproape purtarea tineretului şi intensificînd paza graniţelor.

Măsurile acestea nu împiedicară pe mai mulţi elevi din clasele superioare ale Liceului de la Cernăuţi să părăsească băncile şcolii pentru a fugi în România şi a se angaja acolo voluntari în armata română. În fruntea acestor tineri entuziaşti se aflau Alexandru Giurgiuvan, Ilie Gherghel, Gheorghe Levescu, Emilian Hnidei, Partenie Siretean, *Constantin Popescu* şi alţii. Acesta din urmă a fost unul dintre primii eroi căzuţi la Calafat şi familia sa pretinde că el ar fi fost sergentul în cinstea căruia s-a ridicat monumentul amintitor de la Calafat. La reclamaţia direcţiunii liceului, guvernatorul Alessani interveni la Bucureşti pentru retrimiterea în patrie a acestor elevi, dintre care unii fuseseră îmbrăcaţi în uniformă militară şi încadraţi în unităţile de la Dunăre.

Studenţii români de la noua universitate din Cernăuţi lansară o listă de colectă de bani pentru ajutorarea tinerilor doritori de a trece ca voluntari de război în România. Între cei ce contribuiră la această colectă găsim nume ca: Silvestru Morariu Andrievici, Alexandru Vasilco, Gheorghe Flondor, Nicolae Hurmuzachi, Manolache şi Victor Stîrcea, Iancu Zotta ş.a. Fondurile adunate au fost distribuite între tinerii Ţurcan, Mihăilescu, Beuca, Olariu, Popovici, Alexandru Chibici din Revna. Acesta a luat parte ca voluntar într-un regiment de roşiori la operaţiunile din Bulgaria, publicîndu-şi memoriile în revista „Convorbiri Literare" sub titlul *Din viaţa mea de voluntar*.

Dar nici femeile din Bucovina nu se lăsară mai prejos. În dorinţa lor fierbinte de a contribui la opera de asistenţă pentru soldaţii răniţi, femeile bucovinene formară două comitete, unul la Cernăuţi condus de Natalia Hurmuzachi şi altul la Suceava în frunte cu doamna Elena Popovici-Logotheti. Din aceste comitete făceau parte femei din toate clasele sociale, boierese, preotese şi ţărănci, care destrămau scamă şi coseau bandaje pentru „răniţii noştri". Aplecate asupra rufăriei pe care o destrămau, doamnele din societate şi femeile din popor poate că nici nu-şi dădeau seama că acţiunea lor de caritate simboliza destrămarea unui trecut de robie şi toarcerea firelor pentru un viitor de mîndrie şi libertate. Rîvna femeilor bucovinene merită cu atît mai mare laudă, cu cît acţiunea lor se desfăşura contra voinţei guvernului bucovinean care iniţiase în Bucovina o colectă pentru asistenţa *răniţilor turci!*

În volumul său Notiţe despre Bucovina, Gheorghe Sion observă cu multă dreptate că bucovinenii, cu toate că se aflau sub stăpînire străină, trăiau totuşi cu „pulsaţia" românească. „La sunetul trîmbiţelor — zice Sion — mulţi flăcăi din meleagurile bucovinene au alergat a uni sîngele lor cu al vitejilor noştri căzuţi pe cîmpul de bătălie. Dar să nu uităm nici de sentimentele de afecţiune şi de compătimire ce ne-au arătat femeile române de acolo trimiţînd atîtea ofrande pentru alinarea şi consolarea răniţilor".

Fireşte, însă, că atitudinea aceasta a românilor bucovineni nu era bine văzută de guvernanţii austrieci din Cernăuţi, care bănuiau în orice gest naţional al lor o acţiune de tulburare a ordinii publice, inaugurînd un regim de suspiciune şi teroare contra cărturarilor bucovineni bănuiţi de iredentism. Într-un raport al prefectului de Storojineţ din decembrie 1877, reţinem următorul pasaj semnificativ: „În judeţul Storojineţ ţăranii spun pe faţă că s-au înţeles cu preoţii şi boierii români ca *să smulgă Bucovina de la Austria şi s-o alipească la România*... Revoluţia aceasta urmează să izbucnească neapărat la Crăciun..." Vigilenţa Siguranţei austriece se îndreptă îndeosebi asupra studenţimii române despre care aflase că trimisese o telegramă de condoleanţe la Iaşi în numele „ţării detrunchiate" şi că studenţii români, cu ocazia căderii Plevnei, ar fi toastat în sănătatea Domnitorului Carol şi a armatei române biruitoare.

În timpul refugiului său la Iaşi, Dimitrie Petrino îndeplinea funcţia de bibliotecar şi profesor de română, devenind un preţios colaborator la revista „Convorbiri Literare", ajungînd însă curînd, din cauza temperamentului său impulsiv, la neînţelegeri cu ceilalţi membri colaboratori ai distinsului cerc literar junimist, chiar cu însuşi Vasile Alecsandri. La 1875 apăru cartea sa de versuri intitulată *Raul* şi dedicată lui Vasile Alecsandri.

În prologul la deschiderea concertului ce se dăduse la 27 ianuarie 1869, la Cernăuţi, în folosul „Fundăciunei Pumnulene", Petrino constata cu bucurie că „după multe şi grele lupte am ajuns în sfîrşit la conştiinţa demnităţii noastre de români, căci acesta ne este titlul de onoare dobîndit de veacuri prin sudoarea neobositelor noastre trude".

El scrise, la 1876, şi un poem istoric în trei cînturi, intitulat

La gura sobei. Un alt poem, *Legenda nurului*, era dedicat doamnei Elena Mîrzescu. La această dedicaţie se referă Eminescu zicînd:

„Iar cărările vieţii fiind grele şi înguste
Ei încearcă să le treacă prin protecţie de fuste,
Dedicînd broşuri la dame, a căror bărbaţi ei speră
C-ajungînd cîndva miniştri le-ar deschide carieră."

Viaţa dezordonată îi pricinui risipirea averii, dar şi a sănătăţii. Astfel că Petrino muri la 29 aprilie 1878 la spital în Bucureşti şi fu înmormîntat în Valea Plîngerii din capitala României.

Creaţiile sale literare atraseră asupră-i atenţia Academiei Române, care la 1877 îl alese membru corespondent. În anul următor, 1878, el muri la Bucureşti în vîrstă de 32 ani. Din mormîntul său necunoscut din Valea Plîngerii a cimitirului Şerban-Vodă vor răsuna veşnic versurile sale de proslăvire a României Mari, pe care el o vedea înfăptuită în viziunea sa poetică, cîntînd:

„Lasă lira să răsune
Muză, cîntă neîncetat!
Căci simţirile străbune
Liber azi s-au deşteptat!

Prutul curge cu înfocare
Nistrul saltă îmbucurat,
Tisa ochiul de mirare
Astăzi viu şi-a bulbucat.

Şi Suceava îmbătrînită
În sabie şi în chin
Simte gloria mărită
De a purta în al ei sîn

Pe acel Ştefan ce reînvie
În un secol de cultură
Spre-a funda o Românie
După lege şi natură.

Şi din patria noastră
Dunărea în al ei val
Ducea soarta înfrăţirii,
Faptul cel mai triumfal.

Alba Iulia vestită
Valul Negru al lui Traian,
Ţeţina, Putna mărită
Nu se tem de al lor duşman.

Şi bravînd cnuta barbară
Saltă azi Alba Cetate,
Locul lui Ovid tresare
Auzind de libertate.

Toţi eroii din morminte,
Decebal cu ai săi fii
Ni şoptesc dulce cuvinte
Ni inspiră vitejii.

Şi pe munţi şi pe cîmpie
Orizontu-i aurit
Peste toată românimea
O zi senină s-a ivit."

Din corespondenţa lui Vasile Alecsandri cu Iacob Negruzzi aflăm că bardul de la Mirceşti căuta să încurajeze pe tînărul poet bucovinean. La 20 aprilie 1875 el scria lui Negruzzi: „Dl. Petrino a publicat în Cernăuţi un mic poem, *Raul*, care cuprinde pasagii frumoase. Cred că foaia «Convorbirilor» ar trebui să-i consacre o critică încurajatoare pe care Petrino o merită ca *primul şi singurul poet al Bucovinei*". În octombrie al aceluiaşi an, Alecsandri scria din nou lui Negruzzi despre Petrino: „Apropo... de «Convorbiri», cred de cuviinţă să-l primiţi pe Petrino între colaboratori şi să-i faceţi o primire cît mai amicală, ca unui român care a venit să găsească ospeţire între noi şi ca unui om ce are talent. Arătaţi-vă mai puţin aspri şi greoi în privinţa lucrărilor sale, aş dori mult să afle în «Junimea» încurajare şi amiciţie". Se pare însă că membrii „Junimii" nu l-au primit prea bine pe Petrino în mijlocul lor, ceea ce în 1876 supără pe tînărul scriitor bucovinean, făcîndu-l să dezmintă în coloanele ziarului „Românul" „acuzaţiunea gravă" că ar fi membru al „Junimii", Societate care după părerea sa urmărea scopuri politice ostile dezvoltării noastre naţionale. La răspunsul lui Negruzzi în „Curierul Iaşilor", Petrino îi trimitea martori, pentru a-l provoca la duel. Negruzzi îi respinse însă, şi atunci Petrino îi răspunse ritos în „Apărătorul Legii". Aflînd despre toate acestea Alecsandri scria în martie 1876 lui Negruzzi că se miră foarte mult de atitudinea lui Petrino, care, după cum se vede „a căzut în capcana grosolană" a intrigilor. La 1 decembrie 1877 Alecsandri lua în scut pe Petrino, scriind lui Negruzzi să-l menajeze şi să nu-l pună „într-o linie cu Pumnul, Laurian, Heliade şi alţi *cioplitori cu barda* în formele frumoase ale limbii noastre".

De la o vreme, poetul bucovinean se înduşmănise şi cu marele său protector de la Mirceşti aflînd că acesta, chipurile, ar fi mulţumit lui Negruzzi că n-a admis să se citească în „Junimea" o poezie a sa. Dar cu toate acestea, aflînd despre moartea prematură a lui Petrino, Alecsandri stărui să i se facă în „Convorbiri" un necrolog, scriind lui Negruzzi la 2 mai 1878:

„Moartea bietului Petrino — într-un spital — m-a surprins şi întristat foarte mult. El avea un caracter nenorocit, într-adevăr, dar nu lipsea de talent şi sînt încredinţat că talentul său s-ar fi dezvoltat pînă la o culme destul de înaltă dacă împrejurările vieţii sale ar fi fost mai blînde. Dispariţia lui din pleiada junilor literatori lasă o lacună destul de simţitoare".

CAPITOLUL X

Avîntul naţional şi propăşirea culturală în timpul mitropolitului Silvestru Morariu Andrievici (1880–1895)

1. Schimbarea de regim în Austria şi frămîntările politice din Bucovina – 2. Regenerarea vieţii bisericeşti sub arhipăstoria mitropolitului Silvestru – 3. Şcoala română de la Suceava – 4. Viaţa socială şi artistică – 5. Mişcarea literară şi ştiinţifică – 6. Greutăţile economice

1. Schimbarea de regim în Austria şi frămîntările politice din Bucovina

Opoziţia autonomiştilor bucovineni contra regimului centralist german de la Viena se îndîrji şi mai mult prin provocările odioase la adresa românilor cu ocazia jubileului de o sută de ani de la anexiune şi a procesului intentat Societăţii „Arboroasa". Conştiinţa naţională se trezi tot mai mult şi sentimentul de răspundere şi solidaritate între toate clasele sociale româneşti prindea rădăcini tot mai adînci în inimile tuturora. Aversiunea contra regimului centralist german nu se manifesta numai în Bucovina, ci ea sporea mereu şi la Viena, tinzînd la răsturnarea lui.

Prin Tratatul de pace de la Berlin din 1878 Austria primi mandatul să ocupe fostele provincii turceşti Bosnia, Herţegovina şi sangiacul Novibazar. La operaţiunile militare de ocupaţie a noilor achiziţii teritoriale austriece luă parte şi Regimentul de infanterie nr. 41 care se recruta din Bucovina, unde recrutările începuseră la 1830 şi care îşi avea mai întîi garnizoana la Viena şi Brno şi mai apoi la Cernăuţi. În amintirea bucovinenilor căzuţi în campania din Bosnia, s-a ridicat la Cernăuţi un frumos obelisc cu in-

scripţii în limbile română, germană şi ruteană. Partidul Centralist din Austria nu aprobă însă anexarea Bosniei şi Herţegovinei din consideraţii de ordin naţional german, temîndu-se că prin alipirea acestor provincii sîrbeşti ar spori influenţa popoarelor slave din monarhie, asigurîndu-le o preponderenţă politică şi naţională faţă de elementul german.

Atitudinea aceasta duse la demisia guvernului Potocki şi la instalarea unui guvern autonomist conservator prezidat de contele *Carol Hohenwart* în 7 februarie 1871. Căderea guvernului centralist atrase după sine şi dizolvarea Dietei bucovinene şi alegeri noi care dădură autonomiştilor din Bucovina o impozantă majoritate. Dar guvernul Hohenwart căzu curînd, făcînd loc la 25 noiembrie 1871 unui guvern credincios Constituţiei din 1867, avînd în frunte pe principele *Adolf Auersperg*. Acesta făcu, pe baza legii din 1870, alegeri directe pentru Parlament şi nu prin delegaţi din partea dietelor, ca pînă atunci. Noul parlament votă legea electorală definitiv aprobată de împărat la 2 aprilie 1873, sporind numărul deputaţilor în cele 4 colegii: al marilor proprietari, al camerelor comerciale, al comunelor urbane şi al comunelor rurale, ca şi pentru dietele provinciale; guvernul căutînd prin aceasta să-şi asigure o majoritate sigură în Parlament. Alegerile din septembrie 1873 dădură guvernului o mare majoritate. Opoziţia condusă de contele Hohenwart cuprindea între membrii ei şi cîteva deputaţii autonomiste din Bucovina. Guvernul Auersperg se menţinu pînă în 1879.

În urma alegerilor din 1873 un grup de 65 de deputaţi tineri germani se constituiră în *Partidul Naţional German*, cu scopul de a susţine şi întări *supremaţia limbii* şi culturii germane în toate provinciile monarhiei, deci şi în Bucovina, negînd egalitatea dintre popoare. Politica aceasta duşmănoasă naţionalităţilor şi opoziţia faţă de recunoaşterea anexării Bosniei şi Herţegovinei aduce cu sine căderea guvernului Auersperg şi instalarea la cîrma statului a guvernului *Carol Stremayer* în 15 februarie 1879.

În noile alegeri prietenii Constituţiei fură înfrînţi şi Stremayer făcu în 12 august 1879 loc unui guvern moderat prezidat de contele *Eduard Taaffe*, cu participarea cehilor, polonezilor şi a feudalilor clericali. Guvernul Taaffe rămîne la cîrmă timp de 14 ani,

pînă în 11 noiembrie 1893. În timpul acestei guvernări, polonii din Galiţia primiră autonomia deplină a Galiţiei cu limba oficială polonă, în ciuda ucrainenilor care erau mereu molcomiţi cu concesiunile ce li se făceau în Bucovina.

După o guvernare de doi ani a prinţului *Alfred Windisch-Graetz* şi o guvernare de cîteva luni a contelui Kielmannsegg, urmă în 29 septembrie 1895 guvernul prezidat de contele *Kasimir Badeni* care ţinu pînă în 28 noiembrie 1897. Sub guvernarea lui Badeni se modifică legea electorală pentru Parlament, creîndu-se un al cincilea colegiu electoral, cu sufragiul universal şi vot secret şi direct şi sporindu-se numărul deputaţilor cu 72 din care doi căzură şi asupra Bucovinei. Legea fu promulgată la 14 iunie 1896. Guvernul Badeni fu înlocuit cu un guvern Gautsch pînă în 5 martie 1898. Urmaşul lui Gautsch a fost contele *Franz Anton Thun* (în perioada 7 martie 1898 – 2 octombrie 1899).

Schimbarea de regim dădu românilor posibilitatea de a-şi consolida situaţia lor politică în Bucovina. În locul „Societăţii autonomiştilor naţionali" luă fiinţă la Cernăuţi în 1885 o nouă societate politică, „Concordia", cu scopul „de a dezvolta libertatea politică şi individuală, de a însufleţi simţul pentru binele comun, de a deştepta interes pentru o viaţă politică naţională, de a instrui poporul despre drepturile şi îndatoririle lui patriotice şi politice, de a întări conştiinţa de stat şi de a apăra autonomia ţării".

Noul curent politic era îndreptat împotriva politicii *„bucoviniste"*. Conducătorii „Concordiei" declarau că scopul noii grupări politice nu era dezbinarea, ci închegarea rîndurilor româneşti şi gruparea tuturor bunilor români sub un drapel unitar naţional. Ei se sileau să cîştige pentru noul curent şi boierimea care se inspiră din ideea naţională. Şi, de fapt, ei reuşiră în bună parte.

Pentru popularizarea noii mişcări politice, „Concordia" nedispunînd de un organ periodic de publicitate, edită o *Bibliotecă de popularizare*, publicînd în prima broşură o privire istorică asupra trecutului politic, social şi naţional al Bucovinei, scoţînd în evidenţă tot ce se înfăptuise pînă atunci în Bucovina şi arătînd cum ar dori unii să facă politică şi care politică este urmărită de „Concordia".

În mai 1886 apăru în fine la Suceava şi un organ periodic, „Revista Politică", sub îngrijirea avocatului Matei Lupu, ajutat de Simeon Florea Marian; în articolul program se arăta că „nu s-a putut face acest lucru pînă acum, fiindcă se cerea cauţie şi Bucovina era săracă şi fiindcă nu erau redactori, dat fiind că intelectualii români preferă să ocupe funcţiuni publice". „Revista Politică" îşi propunea să înceapă lupta contra politicii de oportunitate de pînă atunci, să accentueze sus şi tare punctul de vedere naţional Intenţia „Revistei" era „să apere poziţia românilor în viaţa publică din Bucovina şi să ţină viu simţămîntul lor de solidaritate".

Cum însă „Revista Politică" nu apărea decît de două ori pe lună, se simţea nevoia de publicaţii pentru lămurirea poporului şi întărirea conştiinţei naţionale. În scopul acesta apărură trei noi biblioteci, şi anume:

1. *Biblioteca poporului bucovinean*, care între anii 1886–1892 publică 11 broşuri cu povestiri din istoria naţională;

2. *Biblioteca pentru tinerimea română*, apărută între anii 1886–1897 în 17 broşuri cu povestiri literare alese din Ion Creangă, V. Alecsandri, Ioan Slavici ş.a.

3. *Biblioteca de petrecere şi învăţătură pentru tineret*, editată între anii 1886–1893 în 4 broşuri bine primite. Prin editarea acestei biblioteci, se reluară legăturile culturale cu fraţii din România, punîndu-se astfel la dispoziţia cititorilor bucovineni scrierile lui Alecsandri, Eminescu, Creangă, Vlahuţă, Negruzzi, Coşbuc şi alţii.

Astfel „Revista Politică" din Suceava, cît şi bibliotecile populare apărute la Cernăuţi şi Suceava au adus foloase reale bucovinenilor, contribuind la deşteptarea şi întărirea conştiinţei naţionale. „Revista Politică" fiinţă pînă în aprilie 1891, cînd îşi sistă apariţia.

Sub influenţa noului curent naţional, intelectualii din Suceava ieşiră din *Cazinoul* bucovinist, unde se citea şi discuta nemţeşte, şi înfiinţară în 1887 *Clubul Român*, cu gazete româneşti, cu o bibliotecă românească şi cu o sală de întîlnire şi distracţii, conferinţe, şezători literare şi muzicale, dans etc.

Generaţia tînără din Bucovina, crescută în şcoala naţionalistă a „Junimii" începu să se mişte şi să revendice drepturi în conducerea politicii naţionale. Ea începu o vie propagandă în ţară pen-

tru noul ei crez politic, pe care boierimea nu se arăta dispusă de a-l împărtăşi. Dimpotrivă, ea continua să profeseze principii *conservatoare*, care în esenţa şi efectul lor nu erau decît o negaţiune directă a principiului naţional. Şi astfel începură să se remarce în politica românilor din Bucovina două curente opuse: curentul *tinerilor*, opus curentului *bătrînilor* — Jung-Rumänen şi Alt-Rumänen — cum îi numea oficialitatea austriacă. Tinerii cereau „introducerea întregii naţiuni, deci a tuturor păturilor poporului în viaţa publică. Ei stăruiră pentru transformarea fundamentală a organizării politice româneşti, pentru a introduce în cadrul ei şi păturile noi, excluse pînă atunci. Şi cum bătrînii nu se arătau dispuşi să-şi abandoneze fără luptă poziţiile, se încinse o înfruntare crîncenă între tineri şi bătrîni, terminată cu biruinţa tinerilor, care reuşiră în scurt timp să cîştige adeziunea întregului popor român din Bucovina pentru politica naţională. Izbînda aceasta rămîne indisolubil legată de numele lui Gheorghe Popovici. Din pleiada tinerilor făceau parte Grigore Filimon, Constantin Isopescu, Florea Lupu, Nicu Blîndu, Constantin Berariu, Vasile Găină, Constantin Morariu, Casian Breabăn etc.

La izbînda aceasta contribuise în largă măsură conflictul bătrînilor cu guvernatorul Bucovinei, contele *Pace*. Pînă la izbucnirea acestui conflict, conservatorii erau stăpîni pe situaţia politică din Bucovina graţie reprezentanţilor lor în Dietă, uniţi cu reprezentanţii boierimii armeno-polone şi graţie prieteniei lor cu guvernatorul ţării, care asigura şi mandatele româneşti din comunele rurale obţinute prin alegeri indirecte, adică prin electori — Wahlmänner — ce erau totdeauna la cheremul căpitanului districtual — Bezirkshauptmann — adică la dispoziţia guvernului. Pentru obţinerea acestor mandate se cerea bunăvoinţa guvernatorului pe care conservatorii înţelegeau să o obţină prin atitudinea lor de supunere şi ascultare faţă de guvern.

În 1892 izbucniră însă grave neînţelegeri între conservatori şi guvernatorul Pace, care avu o ieşire ostilă faţă de români cu ocazia închiderii congresului bisericesc din 1892. Replica mitropolitului Silvestru şi interpelarea deputatului Iancu Zotta adresată guvernatorului, provocîndu-l să răspundă în limba română pe care el nu o cunoştea, au declamat ruptura dintre guvernator şi conservatori. Pierzînd astfel sprijinul guvernului, bătrînii se văzură siliţi să se apropie de tineri şi să ajungă la o înţelegere cu ei asupra politicii bucovinene.

Înţelegerea s-a făcut la 7 aprilie 1892 la Cernăuţi în marea adunare politică a românilor, care proclamară solidaritatea tuturor românilor din Bucovina în afaceri politice naţionale şi bisericeşti şi organizarea lor într-un partid naţional compact reprezentat prin Societatea politică „Concordia". Noul partid cuprindea în cadrele sale toate păturile sociale româneşti din Bucovina: boieri, intelectuali, clerici şi mireni, tîrgoveţi şi ţărani. Un comitet electoral central fu încredinţat cu conducerea alegerilor pentru Dietă. Tot atunci se hotărî apariţia, în locul „Revistei Politice" de la Suceava, a unui organ semisăptămînal al partidului, „Gazeta Bucovinei", cu conducerea căruia fu însărcinat transilvăneanul Pompiliu Pipoş, iar după moartea acestuia braşoveanul Gheorghe Bogdan Duică, autorul broşurii *Bucovina*, apărută în 1895 cu interesante observaţii şi note politice.

Alegerile pentru Dietă decurseră în favoarea românilor, care obţinură majoritatea în Dietă. Izbînda Partidului Naţional Român însemna înfrîngerea guvernatorului Pace care fu revocat, spre marea satisfacţie a românilor jigniţi de el. Urmaşul lui Pace a fost baronul *Fr. Kraus* (1892–94), care, încuscrindu-se cu familia Vasilco, inaugură un nou curs în politica guvernamentală, mai puţin ostil românilor. Lui Kraus îi urmă în guvernarea Bucovinei contele *Leopold Goeb* (1894–1896).

Izbînda în alegerile dietale încurajă foarte mult pe tineri, în frunte cu Gheorghe Popovici, să continue opera de consolidare a Partidului Naţional. Simţindu-se lipsa unei gazete pentru popor, gruparea tinerilor făcu să apară în 1892 ziarul „Deşteptarea" — cu articole politice, naţionale şi economice, cuprinzînd sfaturi şi învăţături pentru ţărani — sub îngrijirea preotului Constantin Morariu, care îi vesti apariţia cu următoarele versuri:

„Cucul de pe crengi uscate
Ne-a cîntat un veac în spate.
A cobit tot în urgie
Ţara Fagilor să fie.

Cucul azi ne cîntă în faţă
Prorocindu-ne viaţă.
Cîntă cuce, cîntă tare
La a noastră **Deşteptare** *!*

Cucul vine, pribegeşte
Deşteptarea tot sporeşte
Şi dă roduri de **unire**
Pentru a noastră mîntuire.

Crească-ţi, cuce, mare ciocul
Să ni poţi vesti **norocul**
Şi vestitul, vechiul nume
La toţi fraţii de prin lume."

Între colaboratorii „Deşteptării", găsim nume de intelectuali de frunte ca: Gheorghe Popovici, Vasile Găină, Constantin Morariu, Zaharie Voronca, Casian Breabăn, Constantin Isopescu, Constantin Berariu, Emilian Criclevici ş.a. În iunie 1896 s-a creat în Austria sub guvernul Badeni o curie a sufragiului universal secret şi direct pentru alegerile parlamentare. În Cîmpulung îşi anunţă candidatura şeful tineretului, Gheorghe Popovici, care repurtă în 1897 o frumoasă victorie electorală în noul colegiu al votului universal. Intrînd în Parlamentul de la Viena, Popovici constitui împreună cu colegii săi Gheorghe Vasilco şi ceilalţi *Clubul parlamentar român*, al cărui vot era adesea căutat de guvern pentru obţinerea majorităţii necesare la votarea diverselor proiecte de lege. Într-o asemenea situaţie se găsea la 1897 guvernul Badeni, care obţinu voturile Clubului parlamentar român numai în schimbul semnării decretului pentru înfiinţarea de clase paralele româneşti pe lîngă Liceul german din Cernăuţi.

Urmaşul lui *Badeni* — după a doua sa guvernare — a fost baronul Beck care a trecut la 26 ianuarie 1907 prin Parlament noua lege electorală avînd ca bază votul universal direct şi secret pe naţionalităţi. Numărul mandatelor fu sporit la 516, din care 5 mandate reveniră românilor din Bucovina. Restul — 511 mandate — se repartiză asupra celorlalte naţionalităţi din Austria precum urmează: 233 mandate germane, 108 mandate ceheşti, 80 mandate poloneze, 37 mandate iugoslave, 34 mandate ucrainene şi 17 mandate italiene. Asupra Bucovinei căzură, în conformitate cu numărul ei de populaţie, 14 mandate, din care 5 reveneau românilor, 5 ucrainenilor, 2 germanilor, 1 evreilor şi 1 polonezilor. Din cele două mandate germane, unul fu luat de social-democraţi. În Galiţia ucrainenii obţinură 29 de mandate care, cu cele 5 din Bucovina împlineau numărul de 34 mandate, fiind astfel în mare avantaj în Parlamentul de la Viena, faţă de cei 5 deputaţi români, care chiar şi în unire cu cei 14 deputaţi înfiinţaseră clubul parlamentar „Unio Latina".

În Parlament, Popovici îşi ridică glasul împotriva politicii de rutenizare a Bucovinei, pe care o denunţă şi într-o broşură scrisă în limba germană. Ca demn reprezentant al Bucovinei, dr. Gheorghe Popovici fu ales şi în 1900 în delegaţia austriacă. În calitatea aceasta el ridică în şedinţa delegaţiilor austro-ungare de la Budapesta chestiunea persecuţiei românilor din Transilvania de către guvernul maghiar, stîrnind prin gestul său curajos o indignare în rîndurile delegaţiei maghiare. La 1898 ridicase aceeaşi chestiune în delegaţiunea austro-ungară deputatul Gheorghe Vasilco.

Încurajaţi prin succesele lor politice, românii tineri începură să-şi inteţească criticile faţă de conduita oportunistă a bătrînilor, reproşîndu-le neputinţa, laşitatea şi chiar conivenţa cu adversarii românilor. Atitudinea aceasta dîrză a tineretului duse fatal la ruptura cu bătrînii. Aceasta se şi produse în aprilie 1897, cînd tinerii se constituiră într-un *comitet politic* separat de bătrîni. Noul comitet sistă apariţia ziarului „Gazeta Bucovinei" şi edită un nou organ de publicitate, „Patria", redactat de *dr. Valeriu Branişte* din Cincu Mare (jud. Braşov). Editorialul din primul număr al „Patriei", ce apăru la 2/14 iulie 1897, arăta că numai „stindardul este nou, nu însă şi cauza în numele căreia se înalţă, căci aceasta există de mult şi există incontinuu de atunci, de cînd românismul Bucovinei a ajuns la conştiinţa importanţei sale ca element constitutiv de ordine şi de progres al acestei monarhii, şi de cînd românismul Bucovinei a ajuns la conştiinţa drepturilor sale nealienabile, naţionale şi cetăţeneşti". Noul ziar voia să dezvolte şi să întărească simţămîntul solidarităţii naţionale între toate clasele poporului român, să creeze şi să asigure condiţiile necesare pentru ridicarea nivelului cultural, moral şi religios al poporului român din Bucovina, promiţînd că va tinde la dezvoltarea individualităţii noastre naţionale, atît din puterile noastre proprii, cît şi cu ajutorul factorilor chemaţi ai statului. El se va apăra faţă de orice intervenţie nechemată, faţă de orice influenţă străină sau piedică artificială ce s-ar pune în cale şi primul pas care trebuie făcut este să se continue cu succes calea pe care a pornit, adică „organizarea politică a întregului popor român din Bucovina şi închegarea lui într-un partid puternic naţional, fără nici o deosebire de clasă socială".

Solidaritatea naţională însă, spre care tindea ziarul „Patria" şi

susţinătorii săi, nu s-a putut menţine, fiindcă la 11 septembrie 1897 apăru la Cernăuţi un al doilea ziar politic, „Sentinela", redactat de apreciatul foiletonist siretean *Mihai Teliman* şi patronat de grupare a bătrînilor. Opoziţia „Patriei" se îndrepta îndeosebi contra politicii ostile românilor a guvernatorului *Frideric Bourguignon de Baumberg*, cu care însă bătrînii începură să cocheteze, pentru a-şi asigura bunăvoinţa sa în alegeri. Mai rău chiar, gruparea bătrînilor încheie în 1899 un *pact* politic cu Bourguignon pentru încetarea opoziţiei contra politicii sale antiromâneşti, adîncind astfel ruptura între tineri şi bătrîni.

Ziarele „Patria" şi „Sentinela" îşi încetară apariţia. În locul lor gruparea bătrînilor îngriji să apară ziarul „Timpul", care în primul său număr, apărut la 1 iulie 1900, îşi dezvălui programul, cuprinzînd următoarele 4 puncte cardinale: politică, biserică, cultură şi economie naţională. În dezvoltarea acestor 4 puncte programatice, „Timpul" scria:

„Pe terenul naţional vom stărui ca elementul românesc din Bucovina să fie susţinut, pentru că susţinerea lui este o necesitate de stat. De la guvern cerem obiectivitate şi observarea principiului *audiatur et altera pars*, şi atunci se vor evita conflicte serioase. Faţă de celelalte naţiuni: toleranţă absolută, lucrînd la înlăturarea diferenţelor naţionale, deschizînd calea unei munci rodnice pe terenul economic şi cultural. Aşa credem să atingem ţinta naţională cea mai frumoasă, adică: un popor cult, economiceşte consolidat şi moralmente limpezit şi integru. Pentru activitatea noastră vor fi hotărîtoare pe lîngă istoria, tradiţia etc. şi referinţele concrete, trebuinţele efective ale poporului ţării; numai aceşti factori vor fi pentru noi hotărîtori.

Vom ţine morţiş la autonomia ţării, vom stărui ca competenţa legiuitoare a Dietei provinciale să fie lărgită corespunzător intereselor ţării. Nu evităm însă a declara totodată sincer şi clar că, satisfăcîndu-se trebuinţele cultural-economice ale poporului nostru, *orice politică naţională revendicativă sau expansivă este departe de noi*. Nu cerem favoruri, ci dreptate. Cerem *liberă mişcare politică*, avînd interes ca vaza guvernului să fie intactă.

Pe terenul bisericesc vom stărui pentru activarea congresului bisericesc, pentru reorganizarea clerului, pentru desfiinţarea stolei ca o reminiscenţă medievală etc. Faţă de celelalte confesiuni: toleranţă absolută. Pe terenul cultural vom tinde în prima linie la reforma raţională a actualului sistem şcolar, la lărgirea şi înmulţirea şcolilor, la plata mai bună a învăţătorilor etc. Pe terenul economic, vom stărui pentru organizarea agriculturii pe baza principiului de asociaţiune, pentru deschiderea unui credit agricol ieftin şi accesibil ţăranilor, pentru crearea şi răspîndirea unei industrii puternice etc."

În numerele următoare „Timpul" arăta că nou-creata situaţie se afla sub semnul aşa-numitului „pact" între guvern şi conservatori şi că aceştia tindeau spre o alianţă politică cu germanii, polonezii şi evreii. Din această alianţă erau excluşi numai ucrainenii.

Referindu-se la schimbarea ce se produsese în viaţa politică a românilor din Bucovina, revista „România Jună" din Bucureşti scria că „pactiştii, pornind din un rău înţeles optimism naţional, au capitulat înaintea lui Bourguignon, chiar în vremea celui mai măreţ entuziasm, cînd o mînă de oameni români izolaţi, dar bravi duceau o luptă atît de frumoasă şi bărbătească într-o mare de străini şi duşmani ai neamului nostru". La justa remarcă, „Timpul" răspundea, zicînd: „Oamenii noştri, în loc să fi pipăit pulsul vremii cu mai multă atenţie şi pricepere, în loc să fi învăţat că taurul nu se apucă de coarne, nici leul de labă, — şi-au istovit puterile cele mai bune spre a-şi crea, pe lîngă duşmanii deja existenţi, şi contrarietatea guvernului local".

Gruparea naţională a românilor tineri din Partidul Naţional nu aproba însă pactul pe care gruparea conservatorilor îl încheiase cu guvernul Bourguignon. De aceea ea se desface de pactişti şi se constituie într-o nouă grupare: Partidul Popular Naţional. Constituirea s-a făcut în adunarea populară pe care Gheorghe Popovici o convoca la Cernăuţi în septembrie 1900. Noul partid îşi propuse „drept ţintă dobîndirea drepturilor poporului român din Bucovina pe toate terenurile vieţii publice". Organul oficial al noului partid deveni *„Deşteptarea Poporului"*, condusă de Atanasie Gherman. Pe lîngă împlinirea postulatelor naţionale în şcoală şi biserică, noul partid înscrise în programul său *reforma electorală* pentru Dietă şi înfiinţarea *Băncii Ţării*.

În timpul acestor detestabile destrămări în lagărul românesc,

avură loc noi alegeri parlamentare. Înţeleşi cu guvernul, pactiştii combătură în 1901 candidatura lui Gheorghe Popovici la Cîmpulung şi reuşiră să aleagă pe directorul Şcolii normale, Dimitrie Isopescu, un om suferind care şi muri curînd după alegerea sa în Parlament.

Căderea lui Gheorghe Popovici în alegeri a fost o grea lovitură aplicată Partidului Popular Naţional. După înfrîngerea sa la Cîmpulung, Gheorghe Popovici, dezgustat de meschinăriile politice din Bucovina, părăsi ţara şi se stabili la Bucureşti, unde i se oferise catedra de istoria vechiului drept românesc. Lipsa lui din Parlamentul de la Viena avu drept urmare spargerea Clubului parlamentar român, căci cei cinci deputaţi români se uniră cu ceilalţi şase reprezentanţi din Bucovina în aşa-numita „Uniune liberă bucovineană". După lupte de zeci de ani contra „bucovinismului" se ajunsese iar la punctul de unde pornise această luptă. Şefia Partidului Naţional Popular trecu asupra lui *Iancu Flondor*. Gheorghe Popovici se stinse din viaţă în chip tragic la 26 iulie 1905 în Muncaci (Ungaria), aruncînd zăbranicul de doliu asupra Bucovinei îndurerate.

Ieşirea lui Gheorghe Popovici din rîndurile luptătorilor bucovineni a avut urmări fatale pentru Bucovina. El era singurul om care în vremea aceea ar fi putut stăpîni situaţia politică, bucurîndu-se de încrederea tineretului şi fiind respectat de bătrîni şi de guvern. Iancu Flondor, care i-a urmat la conducerea Partidului Popular Naţional nu avea nici pregătirea, nici autoritatea şi nici prestigiul lui Popovici. Era un tînăr însufleţit de frumoase simţăminte naţionale, activ şi impulsiv, dar prea strîns legat de tagma boierească din care făcea parte şi prea puţin apropiat de masele compacte ale ţărănimii, ale *opincii*, cum se zicea.

După plecarea lui Popovici, se grupară în jurul „boierului de la Storojineţ" masa cea mare a intelectualilor şi a tineretului universitar, aşteptînd de la el minuni pe care el nu le putea face. În şedinţa Dietei din 6 iulie 1901, Iancu Flondor rosti mult aplaudatul său discurs, în care făcea aspre reproşuri preoţilor pentru împăcarea lor cu guvernul. „Azi, domnii mei — zicea el — a trecut mai mult decît un an şi jumătate şi din toate promisiunile cîte le-aţi primit de la preşedintele ţării, nimic nu s-a împlinit". Prin

perseverenţa conservatorilor la solidaritatea naţională, Bourguignon ar fi fost rechemat din funcţia sa de guvernator al Bucovinei şi cu el s-ar fi prăbuşit şi sistemul de guvernămînt ostil românilor. Dar greşelile comise nu se mai puteau repara şi consecinţele lor funeste nu întîrziară să se ivească.

Cu toate acestea, Partidul Popular Naţional de sub şefia lui Iancu Flondor nu puse contracandidat lui Tudor Flondor, compozitorul, care candida la Cîmpulung în alegerile parţiale, în locul decedatului Dimitrie Isopescu. Tudor Flondor era candidatul conservatorilor pactişti, iar Partidul Popular Naţional se abţinu de la alegeri. Atitudinea aceasta indică apropiata împăcare a ambelor partide româneşti.

Tratativele de împăcare şi fuziune între conservatori şi naţionali ajunseră la bun sfîrşit. În acest sens, organul oficial al Partidului Popular Naţional, „Deşteptarea Poporului", releva că „în 2 iunie 1902 delegaţi ai Partidului Conservator au căzut de acord relativ la cooperarea politică a ambelor partide române, cu rezerva expresă că individualitatea politică a respectivelor partide rămîne neatinsă". În compromisul la care se ajunsese se prevedea ca organ comun o *dirigenţă*, compusă din membri delegaţi din ambele partide. Deciziile dirigenţei vor fi obligatorii pentru fiecare membru al ambelor partide. Deputaţii ambelor partide din Camera imperială şi din Dieta ţării vor forma un club parlamentar comun. Prin adoptarea definitivă a compromisului de ambele părţi, politica românilor va deveni în afară unitară şi solidară, va avea şi efecte bune privitoare la disciplina internă. Noua dirigenţă politică preconiza o alianţă politică cu germanii şi armeno-polonii.

La 6 iulie „Deşteptarea Poporului" anunţa că „supremul for în chestiuni politic-naţionale va fi o dirigenţă compusă din 10 membri, cîte 5 delegaţi din ambele partide, care se vor constitui curînd şi în care votările se vor face după curii. Noua schimbare în politica ţării, creată prin apropierea partidelor române unite cu partidul german şi armeno-polon a fost viu salutată".

Singurul care s-a opus fuziunii Partidului Conservator cu cel naţionalist a fost *Florea Lupu*, care fuse ales deputat în Parlamentul din Viena pe programul conservator. Din pricina aceasta el fu

exclus din partid în iulie 1902. În pornirea lor contra membrului care călcase disciplina de partid, conservatorii obţinuseră de la Ministerul Justiţiei din Viena şi suspendarea lui Florea Lupu din funcţia de consilier de tribunal, căci legea electorală admitea la candidatură şi magistraţi. Suspendarea lui Lupu stîrnise mare vuiet în Parlamentul vienez, ca şi în Bucovina, care indicase persoana deputatului Lupu pe primul plan al discuţiilor publice, ajutîndu-l foarte mult în viitoarea sa ascensiune politică.

O altă mare greşeală politică comiseră conservatorii în nesocotinţa lor, neîngăduind tînărului *Nicolae Wassilko* nici un rol politic în partidul lor, jignindu-l în aşa fel, încît el trecu cu arme şi bagaje în tabăra ucraineană. Acolo renegatul găsi o primire foarte prietenoasă, fiindcă ucrainenii, conduşi numai de galiţieni, aveau nevoie de un autohton care să le strîngă rîndurile şi să-i ducă din izbîndă în izbîndă asupra românilor, pentru a adeveri o dată mai mult cuvîntul scripturii: *pieirea ta din tine, Israele.*

Împăcarea partidelor politice găsi răsunet şi la Bucureşti, unde Nicolae Iorga dădea în „Semănătorul" expresia marii bucurii generale că partidele politice româneşti s-au înţeles în sfîrşit pentru a duce împreună o luptă care era menită să păstreze provinciei vechiul ei caracter. Foarte curînd se dovedise însă că bucuria generală era prematură şi că împăcarea partidelor româneşti din Bucovina nu era decît liniştea dinaintea furtunii ce era gata să izbucnească.

2. Regenerarea vieţii bisericeşti sub arhipăstoria mitropolitului Silvestru

Prima mare izbîndă a bucovinenilor sub noul regim a fost ridicarea arhimandritului Silvestru Morariu Andrievici în scaunul mitropolitan de la Cernăuţi. Noul mitropolit ieşise din rîndurile clerului de mir ca şi înaintaşul său, Teoctist. El era fiul preotului Andrei Morariu din Mitocul Dragomirnei, care se dedicase carierei preoţeşti. După terminarea Institutului Teologic din Cernăuţi el ajunse paroh la Ceahor, lîngă Cernăuţi. Rămînînd însă văduv, trecu în clerul monahal, ajungînd asesor consistorial, profesor la

Seminarul teologic şi deputat în Parlamentul din Viena, unde se dis-tinse prin răsunătoarele sale interpelări şi cuvîntări la discuţiile privitoare la legile cultelor şi ale învăţămîntului public, precum s-a arătat mai sus. Opoziţia sa faţă de politica antisinodală şi antiromânească a şefului său ierarhic îi atrase urgia episcopului Eugenie, care într-o accesibilitate senilă îl suspendă *a sacris et ab officiis*. El suportă lovitura nedreaptă cu resemnare creştinească — mîngîindu-se în conştiinţa sa curată şi cu nenumăratele adrese de adeziune pe care le primea din toate părţile Bucovinei. În unul din multele răspunsuri la adresele de aderenţă pe care le primea, Silvestru făcu următoarea confesiune de credinţă, atît în cele bisericeşti, cît şi în cele naţionale, zicînd:

„Două adevăruri sînt, despre care, ajungînd la maturitatea cugetării, m-am convins pe deplin din istoria neamului nostru: unul adică, că soarta bisericii noastre ortodoxe a sporit numai prin conlucrarea tuturor factorilor bisericeşti, iar altul că biserica a fost pururea limanul naţionalităţii, iar naţionalitatea română a fost sprijinul ortodoxiei. De n-ar fi fost sprijinul naţional român în Bucovina, *confesionalismul* unit din Galiţia şi *rutenismul* cuprindeau de mult ţara; şi de n-ar fi fi fost limanul bisericesc pentru naţionalitatea română din Transilvania şi Ungaria, maghiarismul ar fi înghiţit-o aproape de tot. Şi deoarece numai aplicaţiunea fără ştirbire a principiului sinodal şi reciprocitatea sprijinului pe terenul bisericesc şi naţional ne pot scăpa de pericolul ce ameninţă ortodoxia şi naţionalitatea noastră, de aceea eu salut cu bucurie pasul ce arată că asemenea convingeri ajunseră să fie generale în Bucovina".

După moartea episcopului Eugenie, urmaşul decedatului mitropolit, Teofil, ridică pedeapsa nedreaptă asupra lui Silvestru şi-l restabili în toate drepturile şi demnităţile sale. La 1 aprilie 1877 mitropolitul Teoctist îl avansă la demnitatea de arhimandrit diecezan, vicar general al mitropoliei cu drept de succesiune. După moartea lui Teoctist, Silvestru conduse arhidieceza, în calitatea sa de vicar general, pînă la 12 martie 1880 cînd apăru decretul pentru numirea sa ca arhiepiscop şi mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei. Noul mitropolit primi hirotonia la Viena, la 6 aprilie al aceluiaşi an. Instalarea sa în scaunul mitropolitan de la Cernăuţi

se făcu cu mare fast; la ea participă clerul şi o mare mulţime de popor sosită la serbare din toate parohiile din Bucovina.

Confirmarea lui Silvestru în scaunul mitropolitan de la Cernăuţi întîmpinase o aprigă opoziţie din partea Partidului Centralist German, pentru motivul că noul mitropolit fusese un partizan al Partidului Autonomist şi că prin numirea sa se indica schimbarea regimului. Unde înainte cu cinci ani — scria „Deutsche-Zeitung" din Viena — se înfiinţase Universitatea germană de la Cernăuţi, la 1880 se cheamă la conducerea bisericii din Bucovina un bărbat care n-a făcut niciodată taină de sentimentele sale federaliste şi antigermane. În schimb ziarul sîrb „Zastava" din Novi Sad — Neusatz — primea cu multă simpatie ridicarea lui Silvestru în scaunul mitropolitan al Bucovinei şi Dalmaţiei, arătînd că prin numirea lui Silvestru începe o eră nouă în istoria bisericii dreptmăritoare a Bucovinei, era autonomiei bisericii naţionale. De cînd sîrbii şi românii din Ungaria şi-au eluptat autonomia naţional-bisericească, elementele naţionale din Bucovina şi-au creat o partidă care şi-a înscris pe stindardul său: autonomia bisericii după chipul celei sîrbe şi române. În primele rînduri ale acestei partide s-a luptat şi străduit Morariu-Andrievici ca protopop şi ca arhimandrit zece ani împliniţi.

În continuare „Zastava" arăta că guvernul din Viena a luat toate chestiunile bisericii sub administraţia sa în aşa fel, încît bucovinenii nu pot dispune de propria lor avere, ci pentru tot crucerul trebuie să cerşească la Viena, fiindcă regimul şi-a înfipt ghiarele foarte adînc, chiar şi în jurisdicţia bisericească, numind pe arhiepiscop, pe membrii Consistoriului, profesorii de teologie etc., ba în mai multe cazuri, desemnînd şi pe parohi. Pentru toate aceste motive se impune a se pretinde pentru Bucovina autonomia bisericească, spre a retrage guvernului dreptul de a avea o ingerinţă asupra administraţiei ei şi spre a pretinde ca să redea poporului posibilitatea ca el însuşi, în marginile legilor statului, să-şi reglementeze treburile care privesc biserica şi să decidă asupra lor.

Nu este deci mirare dacă aceste revendicări întîmpinară obstacole din partea guvernului centralist de la Viena şi că susţinătorii acestor revendicări deveniră suspecţi, odioşi şi expuşi persecuţiilor. S-au găsit oameni care să sperie guvernul cu denunţuri că bucovinenii gravitează peste graniţele ţării lor şi ale monarhiei austriece şi că însăşi dorinţa de autonomie porneşte din asemenea aspiraţii politice; regimul toate aceste iscodituri uşor şi bucuros le-a crezut, fiindcă avea interes să le creadă. În urma acestor defăimări guvernul a văzut în naţionaliştii din Bucovina pe trădătorii notorii şi a procedat în consecinţă faţă de ei. Dar în ciuda grelelor împrejurări în care vieţuiesc bucovinenii de zeci de ani, Silvestru a rămas credincios neamului său şi principiilor sale. Şi tocmai din cauza acestei ferme atitudini el a fost trecut de *două ori* cu vederea la ocuparea scaunului mitropolitan.

„Astăzi — scrie «Zastava» — Silvestru Morariu Andrievici a ajuns mitropolit, dar nu prin trădarea poporului său, cum adesea se întîmplă, sau prin nesocotirea aspiraţiunilor lui, ci graţie recentelor schimbări politice din Austria. Cu păşirea lui în palatul mitropolitan vor intra acolo şi principiile sale, pentru care a suferit şi activat pînă acum. Noul mitropolit a făcut în scopul acesta pregătiri întinse şi amănunţite. Noi, sîrbii, ne putem mîndri cu faptul că lucrările congreselor noastre vor servi bucovinenilor de pildă pentru reglementarea autonomiei lor.

Dar pe lîngă toate acestea, însăşi persoana noului mitropolit merită tot respectul. El, ca preot paroh, ca protopop şi ca asesor consistorial a dovedit nu numai fermitate de caracter, ci şi ştiinţă bogată, el fiind privit ca cel mai bun *canonist.* El s-a luptat necurmat pentru dobîndirea autonomiei. Şi de aceea, îndată ce denumitul va fi instalat, se va convoca şi congresul bucovinean. Avea-va acest congres valoare şi pentru Dalmaţia, sau căpăta-va această ţară congresul ei propriu, la aceste întrebări vor răspunde evenimentele viitoare. Noi nu putem decît să ne exprimăm bucuria faţă de aceste evenimente. Felicităm pe bucovineni în noua epocă, salutăm pe naţionalul mitropolit Silvestru şi ne bucurăm că principiul autonomiei cîştigă tot mai mult teren".

Marile speranţe pe care clerul şi poporul român le puseseră în puterea de muncă şi în spiritul creator al noului lor arhipăstor se împliniră în toate. Însufleţit de un neîntrecut spirit de creaţie, el dezvoltă în tot timpul arhipăstoriei sale o zeloasă şi rodnică activitate pe tărîmul vieţii bisericeşti. Pentru nevoile *cultului religios* el a publicat *Cuvîntări bisericeşti pentru toate duminicile de peste*

an (Cernăuţi, 1860); *Psàltichia bisericească* (Cernăuţi, 1879), cuprinzînd principalele cîntări bisericeşti puse pe note moderne; *Rînduiala la prepararea, fierberea şi sfinţirea Mirului* (Cernăuţi, 1881); *Tipiconul bisericii ortodoxe orientale* (Cernăuţi, 1883).

Pentru combaterea propagandei bisericii unite din Galiţia, susţinută în Bucovina de nou-înfiinţatul *episcopat rutean unit* de la Stanislau (1884), Silvestru publică două *Apologii* (1885 şi 1890). El se simţise îndemnat să publice aceste apologii, fiindcă, după propria sa mărturisire din 1885, „în locul prozelitismului confesional şi al propagandei confesionale a preoţilor apuseni a răsărit altă propagandă naţională, întrucît mai ales rutenii greco-catolici din Galiţia, care trăiesc aici, în Bucovina, ca funcţionari publici şi învăţători, ori în servicii private, care s-au colonizat în familiile lor, încearcă a deştepta *ideea naţională ruteană* la acea parte din populaţia ţării care întrebuinţează idiomul rutean, amăgindu-i că ar exista o înrudire cu rutenii galiţieni, se silesc să-i încălzească pentru aspiraţiunile naţionale ale acelora".

Ca om de carte şi ca bun canonist, Silvestru avu o mare solicitudine pentru Facultatea de Teologie la care profesau clerici erudiţi ca: Vasile Mitrofanovici, Isidor Onciul, fraţii Eusebiu şi Constantin-Clementie Popovici, Vladimir de Repta, Ambrosie (Alexiu) Comoroşan, Emilian Voiutschi (Voiuţchi), Ştefan Saghin, Teodor Tarnavschi, Vasile Găină, Vasile Gheorghiu, Vasile Tarnavschi, tînărul Octavian Isopescu care a tradus *Coranul* în româneşte şi alţii.

Pentru a oferi tuturor celor ce se îndeletniceau cu studii şi cercetări teologice ocazia şi posibilitatea de a publica şi răspîndi rezultatele cercetărilor lor, Silvestru înlesni la 1882 apariţia jurnalului bisericesc literar „*Candela*", pornind din „convingerea fermă despre însemnătatea şi multilateralitatea avantajului spiritual pentru viaţa şi activitatea bisericească". Scopul urmărit de noua revistă teologică cernăuţeană era „sporirea, lăţirea şi fructificarea ştiinţei teologice, încît ştiinţa teologică este bază şi îndreptar pentru activitatea şi viaţa preoţească". Cu un cuvînt, „Candela" voia „să deschidă păstorului de suflete tezaurele ştiinţei teologice". În coloanele ei apăreau studii şi dizertaţii apologetice, dogmatice şi omiletice, apoi predici cu cuvîntări ocazionale şi rapoarte asupra

conferinţelor păstorale. Mai apoi se mai publicau în „Candela" şi traduceri din limba ebraică, armeică, siriană etc.

S-a arătat mai sus că la dizolvarea Societăţii „Arboroasa" se interzisese studenţilor în teologie şi mai ales celor din Seminarul clerical a face parte din societăţi mirene. Pentru a pune întrucîtva capăt acestei oprelişti, Silvestru încuviinţă studenţilor în teologie de a-şi înfiinţa o societate a lor proprie, „Academia Ortodoxă". Astfel, noua societate pentru literatură, retorică şi muzică bisericească luă fiinţă în 1884, îndeletnicindu-se şi cu aranjarea de festivaluri artistice cu declamaţii, cîntece şi excursii şi dans. În 1886 Societatea Academică Ortodoxă luă asupra ei redactarea *Calendarului bucovinean* — de care pînă atunci îngrijise „Societatea pentru cultură şi literatură în Bucovina" — dobîndind noi colaboratori ca S. Simighinovschi, Atanasie Gherman, Isidor Ieşanu etc. Cum însă sub noua redacţie „Calendarul" cuprindea şi text în limba *ruteană*, el fu repudiat de cărturărimea română. Dar pentru a nu lipsi poporul român de un calendar curat românesc, apăru la 1888 *Calendarul poporului bucovinean*, sub îngrijirea lui Eugen Nesciuc. După o apariţie de 26 de ani, Calendarul trecu din nou în 1914 „Societăţii pentru cultură şi literatură", sub îngrijirea lui Ion Nistor.

La îndemnul mitropolitului Silvestru lua fiinţă în 1883 la Cernăuţi *Tipografia Arhiepiscopală*. Cum guvernul persista în refuzul său de a încuviinţa din Fondul bisericesc mijloacele necesare pentru realizarea unei asemenea instituţii, noua tipografie instalată în încăperile reşedinţei mitropolitane putu fi înfiinţată numai prin subscripţii publice.

Deopotrivă de spornică a fost şi activitatea mitropolitului Silvestru pe tărîmul construcţiilor bisericeşti. În timpul arhipăstoriei sale s-au terminat lucrările la construcţia reşedinţei mitropolitane din Cernăuţi, care începuseră încă în 1864. Lucrările s-au executat după planurile arhitectului *Hlawka* în stilul mauro-bizantin, luîndu-se ca model palatul califilor mauri din Granada, în Spania. Bustul arhitectului se găseşte în grădina reşedinţei. Palatul cuprinde o capelă pentru serviciul divin, o grandioasă sală sinodală şi o trapeză în stilul mauric, pe lîngă multe săli de recepţii şi şedinţe, birouri şi locuinţa particulară a chiriarhului.

Sala sinodală este construită din marmură şi împodobită cu scene executate în frescă din istoria creştinării românilor. Pe pereţii opuşi stau faţă în faţă scena reprezentînd sinodul panortodox de la Iaşi sub preşedinţia lui Vasile-Vodă Lupu, cu scena prestării jurămîntului de credinţă a bucovinenilor faţă de Austria în prezenţa episcopului Dosoftei Herescu şi a generalului Enzenberg. Unul din marile saloane de recepţie era împodobit cu portretele în natură ale arhipăstorilor bucovineni: Dosoftei Herescu, Isaia Baloşescu, Eugenie Hacman, Teofil Bendella, Teoctist Blajevici şi Silvestru Morariu Andrievici. Frescele din capelă, din sala sinodală şi din trapeză sînt opera pictorului *Iobst*.

Pentru conservarea picturilor din mînăstiri şi biserici, Silvestru înfiinţă pe lîngă mitropolia din Cernăuţi un post de *pictor arhidiecezan* care îşi avea atelierul în încăperile reşedinţei. În postul acesta fu numit pictorul Epaminonda Bucevschi, care învăţase pictura la Viena la maeştrii *Arndt* şi *Feuerbach*, trecînd apoi la München şi la Paris, specializîndu-se în pictura bisericească, în idealizarea vechilor tipuri bizantine. El zugrăvise catedrala din Zagreb şi restaurase picturile de la Sf. Nicolae din Iaşi. Tot el se străduise să stabilească tipul autentic al lui Ştefan cel Mare, trezind o aprigă controversă în jurul bărbii marelui erou al creştinătăţii.

Mitropolitul Silvestru, sesizîndu-se de mulţimea de icoane străine care inundau iarmaroacele din Bucovina, însărcină pe pictorul Bucevschi cu executarea chipurilor cît mai adecvate al lui Iisus Hristos şi al Maicii Domnului, care fură reproduse în 10 000 de exemplare pentru a fi puse la îndemîna credincioşilor ortodocşi din Bucovina. În urma recomandării mitropolitului nu rămăsese casă ţărănească în care să fi lipsit aceste două sfinte icoane.

Pe lîngă creaţiile sale de natură religioasă, pictorul Bucevschi a lăsat în urma sa şi portrete şi compoziţii bine apreciate ca *Deşteaptă-te, române!, Colindătorii, Doina, O întîlnire cu familia* etc. Viaţa şi opera pictorului Bucevschi au fost evocate cu multă pricepere şi tragere de inimă de Cornel Gheorghian.

Urmaşul lui Bucevschi (m. 1891) în postul de pictor diecezan a fost *Nicu Mesederu*, căruia îi datorim portretul lui Gheorghe Hurmuzachi. Lui îi urmă profesorul *Eugen Maximovici*, care făcu

portretele lui Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare pentru sala de recepţie din reşedinţa mitropolitană.

În pictură s-a remarcat *Isidora Constantinovici-Hein*; în sculptură — *Arhip Roşca*.

Clerul a găsit în mitropolitul Silvestru un sincer ocrotitor şi apărător al drepturilor sale. Luîndu-se după împărţirea slujbaşilor clerului din Austria în 11 ranguri, el a decretat în înţelegere cu membrii Consistoriului *Ordinea rangurilor liturgice bisericeşti*, care cuprinde 11 ranguri şi anume: 1) vicar general, 2) arhimandriţi stavrofori cu mitră, 3) arhimandriţi stavrofori fără mitră, 4) protosingheli, egumeni şi protopresviteri, 5) singheli şi exarhi cu brîu roşu, 6) profesori de teologie, 7) doctori în teologie şi profesori de religie la şcolile secundare, 8) parohi şi vicari mînăstireşti, 9) administratori parohiali şi cooperatori, 10) arhidiaconul episcopal şi 11) ierodiaconi în arhidieceză.

Dar pentru ca slujbaşii altarului să nu rămînă numai cu titlurile lor, Silvestru exoperă o sporire a congruei pentru preoţii din regiunile de munte, precum şi a gradaţiei cooperatorilor din cinci în cinci ani. În 1890 expirase contractul de arendă a domeniului Rădăuţi, proprietatea Fondului bisericesc. Acolo guvernul austriac înfiinţase o staţiune de remontă şi o herghelie model. De aceea statul dorea ca la expirarea contractului să cumpere de la Fond domeniul pentru nevoile sale. Mitropolitul Silvestru, susţinut de întreaga opinie publică românească, se opuse planului, astfel că statul se văzu constrîns să încheie un nou contract de arendă cu Fondul bisericesc, ca proprietar al domeniului. Încercările Vienei de a-i slăbi rezistenţa prin conferirea titlului de baron se loviră de demnitatea şi tăria de caracter a vrednicului chiriarh.

Mitropolitul Silvestru s-a gîndit la îmbunătăţirea soartei cantorilor sau cîntăreţilor bisericeşti, sporindu-le dotaţia din Fondul bisericesc şi îndemnîndu-i să se constituie într-o societate a lor proprie. Astfel luă fiinţă la Cernăuţi, în 1891, Societatea cantorilor bisericeşti „Lumina" care, pe lîngă apărarea intereselor profesionale, mai urmărea între altele şi cultivarea muzicii bisericeşti.

Marea preocupare a mitropolitului Silvestru, după înscăunarea sa la Cernăuţi, a fost *convocarea congresului bisericesc*. În scopul acesta el însărcină încă în 1880 pe profesorul de istorie biseri-

cească Eusebie Popovici cu executarea lucrărilor pregătitoare. Acesta întocmi un *Studiu pregătitor pentru întîiul congres bisericesc în arhiepiscopia Bucovinei*, care apăru la Cernăuţi în 1880. Autorul studiului arunca o ochire asupra dezvoltării de pînă atunci a chestiunii de autonomie şi organizare constituţională a bisericii din Bucovina, reproducînd *statutul* din 1871 spre orientarea tuturor. La stăruinţa chiriarhului apăru la 15 august 1881 decretul ministerial pentru alegerile congresuale după vechiul statut, iar la 2/14 iulie 1882 membrii congresului se adunară la Cernăuţi în şedinţa de inaugurare, cu care ocazie Silvestru rosti următoarea cuvîntare:

„Iată că în urma urmelor ajunserăm ziua care, după cuvintele psalmistului, a făcut-o Domnul ca să ne bucurăm şi să ne veselim întru dînsa; ajunserăm a vedea împlinită o dorinţă de obşte a fiilor maicii noastre biserici, pe cît de veche şi îndreptăţită pe atît de fierbinte şi de înteţită; ajunserăm să ne vedem adunaţi: arhipăstorul şi reprezentanţii patronilor parohiali, ai clerului şi ai poporului eparhial spre a începe lucrul cel mare şi mîntuitor al autonomiei bisericeşti; ajunserăm a serba ziua deschiderii congresului eparhiei noastre dreptmăritoare a ducatului Bucovinei".

În şedinţele următoare s-au dezbătut şi votat noul statut al congresului, precum şi noul regulament electoral, care fură publicate în nr.1 al revistei „Candela" pp.125 şi urm. şi 281 şi urm. Noul statut fu înaintat apoi guvernului pentru aprobare. Guvernul amînă însă mereu aprobarea statutului pentru că considera cuprinsul articolelelor privitoare la alegerea mitropolitului şi la controlul asupra Fondului bisericesc ca împietînd asupra unor drepturi rezervate exclusiv Coroanei ! Din pricina aceasta statutul votat cu unanimitate de congres şi călduros recomandat de arhipăstor rămase neaprobat timp de 10 ani în arhiva Ministerului de Culte din Viena, cu toate stăruinţele şi petiţiile credincioşilor, cu toate rezoluţiile Dietei bucovinene şi cu toate interpelările deputaţilor români rostite de la tribuna Parlamentului din Viena.

Numai prin decizia ministerială din 31 mai 1891 statutul fu remis guvernatorului Bucovinei, contelui Pace, cu instrucţiunea să convoace congresul pe temeiul vechiului regulament din 1871, pentru ca să aducă modificările cerute de guvern la articolele privitoare la alegerea mitropolitului şi la controlul asupra Fondului bisericesc. Potrivit acestei hotărîri se făcură alegeri noi pentru congres, care la 18 septembrie 1892 se întruni din nou în sala sinodală din palatul mitropolitan pentru a lua în dezbatere sugestiile guvernului. La şedinţa de deschidere a congresului asista şi guvernatorul Pace ca înalt comisar imperial. Acesta însă nu ducea casă bună cu reprezentanţii politici ai românilor, ajungînd în conflict cu ei pe diferite probleme politice locale. El nu trăia bine nici cu mitropolitul Silvestru, care îl pofti afară din biroul său cînd acesta îndrăzni să-l ameninţe că va putea fi destituit din demnitatea sa. Guvernatorul Pace nu putea uita mitropolitului nici refuzul cu vînzarea domeniului de la Rădăuţi.

În condiţiile acestea încordate, guvernatorul căuta nod în papură pentru a face pe români să-i simtă atotputernicia. Şedinţa de deschidere a congresului îi oferi acest prilej de mult aşteptat. Şi iată cum. Îndată ce mitropolitul îşi terminase discursul de deschidere, guvernatorul Pace se ridică să polemizeze cu înaltul chiriarh pe tema unor cuvinte din cuvîntarea acestuia, pe care interpretul de care se folosea i le tălmăcise în mod greşit şi tendenţios. El reproşă lui Silvestru că ar fi atins chestiunea românilor de peste hotarele Bucovinei, declarînd în mod ritos că nu poate admite ca în dezbaterile congresului să se facă menţiuni despre constituirile sinodale din ţările străine şi cerînd ca să se ţină seama de faptul că în eparhie nu trăiesc numai români, ci şi ruteni. Din ieşirile acestea se vedea cît colo că guvernatorul venise cu intenţia de a zădărnici şi compromite lucrările congresului. Consternarea care se produse în adunare nu putu însă fi potolită decît atunci cînd guvernatorul, căruia i se prezentase traducerea corectă a pasagiilor incriminate din cuvîntarea mitropolitului, se văzu nevoit să revină asupra învinovăţirilor sale.

Dar îndată după aplanarea acestui incident se produse un al doilea, care duse la spargerea congresului. Deputatul congresual Iancu Zotta ceru guvernatorului să arate adunării motivele pentru care convocarea congresului s-a făcut cu o atît de mare întîrziere, de 10 ani, rugîndu-l totodată ca răspunsul să-l dea în limba română, care este limba oficială în dezbaterile congresului. Cum însă guvernatorul refuză să răspundă interpelării deputatului Zotta, un nou tumult izbucni în adunare — care avu drept urmare

suspendarea şedinţei şi amînarea *sine die* a dezbaterilor congresuale. Aşa se produse spargerea congresului, fără ca el să mai fi fost convocat cîndva. Acesta a fost singurul insucces al arhipăstoriei mitropolitului Silvestru, care după o rodnică activitate arhipastorală de 15 ani muri la 3 aprilie 1895 şi fu înmormîntat în capela mitropolitană din Cernăuţi, unde odihnesc osemintele lui. Bucovina pierduse pe cel mai mare şi mai merituos chiriarh al ei.

3. Şcoala română de la Suceava

Unul dintre cele mai însemnate evenimente culturale din epoca lui Silvestru a fost, fără îndoială, crearea de clase divizionare româneşti pe lîngă Liceul ortodox din Suceava. S-a arătat mai sus că acest liceu fusese înfiinţat la 1860 din bugetul Fondului bisericesc, cu menirea de a servi interesele culturale ale românilor. Dar sub pretextul lipsei de profesori calificaţi indigeni şi a manualelor didactice în limba română, liceul începu să funcţioneze ca liceu german, cu profesori străini şi cu cărţi didactice nemţeşti. Se susţinea că aceasta ar fi numai o măsură provizorie, pînă la pregătirea personalului didactic românesc, dar provizoratul s-a transformat într-un definitivat desăvîrşit şi după ce la liceu fuseseră angajaţi şi profesori români ca *Ironim Munteanu, Vasile Bumbac, fraţii Samuil şi Arcadie* (Dimitrie) *Isopescu, Ştefan Dracinschi, Gherasim Buliga, Simion Florea Marian, Animpodist Daşchevici, Constantin Procopopovici* şi *Constantin Cosovici*. Direcţia liceului era încredinţată unor profesori străini ca Bŏzdech şi Limberger.

Aceeaşi soartă avea şi Liceul greco-oriental din Cernăuţi, înfiinţat la 1862 din mijloacele aceluiaşi Fond bisericesc român. Nici nu mai amintim de liceele de stat din Cernăuţi, Rădăuţi, Siret, care de la înfiinţarea lor în 1808, 1872 şi 1873 funcţionau ca licee pur germane. În decembrie 1873 se deschise la Siret o *şcoală reală inferioară* care funcţionă pînă la 1889, cînd fu desfiinţată. Germane erau şi *Şcoala de arte şi meserii, cu un muzeu industrial* şi cursuri serale pentru ucenici (asemenea cursuri se făceau şi pe lîngă liceele din Suceava, Rădăuţi şi Siret), precum şi *Şcoala medie de agricultură* din Cernăuţi, deşi aceasta din urmă era susţinută din

mijloacele ţării şi nu ale statului. Un exemplu de anomalie didactică constituia Şcoala normală de stat de la Cernăuţi, unde viitorii învăţători şi viitoarele învăţătoare învăţau în limba *germană*, ca să dăscălească la şcolile primare româneşti. Nu mai amintesc de Universitatea din Cernăuţi, care era considerată ca un bastion al germanismului, unde la înscriere pînă şi certificatele de naştere ale studenţilor, elaborate în româneşte de oficiile parohiale, trebuiau să fie însoţite de o traducere autentificată, în limba germană.

Împotriva totalei excluderi a limbii române din învăţămîntul secundar şi superior se ridicară mereu glasuri de protest atît în Dieta de la Cernăuţi, cît şi în Parlamentul de la Viena, dar glasurile acestea răsunară în pustiu timp de 20 de ani. Ajungînd în fruntea arhidiecezei, mitropolitul Silvestru, care ridicase de mai multe ori şi în Parlamentul austriac chestiuni de învăţămînt, stărui din nou, susţinut şi de fruntaşii laici, pentru introducerea limbii române cel puţin la liceele întreţinute din mijloacele Fondului bisericesc de la Suceava şi de la Cernăuţi, o cerere pe cît de rezonabilă, pe atît de dreaptă. Graţie noii constelaţii politice de la Viena, cererea unanimă a clerului şi poporului român fu de astă dată măcar în parte satisfăcută, încuviinţîndu-se în 1881 înfiinţarea de *clase divizionare româneşti* pe lîngă primele patru clase de la Liceul greco-oriental din Suceava. Concesia aceasta constituia un eveniment cultural de primul rang pe seama românilor bucovineni, fiindcă prin ea se deschideau porţile învăţămîntului secundar pentru copiii ţărănimii de la sate, care le erau închise pînă atunci din cauză că nu ştiau nemţeşte.

Pentru clasele româneşti nu mai puteau fi importaţi profesori străini din Austria, ci trebuiau angajaţi profesori români şi aceştia se găseau acuma destui, ca absolvenţi ai Universităţii din Viena, dar şi ai Universităţii din Cernăuţi. Şi astfel se completă curînd numărul vechilor profesori români de care s-a amintit mai sus, cu elemente tinere, viguroase şi bine pregătite pentru înalta şi laborioasa misiune didactică şi naţională la care se simţeau chemaţi. Merită să fie reţinute numele profesorilor *Ştefan Ştefureac, Lazăr Vicol, Eusebie Popovici* şi *Severin Procopovici*, care în frăţească colaborare cu colegii lor mai vechi au creat reputaţia liceului românesc de la Suceava şi l-au înzestrat cu manualele didactice în

limba română, întocmind *cărţile didactice* în limba română, necesare pentru toate disciplinele ce se predau în liceu.

O dată cu deschiderea claselor româneşti se făcu şi o schimbare în direcţia liceului. În locul lui Limberger fu numit director profesorul *Ştefan Dracinschi*, primul director român al liceului sucevean. Urmaşul său a fost profesorul *Ştefan Repta*, care prin bogatele sale cunoştinţe şi marea sa autoritate a ridicat liceul la rangul unui institut model, izbutind să obţină clase divizionare româneşti şi la a V-a şi a VI-a. Urmaşul lui Repta a fost profesorul *Constantin Cosovici*, care luase parte la campania din Bosnia. În timpul directoratului său, s-au obţinut clase divizionare româneşti şi pentru a VII-a şi a VIII-a.

Pentru a putea popula clasele divizionare cu elevi români, era nevoie să se desfăşoare o vastă propagandă pe la sate pentru a îndemna părinţii să-şi trimită copiii la „gimnaziu". Cu propaganda aceasta se însărcinară preoţii şi învăţătorii de la sate. Aceştia din urmă pregăteau pe cei mai buni elevi din clasa lor pentru examenul de admitere la liceu, luîndu-se la întrecere unii cu alţii. Dar copiii, sosind la Suceava, aveau nevoie de gazde, pe care cu mare greutate le găseau pe la mahala în condiţii igienice detestabile. Merinde le aduceau părinţii de acasă, de regulă joia, cînd era zi de tîrg la Suceava. Un internat pentru elevi s-a deschis la Suceava abia în 1906 prin grija protopopului *Vasile Cocîrlă* din Vatra Moldoviţei, internat care purta şi numele mărinimosului fondator.

Mai era nevoie de taxe şcolare, de cărţi didactice şi de îmbrăcăminte, fiindcă între cei dornici de învăţătură se găseau multe elemente lipsite de mijloace de trai. Dîndu-şi seama de nevoile acestea, profesorii puseră la cale înfiinţarea unei societăţi de ajutor pentru elevii săraci, care luă fiinţă în 1881 sub numele de *Şcoala Română*. La 1906 „Şcoala Română" a deschis la Suceava o tipografie şi o librărie, unde se găseau publicaţiile româneşti, îndeosebi cele din Editura Minerva. Din fondurile ce se adunau din cotizaţiile membrilor, se ajutorau elevii cu cărţi şcolare, cu îmbrăcăminte şi cu plata chiriei pentru găzduirea lor. Curînd „Şcoala Română" înfiinţă filiale la Cernăuţi şi la Rădăuţi pentru ajutorarea elevilor români de la liceele germane din acele localităţi.

La Rădăuţi, bunăoară, numărul elevilor români era foarte redus din cauza necunoaşterii limbii germane. Elevii care doreau să frecventeze ciclul secundar trebuiau să facă mai întîi şcoala primară germană din Rădăuţi, pentru a putea trece examenul de admitere la liceu. Împrejurarea aceasta îngreuia foarte mult accesul copiilor români de la sate la liceu. Dar şi aşa elevii români urmau numai cu mari greutăţi cursurile liceale, învăţînd latineşte şi greceşte în limba germană, pe care nu o cunoşteau îndeajuns. Pentru ilustrarea acestor împrejurări neprielnice poate servi faptul că din cei 12 elevi români admişi în 1889 în clasa I a Liceului din Rădăuţi, unul singur ajunse la bacalaureat în 1897.

De altfel viaţa elevilor români de la Liceul din Rădăuţi era deopotrivă de grea ca şi a celor de la Suceava, locuind la gazde străine şi alimentîndu-se cu merinde primite de acasă vinerea, cînd era zi de tîrg. Un internat pentru elevii români putu fi deschis la Rădăuţi numai în 1905.

În condiţii similare îşi făceau învăţătura şi elevii români de la şcolile secundare din Cernăuţi. În 1872 profesorul de religie de la Liceul din Cernăuţi, *Mihai Călinescu*, împreună cu alţi cîţiva profesori, luă iniţativa înfiinţării unui *internat* pentru băieţi la Cernăuţi. Dar după străduinţe zadarnice timp de trei ani, internatul fu închis din lipsă de fonduri pentru întreţinerea lui. La 1896 luă fiinţă un internat pentru elevii români.

În anul 1891 s-a deschis la Storojineţ o şcoală de stat pentru *coşărcărit* — Korbflechtschule — iar în 1895, la Cîmpulung, o *şcoală pentru prelucrarea lemnului* — Holzbearbeitungschule — cu limba de predare *română*. Sub directorii *Pâşlea* şi *Ilie Veslovschi* această şcoală de arte şi meserii luă un frumos avînt, fiind adăpostită într-un local propriu construit în *stilul românesc*, prima clădire în acest stil din Bucovina. Şcoala avea diferite secţiuni pentru producţia de mobilier cu motive ornamentale după vechile blidare, scaune şi paturi ţărăneşti, pentru împletirea de coşuri din paie şi nuiele, pentru instrumente muzicale etc. În încăperile şcolii se înfiripă şi un muzeu cu obiecte de veche artă moldovenească, ce serveau adesea ca model pentru piesele ce se confecţionau de către elevii ucenici ai şcolii. Sub conducerea profesorilor Ştefureac, Moroşan ş.a. elevii şcolii ajunseră la măiestrie în sculpturile lor, ajungînd să sculpteze pînă şi iconostase pentru biserici.

Progresul îmbucurător pe care îl făcea învăţămîntul românesc prin românizarea Liceului de la Suceava îndemnă pe români să ceară clase divizionare şi pe lîngă Liceul de stat din Cernăuţi şi să le obţină în 1901 sub conducerea lui *Ion Bumbac*. Urmaşul lui Bumbac a fost profesorul *Teodor Bujor*, sub care în 1906, deputaţii români din Parlamentul din Viena, în frunte cu Gheorghe Popovici, se folosiră de situaţia critică a guvernului Badeni, care avea nevoie de voturile lor, şi obţinură organizarea lor în liceu aparte.

În urma sporirii şcolilor româneşti, dar în aceeaşi măsură şi a celor ucrainene, guvernul se văzu silit în 1906 să împartă agendele inspectoratului şcolar al ţării în trei secţii: una română, a doua germană şi a treia ucraineană. La conducerea secţiei române ajunse profesorul *Dionisie Simionovici*. Sub noua conducere a inspectoratului român se obţinu în 1907 crearea unui liceu clasic la Cîmpulung, sub direcţiunea merituosului profesor *Daniil Verenca*. După alţi trei ani, la 1910, se obţinură clase paralele româneşti pe lîngă Liceul clasic din Rădăuţi.

În urma tripartizării învăţămîntului public din Bucovina — în român, german şi ucrainean — fu divizată şi Şcoala normală de băieţi — nu şi cea de fete — în trei secţii, şi anume: română, germană şi ucraineană, pusă fiecare sub conducere proprie. În noile condiţii, şcoala română luă un mare avînt. Noii revizori români îşi dădeau mai multă silinţă pentru propăşirea şcolii, iar învăţătorimea era mai bine pregătită pentru misiunea ei şi mai bine dotată. Se începu cu editarea de cărţi şcolare mai bune şi mai corespunzătoare noului spirit naţional. Numărul şcolilor sporea mereu, astfel că nu se mai găseau sate fără şcoală primară. În comunele mai mari fiinţau şcoli separate pentru băieţi şi pentru fete, fiecare cu mai multe clase. În 1908 numărul copiilor obligaţi să frecventeze şcoala era de 119 144, dintre care numai 2 525 nu mergeau la şcoală. Dar cu toate acestea, numărul analfabeţilor se ridica la 64% din totalul populaţiei.

Pentru apărarea şcolii româneşti şi susţinerea revendicărilor învăţătorimii privitoare la îmbunătăţirea salariilor, apăru în 1905 revista *„Şcoala"*, care îşi continuă apariţia pînă în 1914. Ea veni să

înlocuiască vechiul organ şcolar „Paedagogische Blätter", care reprezentase interesele şcolii „bucoviniste" din 1872 pînă în 1902. Învăţătorimea germană îşi avea organul ei — „Bukowiner Schule", de asemenea şi cea ucraineană — „Ukrainskaia Škola". În fruntea noii mişcări naţionale în şcoală stătea tînărul profesor de la Şcoala normală din Cernăuţi, *Gheorghe Tofan*.

Introducerea limbii române la Liceul din Suceava şi angajarea de profesori români a înlesnit foarte mult elevilor români urmărirea studiilor liceale. Numărul lor spori foarte mult. Absolvenţii liceului veneau la Universitatea din Cernăuţi, unde se înscriau nu numai la teologie, ci şi la facultăţile de drept şi filozofie. Absolvenţii acestor facultăţi dădeau un contingent destul de însemnat de candidaţi la ocuparea serviciilor publice, nu numai ca preoţi în eparhie, ci şi ca profesori, slujbaşi administrativi şi judecători. Cu burse de la Fondul bisericesc, unii din ei urmau *Academia de înalte studii agronomice* de la Viena pentru a intra ca ingineri silvici în serviciul Fondului bisericesc. Alţii urmau medicina sau politehnica de la Viena. Astfel că, spre finele secolului al XIX-lea, românii îşi aveau conaţionali de-ai lor în toate ramurile administrative din Bucovina. Erau şi absolvenţi români care îmbrăţişau avocatura şi notariatul public. În justiţie elementele româneşti funcţionau la judecătoriile judeţene, precum şi la cele două tribunale provinciale, unul la Cernăuţi şi altul la Suceava. Curtea de Apel pentru tribunalele din Bucovina se găsea la Liov, iar Curtea de Casaţie la Viena. Cu vremea ajunseră consilieri români şi la aceste înalte curţi de justiţie. Mai greu pătrunseră românii la Universitate. La Facultatea de Teologie toţi profesorii, cu excepţia aceluia pentru limba slavonă, erau români. La Facultatea de Drept, după moartea lui *Constantin Tomaşciuc*, pătrunse numai tîrziu de tot un singur profesor român. Un singur profesor român funcţiona şi la Facultatea de Filozofie şi Litere, profesorul de limba şi literatura română. Numai tîrziu putu pătrunde un al doilea profesor român la nou înfiinţata catedră de Istoria românilor, pe care însă guvernul austriac refuză de a o considera ca atare, înscriindu-o în actele oficiale drept catedră de istoria sud est-europeană.

4. Viaţa socială şi artistică

Societăţile studenţeşti „Junimea" şi „Academia Ortodoxă" continuară programul naţional al „Arboroasei", continuînd să atragă publicul românesc în jurul lor şi să-l intereseze tot mai mult prin declamaţii, conferinţe, festivaluri, excursii şi dans, pentru literatura şi muzica românească. Balul anual al „Junimii" era balul reprezentativ al elitei româneşti din Bucovina, la care participau uneori şi oaspeţi din Regat, chiar şi ofiţeri români în splendidele lor uniforme da gală. Cîteodată aranjorii balului reuşeau să angajeze pentru *Balul „Junimii"* chiar muzica militară română din Dorohoi sau Fălticeni, ceea ce constituia un puternic punct de atracţie pentru publicul românesc. Autorităţile publice din Bucovina erau reprezentate la balul „Junimii" prin şefii lor. Astfel făceau act de prezenţă la acest bal reprezentativ mitropolitul, guvernatorul, căpitanul Ţării, comandantul brigăzii de infanterie din Cernăuţi şi rectorul Universităţii, pe lîngă consulii României şi Rusiei cu sediul la Cernăuţi. O adevărată serbare naţională era şi *comersul „Junimii"* de inaugurare a noului an de studii, cînd se introduceau şi noii membri în Societate, după un ceremonial special, primind semnul distinctiv al Societăţii: o *panglică în trei culori* care se purta pe piept.

În 1894 studenţii români din Cernăuţi luară parte la congresul naţional studenţesc de la Constanţa unde rostiră entuziaste cuvîntări naţionaliste. Pentru aceasta ei fură urmăriţi de Siguranţa austriacă şi unii din ei, ca *Eusebie Paşcan* şi *Petre Ionescu*, nici nu se mai reîntoarseră în Bucovina, ci fură siliţi să se expatrieze.

Tot aşa de festive şi bine frecventate erau şi aranjările similare ale Societăţii teologice „Academia Ortodoxă". În locul maialului sau armindenului tradiţional se aranjau excursii în păduricea de la Horecea, cu care ocazie se juca teatru, se declamau poezii, se cînta şi se dansa pînă noaptea tîrziu la lumina lunii sau a făcliilor şi lampioanelor de diferite culori.

Şi Societatea studenţească „Bucovina" contribuia la înviorarea vieţii sociale româneşti. Ea edită la 1903 un *„Almanah Literar"* cu un cuprins variat şi interesant.

Dezbinările din viaţa politică aduseseră cu sine dezbinarea

între studenţii universitari. În 1905 aripa de stînga democratică se rupse din „Junimea", constituindu-se în societatea *„Dacia"*. Între timp luă fiinţă şi o a treia societate studenţească, care reactualiză numele *„Arboroasa"*.

Societatea studenţească „Dacia" are meritul de a fi înfiinţat în 1905 reuniuni de flăcăi de la sate, numite *arcăşii*, cu scopul de a deprinde tineretul satelor cu mînuirea armelor şi cu exerciţii de gimnastică, cu serviciul de pompieri etc. Regulamentul din 1906 arăta că în arcăşii se pot aduna toate puterile tinere ale satelor spre a apăra averea aproapelui de nimicire. Arcăşiile urmau să strîngă la un loc tineretul, să-i atragă atenţia asupra primejdiilor ce ameninţă satele, să-l înfrăţească şi să-l cultive fiziceşte şi moralmente pentru a putea apăra averea şi viaţa aproapelui. Sfinţirea de steaguri ale arcăşiilor oferea ocazii pentru impozante manifestaţii religioase şi naţionale. În scurtă vreme luară fiinţă zeci de arcăşii, care organizară participarea a peste 2 000 de ţărani la Expoziţia naţională din Bucureşti din 1906.

Curînd gustul artistic şi muzical, care era ţinut treaz de lăutari vestiţi ca *„Moş Nicolai" Picu, Anghel, Grigore Vindireu* ş.a. care cutreierau Bucovina cîntînd la diferite serbări, se dezvoltase în aşa măsură că se simţi nevoia înfiinţării unei societăţi muzicale româneşti. Aşa luă fiinţă la 10 iulie 1881, în Cernăuţi, Societatea *„Armonia"*, care după doi ani de existenţă fu dezvoltată într-o adevărată *„Societate pentru cultivarea şi răspîndirea muzicii naţionale, vocale şi instrumentale şi a artei dramatice"*. Ca membri fondatori apar: *Ion Bumbac, Vasile Morariu* — fiul mitropolitului Silvestru, *Dimitrie Socoleanu* ş.a. Primul ei preşedinte a fost *Leon Goian*, Societatea numărînd chiar de la început 50 de membri. Conducerea Societăţii înţelegea să cultive între membrii ei muzica naţională — „prin executarea lucrărilor diverse ale compozitorilor români, răspîndindu-le prin ţară şi mai ales pe la şcolile secundare şi civile". În scopul acesta ea îşi propuse să organizeze „petreceri şi serate muzicale pentru dezvoltarea spiritului muzical naţional". Ea avea să îngrijească de editarea diverselor lucrări muzicale, încurajînd pe tinerii compozitori cu decernarea de premii.

În Cernăuţi exista încă din 1862 o *Societate filarmonică germană* — Verein zur Förderung der Tonkunst in der Bukowina — care luase fiinţă la îndemnul fostului director al Conservatorului de muzică din Liov, *Carol Mikuli*, născut la Cernăuţi. El era bine văzut în societatea românească. La îndemnul Elizei şi Eufrosinei Hurmuzachi, fiicele lui Doxache şi surorile lui Eudoxiu, Gheorghe şi Alecu, el adună şi publică în patru fascicole *48 Aires nationaux roumains* — în care găsim doine, hore, balade şi cîntece ciobăneşti culese de la muzicanţi şi păstori, precum şi din scripcile şi cimpoaiele ţărăneşti. Asupra celor 48 de arii naţionale româneşti apărute la 1864 scria foarte elogios Vasile Alecsandri în „România Literară". Mikuli compuse şi o frumoasă liturghie care s-a cîntat cu ocazia sfinţirii bisericii catedrale din Cernăuţi la 1864. Tot el a armonizat şi mai multe poezii de Alecsandri.

Pe la 1869 *Ştefan Nosievici*, cunoscut prin compoziţiile sale *Drum bun, drum bun, doba bate* şi *Măi, tătare, ţine calul*, înfiinţă la Suceava o *„Reuniune de cîntări bisericeşti şi lumeşti"*, cum arătau ziarele „Albina" şi „Federaţiunea", dar moartea prematură a conducătorului ei puse capăt lăudabilei iniţiative.

La Cernăuţi, o rodnică activitate pe tărîmul muzical a dezvoltat profesorul de muzică de la Seminarul teologic, *Isidor Vorobchievici*, fost elev al Conservatorului din Viena. El publică în 1869 la Cernăuţi un *Manual de armonie muzicală*. În anul următor apăru lucrarea sa *Flori din Bucovina*, cuprinzînd opt piese muzicale cu acompaniere de pian. În anii 1889–1891 el dădu publicităţii o frumoasă *Colecţiune de cîntece pentru şcolile poporale*. Tot el a compus mai multe liturghii şi cîntări religioase. Isidor Vorobchievici era însă numai după mamă român, din familia Corlăţean; după tată el se considera rus, publicînd în diverse reviste ruseşti poezii lirice, lucrări epice şi dramatice sub pseudonimul *Danilo Mlaca*.

Ciprian Porumbescu, fiul scriitorului Iraclie, fostul preşedinte al Societăţii Academice „Arboroasa", învăţase mai întîi la Mikuli, la Cernăuţi, completîndu-şi studiile muzicologice la Viena, de unde fu chemat la Braşov ca profesor de muzică şi conducător al corului de la biserica Sf. Nicolae. „Gazeta Transilvaniei" îl considera ca pe „unul dintre cei mai zeloşi şi mai talentaţi dintre puţinii noştri cultivatori ai artei muzicale în genere şi ai muzicii naţionale româneşti îndeosebi". Un admirator al său transilvănean, scoţînd în evidenţă „numărul considerabil de merituoase lucrări compuse de Porumbescu într-un interval aşa de scurt", recunoştea că el, pe lîngă zelul său excesiv, avea şi un talent extraordinar poetic, fecund, care pentru viitor ar fi devenit un mărgăritar dacă în 1883 moartea nu i-ar fi curmat firul vieţii la vîrsta de numai 29 de ani.

Într-adevăr, tînărul compozitor lăsa în urma lui o prea bogată şi inestimabilă comoară de peste 250 de compoziţii muzicale de tot felul, între care cinci liturghii şi alte compoziţii religioase, precum şi peste o sută de compoziţii profane pentru cor, pian, vioară şi flaut între care *Rapsodia română, Tabăra română, Hora detrunchiaţilor, Hora Braşovului, Hora Prahovei, Cisla, Steluţa* etc. Lui Porumbescu îi datorăm şi operetele *Crai nou* şi *Candidatul Linte*. Apreciind opera sa în ansamblul ei putem repeta cuvintele sale de la Putna: că a cîntat şi armonizat bucuria şi durerea Daciei întregi. Cultul lui Porumbescu s-a dezvoltat mai ales la Suceava, aproape de mormîntul său de la Stupca. Acolo s-a înfiinţat, sub conducerea lui Severin Procopovici, *Societatea corală „Ciprian Porumbescu"*, ridicîndu-i-se şi un bust. Viaţa şi activitatea sa au fost relevate în numeroase monografii de Petrea Petrescu, Valeriu Branişte, Ion Grămadă, Lecca Morariu ş.a. Societatea s-a însărcinat cu publicarea operelor inedite ale regretatului compozitor.

Societatea „Armonia" a atins culmea strălucirii sale sub conducerea celebrului compozitor bucovinean *Tudor Flondor*, care a armonizat şi pus pe note muzica la vodevilurile lui Alecsandri: *Drumul de fier, Cinel-Cinel, Florin şi Florica, Rămăşagul, Doi ţărani şi cinci cîrlani* ş.a. Pe lîngă coruri şi cîntece pentru voce şi pian, precum *Mîndruliţă de la munte, Vin la mine, copiliţă, Serenada, Cîntecul marinarilor, Cîntecul vînătorilor, Lăcrămioare, Viorele,* şi diverse piese pentru pian, Tudor Flondor a lăsat posterităţii opera Pescarul Dunării şi operete ca: *Liţa Pescăriţa, Moş Ciocîrlan, Noaptea Sf. Gheorghe* ş.a. Şi Tudor Flondor a murit relativ tînăr, în 1908, la vîrsta de 46 de ani. Biografia sa a fost scrisă de profesorul Nicolae Tcaciuc-Albu.

Al treilea mare compozitor şi muzicolog bucovinean a fost *Eusebiu Mandicevschi*, profesor şi director al *Academiei de muzică* de

la Viena. Deşi activitatea sa s-a desfăşurat mai mult la Viena, el s-a gîndit totdeauna la Bucovina, ţara sa de naştere, iubind muzica românească şi contribuind la răspîndirea ei. De la el avem două liturghii: una grecească şi alta românească, ce n-au fost încă publicate. De cîte ori venea la Cernăuţi să-şi vadă rudele, el nu neglija să dirijeze corul la serviciul divin din biserica catedrală. El a armonizat şi mai multe melodii populare româneşti. De la el ni s-a păstrat în manuscris un succint studiu asupra însemnătăţii muzicii bisericeşti. Liturghiile şi studiul se păstrează în colecţia de manuscrise a Academiei Române.

Ciprian Porumbescu, Tudor Flondor şi Eusebiu Mandicevschi sînt cele trei mari talente muzicale cu care Bucovina se poate mîndri. Ei aparţin aceleiaşi epoci, dar activitatea lor muzicală s-a manifestat în direcţii deosebite. Porumbescu, după o fenomenală fecunditate muzicală, s-a stins înainte de vreme. Tudor Flondor a umplut imediat locul, continuînd cu mare succes opera muzicală a celui dispărut înainte de vreme. Mandicevschi a dezvoltat o apreciabilă activitate muzicologică la Viena, lăsînd în urma sa, pe lîngă mai multe liturghii, şi numeroase compoziţii pe texte din clasicii români Alecsandri, Eminescu, Coşbuc, Vlahuţă, D. Anghel, Şt. O. Iosif şi Maria Cunţan.

O menţiune onorabilă merită feeriile *Cîntecul Neamului, Muzica înalţă sufletul* şi *Luceafărul* de *Grigore Pantazi*, care s-au reprezentat pe scena Teatrului din Cernăuţi. Creaţiile sale coreografice erau apreciate şi la Viena. El lasă în urma sa cincizeci de balete şi feerii.

Între compozitorii bucovineni merită, de asemenea, să fie menţionaţi *Constantin Buchenthal, V. Vasilescu, Constantin Şandru* ş.a.

De la acţiunile societăţilor româneşti pentru manifestarea sentimentelor naţionale şi afirmarea lor pe toate tărîmurile de activitate nu puteau lipsi femeile române, care în 1871 aşternuseră frumos brodatul epitaf pe mormîntul lui Ştefan cel Mare de la Putna, iar la 1877 se constituiseră în două echipe: una la Cernăuţi şi alta la Suceava spre a aduna ofrande şi a destrăma scamă pentru eroii români de la Plevna. Tot ele participară şi la comemorarea lui Grigore-Vodă Ghica de la Iaşi, depunînd o frumoasă jerbă de flori. La 1888 ele fură solicitate de soţia guvernatorului din Cernăuţi să

intre alături de femeile germane, ucrainene, poloneze într-o societate comună „bucovinistă" a femeilor din Bucovina.

Dar cum într-o asemenea societate limba de conversaţie şi de gestiune nu putea fi decît limba germană, ele preferară să constituie singure o societate pur românească. Şi aşa luă fiinţă, la 1890, la Cernăuţi *„Societatea Doamnelor Române"* din Cernăuţi, cu scopul de „a lucra pentru înaintarea culturală şi în special a învăţămîntului la partea femeiască a populaţiei române din Bucovina şi pentru sporirea industriei de casă". Societatea făcuse o frumoasă colecţie de broderii româneşti ca mostre pentru lucrul de mînă în şcolile de fete. În 1904 doamnele din societate deschiseră un *internat de fete* la Cernăuţi, unde să găsească adăpost fetele care învăţau la şcolile din capitala Bucovinei.

În vremea în care întreaga cărturărime bucovineană era cuprinsă în marele avînt al redeşteptării naţionale, singură „Societatea pentru cultură şi literatură în Bucovina", care pe timpul Hurmuzăcheştilor se găsea în fruntea mişcării culturale, vegeta într-o stare de inactivitate revoltătoare. Editarea Calendarului trecu în 1886 asupra societăţii „Academia ortodoxă", editarea revistei „Aurora Română" dăduse greş, iar conferinţele publice ce se ţineau odinioară regulat deveniră tot mai rare, pînă ce încetară cu totul. Biblioteca ce pe vremuri se alimenta cu publicaţiile care-i veneau gratuit din toate centrele culturale româneşti din România şi Transilvania, nu mai primea publicaţii curente pentru că nu le cerea şi nici nu le citea nimeni. Sala de lectură era cercetată din cînd în cînd de cîţiva membri bătrîni, care se întîlneau acolo la partide de şah şi de domino. Întreaga activitate a Societăţii se reducea la administrarea cîtorva fundaţii. Oamenii de la conducerea Societăţii erau parte prea încărcaţi cu ocupaţiile lor personale, parte lipsiţi de pricepere pentru înalta misiune a unei societăţi pentru cultură şi literatură.

„Azi, Societatea — constata Gh. Bogdan-Duică la 1894 — nu mai publică nici un anuar în care să se întrunească cîteva lucrări de istorie bucovineană, cîteva documente, cîteva serioase studii asupra actualităţii, o cronică asupra vieţii româneşti în Bucovina, an de an etc. *Odată* este departe, *astăzi* este trist. Şi dacă nu se fac astfel de lucrări, dacă istoria este lăsată aproape numai pe mîna

străinilor, dacă studii de actualitate nu se scriu, cum vei sprijini tu «Societate pentru cultură şi literatură», naţionalismul căreia pretinzi să-i serveşti? Şi, mai ales, cum vei fixa atenţia lumii asupra ta, cînd munca metodică şi serioasă în stil mare a încetat în localităţile tale?"

Sextil Puşcariu, în calitatea sa de profesor universitar la catedra de limba şi literatura română, împreună cu Ion Nistor, în calitatea sa de profesor la catedra de istoria românilor la Universitatea din Cernăuţi, au crezut de a lor datorie să intre (1912) în Societate cu gîndul de a o scormoni din somnolenţa ei şi de a-i insufla un nou spirit de viaţă. Au reluat editarea Calendarului pe seama Societăţii, au organizat cicluri de conferinţe publice, au ţinut asemenea conferinţe şi în oraşele de provincie şi au sprijinit acţiunea lui *Gheorghe Tofan* de a deschide şcoli particulare româneşti în comunele răzeşeşti din valea Ceremuşului şi din comunele de dincolo de Prut, unde urmaşii răzeşilor moldoveni îşi uitaseră limba strămoşească.

Pentru recîştigarea mazililor şi răzeşilor de partea cauzei naţionale luase fiinţă la 1900 *„Societatea mazililor şi răzeşilor bucovineni"*. Scopul urmărit de noua societate era să deştepte pe mazilii şi răzeşii, în număr de vreo 25 000 de suflete în 52 de sate din Bucovina, la o nouă viaţă naţională. Trăind în mediu ucrainean ei uitaseră limba maternă şi vorbeau ruteneşte. Pentru a deştepta interesul lor faţă de trecut, precum şi dragostea de limba românească, apăru în noiembrie 1910 la Cernăuţi *„Gazeta mazililor şi răzeşilor bucovineni"*, care continuă să fie editată pînă în 1914, cînd izbucni primul război mondial.

Curînd însă Puşcariu şi Nistor ajunseră la convingerea că faţă de atitudinea majorităţii membrilor din comitetul Societăţii toate străduinţele lor erau zadarnice, şi de aceea s-au retras din comitet, adresînd preşedintelui următoarea scrisoare de demisie:

„Onorate Domnule Preşedinte,

Scopul «Societăţii pentru cultura şi literatura română» este de a răspîndi şi spori cultura şi sprijini literatura poporului român din Bucovina (cap.1 din statut). Pentru realizarea acestui scop art. 2 din statut prevede între altele şi întreţinerea unei biblioteci, ţinerea de conferinţe publice, promovarea instrucţiunii în limba ro-

mână, sprijinirea meseriaşilor români, răspîndirea de cărţi pentru popor ş.a.

De la alegerea noastră în comitet şi pînă astăzi am muncit cu zel şi abnegaţie pentru realizarea acestui măreţ scop. La stăruinţa noastră s-a pus biblioteca în rînduială, s-a votat regulamentul pentru afacerile interne ale Societăţii, s-au aranjat serbări culturale şi s-a editat Calendarul Societăţii pe anul 1914. Munca noastră zeloasă şi dezinteresată n-a găsit însă aprobarea tuturor membrilor din comitet, mai ales însă din partea acelora care cred că menirea Societăţii se mărgineşte doar la înregistrarea de acte asupra veniturilor şi cheltuielilor, cît şi la administrare. N-a fost şedinţă în care să nu ne fi ridicat glasul şi să nu fi stăruit pentru îndrumarea Societăţii pe calea adevăratei sale meniri. Năzuinţa noastră n-a găsit însă răsunet la toţi membrii comitetului, ba a fost chiar calificată de un domn din comitet ca direct dăunătoare Societăţii, fără ca d-l preşedinte să fi dezavuat această părere.

Sub astfel de împrejurări rămînerea noastră în comitet nu mai poate avea nici un rost. Plenul ne-a ales în comitetul unei societăţi culturale, şi nicidecum în comitetul unei societăţi de administrare de fonduri. Aşa fiind, retragerea noastră din comitet se impune de la sine. Şi aceasta cu atît mai vîrtos, cu cît administrarea averii Societăţii şi a instituţiunilor ei nu concordă cu ideile pe care le avem noi despre o administrare priincioasă intereselor noastre culturale. În palatul naţional domneşte o completă anarhie, unde bătăi şi pălmuiri sînt la ordinea zilei, fără ca onoratul comitet să fi luat imediat măsuri pentru curmarea acestor regretabile întîmplări.

Tot atît de triste sînt şi stările ce domnesc la tipografie, unde se găseşte investită o bună parte din averea Societăţii. Se va împlini curînd anul, fără ca onoratul comitet să fi primit raportul cuvenit asupra mersului tipografiei. Fundaţia Constantinovici nu se activează fără ca tot comitetul să fie lămurit pentru ce unii domni cer mereu prelungirea termenului fixat de justiţie pentru activarea acestei fundaţii. Nu se amînă cumva mereu activarea fundaţiei pentru că fondurile ei sînt plasate la o anumită bancă fără siguranţa pupilară, care în acelaşi timp este condusă de anumiţi membri din comitetul Societăţii pentru cultură? Rezolvarea chestiunii

unor manuscrise incurse se amînă mereu, cu toate că din partea unui membru al comitetului s-a cerut ca această chestiune, cu a cărei grabnică rezolvare am fost însărcinaţi de adunarea generală, să fie pusă la ordinea de zi a şedinţei comitetului. Cererea nu s-a ţinut în seamă. Unor societăţi româneşti li se face imposibilă şederea în încăperile palatului naţional. Chiriile urcă mereu, ca de pildă bărbierului Ursu, pe cînd străinilor, ca de pildă doctorului Gross, li se scade chiria fără aprobarea tuturor membrilor din comitet. Meseriaşii români, a căror primire este cerută de alineatul 4 al art. 2 din statut, sînt alungaţi din palatul naţional, fiindcă convingerile lor nu mai concordă cu programul politic al unor domni din comitet. Şedinţele comitetului nu se ţin în conformitate cu dispoziţiile art. 9 din regulament şi la discuţie, protestele noastre legitime nu sînt trecute în procesul verbal. Scurt, Societatea merge pe un drum pe care noi, conştienţi de marea răspundere pe care o avem înaintea publicului românesc şi înaintea conştiinţei noastre, nu-l mai putem urma.

De aceea vă rugăm, d-le preşedinte, să binevoiţi a lua la cunoştinţă demisia noastră din comitetul «Societăţii pentru cultura şi literatura poporului român în Bucovina».

Cernăuţi, 2 februarie 1914

ss. *Sextil Puşcariu*
Ion I. Nistor"

Între preocupările societăţilor studenţeşti „Junimea" şi „Academia Ortodoxă" şi a Societăţii „Armonia" era şi aceea de a organiza trupe de diletanţi şi a da reprezentaţii teatrale în oraşele din Bucovina. Cum însă publicul cernăuţean nu se mulţumea numai cu aceasta, s-a reluat încă din 1875 seria întreruptă la 1869 a reprezentaţiilor teatrale date de artişti dramatici din Regat. Astfel veni la Cernăuţi în iunie 1875 baritonul Teodor Popescu şi artistul dramatic Constantin Demetriade, care aranjară serate muzicale şi declamatorice cu cîntări şi declamaţii din Alecsandri, Depărăţeanu, Verdi, Bellini şi Blaremberg. În februarie 1880 veni în Bucovina artistul I. C. Lugoşanu, care dădu mai multe reprezentaţii la Cernăuţi şi Suceava.

În iunie 1885 sosi la Cernăuţi ansamblul Teatrului Naţional din Bucureşti cu C. Nottara, P. Gusti, M. Dimitrescu, N. Petreanu, A. Catapol, N. Căludescu, M. Gligorescu şi G. Gabrielescu, cu

doamnele Elena Nottara, Aristiţa Romanescu şi A. Alexandrescu, în total 11 persoane, care reprezentară *Fîntîna Blanduziei* de Vasile Alecsandri. Piesa fu primită cu mare însufleţire şi nesfîrşite aplauze din partea publicului cernăuţean, astfel că ea trebui să fie repetată de mai multe ori. Stagiunea trupei bucureştene ţinu mai multe săptămîni, reprezentînd, pe lîngă diverse localizări franţuzeşti ca *Bărbatul şi amantul*, *Scînteia*, apoi *Angello Malipieri* de Victor Hugo, şi acte din *Hamlet* şi din *Ovidiu*, care plăcură foarte mult publicului.

În 1887 debută la Cernăuţi, între 13-28 noiembrie, „*Societatea dramatică română «Concordia»*" de sub conducerea lui Lachi Chirimescu, care dădu mai multe reprezentaţii foarte gustate de public, precum arăta „Revista Politică" din Suceava.

În 1888 ansamblul Teatrului Naţional bucureştean sosi din nou la Cernăuţi cu *Ovidiu* şi *Fîntîna Blanduziei*. Un corespondent din Cernăuţi scria în coloanele „Tribunei" din Sibiu că *Fîntîna Blanduziei* a avut cel mai mare succes. El arăta că românii din toate oraşele din Bucovina veniseră la Cernăuţi să asculte dulcea limbă a bardului de la Mirceşti şi să admire jocul artiştilor români, printre care se găsea şi Aristiţa Romanescu.

În iunie 1893 sosi la Cernăuţi trupa Teatrului Naţional din Craiova sub conducerea lui *A. L. Bobescu* care dădu 14 reprezentaţii cu sala arhiplină.

Pe scena Teatrului german din Cernăuţi a jucat în anii 1885, 1890, 1892, 1895, 1896, 1898, 1899, 1902 şi 1907 marea tragediană de la Burgtheater din Viena, Adriena de Colà, născută Costin, cu numele ei de artistă *Agatha Bârsescu*, fiind primită cu mare entuziasm de publicul cernăuţean şi îndeosebi de cel român. De altfel stagiunile trupelor româneşti nu erau bine primite de publicul neromân din Cernăuţi, care nu vedea cu ochi buni reprezentaţiile artiştilor veniţi din România.

După o întrerupere mai îndelungată reveni, în 1910, în Bucovina *Petru Liciu* cu Aristiţa Romanescu, Belcot ş.a., jucînd *Lipitorile satului* de Alecsandri, în oraşele Cernăuţi, Storojineţ, Siret, Rădăuţi, Suceava şi Cîmpulung — în faţa unor săli arhipline de cărturari şi ţărani. În anul următor, 1911, veni Liciu din nou în Bucovina cu ansamblul şi decorurile Teatrului Naţional din Bu-

curești, reprezentînd cu mare succes trilogia lui Barbu Delavrancea: *Apus de soare, Viforul și Luceafărul.*

Aniversarea a 20 de ani de la moartea lui Creangă s-a sărbătorit în toată Bucovina în prezența membrilor Societății Scriitorilor Români din București, la 17 ianuarie 1910 la Suceava, la 18 ianuarie la Cîmpulung și la 19 februarie la Cernăuți, sub președinția profesorului Sextil Pușcariu.

Bucovina a participat la *Expoziția jubiliară* de la București din 1906, expunînd piese din tezaurul său artistic și documentar. Expoziția a fost vizitată de grupuri masive de țărani bucovineni, sub conducerea tinerilor „Dacieni" Gheorghe Tofan, Filaret Doboș și Dimitrie Logigan, care s-au întors plini de însuflețire și admirație pentru cele văzute și auzite acolo. Catalogul obiectelor din Bucovina a fost alcătuit de Nicolae Cotlarciuc, doctor în teologie, mitropolitul Nectarie de mai tîrziu.

La serbarea aniversării de 30 de ani a Societății Academice „Junimea", care s-a făcut sub președinția de onoare a primului ei președinte, *Dimitrie Onciul*, au participat: profesorul *Nicolae Iorga*, reprezentînd „Semănătorul", *Simion Mehedinți*, reprezentînd revista „Convorbiri Literare", *Constantin Stere* în numele revistei ieșene „Viața Românească", pe lîngă scriitorii *Mihail Kogălniceanu, Șt. O. Iosif, Dimitrie Anghel* și alții. Cu acest prilej s-a reprezentat pe scena Teatrului din Cernăuți spectacolul cu *Zorile* de Șt. O. Iosif.

5. Mișcarea literară și științifică

După ce „Foaia Societății pentru cultură și literatură" își sistase în 1868 apariția, multă vreme nu s-au mai făcut încercări de a edita o nouă revistă literară. Abia în 1881 profesorul *Ion Bumbac* începu să editeze la Cernăuți o nouă revistă beletristică, *„Aurora Română"*, prefațînd primul număr cu următorul program în versuri:

„Bună ziua, boieri mari, domni, părinți și cărturari!
Bună ziua, azi, la toți ai lui Romul strănepoți!
Amorțeala, letargia, pesimismul azi s-au stins

Și în locul lor speranța, dorul vieții s-a aprins.
Vechiul sînge curge iar în nepoții lui Traian
Și le-arată a lor putere...caracterul lor roman.
Le insuflă îmbărbăția, îi îndeamnă a înainta
Pe a culturii cale mîndră, ce-i va face a triumfa.
Deci, la lucru și unire, deci, la lucru serios
Și Românul va fi iar mare, va fi mîndru și frumos!"

Anemia stilistică și spirituală a noii reviste, chiar de la naștere, a ieșit și mai mult în evidență după apariția primelor numere, făcînd-o să dispară foarte curînd fără nici un regret din partea puținilor cititori.

După asfințitul „Aurorei Române", edită în 1883 preotul *Simion Cobilanschi* o nouă revistă literară „Steluța", ca foaie pentru poporul de la țară. Dar și „Steluța" dispăru tot așa de devreme ca și „Aurora Română", din cauza lipsei de interes ce o înconjura. Se vede că izvorul de însuflețire poetică al generației lui Pumnul secase de mult. Lumea se aștepta să țîșnească noi surse de inspirație.

În primăvara lui 1892 tinerii Petre Ionescu, Constantin Berariu, Iorgu Toma și Ștefan Bodnărescu editară la Cernăuți o revistă a tinerimii, *„Încercări Literare"*, la care urmau să colaboreze T. Robeanu (Gheorghe Popovici), Constantin Isopescu-Verde, Constantin Berariu, T. Bocancea și alți tineri intelectuali români bucovineni. Dar și această încercare eșuă după primele numere ca și „Aurora" și „Steluța" și anume din lipsă de mijloace, nefiind susținută de cititori.

Pe la 1900 propaganda culturală, susținută cu atîta vigoare și putere de convingere de *Nicolae Iorga* și de scrisul său care se citea cu evlavie în Bucovina, aprinse sufletul tineretului român. Acesta începu să se convingă de necesitatea de a reînnoi legăturile culturale cu frații din țara-mamă, România, și de a căuta în creațiile lor literare izvoare de inspirație și îndemnuri pentru creațiile lor. De la moartea Hurmuzăcheștilor aceste legături slăbiseră tot mai mult, amenințînd să fie întrerupte cu totul. Dar în urma procesului „Arboroasei" și a vigilenței cenzurii austriece firele întrerupte ale vechilor legături cu Regatul trebuiau reînnoite numai cu mare precauție și multă chibzuială pentru a nu da nimic de bănuit organelor de siguranță din Cernăuți.

Numai cu luarea acestor măsuri de precauţie putu apărea la Cernăuţi, la 1 ianuarie 1904, primul număr al revistei „Junimea Literară". Erau cîţiva tineri din Societatea „Junimea", între care *Ion Nistor, Gheorghe Tofan* şi *Victor Morariu*, care se angajaseră să deştepte în publicul bucovinean gustul pentru lucrările literare româneşti de valoare şi să îngrijească ca ideile întrupate în ele să pătrundă în toate păturile sociale bucovinene. Ei mai doreau ca noua revistă să devină un centru literar în jurul căruia să se grupeze toţi literaţii din Ţara Fagilor. Ei deschiseseră coloanele noului organ de publicitate pentru lucrările literare în vers şi proză, care prin conţinutul şi forma lor vor fi potrivite să deştepte gustul publicului pentru *literatura românească* şi să-i procure totodată o distracţie plăcută şi folositoare în dulcea limbă românească. Prin aprecierea lucrărilor după merit, prin încurajarea unor talente tinere care promiteau mult, dar pînă acuma nu se putuseră afirma în modul cuvenit, lipsindu-le organul de publicitate, sperau să inaugureze o mişcare literară în ţară care să-i smulgă din ghearele indiferentismului şi ale letargiei în care se zbătea atunci neamul românesc dinBucovina, stăpînit de patimi politice şi rivalităţi personale.

Noua revistă se prezenta deci ca expresia unei grupări în jurul unei idei, a *ideii naţionale*, care avea să-i determine îtreaga activitate. Tinerii ctitori îşi disciplinaseră dinainte gîndurile, îşi întăriseră convingerile şi luaseră hotărîrea fermă de a sluji idealul naţional şi de a rămîne în orice împrejurare ostaşii lui credincioşi. Erau pătrunşi de adîncă evlavie pentru creaţiile gîndului şi simţirii româneşti şi gata la orice osteneală şi jertfă pentru a face şi pe alţii să gîndească şi să simtă ca şi ei. Lupta lor se înteţea îndeosebi pentru drepturile limbii naţionale, fără de care cultura unui popor nu putea progresa.

La dezvelirea statuii lui Gheorghe Lazăr din faţa Universităţii din Bucureşti, la 1886, secretarul general al Academiei Române, D. A. Sturdza, zicea:

„Pot să fie şi sînt limbi cu deosebire culte, limbi în care sînt scrise tezaure nepreţuite de ştiinţă, dar un popor numai atunci există, cînd e capabil de a înălţa propria sa limbă la acea tărie, care prin ea să poată domina toate cugetările omeneşti. Un popor care

nu întrebuinţează propria sa limbă în toate împrejurările vieţii, în cele mai simple şi mai modeste ca şi în cele mai înalte şi mai ideale, acel popor lîncezeşte. Poporul care pierde limba, pierde însuşi fiinţa sa, conştiinţa de sine, încrederea în sine".

Dar cu toată precauţia, nu s-a putut evita ca numărul al doilea din „Junimea Literară" să fie cenzurat din cauza versurilor: *„La coasă, fii, ca-n vremurile străbune, / Căci virtutea romană în noi a reînviat"*. Numai cu mari greutăţi a putut fi convins Parchetul că apelul la „virtutea romană" nu constituie un act de aţîţare contra ordinii publice, întrucît însuşi steagul Regimentului al II-lea de grăniceri români din Năsăud fusese distins de împăratul austriac, pentru vitejia ostaşilor români în bătăliile împotriva lui Napoleon în Italia, cu inscripţia: *Virtus Romana Rediviva*. Dar oricît au fost admonestaţi şi avertizaţi cu sancţiuni severe în caz de recidivă, cu toate piedicile ce li se puneau în cale editorilor, revista şi-a continuat apariţia timp de 11 ani, mai întîi la Cernăuţi şi apoi la Suceava, pînă la izbucnirea primului război mondial în 1914.

Ea a reuşit să grupeze în jurul ei pe toţi scriitorii bucovineni, de la cei mai bătrîni pînă la cei mai tineri, şi anume: Vasile Bumbac, Constantin Morariu, Simion Florea Marian, T. V. Ştefanelli, Dimitrie Dan, Gheorghe Popovici, Isidor Ieşan, Dionisie Olinescu, Emanoil Grigoroviţă, Elena Voronca, Iorgu Toma, Ilie Veslovschi, Ştefan Ştefureac, Mihai Teliman, G. Rotică, Nicu Dracea, Constantin (Taniu) Dracinschi, Ion Grămadă, Traian Brăileanu, Victor, Aurel şi Leca Morariu, Gheorghe Tofan, Radu Sbiera, Filaret Doboş, Eugen Botezat, Vladimir Mironescu, Severin Beuca Costineanu, I. Cocîrlă-Leandru, Vasile Huţan, Alexie Procopovici, Vasile Grecu, Gheorghe Berinteanu, Vasile Vitencu, Toader Gîrlă Moldoveanu, Mitruţă Popescu-Colivescu, Adrian Forgaci, Liviu Marian, Dimitrie Marmeliuc, Lascăr Luţia, Dim. Popescu-Viorel. În curînd se completă numărul colaboratorilor cu scriitori consacraţi ca: Gheorghe Popovici, Sextil Puşcariu, Constantin Berariu, Temistocle Boccancea, Aspazia Luţia. În scurtă vreme „Junimea Literară" reuşi să unească în jurul său pe toţi literaţii bucovineni.

Într-o scrisoare pe care Sextil Puşcariu o adresa de Anul Nou 1907 directorului revistei, Ion I. Nistor, se zicea: „Aici în Bucovi-

na nu lipsesc, pe cît am putut constata, nici sentimentul național, nici agerimea minții, care distinge ce e rău să se facă și este bine să se întîmple, dar sufletele sînt copleșite de decepții prea mari; în ochii aceia inteligenți pe care îi văd zilnic, nu văd scînteia energiei".

Nicolae Iorga saluta cu bucurie apariția noii reviste bucovinene care, alături de „Luceafărul" din Sibiu, și „Făt-Frumos" din Bîrlad, reprezenta (în Bucovina) curentul „Sămănătorului". „Tinerii bucovineni — zicea Iorga — s-au adunat în jurul «Junimii Literare», unde orice scînteie de talent este binevenită și ajutată, și aceasta pentru *a zgudui pe adormiții, ghiftuiți și cocoțați, pentru a dezmetici pe năuci și a pedepsi pe vînzători* ".

Nicolae Iorga a fost, cum spuneam, animatorul principal al redeșteptării naționale a românilor din Bucovina. El urmărea cu atenție străduințele lor naționale — le-a încurajat, le-a promovat, le-a îndrumat pe calea cea bună, dar el a și reprobat și combătut fără cruțare pe toți și pe toate ce se împotriveau acestor străduințe. Marea sa influență asupra spiritului public din Bucovina păru primejdioasă Siguranței statului austriac și de aceea guvernatorul din Cernăuți a dispus să i se oprească la Burudjeni intrarea în Bucovina. Dar în urma acestui incident s-a provocat un vifor de indignare în Bucovina, făcînd ca influența lui Iorga să sporească și mai mult.

Firește că la început nu ne puteam aștepta la opere literare originale. Scrisul bucovinean n-a avut niciodată o notă specială, afară de germanisme și de rătăcirile becisnice din epoca pumnuleană. Scriitorii noștri erau inspirați de literatura fraților mai mari din România și Transilvania, precum și de literatura germană. S-au încercat și traduceri din Homer. De aceea Iraclie Porumbescu, Vasile Bumbac și Dimitrie Petrino imită limba și versul lui Andrei Mureșanu și lui Dimitrie Bolintineanu. Numai generația scriitorilor ce a urmat — cu Gh. Popovici-Robeanu, Constantin Berariu, Temistocle Bocancea, Constantin Isopescu-Verde, Nicu Dracea, Sever Beuca Costineanu, Dimitrie Popescu, Adrian Forgaci, V. Cocîrlă-Leandru, V. Huțan și Radu Sbiera — întrupa în Bucovina evoluția poeziei românești de la Vasile Alecsandri și Eminescu la Octavian Goga. Neavînd parte pînă de curînd de cultura

națională prin școală, bucovinenilor le-a lipsit chiar elementul primordial al producției literare, *limba*, încît ei erau buni bucuroși de a o putea lua gata de la frații lor mai fericiți în privința aceasta, precum arată atît de bine Victor Morariu în recenzia volumului de versuri ale poetului G. Rotică, apărut la Vălenii de Munte în 1909.

În ciuda greutăților cu care aveau de luptat, intelectualii bucovineni au dat contribuția lor la capitalul de gîndire și simțire românească. Profesorii români de la Facultatea de Teologie din Cernăuți: *Eusebie Popovici, Isidor Onciul, Constantin Popovici, Vasile Mitrofanovici, Emilian Voiuțchi, Ștefan Găină, Teodor Tarnavschi, Vasile Gheorghiu* și *Vasile Tarnavschi* au așezat temelia științelor teologice ortodoxe, la izvorul cărora își stinseră setea de știință teologii de seamă din România, Transilvania și Ungaria, din Bulgaria, Serbia, Bosnia și Dalmația. Operele lor servesc și astăzi drept îndrumare în disciplinele teologice.

Profesorul *Ioan Gh. Sbiera* de la Facultatea de Litere din Cernăuți, membru al Academiei Române, a îmbogățit istoria literaturii române cu studiul său asupra *Codicelui Voronețean,* precum și prin voluminoasa sa lucrare *Mișcări culturale la românii din stînga Dunării.* În cartea sa *Familia Sbiera* el a adus contribuții prețioase la istoria Bucovinei.

Unul dintre întemeietorii științei istorice românești este *Eudoxiu Hurmuzachi*, membru al Academiei Române, care a pus baza colecției de documente externe privitoare la istoria românilor. În *Fragmente din istoria românilor*, apărute în nemțește și traduse apoi în românește, el încercă prima mare sinteză științifică a istoriei românești. În *Chemarea de alarmă și ajutor* — Not- und Hilferuf — din 1862, prin care moșnenii din ocolul Cîmpulungului îl chemară în ajutor în problemele lor cu fiscul, el a adunat material prețios pentru istoria socială și economică a Bucovinei.

Dimitrie Onciul a început studiul și cercetările sale istorice ca profesor la Școala normală din Cernăuți, cînd a publicat în nemțește *Istoria Bucovinei* pînă la anexarea la Austria și a publicat în „Convorbiri Literare" studiul său amănunțit asupra *Teoriei lui Rösler*. Nu mai vorbim despre rodnica sa activitate didactică la Universitatea din București și la Academia Română, al cărei pre-

şedinte a fost, dînd publicităţii studii fundamentale pentru istoria românilor.

Distinsul jurist care era *Teodor V. Ştefanelli*, membru al Academiei Române, a colaborat la „Convorbiri Literare" şi este autor al unor diverse studii juridice şi istorice ca *Istoricul luptei pentru drept în ţinutul Cîmpulungului Moldovenesc*, cît şi al preţioasei colecţii de *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc.*

Simion Fl. Marian, ajuns membru al Academiei Române, a îmbogăţit folclorul românesc cu diverse colecţii de poezii, satire, hore şi chiuituri, descîntece poporane şi a dat publicităţii: *Cromatica poporului român, Ornitologia poporană română, Naşterea, nunta şi înmormîntarea la români, Legendele Maicii Domnului* etc.

Dimitrie Dan, membru corespondent al Academiei Române a publicat studii etnografice din Bucovina asupra evreilor, lipovenilor, armenilor, ţiganilor, monografii asupra comunelor Straja şi Lujeni, precum şi asupra mînăstirilor Putna şi Suceviţa. Tot lui îi datorăm şi *Cronica Episcopiei de Rădăuţi*.

Gheorghe Popovici, membru corespondent al Academiei Române, distins jurist român, a colaborat la „Convorbiri Literare", publicînd studii din vechiul drept românesc ca *Jurămîntul cu brazda în cap, Starostia Sepeniciensa* ş.a.

Constantin N. Hurmuzachi, cunoscutul entomolog şi biogeograf bucovinean, ale cărui studii au apărut în diverse reviste de specialitate: „Entomologische Nachrichten" din Berlin, „Verhandlungen der K. K. zool. bot. Gesellschaft" din Viena, „Societas Entomologica" din Zürich, „Deutsche entomologische Zeitschrift Iris" din Dresda, Globus, „Zeitschrift für Länder und Völkerkunde" din Braunschweig etc. Nu există lexicon sau dicţionar de specialitate în care descoperirile sale să nu fie trecute la loc de cinste şi aportul său să nu fie subliniat de somităţile ştiinţifice din străinătate.

Unul dintre cei mai activi şi mai merituoşi cărturari bucovineni a fost, fără îndoială, preotul *Constantin Morariu*, paroh în comuna Pătrăuţi pe Suceava. El a colaborat la periodicele româneşti din Bucovina şi din Transilvania, a publicat traduceri din Schiller şi Goethe şi a scris *Părţi din istoria românilor bucovineni.*

Daniil Verenca a publicat în nemţeşte studii şi documente, între care *Topografia Bucovinei* — Topographie der Bukowina, după actele culese în arhivele de la Viena.

Ion I. Nistor, docent la Universitatea din Viena şi apoi profesor de istorie sud-est europeană la Universitatea din Cernăuţi şi membru al Academiei Române, a dat publicităţii mai multe lucrări în limba germană ca: *Die moldauische Ansprüche auf Pokutien*, apărută în 1910 în „Archiv für oesterreichische Geschichte" din Viena; *Das moldauische Zollwesen* (1911), apărută în Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung und Verwaltung din Berlin. În editura Perthes din Jena a apărut în 1911 *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau;* la Cernăuţi a apărut în 1912: *Handel und Wandel in der Moldau; Zur Geschichte des Schulwesen in der Bukowina.* La 1915 a apărut la Bucureşti *Românii şi rutenii în Bucovina*, iar în 1916 *Istoria Bisericii din Bucovina.* Lucrarea despre comerţul extern al Moldovei a fost premiată de Academia Română.

Profesorul *Radu I. Sbiera* a publicat o bună *Gramatică latină pentru licee. Eugen Botezat*, docent la Universitatea din Cernăuţi şi membru corespondent al Academiei Române, a publicat în nemţeşte şi româneşte cercetări originale din domeniul zoologiei. *Teofil Sauciuc-Săveanu*, docent la Universitatea din Cernăuţi, a tipărit studii de valoare în domeniul arheologiei şi cel al epigrafiei greceşti. O frumoasă pregătire filologică avea profesorul *Eusebiu Popovici* de la Liceul din Suceava, care îşi luase doctoratul la Innsbruck. În domeniul dreptului penal se distinse fostul magistrat *Constantin Isopescu-Grecul*, care ajunse profesor de această specialitate la Facultatea Juridică din Cernăuţi. El publică şi lucrări în nemţeşte din domeniul specialităţii sale. O menţiune onorifică o merită zeloasa activitate a lui *Francis Adolf Wickenhauser*, care a dat publicităţii în traducere germană actele de danie ale mînăstirilor din Bucovina. Un bun manual în româneşte pentru Şcoala de moaşe a dat *dr. Octavian Gheorghian*, directorul Maternităţii din Cernăuţi. Vestiţi medici români la Cernăuţi erau: *dr. Grigore Onciul, dr. Eudoxiu Procopovici, dr. Isidor Bodea, Volcinschi* ş. a.

6. Greutățile economice

În vădită opoziție cu avîntul cultural se putea observa în epoca aceasta în Bucovina o stagnare pe tărîmul economic. Industria austriacă găsea în Bucovina o bună piață pentru desfacerea produselor sale industriale și de aceea guvernul de la Viena nu avea nici un interes pentru industrializarea Bucovinei. Dimpotrivă, el înțelegea să mențină caracterul aproape exclusiv agricol al țării, în vederea aprovizionării pieței vieneze cu vite și lemn de construcție din Bucovina. De aceea, singurul izvor de producție și cîștig pentru populația românească rămase, ca și mai înainte, agricultura și creșterea vitelor, îndeosebi vite cornute și porci.

Tîrgurile săptămînale din orașele bucovinene erau cercetate de negustori vienezi, care expediau trenuri întregi de vite — de vite mari, de porci, gîște îngrășate — la măcelăriile din capitala monarhiei. Din acest negoț își trăgeau gospodarii singurul cîștig pentru nevoile gospodăriilor lor. Dar cea mai mare parte din acest venit se cheltuia, la rîndul său, pentru procurarea de porumb (sau păpușoi) din România. Solul Bucovinei nu producea cantitatea necesară de porumb pentru hrana populației ei destul de numeroase, ci anual se importau aproximativ 5 000 de vagoane de porumb din Regat.

În lipsă de cooperative și alte instituții de acest fel, care să primească această cantitate de porumb și să o distribuie cu prețuri normale la consumatorii țărani, porumbul importat din România încăpea pe mîna speculanților care îl distribuiau cu prețuri mari, păgubitoare pentru săteni, care erau exploatați pînă la sînge, plătind camete ce ajungeau pînă la 70%.

Țărănimea nevoiașă, care nu găsea de lucru în Bucovina fiindcă se importau mereu muncitori agricoli ieftini din Galiția, unde nu se mai întorceau, era silită să plece peste vară la lucru în Moldova. Arendașii moșiilor de acolo se adresau din toamnă birourilor din Bucovina care mijloceau angajarea muncitorilor, plătindu-le avansuri din simbria cuvenită. În cele mai multe cazuri banii primiți ca avans nu se întrebuințau pentru nevoile gospodăriei, ci se cheltuiau cu ocazia sărbătorilor de iarnă.

De Sf. Nicolae și de Crăciun gemeau cîrciumile de chiotele țăranilor ce se năimiseră în Moldova, iar cînd venea primăvara, pe la Sf. Gheorghe, țăranii goi și flămînzi lăsau grija brumei de gospodării pe care o mai aveau în seama nevestei și a copiilor nevîrstnici și plecau în Moldova la lucru, pentru ca să se întoarcă toamna, istoviți și zguduiți de friguri, la vetrele lor sărăcăcioase și lipsite de provizii pentru iarnă. În situația aceasta nevoia îi silea să se angajeze din nou, primind avansuri de la birourile de mijlocire, repetînd mereu traiul acesta an de an. Unii dintre ei nici nu se mai întorceau în Bucovina, ci mureau în Moldova sau se așezau acolo, risipindu-se astfel gospodăriile lor de acasă.

Nu lipseau nici cazuri de emigrări în *America*. La Cernăuți funcționau mai multe birouri care mijloceau asemenea emigrări. Erau admiși la emigrare bărbații după ce-și îndeplineau obligațiile militare. De regulă emigrau mai întîi bărbații, dintre care unii se întorceau acasă cu banii agonisiți, așa-numiții *țărani americani*, iar alții chemau nevestele să-i urmeze peste Ocean. Mai mare era procentul emigranților ucraineni din părțile din nordul Bucovinei. Dar niciodată emigrația bucovineană în America n-a luat extensia și amploarea emigrației transilvănene.

La populația astfel sărăcită prindea ușor patima beției. Pe timpul Voievodatului Moldovei dreptul de desfacere a băuturilor alcoolice aparținea proprietarului satului. În era austriacă proprietarii fură despăgubiți pentru trecerea acestui drept asupra țării. Comitetul țării exploată *dreptul de propinație*, cum se numea el, *arendîndu-l* celui mai bun ofertant, care era de regulă proprietarul velniței de rachiu sau de *holercă*. Acesta, la rîndul său, îl subînchiria cîrciumarilor de la sate și de la orașe. Cîrciumarii căutau, firește, să desfacă cît mai mult rachiu, pe care ei de altfel îl mai amestecau și cu apă, pentru a realiza profituri cît mai mari. În scopul acesta ei ademeneau lumea la cîrciumă, oferindu-i băutură și pe datorie, de care țăranul scăpa numai rareori cu obrazul curat. Odată ce țăranul ajungea pe mîna cîrciumarului, soarta gospodăriei sale era pecetluită, căci odată ce omul se îmbăta, nu mai ținea socoteală de ceea ce cîrciumarul trecea în contul lui, și acesta trecea cît voia. Pentru datoriile astfel contractate, gospodăria țăranului ajungea la licitație, vînzîndu-se pe rînd lucrurile din casă, apoi vitele de muncă, pămîntul și în cele din urmă casa, țăranul

ajungînd pe drumuri cu femeie şi copii. Nu era sat în care să nu se petreacă asemenea tragedii sociale, care uneori sfîrşeau prin acte de violenţă şi crimă.

În zadar propovăduiau preoţii în biserică, învăţătorii în şcoală şi unii oameni de inimă, ca avocatul *Ambrosie Comoroşan* în adunări pe la sate contra beţiei, patima aceasta pătrunsese aşa de adînc în popor, încît nu era chip de a o combate cu succes. Într-o vreme, în satul Mahala de lîngă Cernăuţi s-a ridicat chiar un „proroc" care umbla din sat în sat, tunînd şi fulgerînd contra beţiei. Sub inspiraţia lui, lumea se aduna la biserică, jura să nu mai bea holercă şi înmormînta sticla de rachiu în curtea bisericii după toată rînduiala bisericească. Dar nici „proorocul de la Mahala" nu putu abate lumea de la beţie. Ademenirile cîrciumarilor şi arendaşii dreptului de propinaţie, de conivenţă cu organele administrative se dovediră mai puternice decît cuvintele proorocului şi lumea continuă să bea mai departe, în dauna sănătăţii poporului şi spre ruina lui economică.

În nevoia lor, ţăranii făceau împrumuturi la băncile de uzură care răsăreau ca ciupercile în oraşele şi tîrgurile din Bucovina. Legal camăta era fixată la circa 15%. În realitate însă, aceste bănci luau pînă la 70%, dacă se luau în socoteală cheltuielile de tot felul care se făceau cu contractarea unor asemenea împrumuturi. Pentru a scoate ţărănimea din ghearele cămătarilor fără suflet, începu şi în Bucovina *mişcarea cooperatistă*, înfiinţîndu-se *bănci populare* după sistemul Raiffeisen. În fruntea acestei mişcări se puse preotul *Mihai Bendevschi* (Bendescu) din Crasna, jud. Storojineţ, care înfiinţă o asemenea bancă populară în parohia sa. La 1900 el înfiinţă *„Însoţirea agricolă pentru cumpărare şi vînzare"*, menită să organizeze aprovizionarea şi desfacerea în comun pentru săteni. La 1905 el convocă la Crasna un congres cooperativ agricol, la care luă parte şi I. G. Duca, directorul Casei centrale a cooperaţiei din Bucureşti. Preotul Bendevschi a editat o gazetă populară, „Ţăranul", care apăru de la 1904 pînă la 1910 cu îndrumări economice şi culturale pentru ţărani.

Sufletul mişcării cooperatiste era neobositul *Grigore Filimon*, care perinda satele îndemnînd lumea să înfiinţeze bănci populare, găsind înţelegere şi sprijin la cărturarii satelor — preoţi şi învă-

ţători. Activitatea lui Filimon în cooperaţie şi organizarea cultural-economică a românilor bucovineni începu la 1899 cu articolul său *Organizaţiunea cooperatistă a creditului personal agricol în Bucovina.* Activitatea sa în acest domeniu este desţelenitoare, ea făcu să răsară în toate colţurile Bucovinei însoţiri raiffeisiene sub conducerea preoţilor şi învăţătorilor, pregătind astfel terenul pentru înfiinţarea *Centralei asociaţilor economice române* din Cernăuţi, la 1 iulie 1903. Filimon ajunge inspectorul Centralei băncilor raiffeisiene. În această activitate îl surprinse moartea la 5 octombrie1905, în vîrstă de numai 36 de ani.

În 1903 se înfiinţă la Cernăuţi chiar o „centrală a însoţirilor economice româneşti", care dînd faliment a compromis toată mişcarea atît de mult promiţătoare. Tot mai accentuate deveneau cererile pentru înfiinţarea unui institut de credit, unei *bănci a ţării*, care s-a înfiinţat în anul 1914.

O înrîurire defavorabilă asupra vieţii economice a Bucovinei a avut „războiul vamal" cu Austria din anul 1885 — cînd datorită politicii vamale defavorabile României, guvernul de la Bucureşti a denunţat convenţia comercială cu Austro-Ungaria din 1875, repunînd în vigoare tariful vamal protecţionist din 1874 — în urma căruia avură de suferit meşteşugarii din tîrgurile din Bucovina care exportau în România produsele lor manufacturate ca: mobilă, trăsuri, sănii, vase de lemn etc. Rămăsese ca toate acestea să fie desfăcute în satele din Bucovina.

În zilele de tîrg cizmarii, pălărierii, cojocarii, dulgherii, rotarii, sumănarii îşi aveau standurile lor, spre care năvăleau sătenii. Aceştia la rîndul lor aduceau la tîrg pînzeturi, păsări, produse lactate, rîmători, vite albe şi cai, material de construcţie şi îndeosebi şindrilă-draniţă. Toamna se ţineau iarmaroace la care veneau şi negustori străini.

Prima cale ferată în Bucovina, Nepolocăuţi — Cernăuţi — Iţcani s-a construit în anii 1866–1869. La trasarea liniei nu s-a ţinut însă seama de interesele economice şi comerciale ale oraşului Rădăuţi, care rămase numai la 9 km depărtare de noua cale ferată. Se crede că societatea de construcţie făcuse aceasta pentru a nu încărca caietul de sarcini cu cheltuieli pentru construirea a două poduri peste rîul Suceava. În urma acestui act de neglijenţă suferi foarte mult viaţa economică a oraşului şi judeţului Rădăuţi.

Pentru redresarea ei se construi numai în 1889 calea ferată locală Dorneşti – Rădăuţi, care fu în 1897 prelungită pe valea Sucevei în sus, pînă la Seletin, cu o bifurcaţie la Putna. În 1888 fu construită calea ferată Dărmăneşti – Cîmpulung, cu prelungire pînă la Vatra Dornei, prin tunelul de la Mestecăniş. Căi ferate locale legau în 1886 Adîncata cu Storojineţul, cu bifurcaţie la Ciudei, şi văile Siretului şi Sireţelului, Adîncata cu oraşul Siret (1897), Lujeni cu Cozmenii, cu prelungire pînă la Ştefăneşti pe Nistru, şi Orăşenii-Vijniţa cu valea Ceremuşului. Direcţia de mişcare a căilor ferate bucovinene se găsea la Cernăuţi: Direcţia generală îşi avea însă sediul ei la Stanislavov, în Galiţia. Înglobarea căilor ferate bucovinene la Direcţia generală din Galiţia aduse cu sine un masiv import de împiegaţi ai Ministerului de căi ferate din Galiţia, în dauna elementului autohton român. Astfel se înfiripase în Bucovina o deasă reţea de căi ferate, menită să înlesnească dezvoltarea comerţului şi a *industriei forestiere*, singura investire de mari proporţii în Bucovina.

Pentru transportul buştenilor necesari fabricilor de cherestea se folosea forţa motrice a rîurilor Ceremuş, Prut, Suceava, Moldova şi Bistriţa, pe care circulau plutele, dînd ocazie muntenilor să se îndeletnicească cu *plutăritul*. Lucrările la pădure se făceau iarna, iar cărăuşia în tot cursul anului.

Pe lîngă pădurile bine îngrijite ale Fondului bisericesc şi ale cîtorva mari proprietari, mai existau şi păduri comunale a căror îngrijire lăsa mult de dorit. În unele locuri pădurile aparţineau unor aşa-numite *tovărăşii de păduri* — Waldgenossenschaften — provenite din răscumpărarea drepturilor de servitute din anii 1860 ale sătenilor în pădurile Fondului bisericesc. Aceste drepturi erau intabulate numai asupra gospodăriilor din comună din vremea aceea, excluzînd de la acest drept pe sătenii care îşi înjghebaseră gospodăria după acea dată. De aceea drepturile la asemenea tovărăşii de păduri erau limitate şi erau săteni care nici nu-şi prea dădeau seama de valoarea acestor drepturi, vînzîndu-le la speculanţi pe preţuri de nimica, precum a fost cazul pădurii Laura din Vicovul de Sus.

Astfel ajunseră mari complexe de păduri în proprietatea unor speculanţi fără suflet, în dauna ţăranilor înşelaţi. Procese pentru recuperarea drepturilor la păduri pierdute prin amăgire şi înşelăciune se intentau cu duiumul, dar pînă ca ele să treacă prin toate instanţele de judecată care ajungeau pînă la Curtea de Casaţie din Viena, mureau reclamanţii şi procesele trebuiau luate din nou de la capăt, continuînd fără sfîrşit pînă la izbucnirea primului război mondial din 1914.

În primul deceniu al secolului al XX-lea, se înfiinţară *fabricile de zahăr* de la Jucica şi Lujeni pe Prut şi Zviniace pe Nistru. La Putna lua fiinţă o mare *fabrică de sticlă*, care folosea zăcămintele de nisip alb de cuarţ de la Ocna din valea Nistrului. *Mori sistematice* se găseau la Cernăuţi, la Tereblecea pe Siret, la Dorneşti, la Văşcăuţi, Gura Humorului ş.a. *Fabrici de bere* la Cernăuţi, Siret, Rădăuţi, Suceava, Solca ş.a. Exploatările de fier, de aramă şi argint încercate între anii 1784–1797 nu se dovediră rentabile. În schimb se dezvoltară bine *exploatările de mangan de la Iacobeni* începute la 1873 cu mineri aduşi din comitatul Zips din Ungaria de nord şi colonizaţi acolo. La Cacica s-a început exploatarea zăcămintelor de sare, cu instalaţii pentru *fierberea sării comestibile* pentru uzul populaţiei. În 1870 se înfiinţă o fabrică de ciment la Straja. În carierele de *var* de la Crasna şi Pojorîta se obţinea varul de stins pentru văruitul caselor. Pentru acelaşi scop se întrebuinţa şi *huma*, un pămînt argilos albastru, folosit mai ales de populaţia rurală.

Meşteşugarii de la tîrguri, oraşe şi chiar de la sate se recrutau din rîndurile coloniştilor străini şi ale urmaşilor lor. Românii autohtoni nu aveau acces la îndeletnicirile meşteşugăreşti care erau destul de bănoase. Numai în 1907 luă fiinţă „Societatea meseriaşilor români din Cernăuţi şi suburbii", sub conducerea maistrului tipograf *Dimitrie Bucevschi*, ce reuşi în 1910 să deschidă un modest cămin pentru ucenici. Tînărul student *E. I. Torouţiu* a fost unul dintre cei mai zeloşi susţinători ai mişcării meşteşugarilor români, publicînd în 1912 o interesantă broşură intitulată *Românii şi clasa de mijloc în Bucovina*, îndemnînd tineretul să îmbrăţişeze meşteşuguri.

CAPITOLUL XI

Destrămarea politicii naţionale în Bucovina

1. Ivirea Partidului Ţărănesc-Democrat şi fraternizarea lui cu rutenii – 2. Noua lege electorală pentru Dieta Bucovinei. Rezultate în organizarea şcolară – 3. Împăcarea conservatorilor cu democraţii, reapariţia ziarului „Gazeta Bucovinei" şi opoziţia naţionaliştilor – 4. Adeziunea partidelor bucovinene la Partidul Creştin-Social din Austria – 5. Reconstituirea Partidului Naţional Român şi lupta dintre naţionali şi democraţi

1. Ivirea Partidului Ţărănesc-Democrat şi fraternizarea lui cu rutenii

În toiul luptelor fratricide dintre conservatori şi naţionali, începură să se deseneze în Bucovina contururile unei noi mişcări politice de mari proporţii cu totul deosebite de curentele conservatoare şi naţionaliste de pînă atunci. Este vorba de *mişcarea ţărănistă democrată*. Noul curent politic se anunţa mai întîi în coloanele revistei politice *„Privitorul"*, care apăru la 1902 la Brno în Moravia, şi mai apoi la Cernăuţi, cu scopul de a pregăti spiritele şi a le face accesibile pentru noua doctrină democrată. Inspiratorul noului curent politic era *Aurel Onciul*, fiul profesorului de teologie Isidor Onciul, care după ce-şi luase doctoratul în drept şi economie politică ajunsese directorul unei bănci ceheşti din Brno, capitala Moraviei, un om tînăr, energic, vorbăreţ şi îndrăzneţ, dar lipsit de scrupule şi străin de orice sentiment naţional. În acţiunea de propagandă pentru răspîndirea noului său program politic, Aurel Onciul îşi asociase pe cumnatul său, *Florea Lupu*, de care îl apropia pe lîngă legăturile familiale şi marea similitudi-

ne de concepţie politică şi de lipsă de scrupulozitate în activitatea ce o profesau.

Protagoniştii noului curent politic, sprijinindu-se pe concursul guvernatorului Bourguignon, exponentul politic în Bucovina al guvernului condus de Ernst von Köerber (1900–1904), dar mai ales al urmaşului acestuia, prinţul Conrad de Hohenlohe, dezaprobau politica naţională revendicativă de pînă atunci, propovăduind o colaborare paşnică cu naţiunile convieţuitoare din Bucovina şi mai ales cu *rutenii*.

Partidele politice româneşti din Bucovina evitaseră să colaboreze cu rutenii din cauza pretenţiilor nejustificate ale acestora şi a politicii lor revendicative faţă de populaţia românească autohtonă a ţării. Atitudinea lor potrivnică dezlipirii Bucovinei de Galiţia la 1848, precum şi sprijinul pe care ei îl dăduseră episcopului Hacman în politica sa ostilă recunoaşterii mitropoliei româneşti a Transilvaniei şi apoi penetraţia lor continuă în Bucovina cu tendinţe de deznaţionalizare a românilor, constituiau motive destul de puternice pentru respingerea unei asemenea colaborări. Rezerva românilor era pe deplin întemeiată şi din cauza revendicărilor teritoriale ale rutenilor asupra Bucovinei, ţară românească prin excelenţă, precum reieşea din programele lor politice. Şi în privinţa aceasta nu era nici o deosebire între rutenii bătrîni sau rusofili şi rutenii cei tineri sau ucraineni. Şi unii şi alţii revendicau Bucovina pentru ţările lor, cu deosebire numai că rutenii bătrîni o doreau încorporată împreună cu Rusia subcarpatică şi Galiţia orientală în Imperiul Rusesc din Carpaţi pînă la Camceatca, cîtă vreme rutenii tineri urmăreau acelaşi scop, încadrarea acestor trei provincii în Ucraina Mare din Carpaţi pînă în Caucaz.

Programul Ucrainei Mari fusese stabilit în 1894 de profesorul Mihail Hruszewski, care, expulzat din Kiev din cauza convingerilor sale ucrainene, se stabileşte la Liov, unde-şi publică în mai multe volume lucrarea sa *Istoria ruşilor ucraineni*. El întemeia la Liov noul partid politic *naţional-democrat*, cu un program politic care formula revendicările teritoriale ale rutenilor în formă foarte precisă, zicînd: „Noi cerem ca teritoriul locuit de ruteni în Austria să formeze o provincie aparte şi unitară, cu o largă autonomie în sensul administrativ şi legislativ. Noi cerem ca Galiţia să fie

împărţită în două, în aşa fel ca partea ruteană să fie unită cu *Bucovina*, într-o provincie naţională unitară, care să aibă o administraţie provincială proprie şi o Dietă naţională deosebită". Noua grupare politică schimbă şi numele etnic de pînă atunci de ruteni sau maloruşi în cel de *ucraineni* sau *ucrainţi* după numele celei mai mari provincii maloruse, *Ucraina*. Noua denumire etnică fu combătută multă vreme de rutenii bătrîni, dar ea reuşi în cele din urmă să se impună şi să se menţină, astfel că de la 1900 încoace, în Bucovina nu se mai pomenea nici de ruteni bătrîni nici de ruteni tineri, ci de *ucraineni*.

Noua organizare politică a ucrainţilor, ca element de şoc contra Rusiei ţariste, se bucura de tot sprijinul Austriei, care nu pregeta să-i dea tot sprijinul politic şi cultural pentru întărirea şi consolidarea ei, provocînd prin aceasta conflicte şi neînţelegeri cu Rusia ţaristă, care contribuiră la rîndul lor la izbucnirea primului război mondial. Guvernul de la Viena dădea mînă liberă propagandei ucrainene în Galiţia contra polonilor, iar în Bucovina contra românilor. În scurtă vreme luară fiinţă în aceste două provincii de margine numeroase şcoli secundare ucrainene. Pe lîngă universităţile din Liov şi Cernăuţi se înfiinţară catedre pentru istoria, limba şi literatura ucraineană. Societatea ştiinţifică şi culturală Şevazenko din Liov se dezvoltă într-o *Academie ucraineană* care susţinea prin publicaţiunile ei tendinţe de expansiune culturală nu numai în Galiţia, Rusia subcarpatică şi Bucovina, dar chiar şi în Ucraina propriu-zisă din Rusia.

Propaganda ucraineană prinse bine la conaţionalii din Bucovina. În şedinţa Parlamentului din Viena la 20 iunie 1907 reprezentantul lor, renegatul Nicolae Wassilko, declara cu emfază: *„Dorim crearea fostului regat rutean al Haliciului şi al Vladimirului* — Galiţia şi Lodomeria — *cu Bucovina învecinată şi constituirea acestui teritoriu într-o provincie ruteană deosebită cu Dieta ei provincială*".

Planul pentru crearea unei Ucraine independente din Carpaţi pînă în Caucaz era agreat şi încurajat şi de Germania. În ajunul izbucnirii primului război mondial începu să activeze la Berlin *„Asociaţia pentru eliberarea Ucrainei"* de sub jugul moscovit şi pentru unirea ei cu Galiţia, Bucovina şi Basarabia într-un mare imperiu ucrainean, sub supremaţia Austriei.

Moştenitorul tronului habsburgic, arhiducele Franz Ferdinand, se visa mare hatman al Ucrainei şi linguşitorii lui răspîndeau broşuri şi chiar ilustraţii care reprezentau încoronarea sa la Kiev, ca domnitor al Ucrainei. Iar pentru a încuraja şi mai mult pe ucrainţi în simţămintele lor austriece, împăratul Francisc Iosif trimise pe nepotul său, arhiducele *Carol*, viitorul împărat, îndată după căsătoria acestuia cu prinţesa Zita, cu garnizoana la Colomeea, în centrul populaţiei ucrainene. Arhiducele era aclamat de ucraineni drept marele protector al lor.

Propaganda ucraineană începuse să prindă şi în Franţa. În 1894 apăru la Paris lucrarea lui Paul Chélard *L'Autriche Contemporaine* în care susţinea că Bucovina fusese în vechime o ţară ruteană şi că numai mai tîrziu a fost românizată în parte de români.

Mai mult chiar, Aurel Onciul, Florea Lupu şi alţii nu se sfiau să denatureze adevărul istoric, oferind ucrainenilor emigraţi în Bucovina din Pocuţia şi Galiţia certificate de intrare în Moldova încă din timpul lui Ştefan cel Mare. Este adevărat că Ştefan cel Mare, cît şi fiul său Bogdan ridicaseră cu ocazia operaţiunilor lor militare în Pocuţia numeroşi prizonieri de război, pe care îi aşezară în Moldova. Cronicarul Grigore Ureche arată însă că aceşti prizonieri fură aduşi în *mijlocul* ţării şi că o parte din ei fură restituiţi polonilor în temeiul tratatelor de pace, iar Dimitrie Cantemir arată în *Descriptio Moldaviae* că cei ce-au fost aduşi din Polonia şi au fost aşezaţi în *mijlocul* Moldovei — in mediam Moldaviam — au uitat cu timpul limba patriei lor şi au primit-o pe cea moldovenească — Moldaviaem. *A. Vrînceanu*, pseudonimul sub care se ascunde *Aurel Onciul*, trece sub tăcere acest pasaj din cronica lui Ureche, care i-ar fi răsturnat toată argumentaţia sa istorică.

Iar pentru a molcomi opinia publică românească revoltată pe urma acestor denaturări ale istoriei, ei începură să bată în struna istoricilor ucraineni, susţinînd că Bucovina nu se *ucrainizează*, ci dimpotrivă ea se *românizează* pe zi ce trece. De aceea românii pot dormi liniştiţi pe o ureche, fiindcă pericolul deznaţionalizării românilor nu este decît o gogoriţă în capetele naţionaliştilor. Şi în privinţa aceasta Onciul denatura cu rea credinţă adevărul, căci datele statistice cu privire la recensămîntul populaţiei care se fă-

cea în Bucovina din zece în zece ani i-ar fi demonstrat tocmai contrarul afirmaţiei sale. Iată tabloul descreşterii populaţiei româneşti şi a creşterii populaţiei ucrainene, de la detrunchierea Bucovinei din Moldova pînă la ultimul recensămînt din 1910:

Anul	Populaţia Bucovinei	Români	Ucraineni	Germani, poloni, maghiari, armeni etc.
1774	71 750	52 750	15 000	4 000
1779	116 926	87 811	21 114	8 000
1786	135 494	91 823	31 671	12 000
1800	192 830	150 000	48 481	
1848	377 571	209 293	108 907	59 381
1851	378 536	184 718	142 682	51 136
1861	456 920	202 655	170 983	83 282
1869	511 964	207 000	186 000	118 364
1880	568 453	190 005	239 690	138 758
1890	642 495	208 301	268 367	165 827
1900	730 195	229 018	297 798	203 379
1910	794 942	273 254	305 101	216 474

Despre netemeinicia afirmaţiunilor sale A. Onciul s-ar fi putut convinge dacă ar fi voit, din comparaţia sporului de populaţie din judeţele Siret şi Storojineţ din cursul anilor 1861 pînă la 1900. La 1861 trăiau în *judeţul Siret* 11 504 români şi 6 657 ucraineni. La 1900 s-au numărat în judeţul Siret 17 171 români şi 26 155 ucraineni. Aceeaşi disproporţie între sporul românilor faţă de cel al ucrainenilor se constată şi în *judeţul Storojineţ*, unde la 1861 erau

26 261 români şi 6 349 ucraineni. La 1900 numărul românilor sporise la 27 925 şi al ucrainenilor la 15 183. Aceasta în judeţele de la graniţa teritoriului etnic româno-ucrainean. În judeţele din nord-vestul Bucovinei, unde la 1861 exista încă o apreciabilă minoritate românească, aceasta dispăruse la 1900 aproape cu totul. De pildă în *judeţul Zastavna* trăia la 1861 o minoritate românească de 1 917 suflete care la 1900 scăzu la 55 suflete, cîtă vreme numărul ucrainenilor spori de la 34 781 în 1861 la 45 422 în 1900. În *judeţul Cozmeni* (Coţmani) minoritatea românească de 2 310 suflete din 1861 scăzu în 1900 la 74 suflete. În *judeţul Cernăuţi* numărul românilor de 20 068 în 1861 scăzu în 1900 la 13 252; în acelaşi timp numărul ucrainenilor spori de la 6 645 la 25 476. În *Vijniţa* numărul românilor scăzu de la 1 678 la 242, în timp ce cel al ucrainenilor spori de la 14 232 la 25 223.

Şematizmul arhidiecezei bucovinene pe anul 1914 arată numărul populaţiei ortodoxe din Bucovina cu 579 825 de suflete. Dar numărul acesta nu corespunde adevărului, de vreme ce statistica oficială din 1910 arată numai 547 603 suflete de confesiunea ortodoxă iar de la 1910 pînă la 1913, cînd s-a început cu redactarea Şematizmului pe 1914, numărul credincioşilor ortodocşi n-a putut spori cu 32 000 de suflete. Aşa fiind se poate admite că înainte de izbucnirea războiului mondial populaţia ortodoxă din Bucovina atingea numărul de *550 000 de suflete*.

Cît despre naţionalitatea acestei populaţii, se ştie că mai bine de jumătate este română iar restul aparţinea neamului rutenesc. Pe lîngă cei 550 000 de credincioşi de legea ortodoxă mai trăiesc în Bucovina încă 98 000 de suflete de credincioşi romano-catolici, 26 000 de uniţi, 20 000 de evanghelici şi 102 919 evrei.

Raportul dintre diferitele confesiuni din Bucovina ni-l înfăţişează tabloul din pagina următoare care este alcătuit pe temeiul statisticii oficiale de la 1910.

Datele acestea statistice publicate de biroul statistic al Comitetului ţării să fi rămas necunoscute cînd susţineau cu atîta îndrăzneală că ucrainenii erau expuşi pericolului românizării, şi nicidecum românii pericolului ucrainizării? Pentru susţinerea tezei sale Aurel Onciul afirma că „mamele române nu nasc de două ori pe an". Susţinînd această banalitate, el se ferea să spună că mamele ucrainene ar fi trebuit să nască de cel puţin trei ori pe an,

Populaţia Bucovinei la 1910 după confesiuni

Nr. curent	NUMELE JUDEŢULUI	Ortodocşi-orientali (gr. or.)	Armeno-orientali	Lipoveni-oriental	Romano-catolici	Greco-catolici (uniţi)	Armeno-catolici	Catolici vechi	Evanghelici (Augsb.)	Evanghelici (Elveţ.)	Diferite secte	Israeliţi	Ismaeliţi sau mahomedani	Fără confesiune	Suma
1	Cernăuţi (urb.)	20 615	31	84	23 474	9 588	311	14	4 294	75	2	28 673	2	25	87 128
2	Boian	11 739	1	4	1 355	1 143	—	—	30	1	—	2 357	—	1	16 631
3	Cernăuţi (rur.)	39 900	—	—	2 260	403	1	—	198	—	—	1 401	—	—	44 163
4	Sadagura	30 449	—	4	3 269	2 271	28	—	45	—	—	7 156	—	—	43 222
5	Coţmani	38 505	2	—	1 964	716	45	—	45	19	—	6 079	—	—	60 593
6	Zastavna	43 164	—	—	1 684	2 143	34	—	44	5	—	4 189	—	—	51 263
7	Văşcăuţi	18 095	2	—	1 537	372	104	—	19	—	—	3 160	—	—	23 289
8	Vijniţa	40 582	3	353	1 873	1 601	36	—	590	18	—	8 740	—	1	40 908
9	Stăneşti	16 207	—	—	349	112	5	—	138	—	—	2 190	—	1	19 001
10	Gura Putilei	12 403	1	—	141	325	2	—	16	—	—	1 477	—	—	14 632
11	Storojineţ	48 999	—	38	9 058	1 948	6	—	676	—	—	5 112	—	5	65 604
12	Siret	42 377	—	2 087	12 376	1 782	9	—	1 851	—	—	9 442	—	10	91 018
13	Rădăuţi	55 647	14	50	13 128	605	13	—	3 392	353	—	7 754	—	18	80 974
14	Seletin	6 702	6	2	972	560	8	—	106	—	—	1 688	—	—	10 044
15	Solca	20 603	16	—	4 641	1 068	—	—	280	—	—	949	—	—	27 557
16	Suceava	51 470	228	560	5 278	1 026	41	—	1 602	7	—	6 614	—	—	66 827
17	Gura Humorului	22 067	29	17	6 389	90	2	—	2 463	5	—	2 776	—	—	33 838
18	Stulpicani	6 923	2	3	2 290	117	—	—	86	—	—	609	—	—	10 030
19	Cimpulung	24 565	2	30	4 289	465	5	—	2 132	—	—	3 545	6	1	35 034
20	Vatra Dornei	8 994	5	—	2 379	172	9	—	2 038	1	—	1 925	—	—	15 529
	Suma	547 603	341	3 232	98 565	26 182	657	14	20 029	484	2	102 919	8	62	800 898

pentru a justifica prin naşteri sporul exorbitant al populaţiei ucrainene în regiunile mixte româno-ucrainene.

Faptul deznaţionalizării românilor de către ucraineni îl constată încă în 1870 profesorul vienez A. Ficker, dar şi mai pregnant îl afirmă profesorul Kaluszniacki de la Universitatea din Cernăuţi în studiul său *Rumänisches im Kleinrussischen und Polnischen*, apărut în Analele Academiei de la Viena din care am reţinut următoarele: „Este caracteristic şi interesant a constata că populaţia română din Bucovina, acolo unde ea vine în atingere cu rutenii, se deznaţionalizează din partea acestora; astfel că în unele sate din Bucovina, unde înainte de treizeci de ani populaţia era română, sau în majoritatea ei română, astăzi se vorbeşte aproape numai ruteneşte".

La aceeaşi constatare ajunse şi în studiul său asupra motivelor industriei casnice de broderii arătînd că broderiile din satele ucrainene, afară de cele ale huţanilor, nu au aproape nimic, sau numai foarte puţin comun cu cele din Galiţia, ci ele fac parte integrantă din motivele ornamentale populare româneşti care în conservatismul ei extrem a menţinut motivele vechi comune artei populare din România şi Transilvania. Ucrainenii asimilaţi în populaţia unor sate româneşti din Bucovina şi-au însuşit motivele ornamentaţiei populare româneşti.

Aurel Onciul a adus un rău serviciu cauzei româneşti din Bucovina, făcîndu-se ecoul unor erezii „istorice", în vreme ce Zaharie Voronca şi Constantin Hurmuzachi, în broşurile lor apărute la Cernăuţi cu privire la slavizarea Bucovinei, aduceau motive suficiente pentru susţinerea tezei contrare. Aurel Onciul considera drept apucături naţionaliste: *mîndria naţională exagerată, tricolorul şi ostilitatea faţă de ucraineni.* El reproşa naţionaliştilor că „fac paradă cu tricolorul" şi că predică „înghiţirea ucrainenilor" fără să se gîndească cîtuşi de puţin la binele poporului. După părerea sa tricolorul nu era decît *„păcatul Partidului Popular Naţional faţă de împărăţie"*, iar lupta împotriva ucrainizării *„păcatul faţă de ucraineni"*. Cu lozinci de acest fel credea Aurel Onciul că poate înlătura bănuielile de *necredinţă faţă de coroană* şi de *duşmănie faţă de ucraineni.*

Propagînd astfel de idei, Onciul şi Lupu nu-şi dădeau seama

că-şi calcă în picioare idealul naţional şi că încurajau agitaţia naţionalistă a ucrainenilor, cărora ei le descoperiseră o vechime în Bucovina care mergea pînă la Ştefan cel Mare, pe care ucrainenii îl revendicau pentru neamul lor. Ei nu se sfiau să-şi bată joc de tricolorul românesc care simboliza unitatea neamului şi să agite masele ţărăneşti contra boierilor şi preoţilor pe care îi înfăţişau ca exploatatori ai ţărănimii. Pentru a se putea apăra contra atacurilor nesăbuite ale democraţilor, preoţimea se văzu nevoită în 1904 să-şi scoată un organ periodic al ei: *„Viitorul”*.

Deopotrivă de aspră şi necruţătoare era agitaţia lui Onciul faţă de dirigenţa partidelor conservator şi naţionalist, folosindu-se de cele mai reprobative mijloace pentru a le discredita în ochii guvernului, învinovăţind pe conducătorii lor de acte de neloialitate faţă de Coroană, de iredentism şi chiar de înaltă trădare. El insulta cu vorbe triviale România şi pe bărbaţii ei politici, precum arată procesul său cu Titu Maiorescu.

În august 1902 conducătorii mişcării democratice sprijinită de învăţătorime convocară o mare adunare la Rădăuţi, pentru a-şi dezvolta programul lor politic. Învăţătorimea, rău plătită şi nebăgată în seamă de conservatori, fu uşor cîştigată pentru noul curent politic. În fruntea ei se ridicase învăţătorul *Mihai Chisanovici*, care edita gazeta „Freie Lehrerstimme” — *„Vocea liberă a învăţătorilor”* — pentru afirmarea drepturilor politice şi profesionale ale învăţătorimii bucovinene, fără deosebire de origine şi limbă.

Noul curent democratic atrase în vîltoarea sa şi o parte din studenţimea universitară care, desfăcîndu-se de „Junimea”, se constituiră într-o nouă societate academică, *„Dacia”*, avînd în fruntea ei pe *Gheorghe Tofan, Filaret Doboş, Vasile Marcu, Liviu Marian, Dimitrie Logigan* ş.a. pe care însă convingerile lor democratice nu-i împiedicau deloc a nutri în sufletul lor frumoase sentimente naţionale şi a se validita ca buni români.

Iată cum înfăţişa Aurel Onciul în „Privitorul” situaţia politică din Bucovina, pe care el încearcă să o răstoarne cu mijloacele de mincinoasă propagandă arătate mai sus:

„După izbînda asupra lui Pace, boierimea încearcă să restabilească vechiul ei monopol, poporul însă, care purtase toate gre-

utăţile luptei şi contribuise în prima linie la izbîndă, începu să ceară partea sa dreaptă din viaţa politică şi considerarea intereselor sale. Îndeosebi generaţia mai tînără, ieşită din şcoala «Junimii», inaugură o agitaţie intensă cu scopul de a înlocui corupta politică conservatoare printr-o politică naţională cinstită, întemeiată pe conlucrarea poporului, creînd astfel curentul aşa-numit «tînăr». Sub presiunea acestuia boierimea, după o luptă de mai mulţi ani, trebui în urmă să adopte programul naţional, să recunoască dreptul celorlalte pături de a participa la viaţa publică şi să admită drept aceea candidatura lui Gheorghe Popovici pentru Cameră. Cu concesia aceasta personală ea crezu împăcate spiritele. Curentul tînăr însă, care niciciînd nu vînase măriri personale, ci căuta mai vîrtos progrese reale, nu se mulţumi cu concesia aceasta, ci folosi îndată influenţa cucerită spre a îndruma emanciparea economică şi politică a poporului, propunînd în Dietă înfiinţarea unei bănci ipotecare şi reforma electorală.

Boierii — zicea Onciul — nu puteau combate noul curent pe faţă, de aceea ei căutau să-l sugrume pe ascuns. Ei aleseră pe Flondor ca el, sub masca democratică, să se furişeze în tabăra contrarilor, ca să paralizeze acţiunea lor. El era potrivit pentru aceasta, fiindcă se bucura de încrederea naţionalilor prin candidatura lui Gheorghe Popovici contra boierilor. În înţelegere cu Ion Volcinschi, urmaşul lui Eugen Stîrcea la şefia Partidului Conservator, Flondor se apropie de Gheorghe Popovici, cortejindu-l la adunările convocate de acesta. El împrumută lui Popovici bani grei. Flondor fu apoi ales în curia proprietarilor mari. Apoi căută să-i sape lui Popovici poziţia. Apoi puse mîna pe gazeta românească «Deşteptarea» şi se proclamă şef al Partidului «Poporal Naţional», octroind acestuia un anonim comitet central. Pentru a fi singur stăpîn al situaţiei, el trebui să înlăture pe Popovici, care se puse în harţă cu guvernul. Aşa a fost trîntit la alegerile proxime în urma *pactului*. Popovici căzu şi Flondor cu boierii rămaseră iarăşi stăpînii situaţiei, ca şi la 1829. El candidă pe fratele său Tudor şi se împăcă cu Volcinschi”.

Curentul democrat, sprijinit de guvern şi simpatizat de ucraineni, cărora Aurel Onciul le recunoscu autohtonia în Bucovina şi drepturi istorice egale cu cele ale românilor, se afirmă tot mai

hotărît, găsind răsunet în rîndurile învăţătorimii rău plătite şi desconsiderate, precum şi în masele largi ale ţărănimii, amăgite cu promisiuni mari dar irealizabile. Îndată ce opinia publică fu astfel pregătită pentru primirea noului program politic, apăru la 10 octombrie 1902 organul noului partid ţărănesc-democrat *„Voinţa Poporului"*, enunţînd următoarele:

„Ţineţi-vă de neam, lege, de împărat şi legile împărăteşti! Aceste trei lucruri să vă fie sfinte!

Noi, cărturarii ţărăneşti, fripţi de necazuri şi nevoi ca şi ţărănimea, avînd noi lumina cărţii şi a condeiului, ne-am pus gîndul la prea bunul Dumnezeu să trezim ţărănimea din întunericul nevoilor şi să-i arătăm cu tărie calea mîntuirii sale.

Noi, cu legile împărăteşti în mînă, vom lupta pentru adevărul curat, pentru dreptatea ţăranilor, pentru că dreptatea ţăranilor este dreptatea ţării.

Noi vom lupta pentru schimbarea rînduielii la alegeri (reforma electorală). Noi vom lupta pentru înfiinţarea unei bănci a ţării, care să împrumute bani ieftini ţăranilor, care să cumpere moşiile ţărăneşti ajunse la licitaţie şi să le vîndă înapoi ţăranilor harnici.

Noi vom lupta pentru căpătuirea feciorilor de ţărani la slujbele împărăteşti de pe la cănţălării, la drumurile de fier, la direguitoriile ţării, la judecătorii şi altele.

Noi vom lupta pentru înfiinţarea gospodăriilor de model ca să vadă ţăranii cum se poate purta cu mai mare hasnă gospodăria.

Noi vom lupta pentru năimirea Fondului la ţărani.

Noi vom lupta pentru depunerea banilor Fondului pe la băncile săteşti.

Noi vom lupta pentru desrădicarea stolei, a patronatului şi a rohatcilor.

Noi vom lupta pentru aceea ca toate scrisorile ţărăneşti să se facă degeaba.

Noi vom cere ca şi boierii să plătească cisla satului (Aufhebung der Gutsgebiete)."

După cît se vede principalele puncte din programul ţărăniştilor democraţi, ca reforma electorală şi înfiinţarea băncii ţării, se găseau fixate mai dinainte în programul naţionaliştilor.

În adunarea de la Cernăuţi din 2 februarie 1903 democraţii

hotărîră constituirea Societăţii politice *„Unirea"* al cărei scop era „lămurirea politică şi organizarea economică a poporului român din Bucovina, propagarea culturii naţionale şi universale prin adunări şi conferinţe, aranjate conform legilor existente, prin editarea de foi periodice şi prin publicarea scrierilor de interes comun şi special". Societatea îşi propunea să continue lupta fără cruţare contra partidelor unite conservator şi naţionalist.

În iunie 1904 democraţii făcură un pas înainte în organizarea politică încheind cu *ucrainenii, germanii* şi *evreii* o *„tovărăşie ţărănească"* (progresistă) — Freisinniger Verband. Moţiunea votată de adunare arăta cum conducătorii liberali (freisinnig) ai nemţilor, evreilor, românilor şi ucrainenilor, dîndu-şi seama că sistemul actual de luptă crîncenă — Zerfleischung — din legislaţia şi administraţia ţării nu mai poate continua, s-au întovărăşit la o colaborare rodnică pe următoarea bază:

I. Deputaţii românilor, ucrainenilor, nemţilor şi evreilor, aleşi pe programul de faţă se unesc în „tovărăşia ţărănească" (progresistă).

II. Scopul tovărăşiei ţărăneşti este apărarea intereselor politice, culturale şi economice ale păturilor muncitoare din Bucovina. Tovărăşia va stărui îndeosebi:

a. să schimbe legea pentru alegeri după dreptate;

b. să întocmească creditul obştesc prin înfiinţarea unei bănci a ţării şi a unor case de ajutor;

c. să îndrepte şcoala şi îndeosebi să facă şcoli pentru minorităţile naţionale;

d. să rînduiască trebile săteşti şi să desfiinţeze domeniile (Gutsgebiete);

e. să mijlocească venituri noi fără a mări birurile pentru a pune la cale gospodăria ţării şi îndeosebi pentru a reglementa lefile învăţătorilor.

III. Nu încap în cercul tovărăşiei ţărăneşti toate trebile naţionale. Drept treburi naţionale trec toate acelea care deputaţilor de neamul cutare li se par naţionale. Dar şi în trebile naţionale deputaţii se vor purta cu credinţa şi dragostea îndatinată între tovarăşi.

IV. În trebile obşteşti, arătate la art.II, deputaţii tovărăşiei ţărăneşti se vor sfătui împreună; în toate trebile acestea, tovărăşia

într-afară, îndeosebi în Dietă şi faţă de gazete, vor purcede ca un singur om. Pentru trebile naţionale însă — ea se împarte într-un club român, altul ucrainean, şi altul nemţesc, lucrînd fiecare după placul său.

V. Tovărăşia ţărănească se va conduce de un directoriu compus din trei preşedinţi, aleşi unul de clubul român, altul de cel ucrainean şi al treilea de cel nemţesc. Pentru fiecare preşedinte se va alege un locţiitor.

În faţa acestei puternice coaliţii a tuturor naţionalităţilor din Bucovina, dirigenţa partidelor unite conservator şi democrat stătea neputincioasă, părăsită fiind de germani şi evrei şi redusă numai la colaborarea armeno-polonilor. Şi aceasta tocmai în preajma alegerilor pentru Dietă, care avea să voteze noua lege electorală. Duşmănia între românii democraţi şi cei naţionali era aşa de aprigă încît ea nu putu fi domolită nici cu ocazia aniversării a 400 ani de la moartea lui Ştefan cel Mare care se desfăşură într-un cadru festiv, în ziua de 4 iulie 1904, în prezenţa delegaţilor din toate ţările româneşti.

Eudoxiu (Doxuţă) Hurmuzachi, preşedintele comitetului serbării ajunse în conflict cu şeful democraţilor, Aurel Onciul, cu care trebui să se bată în duel, prezentîndu-se bandajat la serbare. Alegerile dietale care au avut loc în iulie 1904 se desfăşurară într-o atmosferă foarte agitată. Democraţii şi aliaţii lor din tovărăşia ţărănească dezvoltară o propagandă electorală necunoscută pînă atunci în Bucovina. Candidaţii conservatori şi naţionali fură bătuţi în alegeri, iar democraţii intrară victorioşi în Dieta Bucovinei.

Înfrîngerea electorală avu urmări funeste pentru conservatori şi naţionali! Conservatorii care votau în curia marilor proprietari împreună cu armeno-polonii intrară în Dietă, naţionalii însă pierdură toate locurile. Drept consecinţă a acestei înfrîngeri Partidul Popular Naţional de sub şefia lui Iancu Flondor se autodizolvă în noiembrie 1904, publicînd în „Deşteptarea..." următorul comunicat:

„Corpul naţiunii noastre este spart în caste separate. Marii proprietari, preoţii, învăţătorii, poporul rural — toţi se separă politiceşte unii de alţii şi se mărginesc a lupta pentru interesele

particulare ale stării căreia îi aparţin; acesta este tristul efect al agitaţiei democraţilor români!

Drept consecinţă a acestei convingeri este dizolvarea comitetului central al Partidului Poporal Naţional şi încetarea apariţiei ziarului nostru... Vremea actuală însă reclamă combaterea sterilului separatism şi reconsolidarea unui partid mare naţional precum şi un ziar care să reprezinte aceste convingeri. Dispară fracţiunile, dispară divergenţele de castă, triumfeze marea idee naţională!"

În numărul său din 20 noiembrie 1904 ziarul „Deşteptarea Poporului" îşi anunţa dispariţia după o rodnică activitate publicistică de 12 ani, tipărind următorul *Cuvînt de rămas bun*:

„Încetarea activităţii comitetului central al Partidului Poporal Naţional şi sistarea apariţiei ziarului nostru sînt consecinţe ale împrejurărilor actuale şi ale convingerilor ce le nutrim. Vremi grele au petrecut românii bucovineni într-un deceniu. Am purtat lupte crîncene pentru drepturile noastre şi pentru apărarea noastră etnică. La început am fost un corp solidar cu luptă unitară. Divergenţele de tactică în luptă au produs însă spargeri şi formări noi politice, precum este Partidul Poporal Naţional. În urmă s-a ivit şi Partidul Democrat Român.

Astăzi priveliştea este întristătoare. Corpul naţiunii este spart în caste... Ba starea este şi mai rea prin faptul că şi în sînul fiecărei stări există fracţiuni şi divergenţe. Această stare de lucruri nu poate duce spre bine. Ea răpeşte poporului român puterea de a se valida ca un factor hotărîtor în viaţa publică din Bucovina şi de a se apăra cu energia necesară.

Nu idealurile castelor, ci ideea naţională comună tuturor trebuie să fie principiul întipărit în sufletul şi scris pe stindardul fiecărui român bun".

2. Noua lege electorală pentru Dieta Bucovinei. Rezultate în organizarea şcolară

Obţinînd majoritatea în Dietă, tovărăşia ţărănească trecu la înfăptuirea reformelor programatice, între care cea mai însemnată era schimbarea legii electorale, care nu mai fusese modificată

din 1861. Cu toate că populaţia ţării sporise de la 456 920 la 730 195 locuitori numărul deputaţilor rămăsese tot acela de 29 plus 2 virilişti — mitropolitul şi rectorul Universităţii. Corpul electoral rămăsese împărţit în patru colegii, al marilor proprietari, al camerei de comerţ, al comunelor urbane şi al comunelor rurale. În colegiul al IV-lea, care dădea cel mai mare număr de deputaţi, alegerile se făceau prin *electori* — Wahlmänner — care stăteau totdeauna la cheremul prefecţilor. O schimbare a învechitului sistem electoral era cerută de toată lumea. Cei care se opuneau însă erau boierii conservatori; atîta vreme cît trăiau în termeni buni cu guvernul erau siguri de majorităţile lor în Dietă. De la proclamarea solidarităţii naţionale încoace, deci din 1892, începură să se ridice voci tot mai tari cerînd reforma legii electorale pentru a face loc în Dietă şi reprezentanţilor maselor ţărăneşti de la sate, căci populaţia de la oraşe, fiind în majoritatea ei constituită din minoritari, evreo-germani, nu alegea deputaţi români; de asemenea camera de comerţ şi industrie. În cele din urmă Partidul Popular Naţional de sub conducerea lui Gheorghe Popovici înscrise cu curaj în programul său reforma electorală cu toată împotrivirea conservatorilor. Împotrivirea aceasta făcu să întîrzie mereu, sub diferite pretexte, realizarea acestei însemnate reforme.

De această tărăgănare se folosiră democraţii, care încheind peste capul naţionalilor tovărăşia ţărănească cu ucrainenii, nemţii şi evreii reuşiră în alegerile din 1904 şi trecură îndată la înfăptuirea acestei însemnate reforme, care avea să surpe predominaţia politică a românilor în Dieta provincială. Fireşte că românii uniţi ar fi putut vota reforma electorală în condiţii cu mult mai bune pentru ei, dar, fiind dezbinaţi şi înduşmăniţi, germanii, ucrainenii şi evreii stoarseră tovarăşilor lor români concesii care treceau mult peste aşteptările lor.

Se conveni ca ţara să fie împărţită în curii naţionale române, ucrainene, germane şi evreieşti, repartizîndu-se fiecărei curii un număr anumit de mandate şi anume: românilor 22, ucrainenilor 17, evreilor 10, germanilor 6 şi polonezilor 4, sporindu-se astfel numărul mandatelor de la 29, cîte erau pînă atunci, la 59, la care se mai adăugau 2 virilişti — mitropolitul şi rectorul Universităţii.

Noua lege electorală avantaja foarte mult pe ucraineni, care de la 5 mandate, cîte aveau după vechea lege, ajungeau la 17 mandate. De asemenea spori numărul evreilor de la 1 – cel mult 2 mandate, după vechea lege, la 10 locuri de deputaţi în noua Cameră. Cei mai dezavantajaţi erau însă românii care de la 16 mandate, cîte aveau în vechea Cameră, în care dispuneau de o absolută majoritate, obţinură numai 6 mandate în plus, în vreme ce numărul deputaţilor ucraineni spori, cum spuneam, de la 5 mandate la 17 mandate, iar cel al evreilor chiar de la 2 la 10 mandate.

Prin noua lege electorală românii pierdură aşadar majoritatea în Camera provincială care le asigurase pînă atunci hegemonia politică în Bucovina. Răspunderea istorică pentru această pierdere naţională cade în sarcina şefilor Partidului Democrat, Aurel Onciul şi Florea Lupu, precum şi a dezbinării fruntaşilor politici din acea vreme.

În 1907 s-a introdus în Austria, sub guvernul *Max Vladimir Beck* (1906–1908), sufragiul universal, direct şi secret. Asupra Bucovinei căzură 14 mandate pentru Parlamentul de la Viena. Din aceasta reveniră românilor 5 mandate, ucrainenilor 5, evreo-germanilor 3, polonezilor 1 mandat. În Bucovina corpul electoral era împărţit în curii naţionale ca şi pentru alegerile pentru Camera provincială. De dreptul de vot se bucurau toţi cetăţenii bărbaţi care împlineau vîrsta de 24 de ani.

Membrii tovărăşiei ţărăneşti căzură de acord asupra organizării învăţămîntului primar pe baze naţionale. Şcolile primare fură şi ele împărţite în şcoli româneşti, ucrainene şi germane. De asemenea s-a divizat în 1905 şi controlul învăţămîntului după aceste trei naţionalităţi, primind fiecare revizorii ei naţionali. În 1906 fu divizat şi inspectoratul general al învăţămîntului în trei secţiuni: română, ucraineană şi germană, fiecare cu un inspector general naţional în frunte. În sfîrşit, s-a divizat şi Şcoala normală de învăţători în trei secţii: română, ucraineană şi germană. Rămîne neîmpărţită pe secţiuni Şcoala normală de fete.

În 1908 funcţionau în Bucovina 492 şcoli primare care erau repartizate între cele trei naţiuni unite în tovărăşia ţărănească precum urmează: 169 şcoli româneşti, 18 şcoli mixte româno-ger-

mane, 2 şcoli mixte româno-ucrainene şi 4 şcoli mixte româno-germano-ucrainene; 199 şcoli ucrainene şi 3 şcoli ucraineano-germane; 88 şcoli germane; 9 şcoli poloneze; 5 şcoli ungureşti.

În noile condiţiuni politice învăţămîntul ucrainean lua un mare avînt. Ei dezvoltară clasele paralele ucrainene pe lîngă Liceul german din Cernăuţi, într-un liceu ucrainean complet de sine stătător, constituind al II-lea liceu de stat. Ei obţinură un liceu ucrainean la Cozmeni.

Dar nici românii nu se lăsară mai prejos, obţinînd şi ei dezvoltarea claselor paralele româneşti de pe lîngă Liceul din Cernăuţi, într-un liceu propriu, al III-lea liceu de stat din Cernăuţi. Ei obţinură de asemenea un liceu românesc la Cîmpulung şi clase divizionare pe lîngă Liceul din Rădăuţi. Astfel se manifestă o emulaţie şi chiar o întrecere în revendicările lor pe terenul şcolar între români şi ucraineni.

Dar nici germanii nu se lăsară mai prejos, cu toate că numărul lor era mult inferior celui al românilor şi ucrainenilor. Germanii obţinură un liceu german la Gura Humorului pentru copiii coloniştilor germani din acea regiune, dar şi pentru populaţia evreiască ce se folosea de limba germană.

Prin noul curs politic inaugurat în Bucovina de democraţii români pierdură cel mai mult germanii din influenţa lor politică şi şcolară. Cîtă vreme aveau de luptat numai cu românii, ei se putură menţine la vechea lor influenţă politică şi administrativă. Prin introducerea votului universal în alegerile parlamentare, numărul deputaţilor ucraineni din Galiţia şi Bucovina spori la mai bine de 40. Clubul ucrainean devenise astfel o forţă parlamentară pe care guvernul austriac nu o putu bagateliza.

Dar cum în Galiţia influenţa polonezilor era atotputernică, guvernul central nu putea satisface revendicările naţionale ale ucrainenilor în Galiţia. În schimb el căută să le împlinească în Bucovina, unde românii dezbinaţi şi duşmăniţi între ei nu mai puteau opune nici o rezistenţă serioasă. Şi aceasta cu atît mai puţin, cu cît democraţii încheiaseră faimoasa tovărăşie politică cu ei, recunoscîndu-le autohtonitatea în Bucovina, mergînd aşa de departe pînă să susţină că ucrainenii ar fi chiar în primejdia de a fi dez-

naţionalizaţi de români. Aurel Onciul învinovăţea direct pe români că prin apărarea drepturilor lor naţionale împiedicau progresul cultural al ucrainenilor.

3. Împăcarea conservatorilor cu democraţii, reapariţia ziarului „Gazeta Bucovinei" şi opoziţia naţionaliştilor

După votarea legii electorale şi înţelegerea pe terenul şcolar, se trecu la discuţia unei probleme economice de mare importanţă, adică a creării *Băncii Ţării*, care să scape pe ţărani din ghearele cămătarilor prin acordarea de credite agricole ieftine şi pe termen lung. Dar pe tema aceasta nu se putea ajunge la nici o înţelegere şi, din pricina eşuării acestor tratative, s-a produs o ruptură în tovărăşia ţărănească. Deputaţii ucraineni, îndată ce-şi ajunseră scopurile politice în chestiunea legii electorale şi a organizării şcolare, nu mai aveau nevoie de sprijinul democraţilor români şi de aceea ei rupseră tratativele în chestiunea băncii, a cărei conducere o revendicau pentru dînşii. În condiţiunile acestea tovărăşia ţărănească — Freisinniger Verband — s-a spart, iar ucrainenii, germanii şi evreii şi-au reluat libertatea de acţiune în Dietă şi în politica Bucovinei în genere.

Astfel, exploataţi şi traşi pe sfoară de aliaţii lor, democraţii se apropiară de conservatori, pe care îi discreditaseră pînă atunci cu atîta vehemenţă, mai ales că în circumscripţia Cernăuţi — Siret — Storojineţ deveni liber mandatul de deputat în Parlament şi Aurel Onciul avea nevoie de concursul conservatorilor români pentru candidatura sa. Conservatorii, care după înfrîngerea lor în alegerile dietale din 1904 păstraseră o atitudine de expectativă, primiră oferta de împăcare a democraţilor. Negocierile de împăcare fură duse curînd la bun sfîrşit, astfel că marea adunare care se ţinu la Cernăuţi la 28 mai 1905 hotărî împăcarea între democraţi şi conservatori. În urma acestei hotărîri se constitui la 17 iulie 1905 *Partidul Naţional Român*.

Şeful conservatorist *dr. Ion Volcinschi* dădu următoarea declaraţie cu privire la încheierea actului de împăcare: „Împăcarea cu democraţii s-a făcut pe baza votării cunoscutelor reforme electo-

rale şi unitatea politică a tuturor românilor şi-a aflat expresia în «Dirigenţa Naţională». Aceste principii şi împăcarea politică s-au consfinţit de impozanta adunare din mai 1905, la care au luat parte ţăranii cu miile, apoi reprezentanţii tuturor stărilor din toate colţurile Bucovinei. Împăcarea s-a făcut unanim şi fără protest din vreo parte. Partidul Român niciodată n-a fost aşa de tare ca după împăcarea cu democraţii în mai 1905, cînd întreg poporul român era la spatele Partidului Naţional Român".

Ca organ de publicitate al noului partid unitar reapăru „Gazeta Bucovinei", care îşi sistase apariţia în 1897 după 6 ani de activitate jurnalistică. La 2/15 aprilie 1906 s-a tipărit primul număr din anul al VII-lea al „Gazetei Bucovinei", cu următoarele lămuriri asupra situaţiei politice din Bucovina:

„Arune Pumnul a deşteptat simţul naţional. Simţul acesta se manifesta deocamdată numai pe terenul social şi cultural, fără a pătrunde în politică. Pe terenul acesta fruntaşii românilor continuară a profesa nişte principii cosmopolite, numite *conservative*, care în esenţa şi efectul lor continuau negaţiunea directă a principiului naţional. Abia atentatul făţiş încercat în 1892 în contra românilor bucovineni de contele Pace făcu capăt acestei stări şi sili pe români să recurgă la motive de proprie conservare şi în politică la principiul naţional, singurul mijloc de apărare. Organul de căpetenie al acestui curent a fost «Gazeta Bucovinei». Stăruinţei ei i-a succes să cîştige în scurt timp întreg poporul român din Bucovina pentru ideea politicii naţionale şi de aceea ideea aceasta a rămas la noi strîns legată de numele «Gazetei Bucovinei». Numele acesta a devenit identic cu politica naţională.

Politica naţională cerea introducerea întregii naţiuni, deci a tuturor păturilor poporului în viaţa publică. Proclamarea ei deci trebuie să aibă de consecinţă transformarea fundamentală a organizaţiei noastre politice spre a vîrî în cadrele existente şi păturile noi, excluse pînă atunci, iar procesul acesta, considerînd factul fatal, întemeiat pe firea omenească, că nimeni nu se leapădă de voie de putere şi face fără silă loc altuia, nu putea urma decît în luptă. S-a încins deci lupta inevitabilă chiar din punct de vedere al lămuririi necesar ideilor. Faza ei primă a fost marcată prin biruinţa inteligenţei care s-a închegat în *Partidul Poporal* şi s-a adaos ca fac-

tor echivalent Partidului Conservativ, singur stăpînitor pînă atunci. Succesul acesta însă nu era de ajuns pentru a garanta politica naţională. Trebuia introdus în viaţa publică şi elementul cardinal, *opinca*, talpa ţării, şi acea luptă a trebuit să continue pînă ce ţărănimea s-a impus ca putere şi şi-a cucerit locul ce i se cuvine.

Îndată ce era atins rezultatul acesta, lupta nu mai avea rost, deoarece încăpuse în cadrul naţiunii organizate şi ultima pătură ce o aveam. De la sine se ivi deci dorul de pace, iar împăcarea s-a putut face lesne, înţelegînd în urmă toţi că lupta a fost necesară pentru evoluţiunea ulterioară şi totodată restrînsă numai la violenţa inevitabilă pentru succes. Unora şi altora, neîndatinaţi cu lupte politice li se va părea întrecut şi acest mod relativ domol de luptă; părerii lor li se împotriveşte faptul că în lupta terminată nu s-a calicit nici o singură existenţă, pe cînd aiurea luptele politice cer hecatombe de jertfe.

Astăzi pacea este restabilită, şi anume nu pe baza şubredă a unei prietenii personale, ci pe temelia trainică a cooperării politice a întregii naţiuni. Create sînt şi premisele pentru o cooperare rodnică: sîntem bine organizaţi înr-un singur partid naţional şi am pregătit totul pentru emanciparea noastră politică şi economică. Nu avem decît să ne folosim de situaţie şi în muncă continuă şi detailată să mărim cultura şi averea poporului nostru. În munca aceasta constă politica adevărat naţională."

La actul de împăcare a conservatorilor cu democraţii nu aderară însă şi *naţionalii* din fostul Partid Popular Naţional. Aceştia nu puteau ierta democraţilor atitudinea lor antinaţională şi pactizările lor cu ucrainenii. De aceea ei îşi strînseră rîndurile şi hotărîră să reînceapă lupta contra democraţior pe care o întreprinseseră în 1904. Pentru susţinerea acestei lupte ei editară la Cernăuţi ziarul *„Apărarea Naţională"* ca „organ naţional independent", care îşi propunea să adune în jurul său toate forţele cinstite, să le organizeze într-o tabără pentru a combate cu succes pe cei răi, precum şi demoralizarea produsă de ei în sînul neamului. Oficiosul noii grupări ce apăru la 7 octombrie 1906 la Cernăuţi arăta că programul îi va fi „tot cel al Partidului Naţional Poporal, modificat numai în unele puncte, întrucît această modi-

ficare e reclamată de situaţia politică actuală şi de împrejurările la care azi trebuie să contăm". Programul putea fi rezumat în următoarele 5 puncte principale:

1) autonomia bisericească, instituirea congresului bisericesc, controlul asupra averii Fondului bisericesc, conservarea caracterului naţional şi istoric al bisericii şi toleranţa religioasă;

2) învăţămînt naţional în cadrele legilor fundamentale de stat şi crearea unei catedre de istorie naţională la Universitatea din Cernăuţi;

3) dregători imparţiali, cunoscători ai limbii române şi considerarea acestei limbi în toate serviciile publice;

4) reglementarea creditului ţărănesc, combaterea cămătăritului şi a emigrărilor în America;

5) constituirea unui partid naţional unitar care să chezăşuiască autonomia ţării.

Acţiunea „apărăriştilor" nu găsi însă aprobarea conservatorilor; şeful lor, dr. Ion Volcinschi, o dezaprobă cu asprime, zicînd:

„Agitaţiile «apărăriştilor» slăbesc enorm poziţia politică a poporului român şi înlesnesc amestecul duşmanilor noştri în afacerile noastre interne; această mişcare nu aduce decît daună poporului. Intelectualii noştri nu sînt deprinşi la o muncă serioasă politică, ei sînt şovăitori şi ne pricinuiesc daune prin şovăirea lor. A forma pentru toată nimica partide şi a da prilej străinilor de a se amesteca şi nutri zîzania în cuibul nostru, spre a slăbi forţa politică a poporului român, e politiceşte imprudent şi constituie o *crimă naţională*".

Dar în loc să lupte contra politicii dezaprobate de ei, conservatorii sistară la 14 octombrie 1906 apariţia oficiosului lor, „Gazeta Bucovinei", dînd publicităţii următorul comunicat: „Nevăzîndu-şi visul împlinit, de a apropia extremele la muncă comună, sinceră şi dezinteresată pentru binele neamului, ziarul îşi sistează apariţia fiindcă în loc de apropiere a elementelor de diferite opiniuni, s-a întîmplat în timpul din urmă o depărtare regretabilă. Divergenţele de odinioară din Partidul Poporal Naţional şi Partidul Democrat (ţărănesc) s-au înăsprit în urma rezultatului negativ al încercărilor de consolidare de astă vară şi au dat naştere unui nou ziar, care şi-a pus drept ţintă ideea de consolidare

reprezentată de ziarul nostru. Însă modul cum s-a pus în praxă această intenţie, nu ne convine. Nu prin lupte între fraţi şi nici prin înjosirea reciprocă vom dobîndi realizarea idealurilor noastre naţionale. De aceea spre a evita o astfel de luptă sistăm apariţia «Gazetei Bucovinei»."

Conservatorii continuară să respecte şi mai departe înţelegerea lor cu democraţii unindu-se cu ei în luptă contra „apărăriştilor", constituind o *dirigenţă naţională* comună. Lupta publicistă se dădea prin organul democraţilor, „Voinţa Poporului". La 21 februarie 1907 „apărăriştii" convocară la Suceava o mare adunare care dezaprobă procedura arbitrară cu care s-a constituit aşa-numita „dirigentă" a partidelor unite conservator şi democrat, respinse propunerea acesteia de colaborare şi declară că nu recunoaşte zisa „dirigenţă" şi nici partidele reprezentate prin ea. Adunarea hotărî constituirea tuturor românilor bucovineni într-un singur partid naţional, compact, reprezentat prin consiliul naţional proclamat de ea.

La moţiunea adunării de la Suceava „dirigenţa" conservatoare democrată dădu un comunicat prin care declară că „în marginile bunei înţelegeri cu celelalte popoare din ţară, este hotărîtă să aşeze pe temelii solide naţionale dezvoltarea politică, intelectuală, culturală şi economică a poporului român". Ea arată că tinde la înfăptuirea autonomiei bisericeşti şi la dezvoltarea învăţămîntului naţional în şcolile primare şi secundare şi la universitate prin crearea unei catedre de istorie naţională.

Astfel se găseau românii, divizaţi în două tabere, în ajunul alegerilor parlamentare.

După un armistiţiu aparent, de scurtă durată, izbucni din nou lupta fratricidă în Bucovina, cu o nemaipomenită violenţă de limbaj în coloanele ziarelor adverse „Apărarea Naţională" şi „Voinţa Poporului". Violenţa aceasta era cu atît mai regretabilă, cu cît ea nu-şi găsea nici o explicaţie în vreo diferenţă de doctrină, ci se reducea mai mult la invective personale ce porneau din ambiţii deşarte şi din dorul de răzbunare. În realitate lupta se dădea pentru obţinerea unor mandate parlamentare, fiindcă în februarie 1907 apăru noua lege electorală pentru Parlamentul din Viena, care prevedea sufragiul universal, direct şi secret. Alegerile se fă-

ceau într-un singur colegiu, care în Bucovina era întocmit după cadastrul naţional şi astfel divizat într-un colegiu român, un colegiu ucrainean, un colegiu germano-evreu şi un colegiu polonez. Alegerile pentru Parlamentul votului universal fură fixate pentru luna mai 1907.

Dirigenţa naţională a partidelor unite Conservator-Democrat şi Partidul Naţional proclamat în adunarea de la Suceava stăteau gata faţă în faţă să îşi măsoare puterile în campania electorală, care începuse cu o nemaipomenită înverşunare de ambele părţi. La Suceava şi la Rădăuţi candidară Alexandru Hurmuzachi şi Teofil Simionovici, ca independenţi. Alegătorii din Cîmpulung proclamaseră candidatura prefectului lor, contele Bellegarde. Pentru susţinerea acestei candidaturi doctorul Teofil Lupu făcu să reapară la Suceava, pentru cîteva numere, vechea „Revistă Politică".

Rămase deci să se dea lupta electorală la Cernăuţi şi Gura Humorului între conservatori-democraţi şi naţionali. La Gura Humorului reuşi în alegeri democratul Aurel Onciul contra naţionalului Dorimedont Popovici, iar la Cernăuţi naţionalul Constantin Isopescu-Grecul contra unui candidat democrat.

Cei patru deputaţi români plus alesul cîmpulungenilor, contele Bellegarde, se constituiră în Parlamentul de la Viena în *Clubul român* parlamentar, izbutind să obţină unele rezultate apreciabile pe terenul şcolar şi bisericesc în folosul românilor. Cum în alegerile din Austria ieşi învingător Partidul Creştin-Social de sub şefia primarului Vienei, dr. Carol Lueger, deputaţii români intrară în relaţii de colaborare cu acest partid.

4. Adeziunea partidelor bucovinene la Partidul Creştin-Social din Austria

Frămîntările politice din Bucovina, înăsprite cu animozităţi personale contribuiră la înrăutăţirea vieţii economice a ţărănimii, pentru care nu se făcuse încă nimic. Băncile raiffeisiene care luaseră fiinţă prin străduinţele lui Grigore Filimon erau abia la începuturile lor. Băncile de uzură ruinau gospodăriile ţărăneşti, scoţîndu-le la licitaţie. Pe urma muncilor sezoniere în Moldova ţăranii nevoiaşi nu se alegeau cu nimic şi de aceea emigrările în America deveniră tot mai frecvente, ceea ce determina partidele politice să primească în programul lor împiedicarea acestor emigrări. Banca Ţării care să pună la dispoziţia ţăranilor credite ieftine şi pe termen lung, făgăduită în adunările populare, nu luase încă fiinţă; cu un cuvînt, aproape nimic din cele făgăduite pentru îmbunătăţirea situaţiei economice a ţărănimii nu se împlinise încă.

Ţărănimea înşelată mereu prin promisiuni deşarte începu să piardă orice încredere în conducătorii politici şi partidele lor, ameninţînd cu nesupunere. În situaţia aceasta aşa de critică deputaţii români din Parlament şi din Dietă începură să-şi dea seama că era timpul suprem de a face ceva pentru ţărani. Şi, cum chiar în 1908 ajungeau la licitaţie vaste exploatări de păduri ale Fondului bisericesc, ei încercară să se folosească de prezenţa la guvern a Partidului Creştin-Social pentru a-şi asigura sprijinul lui cu ocazia licitaţiilor pentru exploatarea pădurilor Fondului, ministrul agriculturii de care depindea administraţia Fondului bisericesc fiind chiar un socialist creştin.

Din consideraţiile acestea, *conservatorii* şi *democraţii* luară la 18 septembrie 1908 hotărîrea de a fuziona cu Partidul Creştin-Social al doctorului Lueger. Pentru a nu rămîne de căruţă, hotărîră şi *naţionalii* separatişti să adere şi ei la această fuziune, uitînd toate divergenţele care îi despărţiseră de democraţi. Ziarele „Apărarea Naţională" şi „Voinţa Poporului" dispărură la 11 octombrie prin farmecul fuziunii cu creştin-socialii şi în locul lor apăru la 16 octombrie 1908 la Cernăuţi ziarul *„Românul"*, ca oficios al Partidului Creştin-Social Român. La 19 octombrie 1908 se întruni la Cernăuţi o mare adunare naţională pentru votarea noului statut al *Partidului Creştin-Social Român din Bucovina*. După ce se ascultară expunerile convocatorilor, fu votată următoarea moţiune:

„Adunarea românilor din Bucovina exprimă anteluptătorilor ideii şi organizaţiei creştine-sociale admiraţia, veneraţia şi aderenţa credincioasă. Românii din Bucovina, întruniţi la Cernăuţi în adunare, au hotărît împreunarea ambelor partide române din ţară într-un singur partid creştin social, sub conducerea lui Iancu Flondor".

În consecinţă adunarea votă statutul Partidului Creştin-Social Român din Bucovina, al cărui scop era precum urmează:

„1. Partidul Creştin-Social din Bucovina are ca scop a promova, în cadrul credinţei pentru împărat şi împărăţia Austriei, interesele naţionale, confesionale, culturale, politice şi economice ale românilor bucovineni.

2. În privinţa naţională şi culturală, partidul vrea să obţină pentru limba română drepturile ei cuvenite la dregătorii, în şcoală şi în viaţa obştească.

3. În privinţa confesională şi culturală el va griji de progresul românilor bucovineni pe temeiul legii, limbii şi al obiceiurilor lor.

4. Atît în trebile naţionale, cît şi în cele confesionale şi culturale, Partidul Creştin-Social Român îşi rezervă deplina sa independenţă.

5. În toate trebile politice şi economice el adoptă programul Partidului Creştin-Social Austriac şi se alipeşte Partidului Creştin-Social din Viena".

Conducerea noului partid conveni să combată orice tentativă de separatism şi orice manifestare politică română afară de partid, mandatele urmînd a fi distribuite în mod egal între grupările componente din partid, oprindu-se cumulul mandatului parlamentar cu cel dietal. Pe tărîm economic se hotărî să se soluţioneze chestiunile privitoare la băncile raiffeisiene şi la centrala acestor instituţii economice. Se mai luase în considerare şi reglementarea problemei bisericeşti.

Concomitent cu românii aderară şi ucrainenii şi germanii la Partidul Creştin-Social al doctorului Lueger. Deputaţii români, ucraineni şi germani din Dieta Bucovinei se constituiră într-un club comun: *Liga creştin-socială*.

În adevăr, românii uniţi în Partidul Creştin-Social izbutiră să obţină de la guvernul Beck, sprijiniţi de creştin-socialii lui Lueger, anumite avantaje, adjudecîndu-li-se la licitaţie exploatarea parchetelor aferente din pădurile Fondului. Dar fiindcă românii nu dispuneau de capitalurile necesare, pentru exploatarea lemnului din aceste parchete, ei se văzură nevoiţi să recurgă la garanţia subsidiară a băncilor ţărăneşti pentru capitalurile împrumutate, pentru constituirea unor societăţi de exploatare pe acţiuni pentru

construirea de fabrici de cherestea, pentru parcelarea moşiilor cumpărate de la Fond şi de patriarhia din Alexandria care avea încă moşii în Bucovina etc. Se părea că viaţa economică bucovineană luase un nou avînt în sensul repetatelor promisiuni făcute ţărănimii. Acţiunea aceasta era dirijată de Florea Lupu, care ajunse preşedintele Băncii Ţării, nou înfiinţate, iniţiatorul şi conducătorul noii mişcări economice şi industriale.

Curînd însă, o conjunctură nefavorabilă pe piaţa lemnului provocată de concurenţa străină, dar mai ales înlocuirea guvernului Beck prin cel al lui *Richard Bienerth* (1908–1911) făcu să se ivească o ameninţătoare stagnare în avîntul economic ce promitea atît de mult. Atunci, Aurel Onciul, care avea cunoştinţe din timpul activităţii sale la Brno, stărui pe lîngă Centrala caselor de economii cehe din Praga ca să sară în ajutorul băncilor populare bucovinene româneşti şi ucrainene pentru a le scăpa de faliment.

Ţărănimea începu să se alarmeze. Florea Lupu, care era învinuit că ar fi pricinuit acest dezastru, fu silit să demisioneze din postul de preşedinte al Băncii Ţării, iar naţionalii, bănuind dezastrul economic care era să vină, se retraseră încă din vreme din Partidul Creştin-Social, lăsînd toată răspunderea în seama conservatorilor, dar mai ales a democraţilor încolţiţi din toate părţile. Se deschiseră anchete şi para-anchete pentru stabilirea vinovaţilor de dezastrul economic care dăinuise pînă la izbucnirea primului război mondial, fără ca cei vinovaţi să-şi fi primit pedeapsa cuvenită.

Între timp Partidul Creştin-Social repăşi de la putere şi cu aceasta se puse capăt şi fuziunii partidului cu bucovinenii, care îşi reluară libertatea de acţiune.

5. Reconstituirea Partidului Naţional Român şi lupta dintre naţionali şi democraţi

În ianuarie 1909 Partidul Creştin-Social Român reveni la vechiul său nume de *Partidul Naţional Român*, sub aceeaşi conducere a lui Flondor, iar ziarul „Românul" apuse şi el, pentru a face loc unui nou organ oficios al noului partid, cu vechiul nume, *„Pa-*

tria". Scopul noului oficios independent al Partidului Naţional Român, care apăru în 7 februarie 1909 era să apere legea, limba şi moşia românească. El îşi propunea să apere drepturile românilor în biserică, şcoală şi viaţa publică şi să deştepte conştiinţa naţională şi sentimentul de solidaritate, luptînd contra deznaţionalizării şi destrăbălării naţionale. El mai stăruia şi pentru veştejirea oricărui amestec străin în treburile naţionale, pentru dobîndirea autonomiei bisericeşti şi împlinirea organizării economice a ţării. „Patria" mai stăruia şi pentru consolidarea organizaţiei politice a românilor şi pentru combaterea oricăror tentative de dezbinări şi păgubiri ale românilor ori din ce parte ar porni.

În primăvara anului 1909 deputaţii români din Parlament se constituiră cu colegii lor italieni într-un club parlamentar separat, *Uniunea Latină*. Unul din primele succese ale Uniunii Latine a fost înfiinţarea unei catedre de istorie naţională pe lîngă Universitatea din Cernăuţi şi trecerea ei în bugetul general al statului, pentru ocuparea căreia Ion Nistor trecea examenul de doctorat şi docenţă la Universitatea din Viena. Prin decretul imperial din 14 august 1912 el îşi inaugură cursul în faţa unui auditoriu select, în frunte cu mitropolitul Vladimir, autorităţile universitare şi înalţi demnitari, cărturari şi studenţi, tratînd în limba germană despre *Însemnătatea istorică a românilor şi începuturile vieţii lor de stat* (*Die geschichtliche Bedeutung der Rumänen und die Anfänge ihrer staatlichen Organisation*).

În 1911 expira perioada legislativă pentru Dieta Bucovinei, urmînd să aibă loc alegeri după noua lege electorală. Tot în 1911 avură loc noi alegeri pentru Parlament. Votul universal aduse o gravă înfrîngere vechilor partide din Austria şi un mare succes electoral pentru social-democraţi. În urma acestui rezultat guvernul Bienerth demisionă, făcînd loc guvernului condus de contele Karl Stürgkh (1911–1916).

Noua campanie electorală ce era în perspectivă tulbură din nou liniştea aparentă din Partidul Naţional Român de sub şefia lui Iancu Flondor. Rîvnitorii la mandate începură să se mişte atît în tabăra naţională cît şi în cea democrată. Unitatea Partidului Naţional Român era ameninţată din nou să se spargă. Neînţelegerile se înteţeau tot mai mult, spre marea dezolare a preşedintelui acestui partid. Încercările sale de a aplana disensiunile şi a înlătura disidenţele rămaseră însă zadarnice, astfel că Iancu Flondor se văzu silit a se retrage de la conducerea Partidului Naţional Român, lăsîndu-l la voia întîmplării tocmai în momentele cele mai critice.

În scrisoarea sa de demisie, Flondor îşi motiva retragerea zicînd: „Discordia şi lupta între fraţi, care a cauzat neamului nostru din Bucovina multe şi numeroase scăderi, consumînd cu desăvîrşire puterile româneşti şi rezistenţa lor contra deznaţionalizării, încep din nou a se îmbuiba în rîndurile naţiunii noastre. În faţa acestor împrejurări îmi este peste putinţă a răspunde pentru viitorul neamului nostru din Bucovina şi trebuie, cu inima întristată, să mă retrag de la conducerea Partidului Naţional".

Prin retragerea lui Flondor de la şefia partidului s-a spart solidaritatea din rîndurile lui, iar la 27 noiembrie 1910 apuse şi ziarul „Patria", după ce publicase scrisoarea de demisie a preşedintelui. În locul „Patriei" rămîne ca organ oficial al Partidului Naţional fără şef ziarul „Foaia Poporului", şi aceasta tocmai în toiul campaniei electorale pentru Dietă. Partidul se descompuse în părţile sale componente: conservatori, democraţi şi naţionali. Aceste trei grupări candidară fiecare pe contul ei în alegeri, dezlănţuind o nemaiauzită agitaţie de josnice injurii, calomnii şi defăimări la adresa adversarilor, atingînd punctul culminant al înjosirii şi decadenţei politice, cît şi al decenţei morale. În Parlament fură aleşi trei conservatori, un naţionalist şi un democrat. La despuierea scrutinului dietal au fost proclamaţi aleşi 13 deputaţi naţionali, 6 democraţi şi 3 conservatori, care, împreună cu mitropolitul ca virilist, întruneau numărul de 23 deputaţi români în Dieta Bucovinei, faţă de 17 deputaţi ucraineni, 10 deputaţi evrei, 7 deputaţi nemţi şi 6 deputaţi polonezi. Preşedinte al noii Diete bucovinene a fost ales conservatorul român Alexandru Hurmuzachi, iar vicepreşedinte deputatul ucrainean Ştefan Smal-Stocki.

Îndată după rezultatul acestor alegeri, conservatorii şi naţionalii se reconstituiră în Partidul Naţional şi făcură să apară la 1 ianuarie 1912 organul lor de publicitate, „*Viaţa Nouă*", care adoptă pe deplin vechiul program naţional, declarînd totodată că nu se poate solidariza cu Partidul Democrat „pentru motivul că

acesta propagă sciziunea şi ura între stări" şi pentru că din vina celor ce formează acest partid situaţia materială a poporului a ajuns „catastrofală", din cauza prăbuşirii centralei băncilor populare şi a afacerilor veroase cu negoţul materialului lemnos din pădurile Fondului.

Democraţii răspundeau prin organul lor „Foaia Poporului" că „mai puternice decît pretinsa dragoste de neam şi lege şi moşie, s-au dovedit frecăturile personale, duşmăniile şi urile care ne-au înveninat înainte şi ne-au mînat pe unul împotriva altuia cu o ură şi o înverşunare încît ai crede că se războiesc cei mai înverşunaţi duşmani. Uitînd că prieteni avem puţini, iar duşmani mulţi, aproape pe toţi, ne-am încăierat la luptă spre bucuria celor răi şi spre durerea adîncă a celor buni". Organul democrat nu se sfia însă să ameninţe că această luptă fratricidă nu va conteni, ci va dura cu înverşunare pînă la proximele alegeri.

La această făţişă declaraţie de război, conservatorii convocară pe ziua de 11 februarie 1912 o adunare la Storojineţ a oamenilor lor de încredere spre a discuta asupra situaţiei politice, rezumînd rezultatul acestor discuţii în următoarea moţiune:

„În interesul solidarităţii naţionale şi a unirii durabile a deputaţilor pe baza principiului uzitat de toţi oamenii de bine ca minoritatea să se supună majorităţii, dorim ca să înceteze odată actuala stare deplorabilă a dezbinărilor duşmănoase între deputaţii noştri, care sînt acum divizaţi în mai multe partide de samavolnicie, pentru ca această strînsură de partide cu diferitele lor numiri ca partidul naţionalist, conservator, apărărist, democrat, ţărănesc etc. etc. nu este decît o amăgire de sine care nu corespunde convingerii alegătorilor; şi mai puţin se oglindeşte această stare nenaturală în corpul naţiunii române din Bucovina, care în principiu este unită şi solidară şi ţinteşte numai la grabnica salvare a moşiei, legii şi limbii strămoşeşti de atacurile duşmane.

Este lucru constatat că formarea acestor partide politice la poporul român n-a izvorît din cauza unei necesităţi, documentată în folosul neamului, ci din contră, s-a născut din interesul propriu, condamnabil, al cîtorva deputaţi, îmbinat adesea cu avantaje personale şi mijloace materiale precum la o seamă de o invidie răutăcioasă, ceea ce după părerea noastră, mai ales în timpul

acesta critic pentru noi, românii, nu poate fi sincer reprezentarea intereselor româneşti în ţară. Aceasta o putem noi afirma cu o convingere cu atîta mai temeinică cu cît este mai ştiut că unii din deputaţii noştri în taină, şi alţii chiar făţiş se unesc şi acum cu duşmanii noştri etnici pentru diverse avantaje în dauna naţiunii proprii. Această stare deplorabilă politică ne va duce pe noi, românii, în cel mai scurt timp la pierderi ireparabile, mai ales pe terenul bisericesc şi şcolar.

Rugăm deci pe toţi deputaţii să lucreze într-acolo ca această stare insuportabilă să dispară, ca nu cumva alegătorii tuturor districtelor din ţară să fie constrînşi a sili elementele dăunăcioase ca să repăşească de la mandatele lor în interesul solidarităţii."

La acest apel naţionalii de la „Viaţa Nouă" răspundeau la 31 august 1912: „Pace! Cu cine? Cu oameni interesaţi, cu gheşeftari ordinari, cu obscurităţi care afară de buzunarul lor propriu n-au nimic sfînt? Nu, niciodată! ! !" În asemenea împrejurări o împăcare a taberelor învrăjbite pînă la exces era deci imposibilă, adversarii politici menţinîndu-se ferm, fiecare pe poziţia lui. Naţionalii aveau 13 deputaţi în Dietă şi un reprezentant în Parlamentul vienez, democraţii aveau 6 deputaţi în Dietă şi un deputat la Viena, conservatorii care urmăreau o politică de neutralitate faţă de naţionali şi democraţi aveau 4 reprezentanţi în Dietă, 3 deputaţi în Parlament şi 2 senatori în Casa magnaţilor, pe mitropolitul Vladimir şi pe contele Gheorghe Vasilco, căruia i se conferise titlul de conte şi i se recunoscuse demnitatea de mare postelnic al curţii — Hofkämmerer — izbutind a dovedi că familia sa aparţinuse prin 16 generaţii nobilimii moldovene.

Referindu-se la tristul spectacol pe care deputaţii români îl ofereau ţării şi străinătăţii, Ion Nistor ţinea să constate, cu ocazia unei conferinţe pe care în 1913 o ţinu la Cîmpulung, că populaţia românească din Bucovina, harnică, muncitoare şi dornică de cultură nu se căsea cu gîndul şi sufletul ei în taberele politicienilor învrăjbiţi, ci ea era alături de cărturarii luminaţi, cărora contactul cu literatura şi cultura din Regatul român le deschisese alte orizonturi, mai largi, care treceau peste graniţele strîmte ale Bucovinei şi făcuseră să încolţească în suflete idealul unităţii politice a tuturor românilor. Iată ce spunea Nistor mulţimii care venise la

conferinţă, după rezumatul apărut în coloanele „Gazetei Mazililor şi Răzeşilor" din Cernăuţi:

„O mînă de politicieni, toţi salariaţi săraci, dezbinaţi în trei partide sau mai bine zis în trei cete înduşmănite şi anume nu pe tema unei idei conducătoare, ci pe tema intereselor meschine. «Apărăriştii» prin organul lor «Viaţa Nouă», democraţii prin «Foaia Poporului» împroaşcă zilnic veninul neîncrederii şi vrajbei în masele populare. Ei bine, oamenii aceştia, vreo 20 la număr, revendică pentru ei monopolul politic în Bucovina, se urăsc, se suspicionează, se batjocoresc şi-şi reproşează cele mai urîcioase şi culpabile fapte — şi, durere, multe din aceste învinuiri sînt riguros exacte — oferind pe calea aceasta atît guvernului cît şi celorlalte naţiuni conlocuitoare cel mai dezgustător tablou de decadenţă morală şi josnicie sufletească.

Dacă ar fi ca românii din Bucovina să fie judecaţi după vorbele şi faptele acestor pretinşi reprezentanţi ai lor — şi această judecată se va face de oameni prea puţin orientaţi asupra referinţelor reale din Bucovina — atunci în adevăr am merita cel mai adînc dispreţ şi compătimire, ca nişte oameni netrebnici şi decăzuţi. Dar o asemenea apreciere ar fi pe cît de pripită, pe atît de nedreaptă. Copleşite de buruiana acestui politicianism netrebnic, vegetează elementele cinstite, harnice, muncitoare şi iubitoare de ţară ale neamului nostru care aşteaptă să fie izbăvit de coşmarul politicianismului bucovinean. Aceste elemente suferă, dar nu pierd nădejdea în viitor. Ele sînt stăpînite de o tainică presimţire că se apropie timpul cînd prin farmecul ideii mîntuitoare se vor trezi din letargia ce le apasă, vor smulge buruienile ce le înăbuşă şi vor respira liber într-o ţară românească.

Cercetarea trecutului istoric, contactul înviorător cu fraţii de pretutindeni, unitatea culturală a tuturor românilor, reprezentată prin Academia Română, au făcut să încolţească în sufletele tuturor o nouă concepţie de viaţă naţională, spre care trebuie să tindă orice bun român. Pentru a ne putea învrednici însă de bucuria vremurilor frumoase ce ne aşteaptă, trebuie să ne dezbărăm cu totul de închinăciunea politicianismului bucovinean, vînător de titluri şi interese personale şi răspînditor de vrajbă şi ură între fraţi, să evităm contactul cu oameni compromişi pe tema naţională şi să pregătim renaşterea neamului nostru din Bucovina la o nouă viaţă politică şi culturală, inaugurînd o politică de cinste şi demnitate naţională, o politică de apărare şi *recucerire*, o politică care să se inspire din faptele trecutului şi să tindă spre făurirea unui viitor mai vrednic şi mai bun în sînul românismului atotcuprinzător".

Aceasta era situaţia politică din Bucovina în ajunul izbucnirii primului război mondial, în iulie 1914. La izbucnirea războiului mondial atît Parlamentul de la Viena, cît şi Dieta Bucovinei au fost ajurnate pentru un timp nedeterminat, încetînd orice activitate parlamentară.

CAPITOLUL XII

Asaltul rutenilor contra bisericii româneşti din Bucovina

1. Infiltrarea rutenilor în biserica ortodoxă română din Bucovina şi pretenţiile lor la conducerea arhidiecezei – 2. Frămîntările din biserică sub Vladimir Repta, ultimul mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei

1. Infiltrarea rutenilor în biserica ortodoxă română din Bucovina şi pretenţiile lor la conducerea arhidiecezei

S-a arătat în partea întîi a acestei lucrări că ucrainenii, la emigrarea lor din Galiţia în Bucovina, aparţineau bisericii ucrainene *unite*. Conferinţa ce fusese convocată în aprilie 1780 la Viena pentru a delibera asupra organizării teritoriului detrunchiat din Moldova constata că emigranţii ucraineni răspîndiţi în acest teritoriu bucovinean trecuseră la legea schismatică ortodoxă, fără să-şi fi dat seama de deosebirea ce exista între ritul unit şi cel schismatic ortodox. Pentru a opri acest proces se hotărî să se înfiinţeze pretutindeni biserici unite şi să se cheme preoţi uniţi din Galiţia pentru păstorirea lor. Mai mult chiar, arhiepiscopul unit din Liov încercase într-o vreme să substituie episcopului ortodox al Bucovinei un episcop unit, nu numai pentru emigranţii ucraineni, dar chiar şi pentru românii indigeni, atrăgîndu-i astfel la biserica greco-catolică.

Propaganda uniaţilor contra bisericii greco-orientale continuă pe timpul episcopului Eugenie Hacman, cînd numeroşi ortodocşi din Boian trecură la confesiunea unită. Ea nu încetă nici pe timpul mitropolitului Silvestru, care se văzu silit să publice vestitele sale apologii contra propagandei uniaţilor galiţieni. Dar, cu toate acestea, propaganda nu prinse. Ea nu putu opri trecerea ucrainenilor aşezaţi în Bucovina la biserica românească ortodoxă, astfel că numărul uniaţilor care îşi aveau bisericile lor la Cernăuţi şi în alte cîteva localităţi din nordul Bucovinei crescu. La 1890 numărul greco-catolicilor se ridica la 19 810 suflete, sporind pînă la 1910 la 26 182 de credincioşi.

Convingîndu-se astfel că propaganda lor confesională nu poate prinde, conducătorii din Galiţia ai acestei propagande în rîndurile conaţionalilor lor din Bucovina îşi schimbară tactica de luptă, înlocuind propaganda confesională printr-o vie propagandă naţională, revendicînd drepturi pentru limba lor în biserica ortodoxă românească, găsind în episcopul Eugenie Hacman un vajnic susţinător al acestor pretenţii. Prin ordonanţa episcopală din 4 mai 1838 Eugenie îngădui oficiilor parohiale din parohiile cu credincioşi ucraineni să se folosească şi de limba ucraineană în corespondenţa lor cu înaltele autorităţi bisericeşti. Sub presiunea propagandei ucrainene în biserică, episcopul Eugenie se împotrivi încorporării episcopiei bucovinene în mitropolia românească a Transilvaniei. El motiva acest refuz prin faptul că o parte din diecezanii săi sînt ucraineni, care susţin vechile legături cu Carlovăţul şi că aceştia n-ar fi dispuşi să recunoască legătura cu Sibiul.

„Pînă acum — zicea episcopul — vieţuim noi în Bucovina frăţeşte şi în concordia cea mai prietenoasă unii cu alţii; noi dorim cu toţii ca această bună învoire de acum înainte să fie. Pentru aceasta să fim iertaţi dacă dorim şi voim a înlătura toate cele ce ar tulbura împăcarea şi concordia acestor două elemente naţionale şi ar căşuna daune pentru biserica ortodoxă din Bucovina". Iar pentru susţinerea acestei „concordii" între ucraineni şi români, episcopul Eugenie publică în limba germană faimoasa sa apologie intitulată *Năzuinţe naţionale şi bisericeşti* — Nationale und Kirchische Bestrebungen — o lucrare pe care se întemeiază apoi toate revendicările ucrainene pe terenul bisericesc. Din umbră, ucrainenii menajau împotrivirea episcopului contra constituirii congresului bisericesc care putea fi o puternică stavilă în calea asalturilor ucrainene împotriva bisericii româneşti.

În opoziţia lor faţă de congres, ucrainenii găseau sprijin în gu-

vernatorii Bucovinei şi în toată presa aservită lor. De aceea, nu trebuie să ne mire ieşirea guvernatorului Pace din adunarea constitutivă a congresului din 18 septembrie 1892 care cerea provocarea adunării şi prorogarea congresului fără termen. Cu un an înainte de spargerea congresului bisericesc de la Cernăuţi, apăruse broşura de propagandă a lui S. Daskiewicz intitulată *Situaţia rutenilor greco-orientali din arhidieceza Bucovinei — Die Lage der gr. or. Ruthenen in der Bukowinaer Erzdiözöse*— în care se găseau înşirate doleanţele ucrainenilor pe terenul bisericesc, culminînd cu admiterea clericilor ucraineni la administrarea arhidiecezei pe picior de egalitate cu clericii români şi cu folosirea limbii ucraine deopotrivă cu folosirea limbii române în corespondenţa oficială. Pentru a dobîndi bunăvoinţa guvernului asupra pretenţiilor lor, propagandiştii ucraineni nu se sfiau a-i denunţa pe români ca iredentişti şi duşmani declaraţi ai statului austriac. Pînă la moartea sa, întîmplată la 3 aprilie 1895, mitropolitul Silvestru reuşise să înfrîneze propaganda ucraineană şi să ţină piept cu bărbăţie asalturilor străine împotriva bisericii româneşti.

După moartea lui Silvestru misiunea de apărător al bisericii strămoşeşti căzu în sarcina urmaşului său, *Arcadie Ciupercovici*, originar din vechea familie cîmpulungeană Ciupercă. După terminarea Liceului din Cernăuţi, el urmă Institutul de Teologie, se căsători şi ajunse preot de mir, devenind şi el pastor sufletesc, ca şi părintele şi socrul său. Rămînînd văduv, el intră în clerul monahal, ajungînd arhimandrit la Putna, unde patronă serbarea aniversară de 400 de ani de la fondarea mînăstirii, rostind cu acel prilej festiv un frumos discurs. Mitropolitul Teoctist îl făcu asesor consistorial, iar Silvestru îl făcu arhimandrit de scaun şi vicar general al mitropoliei. La 16 februarie 1896 apăru decretul imperial prin care Arcadie fu numit arhiepiscop şi mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei. Arhipăstoria sa căzu într-o perioadă de lupte şi neînţelegeri ale fruntaşilor bucovineni cu guvernatorul Frederic Bourguignon (1896–1903) care susţinea pretenţiile ucrainenilor în şcoală şi în biserică, persecutînd tricolorul şi încurajînd atacurile violente ale lui Aurel Onciul şi ale prietenilor săi, îndreptate contra conservatorilor şi naţionalilor români.

Purtarea tricolorului românesc era îngăduită prin statutul lor

societăţilor academice „Arboroasa", „Junimea" şi „Bucovina" încă de la înfiinţare şi nici un alt guvernator pînă la Bourguignon n-o interzisese, întrucît şi celelalte societăţi studenţeşti purtau tricolorul lor naţional. De aceea, lumea românească nu vedea în interzicerea tricolorului din partea guvernatorului decît o odioasă ostilitate a lui faţă de neamul românesc din Bucovina, răspunzîndu-i printr-un cult ostentativ pentru tricolor. Fetele de la ţară ţeseau brîie tricolore, ţărăncile îşi ţeseau catrinţele cu dungi în culorile româneşti, flăcăii veneau la horă cu cocarde tricolore la pălării, nemaivorbind de societatea românească de la oraşe, care purta cocarde tricolore. Însuşi organul Partidului Naţional, „Patria", apărea cu o largă vîrstă în tricolor pe prima pagină.

Demonstraţia aceasta naţională românească scotea din sărite pe Bourguignon, care punea pe agenţii de poliţie şi pe jandarmi să confişte tricolorul, chiar şi în biserică, cum s-a petrecut un caz revoltător în catedrala mitropolitană din Cernăuţi. Numai urmaşul lui Bourguignon în postul de guvernator al Bucovinei, prinţul *Conrad de Hohenlohe*, observase greşeala predecesorului său de a fi trezit prin oprirea tricolorului numai conştiinţa naţională românească şi de a fi întărit solidaritatea naţională a tuturor păturilor sociale româneşti. De aceea el se grăbi să ridice ordinele nesocotite ale lui Bourguignon, guvernator al Bucovinei de tristă memorie.

Unei epoci atît de viforoase pentru romanii din Bucovina nu se potrivea deloc arhipăstoria lui Arcadie, un moşneag istovit, de la care politicienii români, învrăjbiţi între ei, cereau fapte de eroism pe care mitropolitul nu le putea săvîrşi. Şi aceasta într-o vreme cînd datoria lor ar fi fost să-i acorde concursul cuvenit pentru îndeplinirea grelei sarcini care apăsa asupra umerilor săi obosiţi de bătrîneţe.

Întîmplarea a voit ca în 1898 să devină vacante două posturi de consilieri consistoriali, pe care ucrainenii le revendicară pentru ei. Ei mai cereau încă şi numirea a doi profesori ucraineni la Facultatea de Teologie. Partidul Naţional Român cerea cu drept cuvînt mitropolitului Arcadie să se opună unor asemenea numiri, deschizînd o vehementă luptă de presă contra lui. Nu se poate susţine că mitropolitul Arcadie ar fi dezminţit cîndva bunele sale

sentimente româneşti. Dar tot atît de nedrept era să ceri mitropolitului să se împotrivească asaltului ucrainean susţinut de guvernator. Tot atunci se grăbi şi conducătorul ucrainenilor, *Ştefan Smal-Stocki*, să editeze elucubraţiile fostului episcop Eugenie Hacman vis-à-vis de luptele naţionale în biserica bucovineană din timpul său, găsind întemeiate pretenţiile ucrainene. Cum se putea deci cere bătrînului Arcadie să ţină piept acestor atacuri îndreptate contra sa, cînd guvernatorul Bourguignon îi aduse la cunoştinţă decretul imperial din 19 ianuarie 1899 prin care doi clerici ucraineni, Gheorghe Hanicki şi Artemon Manastyrski, fură numiţi asesori consistoriali şi decretul din 16 februarie 1899 cu numirea profesorilor ucraineni Eugen Kozall şi Dionese Jeremeiciuc la Facultatea de Teologie din Cernăuţi.

Ucrainenii nu se mulţumiră însă numai cu atîta. Încurajaţi de aceste succese, ei convocau adunări naţionale pentru formularea noilor lor pretenţii pe teren bisericesc, pe care la 31 mai 1899 le cuprinseră într-un voluminos memoriu prezentat împăratului şi guvernului de la Viena, precum şi episcopilor sufragani din Dalmaţia. Rezumînd pretenţiile lor în 12 puncte principale, ei pretindeau *paritate* de drepturi în biserică cu românii. Ei pretindeau, deci, ca la ocuparea scaunului mitropolitan, la reprezentarea bisericii în Corpurile Legiuitoare, în Consiliul şcolar provincial precum şi la ocuparea posturilor de consilieri consistoriali, să se bucure de drepturi egale cu românii. Ei mai cereau ca la Facultatea de Teologie să se creeze catedre paralele ucrainene, în biserica catedrală să se liturgească şi în limba ucraineană, la vechea biserică mitropolitană din Suceava, unde se păstrează moaştele Sf. Ioan cel Nou, să se creeze un post de predicator ucrainean pentru peregrinii ucraineni care veneau acolo. Mai pretindeau ca posturile de arhimandriţi la mînăstirile domneşti din Bucovina să poată fi ocupate şi de ucraineni ş. a. m. d.

Împotriva acestor pretenţii se ridicară românii, şi mai ales preoţimea, protestînd contra lor şi cerînd convocarea congresului bisericesc care fusese ajurnat în 1892 de guvernatorul Pace, fără termen. Dar cum statutul congresului, aprobat de împărat la 31 mai 1891, era încă în vigoare, Bourguignon se grăbi să obţină abrogarea lui prin decretul imperial din 5 iulie 1899. Apoi guvernatorul Bourguignon încercă să îi înfricoşeze pe români acuzîndu-i, cu ocazia recepţiei din 18 august 1899, ziua de naştere a împăratului, de iredentism şi neloialitate faţă de Coroană, reproşîndu-le că demonstraţia cu tricolorul nu o poate considera „dragoste adevărată" faţă de coroană şi că în viitor el nu mai tolera „sportul naţional" cu tricolorul. El încercă cu aceasta, ca şi guvernatorul Pace, la rîndul său, să discrediteze clerul român în faţa cercurilor conducătoare de la Viena, ca să slăbească astfel impresia pe care protestele preoţimii române o făcea l Curtea imperială.

Dar Bourguignon nu-şi atinse scopul. Preoţimea română se întruni în marea ei adunare de la Cernăuţi din ziua de 30 octombrie 1899, la care participară 227 de clerici români, pentru a protesta cu tărie împotriva afrontului guvernatorului şi a pretenţiilor exagerate şi nemotivate ale ucrainenilor. Cu acel prilej, după discuţii foarte agitate, preoţimea votă o aspră moţiune de protest contra asaltului ucrainenilor împotriva bisericii, susţinînd sus şi tare caracterul românesc al bisericii bucovinene, atît în ceea ce priveşte originea cît şi organizarea ei. Ei îşi ridicară glasul contra intenţiei guvernatorului de a degrada biserica lor într-un obiect de compensaţie pentru satisfacerea pretenţiilor ucrainene în sensul aşa-numitei „dreptăţi nivelatoare" — ausgleichende Gerechtigkeit —, precum o cereau ucrainenii şi o preconiza guvernatorul Bourguignon, sprijinitorul aspiraţiilor lor.

Protestul românilor nu putu împiedica pe guvernator de a sili în 1900 pe Arcadie şi pe membrii Consistoriului — să desemneze pe unul din asesorii consistoriali ucraineni în Consiliul şcolar provincial, loc care pînă atunci fusese ocupat de un asesor român. Lumea punea toate eşecurile acestea în sarcina mitropolitului Arcadie, care cu toată bunăvoinţa sa nu putea opri singur, la bătrîneţele sale, asaltul ucrainean contra bisericii, întrucît deputaţii români înţelegeau să-l atace în presă, dar fără să-i sară efectiv în ajutor. Şi aceasta cu atîta mai puţin cu cît în ultimul an al arhipăstoriei sale, protagonistul noului curent ţărănist-democrat Aurel Onciul susţinea în coloanele organului său „Privitorul" pretenţiile ucrainenilor, recunoscîndu-le autohtonitatea în Bucovina şi luîndu-le apărarea contra pretinsului proces de deznaţionaliza-

re din partea românilor. În vremurile acele tulburi muri la 5 martie 1902 mitropolitul Arcadie Ciupercovici şi fu înmormîntat alături de predecesorii săi în capela mitropolitană din Cernăuţi.

2. Frămîntările din biserică sub Vladimir Repta, ultimul mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei

După o scurtă vacanţă de cîteva luni, scaunul mitropolitan de la Cernăuţi fu ocupat de Vladimir Repta. Vasile-Vladimir Repta era originar din comuna Bănila pe Ceremuş, ca fiu al răzeşului Mihai şi al soţiei sale, Paraschiva. Deşi răzeşii moldoveni din părţile Ceremuşului îşi uitaseră limba maternă, tînărul Vasile şi fratele său, Ştefan, care făceau liceul la Cernăuţi deprinseră limba română în şcoala lui Pumnul şi-şi redobîndiră conştiinţa naţională. Tînărul Vasile umbla într-un costum moldovenesc spre a-şi manifesta sentimentele sale naţionale. După terminarea liceului, el trecu la Institutul de Teologie, după terminarea căruia gîndea să se căsătorească şi să ajungă preot la ţară. În urma unei deziluzii sentimentale, intră însă în clerul monahal şi-şi continuă studiile în străinătate pentru a ajunge profesor de teologie, mai întîi la Institutul Teologic, şi apoi la Facultatea de Teologie din Cernăuţi.

În calitatea aceasta Repta publică în „Candela" două lucrări de valoare: *Însemnătatea moravurilor, datinilor şi obiceiurilor religioase pentru dezvoltarea culturală* şi *Psihologia în însemnătatea ei pentru deşteptarea, cultivarea şi înaintarea vieţii religioase.* El fusese membru al „Societăţii pentru cultura şi literatura română în Bucovina", îndeplinise multă vreme funcţiunea de vicepreşedinte al Societăţii. Trecea şi în ochii guvernului ca un bărbat solid şi serios. Guvernatorul Alesani îi ceru un referat asupra broşurilor de propagandă ucraineană care se răspîndeau în Bucovina de către societatea „Prosvita" — *„Deşteptarea"* — din Liov. În referatul său din iulie 1877, care ni s-a păstrat, Repta arăta că broşurile acestea de propagandă panslavistă cuprindeau exagerări şi inexactităţi precum că ucrainenii ar fi cel mai numeros popor din Bucovina, avertizînd că răspîndirea acestor broşuri contribuia în

largă măsură la tulburarea păcii şi bunei înţelegeri în rîndurile populaţiei.

La ridicarea lui Arcadie în scaunul mitropolitan, Vladimir ocupă locul de arhimandrit de scaun şi vicar general al arhidiecezei. Cu ocazia jubileului de 50 de ani de domnie a împăratului Francisc Iosif, arhimandritul Vladimir fu onorat cu titlul de episcop sau arhiereu de Rădăuţi prin decretul imperial din 30 noiembrie 1898. La 17 ianuarie 1899 el primi hirotonia în biserica catedrală din Cernăuţi.

Cu decretul imperial din 17 octombrie 1902 Vladimir Repta fu numit arhiepiscop şi mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei. Cu ocazia instalării el rosti în biserica catedrală un frumos discurs din care putem cunoaşte firea şi caracterul acestui blînd şi paşnic chiriarh. El mărturisea: „Fiindcă pot spune cu conştiinţa curată că nu m-am îndesat niciodată spre scaunul acesta şi că n-am întins niciodată mîinile mele spre toiagul arhipăstoresc, deci fiind să cred că Dumnezeu m-a chemat la acest post, îmi plec capul înaintea vrerii Sale sfinte şi puternice, lepădînd toată grija şi toată teama, voi purta toiagul arhipăstoresc cu bărbăţie şi cu încredere în Dumnezeu şi voi căuta a conduce corabia bisericii spre ţinta ei. Voi pune toate puterile mele în serviciul bisericii. Însă departe de mine socotinţa că prosperarea bisericii va atîrna numai de activitatea mea. Chiar dacă aş dispune de alte puteri decît cele slabe cu care sînt înzestrat, n-aş putea izbuti cu nimic însemnat, restrîns numai la puterile mele proprii".

Prin cuvintele din urmă Vladimir făcea indirect apel la ajutorul laicilor şi îndeosebi al oamenilor politici români. Dar, din nenorocire, el n-a putut primi din partea lor sprijinul dorit, deoarece chiar în anul instalării sale se produse regretabila spărtură în solidaritatea politică a românilor, dezlănţuindu-se lupta sălbatică a democraţilor contra conservatorilor, luptă ce ajută foarte mult pe ucraineni în asaltul lor contra bisericii româneşti, pe care noul mitropolit căută s-o apere cu cît îi îngăduiau puterile. Lupta se dădea în jurul ocupării locului de arhimandrit, rămas liber în urma urcării lui Vladimir pe scaunul mitropolitan. Mitropolitul recomandă pe consilierul consistorial *Miron Călinescu* pentru acest post atît de însemnat în arhidieceză.

Călinescu era una din cele mai distinse figuri ale clerului român din Bucovina. El reprezentase biserica cu mult tact şi autoritate, atît în Dieta Bucovinei, cît şi în Parlamentul din Viena şi publicase între anii 1887–1897 trei volume de acte şi documente privitoare la arhidieceza Bucovinei — *Normaliensammlung für die Bukowiner gr. or. Erzdiözese*. Ucrainenii, la rîndul lor, reclamau acest post pentru unul de al lor, în baza principiului de „dreptate nivelatoare" — ausgleichende Gerechtigkeit —, susţinut direct de guvernatorul Bourguignon şi agreat de democraţii lui Onciul şi Lupu. Cu îndărătnicia sa răzeşească, mitropolitul Vladimir persistă însă neclintit timp de trei ani la propunerea sa, izbutind, în cele din urmă, să obţină numai la 27 martie 1905 decretul imperial pentru numirea lui Miron Călinescu în postul de vicar general al mitropoliei.

Prin avansarea lui Călinescu rămase un loc liber de asesor consistorial, pe care ucrainenii îl revendicară pentru unul de al lor, cu toate că din cele 4 posturi de asesori consistoriali, ei deţineau deja două. Paritatea era deci aleasă, dar ucrainenii nu se mulţumiră cu ea şi obţinură numirea unui al treilea asesor consistorial din rîndurile lor, cu toată împotrivirea mitropolitului şi a Partidului Naţional Român, combătuţi însă de democraţii ce se găseau în tovărăşie politică cu ucrainenii.

Cu aceasta nu se potoli însă agitaţia ucraineană în jurul bisericii ci, dimpotrivă, ei convocară un mare miting ucrainean la Cozmeni, în care votară o moţiune pentru crearea unei *episcopii ucrainene* cu reşedinţa la Cozmeni. O deputaţiune prezentă împăratului un memoriu în acest sens, solicitînd sprijinul prea înalt pentru înfiinţarea unei dieceze pe cheltuiala Fondului bisericesc. La 13 aprilie 1906 românii convocară un contra-miting la Cernăuţi, în care protestară contra *dezmembrării arhidiecezei* şi cerură convocarea congresului bisericesc, singurul for îndreptăţit şi competent pentru soluţionarea cererii ucrainenilor.

În anul următor, ucrainenii, crezîndu-se destul de întăriţi politiceşte în baza tovărăşiei lor cu democraţii români, modificară programul revendicărilor lor pe tărîm bisericesc. Acuma ei puseră chestiunea dezmembrării în mod invers, revendicînd pentru ei mitropolia din Cernăuţi şi cedînd românilor o episcopie sufra-

gană cu reşedinţa fie la Rădăuţi, fie la Suceava. La pretenţia aceasta românii, întruniţi în mare adunare la Cernăuţi în ziua de 4/17 iulie 1911, cerură „demiterea" ucrainenilor din arhidieceza românească şi înfiinţarea pe seama lor a unei episcopii la Cozmeni.

În toiul acestor agitaţii, muri la 7 ianuarie 1912 arhimandritul Miron Călinescu, rămînînd vacant locul de vicar general al arhidiecezei bucovinene, rîvnit aşa de mult de ucraineni. Spre a păstra acest post pentru un cleric român, fu convocată la 12/25 martie o mare adunare la Cernăuţi, ce votă o moţiune prin care se cerea împăratului „să se îndure prea graţios a păstra pentru toate timpurile caracterul românesc al strămoşeştii arhiepiscopii greco-orientale; iar pentru credincioşii greco-orientali de naţionalitate ucraineană să aibă graţia prea înaltă de a întemeia o episcopie ucraineană greco-orientală şi să dea, ca şi pînă acum, unui român greco-oriental postul vacant de arhimandrit consistorial şi general". Moţiunea a fost dezvoltată într-un vast memoriu cu 46 136 de iscălituri şi trimis astfel la Viena.

Cum însă răspunsul Vienei întîrzia să vină, românii intrară în tratative direct cu ucrainenii, cu scopul de a găsi calea pentru aplanarea litigiului bisericesc. Atît românii cît şi ucrainenii aleseseră cîte 32 de delegaţi care se întruniră la 1 martie 1913 la Cernăuţi şi hotărîră ca fiecare delegaţie să-şi formuleze pretenţiile în scris şi să le comunice una alteia. Din propunerile româneşti, ucrainenii acceptară numai următoarele puncte:

„Biserica greco-orientală a Bucovinei se împarte în două dieceze independente şi anume: un *arhiepiscopat român* şi *un arhiepiscopat ucrainean*.

Demnitarului român i se va da titlul şi demnitatea de arhiepiscop al arhiepiscopiei româneşti a Bucovinei şi mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei.

Demnitarului ucrainean i se va da titlul şi demnitatea de episcop al episcopiei ucrainene din Bucovina; el va fi supus arhiepiscopului român numai într-atîta, întru cît sînt supuşi, ca urmare a raporturilor lor către mitropolie, episcopii greco-orientali din Dalmaţia".

Delegaţii ucraineni primiră împărţirea arhidiecezei, dar ei ce-

rură ca noul lor episcop să-şi aibă reşedinţa la Cernăuţi şi ca despărţirea credincioşilor ucraineni de cei români să se facă pe bază teritorială, şi nu pe baza unui cadastru naţional ca pentru alegerile pentru Dietă şi Parlament. La împărţirea pe bază teritorială ucrainenii revendicară pentru episcopia lor aproape două treimi din teritoriul Bucovinei, incluzînd în teritoriul ei şi mînăstirea Suceviţa cu mormintele Movileştilor. Asemenea pretenţii erau inacceptabile pentru români şi de aceea ei se văzură siliţi să întrerupă tratativele cu ucrainenii şi să înainteze împăratului un nou memorandum, accentuînd din nou caracterul românesc al mitropoliei Bucovinei şi drepturile sfinte şi inalienabile ale românilor asupra bisericilor.

„În numele credincioşilor români greco-orientali care ne-au ales la 10 februarie 1913 — se spune în memorand-um — într-o adunare naţională, ca delegaţi pentru reglementarea chestiunii bisericeşti greco-ortodoxe şi în unire cu reprezentanţii patronilor bisericeşti greco-orientali, supunem înaltului guvern urgenta rugare: guvernul să iniţieze separarea bisericească a românilor greco-orientali de ucrainenii greco-orientali şi să o desăvîrşească prin întemeierea unei episcopii independente pentru credincioşii greco-orientali de naţionalitate ucraineană".

Dar în loc de răspuns la memorandum-ul românesc, guvernul ceru din nou mitropolitului Vladimir un candidat *ucrainean* pentru postul de vicar general al mitropoliei. Mitropolitul ezită însă să facă o asemenea propunere şi recomandă pe venerabilul şi eruditul profesor Eusebie Popovici pentru acest post, cu speranţa că peste un candidat de o asemenea autoritate nu se va putea trece. Dar guvernul vienez nu se sinchisi deloc de a numi în septembrie 1913 pe arhimandritul ucrainean *Artemon Manastyrski* în locul vacant de vicar general al mitropoliei, iar pe fostul profesor al acestuia, pe Eusebie Popovici, arhimandrit diecezan *ad personam.*

„Asociaţia clerului greco-oriental din Bucovina" protestă contra numirii lui Manastyrski, dar protestele ei anemice nu erau băgate în seamă şi nici indignarea mitropolitului Vladimir faţă de ministrul cultelor, care îi făgăduise că nu se va trece peste propunerile sale, nu ajuta la nimic. Singurii care ar fi putut stăvili noul

asalt al ucrainenilor contra mitropoliei româneşti ar fi fost deputaţii români din Dietă şi din Parlament, dar ei erau prea înduşmăniţi pentru a trece la o acţiune energică de protest.

Şi astfel rămase reprezentantul ucrainenilor vicar general al arhidiecezei bucovinene cu dreptul de succesiune la scaunul mitropolitan. Numai că izbucnirea primului război mondial, în vara anului 1914, aduse o schimbare radicală în destinul Bucovinei, după cum se va vedea în partea următoare a acestei lucrări.

Nu putem însă încheia acest capitol fără a aprecia după merit silinţele pe care mitropolitul Vladimir şi le-a dat pentru propăşirea morală şi culturală a arhidiecezei sale. Arhipăstoria sa se remarcă prin multe şi folositoare măsuri administrative. El a încercat să introducă disciplină în cler, controlînd activitatea preoţilor prin dese vizite canonice şi îndemnînd pe credincioşi la respectarea datoriilor lor creştineşti prin frumoasele epistole pastorale. El reorganiză instituţia epitropilor bisericeşti prin *alegerea* lor de către obştea comunităţii parohiale. El îngriji ca învăţămîntul religios să fie împărtăşit de preoţi, atît în şcolile primare, cît şi în cele secundare, creînd şi mai multe posturi de *inspectori diecezani.* El stărui şi pentru apărarea congruei preoţeşti. La stăruinţa lui s-a deschis în martie 1902 la Cernăuţi *Şcoala ortodoxă de fete*, care prin decretul imperial din 30 noiembrie 1911 fu transformată într-un liceu de 6 clase. Tot el a îngrijit ca pentru adăpostirea acestei şcoli să se ridice un edificiu propriu pe cheltuiala Fondului bisericesc. În 1914 şcoala aceasta era frecventată de 480 de fete din care 324 erau românce iar 156 ucrainence.

În iunie 1904 apăru primul număr din *„Viitorul"*, foaia clerului ortodox român din Bucovina, care îşi propunea să trezească în membrii clerului „conştiinţa demnităţii stării sublime din care fac parte, să răspîndească sentimentul solidarităţii şi să combată inamicii interni ai clerului care sînt indolenţa, indiferentismul, egoismul etc." Noul organ preoţesc îşi propuse să lupte pentru păstrarea caracterului românesc al bisericii bucovinene şi pentru dobîndirea autonomiei bisericeşti. Prin legea electorală pentru Dieta Bucovinei se rezervară clerului trei mandate cu trei colegii electorale deosebite: un colegiu pentru marii demnitari bisericeşti şi două colegii pentru clerul de rînd, unul român şi altul ucrainean.

Mari merite şi-a cîştigat mitropolitul Vladimir pentru restaurarea bisericii Mirăuţilor din Suceava şi a bisericii mînăstireşti de la Putna. Lucrările de restauraţie s-au făcut după motivele vechii arhitecturi moldoveneşti sub conducerea arhitectului *Carol A. Romstorfer*. Acelaşi arhitect a condus şi lucrările de conservare la ruinele cetăţii domneşti din Suceava. La îndemnul mitropolitului s-au ridicat în stilul moldovenesc şi numeroase biserici parohiale, ca biserica de la Toporăuţi, Arbore, Cîmpulung, Sadova, Iacobeni ş.a. El a înfiinţat pe cheltuiala sa la Cernăuţi o modestă mînăstire pentru surori de caritate şi un orfelinat închinat amintirii părinţilor săi, Mihai şi Paraschiva Repta.

Din iniţiativa sa mînăstirea Sf. Gheorghe, patronul oraşului Suceava şi unde se păstrează sicriul cu moaştele Sf. Ioan cel Nou, care era un metoh sau expozitură a mînăstirii Dragomirna, fu declarată prin decretul imperial din 17 septembrie 1905 mînăstire de sine stătătoare. Astfel spori de la 3 la 4 numărul mînăstirilor din Bucovina. Dreptul de patronat asupra acestei mînăstiri îl exercita din vechime mitropolitul Moldovei, ca o biserică ce fusese clădită pe pămîntul acestei mitropolii.

De mitropolia Bucovinei ţineau cele două biserici greceşti din Viena, precum şi noua capelă românească din capitala Austriei; apoi biserica ortodoxă din Liov şi capela ortodoxă de pe lîngă penitenciarul de femei de acolo. Exista şi o capelă ortodoxă de pe lîngă penitenciarul de bărbaţi din Stanislavov.

Şematizmul arhidiecezei bucovinene, care apărea de la 1848 încoace, arăta în 1914 în arhidieceza Bucovinei 579 825 suflete de credincioşi ortodocşi. Recensămîntul oficial din 1910 arăta în Bucovina 547 603 ortodocşi, 3 232 lipoveni orientali şi 341 de armeni orientali. Numărul romano-catolicilor era de 98 565 suflete, al greco-catolicilor 26 182 şi al armeno-catolicilor era de 657 de suflete. De confesiunea protestantă erau 20 029 şi de cea calvină 484 de suflete. De credinţa mozaică erau 102 919 suflete. Mahomedani erau 8 suflete, fără confesiune 62 şi sectanţi 2 suflete.

Datele statistice oficiale *arată* în Bucovina la 1910 o populaţie totală de 794 924 de suflete, dintre care 273 924 erau români, 305 101 ucraineni şi 216 474 evrei, germani, maghiari etc. Numărul românilor apare inferior celui al celorlalte naţionalităţi conlocuitoare, dar nu trebuie să scăpăm din vedere că recensămîntul *oficial* în Bucovina nu se făcea după *originea etnică*, cum ar fi trebuit, ci după *limba de conversaţie* — Verkehrssprache — astfel că mase compacte de români, care în comunele mixte se înţelegeau cu consătenii lor în limba ucraineană, erau trecute în tabelele recensămîntului ca ucraineni, şi aceasta adeseori sub presiunea organelor administrative.

CAPITOLUL XIII

Bucovina în timpul războiului mondial (1914–1918)

1. Asasinatul de la Sarajevo şi declanşarea războiului austro-rus în 1914 – 2. Organizarea corpurilor de voluntari ucraineni şi legionari români – 3. Acţiunea refugiaţilor bucovineni în timpul războiului – 4. A treia ocupaţie rusească şi izbucnirea revoluţiei în Rusia (1916–1917) – 5. Tratativele de pace de la Brest-Litovsk (noiembrie 1917 – februarie 1918) – 6. Manifestul împărătesc din 16 octombrie 1918 – 7. Adunarea Constituantă de la Cernăuţi din 27 octombrie 1918 – 8. Proclamarea Unirii Bucovinei cu România la 28 noiembrie 1918

1. Asasinatul de la Sarajevo şi declanşarea războiului austro-rus în 1914

S-a arătat mai sus că din cauza propagandei ucrainene în Galiţia şi Bucovina, îndreptată contra integrităţii imperiului ţarist, raporturile diplomatice între Viena şi Petersburg deveneau din zi în zi tot mai încordate. Pentru a balanţa uneltirile austriece în Galiţia şi Bucovina îndreptate împotriva ruşilor aceştia din urmă sprijineau şi încurajau propaganda sîrbească îndreptată contra monarhiei austro-ungare în Bosnia şi Herţegovina, dar şi în Slavonia. Sîrbii sprijiniţi de ruşi revendicau pentru sine aceste provincii sîrbeşti şi ortodoxe pentru a le desprinde de monarhia habsburgică şi a le uni cu Serbia în graniţele unei *Serbii Mari*, exact cum năzuia Austria să unească ţările maloruse din imperiul moscovit în graniţele unei *Ucraine Mari* sub protectoratul austriac. Presa de la Viena şi cu suratele ei din Liov şi Cernăuţi întreţineau o vie agitaţie contra Serbiei, aducînd zilnic articole, unul mai alarmant decît celălalt, despre persecuţia reprezentanţilor diplomatici austrieci din Balcani, ameninţînd mereu Serbia şi combătînd aspiraţiile ei politice şi teritoriale asupra Bosniei şi Slavoniei.

În vara anului 1914 relaţiile austro-sîrbe atinseră un grad de tensiune nemaipomenit de mare şi tocmai atunci arhiducele *Franz-Ferdinand*, moştenitorul tronului Austro-Ungariei, se hotărî să viziteze Bosnia. De la intrarea sa în Sarajevo la 28 iunie 1914, ziua aniversării bătăliei de pe Cîmpul Mierlei — Kosovo Polje — (1389), el căzu împreună cu soţia sa Sofia, lovit în inimă de glontele conjuratorului sîrb Gavrilo Princip, spre consternarea lumii întregi. Glontele lui Princip, care lovise inima arhiducelui fusese semnalul primului război mondial, care dăinui pînă la 1918 şi sfîrşi cu desfacerea Austro-Ungariei în ţările ce o compuneau, cu exilarea împăratului Wilhelm al II-lea al Germaniei, cu uciderea ţarului Nicolae al II-lea şi a familiei sale la Irkuţsk în Siberia şi cu sovietizarea imperiului moscovit.

La Cernăuţi vestea morţii arhiducelui Franz-Ferdinand sosi noaptea tîrziu. Un steag negru care flutura pe palatul primăriei anunţa lumii consternate catastrofa de la Sarajevo. Autorităţile publice intrară în doliu. Presa de toate nuanţele politice comenta şi condamna asasinatul.

La 23 iulie guvernul de la Viena trimise Serbiei o notă ultimativă, făcînd-o responsabilă de asasinatul de la Sarajevo şi somînd-o să admită ca organele de securitate austriece să ancheteze şi urmărească pe conjuraţi în teritoriul sîrbesc. Guvernul de la Belgrad găsi însă pretenţiile Austro-Ungariei incompatibile cu suveranitatea ei şi le respinse. La 28 iulie 1914 guvernul de la Viena răspunse la refuzul Serbiei cu *declararea* formală de *război*. La 6 august Rusia sări în ajutorul protejatei sale de la Belgrad, declarîndu-se în stare de război cu Austro-Ungaria.

Vestea aceasta produse o mare nelinişte în Bucovina, dat fiind că graniţa rusească se găsea la o depărtare de vreo 30 de km de Cernăuţi. Presa oficială sprijinea manifestaţiile publice pe care prefectura poliţiei le aranja întru înflăcărarea publicului pentru război. Presa ucraineană apela la guvern să proteguiască poporul ucrainean, fiindcă el a ştiut să reziste propagandei rusofile, desolidarizîndu-se de unitatea panslavă, întrucît ucrainenii ar fi suferit

din partea rușilor cele mai grele persecuții. Capii mișcării rusofile fură arestați și propaganda lor strict interzisă.

Românii din Bucovina priveau izbucnirea războiului austro-rus cu mare îngrijorare. Aurel Onciul mărturisea în organul său de publicitate „Foaia Poporului" o aderență neclintită la Austria, susținînd că soarta poporului român ar fi indisolubil legată de soarta Austriei habsburgice. Organul Partidului Național, „Viața Nouă", nu se putea abate de la politica austrofilă a liderilor, totuși el ținea să-și exprime speranța că Austria învingătoare va aprecia jertfele aduse de români și le va lărgi drepturile naționale. Dar sentimentele adevărate ale poporului român din Bucovina se deosebeau foarte mult de afirmațiile presei românești de sub cenzura guvernului austriac, înăsprită și mai mult de la declararea războiului încoace. Ochii tuturora erau îndreptați spre granița românească, așteptînd cu înfrigurare hotărîrea guvernului român. Tineretul naționalist din jurul „Junimii Literare" se temea ca nu cumva România să intre în război alături de Tripla Alianță contra rușilor, deși nu era *casus foederis*, întrucît nu Austria fusese atacată de Serbia, ci Viena declarase război Belgradului. De aceea, hotărîrea Consiliului de Coroană de la Sinaia din 3 august 1914, care decise neutralitatea României, aduse o mare ușurare în opinia publică românească din Bucovina. În schimb, însă, presa străină nu găsea cuvinte destul de aspre prin care să condamne pretinsa „ruptură de tratat" — Vertragsbruch — din partea guvernului român.

Marea majoritate a românilor bucovineni era silită de împrejurări să rămînă la vetrele de acasă și să îndure cu resemnare persecuțiile sălbatice ale jandarmeriei austriece de sub comanda ambițiosului ei șef, *Eduard Fischer*, care, sprijinit de justiția militară suprazeloasă, vedea în fiecare român un spion, un trădător, un țap ispășitor pentru fiecare insucces pe cîmpul de război, un vîndut țariștilor, cu care românii bucovineni nu aveau nici o legătură și nici [illegible]ație. Răul pe care justiția militară îl pricinuise nu putu fi remediat nici prin amnistierea delictelor politice de către împăratul Carol prin actul din 2 iulie 1917.

Rezerviștii români fură mobilizați la regimentele 23 și 41 de infanterie și 4 de dragoni, pentru completarea cadrelor acestor re-

gimente. În ordinea de bătaie aceste regimente făceau parte din Divizia 43. Glotașii fură chemați sub arme pentru completarea Brigăzii 35, care rămăsese pentru apărarea graniței dinspre Rusia. Școlile publice erau închise, autoritățile publice își reduseră serviciul, iar guvernatorul, *contele Meran*, își mutase reședința de la Cernăuți la Vatra Dornei, în edificiile balneare de acolo. Comandantul jandarmeriei își mutase ștabul la Rădăuți, unde funcționa și Consiliul de război, care pronunța sentințele de moarte contra celor bănuiți de trădare și spionaj. O sumedenie de preoți, învățători și săteni români erau ridicați de la vetrele lor și trimiși în lagărul de concentrare de la Thalerhof din Stiria. Convoaie neîntrerupte de refugiați umpleau drumurile de munte pentru a trece în Maramureș și Transilvania și de acolo spre Viena. Aveai impresia că Austria evacuează Bucovina pentru a o trece în stăpînirea Rusiei, ale cărei armate se apropiau de granița țării.

Planul de operații austriac era să atace Rusia la frontiera poloneză, lăsînd apărarea Bucovinei și Galiției orientale în seama generalului Kövesz, care nu dispunea decît de 4 divizii, dintre care Divizia 43 bucovineană ocupase punctul cheie de la Zaleszcziki pe Nistru. Brigada 35 de glotași avea ordinul să reziste unui eventual atac al rușilor contra Bucovinei. Rușii, la rîndul lor, folosindu-se de slăbiciunea acestui front, își îndreptară atacul lor contra Bucovinei și Galiției orientale, ocupînd fără luptă Cernăuții la 2 septembrie 1914, oraș care fusese evacuat de austrieci, după ce aruncaseră în aer podul de peste Prut. Un simplu locotenent rus, Pigarewski, primi capitularea Cernăuților, impunînd orașului o contribuție de război de 600 000 coroane austriece, pedeapsă care a fost însă iertată. În fruntea unei coloane de cazaci generalul Pavlov intră la orele 6 seara în Cernăuți, unde fu întîmpinat în fața primăriei de însuși mitropolitul Vladimir Repta. La cuvîntul de salut al primarului *Salo Weisselberger*, generalul răspunse că, prin sosirea armatei ruse, Cernăuții s-au unit cu Rusia. În consecință, rușii instalară la 15 septembrie la Cernăuți o administrație civilă în frunte cu avocatul român *Temistocle Bocancea*, ajutat de agentul rusofil *Alexie Gerowski*, ginerele arhimandritului Ortizie Popescu de la Sucevița. Fostul primar Weisselberger, Nicu Flondor și alte trei persoane din Cernăuți fură arestate și trimise ca osta-

teci în Rusia, fiind mai apoi eliberate în schimbul unor rusofili arestaţi de austrieci.

De la Cernăuţi, trupele ruseşti ocupară la 15 septembrie Storojineţul, atingînd linia Siretului pînă la graniţa română la Movileni, pe care o marcară cu stîlpi de hotar ce purtau inscripţia *Rusia-Nouă*. Dar ocupaţia rusească a Bucovinei pînă la rîul Siret n-a durat decît pînă la 21 octombrie 1914, cînd austriecii reuşiră să reocupe Cernăuţii şi regiunea dintre Siret şi Prut.

2. Organizarea corpurilor de voluntari ucraineni şi legionari români

Îndată după ce austriecii reocupaseră Cernăuţii şi regiunea din valea Ceremuşului, pînă în valea Siretului, guvernatorul Meran se reîntoarse la Cernăuţi şi puse acolo la cale cu deputaţii Nicolae Wassilko şi Aurel Onciul, cunoscuţi austrofili, recrutarea a două corpuri de voluntari, unul ucrainean şi altul român, pentru apărarea Bucovinei contra unei noi ocupaţii ruseşti. Pentru a-şi manifesta credinţa şi ataşamentul său faţă de Austria, deputatul Wassilko ademeni pe huţanii din judeţele Vijniţa şi Storojineţ să se înroleze în corpul de voluntari cu scopul de a-şi apăra satele împotriva ruşilor. Ajutat de organele jandarmeriei atotputernice, Wassilko reuşi să silească a se înscrie în corpul de voluntari ucraineni un număr de peste o mie de tineri şi bărbaţi între două vîrste şi să-i concentreze la Seletin, jud. Rădăuţi, unde depuseră, în ziua de 20 noiembrie 1914, jurămîntul de credinţă faţă de steagul austriac. Fiecare voluntar rămase în costumul său ţărănesc, cu o banderolă negru-galbenă la braţul stîng, primind o armă veche, model Werndl, cu muniţia necesară. După o instrucţie de 10 zile, corpul de voluntari fu diriguit spre front.

Aurel Onciul nu voia să rămînă în urma lui Wassilko în ceea ce privea slugărnicia sa faţă de guvernul austriac. Şi el puse la cale organizarea unui corp de *legionari români*, lansînd către ţăranii români următoarea chemare, semnată de primarii Gheorghe Huţu din Cîmpulung, Alexandru Buburuzan din Mînăstirea Humorului, Ştefan Baitoi din Stroieşti, Ştefan Forfotă din Vatra Dornei, Gheorghe Bontaş din Vatra Dornei, deputat în Dieta ţării, şi Zaharie Zub, primar în Horodnicul de Sus, jud. Rădăuţi:

„Muscalul a intrat în ţară şi voieşte să răpună împărăţia. Iar căzînd Austria, cade cu ea şi întreg neamul românesc. Căci nu poate încăpea îndoială că peste scurtă vreme după căderea Austriei muscalul va înghiţi România, dimpreună cu Ardealul şi Bucovina, făcînd astfel capăt neamului nostru.

De aceea noi, ţăranii români din Bucovina, am fost şi rămînem pururea credincioşi împărăţiei. Tot de aceea ne-am fi aşteptat ca, în războiul groaznic între muscal şi împărăţie, oastea românească, ca să apere neamul, va lupta umăr la umăr cu oştirile împărăteşti; cînd colo, auzim că la Bucureşti o seamă de oameni asmută din răsputeri împotriva Austriei, că vor ca România să se lege cu muscalul, cerînd totodată ca oastea românească să intre în împărăţie pe cuvînt ca să ne scape de jugul sub care pretind ei că am geme.

Faţă de această încercare de sinucidere a neamului nostru, noi, ţăranii din Bucovina, trebuie să ne ridicăm glasul şi să le spunem domnilor de la Bucureşti că noi nu ne clintim în credinţa noastră pentru împărăţie, că ne împotrivim oricărui amestec în treburile noastre şi că dorim din suflet ca oastea românească să lupte alături de feciorii noştri din oastea împărătească.

Ca să ne împreunăm glasurile, vă chemăm pe duminică, în 9/22 noiembrie 1914, la 2 ceasuri după amiază, la Suceava, în Sala de gimnastică, la o adunare ţărănească cu următoarea ordine de zi:

1. Cuvînt de deschidere al prezidentului ce se va alege.
2. Darea de seamă asupra stării românilor, de gospodarul Ştefan Forfotă din Vatra Dornei.
3. Darea de seamă asupra nevoilor ţărăneşti, de gospodarul Nistor Andronicescu din Fundul Moldovei.

Veniţi cu toţii! De trenurile de trebuinţă am grijit! În ziua adunării, la 5 ceasuri dimineaţa vor pleca trenuri din toate capetele ţării, de la Vatra Dornei, de la Straja şi de la Cernăuţi (Grădina Publică)."

Deschizînd adunarea, primarul Gheorghe Huţu din Cîmpulung, care fu proclamat preşedinte, spunea că s-au strîns din munţi şi din cîmpii atîtea mii de mii de oameni pentru a spune cu glas

tare, ca să se audă peste graniţă, adică în România, că ţărănimea română din Bucovina este mulţumită cu stăpînirea austriacă şi că în timpurile grele prin care trece împărăţia ţăranii s-au adunat pentru a reînnoi jurămîntul de credinţă pe care înainte cu 140 de ani strămoşii lor l-au prestat Austriei.

Primarul Forfotă din Vatra Dornei a supus unei aspre critici politica de neutralitate a României, unde nişte „rublari", adică oameni cumpăraţi de ruşi, propagă ideea colaborării cu Rusia. La propunerea oratorului s-a hotărît să se trimită regelui Ferdinand o telegramă, să nu verse zadarnic sînge românesc şi să nu intre în împărăţie, ci mai vîrtos să poruncească oştirilor sale să lupte alăturea cu oştirile împărăteşti.

Nistor Andronicescu din Fundul Moldovei făcu propunerea pentru înfiinţarea unui *corp de legionari români*, motivîndu-şi iniţiativa astfel: „Satele şi oraşele au rămas aproape fără braţe. Dacă ar veni duşmanul, atunci n-are cine să dea o împuşcătură şi să ne apere. De aceea fac propunerea să formăm un batalion de legionari români, care să facă ceva exerciţii cu armele şi în caz de nevoie să ne apere vetrele, femeile, mamele şi copiii noştri. Dragii mei, au şi alt folos, ei nu merg afară din satul lor, prin urmare nici la război, cînd s-ar mai face asentare (recrutare), ci în cazul cel mai rău au să păzească la marginea satului."

Era deci evident că scopul adunării era să determine România să intre în război alături de Austria şi să demonstreze lumii că românii bucovineni sînt mulţumiţi cu stăpînirea austriacă, dezminţind pe această cale propaganda refugiaţilor bucovineni din România, care dezvăluiau în faţa lumii atrocităţile jandarmeriei lui Fischer. La 24 noiembrie 1914 apărea în „Neue Freie Presse" din Viena un larg reportaj asupra adunării de la Suceava, intitulat *Manifestaţie de credinţă faţă de imperiu din partea ţărănimii române din Bucovina*. Aurel Onciul dovedise din nou că înţelege să execute cu acurateţe ordinele primite de la Viena, deopotrivă cu colegul său renegat, Nicolae Wassilko.

Jandarmeria aduse curînd la îndeplinire hotărîrea impusă adunării de la Suceava. În ziua de 2 decembrie 1914 aproape 1 500 de legionari români fură concentraţi la Cîmpulung. Acolo, colonelul Fischer le luă jurămîntul şi-i înarmă cu puşti Werndl şi le

împărţi banderola negru-galbenă la braţul stîng. Dar legionarii români, deopotrivă cu voluntari ucraineni, nu apucară să-şi arate toată destoinicia lor războinică improvizată. În a cincea zi după adunarea de la Suceava, Cernăuţii căzură la 26 noiembrie 1914 din nou sub ocupaţia rusească. Bocancea şi Gerowski ajunseră din nou în fruntea municipiului Cernăuţi, iar trupele ruseşti, forţînd linia Prutului, înaintară vertiginos înspre sudul Bucovinei, ocupînd Storojineţul, Siretul şi Suceava şi urmînd de aproape trupele austriece în retragere spre Cîmpulung şi Dorna. În timpul acestei retrageri, legionarii români primiră ordinul să acopere ca ariergardă retragerea trupelor spre munte, retrăgîndu-se şi ei în mare debandadă spre Cîmpulung. Mulţi din ei fură împuşcaţi de ruşi ca partizani, fiindcă ruşii nu înţelegeau să le recunoască calitatea de combatanţi. Ultima lor rezistenţă avu loc la Podul Bucătarului din Cîmpulung, unde se risipiră, unii luînd drumul spre Dorna, iar alţii spre Rarău şi graniţa românească.

Încercarea ce se făcu pentru a ademeni şi pe *arcaşi* în serviciul cauzei asupritorilor străini nu a reuşit. O mare indignare cuprinse sufletele bravilor arcaşi care trecură cu sutele graniţa, pentru a se înrola în Corpul voluntarilor din armata română dezrobitoare.

Aşa se sfîrşi tragica epopee a legionarilor lui Aurel Onciul, cu mulţi morţi şi răniţi dintre aceştia. Aceeaşi soartă o avură şi voluntarii ucraineni ai lui Nicolae Wassilko.

Înfrîngînd rezistenţa austriacă, ruşii ocupară Cîmpulungul şi înaintară prin Pojorîta şi valea Putnei pînă la Mestecăniş, dar fără să poată forţa trecerea în valea Bistriţei.

La Cernăuţi ruşii se instalaseră din nou de-a binelea, oprind desfacerea băuturilor spirtoase şi supunînd populaţia unui sever control poliţienesc. Pentru ziua de 6/19 decembrie guvernatorul Evreikov ordonă un Te-Deum la biserica catedrală în cinstea zilei onomastice a ţarului Nicolae al II-lea. Mitropolitul Vladimir se supuse ordinului [illegible] Te-Deum-ul pomenind numele ţarului. Din cauza aceasta [illegible] la dispoziţia Vienei şi primi un [illegible] de domiciliu forţat la Praga, unde rămase pînă la sfîrşitul războiului.

Luptele de tranşee durară toată iarna 1914 spre 1915, cînd în februarie 1915, armata austriacă, refăcută sub comanda lui Pflan-

zer Maltici lua ofensiva contra ruşilor în Bucovina, reocupînd oraşele Cîmpulung, Suceava, Siret şi, în cele din urmă, Cernăuţii, în 15 februarie 1915. Guvernatorul Meran se reîntoarse la reşedinţa sa din Cernăuţi şi exercită puterea administrativă pînă în iunie 1916, cînd ruşii ocupau pentru a treia oară capitala Bucovinei. În tot timpul acesta administraţia austriacă funcţiona normal, şcolile îşi reluară cursurile regulat. Numai la graniţa dinspre România înflorea contrabanda cu vite şi alimente pentru oştirea austriacă. Apărarea graniţei dinspre Basarabia era încredinţată maiorului Daniil Pop, care se fortificase puternic la Ostriţa. Populaţia trăia sub regimul stării de asediu şi cenzura scrisorilor.

3. Acţiunea refugiaţilor bucovineni în timpul războiului

Declaraţia de neutralitate din partea României (3 august 1914) şi apoi intrarea în război contra monarhiei austro-ungare dezlănţuiră o nemaipomenită persecuţie contra tineretului naţionalist din jurul „Junimii Literare", pe care faimosul comandant al jandarmeriei, Fischer, nu se sfia să-l califice drept bandă de spioni şi trădători. O proclamaţie semnată de guvernatorul Meran amenința cu moartea şi pe cei ce ar fi numai *bănuiţi* de spionaj şi trădare. Era deci firesc ca, în faţa teroarei dezlănţuite contra lor, mulţi dintre tinerii naţionalişti să se refugieze în Regatul liber, adăpostindu-se în judeţele limitrofe, din care în timpul neutralităţii, Fischer, după propria sa mărturisire, ridică pe cale de contrabandă nu mai puţin de 66 835 de capete de vită pentru aprovizionarea oştirii austriece. Alţii, şi îndeosebi intelectualii, ajunseră la Iaşi şi Bucureşti, unde în unire cu refugiaţii români din Transilvania dezvoltară o febrilă activitate propagandistă pentru intrarea României în război contra Austro-Ungariei, temniţa popoarelor.

Cu ocazia Congresului românilor de peste hotare, care se ţinu la Bucureşti în ziua de 15 martie 1915, voluntarii bucovineni depuseră jurămîntul de credinţă faţă de steagul tricolor. Adresîndu-se voluntarilor, *Ion Grămadă* le spunea:

„De cum aţi luat haina aceasta, v-aţi îmbrăcat cu cămaşa morţii. Ştiu că vă trimite la moarte sigură. În numele Bucovinei, în

numele ţării noastre, ne-am adunat. O simţim în urma noastră, sîngerînd din mii de răni, în agonie. Făceţi-vă răzbunătorii ei! Croiţi hotare mai largi României; de vă vor opri puhoaiele de duşmani, deschideţi-vă cale cu săbiile voastre; sînt noi, strălucitoare, cu fulgere de lumină pe ele: botezaţi-le în sîngele asupritorilor noştri; adăpaţi-le cu sînge. Vi le dăm curate: să le aduceţi îndărăt închegate cu sînge. Bucovina roabă şi îndurerată vă încinge astăzi coapsele cu ele: Fiţi vrednici de ele!".

Şi Grămadă a mers cu pildă bună înainte, luptînd la Cireşoaia contra asupritorilor Ţării de Sus a Moldovei, căzînd ciuruit de gloanţe la 27 august 1917 în faţa reţelelor de sîrmă ghimpată, ca erou răzbunător pentru dezrobirea Bucovinei, în vîrstă de 31 de ani.

Unii dintre tineri îşi continuau studiile la Universitate, iar alţii intrară ca voluntari în armata română, frecventînd şcolile militare. Presa austrofilă din Bucovina nu găsea cuvinte destul de aspre pentru a veşteji în ochii lui Fischer activitatea propagandistică a refugiaţilor bucovineni, contestîndu-le dreptul „de a se gira în congrese şi miting-uri ca reprezentanţi ai românilor bucovineni şi de a vorbi în numele acestora".Nu era manifestaţie naţională în Bucureşti, la care aceşti „fii rătăciţi" ai Bucovinei să nu fi condamnat, fără autorizaţia lui Fischer şi a ciracilor săi, actele de teroare şi persecuţie din Bucovina şi să nu fi dat expresie dorinţei lor de libertate naţională. La Bucureşti refugiaţii editară chiar un organ propriu al lor, *„Revista Bucovinei"*, sub îngrijirea lui Ilie Torouţiu.

Diabolică bucurie produsese în tabăra austrofililor din Bucovina cazul cîtorva tineri bucovineni de la Şcoala de ofiţeri din Botoşani care, într-un moment de descurajare din iarna gerului şi tifosului exantematic care bîntuia în Moldova în 1916 spre 1917, se lăsară ademeniţi la acte de indisciplină, în urma cărora fuseseră deţinuţi la Dorohoi. În calitatea de preşedinte al Comitetului refugiaţilor bucovineni, Ion Nistor primi însărcinarea să viziteze pe aceşti tineri la Dorohoi şi să raporteze asupra stării lor sufleteşti. În cele de mai jos se reproduce raportul pe care Nistor l-a înaintat ministrului de război şi Marelui Stat Major P.S., pentru a restabili adevărul în cinstea acestor tineri, care s-au dovedit buni români şi

de ispravă. Iată cuprinsul raportului adresat în numele comisiei de anchetă:

„Domnule Ministru,

Îndeplinind misiunea cu care avurăm onoarea de a fi însărcinaţi de excelenţa voastră şi de Marele Stat Major P.S. la 20 iunie 1917 nr.7226, ne permitem a vă prezenta următoarele:

În zilele de 21 şi 22 iunie am cercetat pe foştii elevi bucovineni şi transilvăneni din Şcoala militară din Botoşani, care sînt deţinuţi în arestul preventiv din Dorohoi, pentru a cunoaşte starea lor sufletească şi a le face un examen de conştiinţă. Spre acest scop ne-am întreţinut mai multă vreme cu fiecare din ei, ascultîndu-le doleanţele şi examinînd felul lor de gîndire. Spre bucuria noastră ne-am putut convinge că starea lor sufletească este bună şi că sentimentele lor naţionale sînt neatinse, cu toate neajunsurile îndurate în timpul arestului preventiv. I-am găsit înălţaţi sufleteşte mai mult ca oricînd, fiindcă aflaseră de înrolarea camarazilor lor din Rusia. Ei recunosc cu toţii că au făcut un pas nesocotit într-un moment de depresiune sufletească şi-şi exprimă dorinţa de a fi reprimiţi în şcoala militară. Ei doresc din toată inima ca să se şteargă orice amintire de la eliminarea lor din şcoala militară şi să-şi poată relua din nou îndeletnicirile lor militare.

Întreţinîndu-ne mai multă vreme cu ei, ne-am putut convinge că ei au ambiţia de a arăta prin purtarea lor viitoare că toate acuzaţiile care li s-au adus au fost neîntemeiate şi că ei au nutrit şi nutresc în pieptul lor cele mai sincere şi mai nobile sentimente româneşti. Ei doresc ca după terminarea şcolii militare să meargă pe front, ca să poată dovedi şi prin fapte că sentimentele lor sînt adevărate. Ei ţinură să repete declaraţiile pe care le făcuseră înaintea comisarului regal, că primesc să fie cetăţeni români fără nici o condiţie şi că doresc din tot sufletul de a contribui prin jertfă şi vitejie la dezrobirea ţărilor lor de origine şi la făurirea României Mari. Ascultînd cu atenţie declaraţiunile lor, ne-am convins pe deplin de sinceritatea lor şi de singura dorinţă pe care o nutresc, ca pasul de nesocotinţă să fie dat cu totul uitării.

În urma acestor constatări avem onoarea, domnule ministru, să vă facem următoarele propuneri:

1. Elevii deţinuţi în arestul preventiv din Dorohoi să fie mai

întîi echipaţi, fiindcă mulţi dintre ei sînt goi şi desculţi, şi puşi cît se poate mai curînd în libertate, fireşte, cu ordinul de a se prezenta la comandamentul Şcolii militare din Botoşani, unde să fie trecuţi în rîndurile celorlalţi elevi.

2. Acolo să fie supuşi unei vizite medicale pentru ca să se constate cîţi din ei sînt apţi pentru serviciul militar, fiindcă unii din ei sînt bolnavi.

3. Aceia dintre elevi care pot dovedi că au fost ofiţeri şi stegari — Fähnrich — în armata austriacă, să se bucure de acelaşi tratament ca şi camarazii lor veniţi din Rusia. Studenţilor în teologie să li se recunoască drepturile de care se bucură colegii lor din ţară, iar toţi ceilalţi să fie admişi de a continua instrucţia la Şcoala militară din Botoşani.

4. Să li se dea voie 10–15 zile pentru a se putea recrea şi a-şi reglementa chestiunile familiale, după care se vor prezenta la şcoală.

5. Situaţia lor civilă să se reglementeze deopotrivă cu cea a voluntarilor români sosiţi din Rusia.

Ca încheiere sîntem de părere ca aceste propuneri să se aducă la îndeplinire cît se poate de curînd, fiindcă o prea mare întîrziere ar putea uşor să altereze sentimentele lor frumoase, de care sînt însufleţiţi în prezent.

Primiţi, domnule ministru, asigurarea distinsei noastre stime..." (Urmează semnăturile membrilor comisiei)

Marele Stat Major a dispus eliberarea lor, conform propunerii comisiei, iar elevii s-au ţinut cu sfinţenie de făgăduielile lor, întorcîndu-se la şcoală şi îndeplinindu-şi datoria de ostaşi şi buni români. Am reprodus acest document pentru ca să nu cadă nici o umbră asupra refugiaţilor bucovineni din timpul războiului pentru eliberarea Bucovinei. Mulţi dintre refugiaţii bucovineni, ca Dimitrie Marmeliuc, Constantin Ardeleanu ş.a. s-au distins pe front, iar alţii, ca Ion Grămadă, Lascăr Luţia, Breabăn, Zamfir ş.a. au căzut în luptă, amestecînd sîngele lor cu cel al camarazilor din Regat pentru triumful cauzei naţionale. Doi ostaşi bucovineni, Nicoară şi Dumitru Cătană, au fost împuşcaţi la Satulung, lîngă Braşov, pentru că refuzaseră să tragă în fraţii lor din Regat. Nenorociţii au fost siliţi să-şi sape singuri groapa în care se rostogoliră trupurile neînsufleţite.

În primăvara anului 1917 numărul refugiaţilor bucovineni şi transilvăneni spori foarte mult cu soldaţii şi ofiţerii români din armata austro-ungară care ajunseră prizonieri în Rusia. Aceştia fură concentraţi la Darniţa, lîngă Kiev, organizaţi în regimente şi brigăzi de voluntari şi chemaţi în ţară ca să lupte pe front. Primele unităţi de voluntari transilvăneni şi bucovineni sosiră la Iaşi la 8 iunie 1917 şi li se făcu, în Piaţa Unirii, o entuziastă primire, fiind salutaţi de preşedintele consiliului, Ion I.C. Brătianu, de Octavian Goga şi de Ion Nistor, în numele Bucovinei.

„Adresîndu-mă vouă, iubiţi fraţi bucovineni, — zicea Nistor — vă sfătuiesc ca un frate mai mare să păstraţi cu sfinţenie jurămîntul pe care l-aţi prestat m.s.Regelui Ferdinand, primul domn şi purtător de grijă a tuturor românilor, care întruneşte în augusta sa persoană blîndeţea şi înţelepciunea lui Alexandru cel Bun, hotărîrea şi vitejia lui Ştefan cel Mare şi dragostea pentru ţărănime a lui Cuza Vodă, înaintea statuii căruia prăznuim astăzi, în Piaţa Unirii din Iaşi, înfrăţirea de arme şi unirea românilor de pretutindeni. Închegaţi prietenie trainică cu camarazii voştri din Regat şi din Ardeal, cu care veţi forma o singură ţară şi veţi vieţui împreună cînd izbînda va fi a noastră. Şi ea va fi! Întindeţi mîna prieteneşte şi fraţilor voştri din Basarabia, care luptă umăr la umăr cu voi pentru zdrobirea aceluiaşi vrăjmaş!

Steagul tricolor la care aţi jurat nu este nou pentru voi. Sub cutele lui au biruit strămoşii noştri în Codrul Cosminului. Dar de aproape un veac şi jumătate nu mai fîlfîie mîndru peste meleagurile Bucovinei. Îmbogăţiţi strălucirea lui cu marea izbîndă pe care întreg neamul românesc o aşteaptă cu deplină încredere de la voi şi de la camarazii voştri. Vouă soarta v-a rezervat cea mai mare cinste de care se pot învrednici fiii Bucovinei: cinstea de a împlînta din nou steagul naţional la Suceava şi la Cernăuţi, de unde fusese smuls acum 143 de ani de către răpitoarea pajură habsburgică; aceasta va fi cea mai aleasă răsplată a jertfei voastre! Falnici plăieşi ai Bucovinei, cu Dumnezeu înainte!”

Prin participarea refugiaţilor la lupta pe front s-a rupt orice legătură între ei şi Imperiul Habsburgic. Defecţiunea ruşilor determină guvernul român să se gîndească la organizarea „triunghiului morţii” în Moldova. În clipele acelea de grele încercări, o bună

parte dintre refugiaţi, mai ales bătrînii, femeile şi copiii trebuiră să fie evacuaţi în Rusia la *Elisabetgrad* şi în satele vecine, unde avură de îndurat nespuse lipsuri şi umiliri. Cei rămaşi în Moldova erau obligaţi să-şi reglementeze situaţia civilă şi militară în faţa unei comisii desemnată de Comitetul refugiaţilor. Pentru apărarea intereselor specifice ale refugiaţilor bucovineni se institui la Chişinău un comitet în frunte cu Ion Nistor şi din care făcea parte şi T.V. Ştefanelli. Refugiaţii de la Odessa intrară în legătură cu refugiaţii cehoslovaci din Rusia, cu care avură la Iaşi o conferinţă comună prezidată de profesorul *Thomáš G. Masaryk*, viitorul preşedinte al Republicii Cehoslovace. Se impunea o acţiune comună a tuturor popoarelor subjugate din Austria contra Casei de Habsburg, pentru a-i contesta dreptul de a mai dispune asupra lor.

La 2 iulie 1917 se constitui, cu autorizaţia guvernului român, o „*Misiune română în Bucovina*”, cu scopul de a arăta bucovinenilor rămaşi acasă că regele României şi guvernul român se interesează de soarta lor şi că de la Viena nu le mai rămîne nimic de aşteptat. Misiunea îngrijea şi de familiile ofiţerilor şi ostaşilor bucovineni care luptau pe frontul român. Ea combătea propaganda austro-germană şi lămurea pe bucovineni asupra scopului pe care România îl urmărea prin participarea ei la război. Misiunea mai avea să studieze situaţia politică, economică şi administrativă din Bucovina în vederea introducerii administraţiei româneşti, precum şi însărcinarea de a aduna materialul documentar pentru susţinerea cauzei comune româneşti la tratativele de pace. Mai apoi, refugiaţii elaborară chiar un *Statut pentru organizarea serviciului de propagandă românească în Bucovina*, care primi aprobarea guvernului român la 1 noiembrie 1918.

Înainte însă de publicarea manifestului imperial de la Viena, refugiaţii români din Transilvania şi Bucovina, constituiţi la Iaşi în „*Comitetul Naţional al românilor ardeleni şi bucovineni aflători în Moldova şi Basarabia şi al Corpului ofiţeresc de voluntari*”, trimiseră la 6 octombrie 1918 regelui Ferdinand al României următoarea declaraţie:

„Românii ardeleni şi bucovineni aflători pe teritoriul român, în numele lor şi al fraţilor subjugaţi de acasă, a căror conştiinţă e

silită şi terorizată şi deci în imposibilitatea de a se manifesta liber, declară cele ce urmează:

1. Cerem să fim liberaţi de sub jugul monarhiei austro-ungare şi sîntem ferm hotărîţi să luptăm pe toate căile şi prin toate mijloacele, ca elementul românesc în întregimea lui să fie constituit într-un *singur* stat naţional liber, sub domnia dinastiei române. Războiul între noi şi monarhia austro-ungară nu se va sfîrşi pînă cînd nu vom întrupa idealul naţional integral.

2. Nu recunoaştem monarhiei austro-ungare dreptul de a se ocupa de soarta românilor din Ardeal şi Bucovina, deoarece dînsa veacuri de a rîndul ne-a ţinut în cea mai neagră şi ruşinoasă robie. Toate încercările de federalizare a Casei de Habsburg sînt gesturi disperate ale unei împărăţii osîndite să se descompună şi să piară. Starea românilor din monarhia vecină o va decide biruinţa oştirii române şi voinţa întregului popor român, pe care o va consfinţi hotărîrea congresului de pace la care vor lua parte reprezentanţii României eliberatoare.

3. Cerem ca întreg teritoriul locuit de români din monarhia habsburgică să fie eliberat şi *anexat Regatului Român*, aşa cum este prevăzut în tratatul de alianţă cu Puterile Înţelegerii.

4. Toate declaraţiile din Ardeal şi Bucovina contrarii acestor aspiraţiuni naţionale le considerăm ca stoarse de autorităţile duşmane cu forţa şi declarăm că acele declaraţii nu trebuie să ducă în eroare opinia publică mondială care cere dreptate şi libertate pentru toate neamurile.

Majestate, cu nestrămutată credinţă în realizarea idealului naţional, al cărui viu şi mîndru simbol sînteţi majestatea voastră, îndrăznim a prezenta, în numele românilor ardeleni şi bucovineni aflători pe teritoriul regatului României, alăturata declaraţie.

Noi, românii ardeleni şi bucovineni, cu adîncă veneraţie şi cu neclintită loialitate ne apropiem de scaunul domnesc, care vrem să fie al tuturor românilor, fiind de mult convinşi că majestatea voastră sînteţi ocrotitorul înţelept al năzuinţelor drepte şi sfinte ale românilor subjugaţi, pentru dezrobirea cărora n-aţi pregetat a aduce cele mai grele jertfe. Cu deplină încredere în puternicul sprijin al majestăţii voastre, românii ardeleni şi bucovineni care *au rupt toate legăturile cu monarhia austro-ungară v-au jurat credinţă ca cetăţeni şi ostaşi*, sînt gata să aducă orice sacrificiu pentru *unirea politică a tuturor românilor şi pentru dinastia română*, indisolubil legată de destinele întregului neam românesc.

Se închină majestăţii sale prea plecat şi supus Comitetul Naţional al românilor originari din monarhia austro-ungară".

Nu ştim dacă cuprinsul acestei declaraţii principiale a ajuns la cunoştinţa celor rămaşi acasă, în Transilvania şi Bucovina. Ştim însă că bunii români, deşi aderau cu tot sufletul la hotărîrile exprimate în ea, nu se puteau pronunţa liber, ca refugiaţii, şi de aceea atitudinea lor trebuia să fie mai moderată şi cu mare reticenţă, precum se va vedea curînd.

4. A treia ocupaţie rusească şi izbucnirea revoluţiei în Rusia (1916-1917)

La începutul lui iunie 1916 ruşii întreprinseră o mare ofensivă în Bucovina şi Galiţia, bătînd pe austrieci şi respingîndu-i peste Carpaţi şi cucerind Przemysl-ul. Pornind din Basarabia, ei, călcînd teritoriul român, înconjurară poziţiile austriece de la Mamorniţa, apărate de maiorul Daniil Pop, şi cuprinseră, la 17 iunie, Cernăuţii. Atacul a fost atît de rapid şi surprinzător, încît guvernatorul Meran şi autorităţile de sub ordinele sale de-abia că putură fugi în grabă spre Vatra Dornei.

Ruşii îi urmăriră de aproape, ocupînd fără mare împotrivire oraşele Storojineţ, Siret, Suceava şi Cîmpulung, reluînd vechile lor poziţii de la Mestecăniş. Autorităţile civile şi ecleziastice din Bucovina se refugiaseră la Praga, unde rămaseră apoi pînă la terminarea războiului. Ruşii numiră un *guvernator al Bucovinei* la Cernăuţi ce funcţiona sub ordinele *guvernatorului general al teritoriilor austriece ocupate*, care îşi avea reşedinţa la Liov. Noul guvernator rus al Bucovinei instală prefecţi şi primari în oraşele Bucovinei. Între aceştia se găseau şi români bucovineni, bunăoară preotul Gheorghe Şandru, care fu instalat primar la Cernăuţi. Chiar în fruntea mitropoliei ajunse un arhiereu rus.

Înfrîngerea austriecilor în Galiţia, cu căderea cetăţii Przemysl, intrarea României în război alături de ruşi în august 1916, pre-

cum şi moartea împăratului Francisc Iosif, întîmplată în noiembrie 1916, siliră pe noul împărat *Carol I* (1916-1918) să consimtă prin actul din 5 noiembrie 1916 la proclamarea *Regatului Polon*. „Eu vreau — zicea noul împărat în manifestul său de la 22 noiembrie 1916 — să fac totul pentru a înlătura cît mai curînd grozăviile şi jertfele războiului şi pentru a redobîndi pentru popoarele mele binefacerile păcii aşa de greu resimţite".

Noul împărat primi, la 20 decembrie 1916, demisia lui Ernst von Koerber şi desemnă pe Alexandru Spitzmüller cu formarea guvernului. Acesta se constitui însă sub preşedinţia lui *Heinrich Clam-Martinic*, iar Spitzmüller deţinu portofoliul Finanţelor. La Externe veni *Ottokar Czernin*, în locul lui Stephan Burian. Czernin trecea ca unul din intimii arhiducelui Franz-Ferdinand şi îndeplinise funcţiunea de ministru al Austro-Ungariei la Bucureşti în octombrie 1913 — august 1916. La 31 mai 1917 se întruni Parlamentul austriac cu un mesaj imperial în care se cerea Parlamentului ca împreună cu Coroana să creeze tuturor popoarelor egal îndreptăţite în cadrul unităţii de stat condiţii favorabile pentru libera lor dezvoltare naţională şi culturală. Cum însă Clam-Martinic nu găsi cuvenitul sprijin la majorităţile parlamentare, el demisionă şi la 23 iunie 1917 fu chemat *Ernst Seidler* în fruntea guvernului.

Încă la 16 august 1914 — deci curînd după declararea războiului, deputaţii polonezi din Parlamentul austriac se întruniră la Cracovia pentru a-şi formula revendicările politice, cerînd restaurarea Regatului polon prin unirea Galiţiei cu Polonia rusească, ca făcînd parte din Austria, cu arhiducele Ştefan în frunte. După căderea Varşoviei, în august 1915, ei reafirmară revendicarea aceasta şi o repetară şi în mai 1916, pînă ce o şi văzură realizată prin actul din 5 noiembrie 1916, o soluţie austro-polonă, alături de soluţia germano-polonă. În 1917 Austria se arăta gata să cedeze Regatul polon Germaniei, primind în schimb compensaţii teritoriale în România, pe care Ungaria le revendica pentru ea.

Prin înfiinţarea Regatului polon la 30 mai 1917 şi înglobarea Galiţiei în noul regat la 5 noiembrie, Austria pierdea legătura teritorială directă cu Bucovina. Aceasta nu putea rămîne în voia întîmplării, căci patria-mamă România avea grijă de ea. Una din

condiţiile Tratatului secret, prin care guvernul român intrase în război alături de Puterile Antantei, era, pe lîngă dobîndirea Transilvaniei, cea a Bucovinei pînă la Prut cu capitala ei, Cernăuţi, la care ruşii renunţaseră numai după tratative îndelungate şi după ce s-a demonstrat însemnătatea acestui oraş pentru viaţa politică, bisericească, culturală şi economică a Bucovinei. Tratatul secret pentru recuperarea Bucovinei şi Transilvaniei s-a semnat la Bucureşti în ziua de 4/17 august 1916. La cuprinderea Bucovinei în acest tratat au contribuit foarte mult membrii Comitetului refugiaţilor bucovineni din Bucureşti cu informaţiile şi memoriile lor prezentate guvernului din Bucureşti de sub preşedinţia lui Ion I. C. Brătianu, care arăta problemei bucovinene o deosebită solicitudine.

Astfel, soarta Bucovinei părea lămurită, în vreme ce trupele române de sub comanda regelui Ferdinand luptau vitejeşte alături de Aliaţi pentru dobîndirea victoriei desăvîrşite asupra austro-germanilor. Şi aceasta ar fi putut fi obţinută foarte curînd, dacă la 27 februarie 1917 n-ar fi izbucnit la Petrograd revoluţia rusească cu răsturnarea ţarului Nicolae al II-lea şi proclamarea guvernului revoluţionar al lui *Aleksandr F. Kerenski*. La 27 martie apăru manifestul „Comitetului soldaţilor şi muncitorilor din Petrograd", adresat popoarelor din lumea întreagă, vestindu-le că a sosit timpul să înceapă lupta decisivă împotriva regimurilor capitaliste din toate ţările. Soldaţii de pe toate fronturile erau somaţi să sfărîme jugul despotismului politic, să refuze de a mai fi arma anexiunii şi a tiraniei în mîinile regilor, marilor proprietari şi bancheri şi să primească mîna frăţească pe care soldaţii ruşi o întind camarazilor lor de arme peste munţi de leşuri fraterne, peste rîuri de sînge nevinovat şi de lacrimi, peste ruine de oraşe şi sate fumegînde, peste patrimonii culturale distruse.

Primind manifestul revoluţionar, soldaţii de pe diferite fronturi se constituiră în comitete revoluţionare de armate, divizii şi garnizoane, care se întruneau apoi în congrese ostăşeşti. Unităţile ruseşti din Bucovina aparţineau Armatei a VIII-a, care se întruni la 23 aprilie 1917 la Cernăuţi spre a depune jurămîntul pentru republică. Ziua de 1 mai fu sărbătorită la Cernăuţi cu un deosebit fast, cu adunări, manifestaţii şi cuvîntări revoluţionare. Tot atunci se răspîndiră în mulţime ziare şi manifeste revoluţionare ce ve-

neau de la Petrograd. Ca organe locale apărură „Izvestia" Armatei a VIII-a și „Izvestia" Garnizoanei cernăuțene a sovietului deputaților soldățești. Se observa însă că *soldații ucraineni își aveau comitetele lor*, separate de cele rusești, precum și manifeste și publicații în limba ucraineană.

Îndată după izbucnirea revoluției, o deputație ucraineană se prezentase la Petrograd cu cererea de a introduce limba ucraineană în administrație, justiție și școală, precum și numirea unui comisar al Ucrainei pe lîngă guvernul central rus. La 6 aprilie 1917 se întruni la Kiev primul *congres național panucrainean*, la care luaseră parte 813 reprezentanți din toate regiunile maloruse, rutene sau ucrainene. După îndelungate dezbateri, foarte animate, congresul ceru reorganizarea Rusiei pe bază *federativă*, recunoașterea autonomiei naționale a Ucrainei și introducerea regimului republican. Congresul trecu apoi la alegerea unor reprezentanți naționali ai Ucrainei, 150 de membri, alcătuitori ai *Radei centrale*, care alese din rîndul ei un așa-numit *Secretariat general*, în frunte cu profesorul Mihail Hruszewski, și din care mai făceau parte, între alții, V. Vinicenko, A. Sulghin, S. Petliura ș.a.

Guvernul central de la Petrograd refuză însă să recunoască noul guvern ucrainean. Numai după lungi tratative se ajunse la recunoașterea provizorie a guvernului de la Kiev, care prin „universalul" lui din 10 iunie proclamă autonomia Ucrainei în granițele Rusiei, cuprinzînd 10 gubernii, din care guvernul central încuviință numai 5. La 4 august 1917 apăru *ucazul* guvernului central de la Petrograd prin care se recunoscu autonomia Ucrainei asupra guberniilor Kiev, Volhinia, Podolia, Poltava și Cernigov, rămînînd ca asupra celorlalte gubernii să se hotărască [illegible] prin plebiscit, dacă doresc să rămînă la Rusia sau [illegible] Ucrainei.

[illegible] austro-ungară [illegible] Ucraina, [illegible] Radei și [illegible] Skoropadski [illegible] Germania [illegible] stăpînă al Ucrainei [illegible] te cantități de cereale, grăsime, zahăr etc. Dar noua stare de lucruri nu dăinui decît pînă în toamnă. La 15 octombrie 1917 izbucni în Ucraina o revoltă armată sub conducerea noului *Directoriu*, în frunte cu Simeon Petliura, ales de Liga națională care număra între membrii săi pe V. Vinicenko, F. Schevetz, A. Makarenko ș.a. Cu ajutorul trupelor ucrainene regulate ale haidamacilor, hatmanul Skoropadski, care se sprijinea pe nemți și pe corpurile de voluntari, fu răsturnat și scăpă ascuns într-un vagon sanitar cu destinația Germania.

La 25 octombrie/7 noiembrie 1917 Comitetul militar revoluționar din Petrograd, cu ajutorul marinarilor de la Kronstadt, răsturnă guvernul provizoriu al lui Kerenski și trecu puterea în mîinile celui de al II-lea Congres general al Sovietelor din Petrograd. În ședința sa de la 26 octombrie Congresul adoptă un manifest către *muncitori, soldați* și *țărani*, redactat de V. I. Lenin, prin care se arată că puterea în întreaga țară trece în mîinile Sovietelor de deputați ai muncitorilor, soldaților și țăranilor, care sînt chemați să asigure în întreaga Rusie o nouă ordine revoluționară. Congresul hotărî să încheie o pace democratică, fără anexiuni și fără despăgubiri precum și naționalizarea marilor proprietăți rurale. Se constitui un guvern muncitoresc-țărănesc numit *Consiliul Comisarilor Poporului*, prezidat de *Vladimir Ilici Lenin*.

La 4 decembrie 1917 Directorul ucrainean alungă pe nemți din Kiev și se reinstală în capitala Ucrainei. La aceeași dată Consiliul Comisarilor Poporului din Petrograd recunoscu independența și suveranitatea Ucrainei, dar îi declară totodată război, considerînd guvernul ei ca burghez.

În fața noii constelații politice din Rusia, deputații ucraineni din Parlamentul de la Viena nu mai insistau asupra creării unei Ucraine Mari sub sceptrul habsburgic, ci se mulțumeau cu mai puțin. În ședința Parlamentului din 12 iunie 1917 deputatul galițian Romanozcek susținea că ucrainenii din Galiția persistă asupra despărțirii Galiției orientale de Galiția occidentală poloneză și unirii ei cu *Bucovina nord-vestică*, într-o provincie ucraineană autonomă a Casei de Habsburg. În cazul desfacerii monarhiei austro-ungare, la această Galiție ucraineană să se atașeze și *Rusia subcarpatică*, pentru ca ucrainenii austro-ungari să nu rămînă mai prejos de conaționalii lor din Ucraina rusească. În numele ucrainenilor din Bucovina lua cuvîntul renegatul Nicolae Wassilko pentru a declara în ședința Parlamentului din 16 iunie 1917 soli-

daritatea cu conaţionalii lor din Galiţia în aspiraţiile lor politice, însufleţiţi şi ei de acelaşi ideal naţional, ce culminează în unirea tuturor ţinuturilor locuite de ucrainţi în graniţele unui stat propriu naţional. Acel ideal consta în „crearea unei provincii care să cuprindă toate regiunile ucrainene din monarhia austro-ungară, provincie care să se bucure de autonomia naţională, să facă parte din Austria şi să rămînă sub stăpînirea împăratului Austriei". Wassilko încheia cuvîntarea sa cu nădejdea în izbînda steagurilor austriece pe frontul de pe Isonzo, pentru ca şi ucrainenii din Rusia să poată fi eliberaţi de sub jugul ţarist, iar cei din Galiţia de sub jugul polon.

În timpul în care deputaţii ucraineni din Parlamentul din Viena făceau planuri pentru unirea Galiţiei orientale, a Bucovinei şi a Rusiei subcarpatice într-un stat naţional sub sceptrul Habsburgilor, Bucovina aştepta din clipă în clipă intrarea trupelor româneşti eliberatoare pe teritoriul ei, iar profesorul Masaryk trata în America cu reprezentanţii ruşilor subcarpatici alipirea lor la Cehoslovacia, încheind în iulie 1918 cu dr. Zatkowicz, reprezentantul ruşilor din Ungaria, *pactul de la Philadelphia*, prin care li se garanta autonomia naţională în graniţele republicii cehoslovace. Aceasta nu împiedică, însă, pe preotul bucovinean Casian Bohatyretz, căpetenia rutenilor bătrîni rusofili, să ceară într-un memoriu apărut la Marburg, în Stiria, constituirea *Carpatorusiei*, cuprinzînd în graniţele ei Bucovina de sud, cu oraşele Siret şi Storojineţ şi cu mînăstirile Putna şi Suceviţa. De altfel pretenţiile rutenilor bătrîni rusofili nu se mărgineau numai la Bucovina, ci revendicau pentru ei chiar Moldova întreagă, pe care ei o considerau — pe nedrept — ca fostă parte a principatului de Halici. Cursul evenimentelor a pus însă capăt pretenţiilor nedrepte ale ucrainenilor şi ruşilor asupra Bucovinei, care era sortită să se întoarcă la patria mamă, România.

5. Tratativele de pace de la Brest-Litovsk (noiembrie 1917- februarie 1918)

Propaganda pacifică din armata rusă a avut drept urmare dezorganizarea frontului de luptă, pe care soldaţii îl părăseau, întorcîndu-se acasă. Kerenski făcea încercări disperate pentru a determina pe soldaţi să continue lupta pînă la izbîndă, pe care el o socotea foarte aproape. Armata generalului Kornilov încercă o ofensivă în Galiţia orientală, dar elanul de luptă al ruşilor dispăru, astfel că austriecii li se putură împotrivi cu succes în august 1917 la Tarnopol. După această înfrîngere, soldaţii ruşi nu mai voiau să lupte. Ei începură să fraternizeze cu inamicul şi să lase descoperit şi frontul român de la Mărăşti, unde comandamentul român opri ofensiva, trimiţînd trupe în Bucovina pentru apărarea flancului drept.

La 25 octombrie/7 noiembrie 1917 Partidul Bolşevic din Rusia, condus de Lenin şi Troţki, răsturnă guvernul Kerenski şi luă în mîinile sale frînele guvernării. Ajunşi la putere ei se grăbiră să încheie pacea cu Puterile Centrale. Generalisimul Krilenko adresă beligeranţilor un manifest, invitîndu-i să înceapă tratativele de pace. În urma apelului lui Krilenko soldaţii ruşi se grăbiră să încheie ei înşişi armistiţii pe diferite sectoare ale frontului. În felul acesta încetară luptele pe frontul rusesc.

La 27 noiembrie 1917 apărură la Cernăuţi primii soli de pace, cinci soldaţi ruşi conduşi de doi subofiţeri care fură bine primiţi de generalul german Litzmann şi ospătaţi. La masă subofiţerul Pocosales rosti un discurs în care arată că soldaţii ruşi s-au săturat de război şi doresc sincer să încheie pacea.

Între timp, însă, în Ucraina se petrecură evenimente foarte importante. La lovitura de stat a bolşevicilor din Petrograd, Rada ucraineană din Kiev răspunse cu proclamarea independenţei statului ucrainean prin *universalele* din 7 noiembrie 1917 şi 9 ianuarie 1918. Un aprig război civil izbucni între ruşii bolşevici şi ucrainţi, care se sfîrşi cu căderea Kievului în mîinile bolşevicilor la 26 ianuarie 1918.

La apelul lui Krilenko, contele Czernin, ministrul de externe al Austriei, răspunse că guvernul de la Viena primeşte bucuros

demersurile ruşilor pentru pace şi că împăratul este gata să încheie un armistiţiu şi să înceapă tratativele de pace. Plin de bucurie, împăratul Carol I sosi în persoană la Cernăuţi pentru a inspecta frontul şi a încuraja strădiunţele ruseşti de pace. La 30 noiembrie 1917 primul ministru Seidler declara în faţa Parlamentului că Austria doreşte o pace care să fie compatibilă cu sentimentul de onoare al fiecărui beligerant şi care să aibă la bază principiul: fără cesiuni teritoriale şi jertfe economice. Hotărîrea guvernului austriac era să trateze cu ruşii şi ucrainenii o pace *„fără compensaţii şi fără anexiuni"*, pentru a menaja ideologia ruşilor şi ucrainenilor revoluţionari şi în bună parte bolşevizaţi. Austria renunţase la aspiraţiunile ei asupra Ucrainei Mari, cu care fusese amăgită mereu de deputaţii ucraineni. Ea se arăta însă gata să unească Galiţia orientală, Bucovina şi Rusia subcarpatică într-o provincie de Coroană austriacă în care ucrainenii austrieci să se bucure de deplina lor autonomie naţională. Aceasta era însă o concesiune combătută de românii din Bucovina, polonezii din Galiţia şi guvernul maghiar de la Budapesta pentru Rusia subcarpatică.

Cu aceste instrucţiuni plecă Ottokar Czernin, cancelar austro-ungar, la Brest-Litovsk unde începură, la 20 noiembrie 1917, tratativele de pace cu ruşii şi ucrainenii. Delegat al Rusiei sovietice era comisarul poporului Troţki, iar delegaţii Radei ucrainene din Kiev — Iefim Gregorowicz Medwedew şi Vasile Matwjewicz Schachrai, avînd pe Vladimir Petrovici Satonski ca secretar; oameni tineri, fără nici o experienţă diplomatică, ieşiţi numai atunci de pe băncile şcolii. La primul schimb de vedere pe care Czernin îl avu cu delegaţii ucraineni, aceştia nu-i cerură nici mai mult, nici mai puţin decît cesiunea Galiţiei, Bucovinei şi Rusiei subcarpatice. Pretenţia aceasta neaşteptată zgudui aşa de puternic pe cancelar, încît el suferi un şoc nervos, care îl ţinu două zile la pat. În convorbirile ce urmară împuterniciţii Radei convenirăca Galiţia, Bucovina şi Carpatorusia să fie unite în *Ucraina de Vest*, cu garantarea deplinei autonomii naţionale. Pentru a sprijini aceste pretenţii, ucrainţii din Rusia convocară în grabă un „congres naţional al muncii" care proclamă la 3 ianuarie 1918 unirea Galiţiei cu Ucraina. La Brest-Litovsk sosi şi renegatul Nicolae Wassilko ca

să asiste la actul de vînzare a ţării care-i dăduse viaţă. Dar el n-a fost admis să ia parte la tratative, după cum dorea.

Pe tema organizării Ucrainei apusene ca ţară autonomă continuară tratativele întrerupte şi iarăşi reluate de la Brest-Litovsk. Cancelarul Czernin era luat în derîdere de Troţki că tratează o pace „cu delegaţi fără ţară, fiindcă singurul teritoriu de care mai dispuneau delegaţii Radei de la Kiev ar fi doar duşumelele camerelor lor de la hotel, pe care aceşti delegaţi le mai deţin la Brest-Litovsk". Observaţiile ironice nu abătură însă pe Czernin de la continuarea tratativelor de pace cu Ucraina şi ducerea lor la bun sfîrşit.

Sub presiunea foametei care domnea în Austria, şi îndeosebi la Viena, el încheie cu „Directoriul" ucrainean de la Kiev o convenţie secretă ce obliga guvernul austriac să aducă pînă cel tîrziu la 15 iulie 1918 în faţa Parlamentului un proiect de lege prin care teritoriile ucrainene din Galiţia să fie unite cu cele ucrainene din Bucovina — în vechiul *regat al Haliciului*, pe care împăratul urma să-l proclame în felul în care proclamase restaurarea vechiului regat polonez. În schimb, Ucraina se obliga să furnizeze de urgenţă Austriei un milion de puduri de grîu şi alte alimente, pentru hrana poporului din Austria lihnită de foame.

Tîrgul acesta ruşinos, cel puţin în ceea ce priveşte Bucovina, s-a încheiat şi s-a parafat la 9 februarie 1918 la Brest-Litovsk, iar primarul Vienei îl numi *pacea pîinii* — Brotfrieden. Prin acest tratat Puterile Centrale, Germania şi Austro-Ungaria, cu sateliţii lor, Bulgaria şi Turcia, recunoscură independenţa şi suveranitatea Ucrainei, cu respectarea vechii graniţe de la Slernez dintre Galiţia şi Rusia. Puterile Centrale se obligară totodată de a-şi retrage trupele din teritoriile ocupate în Ucraina.

Împăratul Carol I felicită pe cancelarul său pentru „marele succes" politic, care i-a pregătit „cea mai frumoasă zi din timpul domniei sale, apăsată de griji". Îndată după semnarea convenţiei, [illegible] se grăbi să-şi ridice preţul de vînzare a Bucovinei, care [illegible] teoria lui Czernin se ridica la 42 000 de vagoane de grîu şi alte alimente. Curînd după semnarea convenţiei, în februarie 1918 căzu Harkovul în mîinile bolşevicilor şi după aceea şi Kievul cu întreaga Ucraină, adeverindu-se afirmaţia lui Troţki că Rada nu mai avea nici o autoritate.

După Brest-Litovsk urmară tratativele de pace de la Buftea, care se încheiară cu Tratatul de la Cotroceni din 7 mai 1918 între România şi Austria, Germania, Bulgaria şi Turcia, în virtutea căruia teritoriul Bucovinei urma să fie mărit cu ţinutul Hotinului, o parte din judeţul Dorohoiului şi cu Dornele româneşti din judeţul Fălticeni pînă la Broşteni pe Bistriţa. În urma tratatului de la Cotroceni, unităţile militare româneşti fură retrase din Bucovina, făcînd loc trupelor de ocupaţie austro-germane.

6. Manifestul împărătesc din 6 octombrie 1918

Cancelarul Czernin nu mai apucă să treacă prin Parlament proiectul de lege pentru crearea principatului de Halici. Situaţia internă din Austria ajunse atît de critică, încît guvernul nu mai avea nici autoritatea şi nici puterea de a se împotrivi procesului de descompunere a imperiului în teritoriile etnice deosebite care îl alcătuiau. Naţionalităţile îşi revendicau drepturile la independenţă, nemaivoind să asculte de ordinele guvernului central. Repetatele încercări ale împăratului Carol pe lîngă preşedintele Wilson pentru a obţine o pace separată — eşuară. De aceea împăratul recurse la ultimul expedient pentru a-şi salva tronul, consimţind la federalizarea împărăţiei, în aşa fel ca fiecare naţionalitate să-şi poată forma o organizare de stat proprie în cuprinsul teritoriului locuit de ea. În sensul acesta împăratul înlocui la guvern pe Seidler cu Max Hussarek (25 iulie 1918), iar pe acesta cu Heinric Lammazk (27 octombrie1918). Max Hussarek lansă la 16 octombrie 1918 un manifest către popoarele imperiului. Manifestul nu s-a adresat şi popoarelor din Ungaria, fapt pentru care el fu aspru criticat de iugoslavi şi de români.

Întemeindu-se pe manifestul împăratului Carol I, Consiliul Naţional ucrainean convocă în grabă la Liov Adunarea naţională constituantă sub preşedinţia deputatului Petruşevici, care proclamă, la 19 octombrie 1918 *independenţa teritoriului ucrainean* în Austro-Ungaria. În aceeaşi zi, renegatul Nicolae Wassilko se grăbi să comunice telegrafic arhiducelui Wilhelm la Cernăuţi hotărîrea Constituantei ucrainene privitoare la crearea noului stat

ucrainean care avea să cuprindă în graniţele sale Galiţia orientală, *Bucovina nord-vestică* cu *oraşele Cernăuţi, Storojineţ* şi *Siret,* precum şi Rusia subcarpatică din nordul Ungariei.

Proclamaţia de la Liov produse mare consternare în rîndurile românilor din Bucovina, care-şi vedeau mai bine de jumătate din teritoriul ţării lor reclamat de Rada ucraineană de la Liov. Deputatul Isopescu-Grecul arăta în şedinţa Parlamentului din 22 octombrie 1918, că românii doresc constituirea unui stat român care să cuprindă toate provinciile locuite de români din Austria şi Ungaria, regretînd că Ungaria, stăpînită de secole de conţi şi aristocraţi trufaşi, nu era cuprinsă şi ea în manifestul imperial. Insistînd asupra drepturilor românilor la autodeterminare şi independenţă, fără să atingă chestiunea împărţirii Bucovinei cu ucrainenii, care interesa pe bucovineni mai mult ca orice, Isopescu-Grecul nu voia, probabil, să ajungă în contradicţie cu o declaraţie a sa anterioară făcută în Parlament: „Întîmplîndu-se să fie dată necesitatea ca districtele ucrainene să fie separate de Bucovina spre a fi încorporate teritoriului administrativ ucrainean, compatrioţii noştri nu vor întîmpina la noi, românii, greutăţi prea mari".

Mai categorică era declaraţia deputatului socialist Gheorghe Grigorovici, care urmînd la cuvînt după Isopescu-Grecul cerea ca Bucovina să fie restituită patriei din care a fost dezlipită acum 140 de ani într-un fel absolut condamnabil din punct de vedere al dreptului ginţilor. Ea fusese cumpărată de Austria. Din ţară românească ce a fost, Bucovina, pe cale artificială, a devenit ţară poliglotă.

Atitudinea prea conciliantă a deputaţilor români din Parlament, Isopescu-Grecul, Alexandru Hurmuzachi, Teofil Simionovici, Gheorghe Sîrbu şi Aurel Onciul, stîrni vifore de indignare în rîndurile refugiaţilor bucovineni de la Iaşi, ale voluntarilor bucovineni de la Kiev şi ale întregii populaţii româneşti din Bucovina, în al cărei organ de presă, „Viaţa Nouă", ce apărea la Suceava, se scria la 27 octombrie 1918: „Cît pentru Bucovina, avem impresia că deputaţii noştri din Parlament s-au prea grăbit a consimţi la dezmembrarea Bucovinei prin cesiunea celor patru districte ucrainene de peste Prut. Bucovina este o unitate istorică şi geografică;

ea este pămînt curat românesc nu numai de la Suceava pînă la Prut, dar de la Vatra Dornei şi pînă la Nistru. În acest pămînt s-a organizat de la a doua descălecare viaţă de stat românesc. Bucovina ne-a rămas moştenire, aşa cum este ea în întregimea ei, de la înaintaşii noştri şi datori sîntem să o păstrăm neştirbită vremurilor viitoare". Acesta este singurul răspuns demn ce se putea da celor ce rîvneau la Bucovina românească în întregimea ei sau la părţi din ea.

Era, deci, limpede: „Consiliul naţional român" care se constitui la Viena din cei 5 deputaţi bucovineni din Parlament nu putea fi expresia aspiraţiilor şi dorinţelor românilor bucovineni. Declaraţiile lor ambigue din Parlament, cu privire la soarta politică a Bucovinei, demonstrează îndeajuns insuficienţa lor şi demască atitudinea antiromânească a lui Aurel Onciul, care în vremurile acelea critice nu găsea cuvinte destul de aspre spre a descalifica bărbaţii de stat ai României şi a cere abdicarea regelui Ferdinand şi proclamarea împăratului Austriei ca rege al României. De aceea această şubredă improvizaţie politică s-a prăbuşit foarte curînd, autodizolvîndu-se.

7. Adunarea Constituantă de la Cernăuţi din 27 octombrie 1918

Manifestul împăratului Carol I, care în fond însemna autodizolvarea împărăţiei hasburgice, produse o mare impresie în Bucovina. Cărturărimea românească îşi dădea seama de marea însemnătate a momentului şi hotărî să acţioneze în consecinţă. Profesorul Sextil Puşcariu, care menţinea legături cu membrii Comitetului refugiaţilor bucovineni din Iaşi, se sfătui în casa doctorului Isidor Bodea cu mai mulţi prieteni şi hotărî editarea ziarului *„Glasul Bucovinei"*, al cărui prim număr apăru la 22 octombrie 1918. În numărul al doilea al noului ziar profesorul Alecu Procopovici făcea necrologul Austriei într-un articol intitulat *Dumnezeu să o ierte!* Intelectualii grupaţi în jurul noului ziar care era menit să facă să răsune glasul Bucovinei întregi, neîmpărţită cu nimeni, stăruiră pentru convocarea neîntîrziată a unei adunări con-

stituante a românilor bucovineni, pentru a da expresie hotărîrii lor de a păstra integritatea teritorială a ţării şi a apăra patrimoniul ei istoric şi cultural.

Adunarea Constituantă s-a întrunit la Cernăuţi în ziua de *27 octombrie 1918* sub preşedinţia consilierului *Dionisie Bejan*, iar după discuţii animate s-a votat cu mare însufleţire următoarea rezoluţie:

„1. Reprezentanţii poporului din Bucovina, întruniţi astăzi, în ziua de 27 octombrie 1918, în capitala Bucovinei, se declară, în puterea suveranităţii naţionale, Constituantă a acestei ţări româneşti.

2. Constituanta hotărăşte unirea Bucovinei integrale cu celelalte ţări româneşti într-un stat naţional independent şi va purcede spre acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania şi Ungaria.

3. Spre a conduce poporul român din Bucovina şi a-i apăra drepturile şi spre a stabili o legătură strînsă între toţi românii, Constituanta constituie un Consiliu Naţional de 50 de membri. Acest consiliu ne va reprezenta prin mandatari şi la conferinţa de pace, şi în afară de el nu recunoaştem nimănui dreptul de a hotărî sau a trata asupra poporului român din Bucovina.

4. Constituanta respinge cu hotărîre orice încercare ce ar duce la ştirbirea Bucovinei, doreşte însă să se înţeleagă cu popoarele conlocuitoare".

După votarea rezoluţiei, adunarea alese un *Consiliu Naţional* compus din 50 de membri, reprezentînd toate păturile sociale româneşti din toate judeţele ţării, cu Dionisie Bejan ca preşedinte. Nou alesul Consiliu Naţional institui un Guvern compus din 14 secretari de stat, avînd în frunte pe *Iancu Flondor*. Preşedintele Consiliului secretarilor de stat aduse la cunoştinţa guvernatorului *Etzdorf* constituirea noului guvern al ţării, somîndu-l să transmită puterea administrativă asupra guvernului nou constituit. Guvernatorul ezită însă să dea urmare somaţiei, din consideraţie faţă de ucraineni.

Aceştia, conformîndu-se hotărîrii Radei lor naţionale din Liov, din 19 octombrie 1918, convocară pe ziua de 3 noiembrie 1918 adunarea lor naţională la Cernăuţi pentru a purcede la delimita-

rea teritoriului din Bucovina, care urma să fie încorporat noii republici ucrainene. Adunarea hotărî ca judeţele Zastavna, Cozmeni, Văşcăuţi, Vijniţa, Storojineţ, Siret şi Cernăuţi cu municipiul Cernăuţi, precum şi mai multe sate din judeţele Rădăuţi, Suceava şi Cîmpulung să fie încorporate republicii ucrainene, cerînd guvernatorului să transmită fără întîrziere delegaţilor Radei din Liov puterea asupra acestui teritoriu, care cuprinde două treimi din întreaga suprafaţă a Bucovinei.

Ucrainenii mai aveau la dispoziţia lor şi forţă armată suficientă pentru a-şi impune hotărîrile. Contingentele ucrainene din armata austro-ungară în debandadă şi în dezagregare primiră ordinul Radei liovene să se întoarcă la vatră pentru a fi încorporate în *„Legiunea ucraineană"* de sub comanda *arhiducelui Wilhelm*, care în nădejdea de a ajunge hatman al Ucrainei galiţiene aruncă la o parte uniforma de căpitan de cavalerie austriacă, pentru a îmbrăca costumul naţional ucrainean, schimbîndu-şi şi numele din Wilhelm în *Wasyl Weschywan* zis *cneaz Stephanowicz* după numele tatălui său, arhiducele Ştefan. În toamna 1918 arhiducele era în Galiţia în calitate de comandant al Legiunii ucrainene care opera pe frontul român la Cojoci, pe valea Bistriţei sub numirea oficială de *„Grupul căpitanului de cavalerie, arhiducele Wilhelm"*.

În octombrie Rada din Liov decretă mobilizarea generală a Legiunii ucrainene, care reprezenta cadrele armatei naţionale ucrainene în formaţie. Unităţi din această legiune ocupau poziţiile strategice din Dornele româneşti, care în urma tratatului de pace de la Cotroceni din 5 mai 1918 urmau să fie alipite Bucovinei. Alte unităţi de legionari ucraineni staţionau la Rădăuţi, iar forţele lor masive stăteau la Cernăuţi, unde petrecea adeseori şi arhiducele Wilhelm ca oaspe binevenit al guvernatorului Etzdorf.

În condiţiile acestea era, deci, explicabil de ce guvernatorul întîrzia să răspundă la somaţia guvernului naţional român, care nu avea nici o putere spre a-şi impune voinţa, fiindcă soldaţii români bucovineni, împrăştiaţi pe diferite fronturi nu ajunseră încă acasă. De acest mare inconvenient îşi dădea bine seama Comitetul refugiaţilor bucovineni din Iaşi, care stăruiau mereu pe lîngă guvernul român să trimită trupe în Bucovina spre a apăra patrimoniul românesc de cotropirea ucraineană. În cele din urmă, însă, el

încercă să determine pe români să ajungă la un compromis cu ucrainenii, consimţind la împărţirea Bucovinei într-o regiune ucraineană şi alta română. Consiliul Naţional Român din Cernăuţi refuză însă să se tocmească cu delegaţii Radei ucrainene din Liov pentru împărţirea Bucovinei. Atunci, ucrainenii recurseră ca şi în trecut la omul tuturor compromiselor pe socoteala neamului său, la vechiul prieten Aurel Onciul, care nu ezită să se tocmească cu ei pentru dezmembrarea Bucovinei. Neîmputernicit de nimeni, cu de la sine putere, Aurel Onciul surprinse, la 6 noiembrie 1918, lumea românească din Bucovina cu următoarea proclamaţie:

„Guvernul împărătesc, considerînd misiunea sa în Bucovina finită, ne-a predat astăzi nouă, în însuşia de comisari naţionali ai poporului român pe de o parte, şi ucrainean pe de altă parte, puterea în Bucovina, fără să o împartă. Puşi în faţa acestui fapt îndeplinit, noi, ca să împiedicăm anarhia şi să menţinem ordinea şi siguranţa publică, am luat în seamă puterea şi am împărţit-o între noi în modul următor:

1. Atît poporul român, cît şi cel ucrainean îşi rezervă pretenţiile lor relativ la teritoriul Bucovinei, precum au fost formulate de reprezentanţii lor legitimi, lasă însă ca congresul de pace să hotărască definitiv în chestiunea aceasta.

2. Pînă la hotărîrea viitoare se menţine starea faptică.

3. Competenţa ambelor guverne respective se bazează pe majoritatea relativă din comună, precum a fost constatată ea la recensămîntul din anul 1910. Drept aceea, comunele în care majoritatea relativă a populaţiei este română sînt supuse guvernului român, iar comunele în care majoritatea aceasta este ucraineană, guvernului ucrainean.

4. În comunele acelea în care majoritatea populaţiunii nu este nici română, nici ucraineană, reprezentanţa legală a comunei va hotărî căruia din ambele guverne doreşte să-i fie supusă, lipsind o reprezentanţă legală. Hotărîrea respectivă se va lua sub prezidiul garantului instituit de sfatul consultativ, iar lipsind şi el, de membrii reprezentanţi în comună ai ultimului comitet comunal, ales legal.

5. Pînă ce se vor lua hotărîrile acestea, comunele Alexanderdorf, Katharenewdorf, Sadagura şi Vijniţa sînt supuse guvernului

ucrainean, toate celelalte comune neromâne şi neucrainene, afară de Cernăuţi, guvernului român.

6. Oraşul Cernăuţi, capitala ţării, rămîne sub administraţia interimistică de pînă acuma; dispoziţiunile într-a doua instanţă se pot lua numai în înţelegere între guvernul român şi cel ucrainean.

Învoiala prezentă intră imediat în vigoare. O aducem la generală cunoştinţă; provocăm populaţiunea să respecte ordinea şi liniştea publică.

Cernăuţi, 6 noiembrie 1918

Comisarul naţional ucrainean, Comisarul naţional român,

Popowicz m.p. *Onciul* m.p."

Un manifest similar, semnat de deputaţii ucraineni din Parlament şi Dietă precum şi de şefii celor 4 partide ucrainene din Bucovina, fu adresat şi populaţiei ucrainene. Din manifestul ucrainean vedem însă că administraţia interimistică a oraşului Cernăuţi, precum şi toate oficiile centrale din oraş, trecuse în seama ucrainenilor, ceea ce Aurel Onciul nu îndrăznea să recunoască pe faţă în manifestul său.

Ambele manifeste fură lansate pe temeiul procesului verbal sau al protocolului de transmitere a puterii de guvernămînt asupra Bucovinei, dresat la Cernăuţi în ziua de 6 noiembrie 1918. Iată care era cuprinsul acestui însemnat act istoric:

„La orele 11,35 apărură în faţa mea domnii deputaţi în Parlament Semaka şi Spenu şi membrul în Comitetul ţării Popowicz, cu locotenentul Ilie Popowicz, în numele Radei naţionale ucrainene.

Deputatul Semaka mă anunţă că palatul administraţiei este ocupat de miliţia ucraineană şi mă somă să transmit puterea administrativă în teritoriile ucrainene din Bucovina, precum şi în oraşul Cernăuţi asupra Radei naţionale ucrainene.

Eu am răspuns că cedez în faţa forţei şi că încetez de a funcţiona. În faţa acestei situaţii am declarat că sînt gata să transmit puterea guvernamentală în ţara Bucovinei asupra reprezentanţilor naţiunii române şi ucrainene, şi anume asupra acelor reprezentanţi care sînt gata să exercite această transmisiune de putere în înţelegere mutuală.

După comunicările ce mi s-au făcut la orele 4 după amiază

Rada ucraineană şi deputatul Aurel Onciul, care mi-a declarat că este delegatul consiliului naţional român ce s-a constituit în baza preaînaltului manifest din deputaţii din Parlament, se declarară gata de a lua în primire puterea guvernamentală în înţelegere mutuală.

În consecinţă, transmit puterea guvernamentală în ţara Bucovinei asupra suspomeniţilor domni, reprezentanţi ai naţiunii române şi ucrainene.

Semnat: Etzdorf m.p., Semaka m.p., Onciul m.p."

Astfel luă sfîrşit stăpînirea austriacă în Bucovina după o dăinuire în partea aceasta a Moldovei timp de 143 de ani. Puţine zile după aceasta, la 11 noiembrie 1918 abdică şi împăratul Carol I, retrăgîndu-se cu familia în Elveţia. Austria se descompusese în elementele ei etnice constitutive. În 28 octombrie fu proclamată independenţa Boemiei şi Moraviei. În aceeaşi zi proclamară polonezii din Galiţia unirea lor cu Polonia. La 29 octombrie se declarară independenţi iugoslavii, iar la 12 noiembrie 1918 Austria se proclamă republică independentă; în ziua de 2 noiembrie 1918 hotărîseră şi ungurii sub Mihály Károlyi independenţa Ungariei.

8. Proclamarea Unirii Bucovinei cu România la 28 noiembrie 1918

Îndată după ce guvernatorul Etzdorf semnase procesul verbal prin care trecea puterea în Bucovina lui Omelian Popowicz şi Aurel Onciul, acesta din urmă se intitulă *"administrator al Moldovei de Sus"* şi în această calitate porni la Iaşi pentru a stabili cu guvernul român raporturi de vecinătate. Refugiaţii bucovineni îi făcură însă la gara din Iaşi o primire de aşa fel, încît el fiind lovit şi huiduit se văzu silit să părăsească fără zăbavă Iaşii, fără a mai fi luat contact cu guvernul român. În Bucovina însă, lucrurile luaseră o întorsătură foarte primejdioasă. Soldaţii ucraineni ce se întorceau de pe front întăreau rîndurile legiunii arhiducelui Wilhelm, constituind unităţi de *haidamaci* care începură să terorizeze lumea, pătrunzînd chiar şi în Palatul Naţional în care îşi avea birourile Consiliul Naţional Român. Era, deci, firesc ca în asemenea

împrejurări Consiliul să ceară ajutor militar de la guvernul român din Iaşi, pentru menţinerea ordinii şi siguranţei vieţii cetăţenilor. La Iaşi guvernul condus de Al. Marghiloman îşi dădu demisia, făcînd loc la 24 octombrie / 16 noiembrie 1918 guvernului prezidat de generalul Const. Coandă care, răspunzînd cererii Consiliului, aprobă *Diviziei a 8-a*, de sub comanda generalului *Zadic Iacob*, să intre în Bucovina. La executarea ordinului primit, generalul Iacob Zadic adresă, în 9 noiembrie 1918, bucovinenilor următoarea proclamaţie:

"Răspunzînd la chemarea Consiliului bucovinean, armata română, din înaltul ordin al m.s. regelui Ferdinand I al României, a păşit pe pămîntul marelui voievod Ştefan pentru a ocroti viaţa, avutul şi libertatea locuitorilor de orice neam şi credinţă împotriva bandelor de criminali care au început opera lor de distrugere în frumoasa voastră ţară. Trecînd hotarul pus între noi de o soartă vitregă acum o sută de ani şi mai bine, trupele române sosesc în mijlocul vostru, aducîndu-vă dragostea şi sprijinul lor pentru libera împărţire a dorinţelor născute din dreptul legitim al popoarelor de a dispune de soarta lor.

Stăpînit de aceste sentimente şi cu credinţa în sinceritatea cererii voastre, invităm poporul bucovinean să nu se abată sub nici un motiv de la viaţa şi ocupaţiile sale normale. Subsemnatul garantează oricărui locuitor liberă exercitare a drepturilor sale civice şi face cunoscut, în acelaşi timp, că se va reprima cu toată seriozitatea cuvenită orice încercare de dezordine, acte de violenţă sau nesupunere la ordinele date de noi."

La 11 noiembrie 1918 armata română intră în Cernăuţi, unde fu primită cu mare însufleţire de populaţie în piaţa din faţa primăriei, care din ziua aceea s-a numit *Piaţa Unirii*. De la Cernăuţi trupele române înaintară pînă la vechea graniţă a Bucovinei de la Ceremuş, Colacin şi Nistru. După ocuparea acestei graniţe, armata trecu în Pocuţia, în urmărirea haidamacilor ucraineni în retragere, făcînd prizonier pe comandantul lor, arhiducele Wilhelm, pe care-l expediară mai apoi peste Nistru în Ucraina. Cu ocazia intrării trupelor române în Cernăuţi, Consiliul Naţional trimise regelui, la Iaşi, următoarea telegramă:

"Astăzi la orele 11 din zi, intrînd falnica armată a regelui României în capitala Cernăuţi, întîmpinată cu entuziasm general, aducem majestăţii voastre, plini de credinţă şi iubire, omagiile Bucovinei eliberate. Trăiască m.s. regele României Mari!"

Încă în cursul aceleiaşi zile memorabile, regele Ferdinand răspundea Consiliului Naţional la Cernăuţi:

"Cu cea mai adîncă emoţiune şi cu inima plină de bucurie patriotică primesc ştirea că trupele mele au intrat în capitala Bucovinei române, aducînd ordine şi linişte sufletească pentru toţi aceia care în aceste momente istorice au simţit şi au lucrat pentru împlinirea visului secular. Îmi închipuiesc bine cum inima voastră caldă de români a tresărit de bucurie patriotică la vederea tricolorului naţional purtat de ostaşul român, frate de sînge şi suflet. Din adîncul inimii vă sînt recunoscător pentru munca patriotică ce aţi depus cu atîta bărbăţie, vă mulţumesc, cum şi tuturor acelora care v-au ajutat cu inima curată în aceste timpuri măreţe. Să dea Atotputernicul ca tot poporul din Bucovina să găsească mereu ocrotire, dreptate şi libertate sub cutele drapelului naţional!"

Vestea despre intrarea armatei române în Cernăuţi fu comunicată de Consiliul Naţional şi preşedintelui Comitetului refugiaţilor bucovineni, *Ion Nistor*, care se grăbi să trimită regelui Ferdinand următoarea telegramă omagială:

"În momentele de bucurie şi înălţare sufletească, cînd oştirile nebiruite ale majestăţii voastre pun stăpînire veşnică pe moşia marilor noştri voievozi zdrobind lanţurile robiei seculare cu care o stăpînire vrăjmaşă ţinea legat neamul românesc din Bucovina, urmărind desfiinţarea lui, în această clipă cînd opera de linişte şi de ordine înfăptuită de oastea românească de sub ordinele majestăţii voastre spală toată hula şi batjocura ce de o sută cincizeci de ani ni s-a aruncat în faţă de toţi uzurpatorii ca unui neam de robi, românii bucovineni refugiaţi, care în timpul pribegiei lor amare pentru înfăptuirea sfintei idei a Unirii s-au bucurat de protecţia majestăţii voastre şi de dragostea fraţilor lor liberi, vă roagă să primiţi omagiul lor de nestrămutată credinţă, loialitate şi adîncă recunoştinţă, asigurîndu-vă că sînt gata cu toţii de a aduce jertfa supremă pentru încoronarea operei de întregire a neamului românesc, care sub conducerea înţeleaptă a majestăţii voastre se îndreaptă spre înfăptuirea ei desăvîrşită.

Ca fii ai Bucovinei dezrobite, în numele nostru, al părinţilor şi al fraţilor noştri rămaşi acasă, îndrăznim a aduce prinosul nostru cel mai curat de mulţumire pentru mult aşteptata operă de eliberare şi de realipire pentru vecie la Patria-Mamă, operă care să rămînă pentru totdeauna legată de numele majestăţii voastre şi al armatei române victorioase. Trăiască majestatea voastră, regele dezrobitor!"

La telegrama aceasta omagială regele Ferdinand răspunse preşedintelui Consiliului refugiaţilor bucovineni astfel:

"Cuvintele călduroase şi sentimentele de un înfocat patriotism pentru cauza noastră sfîntă, ce-mi aduceţi din partea fraţilor noştri refugiaţi din Bucovina, au găsit un viu şi adînc răsunet în inima mea şi le primesc cu sufletească mulţumire. În momentele acestea măreţe, cînd toată suflarea românească se îndreaptă cu rugi fierbinţi, cu voinţă nestrămutată spre apropiata înfăptuire a visului de veacuri al neamului românesc, nu pot decît să mă bucur cînd văd cît de tare este între voi credinţa în ideal, credinţa în dreptate, credinţa în virtuţile strămoşeşti. Această credinţă m-a călăuzit cînd am luat armele şi nu m-a părăsit cu toate suferinţele, cu toate durerile prin care am trecut, purtată în milioane de inimi din toate colţurile unde sună dulcele grai românesc, că va birui, căci ea netezeşte orice cale, umplînd văile şi sfărîmînd munţii".

Îndată ce armata română reuşi să restabilească ordinea publică şi siguranţa personală a fiecăruia, Consiliul Naţional se întruni la 12 noiembrie 1918 în şedinţă publică, în sala de şedinţe a fostei Diete a Bucovinei, votînd *Legea fundamentală provizorie din 12 noiembrie 1918 asupra puterilor Ţării Bucovina*. În virtutea suveranităţii naţionale şi pe baza hotărîrilor Constituantei Ţării Bucovina, luate în Adunarea din 27 octombrie 1918, Consiliul Naţional îşi asumă suprema putere în Bucovina. El exercită şi puterea legislativă în calitate de corp legiuitor, alegînd din sînul său un preşedinte, trei vicepreşedinţi şi un director al biroului prezidial. Preşedinţii împreună cu directorul girează agendele Consiliului Naţional şi-l reprezintă în afară. Consiliul Naţional exercită puterea executivă prin funcţionarii numiţi de el — secretari de stat. Consiliul secretarilor de stat, în frunte cu un preşedinte, forma Guvernul ţării. Se stabiliră 14 secretariate de stat şi anume: prezidiul şi secretariatele pentru afacerile externe, interne, finanţe, justiţie, apărarea ţării, agricultură, instrucţiune publică, culte, comerţ şi industrie, asistenţă socială şi alimentaţie, lucrări publice, comunicaţii, salubritatea publică. Preşedintele Consiliului Naţional era *Dionisie Bejan*, preşedinte al Guvernului — *Iancu Flondor*. Cum însă Consiliul Naţional avea atribuţii executive şi legislative, în numele lui semna cînd Flondor, cînd Bejan. Şeful guvernului proclamă la 12 noiembrie 1918 starea de asediu şi adresă următorul manifest către poporul român:

"Rezbelul mondial, lupta gigantică a dreptăţii şi libertăţii contra militarismului şi imperialismului asupritor, a dat naştere şi libertăţi naţiunilor subjugate. Românii bucovineni, folosindu-se şi ei de dreptul suveranităţii naţionale, recunoscut acum de toată lumea, au hotărît în Constituanta lor din 27 octombrie 1918 să stăpînească singuri Ţara Bucovinei, sfîntul lor pămînt strămoşesc. Fostul guvern austriac s-a opus la această cerere îndreptăţită, a cedat însă forţei rutenilor. Astfel a trecut puterea ţării în mîna rutenilor şi s-a dezlănţuit în urmă anarhie în toată ţara.

În aceste împrejurări, Consiliul Naţional, reprezentanţa legitimă a poporului român, a fost nevoit să recurgă la ajutorul fraţilor din Regat, cerînd intervenţia oastei româneşti. Majestatea sa regele României, răspunzînd la această cerere întemeiată, a dispus intrarea armatei în ţară. Spre a restabili dreptatea şi ordinea, Consiliul Naţional a luat în ziua de 10 noiembrie în seamă stăpînirea ţării şi va exercita puterea prin guvernul său. Locuitorii ţării de altă naţionalitate sînt provocaţi, chiar în interesul lor, bineînţeles, să se supună acestui guvern, care va şti să ia în considerare interesele lor fireşti".

În ziua următoare Consiliul Naţional începu dezbaterile asupra *programului* guvernului, pe care îl dezvoltase pe larg şeful guvernului, fără să atingă însă problema principală care preocupa spiritele, adică *soarta politică* a Bucovinei, căci era evident pentru oricine că ea nu putea dăinui ca stat de sine stătător, ci trebuie să caute legături mai strînse cu România, care trimise armată pentru restabilirea ordinii şi siguranţei publice. Or, conducerea Consiliului Naţional şi a guvernului nu aveau nici o legătură cu guvernul român şi nici cunoştinţă despre tratatul secret de la Bucureşti

din 4/17 august 1916, prin care Puterile Aliate, inclusiv Rusia, garantaseră României — Bucovina şi Transilvania.

Consiliul Naţional trimisese, ce-i drept, pe *Vasile Bodnarescu* în misiune diplomatică la Iaşi, care însă se feri să ia contact cu Comitetul refugiaţilor bucovineni, care, precum s-a arătat mai sus, activa în strînsă legătură cu guvernul român şi elaborase planul de acţiune ce se impunea după prăbuşirea Imperiului Habsburgic. Refugiaţii fuseseră aceia care au aplicat lui Aurel Onciul lecţia cuvenită cînd acesta venise la Iaşi să trateze în numele Bucovinei. Este meritul profesorului *Sextil Puşcariu* de a fi stăruit din vreme asupra necesităţii luării de contact şi de colaborare cu Comitetul refugiaţilor de la Iaşi, arătînd într-un articol publicat în "Glasul Bucovinei" că a sosit momentul cînd nu ne mai putem lipsi de nimeni spre a putea ţine piept muncii uriaşe ce ne aşteaptă, de aceea avem nevoie de cei ce ne-au părăsit vremelnic. Consiliul Naţional va trebui, deci, să ceară cît mai curînd înapoierea lor. *Abia prin ei ne putem întregi dacă nu voim ca în aceste vremuri hotărîtoare acţiunile noastre să devină* unilaterale. De sfatul lor, de vederile cîştigate de ei în aceşti ani de multiple experienţe avem nevoie tot atît de mult precum ei au nevoie să reia legăturile cu noi spre a fi pregătiţi pentru ziua de mîine. *Avem, dar, lipsă de băjenarii noştri, de poveţele lor, de munca lor* — încheie Sextil Puşcariu articolul său.

Ajungînd secretar de stat la externe, Sextil Puşcariu plecă la Iaşi pentru a prezenta regelui mulţumirile Bucovinei pentru trimiterea armatei în Bucovina. În mesajul său adresat regelui Ferdinand, el zicea:

"Măria ta, venim ca soli ai Bucovinei — şi mulţumim lui Dumnezeu că ne-a învrednicit pe noi de această cinste — ca să Vă aducem înainte şi sufletele moldovenilor de peste Molna, inimile pline de mulţumită şi eternă recunoştinţă pentru ocrotirea ce ne-aţi dat ca să împlinim visul părinţilor noştri şi sufletele primenite în ani grei de suferinţă, care nu cunosc altă dorinţă decît de a putea lucra şi ele la alcătuirea României Mari.

Venim, măria ta, să vă aducem veşti că, în clipe cînd vechiul ţinut al Sucevei şi Cernăuţilor, cu ocolul Cîmpulungului şi Cozmenilor au fost unite cu Ţara-Mamă, sub lespedea din Putna,

Sfîntul, după o sută patruzeci şi trei de ani de somn greu, tulburat de visuri urîte, şi-a aflat iar odihna căci de acum ştie că soarta fiilor săi este pusă în mîna regelui Ferdinand, eliberatorul tuturor românilor. Să trăieşti, măria ta!"

După audienţa sa la regele Ferdinand, Sextil Puşcariu avu o lungă convorbire cu preşedintele Comitetului refugiaţilor bucovineni, *Ion Nistor*, autorul acestei cărţi de istorie a Bucovinei. Convorbirea avu loc într-o cameră de la hotelul Binder şi se desfăşură în condiţiile cele mai amicale. Puşcariu fu pus la curent cu situaţia politică din România, cu repetatele demersuri ale refugiaţilor pe lîngă guvernul român şi oamenii politici din Regat, cu programul lor politic şi cu planul lor de acţiune aprobat de guvernul de la Iaşi. După un viu schimb de vederi, vechii prieteni căzură de acord că problema Bucovinei cerea imperios o grabnică soluţionare în sensul Unirii ei necondiţionate cu Regatul român, demonstrînd astfel lumii voinţa românilor din Bucovina şi Transilvania de a se desface de monarhia habsburgică şi de a se uni cu România. Votarea Unirii se impunea şi pentru a da delegaţilor români la conferinţa de pace toată autoritatea pentru a se rosti în numele tuturor românilor şi a apăra cu demnitate interesele naţionale comune. Consiliul Naţional de la Cernăuţi trebuia, deci, să înţeleagă că mersul rapid al evenimentelor nu mai îngăduia tratative bilaterale cu transilvănenii, precum hotărîse Constituanta din 27 octombrie, şi nici satisfacerea pretenţiei de a trimite delegaţi speciali ai Bucovinei la tratativele de pace. După chemarea armatei române datoria sa patriotică era să voteze Unirea cît mai curînd posibil. Sextil Puşcariu a înţeles lucrul acesta şi a avut darul să-i convingă şi pe colegii săi din Consiliul Naţional.

Refugiaţii fură invitaţi de Consiliu să se reîntoarcă la Cernăuţi, unde sosiră la 23 noiembrie 1918, făcîndu-li-se o frumoasă primire în Piaţa Unirii. De acolo preşedintele Nistor expedie regelui Ferdinand următoarea telegramă omagială:

"După patru ani de pribegie, călcînd astăzi cu adîncă emoţie pe pămîntul patriei noastre eliberate de glorioasa armată română, gîndul nostru se îndreaptă cu devotament, recunoştinţă şi admiraţie către majestatea voastră, care, întrupînd ideea năzuinţelor noastre, ne-aţi dăruit clipa fericită de a ne putea reîntoarce la vetrele noastre eliberate de jugul străin".

După aceasta, preşedintele Comitetului foştilor refugiaţi se prezentă şefului guvernului, Iancu Flondor, căruia îi înmînă un mesaj din partea guvernului român. Luînd cunoştinţă de cuprinsul mesajului, Flondor se întreţinu timp îndelungat cu preşedintele Comitetului refugiaţilor, acceptînd programul de acţiune şi convocarea Congresului pentru votarea Unirii. Se convenise ca 12 fruntaşi din rîndurile refugiaţilor să fie cooptaţi în Consiliul Naţional şi ca Congresul General să fie convocat la Cernăuţi pentru ziua de 28 noiembrie 1918. Pentru acea ocazie Iancu Flondor însărcină pe Ion Nistor cu redactarea Actului Unirii.

În vremea în care preşedintele Comitetului refugiaţilor a plecat la Iaşi pentru a informa guvernul român asupra pregătirii Congresului General al Unirii, vicepreşedintele acestui comitet, *Gheorghe Tofan*, rosti în şedinţa Consiliului Naţional din 25 noiembrie următoarea declaraţie în numele foştilor refugiaţi:

"Procesul istoric de veacuri al neamului nostru se lichidează astăzi. În aceste momente înălţătoare, noi, refugiaţii şi voluntarii bucovineni, ne-am întors la vetrele noastre părăsite. Avînd satisfacţia datoriei împlinite, noi întindem frăţeşte mîna celor rămaşi acasă, care şi-au păstrat nepîngărită conştiinţa, în dorinţa sinceră de a munci împreună la ridicarea ţării şi a neamului. Ne închinăm înaintea muncii generaţiei înaintaşe, care în împrejurări excepţional de grele a apărat caracterul românesc al ţării, păstrînd mereu în sufletul lor focul viu al aceluiaşi ideal ce ne însufleţeşte astăzi pe toţi.

Credincioşi tradiţiei istorice naţionale, nu ne vom feri a privi în faţă şi a da soluţii potrivite tuturor problemelor mari care agită astăzi viaţa popoarelor. Sîntem, înainte de toate, aderenţi intransigenţi ai Unirii necondiţionate şi desăvîrşite a tuturor ţărilor româneşti în hotarele lor etnice şi istorice într-un stat naţional unitar, căci numai astfel poporul nostru va putea realiza menirea sa istorică. La dezlegarea tuturor problemelor de interes obştesc vom fi conduşi de cele mai largi principii democratice, dînd maselor poporului răsplata cuvenită jertfelor aduse cu prisosinţă în trecut şi în prezent.

Recunoaştem fiecărei minorităţi naţionale dreptul de a se dezvolta liber în cadrele organizaţiei statului unitar şi în conformitate

cu aspiraţiile neamului românesc băştinaş în această ţară, cerem însă înlăturarea tuturor nedreptăţilor săvîrşite în dauna noastră în scurgerea celor 143 de ani de stăpînire străină. Ridicîndu-ne deasupra tuturor prejudecăţilor, uitînd tot trecutul neînţelegerilor, gîndurile noastre se îndreaptă în aceste clipe măreţe numai la viitorul neamului nostru iubit şi chemăm la muncă pentru fericirea acestui neam pe toţi cei de un gînd cu noi".

În aceeaşi şedinţă, Consiliul completat cu reprezentanţii refugiaţilor şi voluntarilor hotărî convocarea la 28 noiembrie 1918 a *Congresului General al Bucovinei* pentru *"stabilirea raportului politic al Bucovinei faţă de Regatul român"*. La Congres fură invitaţi şi reprezentanţii ucrainenilor, germanilor, polonezilor şi evreilor. N-au răspuns, însă, la invitaţie decît germanii şi polonezii.

În ajunul Congresului, întorcîndu-se de la Iaşi, Ion Nistor scria în "Glasul Bucovinei", între altele:

"Astăzi, cînd prin vitejia şi vrednicia armatei române, sprijinită de puternicii noştri Aliaţi, monarhia austro-ungară a primit lovitura de moarte şi s-a sfărîmat, redînd liberă hotărîre de sine tuturor neamurilor din cuprinsul ei, cel dintîi gînd al nostru este de a relua firul dezvoltării istorice a Bucovinei, ce fusese întrerupt în mod brutal prin crima din 1774 şi de a ne uni pentru vecie cu patria-mamă.

Sîntem un neam greu încercat, care a golit pînă la fund cupa amărăciunilor şi asupririlor seculare. Dar pentru aceasta noi nu făurim planuri de ură şi răzbunare faţă de nimeni. Am avut o veche socoteală cu monarhia austro-ungară şi această socoteală fiind achitată, de-acum înainte dorim să trăim în pace şi deplină armonie cu toţi cei ce sînt hotărîţi de a respecta drepturile noastre politice şi naţionale asupra acestui colţ de ţară, frămîntat de sîngele strămoşilor noştri şi stropit cu sudoarea muncii şi hărniciei lor. Ne găsim în preajma reparării nedreptăţii ce ni s-a făcut la 1774.

În ajunul praznicelor mîntuitoare ale creştinătăţii să ne înfrînăm patimile şi ambiţiile deşarte, să punem interesul naţional mai presus de interesele noastre personale, cu un cuvînt să ne primenim sufletele după cuviinţă, pentru a ne putea împărtăşi de măreţia celei mai fericite clipe din întreg trecutul nostru: Unirea Bucovinei cu România".

La Congres — întrunit în ziua de joi 28 noiembrie 1918 — luară parte următorii 74 membri ai Consiliului Naţional: Anghel Ioan, Bălan Grigore, Băncescu Gheorghe, Bejan Dionisie, Berlinschi Ilie, Bodnărescu Vasile, Bodnărescu Victor, Boancheş Gheorghe, Botezat Eugeniu, Bucevschi Dimitrie, Candrea Ioan, Carabioschi Nicu, Clain Cornel, Cojocariu Nicolae, Cozmiuc Constantin, Dan Dimitrie, Dan Romul, Doboş Filaret, Fediuc Vasile, Flondor Iancu, Flondor Nicu, Gheorghian Octavian, Gheorghian Vasile, Greciuc-Grecu Vasile, Grigorcea Radu, Grigorcea Gheorghe, Hacman Maximilian, Homiuca Cornel, Iacoban Mihai, Ieşan Alexandru, Jemna Gheorghe, Leuştean Teodor, Lupu Florea, Lavric Gheorghe, Marcu Vasile, Marmeliuc Dimitrie, Mihăescu Nicolae, Morariu Aurel, Nastasi Constantin, Neculiţă Popovici Constantin, Nichita Vasile, Nistor Ion I., Odochian Ilie, Patraş Apolo, Popescu Petrea, Popovici Dorimedont, Popovici Eusebiu, Pridie Atanasie, Procopovici Alexie, Repta Vladimir, Reus Vasile, Reuţ Vespasian, Rotică-Rotariu Gavril, Saghin Ştefan, Şandru Gheorghe, Şandru-Alboi Vasile, Sîrbu Gheorghe, Sbiera Ion, Sbiera Radu, Scalat Modest, Ştefanelli Teodor, Stîrcea Ioan, Tarnavschi Ipolit, Tarnavschi Cornel, Tofan Gheorghe, Tomaşciuc Victor, Tomoiagă Laurenţie, Ţurcan Aurel, Ţurcan Dimitrie, Vasilovschi Nicu, Vlad Nicolae, Voitcu Gheorghe, Voronca Aurel, Voronca Octavian. Sextil Puşcariu, fiind bolnav, n-a putut lua parte la Congres.

Delegaţii germanilor erau: Gaisdorf Rudolf, Glondys Viktor, Hodel Adam, Kaindl Rafael, Landwehr de Pragenau Edwin, Lebouton Alois, Wolis Emil.

Delegaţia polonă se compunea din: Duzinkiewicz Bazyli, Kaminski Emil, Kwiatkowski Stanislaus, Pospiszil Wladislaw, Szweiger Leopold, Wicentowicz Edmund.

Din comunele ucrainene luară parte la Congres: Crasovschi Teodor, Lupul Vasile şi Ilaşciuc Vasile din Rarancea; Macarenco Dimitrie, Macarenco Vasile şi Mardari Toader din Toporăuţi, Policitar Ioan, Raileanu Nicolae şi Ţopa Alexandru din Cucłurul Mic; Masichievici Ioan, Mintici Ionică şi Ţintă Gheorghe din Ivancăuţi; N. Chomaşciuc din Putila.

Basarabia era reprezentată de Halippa Pantelimon, Pelivan

Ion, Buzdugan Ion şi Cazacliu Grigore. Din Transilvania veniră Crişan Gheorghe, Deleu Victor, Osvadă Vasile.

Congresul General al Bucovinei ale cărui lucrări au început la orele 11 în sala de marmură a mitropoliei, a fost mai întîi salutat de preşedintele Consiliului Naţional, *Dionisie Bejan*, cu frumoasele cuvinte:

"Ilustră Adunare, Consiliul Naţional, singurul reprezentant legitim al voinţei naţionale a poporului român din Bucovina, a hotărît în şedinţa sa din 25 noiembrie a.c. constituirea în Congres, care s-a întrunit astăzi, în 28 noiembrie a.c., îndeplinind dorul şi aspiraţiunile pe care poporul nostru le nutreşte şi le păzeşte cu vrednică sfinţenie de un secol şi jumătate.

Întruniţi astăzi în acest măreţ lăcaş, care este şi trebuie să rămînă simbolul unirii în credinţă, în Dumnezeu şi în neamul nostru, salut cu neţărmurită dragoste pe reprezentanţii vitezei armate române, care la ordinul m.s. regelui Ferdinand I ne-a întins mîna de ajutor în clipele de cea mai grea cumpănă. Salut cu aceeaşi dragoste pe reprezentanţii fraţilor noştri din Basarabia, Transilvania şi Ungaria. Vă salut cu inima înduioşată pe voi, fruntaşii neamului românesc din Bucovina, care aţi venit cu inima însufleţită din tuspatru unghiuri ale ţării, ca să aşezaţi piatra fundamentală pe care să se clădească trainic şi neclintit România Mare. Implor harul ceresc şi binecuvîntarea dumnezeiască asupra hotărîrilor ce veţi lua!"

După aceste cuvinte de salut venerabilul preşedinte al Consiliului Naţional invită pe şeful guvernului bucovinean, *Iancu Flondor,* să prezideze Congresul. Acesta, urcînd la tribună, mulţumi pentru locul de cinste şi dădu cetire *Declaraţiei de Unire*, care avea următorul cuprins:

"*Congresul General al Bucovinei*, întrunit astăzi, joi, 15/28 noiembrie 1918, în sala sinodală din Cernăuţi,

considerînd că de la fundarea Principatelor Române, Bucovina, care cuprinde vechile ţinuturi ale Sucevei şi Cernăuţilor, a făcut pururea parte din Moldova care în jurul ei s-a închegat ca stat;

considerînd că în cuprinsul hotarelor acestei ţări se găsesc vechiul scaun de domnie de la Suceava, gropniţele domneşti de la Rădăuţi, Putna şi Suceviţa, precum şi multe alte urme şi amintiri scumpe din trecutul Moldovei;

considerînd că fiii acestei ţări, umăr la umăr cu fraţii lor din Moldova şi sub conducerea aceloraşi domnitori, au apărat de-a lungul veacurilor fiinţa neamului lor împotriva tuturor încălcărilor din afară şi a cotropirii păgîne;

considerînd că în 1774, prin vicleşug, Bucovina a fost smulsă din trupul Moldovei şi cu de-a sila alipită coroanei Habsburgilor;

considerînd că 144 de ani poporul bucovinean a îndurat opresiunile unei ocîrmuiri străine care îi nesocotea drepturile naţionale şi care prin strîmbătăţi şi persecuţii căuta să-i înstrăineze firea, să învrăjbească celelalte neamuri, cu care ea voieşte să trăiască ca frate;

considerînd că în scurgerea de 144 de ani bucovinenii au luptat ca nişte mucenici pe toate cîmpiile de bătălie din Europa sub steag străin, pentru menţinerea, gloria şi mărirea asupritorilor lor şi că ei drept răsplată aveau să îndure micşorarea drepturilor moştenite, izgonirea limbii lor din viaţa publică, din şcoală şi chiar din biserică;

considerînd că, în acelaşi timp, poporul băştinaş a fost împiedicat sistematic de a se folosi de bogăţiile izvoarelor de producţie ale ţării, fiind despuiat în bună parte de vechea sa moştenire;

considerînd deci că, cu toate acestea, bucovinenii n-au pierdut nădejdea că ceasul mîntuirii, aşteptat cu atîta dor şi nerăbdare, va sosi şi că moştenirea lor străbună, tăiată prin granițe nelegiuite, se va întregi prin realipirea Bucovinei la Moldova lui Ştefan, şi că au nutrit veşnic credinţa că marele vis al neamului se va înfăptui, cînd se vor uni toate ţările române dintre Nistru şi Tisa într-un stat naţional unitar;

constată că ceasul acesta mare a sunat!

Astăzi, cînd după sforţări şi jertfe uriaşe din partea României şi a puternicilor şi nobililor ei Aliaţi s-au întronat în lume principiile de drept şi umanitate pentru toate neamurile şi cînd, în urma loviturilor zdrobitoare, monarhia austro-ungară s-a zguduit în temeliile ei şi s-a prăbuşit şi toate neamurile încătuşate din cuprinsul ei şi-au cîştigat dreptul de liberă hotărîre de sine, cel dintîi gînd al Bucovinei dezrobite se îndreaptă către Regatul României, de care întotdeauna a legat nădejdea dezrobirii sale.

Drept aceea, noi, membrii Congresului General al Bucovinei,

întrunind suprema putere a ţării şi fiind singurii investiţi cu puterea legiuitoare, în numele suveranităţii naţionale hotărîm:

Unirea necondiţionată şi pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare pînă la Ceremuş, Colacin şi Nistru, cu Regatul României".

Pentru *motivarea* declaraţiunii propuse, *Ion I. Nistor,* membru al Congresului, ceru cuvîntul şi făcu următoarea expunere:

"Onorat Congres, statele sînt plăsmuiri vremelnice create prin forţă de mînă omenească, în vreme ce naţiunile sînt organisme vii, care se nasc, se dezvoltă şi îşi împlinesc rostul lor istoric prin voinţa lor şi din graţia lui Dumnezeu. Contrastul acesta între stat şi naţiune s-a remarcat în mod drastic în istoria poporului român. Naţiunea română este una şi nedespărţită de la Nistru pînă la Tisa. Aceeaşi obîrşie, acelaşi grai, aceeaşi doină, aceleaşi datini şi obiceiuri domină pretutindeni în cuprinsul pămîntului românesc. Dar vitregia vremurilor a împiedicat pe înaintaşii noştri de a crea un stat naţional unitar, care să cuprindă neamul întreg în hotarele sale etnice. Leagănul copilăriei neamului nostru, Transilvania, a fost cuprins de unguri înainte de o mie de ani şi înseşi Principatele Române Moldova şi Muntenia, care se închegaseră la poalele răsăritene şi meridionale ale Carpaţilor au fost stînjenite în dezvoltarea lor şi îngustate prin hotare fără de lege.

Aşa s-a detrunchiat Moldova lui Ştefan cel Mare, prin răpirea Bucovinei şi mai apoi şi a Basarabiei. Era în toiul războiului ruso-turc, în anii 1768-1774, cînd Austria, îndată după dezmembrarea Poloniei, ceru Porţii otomane o fişie din pămîntul Moldovei, pentru un drum între Galiţia, de curînd ruptă din crăia Poloniei, şi Transilvania subjugată de unguri de mai înainte. Consimţămîntul Porţii pentru această cesiune teritorială în dauna Moldovei fu cumpărat de Austria cu bani grei şi cu daruri scumpe. Cînd veni însă la delimitarea pe teren, Austria hrăpăreaţă nu se mulţumi cu o fişie îngustă de teren, precum ceruse, ci cuprinse în «cordunul» ei blestemat întreg ţinutul Cernăuţilor şi cea mai mare parte din ţinutul Sucevei, cu vechea cetate din fosta capitală a Moldovei, cu mausoleul descălecătorilor de la Rădăuţi şi cu însuşi mormîntul lui Ştefan cel Mare de la Putna, într-un cuvînt, teritoriul cel mai bogat în relicve din trecut şi amintiri scumpe întregului neam românesc.

În zadar protestară boierii şi clerul, în frunte cu principele Grigore Ghica, împotriva răşluirii hotarului ţării, demonstrînd Porţii că Austria a cuprins două ţinuturi din pămîntul Moldovei, în loc să se mulţumească cu o fişie îngustă de teren, cu un simplu coridor, necesar pentru deschiderea unei noi căi de comunicaţie, dar zgomotoasele proteste ale moldovenilor răsunară în pustiu, fiindcă diplomaţia austriacă vărsa aur din belşug, pentru a face pe turci să rămînă surzi faţă de protestele moldovenilor. Şi aşa s-a întîmplat ceea ce, după constelaţia politică de atunci, nu se putea evita — cesiunea celor două ţinuturi de hotar, pe care Austria le numi *Bucovina*, pentru a acoperi prada teritorială în ochii diplomaţiei europene.

Actul de cesiune s-a încheiat fără asentimentul străbunilor noştri, de Poarta suzerană, care în virtutea vechilor Capitulaţiuni cu domnitorii Moldovei, nu avea căderea de a înstrăina nici o palmă de pămînt din teritoriul Moldovei. Declaraţiile de mai tîrziu ale părinţilor noştri nu pot avea nici o putere legală, întrucît ele erau stoarse de uzurpatori de la o populaţie robită şi dezbrăcată de dreptul ei firesc de a se rosti liber asupra soartei sale politice. De aceea astăzi, cînd una din puterile contractante, Austria, s-a prăbuşit sub povara păcatelor şi crimelor sale seculare, iar cealaltă, Turcia, a încetat de mult de a mai avea rosturi politice la nordul Dunării, noi, urmaşii legitimi ai băştinaşilor acestei ţări, ajungînd stăpîni deplini asupra hotărîrilor noastre, în baza principiului de autodeterminare a popoarelor, declarăm astăzi nul şi neavenit actul de cesiune din 1775 şi hotărîm realipirea ţării noastre Bucovina la Moldova, din trunchiul căreia a fost răpită.

Hotărîrea noastră este fermă şi nestrămutată, fiindcă Austria timp de 144 de ani a recurs la toate mijloacele pentru a ne desfiinţa ca neam, desconsiderînd drepturile noastre inalienabile asupra acestei frumoase şi de Dumnezeu binecuvîntate ţări. A nesocotit sistematic drepturile limbii noastre, ne-a stînjenit în dezvoltarea noastră culturală şi s-a folosit de bogăţiile ţării pentru scopurile ei împotriva intereselor noastre cele mai vitale. Cine simţea româneşte în Bucovina era prigonit şi urgisit. Pentru afirmarea unei vieţi naţionale româneşti nu era loc în hotarele Bucovinei. Mulţi dintre oamenii cei mai de seamă erau nevoiţi să părăsească ţara pentru a putea simţi şi activa ca români. Pe moşiile mînăstirilor bucovinene se aşezară colonişti străini, din bogăţiile Fondului bisericii istorice se îmbuibau cu aroganţă slujbaşi străini de neamul şi de legea ctitorilor moldoveni, în vreme ce ţăranii români, ajungînd la sapă de lemn, erau nevoiţi să emigreze în America. În cursul războiului, persecuţia elementului românesc atinse culmea. Tinerimea naţională, urmărită şi persecutată de autorităţile austriece, fu silită să se expatrieze şi să se înroleze în armata română liberatoare.

În timpul din urmă se făureau planuri pentru împărţirea Bucovinei de către urmaşii pribegilor ucraineni care se adăpostiseră în Bucovina după anexarea ei la Austria. Dar ca şi în trecut, astfel şi de astă dată noi ne împotrivim cu toată puterea unor asemenea pretenţii nelegitime. Ca moştenitori ai vechilor tradiţii politice, istorice şi culturale ale Bucovinei, ţinem cu sfinţenie la integritatea graniţelor ei fiindcă am fi nişte urmaşi netrebnici ai vitejilor noştri înaintaşi dacă ne-am întoarce la sînul patriei române cu moştenirea ştirbită.

Pentru toate aceste consideraţiuni, am onoarea să recomand onoratului Congres votarea Declaraţiei propusă de dl. preşedinte."

Reprezentantul polonezilor, *Stanislaus Kwiatkowscki*, recomandă şi el votarea Declaraţiei, recunoscînd drepturile românilor asupra Bucovinei. De asemenea se pronunţă pentru unirea Bucovinei cu Regatul României şi delegatul germanilor, Alois Lebouton.

Supusă la vot, *Declaraţia de Unire* fu primită cu unanimitate, în aplauzele nesfîrşite ale Congresului şi ale numeroasei asistenţe.

Votul unanim al Congresului a fost adus la cunoştinţă regelui Ferdinand prin următoarea telegramă:

"Congresul General al Bucovinei, care întrupează suprema putere a ţării, în numele suveranităţii naţionale a votat azi cu unanimitate Unirea necondiţionată şi pentru vecie a Bucovinei în hotarele ei actuale cu Regatul României. Mulţumind proniei cereşti că ne-a învrednicit de a vedea ispăşită nelegiuirea ce s-a săvîrşit acum 144 de ani faţă de ţara noastră, mîndri că avem fericirea de a aclama pe majestatea voastră, domn liberator şi purtător de grijă

a Bucovinei, rugăm să ne primiţi sub sceptrul ocrotitor al majestăţii voastre şi reînnodînd firul istoric rupt cu silnicie înainte de un veac şi jumătate, să reînnoiţi strălucirea coroanei lui Ştefan.

Majestate, să trăiţi mulţi şi fericiţi ani, trăiască majestatea sa, regina Maria, trăiască Dinastia!"

La telegrama Congresului, regele Ferdinand răspunse prin următorul mesaj:

"Salut cu nespusă bucurie actul măreţ prin care Congresul General al Bucovinei, ca expresiune a voinţei poporului întreg al acestui vechi pămînt românesc a hotărît unirea completă a Bucovinei cu Regatul român. Din adîncul sufletului meu mulţumesc proniei cereşti că mi-a îngăduit ca, sub domnia mea, fiica răpită acum 144 de ani să se reîntoarcă la sînul ţării-mame, aducînd noi forţe pentru propăşirea neamului.

În această clipă înălţătoare, gîndul meu se îndreaptă către oamenii patrioţi, care cu toate suferinţele îndurate în cursul vremurilor au ştiut să ţină vie în inimile poporului memoria lui Ştefan cel Mare şi Sfînt şi sentimentul naţional, pregătind astfel, fără şovăire şi însufleţiţi de un patriotism cald, ziua binecuvîntată de azi.

Cu adîncă recunoştinţă primesc, dar, în numele poporului meu, întruparea Bucovinei la Regatul Român, asigurînd populaţia Bucovinei că în mine va găsi mereu un sprijin tare şi o dragoste părintească."

Actul Unirii fu adus la cunoştinţa guvernelor din Iaşi, Paris, Londra, Roma şi Washington. Ministrul Franţei în România, *Saint Aulaire,* răspunse între altele că nu va uita niciodată că românii, fraţi de sînge ai francezilor, au făcut pentru acelaşi ideal aceleaşi sacrificii şi că este voinţa acestor martiri care poruncesc să rămînem uniţi pentru totdeauna. În numele guvernului francez el aduce felicitări generoasei naţiuni române, regelui loial şi credincios şi noii provincii româneşti, Bucovina. Însărcinatul de afaceri al Italiei, *Auriti*, arăta că principiul naţionalităţilor ca bază a fundării statelor a fost proclamat de un bărbat de stat italian şi susţinut de poporul italian într-o sută de ani de luptă şi de armatele italiene în patru războaie. Astăzi, înfăptuindu-se acest principiu în toată Europa, Italia se bucură de eliberarea celorlalte popoare subjugate ca şi de acea a propriilor săi fii şi cu adîncă şi

emoţionată mulţumire, ea priveşte la România, care sub sceptrul regelui său, prin vigilenţa armatei sale şi prin credinţa poporului său înfăptuieşte unitatea rasei sale.

Congresul alese din sînul său o delegaţie compusă din 15 membri care să prezinte regelui Ferdinand la Iaşi Actul de Unire al Bucovinei. Aceştia erau: Vladimir Repta, Iancu Flondor, Dionisie Bejan, Eudoxiu Hurmuzachi, Ion Nistor, Octavian Gheorghian, Radu Sbiera, Vasile Bodnărescu, Gheorghe Şandru, Vasile Marcu, Dimitrie Bucevschi, Gheorghe Voitcu, Vasile-Alboi Şandru, Ioan Candrea, Stanislaus Kwiatkowscki.

Prezentînd Actul Unirii în audienţă festivă, Flondor adresă regelui următoarea cuvîntare:

„Aducem majestăţii voastre, rege al tuturor românilor, Unirea unei ţări întregi, a Ţării Bucovina. Această ţară a avut vechi temeiuri curat româneşti pe vremea cînd păstorii români străbăteau munţii galiţieni şi cînd cu plugari români se colonizau satele din ţara Haliciului. Spre aceste locuri româneşti s-au îndreptat mai întîi voievozii descălecători, venind din Maramureş ca să facă ţară nouă pentru neamul lor. Acolo, la noi, la Rădăuţi, s-au amestecat în pămînt oasele întemeietorilor Moldovei, acolo, la noi, la Suceava, s-a aşezat cea dintîi mitropolie pentru toate ţinuturile acestei domnii a românilor. Acolo, la noi, în Putna, ctitoria lui Ştefan cel Mare, cel mai mare din înaintaşii majestăţii voastre, şi-a ales veşnicul loc de odihnă a oaselor lui trudite, nu numai pentru apărarea naţiei sale, ci şi pentru aceea a creştinătăţii răsăritene întregi, şi a Apusului creştin, în faţa căruia stă zăgaz nebiruit vitejia sa. Acolo, la noi, arta de clădire moldovenească a serbat în ziduri, unde astăzi clopotele bătrîne sună pentru unirea noastră cu partea rămasă liberă a ţării, cele mai mari triumfuri ale ei.

Această ţară ţi-o închinăm, măria ta, noi toţi, nu numai urmaşii vajnicilor luptători de pe vremuri, care n-au uitat niciodată din ce trup naţional fac parte, ci şi reprezentaţii tuturor neamurilor care cu vremea au venit să se aşeze sub blînda şi omeneasca oblăduire a domnitorilor români ai Moldovei şi care ştiu că România de astăzi a menţinut toate bunele tradiţii ospitaliere ale Moldovei.

Acum 144 de ani ne-a desfăcut de Moldova o pace încheiată între turci, care nu aveau dreptul să ne înstrăineze, şi între austrieci, care înainte de a călca graniţa moldovenească nu se îngrijiseră de a întreba pe locuitori de voia lor. Astăzi puterea lor nu mai este şi nici umbra de legitimare pe care a creat-o un tratat cumpărat cu bani nu mai există pentru a ne păstra un hotar fără sens, pe care niciodată în chip liber n-am declarat că-l acceptăm.

Plecaţi puţini, ne întoarcem acum mai mulţi. Sufletul cel vechi e neschimbat. L-am transmis oaspeţilor şi fraţilor noştri de alt neam, care împreună cu noi vin înaintea majestăţii voastre. Nu e o cucerire a armelor, ci întoarcerea la vatră a fraţilor despărţiţi, care în majestatea voastră regăsesc pe părintele de mult pierdut şi mult dorit."

Adînc emoţionat, regele Ferdinand răspunse că primeşte cu bucurie Actul de Unire al Bucovinei cu Regatul Român, asigurînd pe noii săi credincioşi de dragostea, ocrotirea şi grija sa părintească.

Referindu-se la desăvîrşirea Actului Unirii, Ion Nistor preciza atitudinea bucovinenilor în viitor, declarînd în "Glasul Bucovinei" următoarele:

"Am ajuns, în sfîrşit, stăpîni slobozi pe hotarele noastre. Lupta noastră de apărare a fost încununată cu cea mai strălucită izbîndă. Ca oameni cumpătaţi, care am fost totdeauna, oferim adversarilor noştri de pînă acuma mîna de împăcare şi-i invităm la o colaborare paşnică şi cinstită pentru propăşirea culturală şi economică a Bucovinei unită cu Regatul Român. Vechea ospitalitate moldovenească nu s-a stins din sufletele noastre. Sîntem un neam tolerant şi îngăduim tuturor concetăţenilor noştri de altă limbă libera dezvoltare a limbii şi culturii lor. Le recunoaştem drepturile dobîndite în schimbul loialităţii lor faţă de statul din care de azi înainte fac parte. Vom continua însă lupta contra tuturor acelora care ar încerca să uneltească contra ideii de stat român, naţional şi unitar.

Unindu-ne cu fraţii noştri din Regat, din Transilvania şi din Basarabia, în graniţele României Mari, am încetat a face politică provincială inspirată numai de interesele locale. Se impune, deci, o schimbare radicală în concepţia noastră politică izolată de pînă

acuma; nu ne mai putem gîndi numai la noi singuri, ci trebuie să avem mereu în vedere interesele neamului întreg. Trebuie să ne simţim ca parte a întregului şi să îndrumăm acţiunea noastră în acest sens. Întreaga noastră activitate politică trebuie să o subordonăm intereselor superioare ale statului întregit. Politica locală bucovineană a încetat în ziua Unirii."

La 18/31 decembrie 1918 apăru *Decretul-Lege* privitor la Unirea Bucovinei, avînd următorul cuprins:

"Bucovina, în cuprinsul graniţelor sale istorice, este şi rămîne de-a pururea unită cu Regatul României".

Decretul-Lege poartă semnătura regelui *Ferdinand I* şi a lui *Ion I.C. Brătianu* ca preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru al afacerilor străine.

Tot la acea dată fu semnat şi Decretul-Lege pentru *Administraţia Bucovinei*, care prevedea că în Bucovina rămîn în vigoare vechile legi şi ordonanţe; cele esenţiale vor putea fi modificate numai pe cale legislativă. Schimbările însă, ce vor rezulta din faptul Unirii cu Regatul Român, se vor putea face prin decrete-legi. Ordonanţele în vigoare vor putea fi modificate de ministrul delegat al guvernului la Cernăuţi, care avea dreptul a da ordonanţe privitoare la administraţia Bucovinei, în cadrul legilor în vigoare. Pentru Bucovina intrară în guvern doi miniştri de stat fără portofoliu: unul delegat cu administraţia la Cernăuţi, iar celălalt la Bucureşti. Pentru trebuinţele locale se va alcătui un buget, care, după aprobarea Consiliului de Miniştri, va trece sub administraţia ministrului delegat la Cernăuţi.

Pentru administraţia Bucovinei se institui, sub conducerea ministrului delegat, un Serviciu administrativ cuprinzînd următoarele *9 secretariate de serviciu*: pentru interne, justiţie, finanţe, instrucţie publică, culte, lucrări publice, pentru industrie, comerţ şi îngrijiri sociale, agricultură, domenii şi alimentare, salubritate publică. În fruntea fiecărui secretariat de serviciu se numi un secretar-şef. Afacerile străine, armata, siguranţa generală a statului, vămile şi împrumuturile publice în Bucovina, circulaţia fiduciară, căile ferate, poşta, telegraful şi telefonul urmau să fie administrate de către administraţiile centrale de resort din Bucureşti. Serviciul siguranţei publice în Bucovina şi jandarmeria aveau să stea la

dispoziţia ministrului delegat al guvernului la Cernăuţi. Iancu Flondor şi Ion I. Nistor fură numiţi pe data de 1 ianuarie 1919 (14 decembrie 1918, stil vechi) miniştri secretari de stat fără portofoliu, primul cu sediul la Cernăuţi, iar al doilea la Bucureşti.

Prin articolul 59 din *Tratatul de pace* semnat la 10 septembrie 1919 la Saint-Germain, Austria renunţă la fostul Ducat al Bucovinei — l'ancien duché de Bukovine — în favoarea României, iar *Camera şi Senatul de la Bucureşti ratificară la 31 decembrie 1919* Decretul-Lege din 18 decembrie 1918 privitor la Unirea Bucovinei cu România. Prin recunoaşterea Unirii de către Congresul de pace de la Paris şi prin înarticularea ei în *Constituţia României* după votul Parlamentului român, memorabilul act al Unirii de la Cernăuţi din 28 noiembrie 1918 rămase definitiv.

CAPITOLUL XIV

Reintegrarea Bucovinei în Regatul României

1. Administraţia locală provizorie şi luptele interne – 2. Integrarea Bucovinei în viaţa politică şi administrativă a Regatului Român

1. Administraţia locală provizorie şi luptele interne

Dezanexarea Bucovinei de Austria şi încorporarea ei în statul român s-a săvîrşit în anumite etape pe care le putem urmări asemenea apelor Dunării, ce la vărsarea lor nu se amestecă de îndată cu apele mării, ci numai după cîtva timp. Prima etapă în procesul acesta de amalgamare politică şi administrativă a fost marcată prin dispoziţiunile tranzitorii pentru administraţia Bucovinei cuprinse în Decretul-Lege nr. 3715 din 18/31 decembrie 1918, care hotăra să rămînă în vigoare legile şi ordonanţele austriece de pînă atunci. Legile esenţiale nu puteau fi modificate decît pe cale legislativă. Numai schimbările necesare ce ar rezulta din faptul Unirii se puteau face prin decrete-legi. Pentru Bucovina intrară în Consiliul de Miniştri de la Bucureşti doi miniştri fără portofoliu, unul delegat cu administraţia ţării la Cernăuţi, iar al doilea la Bucureşti. Hotărîrile Consiliului de Miniştri privitoare la Bucovina se luau cerîndu-se avizul ministrului delegat al guvernului la Cernăuţi. Acesta putea schimba ordonanţele austriece în vigoare, avînd şi dreptul de a emite ordonanţe privitoare la administraţia Bucovinei în cadrul legilor existente. Miniştri secretari de stat fără portofoliu fură numiţi Iancu Flondor şi Ion Nistor, primul delegat cu administraţia la Cernăuţi, iar al doilea la Bucureşti.

Prin acelaşi decret-lege agendele administrative fură împărţi-

te în două. Afacerile străine, armata, siguranţa generală a statului, căile ferate, poşta, telegraful, telefonul, circulaţia fiduciară, vămile şi împrumuturile publice în Bucovina — trecură în competenţa administraţiilor centrale de resort din Bucureşti.

În schimb însă, pentru administrarea internelor, justiţiei, finanţelor, instrucţiunii publice, cultelor, lucrărilor publice, industriei, comerţului, îngrijirii sociale, precum şi a salubrităţii publice — se înfiinţa un *Serviciu administrativ* local sub conducerea şi organizarea ministrului delegat, cuprinzînd 9 *secretariate de serviciu* conduse de cîte un *secretar-şef*. Secretarii-şefi se întruneau în Consiliu sub preşedinţia ministrului delegat pentru a delibera şi decide asupra măsurilor administrative curente. În Consiliu se luau şi deciziile privitoare la emiterea ordonanţelor în cadrul legilor în vigoare. Foaia oficială a Serviciului administrativ era *„Monitorul Bucovinei”*, în care se publicau ordonanţele şi deciziile oficiale.

Dar schimbările impuse de împrejurări nu puteau să nu producă unele nemulţumiri. Astfel se opunea o mare rezistenţă desfiinţării Direcţiei Căilor Ferate din Cernăuţi, a cărei lichidare se impunea. De asemenea, trezea nemulţumiri în unele cercuri reorganizarea Jandarmeriei bucovinene, aşa de odioasă din timpul lui Fischer. Lumea protesta energic şi contra menţinerii unor funcţionari austrieci în posturi de răspundere, cum era direcţia de poliţie sau administrarea Fondului bisericesc, cerînd înlocuirea lor. De asemenea întîmpina mari dificultăţi şi aprovizionarea populaţiei.

Nu este însă mai puţin adevărat că se putea observa pretutindeni o rezistenţă ostilă faţă de noua administraţie românească, susţinută de „bucoviniştii” austrofili care visau mereu la tragerea unui *cordun sanitar* la Burdujeni, pe care-l doreau aşa de mult. Vechea tensiune între *„bucovinişti”* şi *naţionali* începu să se accentueze tot mai mult, găsind sprijin şi la unii dintre secretarii de serviciu şi mai ales la secretarul general al serviciului administrativ al Bucovinei.

Din tensiunea aceasta luă naştere conflictul dintre miniştrii Bucovinei — Flondor şi Nistor — care în aprilie 1919 cunoscu o formă acută, determinînd pe Flondor să ceară guvernului din Bu-

cureşti nici mai mult, nici mai puţin decît demiterea din guvern a miniştrilor Alexandru Constantinescu şi Ion Nistor, prin următoarea *notă verbală* ultimativă adresată preşedintelui Consiliului de Miniştri ad interim, Mihail Ferechide:

„După plecarea d-lui preşedinte I.I.C. Brătianu la Paris, aproape toate măsurile luate de Consiliul de Miniştri în chestiunea Bucovinei, în special din partea d-lui ministru Constantinescu cu ajutorul d-lui ministru Nistor, sînt de aşa natură că, apropiate în mod obiectiv, ele se prezintă ca o distrugere a administraţiei ţării. Abstrăgînd cu totul de la atacurile continue îndreptate în contra persoanei mele, care privesc domeniul bunului simţ, relevez numai pe cele mai marcante, şi anume:

1. Desfiinţarea Direcţiei Căilor Ferate din Cernăuţi, atît din punct de vedere economic, cît şi politic.

2. Completa dezorganizare a Jandarmeriei. Toate străduinţele mele de aproape 4 luni privitoare la această chestiune atît de ardentă au rămas pînă în momentul de faţă cu desăvîrşire desconsiderate.

3. Alimentarea ţării atît cu făină, cît şi cu petrol şi benzină se face într-un mod arbitrar, neţinîndu-se în mare parte cont de Oficiul administrativ bucovinean, responsabil pentru bunul mers al afacerilor respective. Procedura aceasta a dat naştere la corupţiune în mod larg.

4. Administraţia Bucovinei a îngrijit de 50 pluguri motoare pentru semănăturile de primăvară, lipsind în mare parte animalele de tracţiune. La cererea administraţiei de a i se pune la dispoziţie benzină şi petrol pentru acest scop, cererea aceasta a fost refuzată, iar intervenţia subsemnatului la Palat şi porunca ulterioară de a ţine cont de această dorinţă atît de întemeiată a fost de asemenea respinsă.

Nefiindu-mi cu putinţă a răspunde pentru urmările dezastruoase care în mod fatal se vor produce, am înaintat majestăţii sale regelui Ferdinand demisia mea din funcţiunea de ministru al Bucovinei. Domnul preşedinte ad interim al Consiliului a aflat de bine să propună majestăţii sale ca demisia mea să nu fie primită, refuzîndu-mi însă totodată condiţiunile puse de mine pentru a aduce jertfa de a rămîne în fruntea administraţiei Bucovinei pînă

la sosirea d-lui prim ministru Brătianu. Astfel mi se cere să răspund eu pentru faptele altora, o lipsă de drept şi dreptate din cele mai elementare. D-l preşedinte al Consiliului desconsideră urmările grave ce se vor produce în ţară prin tărăgănarea crizei.

Ţin, deci, de datoria mea patriotică să repet următoarele: Primesc însărcinarea de a conduce administraţia Bucovinei pînă la sosirea d-lui prim-ministru Ion I.C. Brătianu, sub următoarele condiţiuni:

1. Respectarea minuţioasă a înaltului Decret-Lege nr. 3745 din 18 decembrie 1918.
2. Menţinerea Direcţiei Căilor Ferate în Cernăuţi.
3. Organizarea neîntîrziată a Jandarmeriei în Bucovina.
4. Excluderea totală a amestecului d-lor miniştri Constantinescu şi Nistor în alimentarea Bucovinei.
5. Neîntîrziata punere la dispoziţie a benzinei şi motorinei cerute pentru efectuarea arăturilor de primăvară.
6. Siguranţa statului în Bucovina se va organiza numai în înţelegere cu mine.
7. Excluderea d-lui Nistor de la orice amestec în treburile Bucovinei.

Ţin să atrag atenţiuna că în caz contrar mă retrag de la conducerea afacerilor bucovinene şi declin orice responsabilitate dacă, pe lîngă alte urmări dezastruoase, se va opri în loc tot aparatul administrativ.

Aştept răspunsul hotărîtor numai pînă marţi 2/15 aprilie, ora 12 a.m.

ss. Dr. *Iancu Flondor*".

Răspunsul hotărîtor al guvernului central din Bucureşti la nota ultimativă a lui Flondor a fost, precum era şi firesc, primirea demisiei sale şi însărcinarea lui Ion Nistor cu administraţia Bucovinei în ziua de 4 aprilie 1919.

Noul ministru delegat sosi la Cernăuţi la 5 aprilie, în Vinerea Paştilor, pentru a-şi lua postul în primire. Un incendiu catastrofal distrusese o bună parte din comuna Buda de lîngă Cernăuţi şi prima hotărîre luată de Consiliul secretarilor-şefi a fost votarea unui ajutor pentru sinistraţi, pe care ministrul Nistor i-a vizitat în după amiaza aceleiaşi zile.

La stăruinţa aceluiaşi ministru, mitropolitul Vladimir Repta a binevoit să consimtă ca serviciul divin al Învierii să se facă la orele 12 noaptea, ca şi la Bucureşti, asistînd însuşi, împreună cu secretarii-şefi, la înălţătoarea serbare religioasă în catedrala mitropolitană. Într-o proclamaţie adresată poporului bucovinean, ministrul îndemna pe toţi locuitorii Bucovinei să privească cu încredere şi cu dragoste noua stăpînire românească, care garantează pentru ordinea şi liniştea ţării şi respectă drepturile legale ale fiecăruia.

În zilele următoare a fost convocat un Consiliu pentru alcătuirea programului de guvernare, astfel că de remaniere au fost loviţi numai aceia dintre secretarii-şefi care nu înţelegeau să adere la noul program. În urma remanierii, Secretariatul general al Consiliului administrativ fu încredinţat lui *Iorgu Gh. Toma*, Internele lui *Vasile Bodnărescu*, Finanţele lui *Partenie Siretean*, Justiţia lui *Erast Mandicevschi*, Instrucţiunea Publică lui *Gheorghe Tofan*, Cultele lui *Ştefan Saghin*, Industria şi Comerţul lui *Maximilian Hacman*, Agricultura lui *Filaret Doboş*, Salubritatea lui *Octavian Gheorghian*, Lucrările Publice lui *Teodor Vicol*, Îngrijirea Socială lui *Vasile Marcu*, iar Alimentarea lui *Eugen Tarnavschi*.

Redacţia „Monitorului Bucovinei" rămase în seama lui *Constantin Berariu*, propaganda şi presa în seama lui *Aurel Morariu*, *Dimitrie Marmeliuc*, *Vasile Grecu* şi *Romul Cîndea*, redactori şi colaboratori la cotidianul *„Glasul Bucovinei"*.

Una din cele mai însemnate hotărîri ale Consiliului secretarilor de serviciu a fost introducerea limbii române ca limbă oficială în administraţie, justiţie şi în şcoală, fixîndu-se un termen pentru deprinderea ei de către slujbaşii publici.

În fruntea judeţelor Zastavna, Cozmeni, Văşcăuţi, Vijniţa, Cernăuţi, Storojineţ, Siret, Rădăuţi, Suceava, Gura Humorului, şi Cîmpulung, fură numiţi prefecţi români, care înlocuiră pe cei austrieci. Jandarmeria fu reorganizată după sistemul românesc şi pusă sub conducerea colonelului Schipor. La conducerea judecătoriilor, tribunalelor şi parchetelor fură chemaţi judecători români sub îndrumarea secretarului-şef *Erast Mandicevschi*, fost consilier la Curtea de Casaţie din Viena. În 1919 luă fiinţă *Curtea de Apel*, al cărui prim-preşedinte deveni *Vasile Boldur*. Secretarul-

şef la Finanţe se îngriji de perceperea impozitelor după vechile legiuiri austriece. Vămile de la Cornul Luncii, Burdujeni, Mihăileni şi Mamorniţa-Tureni fură desfiinţate, în schimb fu înfiinţat un serviciu de vamă la graniţa dinspre Polonia, la Ghica-Vodă — Orăşeni. Moneda austriacă rămăsese încă în circulaţie, cu valoarea de 2 coroane la un leu.

În aprilie 1920 ministrul delegat fu înlocuit printr-un preşedinte al Comisiei regionale, cu sarcina să lichideze serviciile regionale şi să treacă atribuţiunile lor asupra resorturilor ministeriale corespunzătoare din Bucureşti.

O problemă de mare actualitate deveni cea a învăţămîntului. În capitolele anterioare am încercat să expun peripeţiile prin care trecuse învăţămîntul public în Bucovina. Universitatea, liceele, şcolile de agricultură şi meserii, precum şi şcolile primare de la oraşe erau germano-austriece. Românii, deopotrivă cu ucrainenii, obţinură numai în deceniul din urmă cîteva licee naţionale, iar la sate învăţămîntul primar se preda în mai multe limbi, întrucît caracterul poliglot al Bucovinei fusese impus de stăpînirea austriacă.

Starea aceasta de lucruri nu mai putea dăinui. Mai întîi, limba germană fu scoasă cu desăvîrşire din învăţămîntul public, rămînînd să fie cultivată numai în şcolile coloniştilor germani, ce trăiau ca funcţionari şi meseriaşi la oraşe şi agricultori la sate. De asemenea s-a îngăduit şi ucrainenilor să-şi cultive limba lor în şcoală. Dar atît germanilor, cît şi ucrainenilor şi tuturor celorlalte minorităţi etnice li s-a impus să deprindă limba ţării. Numărul liceelor, dintre care cele mai multe îşi sistaseră funcţiunea în timpul războiului, fu redus la nevoile reale ale populaţiei, examinîndu-se totodată şi situaţia corpului didactic. De asemenea, fu românizată şi Şcoala normală de băieţi şi fete din Cernăuţi şi pusă sub conducerea înflăcăratului patriot *Gheorghe Tofan*, pe care însă o boală crudă îl răpuse în floarea tinereţii şi în avîntul activităţii sale reformatoare.

Mai greu de rezolvat era problema universităţii, întrucît colegiile profesorale de la facultăţile mirene de drept şi filozofie se compuneau aproape în întregimea lor din profesori austrieci, necunoscători ai limbii române. Singurii profesori români la aceste

facultăţi erau *Sextil Puşcariu, Constantin Isopescu-Grecul* şi *Ion Nistor*. Cum însă profesorul Puşcariu fusese chemat la Cluj şi însărcinat cu românizarea universităţii maghiare de acolo, greaua sarcină a organizării Universităţii din Cernăuţi — pe care Consiliul secretarilor de serviciu, de acord cu Ministerul Instrucţiunii Publice din Bucureşti, hotărî să o menţină şi să o reorganizeze ca aşezămînt de înaltă învăţătură al Bucovinei — căzu pe umerii lui Ion Nistor. Sarcina aceasta i-a fost însă mult uşurată de profesorii români de la Facultatea de Teologie, în frunte cu profesorul *Vasile Tarnavschi*, care după demisia profesorului Pommeranz primise asupra sa agendele Rectoratului, precum şi de studenţimea română care, întorcîndu-se de pe diferite fronturi, cerea cu stăruinţă transformarea Universităţii în instituţie românească.

Dintre profesorii austrieci numai 4 consimţiră să-şi continue activitatea didactică la noua universitate românească, restul cerură să se reîntoarcă în Austria, ceea ce le-a fost înlesnit pe cît posibil, punîndu-li-se la dispoziţie un tren special, pentru a-şi putea lua cu ei nu numai mobila, dar şi alimentele de care aveau nevoie la Viena. Catedrele devenite vacante în urma exodului profesorilor austrieci au fost ocupate de elemente tinere şi bine pregătite din Bucovina şi din Regat, astfel că la 24 octombrie 1920 putu fi inaugurată *Universitatea românească din Cernăuţi*, în prezenţa regelui, a familiei regale şi a membrilor guvernului.

Cu această ocazie, noul rector al Universităţii, profesorul Ion Nistor, rosti cuvîntarea festivă din care reţinem următoarele pasaje:

„Ziua de azi va rămîne pururea pentru noi o zi de mare sărbătoare culturală, fiindcă în această măreaţă zi vedem împlinită o veche şi arzătoare dorinţă a noastră, deschiderea unei universităţi româneşti în acest încîntător colţ de ţară, pe care geniul neamului nostru, luîndu-se la întrecere cu însăşi firea, l-a presărat cu tot ce a găsit mai trainic şi mai desăvîrşit în creaţiunile sale.

Şi era alimentată această dorinţă de amintirea vechilor tradiţiuni culturale moldoveneşti, care de un veac şi jumătate aştepta pe tălmăcitorii lor pricepuţi şi cu tragere de inimă pentru trecutul în care s-au zămislit, şi pentru generaţiunile care le-au creat.

Bogate şi pline de învăţătură sînt datinile şi obiceiurile acestui

clasic pămînt de civilizaţie moldovenească, în care neamul nostru îşi investise îmbelşugatul său capital de gîndire şi simţire, de ştiinţă şi experienţă, de artă şi iscusinţă, agonisit din greu prin muncă de generaţii şi prin sforţări seculare.

Stăpînirea străină, de trei ori semicentenară, a încercat să înăbuşe această îndreptăţită dorinţă a noastră, a băştinaşilor, nesocotind şi dispreţuind izvoarele din care ea se alimenta...

Dreptatea cauzei noastre a triumfat. De darul rîvnit de părinţii noştri şi de părinţii părinţilor noştri ne-am învrednicit noi. Acest dar rîvnind, noi, sire, după ce dumnezeieasca pronie a rînduit să luaţi cîrma oblăduirii strămoşescului scaun domnesc şi cu puterea armelor biruitoare să înfăptuiţi visul de veacuri al neamului nostru, după alte săvîrşite lucruri, îndată aţi cercetat şi pentru aşezămîntul acesta de învăţătură, rînduind şi aşezînd să fie *românesc.*

Aţi lovit, sire, cu toiagul în stîncă, pentru ca din ea să curgă izvorul limpede al gîndirii româneşti. Şi pentru acest preţios dar, sire, vă vor pomeni, cu prisosinţă de slavă, toate generaţiile de profesori şi studenţi, care vor veni să-şi potolească setea de lumină şi de ştiinţă la undele cristaline ale acestui limpede şi dulce curgător izvor.

Dovadă, sire, că darul măriei tale a fost primit cu adîncă mulţumită, încredere şi recunoştinţă de toţi cetăţenii patriei noastre lărgite, este numărul cel mare de studenţi şi studente, care s-au grăbit de a se înscrie la noua universitate românească, îndată ce au început cursurile pe ziua de 1 noiembrie 1919. În anul de studii 1919/20 au fost înscrişi la Universitatea noastră 1 671 studenţi, între cari 184 studente...

Luptele seculare, ce le-am purtat pentru apărarea existenţei noastre naţionale, au consumat foarte multă energie intelectuală. Aşa se explică pentru ce neamul nostru nu s-a putut lua încă la întrecere culturală cu naţiuni mai puternice ca număr, mai fericite în aşezarea lor geografică şi cu condiţiuni de dezvoltare mai prielnice ca ale noastre.

Cu desăvîrşirea unităţii noastre naţionale începe o nouă epocă în istoria neamului nostru, în care energiile, cheltuite pînă acum în luptele naţionale, se vor concentra într-o folositoare rivalitate ştiinţifică şi culturală cu celelalte neamuri din lume.

Deschiderea Universităţii din Cluj şi inaugurarea de azi a acestui înalt aşezămînt de învăţătură chiar în sala în care s-a votat unirea Bucovinei cu Patria-Mamă sînt evenimente însemnate, care prevestesc renaşterea noastră culturală; ea se desluşeşte din zorile noii epoci ce se arată la orizont.

După toate prevederile, noua epocă va fi stăpînită de ideea culturală şi socială. Şi atunci este de presupus că de acum înainte ursita popoarelor nu se va hotărî la masa verde a diplomaţiei sclerozate, ci mai curînd în laboratoarele ştiinţifice şi în sălile de cursuri.

Aşa fiind, nu se poate tăgădui ca universităţile, cuiburi ale înţelepciunii şi grădini ale iscusitelor meşteşuguri, pe lîngă rolul lor pur ştiinţific şi contemplativ, mai au încă şi altul educativ şi social. Focul de pe vetrele lor trebuie să răspîndească nu numai lumină, ci şi căldură. Ele nu trebuie să îngrijească numai de şcolirea şi meşteşugirea minţii, ci trebuie să modeleze şi sufletul, făcîndu-l sensibil pentru tot ce este bun, nobil şi frumos. Ele trebuie să cultive în sufletele ucenicilor săi spiritul de disciplină, simţul de abnegaţie, jertfă şi datorie, virtutea subordonării interesului particular binelui obştesc, tăria convingerii, iubirea de adevăr şi de dreptate şi, mai presus de toate, dragostea de neam, ţară şi dinastie. La focul sacru al învăţăturii trebuie să se călească şi oţelească caracterele de granit, pe care regele şi ţara să se poată răzima în toate împrejurările. Şcoalele trebuie să creeze caractere, fiindcă un neam are mai multă nevoie de caractere decît de genii. Cei ce părăsesc Universitatea, pentru a fi desăvîrşiţi, trebuie să fi cîştigat, pe lîngă o sumă de oarecare cunoştinţe, şi convingerea despre adevărurile ştiinţifice şi principiile etice ce i s-au profesat. Fiindcă cuvîntul rostit dă convingere în sufletul omului, îşi face culcuş vecinic acolo, cîtă vreme cuvîntul rostit fără puterea convingerii răsună în deşert, pentru a se stinge ca un cărbune într-un pahar cu apă.

Dar Universitatea numai atunci va putea atinge scopul sublim, spre care tinde, dacă i se va chezăşlui cea mai deplină libertate de gîndire, cercetare şi învăţătură. Aceasta este mult lăudata libertate academică, de care trebuie să se bucure fiecare universitate.

În hotarele unui stat naţional unitar ca al nostru, Universita-

tea, ca emanaţiune a acestui stat, nu poate fi fireşte altfel decît naţională. Acesta este spiritul care a creat-o, şi acestui spirit ea trebuie să-i rămînă vecinic credincioasă.

Nu înţelegem să impunem cuiva învăţătura noastră, precum se credea Austria îndrituită de a o face. Învăţătura adevărată n-are nevoie de a fi impusă cuiva cu sila. Ea are acelaşi dar ca şi razele soarelui, spre care tind, din propriul îndemn, toate vieţuitoarele pămîntului. Ştiinţa adevărată, învăţătura curată şi ideală are farmecul nu numai pe ale sale odrasle a lumina, ci şi pe ale altor neamuri din lume...

Să rămînem vecinic recunoscători faţă de buna şi darnica noastră «Alma Mater Cernautiensis» pentru adevărul pe care-l propovăduieşte, pentru disciplina spiritului pe care o exercită şi pentru mulţumirea sufletească pe care ne-o dă prin munca ştiinţifică şi prin rezultatele acestei munci. Fie ca silinţele noastre să fie încununate cu succes!"

2. Integrarea Bucovinei în viaţa politică şi administrativă a Regatului Român

După votarea Constituţiei României Mari din 1923, Bucovina s-a integrat cu totul în viaţa politică şi administrativă a Regatului întregit. *Partidul Democrat al Unirii* de la Cernăuţi a fuzionat în primăvara lui 1923 cu *Partidul Naţional Liberal* din Regat, organizîndu-se comitete judeţene în toată Bucovina. De asemenea, fuzionară şi celelalte grupări politice bucovinene, unele cu *Partidul Naţional* din Transilvania, altele cu *Partidul Poporului* din Vechiul Regat. Organizaţiile socialiste se contopiseră îndată după Unire cu *Partidul Social-Democrat* în Transilvania şi din Regat. Prin fuzionarea organizaţiilor politice regionale din Bucovina cu partidele regnicolore de la centru se produse în mod firesc *unificarea politică* a bucovinenilor cu fraţii lor din Ţara-Mamă.

Unificarea politică a precedat celei administrative. Timp de 10 ani de la Unire, Bucovina îşi păstra *ministrul* ei în guvernul de la Bucureşti, ca exponent al partidului de la putere. Miniştri ai Bucovinei în guvernul de la Bucureşti au fost: *Ion Nistor*, (1918–

1920; 1922–1926); *Ion Stîrcea* (1920); *Dorimedont Popovici* (1927) şi *Teofil Sauciuc-Săveanu* (1928–1932). Schimbări esenţiale în administraţia Bucovinei s-au produs în timpul guvernării liberale din 1922–1926. Atunci numărul celor 11 judeţe s-a redus la 5 judeţe şi anume: Cernăuţi, Storojineţ, Rădăuţi, Suceava şi Cîmpulung. După recensămîntul din 1930 statistic populaţia celor 5 judeţe bucovinene se prezenta conform tabelului din pagina următoare.

Prin Constituţia din 1938 luă fiinţă *Ţinutul Sucevei*, ce se compunea din judeţele Bucovinei plus judeţele Dorohoi şi Hotin, cu un *rezident* regal în frunte care îşi avea reşedinţa la Cernăuţi. Ca rezidenţi au funcţionat *Gheorghe Alexianu* şi urmaşul său, *Constantin T. Flondor.*

Tot atunci s-au înfiinţat — pe lîngă vechile *tribunale* de la Cernăuţi şi Suceava — încă alte trei tribunale, şi anume la reşedinţele de judeţe Storojineţ, Rădăuţi şi Cîmpulung, care începură să funcţioneze la 1 ianuarie 1936. Aceste 5 tribunale bucovinene, împreună cu tribunalele de la Dorohoi şi Hotin, aparţineau nou înfiinţatei *Curţi de Apel* din Cernăuţi.

Biserica Bucovinei şi-a păstrat mitropolia ei de la Cernăuţi cu episcopia sufragană a Hotinului, cu reşedinţa la Bălţi. La 1 septembrie 1919 fu hirotonit Ipolit Vorobchievici episcop de Rădăuţi. După retragerea mitropolitului *Vladimir Repta* fu ales mitropolit episcopul Ismailului, *Nectarie Cotlarciuc*, în 10 noiembrie 1924, care păstori pînă la 4 iulie 1935, cînd muri în vîrstă de 60 de ani. La 17 octombrie 1935 fu ales în scaunul vacant episcopul *Visarion Puiu* şi instalat cu tot fastul în scaunul mitropolitan la 10 noiembrie 1935. Visarion demisionă însă la 11 mai 1940 şi în locul lui fu ales mitropolit *Tit. Simedrea* la 13 iunie 1940.

În 1925 s-a constituit *adunarea eparhială* a mitropoliei din Cernăuţi şi s-a soluţionat chestiunea *Fondului bisericesc* al Bucovinei prin Regulamentul din 26 noiembrie 1925 şi revizuirea lui din 1936. O veche dorinţă a credincioşilor ortodocşi din Bucovina era ca Fondul acesta să fie administrat de congresul bisericesc în frunte cu chiriarhul. Prin legea de organizare a bisericii ortodoxe s-a realizat acel congres, compus din două treimi mireni şi o treime clerici în adunarea eparhială, care alegea membri în consiliul

Populaţia celor cinci judeţe bucovinene după recensămîntul din 1930

Judeţul	Români	Unguri	Germani	Cehoslovaci	Ruşi	Ruteni-ucraineni	Bulgari	Sîrbo-croaţi	Evrei	Turci	Ţigani	Poloni şi alţii
Cernăuţi	78 589	610	19 586	315	3 295	136 380	92	38	51 247	35	112	15 895
Storojineţ	57 595	62	8 990	165	1 582	77 382	8	9	15 322	3	287	8 489
Rădăuţi	89 002	10 291	17 857	86	1 426	13 916	8	1	11 508	8	352	16 323
Suceava	96 401	813	9 991	57	1 163	2 090	24	6	6 677	—	606	3 499
Cîmpulung	58 104	105	19 109	48	482	6 362	1	9	7 738	3	307	2 048
Bucovina	379 691	11 881	75 533	671	7 948	236 130	133	63	92 492	49	2 164	46 254
%	41,01	1,4	8,8	—	0,9	27,7	—	—	10,81	—	0,3	5,4

eparhial. Acestui consiliu prezidat de chiriarh a fost încredinţată administrarea averilor Fondului bisericesc, urmînd ca bugetul din care se întreţinea biserica şi se salariza clerul să fie votat de adunarea eparhială şi aprobat de Ministerul Agriculturii şi de Ministerul Cultelor.

Pentru promovarea vieţii artistice şi culturale s-au înfiinţat, la Cernăuţi, *Teatrul Naţional* şi *Conservatorul de Muzică şi Artă Dramatică*.

Universitatea s-a bucurat de toată solicitudinea din partea statului, s-au amenajat cămine, s-au acordat burse studenţilor merituoşi şi s-a achiziţionat pentru Universitate grădina Hurmuzăcheştilor de la Cernauca unde s-a înfiinţat o colonie de vară pentru studenţimea universitară. De asemenea, s-a deschis la Universitate şi un *dispensar* pentru îngrijirea studenţilor bolnavi. Vechea clădire a Universităţii a fost restaurată şi o nouă clădire s-a ridicat pentru adăpostirea diverselor institute şi laboratoare universitare. Pentru adăpostirea Bibliotecii Universitare, condusă şi îmbogăţită prin purtarea de grijă a directorului ei, *Constantin Mandicevschi*, s-a început şi s-a terminat construcţia din roşu a unui palat după toate cerinţele moderne. Din păcate, clădirea palatului Bibliotecii a rămas neisprăvită.

O grijă deosebită s-a acordat ţărănimii bucovinene. Prin Legea agrară din 1919 s-au expropriat în Bucovina 97 310 ha de pămînt arabil, care s-au distribuit în loturi ţăranilor nevoiaşi. La alcătuirea legii Conversiunii datoriilor agricole şi urbane din 7 aprilie 1934 s-a putut obţine un regim special pentru debitorii din Bucovina, ale căror datorii fură reduse cu 70% faţă de reducerea de 50% pentru debitorii din celelalte regiuni ale Regatului, iar plata restului de 30% urmînd a se face în rate mici timp de 17 ani.

La împlinirea primei decade de la Unirea Bucovinei, Ion Nistor făcea în şedinţa festivă a Academiei Române din 11 mai 1929 următoarea constatare:

„De zece ani de zile Bucovina se bucură de toate binefacerile oblăduirii româneşti. În răstimpul acesta s-au realizat progrese apreciabile pe toate tărîmurile vieţii publice şi particulare. Sub scutul păcii externe şi al liniştii interne a sporit cultura intelec-

tuală. Viaţa economică al primit un nou şi puternic imbold prin deschiderea hotarelor spre Moldova şi Basarabia şi prin redresarea vechii industrii bucovinene, îndeosebi a industriei forestiere. Stăpînirea românească a înfăptuit şi în Bucovina reforma agrară, contribuind după puteri la îmbunătăţirea stării ţărăneşti. Nu este ram de administraţie în care să nu se evidenţieze opera constructivă şi creatoare a oblăduirii româneşti bune, blînde şi împăciuitoare. Astăzi nimeni în Bucovina nu se mai gîndeşte la sprijin şi ajutor din altă parte decît de la Bucureşti.

De aceea noi, cei ce am avut fericirea să colaborăm la înfăptuirea Actului Unirii şi la desăvîrşirea măreţei opere de civilizaţie pe care statul român o înfăptuieşte în Bucovina, simţim o adîncă mulţumire sufletească văzînd că astăzi cetăţenii acestei provincii, fără deosebire de rasă şi credinţă, aderă din convingere la ideea de stat român şi nu precupeţesc concursul lor la întărirea Unirii şi la îndeplinirea operei de înfrăţire sufletească".

Sub stăpînirea românească s-au făcut mari eforturi pentru ridicarea clasei meşteşugarilor români şi creşterea ucenicilor. Breslele meşteşugarilor moldoveni din Cernăuţi, Siret şi Suceava, cu obiceiurile şi serbările lor, cum erau breslele cojocarilor, ciubotarilor, pălărierilor, olarilor, plăcintarilor, cărăuşilor etc. dispăruseră sub stăpînirea austriacă deodată cu portul lor moldovean. Caravanele siretenilor care porneau în Moldova după *scumpie* — arbust a cărui coajă se întrebuinţa la tăbăcitul pieilor — încetaseră de mult.

Un merit nepieritor în direcţia aceasta şi-a dobîndit avocatul şi publicistul *Aurel Morariu*, care transformă la 1920 „Societatea Meseriaşilor din Cernăuţi şi Suburbii" în *„Societatea Meseriaşilor, Comercianţilor şi Industriaşilor Români din Moldova de Sus"*, care îşi avea Institutul ei de credit şi cooperativa *Meseriaşul român*, un club sportiv şi un cor, condus de însuşi preşedintele societăţii, neobositul Aurel Morariu, demonstrînd astfel că elementele aparţinînd clasei de mijloc pot fi şi sînt elemente de ispravă, dacă li se înlesneşte o dezvoltare normală. „Societatea" trimitea tineri la şcolile de arte şi meserii din Iaşi şi Bucureşti şi îngrijea de găzduirea ucenicilor români în cămine speciale.

În timpul cînd Ion Nistor s-a aflat în fruntea Ministerului

Muncii şi Asigurărilor Sociale s-a construit, în 1934, la Cernăuţi un monumental *Cămin de ucenici* cu 300 de paturi şi un *Palat* al *Asigurărilor Sociale*. Vechiul cămin de ucenici fu amenajat drept *Cămin pentru ucenice*.

*
* *

La 27 iunie 1940 s-a primit *nota ultimativă din partea U.R.S.S.* pentru retragerea armatei şi autorităţilor române din Basarabia şi din Bucovina de Nord. La 28 iunie, orele 6 seara, armata roşie a ocupat oraşul Cernăuţi cu întreg judeţul Cernăuţi, judeţul Storojineţ şi partea muntoasă pînă la Straja din judeţul Rădăuţi, care fuseseră evacuate de autorităţile române şi de o parte din locuitori, mai cu seamă români.

Autorităţile şi serviciile din Bucovina de Nord au fost evacuate şi dispersate în Oltenia, Transilvania şi Banat. Autorităţile universitare fură evacuate la Bucureşti, unde guvernul se grăbi să desfiinţeze Universitatea şi să detaşeze pe profesori şi studenţi la universităţile din Iaşi, Bucureşti şi Cluj. Biblioteca Universitară a rămas însă pe loc. Mitropolitul cu membrii Consistoriului şi direcţia Fondului bisericesc se mutară la Suceava şi Cîmpulung. De asemenea, fură evacuate la Siret, Rădăuţi, Suceava, Gura Humorului şi Cîmpulung şi şcolile secundare din teritoriul bucovinean ocupat de U.R.S.S.

Parlamentul român şi Academia Română ridicară proteste energice contra ocupării Basarabiei şi Bucovinei de Nord de către armata roşie. La 9 iulie 1940 Ion Nistor a prezentat regelui Carol al II-lea un *memoriu* privitor la pierderea Bucovinei de Nord. La Cameră şi Senat s-a votat următoarea *moţiune*:

„... Ultimatumul, ce a fost urmat de o luare în stăpînire imediată a provinciilor româneşti, nu poate găsi nici un temei istoric şi legal şi înstrăinarea unei atît de largi părţi a României Unite calcă peste dreptul a trei milioane de ţărani români şi a unei pături de intelectuali devotate cauzei naţionale.

Fără a pune în discuţie necesităţi care s-au socotit că nu se pot evita, subsemnaţii, dintre care cei mai mulţi sînt întemeietorii înşişi ai statului român unitar în hotarele lui fireşti, nu pot admite ca în orice formă să se dea o recunoaştere legală în numele statu-

lui şi poporului român la ceea ce nu este decît o uzurpaţiune determinată de confuzia de noţiuni, fireşte trecătoare, a unei epoci de criză fără pereche". Între semnatari: Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, C.I.C. Brătianu, Ion Mihalache, Ion Nistor, Pan Halippa, Daniel Ciugureanu, Alexandru Lapedatu, Gheorghe Brătianu.

La Academia Română s-a hotărît trimiterea unui *memoriu* către toate Academiile din lume. Lui Ion Nistor i-a fost încredinţată redactarea memoriului respectiv, în care se arăta marea pierdere culturală pe care neamul românesc o îndura prin încălcarea Bucovinei şi Basarabiei de către armata roşie, solicitînd suport moral pentru redobîndirea acestor provincii cu numeroasele aşezăminte culturale care se găseau acolo.

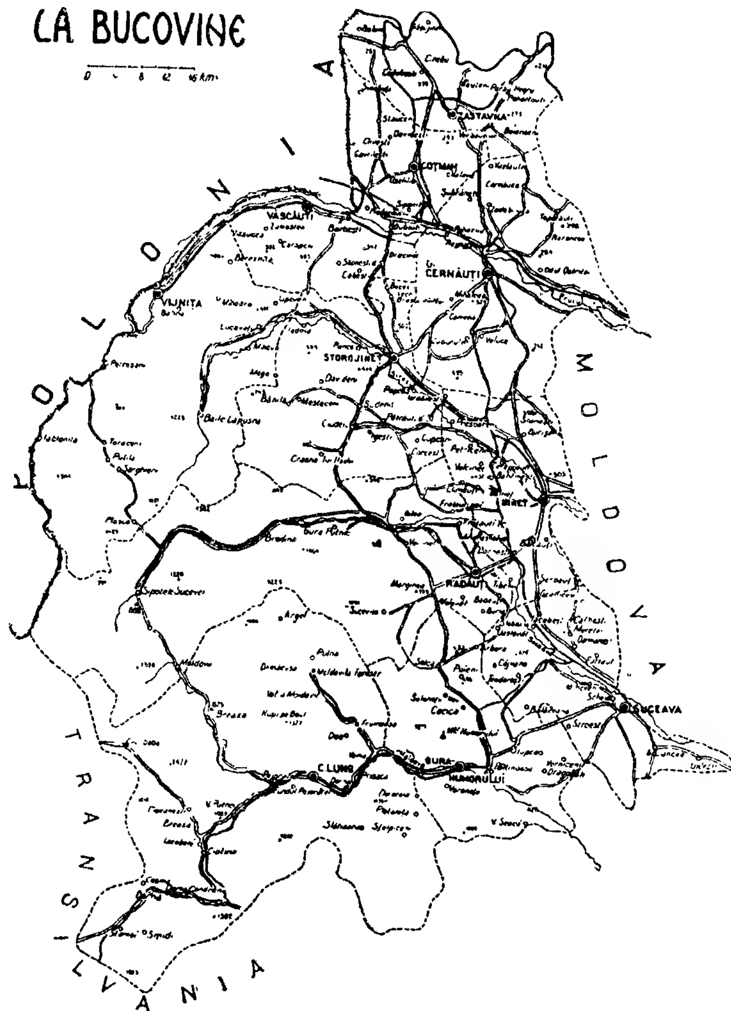
Nu ştim prea multe despre cele ce se petrecură în Bucovina de Nord în timpul ocupaţiei sovietice din iulie 1940 – iunie 1941. Ştim însă că între timp se produse ruptura între Germania lui Hitler şi U.R.S.S. şi că Mareşalul Antonescu încheiase cu Hitler o convenţie militară contra U.R.S.S. În 22 iunie 1941 România intră în război alături de Germania contra U.R.S.S. La 5 iulie 1941 trupele române izgoniră armata roşie din Bucovina şi reocupară Cernăuţii. Generalul *Calotescu* fu numit guvernator militar al Bucovinei. Autorităţile ecleziastice şi civile se reîntoarseră la Cernăuţi. Mitropolitul îşi reluă reşedinţa în palatul mitropolitan. De asemenea, se reîntoarseră la Cernăuţi şi şcolile evacuate. Numai Universitatea rămase desfiinţată. Din vechea Universitate rămase Facultatea de Teologie, ataşată Universităţii din Iaşi. În locul Universităţii se creă o *Şcoală Politehnică.* Lui Calotescu îi urmă în guvernămîntul militar al Bucovinei generalul *Corneliu Dragalina*. Cotidianul „Glasul Bucovinei" fu înlocuit cu noul organ de presă „Bucovina", controlat de legionari.

Starea aceasta de lucruri dăinui pînă în primăvara 1944, cînd trupele sovietice, urmărind unităţile germane ce băteau în retragere, ajunseră la Nistru. Sub presiunea acestora, începu în Bucovina mişcarea de evacuare a tuturor autorităţilor ecleziastice, civile şi militare şi dispersarea lor în Transilvania şi Banat. Armata roşie pătrunse din nou în Bucovina, ocupînd Cernăuţii în august 1944 şi înaintînd vertiginos spre sud pînă la 23 august 1944, cînd dictatura lui Antonescu luă sfîrşit prin răsturnarea lui şi restaurarea Constituţiei din 1923 prin regele Mihai I. La 12 septembrie fu semnată la Moscova *Convenţia de armistiţiu* între guvernul român şi guvernele Naţiunilor Unite, în virtutea căruia Bucovina de Nord, cu Cernăuţii rămaseră sub stăpînirea U.R.S.S. Prin Tratatul de pace semnat la Paris în 10 februarie 1947, Bucovina de Nord rămase la U.R.S.S.

Nu cunoaştem cele ce se petrecură în acea parte a Bucovinei de sub stăpînirea sovietică. Partea de Sud a Bucovinei, cu judeţele Rădăuţi, Suceava şi Cîmpulung, rămase la România şi se reintegră dezvoltării politice, administrative, economice şi sociale comune României.

După abdicarea regelui Mihai I, la 30 decembrie 1947, urmă proclamarea *Republicii Populare Române*, din care fac parte şi judeţele bucovinene sus-menţionate.

La 25 noiembrie 1949 s-au semnat la Moscova *Tratatul asupra regimului frontierei de stat sovieto-române* şi *Convenţia între R.P.R. şi U.R.S.S. asupra modului de rezolvare a conflictelor de frontieră.*

HARTA BUCOVINEI

BIBLIOGRAFIE

Actele de hotărnicie (Landtafel-Erhebungs-Protokolle), Cernăuţi, Tabula ţării.

Akte grodzkie i ziemskie, vol. V, VII, XIV, Lwów, 1868 urm.

Allerhöchster Vortrag der treugehorchsamsten Studien-Hof-Comission wegen Besserung der Volkschulen für die nicht unierten Griechen in der Bukowina, Viena, 23 mai 1844, ed. I. Nistor in *Zur Geschichte des Schulwesens in der Bukowina*, Cernăuţi, 1912.

Alphabetische Darstellung des Bukowiner Kreises, Cernăuţi, 1801, ed. I. Polek in *Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums*, vol. XV.

Arbore, Zamfir, *Autonomia sau anexarea Transilvaniei şi Bucovinei*, Bucureşti, 1914.

Archiv für slavische Philologie, vol. XVII, XIX şi XX, ed. V. Jagic, Berlin, 1876 urm.

Arhiva Istorică a României, ed. B. P. Haşdeu, vol. I şi III, Bucureşti, 1865–67.

Arhiva Românească, ed. M. Kogălniceanu, vol. I, Iaşi, 1840.

Asbóth, Gottfried von, *Die Religionsfondsherrschaft Radautz*, ed. I. Polek, Cernăuţi, 1894.

Aufruf and die hohe Staatsverwaltung in der hierarchischen Organisationsfrage der gr. or. Kirche in der Bukowina, Cernăuţi, 1864.

Aurelian, P. S., *Bucovina. Descriere economică...*, Bucureşti, 1876.

Ausgewählte Kapitel aus dem Gedenkbuche der römisch- katholischen Pfarre in Czernowitz, ed. I. Polek, Cernăuţi, 1890.

Balş, Vasile, *Beschreibung der Bukowina und deren inneren Verhältnisse* in Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums, III.

Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, III, Sibiu, 1891.

Batthyáni, Vincenz graf, *Reise durch einen Teil Ungarns, Siebenbürgens, der Moldau und Bukowina im Jahre 1805*, Pest, 1811.

Bălan, Teodor, *Arcaşiile din Bucovina*, Cernăuţi, 1926.

Bălan, Teodor, *Emigranţii poloni în Bucovina şi Moldova în secolul al XIX-lea*, în volumul *Omagiu lui D. Marmeliuc*, Cernăuţi, 1936.

Bălan, Teodor, *Refugiaţii moldoveni în Bucovina, 1821 şi 1848*, Bucureşti, 1929.

Bălan, Teodor, *Rolul lui V. Bodnărescu în preajma Unirii*, Cernăuţi, 1938.

Bălan, Teodor, *Suprimarea mişcărilor naţionale din Bucovina pe timpul războiului mondial (1914–1918)*, Cernăuţi, 1923.

Bălan, Teodor, *Procesul „Arboroasei" (1878)*, Cernăuţi, 1937.

Bendella, T., *Die Bukowina im Königreiche Galizien*, Viena, 1845.
Bendevschi, Mihai, *Organizarea cooperativă a creditului personal agricol în Bucovina*, în volumul *Românii din Bucovina*, Cernăuţi, 1906.
Bianu-Hodoş, *Bibliografia Română Veche*, II, Bucureşti, 1912.
Bidermann, H. J., *Die Bukowina unter oesterreichischer Verwaltung (1775–1875)*, Viena, 1875.
Bidermann, H. J., *Die Griechisch-Gläubigen und ihr Kirchenwesen in Oesterreich-Ungarn*, in „Statistische Monatsschrift", X, Viena, 1884 p. 380–413 şi 477–496.
Bilance, deren pro anno 1774, in dem k. k. Buccoviner District ansässig gewesten und jener pro anno currenti (1779) wirklich existierenden Familien, ed. D. Werenka, *Topographie der Bukowina*, Cernăuţi, 1895.
Bischofs-Rezidenzbau in Czernowitz, Czernowitzer-Zeitung, 1868, nr. 136, 148 şi 149; 1869, nr. 96.
Bocăneţu, Al., *Istoria oraşului Cernăuţi pe timpul Moldovei*, Cernăuţi, 1929
Bodnărescu, Mihai, *Fraţilor ţărani din Bucovina*, Cernăuţi, 1848.
Bogdan-Duică, Gheorghe, *Autonomia bisericii ortodoxe orientale din Bucovina*, în „Gazeta Bucovinei", IV, 1894, nr. 3 urm.
Bogdan-Duică, Gheorghe, *Bucovina, notiţe politice asupra situaţiei*, Sibiu, 1895.
Bogdan, Ioan, *Diploma bîrlădeană* în „Anal. Acad. Române", Sec. Ist., XI.
Bogdan, Ioan, *Cinci documente istorice slavo-române*, în „Anal. Acad. Rom.", Sec. Ist., XXIV.
Bogdan, Ioan, *Documente privitoare la relaţiile Ţerii-Româneşti cu Braşovul şi Ungaria în secolul XV şi XVI*, Bucureşti, 1902.
Bogdan, Ioan, *Über die Sprache der moldauische Urkunden*, in *Jagic Festschrift*, Berlin, 1908.
Bogdan, Ioan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, 2 vol., Bucureşti, 1913.
Brandenburger, C., *Polnische Geschichte*, Colecţia Göschen.
Branişte, Valeriu, *Ciprian Porumbescu*, Lugoş, 1908.
Brătianu, Gh., *Die rumänische Frage 1940*, Bucureşti, 1940–1941.
Budai-Deleanu, I., *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina*, în anexă. Traducerea română de Gh. Bogdan-Duică, în „Gazeta Bucovinei", IV, Cernăuţi, 1894.
Budinszky, I., *Beschreibung des Buccoviner Districts*, Mss. in k. u. k. Kriegsarchiv. Viena, Sign. VII, h. 11. E.
Bukowina zu Aufang des Jahres 1801, Cernăuţi, 1908.
Bucovina sub austrieci, Iaşi, 1891.
Bumbac, Ion, *Privire istorică asupra trecutului politico-social şi naţional al Bucovinei*, Braşov, 1886.
Bumbac, Vasile, *Societatea „Clubul Român" din Suceava*, în volumul *Românii din Bucovina...*, Cernăuţi, 1906.
Büsching, A. F., *Grosse Erdbeschreibung*, I, 2. Troppau, 1785.

Călătoriile pe la mînăstirile din Bucovina, în „Albina", 1868, III.
Calendarul Bucovinei, ed. Vasile Ţântilă, Porfiirie Dimitroviţa, Samuil Andrievici, „Societatea pentru cultură" şi „Academia Ortodoxă", Cernăuţi, 1811–1914.
Cantemir, Dimitrie, *Descriptio Moldaviae*, în *Operele Principelui Demetriu Cantemir*, I şi II, Bucureşti, 1872 şi 1875.

Carra, M., *Istoria Moldovei şi a Valachiei*, trad. de N. T. Orăşanu, Bucureşti, 1857.
Călinescu, Miron, *Normaliensammlung für die Bukowiner gr. or. Erzdiözese*, 3 vol. Cernăuţi, 1887–1897.
Chélard, Raoul, *L'Autriche Contimporaine*, Paris, 1894.
Cîndea, Romulus, *Un luptător bucovinean — Alecu Hurmuzachi*, Sibiu, 1941.
Ciobanu, Ştefan, *Contribuţiuni privitoare la originea şi moartea mitropolitului Dosoftei*, Bucureşti, 1920.
Ciobanu, Veniamin, *La graniţa a trei imperii*, Editura Junimea, Iaşi, 1985.
Codrescu, T., *Uricarul*, I, VII, VIII, XI, XIV, XX, Iaşi 1851 urm.
Consignation der in dem Buccoviner District sich aufhaltenden Siebenbürger Emigranten im Jahre 1779, Mss. in k. u. k. Kriegsarchiv, Viena, Sign. 1779–14–51.
Cosma, Viorel, *Ciprian Porumbescu*, Bucureşti, 1957.
Costin, Miron, *Opisanie zemli Moldawskiej i Multanskiej*, ed. M. Kogălniceanu în *Letopiseţe*, III.
Cotlarciuc, Nicolae, *Das Stifterrecht und Kirchenpatronat in dem Fürstentum Moldau und in der Bukowina*, Stuttgart, 1907.
Cotlarciuc, Nicolae, *Acte şi Documente moldoveneşti din Bucovina*, (inedite).
Cromer, M., *De origine et rebus gestis Polonorum*, Basel, 1858.
Czörnig, Karl Freih. von, *Ethnographie der Oesterreichischen Monarchie*, III, Viena, 1851.
— *d* — *Beschreibung einer Reise von Bistritz in Siebenbürgen bis Lemberg in Jahre 1818*, in Vaterländische Blätter, 1819.

Dan, Dimitrie, *Cronica episcopiei de Rădăuţi*, Viena, 1912.
Dan, Dimitrie, *Episcopia Rădăuţiului. Mitropolia şi mînăstirile Bucovinei*, Cernăuţi, 1926.
Dan, Dimitrie, *Evreii din Bucovina*, Cernăuţi, 1899.
Dan, Dimitrie, *Fondul religionar gr. or. din Bucovina*, Cernăuţi, 1919.
Dan, Dimitrie, *Fundatorul bisericii Suceaviţa*, Cernăuţi, 1907.
Dan, Dimitrie, *Popoarele Bucovinei. III. Lipovenii*, Cernăuţi, 1894.
Dan, Dimitrie, *Mînăstirea şi comuna Putna*, Bucureşti, 1905.
Dan, Dimitrie, *Patronatul în biserica din Bucovina*, în „Candela", XXII, 1903.
Dan, Dimitrie, *Rolul preoţimii bucovinene în menţinerea românismului...*, Cernăuţi, 1925.
Dazkiewicz, S., *Die Lage der gr. or. Ruthenen in der Bukowiner Erzdiözese*, Cernăuţi 1891.
Deladorna, Romulus, *Bucovina în 1914–1915*, Tip. „Şcoala Română", Suceava, 1915.
Denkschrift an seine Excellenz den Herrn Minister für Cultus und Unterricht zur Erläuterung der Majestätsadresse um Bewilligung eines constituierenden Kirchencongresses zur Verwirklichung der Autonomie der gr. or. Landeskirche der Bukowina, Viena, 1870.
Dicescu, Ion C., *Din barbariile ruseşti. I. Pe aici au trecut ruşii... II. Grozăviile ostaşilor ţarului în Bucovina...*, Bucureşti, 1915.

Die gr. or. Kirchenfrage in der Bukowina und die Jungruthenen von einem gr. or. rumänischen Priester, Cernăuţi, 1906.

Dimitrovici, Silviu, *Istoricul şi organizaţia pădurilor Fondului bisericesc ortodox-român din Bucovina*, Cernăuţi, [1922].

Dimitroviţă, A., *Răspuns la cele dintîi 4 propuse de c. r. minister şi de episcopul Bucovinei*, Cernăuţi, 1864.

Dlugosz, I., *Historia Poloniae*, Frankfurt, 1711 şi *Cod. Przez.*, Cracovia, 1863 urm.

Doboş, Filaret, *Societatea academică „Dacia". 25 de ani de viaţă studenţească (1905–1930)*, Cernăuţi, 1930.

Dobrinescu, V. F., *Bătălia pentru Basarabia*, Editura Moldova, Iaşi, 1991.

Dorinţele dreptcredinciosului cler din Bucovina în privinţa organizării canonice a diecezei şi a ierarhiei sale referinţe în organismul bisericii ortodoxe din staturile Austriei, Cernăuţi, 1861.

Dragoslav, Ioan, *Bucovina*, Bucureşti, 1916.

Dugan, Ilie, *„Arboroasa"*, Bucureşti, 1930.

Dumitrescu, Al. T., *Foi volante din colecţia Academiei Române (1642–1866)*. Creşterea Colecţiunilor Acad. Române, nr. XIX, Bucureşti, 1911.

Edicta et mandata universalia regni Galiciae et Lodomeriae (Piller'sche Gesetzsammlung), I, Lemberg, 1772.

Einigkeitsruf an die gr. or. Provinzialkirche der Bukowina in der hierarchischen und Organisationsfrage, Cernăuţi, 1864.

Eliadi, Andrei, *Prin Bucovina*, Chişinău, 1928.

Emandi, Emil Ioan, *Muzeul de istorie Suceava*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1985.

Emanzipationsruf der Bukovina. Durch eine Deputation unterstützt, Viena, 1861.

Eminescu, Mihai, *Însemnătatea serbării de la Putna*, Bucureşti, 1905.

Eminescu, Mihai, *Răpirea Bucovinei*, Bucureşti, 1905.

Enescu, N. C., *Geografia judeţului Cîmpulung*, Botoşani, 1930.

Enzenberg, K. Freiherr von, *Rapoarte oficiale privitoare la organizaţia şi administraţia Bucovinei*, Mss. în Archivele de război din Viena, Sign. 1780–62–35, folosite de Zieglauer in *Gechischtliche Bilder aus der Bukowina*, 12 broşuri, Cernăuţi, 1893–1908.

Enzenberg, Karl Freiherr von, *Rationarium provinciae über alle zur politischen Landesregierung gehörigen Gegenstände in der Bukowina, welche in dem Tabellarischen Anhang summarisch aufgeführt sind und in folgenden Abteilungen kritisch behandelt werden*, ed. E. Hurmuzachi, Docum. VII, p. 454 urm.

Erast (Hostiuc), Costea, *Mînăstirea Sînt Ilie ctitoria voievodului Ştefan cel Mare (1488 – 1783 – 1938)*, Cernăuţi, 1940.

Erbiceanu, C., *Istoria mitropoliei Moldovei şi Sucevei*, Bucureşti, 1888.

Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910, în „Mitteilungen des statistichen Landesamtes des Herzogtums Bukowina", XVII. Heft.

Ficker, A., *Vorträge über die Vornahme der Volkszählung* in Oesterreich in „Mitteilungen aus dem Gebiete der Statistik in Oesterreich", 17 Jahrg. Heft 2.

Ficker, A., *Hundert Jahre (1775–1875)*. Ediţie separată din „Statistische Monatsschrift", 1875.

„Foaea legilor provinciale pentru Bucovina", Cernăuţi, 1850 urm. *„Foaea Ordinăciunilor"* Consistoriului episcopal în trebile biserіceşti ale diecezei Bucovinei, Cernăuţi, 1868 urm.

„Foaea" Societăţii pentru literatură şi cultura română în Bucovina, Cernăuţi, 1865–1869.

Furtunescu, D., *Preoţimea românească în secolul al XVIII-lea*, Vălenii de Munte, 1915.

Găină, Vasile, *Arhiepiscopul şi mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievici*, în „Candela", XXVI.

Găină, Vasile, *Arhiepiscopul şi mitropolitul Vladimir de Repta*, în „Candela", XXVI.

Geistlicher Regulierungsplan, ed. Călinescu în *Normalien der Bukoviner gr. or. Erzdiözese*, I.

Gemeindelexikon der Bukowina, Cernăuţi, 1900.

Geographisch.-statistische Übersicht Galiziens und der Bukowina, nach amtlichen Quellen dargestellt, Lemberg, 1867.

Geschäftsordnung für das Consistorium des gr. or. Bisthumes der Bukowina, Viena, 1868.

Goraş, I. V., *Învăţămîntul românesc în ţinutul Sucevei (1775–1918)*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1975.

Göhlert, V. V., *Die Bukowina. Ein Kulturbild zur Erinnergung an die vor 100 Jahren vollzogene Vereinigung dieses Landes mit der Oesterreichischen Monarchie*, in *Mitteilungen der k. k. Geographischen Gesellschaft XVIII*, Viena, 1875.

Grămadă, Ion, *Aducerea moaştelor Sf. Ioan cel Nou de la Zolkiew la Suceava*, în „Junimea Literară", VI.

Grămadă, Ion, *Din Bucovina de altădată, schiţe istorice*, Bucureşti, 1911.

Grămadă, Nicolai, *Sătenii şi stăpînii în Bucovina între 1775 şi 1848*, Cernăuţi, 1934.

Grecu, Vasile, *Şcoala secundară în Bucovina românească*, în volumul *Zece ani de la Unirea Bucovinei*, Cernăuţi, 1928.

Грушевский, М., *Історія України Руси*, III, Lemberg, 1904.

Грушевский, М., *Матеріалий*, Lemberg, 1906.

Guzman, E., *Bunurile Fondului bisericesc ortodox român din Bucovina*, Bucureşti, [1925].

Haberlandt, M., *Oesterreichische Volkskunde, Die Rumänen*, în „Mein Oesterreich, meine Heimat", Viena, 1912.

Hacman, Eugenie, *Nationale und kirchliche Bestrebungen der Rumänen in der Bukowina*, ed. St. Smal-Stocki, Cernăuţi, 1899.

Hacquet, B., *Neueste physkalisch-politische Reise in den Jahren 1788 und 1789*, I, Nürnberg, 1790.

Harasiewicz, M., *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Lemberg, 1862.

Hasdeu, B. P., *Istoria Critică a Românilor*, Bucureşti, 1873–1874.

Hasdeu, B. P., *Materialuri pentru Istoria Coloniilor Române în Galiţia*, în „Arhiva Istorică", III, 2.

Hauptbericht der Handels- und Gewerbekammer des Herzogtums Bukowina nebst einer topographisch-historischen Darstellung, Cernăuţi, 1861.

Hauptbericht und Statistik über das Herzogtum Bukowina für die Periode vom Jahre 1862–1871. Herausgegeben von der Bukowiner Handels- und Gewerbe-Kammer, Lemberg, 1872.

Heimatskunde der Bukowina, Cernăuţi, 1872.

Historische Beschreibung der an Ungarn von der Türkei abgetretenen Landschaft Bukowina, ed. Schlözer in *Briefwechsel*, VIII. Heft, XLV.

Hlávka, I., *Denkschrift über den Bau des gr. or. bischöflichen Residenzgebäudes in Czernowitz*, Viena, 1872.

Hurmuzachi, Alecu, *Rătăciri naţionale*, în „Bucovina", II, no. 35.

Hurmuzachi, Constantin, *Chestia delimitării diecezelor naţionale gr. or. din Bucovina*, Cernăuţi, 1913.

Hurmuzachi, Doxache, *Datoriile arhireilor şi proistoşilor bisericeşti*, Cernăuţi, 1849.

Hurmuzachi, Eud., *Concentrarea românilor şi saşii*, în „Bucovina", II, no. 24.

Hurmuzachi, Eud., *Documente privitoare la Istoria Românilor*, I, 2, II, 2, II, 3, VII.

Hurmuzachi, Eud., *Emanzipationsruf der Bukowina*, Viena, 1862.

Hurmuzachi, Eud., *Fragmente din Istoria Românilor*, II, Bucureşti, 1900.

Hurmuzachi – Bogdan, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, supl. II, partea III.

Hurmuzachi – Iorga, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, X, XI, XV, 2.

Ieremievici, Gavril, *Suceava, vechea capitală*, Cernăuţi, 1862.

Ieşanu, Isidor, *Rutenizarea Bucovinei şi cauzele deznaţionalizării poporului român după date autentice*, Editura Minerva, Bucureşti, 1904.

Instruction für die zur Conscription und Belegung von Contributionen ausgehenden Masills, Mss. in k. u. k. Kriegsarchiv. Sign. K. VII, h., 14, E.

Intrarea armatei române în Bucovina (1918) şi cooperarea ei cu celelalte instituţii de stat..., în volumul *Zece ani de la Unirea Bucovinei*, Cernăuţi, 1928.

Iorga N., *Acte şi Fragmente*, II, Bucureşti, 1896.

Iorga N., *Boierii şi răzeşii din Bucovina şi Basarabia*, în „Anal. Acad. Rom.", XXXV.

Iorga, N., *Doamna lui Ieremia Vodă*, în „Anal.Acad.Rom." XXXII.

Iorga, N, *Geschichte des Rumänischen Volkes*, I, Gotha, 1905.

Iorga, N., *Istoria bisericii române*, 2 vol. Vălenii de Munte, 1908.

Iorga, N., *Neamul Românesc în Basarabia*, Bucureşti, 1905.

Iorga, N., *Relaţiile comerciale ale ţerilor noastre cu Lembergul*, Bucureşti, 1900.

Iorga, N., *Studii şi Documente, V, XV, 2, XVIII*, Bucureşti, 1901 urm.

Isopescu, Demeter, *Die Heimatskunde der Bukowina*, Cernăuţi, 1872.

Izvodul copiilor care au umblat la şcoala împărătească din tîrgul Cernăuţilor din începutul lunii lui mai calendarul vechi, 1785 pînă la 20 septemvrie, ed. I. Nistor, în *Zur Geschichte des Schulwesens in der Bukowina*, Cernăuţi, 1912.

Izvodul satelor din Bucovina la 1774, ed. D. Werenka in *Topographie der Bukowina*.

Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums, vol. I–XVI, Cernăuţi, 1893 urm.

Jekel, F. I., *Polens Handelsgeschichte*, Viena-Triest 1809.

Jireček, C. I., *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters, in Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften*, phil.-hist. Klasse, vol. 48, Halle, 1903.

Jireček, I., *Der Bukowiner gr. or. Religionsfond*, in „Oesterr. Revue", IV, 1865, p. 231–243.

Jireček, C. I., *Geschichte der Serben*, I, Gotha, 1911.

Jordanes, ed. Mommsen in *Monumenta Germaniae historica*, V.

Kaindl, R. F., *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Oesterreich*, Innsbruck, 1902.

Kaindl, R. F., *Die Bukowina in Jahre 1809*, in *Jahrbuch des Buk. Landesmuseums*, XVI.

Kaindl, R. F., *Die Bukowina in der Jahren 1848 und 1849*, ibid., VI.

Kaindl, R. F., *Die Huzulen*, Viena, 1894.

Kaindl, R. F., *Die Ruthenen in der Bukowina*, Cernăuţi, 1889–1890.

Kalužniacki, Emil, *Rumänisches im Kleinrussischen und Polonischen, în Denkschriften der Kais. Akad. der Wissenschaften*, phil. hist. Kl. vol. XXX.

Karakzay, F. graf, *Beiträge zur europäischen Länderkunde, die Moldau, Wallachey, Bessarabien und Bukowina*, Viena, 1818.

Kassner, Solomon, *Die Juden in der Bukowina*, Viena, 1917.

Klunker, S. L., *Die gesetzliche Untertansverfassung in Galizien*, II, Lemberg, 1852.

Kogălniceanu, Mihail, *Răpirea Bucovinei*, Bucureşti, 1875.

Kogălniceanu, Mihail, *Letopiseţile Ţării Moldovei*, ediţia a II-a, vol. III, Bucureşti, 1874.

Kolbenheyer, Erich, *Motivele industriei casnice de broderii în Bucovina*, Viena, 1913.

Konstitutionelles Blatt aus Böhmen, Praga, 1849.

Кордува, М., *Молдавьеко польська граница на Покутю до смерти Стефана Велікого* (Hotarul moldavo-polon către Pocuţia la moartea lui Ştefan cel Mare), în „Analele Societăţei Sevcenko", din Lemberg, 1906.

Кордува, М., *Ілюстрована Історія Буковины* (Istoria ilustrată a Bucovinei), Cernăuţi, 1901.

Krekwiez, Georg, *Beschreibung des Ganzen Königreiches Ungarn*, Frankfurt, 1685.

Krypiakewiez, *Die Ruthenen in Lemberg in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, in den „Annalen der Sevčenko-Gesellschaft", Bd. 77–79.

Kupczanko, Gregor, *Die Schicksale der Ruthenen*, Leipzig, 1897.

Kupczanko, Gregor, *Die Haidamachen*, Cernăuţi, 1886.

Lagler, Heinrich, *Die Kaiserreise in die Bukowina*, Cernăuţi, 1880.

Lagler, H., *Die Volksschule in Kotzman*, Teplitz, 1880.

Larionescu, Ioan, *Herghelia Rădăuţi*, Bucureşti, 1921.

Le Comte D'Hauterive, *Mémoire sur L'état ancien et actuel de la Moldavie*, ediţia Academiei Române, Bucureşti, 1908.

Loghin, C., *Istoria literaturii române din Bucovina 1775–1918 (în legătură cu evoluţia culturală şi politică)*, Cernăuţi, 1926.

Loghin, C., *Scriitori bucovineni*. Antologie, Bucureşti, 1924.

Loghin, C., *Societatea pentru cultura și literatura română din Bucovina (1862–1932). Schiță istorică...*, Cernăuți, 1932.
Luca de Ignaz, *Geographisches Handbuch vom oesterreichischen Staate*, V, 1, Viena, 1791.
Lupaș, I., *Episcopul Vasile Moga și profesorul Gheorghe Lazăr*, în „Anal. Acad. Rom.", XXXVII.
Lupaș, I., *Mitropolitul Andrei Șaguna*, ed. II, Sibiu, 1911.

Magazin Istoric pentru Dacia, ed. Treboniu Laurian și N. Bălcescu, vol. II, București, 1846.
Malinowski, M. von, *Die Kirchen- und Staatssatzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien*, Lemberg, 1862.
Maniu, Vasile, *Răpirea Bucovinei*, București, 1875.
Marele Dicționar Geografic al României, V, București, 1902.
Marian, S. Fl., *Sfîntul Ioan cel Nou de la Suceava*, București, 1895.
Marian, S. Fl., *Biserica Mirăuților*, Cernăuți, 1912.
Martinowicz, P. I., *Historische Zeugnisse über die ältesten Beherrscher und Einwohner der Bukowina und Moldau*, Cernăuți, 1887.
Mayerhofer, C., *Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst*, IV, Bd.
Melchisedec, *Cronica Romanului*, București, 1869.
Mieg, F. von, *Topographische Beschreibung und militärische Anmerekungen über die Bukowina*, ed. I. Polek, în *Jahrbuch des Buk. Landesmuseums*, V (1897).
Miklosich, I, *Wandernungen der Rumänen* în *Denkschriften der Kais. Akademie der Wissenschften*, phil. hist. Kl. XXX.
Missler, Z. und Ulbrich I., *Oesterreichisches Staatswörterbuch*, IV.
Mișcarea rutenismului în Bucovina, „Albina", IV, 4 și 10.
Mitteilungen des Statistischen Landesamtes, XVII, Cernăuți, 1913.
Moldovan, S. și Togan, N., *Dicționarul numirilor de localități cu poporațiune română din Ungaria*, Sibiu, 1900.
Morariu, Aurel, *Bucovina*. 1774–1914, București, 1915.
Morariu, Aurel, *Grigorie Filimon — înființătorul cooperativelor române din Bucovina și primul lor inspector*, Cernăuți, 1935.
Morariu, Aurel, *Problema Fondului bisericesc ortodox român al Bucovinei*, în volumul *Zece ani de la Unirea Bucovinei*, Cernăuți, 1928.
Morariu, Constantin, *Ciprian Prumbescu*, Cernăuți, 1926.
Morariu, Constantin, *Historische Skizzen über die Rumänen der Bukowina*, Cernăuți, 1894.
Morariu, Constantin, *Kulturhistorische und ethnographische Skiezzen über die Rumänen der Bukowina*, vol. I–II, Viena, 1888–1891.
Morariu, Constantin, *Părți alese din istoria românilor bucovineni*, Cernăuți, 1893.
Morariu, Constantin, *Pedagogia română în Bucovina*, în „Revista Politică", V.
Morariu, Leca, *Ce-a fost odată (Din trecutul Bucovinei)*, Cernăuți, 1922.
Morariu-Andrievici, Silvestru, *Apologie pentru eparhia din Bucovina*, Cernăuți, 1865.
Morariu-Andrievici, S., *Despre istoria Fondului religionar gr. or. în Bucovina*, în „Calendarul Bucovinei", 1874.

Morariu, Victor, Pavelescu, Ștefan, *Istoricul Reuniunii muzicale-dramatice „Ciprian Porumbescu" din Suceava (1903–1938), cu o introducere despre mișcarea muzicală și teatrală din Suceava pînă la 1903*, Cernăuți, 1939.

Nacker's Tagebuch, în *Scriptores Rerum Prussiacarum*, V.
Nestoris, Chronica, ed. Miklosich, Viena, 1860.
Novac, T., *Dosoftei Herescu. Viața și activitatea sa ca episcop, 1750–1789.*
Nufăr, I., *Chestiunea bisericească din Bucovina*, în „Românismul" I, nr. 4, București, 1913.

Observări critice asupra propunerilor făcute de excelența sa Eugenie Hacman în ședința Sinodului Carlovițian din 8 septembrie 1864, în „Concordia", IV, nr. 79.
Oesterreichische Statistik, vol. I, 2, XXXII, LXXIII, Viena, 1870 urm.
Oesterreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild, vol. X. Bukowina.
Onciul, Aurel, *Condițiunile existenței românilor*, în „Privitorul", I., nr. 4 urm.
Onciul Aurel, *Chestiunea românească în Bucovina*, în „Viața Românească", VIII, 10.
Onciul, Dimitrie, *Acte privitoare la instalarea episcopului Dosoftei în Cernăuți, la 30 ianuarie 1782*, în „Candela", IX, p. 148 urm.
Onciul, Dimitrie, *Geschichte der Bukowina*, Cernăuți, 1898.
Onciul, Dimitrie, *Originele Principatelor Române*, București, 1899.
Onciul, Isidor, *Biserica Mirăuților din Suceava*, în „Candela", 1891.
Onciul, Isidor, *Ceva despre mersul și desvoltămîntul culturii teologice și clericale în Bucovina*, în „Candela", II și III.
Onciul Isidor, *Fondul religionar din Bucovina*, Cernăuți, 1890.
Onciul, Isidor cav. de, *Volintirii sau Olintirii*, Cernăuți, 1891.
Organizarea studiilor la Institutul Teologic din Cernăuți, în „Foaea Societății", III, p. 115, urm.

Papadopol-Calimach, A., *Slobozille în România*, în „Conv. Lit.", XVII.
Papadopol, Paul, *Ciprian Porumbescu — ca om, ca român, ca artist*, București, 1940.
Pelesz, I., *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*, I. Viena, 1878.
Pihuliak, H., *Die Kirchenfrage in der Bukowina*, Cernăuți, 1914.
Polek, I., *Die Anfänge des Volkschulwesens in der Bukowina*, Cernăuți, 1891.
Polek, I., *Die Bukowina zu Anfang des Jahres 1783*, Cernăuți, 1894.
Polek, I., *Die magyarischen Ansiedlungen in der Bukowina*, Cernăuți, 1902.
Polek, I., *Iosefs II. Reise nach Galizien und Bukowina*, în *Jahrbuch des Buk. Landesmus*, III (1895).
Polek, I., *Die Vereinigung der Bukowina mit Galizien in Jahre 1786*, ibid, VIII (1900).
Popovici, Const., *Statutul de organizație al diecezei de la 1843.*
Popovici, Eusebie, *Facultatea Teologică din Cernăuți și celelalte școale teologice ortodoxe răsăritene*, în „Candela", III, 1884.
Popovici, Eusebie, *Istoria bisericească*, trad. de episcopii Atanasie și Gherasim, 2 vol., București, 1901.
Popovici, Eusebie, *Offener Brief an die Verfasser der Broschüre Apologie der ortho-*

doxen gr. or. Kirche der Bukowina, nr. I și II, beleuchtet etc. Zur Verheidigung des verstorbenen gr. or. Theologie-Professors Constantin Popovici, Cernăuți, 1891.

Popovici, Eusebie, *Studiu pregătitor pentru întîiul congres bisericesc în arhiepiscopia Bucovinei,* Cernăuți, 1880.

Porumbescu, Iraclie, *Ceva despre trecutul și prezentul Bucovinei,* Cernăuți, 1889.

Porumbescu, Iraclie, *Răspunsurile la cele 7 întrebări cardinale date unor preoți de episcopul Hacman în 1864 în privința organizării administrative a bisericii ortodoxe din Bucovina,* în „Concordia", IV.

Porumbescu, Iraclie, *Scrieri,* ed. de L. Bodnărescu, Cernăuți, 1898.

Porumbescu, Iraclie, *Zur administrativen Organisierung der gr. or. Kirche in der Bukowina,* Cernăuți, 1891.

Procopius, *De aedificiis,* ed. Bonn 1833–38, ed. Comparetti, Roma, 1895.

Procopius, *De bello gothico,* ed. Bonn 1833–38, ed. Comparetti, Roma 1895.

Procopovici, Alexe, *25 de la Unirea Bucovinei,* Sibiu, 1943.

Pro memoria zur Bukowiner Landespetition im Jahre 1848 im Betreff der provinziellen Sonderstellung der Bukowina, Viena, 1849.

Proprietățile ondaționale ale bisericii gr. or. din Bucovina, în „Candela", XIII, 1894.

Propunerile episcopului Eugenie Hacman la Sinodul din Carlovăț, ed. de I. Pușcariu, în *Mitropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania,* Acte, II, p. 248–285.

Protocollum Commissionis sub 4-ta aprilis 1780 Viennae habitae, ed. Hurmuzachi, Docum. VII și I. Polek în *Jahrbuch des Buk. Landesmus.* III.

Pumnul, Aron, *Privire răpede peste două sute șease zeci și șapte de proprietăți așa numite moșiile mînăstirești, din care s-a format mărețul Fond religionar al bisericii drept credincioase răsăritene din Bucovina,* Cernăuți, 1865.

Pușcariu I., *Documente pentru limbă și istorie,* I. Sibiu, 1889.

Pușcariu, I., *Mitropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania,* Acte I și II, Sibiu, 1904.

Raportul lui Enzenberg din 5 septemvrie 1779 privitor la pribegii ruteni din Bucovina, Mss. K. u. k. Kriegsarchiv. Sign. 1779–14–197.

Raportul lui Garampi către baronul Püchler în chestia înființării unui episcopat greco-catolic în Bucovina, Mss. K. u. k. Kriegsarchiv. Sign. 1780–62–220.

Raportul privitor la destrăbălarea huțanilor din Bucovina și Galiția, Mss. în Arhiva Ministerului Cultelor și Instrucției, Fasc. 18. A. Bucovina.

Regnault, E., *Istoria politică și socială a Principatelor Dunărene,* trad. de G. Fătu, Iași, 1856.

Regulamentul de alegere pentru congresul bisericesc ortodox-oriental al Bucovinei, votat de congresul constitutiv în ședințele din 28 și 29 iulie 1882, în „Candela", I, p. 140–138.

Regulamentul duhovnicesc, (Geistlichen Regulierungsplan), de la 1786 la Călinescu, *Normaliensammlung,* I.

Reînvierea mînăstirilor din Bucovina, în „Concordia", VI.

Reli, Simion, *Din Bucovina vremurilor grele. Schițe istorice,* Cernăuți, 1926.

Reli, Simion, *Orașul Siret în vremuri de demult,* Cernăuți, 1927.

Reli, Simion, *Propaganda catolică austriacă împotriva bisericii ortodoxe române din Bucovina,* Cernăuți, 1928.

Repta, Vladimir, *Însemnătatea moravurilor, datenelor și obiceiurilor religioase pentru desvoltarea culturală,* în „Candela", II.

Repta, Vladimir, *Psihologia și însemnătatea ei pentru desvoltarea culturală și înaintarea vieții religioase,* în „Candela", VII.

Rînduiala de alegere pentru congresul bisericii greco-orientale din Bucovina, în „Foaea legilor provinciale", 1870, nr. 12.

Rînduiala la prepararea și sfințirea Mirului, Mss. Rom. Biblioteca Academiei Române, nr. 259 și 308.

Rohrer, I., *Bemerkungen auf einer Reise von der türkischen Grenze über die Bukowina... nach Wien,* Viena, 1804.

Rohrer, I., *Die Wallachischen Bewohner des oesterreichischen Kaiserstaates* în *Vaterländische Blätter,* 1810.

Rohrer, I., *Politisch-arithmetischer Versuch über die Bukowina,* ibid., 1812.

Romstorfer, K. A., *Cetatea Sucevii descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între anii 1895–1904,* trad. de Al. Lepădatu, București, 1913.

Romstorfer, K. A., *Die Eröffnung der in der gr. or. Klosterkirche Putna befindlichen Fürstengräber im Jahre 1856,* Cernăuți, 1904.

Rosetti, Radu, *Pămîntul, sătenii și stăpânii în Moldova,* I, București, 1906.

Roșu, Ion, *Mihai Eminescu. I. Originile,* Editura Cartea Românească, București, 1989.

Rutenizarea Bucovinei și cauzele desnaționalizării poporului român, de un bucovinean, București, 1904.

Saghin, Șt., *Din actele și documentele privitoare la istoria Bucovinei,* în „Candela".

Șaguna, Andrei baron, *Anthorismos* sau *Deslușire comparativă asupra broșurii „Dorințele dreptcredinciosului Cler din Bucovina".* Sibiu, 1861.

Sbiera, Ioan Gh., *Aron Pumnul. Voci asupra vieții și însemnătății lui,* Cernăuți, 1889.

Sbiera Ioan Gh., *Familia Sbiera după tradiție și istorie și Amintiri din viața autorului,* Cernăuți 1899.

Sbiera, Ioan Gh., *Mișcarea bisericească a românilor din Bucovina,* în „Candela", XV.

Sbiera, Ioan Gh., *Mișcări literare în Bucovina,* Oradea Mare, 1890.

Sbiera, Ioan Gh., *O pagină din istoria Bucovinei din 1848–1850 împreună cu niște notițe despre familia Hurmuzachi,* Cernăuți, 1899.

Sbiera, Ioan Gh., *Prima adunare poporală în cauza autonomiei bisericii dreptcredincioase din Bucovina,* Cernăuți, 1870.

Sbiera, Ioan Gh., *Sfînta Scriptură lămurind singură îndestul regularea referințelor noastre bisericești din Bucovina,* Cernăuți, 1864.

Sbiera, Radu I., *Amintiri despre Eminescu,* Cernăuți, 1903.

Schematismus der gr. or. Bukowiner Diözese, Cernăuți, 1840–1914.

Schiltberger,I., *Reisen in den Orient und wunderliche Begebenheiten, zwischen 1395–1427,* ed. H. I. Penzel, München, 1814.

Schmedes, Karl Rit. v., *Geographisch-statistische Übersicht Galiziens und der Bukowina,* Lemberg, 1867.

Scriptores Rerum Polonicarum, vol. VII.
Şesan, Valerian, *Zece ani de la Unirea Bucovinei cu Patria-Mamă pe teren bisericesc*, în volumul *Zece ani de la Unirea Bucovinei*, Cernăuţi, 1928.
Sfat cu sătenii despre autonomia şi congresul bisericesc din Bucovina, în „Albina", VI.
Simionescu, Ion, *Bucovina*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1939.
Silvestru, Morariu-Andrievici, *Apologie der orthodoxen gr. or. Kirche der Bukowina*, Cernăuţi, 1885.
Silvestru, Morariu-Andrievici, *Apologie der orthodoxen gr. or. Kirche der Bukowina*, Cernăuţi, 1890.
Sion, G., *Notiţe despre Bucovina*, Bucureşti, 1882.
Slavici, Ioan, *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina*, Viena, 1881.
Slavisierung der Bukowina, von einem Bukowiner Rumänen, Cernăuţi, 1904.
Смал-Стоцкий, *Ст. Буковиньска Русь*, Cernăuţi, 1897.
Spezial-Ortsrepertorium der Bukowina, 1880–1890.
Spleny, G., *Beschreibung der Bukowina*, ed. I. Polek, Cernăuţi, 1893.
Spleny, G., *Individual-Ausweis über die in dem K. K. Bukowiner District sich befindlichen Grundherrschaften samt deren Ortschaften*, ed. Werenka, *Topographie der Bukowina*.
Spleny, G., *Ortschafts-Verzeichnis der Bukowina*, ed. I. Polek, în *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums*, I. şi D. Werenka, *Topographie der Bukowina*.
Statut pentru congresul bisericesc al arhidiecezei ortodoxe orientale în Bucovina, în „Candela", I, p. 125 urm.
Stenographische Protokolle des Bukowiner Landtages, 1863, 1864, 1866.
Stöger, M., *Übersicht des ersten Regulierungs-Plans für das Kirchenwesen der nicht unierten Griechen in der Bukowina*, in „Oesterr. Archiv", 1832, nr. 22–23, 27, 29–31.
Strahl, Ph., *Geschichte des russischen Staates*, Hamburg, 1832.
Stupnicki, H., *Das Königreich Galizien und Lodomerien samt dem Herzogtume Bukowina*, Lemberg, 1853.
Styrcea, V. Frh. v., *Zur Organisierung der gr. or. Kirche in der Bukowina*, in „Rum. Revue", VI, 1890.
Szych, I., *Apologie der gr. or. Kirche de Bukowina No. I und II beleuchtet von einem gr. kath. Seelsorger in der Bukowina*, Cernăuţi, 1890.
Ştefanelli, Teodor, V., *Cadastru şi cărţi tabulare*, Cernăuţi, 1923.
Ştefanelli, Teodor V., *Chestiunea bisericească în Bucovina*, în „Ţara Nouă", nr. 7–8, Bucureşti, 1912.
Ştefanelli, Teodor V., *Dascălul Ţântilă*, în „Convorbiri Literare", XV, p. 270 urm.
Ştefanelli, Teodor V., *Eminescu şi Bucovina*, Cernăuţi, 1934.
Ştefanovici, Sofia, *Istoricul şi activitatea „Societăţii doamnelor române din Bucovina"*, în volumul *Românii din Bucovina ...*, Cernăuţi, 1906.
Tătărescu, Gh., *Evacuarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord*, Craiova, 1940.
Tcaciuc-Albu, Nicolae, *Bucovina de Nord, 28 iunie 1940 – 28 iunie 1941*, Sibiu, 1941.
Tcaciuc-Albu, Nicolae, *Câteva cuvinte despre românii rutenizaţi din Nordul Bucovinei*, Cernăuţi, 1926.

Teutsch u. Firnhaber, *Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens*, în Fontes Rer. Austriacarum, II. Abt., XV.
Theophylaktes Simocattes, ed. De Boor, Leipzig, 1887.
Tofan, Gheorghe, *Şcoala primară în Bucovina*, Vălenii de Munte, 1909.
Tofan, Gheorghe, *Viaţa românească în Bucovina. Politica*, în „Viaţa Românească", 3/9, Iaşi, 1908.
Toma, Iorgu, *Din neajunsurile Bucovinei*, Cernăuţi, 1924.
Toma, Iorgu, *Societatea „Şcoala Română din Suceava"*, Suceava, 1909.
Topographisch-statistische Übersicht der Bukowina, in *Hesperus* supl. nr. 8, la vol. 27, Praga, 1820.
Toroutiu, Ilie, E., *Poporaţia şi clasele sociale din Bucovina*, 1916.
Toroutiu, Ilie, E., *Românii şi clasa de mijloc din Bucovina. Studiu statistic*, 2 vol., Cernăuţi, 1912.
Toroutiu, Ilie, E., *Românii şi clasa intelectuală din Bucovina. Notiţe statistice*, Cernăuţi, 1911.
Ţopa, Ovid, *Ceremuşul alături de Nistru. Mazilii şi răzeşii din Bucovina pentru Basarabia*, Cernăuţi, 1926.
Ţugui, Pavel, *Contribuţii la o istorie a mişcării cultural-ştiinţifice din ţinuturile bucovinene*, Craiova, 1977.

Ungureanu, V., *Mişcarea bancară din Bucovina în ultimii zece ani*, în volumul *Zece ani de la Unirea Bucovinei*, Cernăuţi, 1928.
Ureche, V. A., *Notiţe despre Slobozii*, în „Anal. Acad. Române", IX.
Un incident din vieaţa mitropolitului Teoctist Blajevici, în „Telegraful Român", XXV, nr. 27.
Unser Kirchenregiment, in „Der Patriot", 1872, nr. 25, 28, 30, 32 şi 34.

Vaterländische Blätter des oesterreichischen Kaiserstaates, 1808 şi 1813.
Вінграцкий, І., *Дещо говорiть Буковинсько-руского*, în Jagic Festschrift, Berlin, 1908.
Verteidiger des Volkes an Kaiser Joseph II in Betreff seiner Auswanderungsverordnung, Viena, 1785.
Von und aus der Bukowina, ed. Schlözer, in *Staatsanzeiger*, I, şi Hurmuzachi, *Docum.* VII.
Vorobchievici, Eugenie, *Privire scurtă istorică statistică asupra arhidiecezei ortodoxe orientale a Bucovinei şi Dalmaţiei*, Cernăuţi, 1893.
Vorobchievici, Ipolit, *Sfânta mânăstire Dragomirna*, Suceava, 1908.
Vorobchievici, Octavian, *La noi în Bucovina*, Bucureşti, 1937.
Voronca, Zaharia, *Rutenizarea Bucovinei*, Cernăuţi, 1903.
Vortrag des Hof-Kriegs-Raths vom 16 März 1780, die Umwanderung der Galizischen unierten Unterthanen in der Bukowina und ihre Abweichung zur schismatischen Kirche, dann die Bestellung eines unierten Bischofes in der Bukowina betreffend, Mss. K. u. K. Haus- Hof- und Staatsarchiv, Sign. St. K. Index 1780, nr 1968.

Wędkiewicz, E. St., *Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im Westslawischen*, in *Mitteilungen des Rum. Seminars an der Universität Viena*, I, 1914.

Werenka, D., *Bukowina's Entstehen und Aufblühen*, „Maria Theresia's Zeit", I, Viena, 1892.

Werenka, D., *Die Grenzregulierung der Bukowina*, in *Jahrb. d. Buk. Landesmuseums*, III.

Werenka, D., *Maria Theresia und die Bukowina*, în „Wiener Zeitung", 1888, nr. 107.

Werenka, D., *Topographie der Bukowina*, Cernăuţi, 1895.

Wickenhauser, F. A., *Die Deutschen Siedelungen in der Bukowina*, I şi II, Cernăuţi, 1885–1887.

Wickenhauser, F. A., *Die Mark Hotin unter oesterreichischer Verwaltung*, in Bukowiner Hauskalender, 1868.

Wickenhauser, F. A., *Moldauisch- und Russich Kimpolung* (Huzulen) *und die Einwanderung der Lipowaner (Molda, V)*, Cernăuţi, 1891.

Wolf, Andreas, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau*, I Hermannstadt, 1805.

Xenopol, A. D., *Istoria românilor în Dacia Traiană*, vol. V, Iaşi, 1892.

Ziegiauer, F. von, *Geschichtliche Bilder aus der Bukowina zur Zeit der oesterreichischen Occupation*, I–XII, Cernăuţi, 1893–1908.

Zur Begründung der Bukowiner Landespetition, Viena, 1848.

INDICE DE NUME*

* Întocmit de Liliana Saraev.

CUPRINS

CAP. IX
Opoziţia românilor contra politicii de deznaţionalizare a guvernului centralist de la Viena

CAP. X
Avîntul naţional şi propăşirea culturală în timpul mitropolitului Silvestru Morariu Andrievici (1880-1895)

CAP. XI
Destrămarea politicii naţionale în Bucovina

CAP. XII
Asaltul rutenilor contra bisericii româneşti din Bucovina

CAP. XIII
Bucovina în timpul războiului mondial (1914-1918)

CAP. XIV
Reintegrarea Bucovinei în regatul României

Format 16 / 54×84. Coli tipar 30,5
Apărut 1991

Culegere şi paginare pe calculator:
ADISAN S.R.L., str. arh. Ion Mincu, nr. 11, Bucureşti

Întreprinderea poligrafică ROMCART S.A.
Bucureşti — România